

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Centralbiblioteket

Teol.

Sv.

Tidskr.

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

14000

000553227

KULT OCH KONST

TIDSKRIFT

FÖR

HYMNOLOGI, KYRKOMUSIK, KYRKLIG BILDANDE KONST
SAMT LITURGISKA FRÅGOR I ALLMÄNHET

ORGAN FÖR SÄLLSKAPEN

KYRKOSÅNGENS VÄNNER OCH PARAMENTIKENS VÄNNER

DUBBELHÄFTE 1905

FÖR REDAKTIONEN:

RICHARD NORÉN, PROST. *UTGIFVARE.*

JOHNNY ROOSVAL, DOCENT,

HERMAN PALM, TEOL. KAND., PASTOR.

STOCKHOLM

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

ROSA WILHELM

STOCKHOLM

KUNGL. BOKTRYCKERIET, P. A. NORSTEDT & SÖNER

1905

INNEHÅLL.

	Sid.
<i>Sigurd Curman</i> : De senaste restaureringsarbetena i Venedig	1
<i>Ewert Wrangel</i> : The Early English och Linköpings domkyrka	34
<i>Richard Norén</i> : Vår största kyrkosångsfråga	49
<i>Carl af Ugglas</i> : Mäster Magnus Granlund. En svensk kyrkodekorator på 1700-talet	75
<i>Karl Povlsen</i> : En kristens värdesättning af det estetiska	99
<i>August Hahr</i> : Trefaldighetskyrkan i Uppsala efter restaureringen	109
Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag	118

Smärre uppsatser, meddelanden, anmälningar af böcker och tidskrifter:

Om tillvaratagandet af våra kyrkliga byggnadsminnen	128
<i>Y—s</i> : Öppna kyrkans dörrar för den lefvande konsten	131
<i>Adolf Goldschmidt</i> : Sverige och konsthistorien	134
<i>J. R—l</i> : Om lifvets brunn och fisksymbolen	137
<i>Agnes Branting</i> : Textilarbeten till Färlöfs kyrka i Skåne	139
<i>R.</i> : Böcker och tidskrifter	141
Till redaktionen inlämnade publikationer	145
<i>För sällskapet kyrkosångens vänner</i> (cirkulär)	146
Till våra musikillustrationer	149
Musikillustrationer	151

Fig. 1. S. Marco. Fasaden.

De senaste restaureringsarbetena i Venedig.

Af Sigurd Curman.*

Den dag, då S. Marcos mäktiga kampanil störtade till marken, krossande Sansovinos fina Loggetta och nordfasaden af hans ståtliga Biblioteca, inledde en ny period i vården af Venedigs praktfulla skara af byggnadsminnen. Stadens urgamla vårdtecken, hvars klockor i århundraden förkunnat för den glänsande östadens befolkning glädje och sorg, lif och död, festtåg och krigsfärder och till hvilket generation efter generation vant sig att se upp såsom till personifikationen af stadens makt och storhet, den mäktiga kampanilen hade störtat, och dess fall verkade som en elektrisk stöt, hvilken väckte den slumrande vaksamheten och energien hos dem, hvilken alltför länge invaggat sig i den trygga öfvertygelsen, att »det är bra som det är». Öfver

* Författarens originalillustrationer, ritade på platsen, hafva genom en olyckshändelse gått förlorade, hvarför uppsatsens figurer, ritade ur minnet långt efteråt, icke göra anspråk på någon som helst exakt riktighet i vare sig proportioner eller detaljer. De tjäna blott till förtydligande af textens mening i svårbeskrifbara delar.

Förf:s anm.

hela Europa fortplantade sig den elektriska vågen, och öfverallt upptäcktes mer eller mindre lutande torn. Ja, äfven hit till oss i Sverige kom en liten svallväg. Man begynte darra för domkyrkotornet i Göteborg, och i förskräckelsen lät man till och med reparera en del landskyrkors torn, som sedan årtionden hoppats på tillsyn.

På de flesta ställen inställde sig dock mycket snart det vanliga lugnet. Men i Venedig skred man till ett mycket omfattande arbete i och för sina byggnadsminnens skyddande. Lektionen hade varit alltför grundlig. Den officiella myndigheten för byggnadsminnenas vård (Ufficio regionale per la conservazione dei monumenti del Veneto) satte sig i gång till en grundlig undersökning af alla stadens monumentala byggnader. Just vid denna tidpunkt öfverlämnades den praktiska ledningen af denna myndighet till arkitekten prof. Max Ongaro, som sedan dess, understödd af Ufficions dugliga och energiska arkitekter, åvägabragt ett högst betydelsefullt arbete, ett arbete, som till sin kvalitet måste betecknas såsom förstklassigt. Vid de omfattande och talrika arbeten som utförts har man gifvit prof icke blott på ett utomordentligt samvetsgrant och duktigt konstruktivt arbete utan också på en pietet och en konstnärlig takt, som man knappast skall finna öfverträffad, åtminstone ej utom Italiens gränser.

Vi skola nu närmare betrakta desamma för att se, med hvilka svårigheter man haft att kämpa och huru man lyckats reda sig därmed. Den första allmänna undersökningen gaf vid handen, att de allra flesta af Venedigs mera betydande byggnader, isynnerhet kyrkorna, undergått ganska betydliga deformationer, och en orsak var gemensam för dem alla, grundens otillräcklighet. Venedigs byggnadsgrund hör just ej till de fördelaktigaste. De öar, på hvilka de glänsande palatsen och kyrkorna resa sig, äro bildade af den »fango», hvartill de stora, där utfallande alpfloderna ständigt lämnat nytt material. Denna fango består af tätt växlande skikt af fin sand och lera. Till sin konsistens är den ganska fast, och om den komprimeras, erbjuder den en tämligen god byggnadsgrund, men den har den stora olägenheten att vara utsatt för tidvattnets verkningar. Den oupphörliga strömningen ut och in af tidvattnet drager alltid med sig en liten kvantitet sand och lera, och efter en viss tidrymd är en grundmur tämligen underminerad och sjunker, visserligen kanske blott någon millimeter hvarje gång, men under århundraden addera sig dessa till både cm. och dm. Till denna partiella rörelse i grunden kommer en annan generell sådan. Hela kuststräckan från Aquileia ända ned till söder om Ravenna, alltså det land, som småningom

bildats genom de stora alpflodernas afsättning, är stadd i ständigt sjunkande. Denna sjunkande rörelse hos jordskorpan har pågått i årtusenden, och bevis härför finnas af många slag. Bland annat har man i Venetien påträffat flera paviment (stengolf) från tidig romersk kulturperiod betydligt under hafvets nuvarande nivå. Den framstående geologen Issel (Genua) har beräknat, att sänkningen uppgår till 10 à 12 cm. på århundradet. För byggnader, hvars grundläggning går tillbaka till 1000-, 1100- och 1200-talen, betyder detta faktum icke så litet. Golfven ha måst höjas i många repriser, mången mur, hvars struktur ej var ämnad för ett längre och intimare umgänge med hafsvattnet, har blifvit förvittrad o. s. v.

Dessa båda förhållanden, grundens otillförlitlighet och jordytans kontinuerliga sänkning, äro alltså de två af naturen skapade fiender, mot hvilka byggnadsminnenas väktare främst ha att kämpa. Att såsom fiender vidare äro att räkna bristande konstruktionsförmåga hos Venedigs arkitekter under hela medeltiden och ungrenässansen, samt lättsinne och okunnighet hos senare tidens om- och tillbyggare, skola vi senare finna vid undersökandet af hvart särskildt byggnadsverk. För att kontrollera verkningarna af nyssnämnda fienders anfall vidtogs följande allmänna anordning,

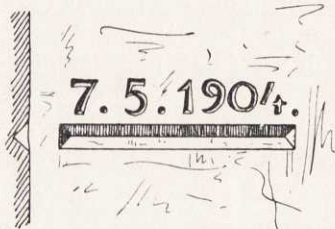

Fig. 2.

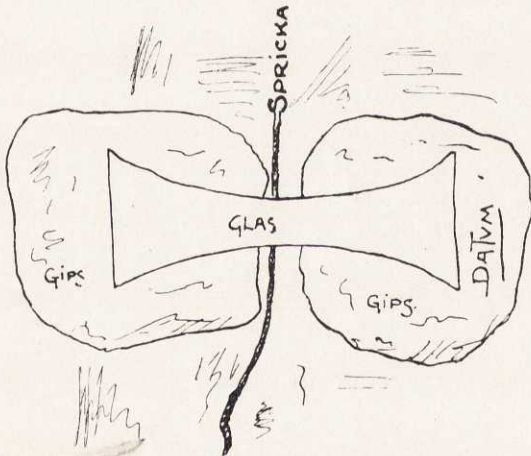

Fig. 3.

som sannolikt äfven i många andra förhållanden skulle visa sig ändamålsenlig. I alla Venedigs mera betydande kyrkor bestämdes noggrant ett horisontalplan, hvilket markerades på alla kolonner och pelare, rundt omkring på murarna, i hvarje kapell, på hvarje större monument m. m. Det består af en enkel inhuggen skåra med likaledes inhugget datum (fig. 2). Voro väggarna af tegel eller putsade, insattes med stor omsorg medelst cementbruk en liten marmortafla, på hvilken märket inhöggs. Därigenom har man skapat sig ett mycket verksamt medel att i framtiden kunna kontrollera sättningar och rörelser i byggnadens olika delar. Dessutom anbragtes naturligtvis observatörer af gips, cement eller tunt glas på alla sprickor, och dessa inspekterades noggrant (fig. 3). Efter vidtagandet af dessa allmänna försiktighetsmått skred man till arbetet med hvarje särskildt monument, i den ordning nödvändigheten fordrade det. Och sålunda befinna sig för närvarande samtliga Venedigs största och intressantaste kyrkor under restaurering, dock ej så, att de behöfva hållas stängda för allmänheten. Den arbetsmetod, som i Italien allmänt användes för restaureringar, är att gå långsamt och försiktigt framåt med arbetet och taga bit för bit, så att byggnadsverket aldrig står där helt prisgifvet åt restauratörerna. Låtom oss nu taga i betraktande de särskilda byggnadsverken och de arbeten, som på den allra sista tiden vidtagits å desamma (intill slutet af 1904).

Naturligtvis styra vi då först våra steg mot S. Marcos skimrande fasad, hvilken trots alla tillvitelser af den lärda kritiken dock alltid tjusar och bländar ögat, och med helig rysning träda vi in under dess kupoler, hvars guldkimrande mosaiker svepa sig som mjuka österländska mattor omkring de stenmassor, inom hvilka pågår den stilla men sega striden mellan statikens makter. Att den striden är hård, det vet bäst chefen för S. Marcos Fabbriceria, arkitekten comm. Manfredi. Han vet, hvilka stora summor som årligen utgifvas för att hålla det härliga byggnadsverket fritt från ålderdomskrämpor. Lyckligtvis fattas ej medlen, ty S. Marco har af staten en årlig mycket stor »dotation». Dock återstå ännu högst betydande arbeten, som inom kort komma att sättas i verket. Grundförstärkningar hafva visat sig absolut nödvändiga under några af kyrkans pelare, och dessa hafva troligtvis påbörjats redan nu under sommaren 1905. Dessutom anser man sig sannolikt nödsakad att helt och hållet nyuppföra det stora tunnhalvvet med bröderna Zuccatis mosaiker öfver hufvudingången. Detta är nämligen alldeles otillräckligt sträfvadt, och man har med kolossalt kraftiga järnförankringar utanpå detsamma sökt

Fig. 4. S. Marco. Interiör.

motverka dess tendens att öppna sig, men ej med tillräckligt godt resultat. Kommer detta planerade arbete till utförande, så öfverförs först mosaikerna på väf stycke efter stycke ungefär enligt samma metod, som användes för freskers förflyttande. Då detta skett, kan hvalfvet rifvas och det nya uppföras med användande af alla moderna hjälpmedel, så att hvalftrycket minskas, hvarefter mosaikerna

Fig. 5. *S. Marcos hufvudfasad*. Mosaik från 1200-talet öfver en portal.

åter fästas på det nya hvalfvet. Den, som det synes, ganska våldsamma operationen kommer sålunda icke att lämna några synbara ärr efter sig. Byggnadsdelens yta, dess konstnärliga hud så att säga, blir oskadd, och det är dock alltid hufvudsaken vid ett restaureringsarbete. Det är mig ju likgiltigt, om murmassan bakom mosaiken är gjord af gammal eller ny sten, blott den har det gamla hvalfvets form, men det är mig ingalunda likgiltigt, om mosaiken är sammansatt af bröderna Zuccati själfva eller om det är en modern kopia, kanske gjord med de gamla glaspastorna. Det är byggnadens, konst-

verkets öfverhud, som jag vill rädda genom mina restaureringsarbeten, men ack, hur många gånger är det icke, som denna konstnärliga öfverhud just först genom restaurering blir riktigt grundfördärfvad! Klagomål i denna anda hafva också riktats mot de arbeten, som under de sista åren vidtagits å S. Marcos inre mosaiker. Man har klagat, att dessa beröfvats sin ålderdomliga charme och sin patina. Och i viss mån är det sant. Man har nämligen grundligt undersökt kupolernas mosaiker för att förvissa sig om, hvilka delar däraf som behöfde fästas för att ej falla ned, och därvid begagnade man tillfället att grundligt rengöra desamma från all den svärtning, som de erhållit särskildt genom alla vaxljusen och rökelsen i kyrkan. Huruvida denna tvagning var så alldeles nödvändig och lycklig, kan ju betviflas, men säkert är, att någon verklig skada ej tillfogats mosaikerna, som endast tvättats med ljumt såpvatten. Högst väsentligt hafva de emellertid vunnit i sin existenssäkerhet genom de fixeringsarbeten, som vidtagits med dem. Hvarje stycke, som lossnat från hvalfven, har fästas, genom att man bakom detsamma insprutat flytande cement af särskild kvalitet, hvarefter stycket pressats mot hvalfvet. Sålunda ha många tiotal kvadratmeter mosaiker räddats från ödet att förr eller senare falla ned från de höga kupolerna.

Ej ens på dessa kupolkonstruktioner kan man vara fullt säker. Deras sidotryck är heller icke tillräckligt motverkadt. Redan på 1500-talet yppade sig farhågor för deras bestånd, och kring den midtersta och största lades då en kraftig järngördel af Jacopo Sansovino, hvilken inom parentes sagdt var en af de första arkitekter i Venedig, som vinnlade sig om god konstruktion. Sannolikt kommer man att snart följa Sansovinos exempel också med afseende på de öfriga kupolerna. De höga ytterkupolerna, som helt och hållet äro träkonstruktioner, ha redan börjat förnyas, i det att virket bit för bit ersättes med ny, god järnek, naturligtvis blott i mån af behof. S. Marco har haft den lyckan att århundraden igenom hafva ägt sin egen »Fabbrica», sitt eget byggnadskontor, hvarigenom kyrkan ständigt haft tillsyn och aldrig behöft som så månget annat ståtligt byggnadsverk i Venedig möta det sorgliga ödet att öfverlämnas åt okunnigheten och likgiltigheten, som båda med förenade krafter hjälpt de naturliga fienderna att undergräfvat dess bestånd. Och med den noggrannhet och pietet, som utmärker den nuvarande regimen i Venedig, kan man hoppas, att detta underbara konstverk skall gå en trygkad framtid till mötes.

Vi vända oss nu till ett par kyrkor, hvarmed venezianarne särskildt ville visa sin offervillighet för kyrkan och sin rikedom för sina medtäflare, till de båda tiggarmunkordnarnas kyrkor, S. Maria Gloriosa dei Frari och SS. Giovanni e Paolo. Dessa båda väldiga gotiska kyrkor, uppförda under loppet af 1300-talet, stå nu under restauration, och ännu torde lång tid förlöpa, innan arbetena därpå

Fig. 6. *S. Maria Gloriosa dei Frari.*

blifvit helt afslutade. Restaureringen af Frarikyrkan står under professor Ongaros omedelbara ledning, och allt hvad som hittills gjorts, kan tryggt kallas för mönstergilla restaurationsarbeten. Den preliminära undersökningen hade visat, att kyrkans konstruktiva bestånd var hotadt, och man skred därför genast till afhjälpan därpå. För att med full visshet kunna bedöma kyrkans statiska tillstånd till alla delar gjordes en noggrann uppmätning af densamma, ej en vanlig enkel uppmätning, där man tar för gifvet, att en kolonn

står lodrätt och att ett golf är plant o. s. v., utan en verklig precisionsmätning. Och därvid konstaterades, att kyrkan undergått betydliga deformationer. Kolonnerna lutade utåt, långskeppets yttermurar likaså, hvalfven tenderade att öppna sig, det södra tvärskeppets gävelmur lutade starkt inåt, det norra tvärskeppets portal var totalt snedriden m. m. Hvilka voro orsakerna till dessa hotande deformationer och huru upphäva eller motverka desamma utan att våldföra sig på byggnadsverket? Detta var arkitektens hufvudproblem. Orsakerna voro 1:o *bristande fundamentering*, 2:o *otillräckligt sträfsystem*. Yttermurarna hade sjunkit genom grundens sättningar, hvalftrycket utåt var alldeles otillräckligt motverkadt genom de tunna sträfpelarna och en serie tämligen överksamma träankare i midtskeppets gördelbågar. Följden däraf var den tendens att öppna sig, som visat sig hos kyrkan. Det gällde alltså att förstärka grunden och hvalfvens förankringar.

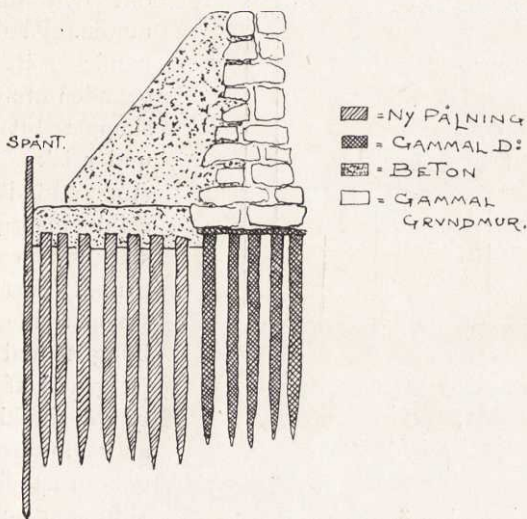

Fig. 7.

För att förstärka grunden användes den metod, som visat sig vara den enda möjliga i Venedig. Ett par meter från den grundmur, som skall förstärkas, neddrifves i fangon en stark plankspänt för att hindra fangon att vid komprimeringen glida ut. Sedan verkställes komprimeringen genom neddrifvandet af pålar, hvarvid man ständigt börjar utifrån och går inåt för att liksom drifva fangon

allt hårdare samman. På den komprimerade bädden af pålar och fango gjutes en betoncaka, och på denna nyskapade grundval söker man öfverföra så mycket som möjligt af lasten genom att på denna uppföra grundförstärkningar, som sammanarbetas med de gamla.

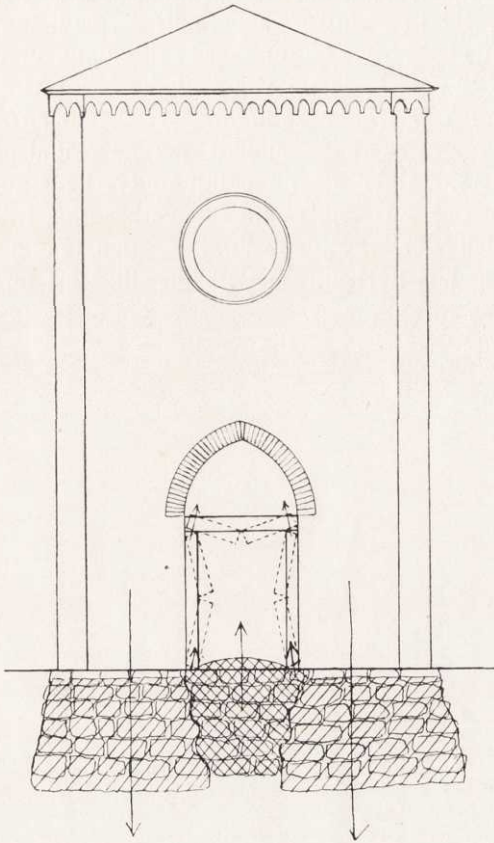

Fig. 8.

kyrkans goda bestånd var det sålunda ett oeftergifligt villkor att hejda detta sjunkande af tornet. Och genom ett mycket omfattande och kostbart grundförstärkningsarbete tror man sig nu ha nått detta mål. Åtminstone under det förgångna året har ingen rörelse förmärkts hos tornet, under det att man förut iakttagit ett kontinuerligt sjunkande af nära 1 mm. om året.

Denna sammanarbetning utföres lättast, om den nya förstärkningen göres af betong, som kan arbetas in i alla håligheter och sprickor i den gamla stenvuren, hvilken oftast ej är så synnerligen väl lagd (fig. 7). Anses det nödvändigt, utföres denna operation på båda sidor om den gamla grundmuren. På detta och liknande sätt förstärktes grunden utefter hela långskeppet bit för bit allt under iakttagande af den största försiktighet. Särskild omsorg kräfde förstärkningen af tornets grund. Tornet, som med sin ena sida är sammanbyggt med kyrkan, har på grund af sin kolossala tyngd sjunkit mer än de andra murarna och därigenom åstadkommit svåra slitningar och sättningar i angränsande murar. För

I sammanhang med dessa grundförstärkningsarbeten torde lämpligast också behandlas de arbeten, som utförts för att rätta och för framtiden skydda den vackra portalen på norra tvärskeppets gafvel. Grundmuren under denna gafvel var dåligt byggd och utan fastare sammanhållning. Såsom fig. 8 visar, fördelade sig trycket af den höga gafveln därigenom blott på de enkelt streckade delarna, hvilka småningom sjönko. Därvid uppstod ett uppåtriktadt tryck i den med dubbel streckning betecknade delen. Detta tryck fortplantade sig uppåt genom portalomfattningens marmorståndare och till öfverliggaren, hvarigenom dessa småningom bräcktes och fingo de lägen, som (öfverdrifvet) antydas af de prickade linierna (fig. 8). För att råda bot på denna olägenhet måste trycket fördelas jämnt öfver hela grundmuren, och detta åstadkom man därigenom, att en kraftig, upp och nedvänd betonbåge slogs emellan de båda belastade partierna, såsom fig. 9 utvisar. Portalens marmoromfattning, som nu ej mera är utsatt för något tryck, kunde rättas och återinsättas och behöfver för framtiden ej utföra annat arbete än att bära sig själf.

Sedan sålunda grunden blifvit stärkt och säker, vände man sig till sträfsystemet. De venezianska gotikerna ha alltigenom visat, att de icke voro några kunniga och beräknande konstruktörer. Såsom all veneziansk arkitektur är äfven den gotiska hufvudsakligen dekorativ. Den är en lek med former, icke en allvarlig konstruktion. Om italienaren öfver hufvud taget kan sägas hafva missförstått den gotiska konstruktionsprincipen, så gäller detta i ännu högre grad om venezianaren. De gotiska byggnadsverken i Venedig äro genomgående illa konstruerade; på ingen kyrka finnes ett tillräckligt sträfsystem. Sträfpelarna äro svaga, egentliga sträfbågar saknas, och de dem ersättande snedt stigande murarna öfver sidoskeppen äro otillräckliga. Man har velat hjälpa sig med ankarsystem hellre än

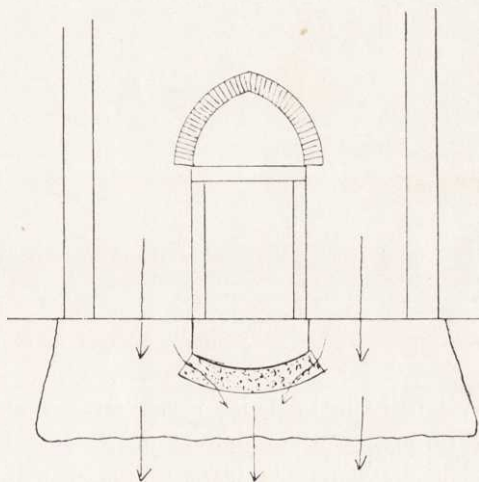

Fig. 9.

De gotiska byggnadsverken i Venedig äro genomgående illa konstruerade; på ingen kyrka finnes ett tillräckligt sträfsystem. Sträfpelarna äro svaga, egentliga sträfbågar saknas, och de dem ersättande snedt stigande murarna öfver sidoskeppen äro otillräckliga. Man har velat hjälpa sig med ankarsystem hellre än

att inlåta sig på den för den italienska anden främmande fransk-nordiska sträfapparaten. I Venedig har man oftast använt träankare. I Frari funnos vid restaureringens början ankarserierna A, B och C (fig. 11), och dessa hade gifvit med sig och visat sig otillräckliga. En noggrannare undersökning gaf vid handen, att ännu ett liknande system funnits vid D (prickade linierna å fig. 11). Detta

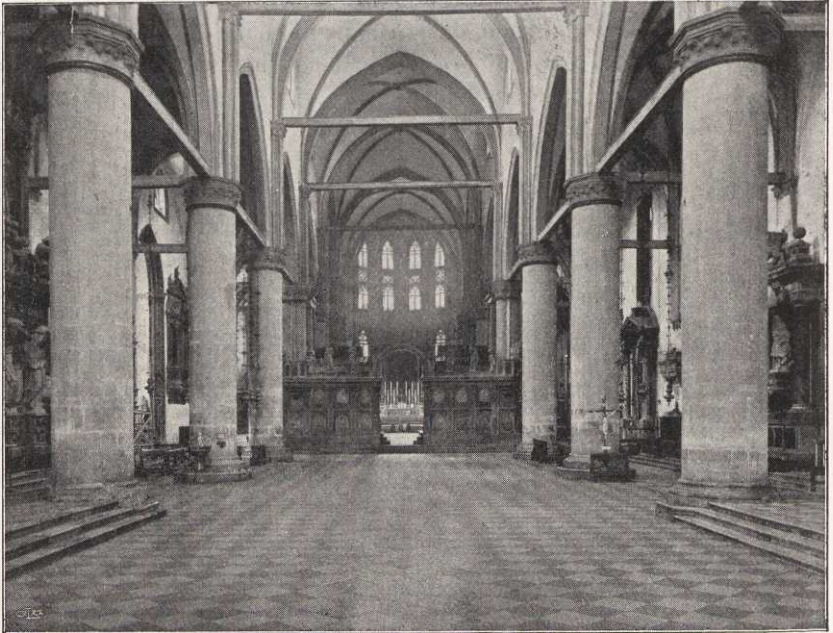

Fig. 10. *S. Maria Gloriosa dei Frari. Interiör mot koret.*

system hade likaledes varit af trä, men af någon obekant anledning i förgångna tider blifvit aflägsnadt, förmodligen af estetiska skäl. Men statiken råder öfver estetiken, och åtgärden hade såsom vi sett visat sig ödesdiger. Man tvekade därför icke att återinföra detta ankarsystem såsom det bästa medlet att motverka kyrkans visade tendens att öppna sig. Då emellertid träankare visat sig alltför litet tillförlitliga och varaktiga, bestämde man sig för järnankare, men för att ej ändra det yttre utseendet maskerades dessa (enligt fig. 12 A), så att man har intrycket af träankare. Äfven de gamla systemen ersattes med järnankare, som placerades i en fördjupning

ofvanpå de gamla stockarna (fig. 12 B). Anmärkningsvärdt är, att systemet B-D-B gjordes sammanhängande från yttermur till yttermur. Fig. 13 visar skematiskt anordningen för att fast inspanna kolonnerna i detta genomgående system. Det enkelstreckade är ankarjärnet, som borrarats genom stenen, det dubbelstreckade är 2 gjutjärnsplattor, som infällts på hvardera sidan och hvilka pressas hårdt mot murverket medelst ansvällningen A och muttern B. Genom denna anordning vinnes en hög grad af sammanhållning i byggnaden.

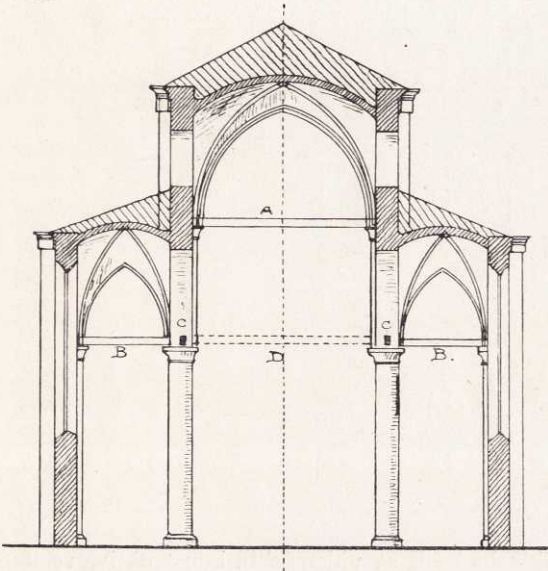

Fig. 11.

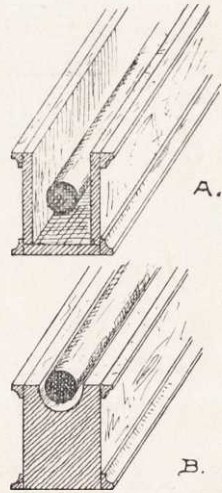

Fig. 12.

Slutligen har man öfvergått till att söka råda bot på den sista stora statiska faran, nämligen det förhållandet, att södra tvärskeppets gafvel lutar så starkt inåt. Orsakerna därtill synas lätt af sektionen genom denna gafvelmur (fig. 14). Intill murens yttersida hade uppförts en tvåvåningstillbyggnad. Det undre stora rummet, tjänande till sakristia, är täckt med tunnhvalf. Den öfre våningens bjälklag hvilar till stor del direkt därpå, och som detta öfre rum tjänar till bibliotekslokal med en massa bokhyllor, är detta tunnhvalf högst betänkligt belastadt, och i följd däraf är också dess sidotryck mycket starkt. Då detta tryck icke motverkas af vare sig contreforter eller ankare, har det drifvit på gafvelmuren, så att denna fått sin lutning

inåt. En väsentligt bidragande orsak är också den mängd af stora tunga grafmonument, som, hvilande på konsoler, belasta denna mur på dess insida. För att råda bot på detta drages ankarjärn genom tunnhalvvet. Bjälklaget lägges om, så att det ej längre hvilar på hvalfvet, och biblioteksbelastningen inskränkes till ett minimum. Skulle detta visa sig otillräckligt, komma mera energiska åtgärder att vidtagas.

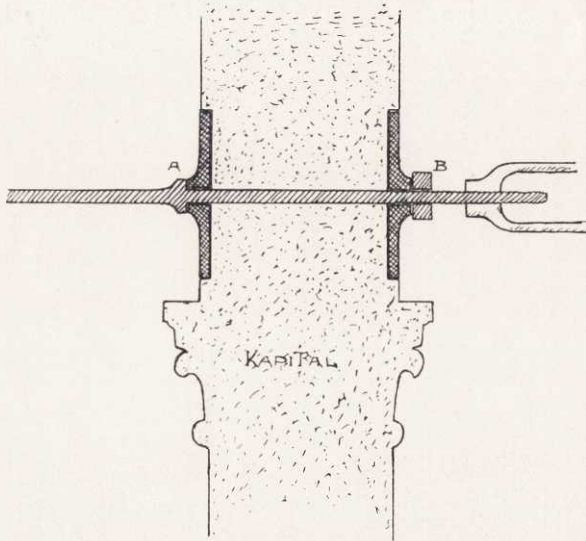

Fig. 13.

Då man sett sig nödsakad till så vidsträckta konstruktiva restaureringsarbeten som de nu omtalade, beslöt man sig för att låta kyrkan undergå en grundlig restaurering också till sina dekorativa delar. Om man vid de konstruktiva arbetena visat stor teknisk duglighet, så har man vid den dekorativa restaureringen visat prof på en pietet och konstnärlig finkänslighet, som man sannerligen icke ofta finner i fråga om kyrkorestaureringar annorstädes i Europa. Med den dekorativa restaureringen i Frari har man alls icke att förstå någon s. k. »stilenlig» nydekoration af densamma eller s. k. »uppriskande» (d. v. s. öfvermålande) af gamla dekorationer i förening med deras komplettering på felande ställen, eller borttagande af »stilvidriga» senare tillsatser från renässans- och barocktiden. Nej, man har utgått från en mycket enkel grundsats. Man har frågat sig: Hvarför restaurera vi Frari, och hvad vilja vi därmed? Jo,

Frari är ett konsthistoriskt monument af högt värde, och vi vilja sätta det i stånd att på tydligaste och klaraste sätt själf berättat sin historia för betraktaren utan lärda mellanhänder. Det är som ett illa medfaret illuminerat pergamentsbref, på hvilket generation efter generation skrivit. Finna vi ett sådant, så befria vi det från smuts och från det gråpapperslager, hvarmed det tilläfvventyrs blifvit öfverklustradt. Vi glädja oss åt hvarje rad, hvarje bokstaf vi kunna läsa, men vi pränta icke dit dem, som af tiden utplånats, äfven om vi tro oss veta, hvilka de varit. Ej heller radera vi bort de rader, som äro skrifna med renässanshandstil, för att blott hafva kvar det präntade munklatinet. Skulle vi låta förläda oss till något sådant, blefve vi genast af alla ansedda som förfalskare.

Ungefär så har man tänkt också vid Fraris dekorativrestaurering. Det hela har egentligen endast bestått däruti, att man aflägsnat det gråbruna kalkfärgslager, hvarmed hela kyrkans inre en gång öfverdragits. Och därvid hafva kommit i dagen målade dekorationer från vidt skilda tider och af vidt skilda stilarter. Vi skola betrakta dessa arbeten något mera i detalj, ty det är just i fråga om dylika arbeten, som det syndas så oerhördt och så ofta vid restaureringar.

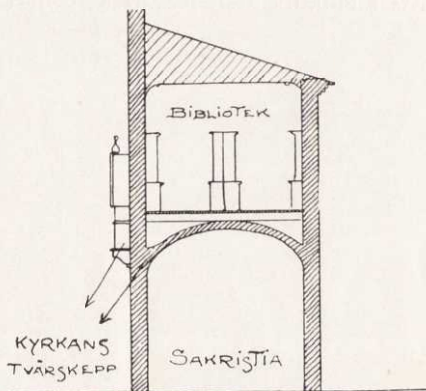

Fig. 14.

Kolonnerna och andra delar af naturlig sten ha borstats rena från färg, men *ej* renhuggits. Därigenom har *ej* deras yta förlorat sin ålderdomliga färg. Då väggarna började befrias från det gråa öfverdraget, fann man dem helt betäckta med en målade tegeldekoration al fresco. Muren är ju i sig själf uppförd af tegel, men man fann tydligen under medeltiden, att den råa tegelmuren var alltför skiftande och ojämn i sin färg, hvarför den helt putsades, och man gaf den al fresco en enhetlig, röd färg, på hvilken tegelfogar målades med hvitt. Detta behandlingssätt af murarna är mycket vanligt i Venedigs gotiska kyrkor. Man har funnit det både i SS. Giovanni e Paolo och i S. Stefano m. fl. Det är en synnerligen verkningfull murbehandling och gifver en djup, varm grundton åt interiören, och mot den röda muren som bakgrund göra sig de tal-

rika ljusa grafmonumenten utmärkt. Till och med det genomgående misslyckade 1800-talsmonumentet öfver Tizian gör ett skapligare intryck sedt mot denna bakgrund. Men icke blott detta slags målade tegeldekoration har blottats under kalkfärgens lager. Rundt omkring en del af de medeltida grafmonumenten, särskildt i södra tvärskeppet, ha upptäckts växlande, färgmättade ytmönster, hvilka likt orientaliska mattor upphängts omkring de skulpterade sarkofagerna med deras fina baldakiner, eller mot hvilka en ryktbar veneziansk general till häst tecknar sin stolta silhuett. Det är dekorationer, utförda under helt skilda perioder, men de samverka till en varm och mättad färgharmonii. Och framför allt, de vittna om olika tiders sträfvan att göra sitt bästa för att enligt *sin* smak lösa en gifven uppgift utan någon klafbundenhet under »stilrenhet».

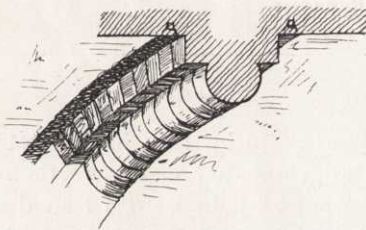
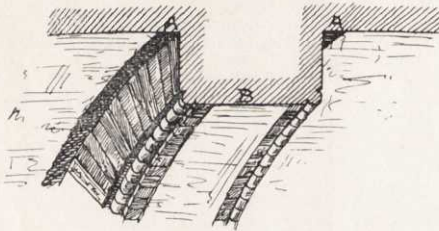

Fig. 15.

Äfven hvalfven ha börjat befrias från sitt gråa öfverdrag och synas nu i sitt förra skick. Gördel- och diagonalbågar ha det för den venezianska gotiken karakteristiska utseende, som utvisas af fig. 15. De ätföljas å båda sidor af ett svart streck A, som liksom afskiljer dem från de helt hvitputsade kapporna. Gördelbågarna ha dessutom ett hvitputsadt band B utefter undersidan. Som ofvan nämndt äro hvalfkapporna helt hvitputsade med undantag af korets och alla korkapellens. Dessa äro prydda med rika ornament utförda al fresco, som nu äfven-

ledes äro framkallade och bidraga att gifva korpartiet den varma, ögat tilldragande glans, som tillkommer kyrkans heligaste och viktigaste del.

Huru har man nu verkställt denna operation? Man har helt enkelt bortskrapat kalkfärgen med tillhjälp af olikformade, tunna små järn allt under iakttagande af yttersta försiktighet. Det är ett synnerligen tålmodspröfvande arbete, och det fordrar arbetare med lätt hand och med håg för sitt uppdrag. Efter denna skrapning under-

sökes putsskiktet noga för att utröna, huruvida det fäster ordentligt vid muren. De stycken, som lossnat, måste nämligen omsorgsfullt fästas igen, hvilket tillgår på följande sätt. Ett litet hål borrar genom puts lagret, och med en spruta inpressas mellan puts lagret och muren en tjockflytande »gesso» (gipslösning), hvarefter putsen hårdt tryckes mot muren, vid hvilken den sålunda bindes. I hvalfven, där stycken ofta hota att genast falla ned vid minsta fortsättning af skrapningsarbetet, fäster man öfver hela ytan ett stycke gasväfnad medelst i vatten lättlösligt klist. Detta nät håller samman de lösa styckena, tills man med andra medel kunnat fästa dem vid muren, hvarefter gasväfnaden lätt kan tvättas bort. Anses det nödvändigt, låter man gasen sitta kvar, ty den synes i de flesta fall ej på något afstånd. Då putsen blifvit fullständigt fästad, tvättas hela ytorna med ljumt såpvatten och hårda penslar, och därefter går man öfver desamma med en konserverande lösning.

»Nå, nu börjar väl äntligen den verkliga restaureringen», hoppas sannolikt mången kyrkorestaurator. Nej, nu är den slut! Nu är man vid sitt mål! Ingen uppfriskning af färgen, icke ett enda penseldrag tages! Målningarna stå där i sin af åldern något blekta färgharmonier, och man låter dem tala sitt dämpade men äkta språk utan några slags korrektioner, och säga de oss stundom blott en half mening eller hviska de blott ett dunkelt ord, så få vi ju själfva ostörda tänka tanken ut och i fantasien fullständiga den gifna antydningen. Ingen tvingar oss med brutal hand att tro, att hans tydning är den enda rätta, såsom så ofta är fallet med »restaurerade» målningar. Man fullständigar alltså intet, man uppfriskar intet. Det enda som göres är följande. När ett stycke bortfallit ur putsen, utgör detta hål en ständig fara för återstoden, då bitar så lätt lossna vid dess kant. Hålet fylles därför med god puts, som arbetas väl samman med den gamla putsen vid kanterna. Skulle denna fläck befinna sig midt i ett ornament eller en figur eller dylikt, så gifver man den en neutral, diskret färgning, så att den ej skall skrika och störa det öfriga. Men den behandlas alltid som fläck. Skulle en målning haft det sorgliga ödet att ha blifvit öfversållad med små urhackningar af murhackan för att därigenom gifva bättre fäste åt ett skylande puts lager, så fyller man ej ut hvarje sådant litet hål, hvilket skulle medföra målningens totala förvanskning, utan man penslar med neutral färg uti hvarje liten urhackning och åstadkommer därigenom en möjlighet för ögat att skönja målningens återstående drag utan att störas af de ögat irriterande hvita små fläckarna.

Af allt detta framgår tydligt, att Fraris vägg- och hvalfmålningar blifvit behandlade med en pietet och en kärleksfullhet, som icke lämnar något öfrigt att önska. Ett undantag skall dock den noggranne betraktaren finna. Det är högkoret och dess hvalf. Där lysa färgerna väl starka och ornamenten tala ett alltför fulländadt språk, för att vi skola tro dem vara orörda. Så är ej heller fallet, men deras »uppfriskande» härstammar från en tidigare restaurering, innan den nu omtalade blifvit börjad. Och därjämte är denna uppfriskning ovanligt hyggligt gjord. Bredvid de andra, orörda delarna stöter den dock ögat i viss mån.

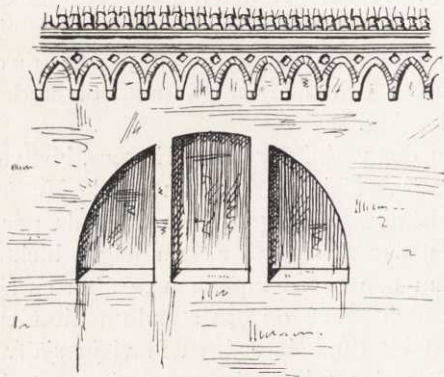

Fig. 16.

I sammanhang med framkallande af målningar bör äfven omnämnas, att under den grå färgen på det öfre ankarsystemets bjälkar upptäckts ett vackert renässansornament i grått och gult, hvilket naturligtvis framskrapats. Och det nedre ankarsystemets nya bjälkar eller rättare träfodral komma att dekoreras på samma sätt. Detta skulle möjligen kunna kallas för ett affall från de i öfrigt strängt fasthållna principerna att ej komplettera gamla dekorationer eller göra »gammalt nytt», men någon bättre lösning torde dock ej gifvas, och man får ju ej drifva principer till ytterlighet, äfven om de äro goda.

Ännu ett spørsmål af denna natur har yppat sig för arkitekten. Midtskeppets ursprungliga gotiska fönster hafva nämligen under renässanstiden förstörts och ersatts med stora halfrunda (fig. 16). Denna ändring verkställdes emellertid på ett ytterligt lättsinnigt sätt. Man högg helt enkelt upp de stora öppningarna i muren, men försåg dem ej med afstningsbågar. Den runda formen motsvaras alltså ej af någon konstruktion. Följden har naturligtvis blifvit den, att sprickor och sättningar uppstått omkring dem, och man ser sig nödsakad att bygga om dem. Då uppställer sig frågan: Huru skola vi bygga om dem? Slumpen har nämligen fogat, att ett enda ursprungligt gotiskt fönster finnes kvar, igenmuradt och svårtillgängligt, men man har således den ursprungliga modellen i behåll. Då nu ändock

fönstren måste ombyggas, skall man då bibehålla den nuvarande formen, som gifver en präktig och vacker belysning åt interiören, eller skall man återinföra den ursprungliga gotiska, hvilket högst afsevärdt förminskar ljuset i kyrkan? Inför denna svåra fråga stod professor Ongaro tvekan- de. Belysningsexperiment genom stängning af delar af fönstren komma

Fig. 17. *SS. Giovanni e Paolo. Exteriör från SW.*

att utföras, och det slutliga afgörandet lägges hos den alldeles nyinrättade centralkommission, som för framtiden såsom högsta instans skall afgöra alla viktigare restaureringsfrågor i Italien. Såsom förut nämnts, återstår ännu mycket att utföra, innan Fraris restaurering nått sin fullbordan, men redan nu kan man sluta sig till, att denna restaurering kommer att höra till de få, som man med glädje ser tillbaka på och för hvars ledare man måste hysa beundran och tacksamhet.

Frarirestaureringen är ingalunda den enda stora, grundliga restaurering enligt pietetsfulla principer i Venedig. Att vi dock uppe-

Fig. 18. *SS. Giovanni e Paolo. Interiör mot koret.*

hållit oss så länge vid densamma och fördjupat oss i dess detaljer beror därpå, att Frariarbetena afgjort äro de viktigaste såsom grundläggande för de principer, hvarefter man numera restaurerar i Venedig. Och dessutom äro dessa arbeten så representativa för hela arbets-

metoden, att om man blott noga genomgått dessa, skall man finna, att alla de andra nuvarande restaureringarna blott äro varianter af denna. Men de äro nog så intressanta varianter och förtjäna all uppmärksamhet. Vi skola därför i korthet genomgå de viktigaste af dem.

Vi vända oss då först till Fraris systerkyrka, dominikanerkyrkan SS. Giovanni e Paolo, som till hela sin anläggning i det allra väsentligaste öfverensstämmer med Frari. Den största olikheten är, att SS. Giovanni e Paolo har en kupol öfver läng- och tvärskeppens korsning. Kyrkan står i begynnelsen af restaureringsarbeten, som arta sig att bli lika omfattande som Fraris. Det statiska tillståndet liknar Fraris. Dock äro förhållandena i SS. Giovanni e Paolo försvårade genom kupolen, af hvars pendentiv två aflasta sitt tryck på kolonner. Dessa kolonnens afvikelser ur sitt normala läge äro högst väsentliga och tydligt skönjbara för äfven ett oöfvadt öga (se fig. 18). Orsakerna till de statiska oegentligheterna äro, som vi veta, brister i grund och sträfsystem. De gotiska arkitekternas alltför svagt tilltagna sträfpelare ha här af senare tiders byggfolk på det mest hänsynslösa och lättsinniga sätt försvagats. Då man gjort en eller annan tillbyggnad utefter kyrkans yttermur och en sträfpelare på ett obehagligt sätt gjorde intrång på det nybyggda rummets utrymme, så högg man helt enkelt bort sträfpelarens nedersta skrymmande del, obekymrad om att därmed hafva satt hela det därpå hvilande sträfsystemet ur tjänst. Det är ej endast en utan åtskilliga sträfpelare, som på detta sätt affärdats. Man kan ju lätt föreställa sig följderna. Dessa sträfpelare måste naturligtvis nu återuppföras och med största omsorg bringas att ånyo arbeta.

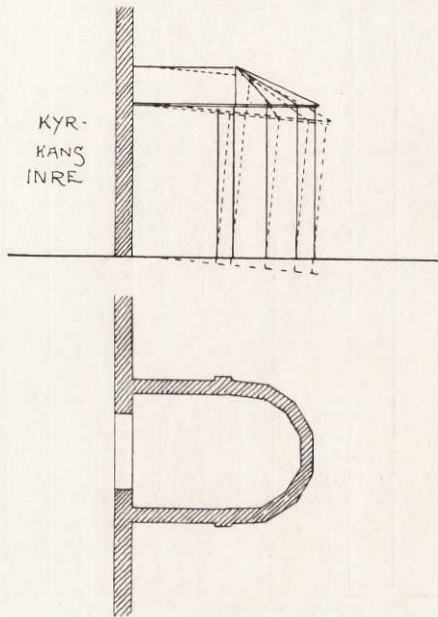

Fig. 19.

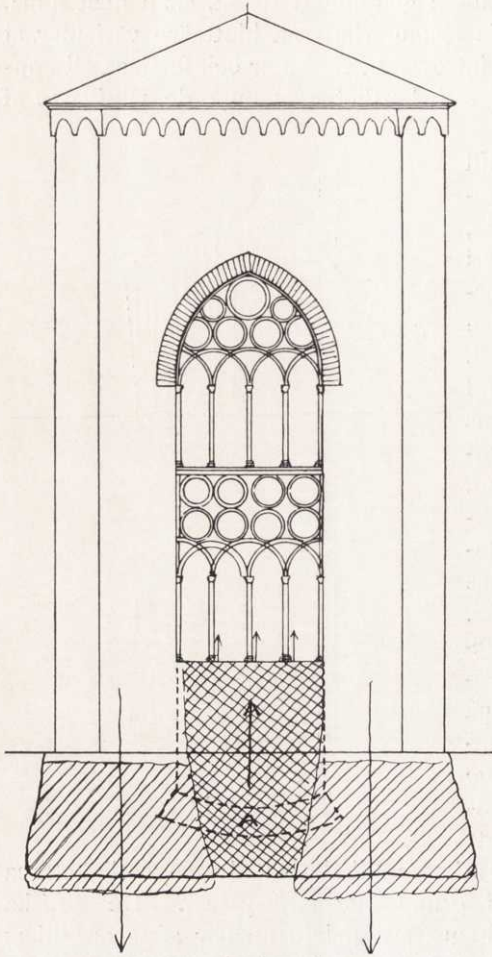

Fig. 20.

I öfrigt fortgå grundförstärkningsarbeten på samma sätt som i Frari. Särskildt svåra ha dessa varit vid ett senare tillbyggt gotiskt kapell, Capella della Dolorata (fig. 17 och 19). Dess grund var ytterst uselt lagd, hvarför kapellet löst sig från kyrkan och tenderade att få det läge, som öfverdrifvet å fig. 19 utmärkes med prickade linjer. Man fäste det genom en serie kraftiga järnbandager vid kyrkans mur under den tid, som man bit för bit gjorde nya, förstärkta fundament, och med dessa hoppas man ha stoppat vidare rörelse hos kapellet, hvarför järnbandagen blott voro provisoriska medel.

Ett annat högst viktigt arbete är planerat. Å det södra tvärskeppets gafvel finnes ett mycket stort spetsbågsfönster försedt med härliga glasmålningar, som traditionen tillskrifver Alvisse Vivarini, den främste

representanten för Muranos målarskola under slutet af 1400-talet. Här se vi nu upprepade samma förhållanden, som vi förut iakttagit å Fraris norra tvärskeppsgafvel (fig. 8). Fig. 20 åskådliggör schematiskt förhållandena vid det stora gafvelfönstret. Det enkelstreckade utmärker de delar af grunden, på hvilka det egentliga trycket fortplantats och som i följd därpå sjunkit, hvaremot det dubbelstreckade utmärker de delar, som genom sin obetydliga belastning ej följt med denna rörelse. Resultatet har blifvit ett starkt tryck uppåt, genom

fönstrets underkant fortplantande sig genom massverkets fina kolonner. Dessa ha ej heller kunnat uthärda detsamma. Somliga ha knäckts midt af, andra ha pressats ut i en sned ställning; med ett ord, hela massverket har blifvit starkt deformeradt. I följd däraf har naturligtvis det praktfulla glasfönstret skadats. Blyfogarna ha gifvit sig, somliga glasbitar ha spruckit etc.

Fig. 21. *S. Francesco della Vigna. Interiör af Sansovino.*

Med yttersta omsorg uttagas nu samtliga fönsterafdelningar, hvarefter äfven massverket rifves ut. Den dubbelstreckade delen af murverket rifves, och man slår en kraftig upp och nedvänd betongbåge A (å fig. 20 prickad). Därigenom undanröjer man för framtiden orsaken till ojämna sättningar. Muren återuppföres, och massverket insättes ånyo, hvarvid alla förstörda delar ersättas med nya. I sitt nya skick behöfver massverket ej utföra annat arbete än bära sig själf och rutorna. Dessa blifva efter nedtagandet omsorgsfullt reparerade och rättade från de snedvridningar de lidit. Blyfogarna bli

Fig. 22. S. Francesco della Vigna. Vestfasaden af Palladio.

omsedda och vid behof förnyade. Men endast absolut obrukbara eller helt felande glasbitar ersättas. Och därvid ersättas de med bitar af neutral färg, som ej stör, men någon *komplettering af glasmålningen sker icke*. »Hvem vill bära hand på ett mästerverk», yttrade med förvåning restaureringsarbetets ledare, arkitekten Rossi, en af Ufficio regionales medarbetare, såsom svar på en fråga i den riktningen. En hel del smärre arbeten äro äfvenledes började i SS. Giovanni e Paolo, men vi skola ej fördjupa oss i dessa detaljer, utan vända oss i stället till den närbelägna kyrkan S. Francesco della Vigna, hvars omvårdnad också anförtratts åt arkitekten Rossi.

Det är en stor enskeppig renässanskyrka, anlagd på 1530-talet af Jacopo Sansovino, hvars mera lätta och graciösa stil sedermera vid hufvudfasadens uppförande (1568) undanträngdes af Palladios tunga och stränga antika tempelarkitektur. Denna stora karaktärsskillnad mellan västfasaden och den öfriga kyrkan har haft ödesdigra statiska konsekvenser för byggnadsverket. Då fasaden är betydligt tyngre i förhållande till den öfriga kyrkan men står på samma slags fundament som denna, så har den sjunkit mycket mera och hotar nu att helt skilja sig från kyrkan. Andra oegentligheter ha begåtts vid öfriga grundläggningsarbeten. Å fig. 23 utvisar det enkelstreckade, huru den ursprungliga grunden blifvit lagd under längskeppet med dess kapell. På murhufvudena A nedfaller den största delen af murarnas och hvalfvens tyngd, men de ha ej starkare eller mera utbredd grund än öfriga delar och äro ej ens förenade med ett genomgående fundament. Därigenom ha dessa murhufvudens grundmurar haft tillfälle att vid den starka påkänningen och den lösa markbeskaffenheten dels röra sig åt sidorna, dels sjunka i helt andra proportioner än öfriga grundmurar. Följden har naturligtvis blifvit ödesdiger.

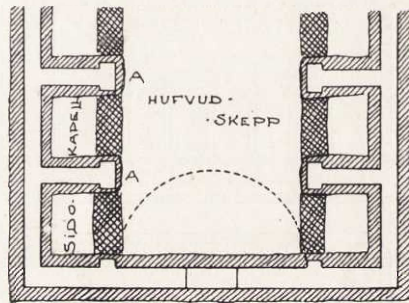

Fig. 23.

Sprickor i hvalf och murar bära mer än tydligt vittnesbörd därom, och kyrkans statiska tillstånd är allt annat än tillfredsställande. Ett hvalf har ögonblickligen måst inrustas, då det hotade att störta in. Man skulle mycket snart börja de svåra och vidtomfattande grundförstärkningsarbetena. Därvid kommer man att lägga en ny och fast grund mellan murpelarna A (de dubbelstreckade delarna å fig. 23 utmärka de nya sträckningarna). Ofvanpå denna nya grund läggas mellan pelarna A upp och nedvända betongbågar, hvarigenom dels trycket fördelas öfver hela grundmuren, dels hvarje rörelse åt sidorna förhindras. Dessa äro de viktigaste af de nu beslutade åtgärderna, men under arbetets gång komma sannolikt många förhållanden att upptäckas, hvilka i sin ordning kräfva nya åtgärder. En gammal kyrkas restaureringsarbeten kunna väl knappast någonsin på förhand helt bestämmas, ty först under arbetet lär man sig fullt känna densammans fördolda både brister och skatter.

Ett arbete, som i hög grad ådagalagt denna sanning, är den påbörjade restaureringen af S. Niccolò dei Mendicoli. Få äro sannolikt de, som styrt sina steg ut till den aflägsna del af östaden, där denna lilla kyrka ligger dold. Det är en egendomlig och intressant del af staden, en af dess allra först bebyggda delar, hvars fattiga fiskarbefolkning långt fram i tiden bildade ett slags stat i staten med stor själfständighet och från den öfriga befolkningen afskild karaktär. En bestämd dag på året foro de alla till hafs för att göra ett Gudi behageligt fiskafänge, och fångsten den dagen tillhörde Madonnan och S. Niccolò, deras kyrkhelgon. Äfven andra poetiska traditioner knyta sig till den lilla undangömda kyrkan, men höra ej hemma i

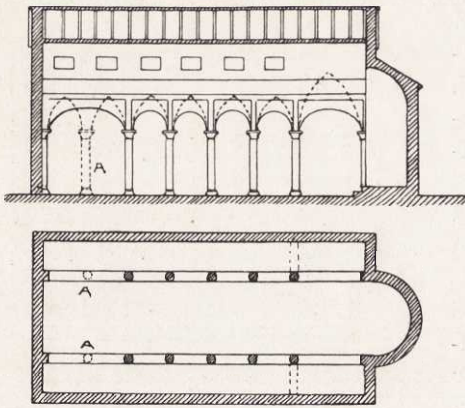

Fig. 24.

detta sammanhang. Kyrkan är af mycket gammalt datum, men helt och hållet ombyggd under tidig gotisk tid. Sedermera blef den under renässansen fullständigt omdecorerad invändigt med rik förgylld stuckering omkring bågar och fönster samt erhöi ett måladt plafondtak. Fig. 24 visar kyrkans hufvudformer efter denna omgestaltning. Den hade emellertid börjat få så mycket sprickor och så många sättningar, att man måste skrida till restaurering.

Denna uppdrogs åt arkitekten professor Del Piccolo, som äfvenledes är en af Ufficio regionales arkitekter. En noggrannare undersökning af kyrkan visade, att skadorna voro af den art, att de i Venedig vanliga orsakerna ej ensamma kunde förorsakat dem. Man började därför försiktigt att aflägsna stuckornamentens skymmande omhölje bit för bit (naturligtvis utan att förstöra dem!), och då upptäckte man, att kyrkans ursprungliga konstruktion följt de konturer, som å fig. 24 äro prickade. För att vinna symmetri hade renässansdekoratören helt enkelt tagit bort kolonnerna A i kyrkans västra ända, men han hade *icke slagit in en ny båge* i stället för de båda nedbrutna. Man högg helt enkelt ut bågeformen i murmassan och täckte det hela med stuckornament. Naturligtvis har detta hämnat sig med tiden, och mycket svåra sprickor ha uppstått. Vidare kon-

staterade man, att muren under stucken bitvis var fullkomligt förvittrad och utan någon hållfasthet. Den var så beskaffad, att det var förenadt med fara att göra den minsta operation å densamma. Arkitektens första åtgärd var att rusta in alla arkadbågar och att kraftigt stödja de delar, där bågen fattades. Men innan något kunde utföras för öfrigt, måste man gifva hållfasthet åt de vittrade murdelarna, ty vid hvarje hammarslag mot muren föllo stycken

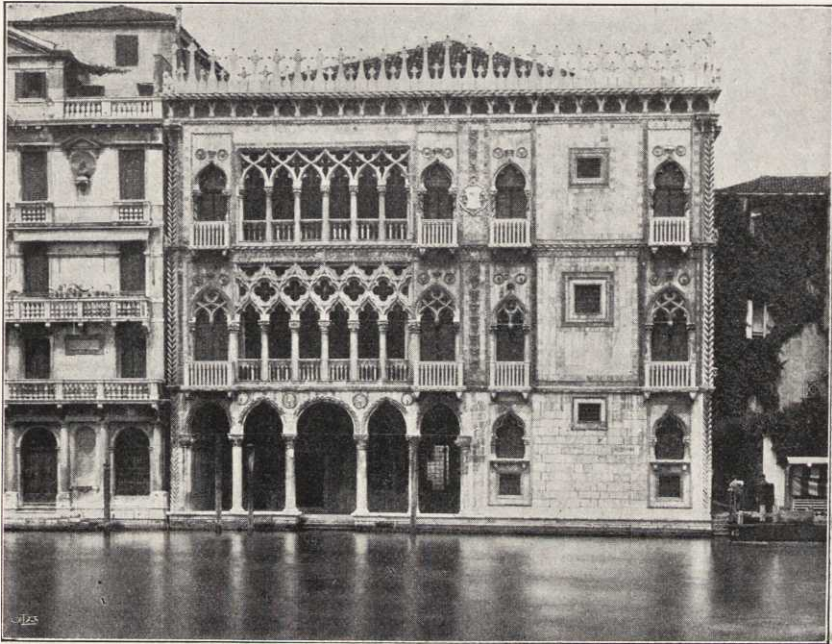

Fig. 25. Cà d'Oro. Uppfördt 1424—30 af Giov. och Bart. Buon.

af tegelsten och bruk ned. Härtill användes följande metod. Man kratsade upp hål här och hvar i fogarna, och genom dem inpressades en lättflytande cementvälling, hvilken sålunda genomdränkte partiet. Då detta efter några dagar stelnat, ägde muren en god fasthet och sammanhållning, så att man kunde börja att hugga ut de vittrade stenarna och ersätta dem med nya. Det skulle vara intressant att fördjupa sig mera i betraktande af de upptäckter och erfarenheter, som gjorts vid detta arbete, där man visat prof på stor teknisk rådighet, men det skulle föra oss för långt. Genom de nu

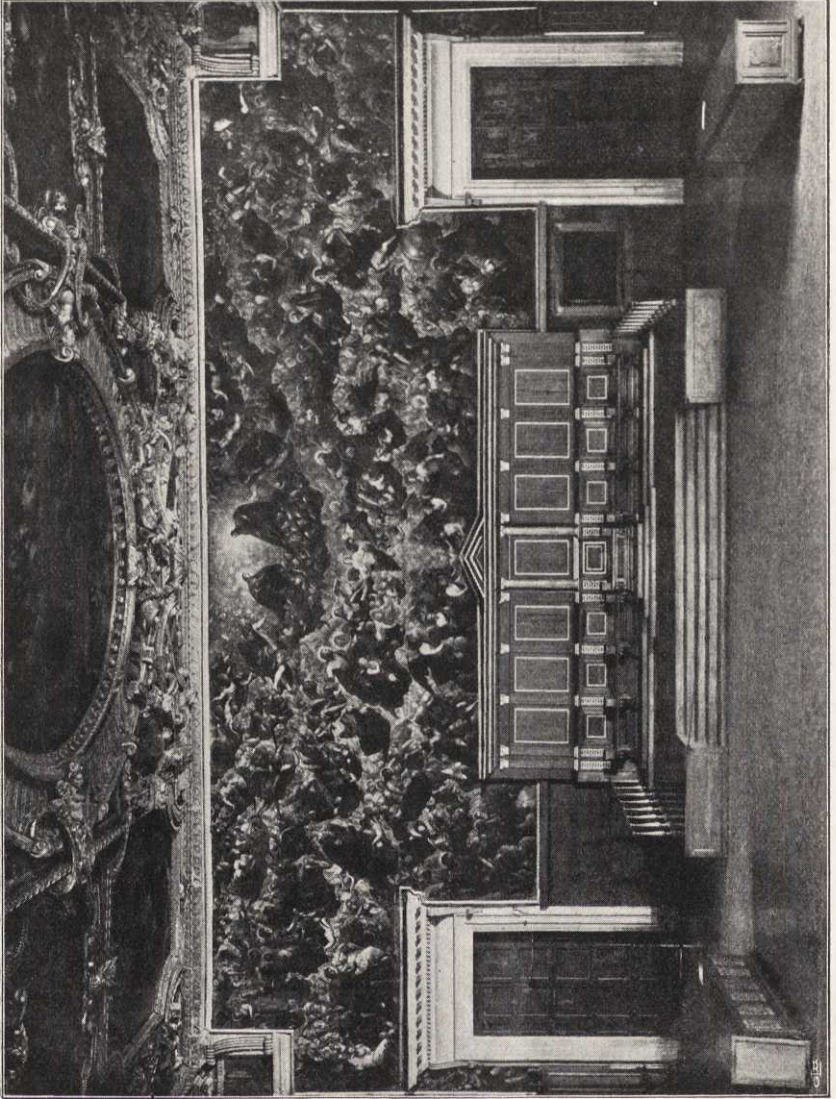

Fig. 26. Tintoretto's oil-painting *Paradiset* i *Sala del Maggior Consiglio*.

relaterade arbetena, torde dock med klarhet framgå, på hvilket sätt man numera i Venedig behandlar sina byggnadsmonument.

Ännu är ingalunda hela antalet af de under sista åren företagna restaureringsarbetena genomgånet. Där har arbetats på Madonna dell' Orto, S. Stefano m. fl., men det skulle bli alltför omständligt att ingå äfven på dessa arbeten. Vidare restaureras en del palats vid Canale Grande, hvarvid särskildt märkes Cà d'Oro, hvilket af sin ägare baron Franchetti fullständigt restaureras under uppsikt af Ufficio regionale. Då detsamma ännu ej är färdigt, ej heller tillgängligt, är det ej möjligt att bedöma detta arbete. Af det yttre att döma har palatset åtminstone ej skadats.

Äfven i Dogepalatset arbetas. Dessa arbeten äro dock i allmänhet af mindre intresse. Man rifver ut mellanväggar, som haft dåligt material, hvilket ersättes med godt sådant. Andra väggar ha varit för tunga och med sin belastning för hårdt ansträngt de dem bärande bågarna. Sådana återuppföras af håltegel o. s. v. Det viktigaste arbetet är öfverförandet af Tintorettos väldiga »Paradis» på ny duk. Då denna världens största oljefärgsduk flyttades från sin vägg, upptäcktes bakom densamma å muren högst betydande rester af den stora fresk, hvarmed den 1365 till Venedig inkallade paduanaren Guariento prydde den stora rådssalen. Då Dogepalatset efter en stor brand på 1500-talet nyinreddes och dekorerades, blef Tintorettos stora duk spänd öfver freskens rester, och sedan dess har ingen sett desamma. Man visste alltså, att rester af Guarientos fresk skulle finnas, men man blef angenämt öfverraskad af deras utsträckning. Man ville naturligtvis ej åter dölja desamma bakom Paradisets duk, utan man beslöt sig för att transportera fresken till annat lämpligt ställe. Fresken öfverfördes därför på väf med den fenomenala skicklighet, som vissa specialister i Italien förvärfvat sig. Det är blott den allra öfversta, tunnaste skorpan af puts slagret, som lösslites och öfverföres på väf, hvarigenom den lätt kan transporteras hvar som helst. För att lyckas riktigt väl med sådana operationer måste man besitta en stor erfarenhet och öfning, och det är blott några få specialister, som i Italien göra dylika arbeten, men de göra det också alldeles öfverlägset. Detta borttagande af Guarientos fresk är nu afslutadt, och det på ny väf uppfodrade Paradiset återföres på sin plats.

Vi kunna ej sluta denna relation af Venedigs senaste restaureringsarbeten utan att ägna några ord åt ett arbete, som låtit och säkerligen kommer att låta mycket tala om sig, nämligen Marcus-

kampanilens återuppförande. Knappt hade man hämtat sig från förskräckelsen öfver den oerhörda förlusten, förrän tanken på återuppförandet af detta stadens karakteristiska vårdtecken föddes. Och genast omfattades tanken med hänförelse. Medel strömmade rikligt från kommun och stat, och enskilda både inom och utom Italien sände sin tribut. Beslutet fattades, en kommission tillsattes, och ett särskildt byggnadskontor inrättades för saken.

Det kan ju synas, som om detta vore ett fullständigt affall från principen att ej göra »gammalt nytt», att ej förfalska historiska konstverk. Ja, strängt taget är det så, det måste medgifvas, och mycket kunde ju anföras mot ett sådant nyuppförande. Men det måste också medgifvas, att principrytteri ej är lyckligt. Undantag måste alltid finnas äfven från de sundaste principer. Och att i detta fall ett undantag *måste* göras, det torde alla vara villiga att erkänna, som en gång sett Marcuskampanilens silhuett teckna sig mot den blåa luften, bildande accenten, utropstecknet för det måleriska jubelrop, som brusar en tillmötes vid åsynen af Marcusplatsen.

Det är heller icke principfrågan, som vållat kommissionen och arkitekterna det mesta hufvudbryet. Det är den nya grundläggningen och därmed sammanhängande frågor. Att här fullständigt genomgå denna angelägenhets utveckling i alla dess skeden skulle, ehuru af stort tekniskt intresse, taga alltför stort utrymme. Den frågan kunde förtjäna sin egen uppsats. Vi vilja blott relatera, hvad som i verkligheten utförts och huru långt arbetet nu (intill slutet af 1904) fortskridit.

Sedan alla resterna af det fallna tornet undanskaffats, hvarvid hvarje bit blifvit sorterad och allt af intresse magasinierats, frilades den gamla grunden. Den bestod af en massiv klump af olika stenarter, hvilande på stående pålar. Undersökningar gäfvo vid handen, att många af dessa voro multnade, och ett stort parti, bland dem professor Ongaro, röstade för, att man borde rifva äfven denna klump för att sedan kunna bygga ett helt nytt fundament med större utsträckning än det gamla och på helt nya och friska pålar. Andra åter förfäktade den åsikten, att man visserligen borde utvidga fundamentet, men med bibehållande af det gamla, som ju en gång redan burit den väldiga tyngden och därvid under århundraden hunnit grundligt sätta sig. Dessutom skulle därigenom sparas högst väsentligt i kostnad, ansåg man. Denna senare mening afgick med segern. Man bibehåller alltså den gamla grundklacken, men utvidgar den högst betydligt åt alla sidor. Svårigheten består naturligtvis uti att

Fig. 27. *Sansovinos Loggetta.* (1540.)

kunna sammanarbeta dessa båda delar, så att den enorma tyngden verkligen kommer att fördelas ut öfver hela den förstörade grundytan. Denna fråga var heller icke definitivt löst vid underteknads besök. Man hade gjort pålningen för den nya grunden. Ett oerhördt antal pålar har neddrifvits, men man har måst iakttaga stor försiktighet af hänsyn till de närliggande byggnaderna. Öfver pålhufvudena har gjutits en betongkaka, och i denna har inbäddats ett liggande rust af kraftiga stockar, hvilkas ändar också borrats in under den gamla klumpen. På denna bädd skall nu den nya, uppåt aftrappade grundförstärkningen läggas. Man har gjort djupa urtagningar i den gamla klumpen, i hvilka den nya skall gripa in, och medelst dessa samt inlägg af balkar hoppas man kunna åstadkomma den åstundade sammanarbetningen mellan nytt och gammalt. Resultatet får framtiden utvisa.

Under tiden ha förarbetena för den egentliga kampanilens och Loggettans rekonstruktion pågått. Några fullständiga detaljritningar funnos nämligen ej vid kampanilens fall hvarken af denna eller af Loggettan. Naturligtvis funnos teckningar, skisser och fotografier i legio, men ingen verklig byggnadsritning. Genom ett sorgfälligt tillvaratagande och sorterande af alla de bitar, som kunde gifva någon upplysning om det ursprungliga utseendet, har man kommit till ett mycket godt resultat. Efter årslångt arbete har man af de tusentals bitarna nu lyckats sammansätta tillräckligt stora profver af alla dekorativa delar, listverk m. m. Och i ett rum i Dogepalatsets bottenvåning är Sansovinos Loggetta åter sammansatt, d. v. s. de olika beståndsdelarna hvar för sig. Vid dess rekonstruktion kommer en mycket stor del af den ursprungliga marmorbeklädnaden att kunna användas. De ornamentala stycken, som ej kunna återuppsättas, skola förvaras inuti Loggettan och ersättas med kopior. Intressanta upptäckter ha gjorts under detta sammanpassningsarbete. Sansovino har nämligen såsom material delvis använt sig af den Loggetta, som redan förut existerade vid kampanilens fot. Och på baksidan af många marmorstycken har man funnit ornament och profiler, som tydligen härröra från Sansovinos föregångare. Äfven andra dylika upptäckter ha gjorts vid stenmaterialets sortering och vid den nya grundgräfningen. Allt har med största omsorg tillvaratagits. Så har man t. ex. lyckats att af mera än 600 små stycken åter sammansätta den förtjusande Madonna, som var uppsatt i Loggettan. En systematisk undersökning af detta stora material kommer helt visst att bringa i dagen många nya och intressanta fakta för Venedigs kultur- och byggnadshistoria.

Att arbetet, som närmast ledes af professor Del Piccolo, bedrifves med den allra största omsorg och ansvarskänsla torde af det föregående framgå. Men när man åter får se den guldglänsande ängeln glittra på tornpyramidens topp och åter får höra klockorna från S. Marcos kampanil förkunna, att solen försvunnit bakom lagunernas vatten, det är dock en ganska oviss fråga. Men den kärlek och offervillighet, det allvarliga arbete och den pietet, som utmärka den nuvarande byggnadsvården i Venedig, låter oss dock hoppas det bästa för den glänsande östadens framtid. Men måtte Venedig, den fantasifullaste af städer, också för all framtid förskonas för den hemskaste af alla ödeläggelser, den »stilrena» restaureringen!

Paraggi S:a Margherita febr. 1905.

Sigurd Curman.

The Early English och Linköpings domkyrka.

Af professor **Ewert Wrangel**.

The Early English (style) — namnet tillhör konsthistorien och betecknar den tidiga gotiken i England.

Engelska medeltidsarkeologer hafva ägnat mycken uppmärksamhet åt periodindelningen. Liksom man i den romanska eller — att begagna det engelska uttrycket — romaneska stilperioden skiljer mellan *Anglo-Saxon* och *Norman* och stundom i denna senare på »early» och »late», så har man icke låtit sig nöja med den vanliga tudelningen af gotiken, motsvarande ung-gotik, hög-gotik och sen-gotik, utan gjort ännu minutiösare åtskillnader. Från och med öfvergångsperioden, »transitional», har man antagit fem perioder i gotiken, ja någon gång ända till sju.

Emellertid torde tredelningens företräde på de flesta håll erkännas, äfven af vetenskapsmännen. De efter *the Early English* följande perioderna benämndes sedan gammalt *Decorated* och *Perpendicular*; ofta kallade man då den första perioden *Lancet*. Men då dessa beteckningar hänföra sig endast till en detalj i byggnadsverket — en visserligen för den engelska gotiken särdeles viktig detalj, nämligen fönsterbågarnas (och de dekorativa blindbågarnas) form; så har man i nyare arbeten ersatt dem med *First*, *Second*, *Third Pointed*. Med denna term »pointed» har man träffat ett hufvudkänнемärke för medeltidens senare byggnadsstil; och kan — menar man — någonstädes spetsbågen anses vara det afgörande för gotiken, så skall det vara i England. — »Kärt barn har många namn» gäller äfven här. Gotiken har också, icke minst under det sista århundradet, stått engelsmännens hjärta närmast bland konstens utvecklingsskeden.

Det populära namnet *Early English* kommer man väl alltjämt att bibehålla för den första spetsbågsperioden i England. Det ligger i själfva verket en djup betydelse därunder. Den ifrågavarande

byggnadsperioden kan nämligen sägas vara specifikt engelsk mer än någon af den äldre medeltidsstilens faser därstädes.

Från 1100-talets slut utvecklade sig i England en högst utpräglad, genomgripande och mäktig stilriktning. Fullständigt autokton är den ju icke; som all annan gotik har den, till sin första början, utgått från Frankrike, med hvilket land England fortfarande stod i synnerligen liflig politisk och kulturell förbindelse. Men mindre än något annat lands gotik har den engelska, i sin helhet tagen, varit beroende af den franska; tidigare än i något annat land har den nationella egendomligheten där utbildats.

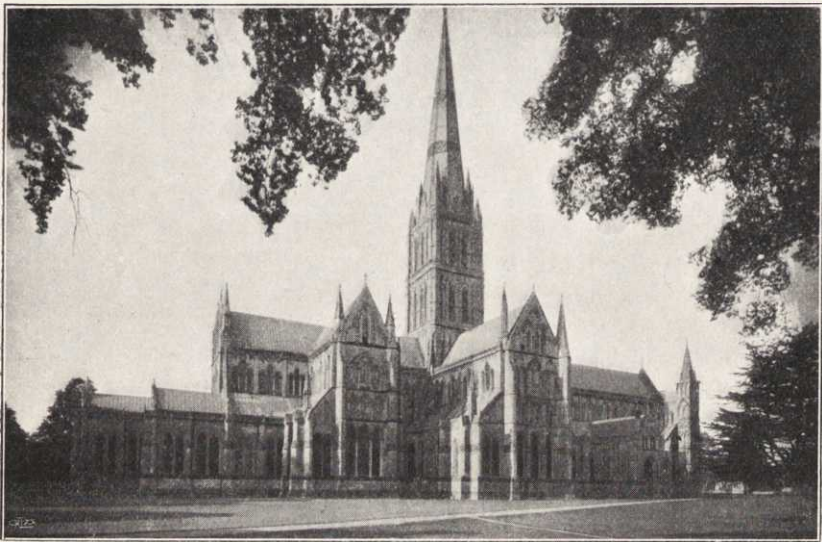

Fig. 1. *Katedralen i Salisbury sedd från nordost.*

Nu må visserligen genast inrymmas, att med Normandie har beröringen ännu länge på konstens område varit intim. Men att observera är, att redan den normandiska arkitekturen tidigt företett afvikelser från de egentligen franska provinsernas byggnadskonst. Under 1100-talets förra del framträdde här ett slags protogotik, med tidig användning af (sexdelade) ribbhvalf, med högkyrkans murar stödda af emporer och (inbyggdt) sträfbågssystem samt med hvalfbågarna allt mera tillspetsade och arkaderna spetsbågiga. Och liknande var förhållandet äfven i England.

Fig. 2. *Långhuset i Salisburys katedral.*

Den romanska stilens senare fas i dessa trakter, den anglo-normandiska stilriktningen, visade en själfständig intressant typ; och därifrån gingo åtskilliga drag öfver till the Early English, ja, de återfinnas från denna tid oftare i England än i Vilhelm Eröfrarens hemland. Framför allt må påpekas rumsfördelningen i de stora katedralerna: koret långt utdraget, ett tvärskepp anlagdt strax öster om byggnadens midt, å korskvadraten ett dominerande centraltorn, västfasadens torn däremot reducerade eller förvandlade till smala tureller. Koret, vanligen förlängdt genom ett långt åt öster utskjutande Maria-kapell (Lady-chapel), fick nu ofta en indelning genom ett nytt, östligt tvärhus (jfr fig. 1). Den raka korafslutningen, som under både anglosachsisk och normandisk tid förekommit oftare än den absidiala, blir nu regel. På bredden bibehåller byggnaden ganska små proportioner, likaså — därmed harmonierande — på höjden. Den vertikala tendens, som ligger i spetsbågens konsekventa användande, fullföljes icke i the Early English. Man jämföre de samtidigt under 1200-talets förra del uppförda katedralerna i Amiens och i Salisbury! Den förra bred och hög, ett system af skulpturprydda

pelare och bågar, mellan hvilka de för konstruktionen likgiltiga murdelarna nästan försvinna; den senare smal och lång, en sammanhängande murmassa, imponerande genom sitt långa men icke enformiga perspektiv och sina serier af eleganta lancettbågar (fig. 1 och 2).

Fig. 3. *Katedralen i Worcester.*

För att ytterligare markera den relativa horisontalismen i den engelska gotiken blifva tornspirorna sällan, såsom i Salisbury, utförda, utan afslutas tornen af tinnkransar mellan fialer eller hörntureller. Se t. ex. katedralen i Worcester (fig. 3), hvars torn dekorerats först under en senare period (öfvergången från Decorated till Perpendicular, mot 1300-talets slut).

Fastän höjdförhållandena äro reducerade och hvalfkonstruktionen därför borde erbjuda mindre svårigheter, blef denna dock icke öfverallt införd, utan flerstädes bibehölls det i England traditionella trätaket. Pelarna äro visserligen i den engelska gotiken kraftfulla och synas där väl så bäriga som på kontinenten; men de sakna ofta till taket uppgående »knektar», så att, när detta utgöres af hvalf, dess bågar och ribbor utgå från stöd å högkyrkans murar. Stundom bibehålla pelarna den runda formen från the Late Norman; detta

inträffar särskildt i mindre kyrkor, och rundpelarna förekomma då ofta i omväxling med åttkantiga. De senare blifva emellertid vanligare. I de stora katedralbyggnaderna försvinner snart — i motsats till förhållandet i Frankrike — den släta rundpelaren; den blir, såsom i Salisbury (fig. 2), kantonerad, och rundstafvarna eller knektarna detacheras alltmera, så att de bli nästan fristående, endast sammanhållna med baser och kapital, ofta äfven genom »ringstenar». Denna »knippepelare», som är så utmärkande för den engelska gotiken, blir stundom synnerligen rikt profilerad. Så är också förhållandet med bågarna. I motsats mot den kantiga profilen i den franska pelarens kapital äro ringarna eller kransarna i England rundade. Och detta, mena engelska konstskriftställare, vittnar om »the greater purity of English Gothic». Bladverket å kapitalen, där sådant förekommer, är däremot ännu alltjämt behandladt i konventionell uppfattning.

Fig. 4. Katedralen i Lincoln. Interieur.

Också galleriernas och fönstrens bågar äro rikt indelade med rundstafvar, ofta af päronformig profil, och hålkålar. Här som annorstädes i byggnaden äro de hvilande ytorna mellan de konstruktiva leden rikt dekorerade — ett drag, som fransmännen skulle kallat

ogotiskt, såsom man påpekat. Bland ornament komma nu i bruk, efter det enkla tandsnittet, diamantsnittet och sicksacken, det s. k. hundtandsnittet samt rosetten; den glänsande figurskulpturen, som pryder äfven det yttre af Frankrikes katedraler, saknas däremot vanligen.

I sin rika och äfven fina formgifning visar den engelska gotiken en fullt själfständig utveckling; den framstår däri såsom något helt nytt, egenartadt både gent emot den förut i landet härskande stiluppfattningen och i förhållande till den utvecklade franska gotiken. Schnaase och Dehio hålla före, att »historien knappast ger oss ett andra exempel på en dylik plötslig och afgjord smakförändring». Den anglo-normandiska stilen hade varit präglad af öfverströmmande kraft och praktkärlek, men likväl varit tung, rå, utmanande.

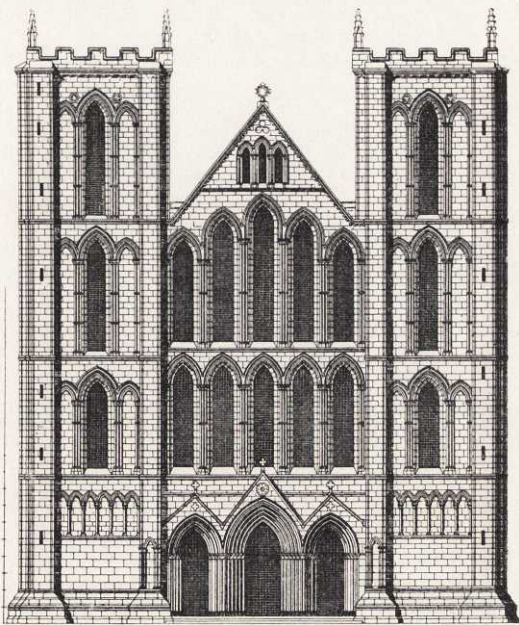

Fig. 5. Fasad från katedralen i Ripon, England.

Grunddraget i the Early English är allvarligt behag, finhet, nykterhet; den är måttfull och kan framträda torr eller smånätt men aldrig rå. I stort sedt tjänar dess formgifning gotikens väsentliga uppgift att gifva intryck af lätthet och lyftning.

Så mena Schnaase och Dehio. Och deras mening kan nog vara riktig. Men man bör dock icke förbise de drag af the Late Norman, som alltjämt, fastän med förändrade former, gå igen också i detaljer af the Early English. Själfsändigheten, den specifikt insulära karaktären i denna senare fördunklas därigenom icke. Tvärtom.

Redan normandernas byggnadsverk pryddes af praktfulla triforier (eller rymligare emporer) samt bågställningar däröfver (kleristorier) och likaledes en dekorativ arkatur å murarnas nedre delar (under fönstren), framför allt i det inre, men också i det yttre (t.

ex. i Canterbury, jfr ock Ripon, fig. 5). Detta dekorations sätt bibehölls, men formspråket förändrades. En elegant »wall-arcading» kom alltså att höra till en präktigare byggnads utsmyckning, och detta vida mera i England än i Frankrike.

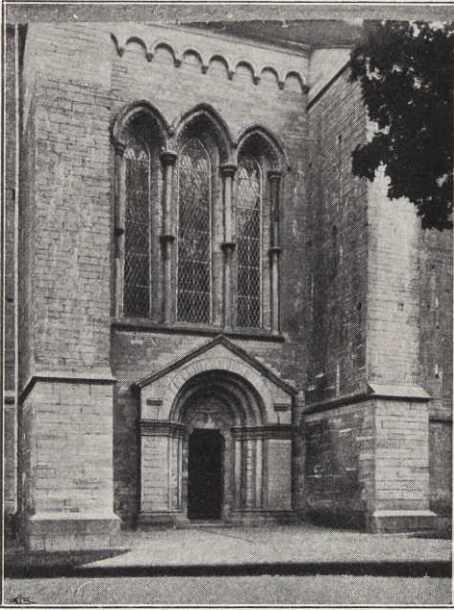

Fig. 6. *Linköpings domkyrka. Norra portalen.*

blomstring utvecklar sig (jfr fig. 4, koret i Lincolns katedral; den här synliga delen byggd efter 1200-talets midt på öfvergången till sistnämnda stil).

Portalerna förändras så småningom. Den rundbågiga förekommer alltså under 1100-talet. Därvid framträder den rakslutna med inskjutande hörnstenar (den s. k. skulderbågen). Denna bildar öfvergången till klöfverbladsbågen, hvars inskjutande »näsor» dekoreras med

Fönstren i the Early English, med den typiska lancettbågen, den rika profileringen och ofta med ringstenar omkring rundstafvarna, förbindas gärna till grupper om två och två eller tre och tre, å gaffarna till och med ett ännu större antal. En dylik gruppering förekom redan i the Late Norman, ehuru där i en tredelad bågställning vanligen endast den mellersta och högre afdelningen öppnade sig i ett fönster. — Under 1200-talets andra fjärdedel började fönstren i gruppen förbindas genom en gemensam båge samt däri ett cirkelpass, snart också med smärre bladformiga pass, hvarefter rosverket — i the

Decorated style — i rik

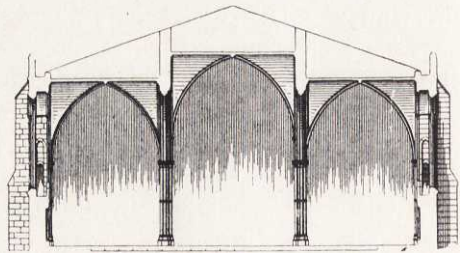

Fig. 7. *Katedralen i Winchester, genomskärning af »The Lady-chapel.»*

bladverk eller rosetter (i Elys katedral, t. ex. i norra korsarmen och södra sidoskeppet). Så kan bågöppningen få fem eller flera flikar (t. ex. i Salisburys långhus, jfr ock Lisieux i Normandie). Slutligen få äfven portalerna samma eleganta öppna bågform, som utmärker fönstren i the Early English, och samma eller än rikare profilering (jfr fasaden af Ripons katedral, fig. 5).

Salisburys katedral (fig. 1, 2) är ju ett präktigt — om än icke det präktigaste — prof på the Early English; i enhetlig uppbyggnad står den nästan ensam bland Englands större kyrkor. Dessa visa nämligen i regel spår af tillblifvelsen under flera olika stilperioder. På grund af den egendomliga utvecklingen af örikets arkitektur synas ändock de olika delarna i konstruktivt hänseende icke för mycket disparata, och man får det intrycket, att byggmästarne här just haft blick för det ofördelaktiga för totaluppfattningen af stilförändringarna och bemödat sig om en viss anslutning till det förutvarande — detta hvad de stora dragen beträffar, icke detaljen, fönsterverket etc., där ofta starka och skärande motsatser göra sig gällande.

Katedralen i Canterbury visar en högst intressant profkarta på olika stilar, från tre århundraden och mera. Af särskildt intresse är dess byggnadshistoria på öfvergångsstadiet till gotiken. Canterburys katedral spelar nämligen i viss mån en inledande roll; den nya korbyggnad, som där (efter en eldsvåda) påbegyntes 1174 — tre år efter den store ärkebiskopen Tomas Becketts mord, hvars relikier snart skaffade Canterbury rangen af en första klassens vallfärdsort — och tio år senare afslutades, visar i hvalf, pelare och bågar den begynnande gotikens drag vida mera utpräglat än någon annan samtida byggnad i England. Och visserligen hafva impulserna till stor del kommit utifrån, från gotikens ursprungsland Frankrike. I Sens, där påfven Alexander residerade, hade Tomas af Canterbury vistats flera år i landsflykt, och från Sens kallades nu en mäster Vilhelm att bygga det nya koret. Man bör emellertid icke förgäta, att byggnadsskolan i Sens stod den anglo-normandiska konsten nära. Det var således en icke alldeles främmande smakriktning, som nu i England infördes. Efter Vilhelm från Sens fullföljdes arbetet af en annan Vilhelm, »the Young Englishman», hvars betydelse för ungotiken i England — snart spridd till det närbelägna Rochester, upptagen i Lincoln etc. — säkerligen varit stor.

Med Sens och Canterbury voro de svenska kyrkofurstarne icke obekanta. Den påflige legaten Nicolaus, som höll det stora mötet i

Linköping i början af 1150-talet — det första svenska kyrkomötet —, var ju engelsman och vistades, liksom Tomas Becket, en tid hos påfven i Sens. Och ryktet om den modige ärkebiskopen af Canterbury, som blef en kyrkans martyr, spred sig snart till Norden; härom vittnar bland annat dopfunten i Lyngsjö (Skåne) från tiden omkring 1190, där mordet på det nya engelska helgonet afbildas. Bilder af honom uppsattes i svenska kyrkor (t. ex. i Skepptuna, Uppland). En eller annan relik har sannolikt från hans helgedom förts till Sverige. I Linköpings domkyrka var ett altare invigdt åt Sankt Tomas.

Det skulle icke förefalla osannolikt, om prelaterna i Linköping stått i direkt förbindelse med Canterbury. »Stenarna tala», och i den domkyrka, man nu höll på att uppföra i den svenska stiftsstadens, vittnar mångt och mycket om inflytande från England.

*
*
*

Under 1100-talets senare del hade i Linköping ett kor till en ny domkyrka uppförts och ett tvärskepp påbörjats. Det är möjligt, att detta äldsta byggnadsverk — hvaraf icke mycket återstår, då koret mot 1400-talets slut fullständigt ombyggdes — visat intryck från den tyska och sydsandinaviska (lundensiska) konsten; men säkert är detta icke. När man började sträcka korsflyglarnas bröstningsmurar och — möjligen i omedelbar följd — långhusets, har med säkerhet ett engelskt eller fransk-engelskt inflytande gjort sig gällande. Detta motsäges icke af den norra portalen, som i öppningen har en »skulderbåge» (fig. 6), och det bestyrkes framför allt af bågställningarna i sidoskeppens nedre murar, den s. k. arkaturen. Till omkring två tredjedelar af långhusets utsträckning är denna arkatur rundbågig och fortsättes därefter (mot väster) omedelbart i spetsbågar. *Samma öfvergång* kan man konstatera i Canterbury, äfven om spetsbågarna där äro vida äldre än motsvarande i den svenska katedralen. Denna fråga om arkaturen i Linköpings domkyrka — en i vårt land enastående företeelse — ämnar jag behandla i en särskild uppsats, hvarför jag här nöjer mig med att påpeka det frappanta likhetsförhållandet.

Domkyrkan i Linköping anlades ju efter vida anspråkslösare mått än den stora engelska katedralen. Något centraltorn har nog aldrig varit planerat i den förra. Däremot hade man måhända först tänkt att göra långhuset basilikalt, med midtskeppet högre, såsom i England är regel; men både tekniska och ekonomiska svårigheter

hafva väl förhindrat detta. I stället byggde man långhuset som en hall, hvartill man hade mönster flerstädes, särdeles i Tyskland. Englands arkitektur från denna tid kan också uppvisa hallbyggnader, väl icke i långhusen af de stora katedralerna, men i de utdragna koren (Lady-chapels), t. ex. i Lincoln och i Winchester. Genomskäringen af den sistnämnda kyrkans Lady-chapel (fig. 7), från 1200-talets första år, med dess knippepelare och arkatur under fönstren visar samma typ som långhuset i Linköping.

Fig. 8. Katedralen i Canterbury. Koret.

Men ännu en gång måste vi återvända till Canterbury. Liksom i Sens fick dess långkor eleganta pelare med omväxlande former (fig. 8): vi se ett par åttkantiga, ett par runda, ett par knippepelare etc. Liknande omväxling med *alla dessa tre typer* möter oss i Linköping (fig. 9) — för öfrigt ett bevis för att långhusets första travéer där icke tillkommit med längre intervaller utan från början planlagts med pelaromväxling. Sidoskeppsmurarnas hvalfstöd, som uppgå öfver arkaturen, samt de lågspetsiga bågarna och de enkla korsribbhvalfven kunna väl förlikas med typerna från the Transitional och the Early English. Och de båda västliga pelarparen

visa; — ehuru sannolikt rätt mycket yngre än de tre första — rikt indelade som de äro med detacherade knektar och päronformiga profiler, variationer af det tredje (närmast föregående) parets form och stå, också de, i full samklang med den engelska gotiken.

Fig. 9. *Linköpings domkyrka.*

I utpräglad Early English tillkommo, sannolikt först efter 1220, de öfre delarna af korsflyglarnas yttermurar samt äfven den sydöstra portalen. Under det att ett franskt mönster utan tvifvel skulle bjudit rosönsters anbringande öfver tvärskeppets portaler, har man nu anlagt grupper af tre lika höga spetsbågsfönster af typisk lancettform, med kraftfulla rundstafvar, försedda med ringstenar och rundade klocklika kapital af fullkomligt engelskt snitt. Öfver fönstren löper en sammanhängande bågdekoration af rundstafvar. Den norra fönstergruppen har i bågöppningarna ett tand- eller diamantsnittornament; ett liknande men något mindre återfinnes å stafverkets kapitaler äfven å södra fönstergruppen samt också i den inre dekorerings, nämligen å arkaturens kolonettkapital och, anmärkningsvärdt nog, å högaltarets kolonetter. En bågdekoration af rundstafvar, slutande i knoppar eller kulor och liknande de nyss omtalade, pryder också arkaturen.

Att den norra korsarmens fönster är betydligt yngre än portalen inunder (fig. 6), visar sig icke blott i stilförhållandena utan också därigenom, att det förra icke sitter midt öfver den senare. Å södra korsflygeln äro däremot portal och fönster samtida (jfr fig. 10). Det senare har något rikare stafverk än det norra fönstret. Denna sydöstra portal är, med sitt smäckra stafverk och sin eleganta spetsgafvel, ett prof på the Early English, som England själf kunde vara stolt öfver.

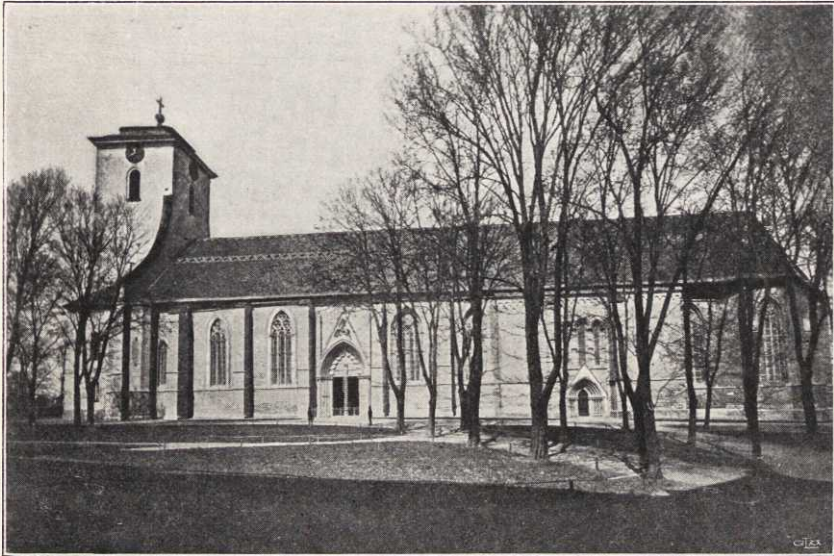

Fig. 10. *Linköpings domkyrka.*

Samma fönstergruppsmotiv tänkte byggherrarne tydligen i början att begagna vid fullföljandet (uppbyggandet) af långhusets murar, hvilka sannolikt först gjorts färdiga till sin nedre del (med den rundbågiga arkaturen). Närmast intill tvärskeppet å norra sidan — som i allmänhet här vid bygget synes varit före den södra — anlades en fönstergrupp, liknande korsflyglarnas, men med den i England vanliga anordningen af den mellersta öppningen något högre än sidofdelningarna. Detta tredelade fönster (fig. 11), som kunnat passa i ett lägre sidoskepp, fick emellertid icke förblifva i sin ursprungliga form. Man hade fått kännedom om nya mönster — också dessa sannolikt hämtade från England, där, såsom öfvan anmärkts, under

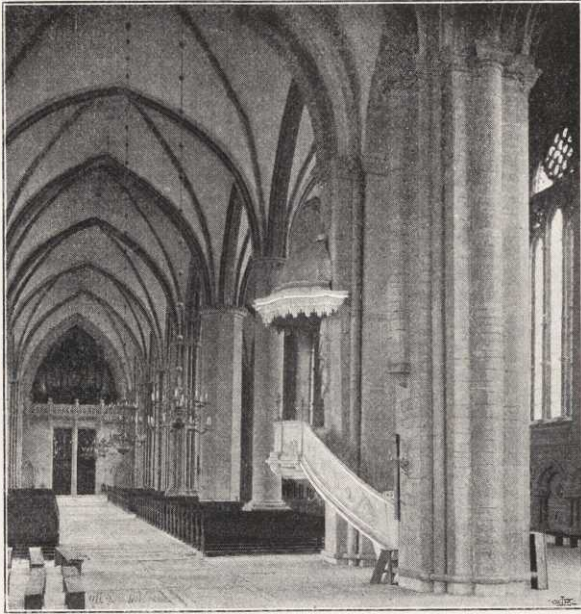

Fig. 11.

1200-talets andra fjärdedel de enkla lancettfönstren började gifva vika för rikare indelade bågfenster. Nu hade man väl också beslutat sig för hallsystemet, och sidoskeppen skulle då bli högre, än man från början afsett. De andra fönstren i långhuset fingo rosverk med fyrapass eller fempass af ungefär samma beskaffenhet, som mött oss i Linköpingkatedralens kor (fig. 4). Det omtalade första fönstret åt öster i norra raden påbyggdes först med små rosetter öfver de lägre sidodelningarna, därefter en rak tvärstaf — en mindre lyckad nödfallsutväg! — samt öfverst i den stora bågen ett större rosmönster. Det nästa fönstret å samma sida fick en liknande, ehuru mera enhetlig, bågdekoration. Tredelningen i själfva fönstret bibehölls, likaså ringstenarna. Detta gäller dock icke de sista båda travéerna åt väster, hvilka, senare tillkomna, i flera fall visa afvikelser från de förra.

* * *

Linköpings domkyrkas byggnadshistoria är här icke platsen att utreda. En antydan därom i stora drag, med utgångspunkt både

från de arkitektoniska förhållandena och de — särskildt ur kyrkans gamla bref utdragna — historiska data, har jag lämnat i det af G. Dehio och G. von Bezold utgifna arbetet »Die kirchliche Baukunst des Abendlandes» text Bd II (1901) s. 416—418 (s. 417 är den sydöstra portalen afbildad i st. f., såsom i texten s. 416 angifves, sydportalerna, d. v. s. den sydvästra). Sannolikt kunna ännu noggrannare och möjligen riktigare data vid en förnyad pröfning och allsidig stilanalys fastställas. Därtill fordras först en fackmässig arkitektonisk undersökning och uppmätning med återgifvande af genomskärningar och profiler. — Sorgligt nog är det från högst få svenska byggnadsverk som det föreligger en sådan undersökning af alla både hufvuddrag och detaljer — hvilken framför allt bort *föregå* hvarje slags »restaurering». Sverige är i detta fall sämre lottadt än de flesta andra kulturländer. För Lunds domkyrka finnas, liksom för Trondhjems, betydande förarbeten, och en detaljerad undersökning torde inom de närmaste åren följa. Men en så märklig byggnad som domkyrkan i Linköping, hvilken i flera afseenden kan ställas i jämbredd med Lunds och Trondhjems katedraler, borde icke länge få sakna denna här åsyftade noggranna uppmätning och detaljafbildning.

* * *

»The Early English och Linköpings domkyrka» — härmed har jag blott åsyftat att göra en stiljämförelse och påpeka en hittills obeaktad förbindelse med Storbritanniens konst. Jag vill då ingalunda genast påstå, att nämnda byggnadsverk till alla delar är uppfördt i den stilen; men jag menar mig ha visat, att det engelska inflytandet där mot 1100-talets slut och under 1200-talet varit det öfvervägande. En nordfransk påverkan är därför icke utesluten; den kan hafva stått i samband med den förra.

Det anses allmänt, att gottländska stensnidare varit sysselsatta vid Linköpings dombygge. Och jag vill icke förneka möjligheten däraf; jag har själf (hos Dehio-Bezold) påpekat vissa likheter i förvarande kyrka med den märkliga öns arkitektur — det praktfullaste proftet därpå är ju den sydvästra portalen. Men det skulle väl kunna hända, att — omvänt — för Linköpings domkyrka utbildade arbetare sedan kommit till Gottland, samt att byggnadskonsten där i vissa fall tagit intryck af stifts kyrkans arkitektur — ett dylikt förhållande har annorstädes varit regel, äfven i Skandinavien.

Med rätta äro vi ju stolta öfver originaliteten i den gottländska konsten. Ett visst sammanhang måste den dock äga med konsten i de stora föregångsländerna; och detta sammanhang är ännu icke utredt. Mähända skall det vid en sådan utredning visa sig, att en eller annan faktor i denna insulära konstns daning kommit från det stora öriket, från England. Vissa trådar till en sådan förbindelse har jag redan funnit. En denna närstående, ännu mer omfattande fråga är den, huruvida man icke hos normander och anglo-normander i olika delar af Europa kan iakttaga en gemensam smakriktning, som äfven omfattats af skandinaverna. Ett sådant förhållande skulle naturligtvis gälla framför allt den äldre medeltiden.

Med England hade ju skandinaverna förbindelse redan långt före den normandiska eröfringen, ja den var lifligare dessförinnan än efteråt. För Norge liksom för Danmark har man studerat denna förbindelse också hvad den andliga kulturen och konsten beträffar. Äfven för Sveriges del vore ett sådant studium ingalunda ofruktbart. Rörande den förhistoriska tiden har ju forskningen redan kommit till märkliga resultat. Men äfven under kristen tid hafva flera delar af vårt land stått i förbindelse med Storbritannien. Myntfynd och myntstämplar vittna bland annat därom. Också i den kyrkliga konsten kan man följa denna förbindelse både i de större konstruktiva dragen och i detaljerna. Detta har hittills förbisetts eller ock affärdats med allmänna fraser. En noggrann undersökning återstår. Några nyfunna stilfrändskaper skola vid annat tillfälle framläggas.

Efter missionsverksamheten på 1000-talet, Sigfrids, Eskils och Davids tid, aftager ju det engelska inflytandet alltmera, men det upphör icke helt och hållet ännu på länge. I Norge särskildt lefver det kvar och framträder i stenarkitekturen, i Trondhjem, Stavanger och på många andra ställen. I Danmark är det också här och där märkbart. Men icke heller i Sverige försvinner det alldeles. Skara domkyrka t. ex. och några andra kyrkor i mellersta Sverige, som arkitektoniskt sluta sig till henne, torde vid en närmare stilanalys kunna uppvisa några engelska drag. Men det förnämsta exemplet hos oss på en nordisk, i flera fall själfständig och intressant modifikation af the Early English är Linköpings domkyrka.

Vår största kyrkosångsfråga.

Af Richard Norén.

Som diskussionsämne vid sällskapet »Kyrkosångens Vänners» 3:e allmänna förbundsfest i Uppsala den 19—21 sistlidna augusti hade under-tecknad framställt följande fråga:

Hvad kan och bör under den närmaste tiden göras för att främja lösningen af vår största kyrkosångsfråga: en ny svensk psalmbok med därtill hörande urval af psalmmelodier och dessa melodiers slutgiltiga formulering?

I stället för inledningsföredrag voro för tids vinnande följande ledande grundtankar af mig utarbetade och framlagda.

1. »Den svenska psalmboken» är svenska folkets auktoriserade kyrkliga sångbok för användning *a)* af församlingarna vid gudstjänsterna i alla svenska kyrkor; *b)* af landets uppväxande ungdom i alla svenska läroverk och folkskolor; *c)* i de svenska hemmen vid enskild och gemensam andakt.

2. Såsom från denna dess bestämmelse kunna härledas de egenskaper, som böra utmärka »den svenska psalmboken», så framgår ock häraf den stora betydelse denna nationellt kyrkliga sångbok har ej blott för kulten utan för hela nationens religiöst-sedliga och kyrkliga lif.

3. Att »den svenska psalmboken» af 1819, den store Wallins dyrbara gåfva till svenska folket, trots ypperligheten i dess hufvudsakliga innehåll, delvis icke, delvis ej i önskvärd grad äger dessa egenskaper och framför allt saknar mycket stoff, som är oumbärligt för nutidens personliga, församlingsmässiga och sociala kristendomslif, har alltmera erkänts och framkallat åtgärder för dess revidering och tillökning.

4. Med tacksamhet för hvad som af regering, kommitté och enskilda redan blifvit i psalmbokssaken åtgjort och med beklagande af den stagnation, hvori densamma synes ha råkat, anse vi tidens allvar och faror så i nationellt som religiöst och kyrkligt hänseende oafvisligt kräfvat, att frågan på allvar tages upp igen. Hon bör dock

nu tagas upp såsom *vår f. n. största kyrkosångsfråga*, ty en sådan fråga är hon i själfva verket.

5. »Den svenska psalmboken» är nämligen, ha vi sagt, *vår kyrkliga sångbok*. »Psalmerna» äro *kyrkliga sånger*, och *den kyrkliga folksången* (menighetens, församlingens sång) är kyrkligt folklig *poesi* och *musik* i innerligt förbund med hvarandra: psalmtexter och psalmmelodier höra tillsammans såsom de olika sidorna af ett sammanhängande helt. I en kyrklig sångbok skola ord och melodi ömsesidigt i möjligaste mån lämpa sig för hvarandra.

6. I stort sedt höra således »*psalmboksfrågan*» och »*kyrkosångsfrågan*» — för så vidt den senare gäller församlingssången — närmare tillsammans, än många mena. De böra därför icke behandlas helt åtskilda från hvarandra: *psalmerna* och *psalmboken* såsom vore de uteslutande psalmförfattarnes (eller psalmförbättrarnes) sak, *psalmmelodierna*, med eller utan tillhörande *koraltharmonisering* för orgeln, såsom komme de endast de musikaliska fackmännen vid. Vi anse, att dessa frågor stå i så innerligt samband med hvarandra, att de kunna och böra lösas endast i ett sammanhang.

7. Detta hindrar naturligen icke, att den ene ägnar sin gåfva och sakkunskap närmast åt *den poetiska*, den andre sin närmast åt *den musikaliska sidan* af frågan. Men *psalmskalden* och *kyrkomusikern* böra så långt som möjligt *samverka*, om en lycklig lösning skall kunna ernås. Har hymnologen äfven kyrkomusikalisk och kyrkomusikern äfven hymnologisk begåfning och sakkunskap, så mycket bättre; eljest måste de söka och finna samt ädelt bistå hvarandra.

8. Så mycket angelägnare är ett dylikt ädelt samarbete, som den stora frågan om *församlingssångens, den äkta luterska kyrkliga folksångens allmänna lyftning bland vårt folk* efter vårt förmenande har till *sin oundgängliga förutsättning* såväl en ny tidsenligt reviderad och tillökt svensk psalmbok som ett godt urval af därtill hörande melodier och dessa melodier meddelade i en mot denna folksångs väsen och ursprungliga skönhet svarande slutgiltig formulering.

9. »Den svenska psalmboken» bör därför ock redan i det yttre presentera sig såsom *en kyrklig sångbok*. Det som församlingen ur och enligt henne *sjunger*, således *både ord och melodi*, hör sångboken väsentligen till. Hon bör, med andra ord, vara en s. k. *melodipsalmbok*. Så voro oftast de äldre luterska sångböckerna för folket; så har man i Tyskland börjat inrätta nyare sådana; så bör ock vår auktoriserade sv. psalmbok, åtminstone i dess bättre, normerande editioner, blifva.

10. Det inom vissa kretsar af kyrkomusiker på sista tiden ifrigt påyrkade och påskyndade officiella utarbetandet nu genast af *en ny auktoriserad koralbok* måste vi anse såsom en alldeles för tidigt väckt fråga, som ännu saknar ofvan angifna nödiga betingelser: ny sv. psalmbok med tillhörande slutgiltigt formulerade melodier. Utarbetandet af en därtill sig slutande koralbok för orgeln blir *en senare*, rent fackmässigt kyrkomusikalisk uppgift. Alla i anslutning till nuvarande psalmbok utarbetade nyare koralverk, således äfven K. S. V:s, kunna endast hafva en *förberedande uppgift*.

11. Hvad kan och bör då under den närmaste tiden göras — ej för att slutligt lösa men — för att främja en lycklig lösning af denna vår f. n. största kyrkosångsfråga?

Kommittévägen torde f. n. vara oanvändbar. Privatförslag, om än aldrig så beaktansvärda, synas ej heller ha någon utsikt att bli antagna. Detta torde gälla ej blott psalmerna utan lika mycket melodierna, de senare med eller utan koralharmonisering. Endast ytterligare förberedande åtgärder synas oss således under den närmaste tiden vara möjliga, men dessa få icke hvila utan böra energiskt tagas upp och i ädel samverkan bedrivas af alla för frågans lyckliga lösning intresserade kretsar och enskilda.

12. *Hvari böra dessa ytterligare förberedande åtgärder bestå, och hvilket arbetssätt ägnar sig bäst härför?*

Den närmaste uppgiften synes oss böra blifva att — med utgående från hittills framlagda psalmboksförslag (och andra psalmverk) samt melodiböcker och koralverk — ytterligare sakligt och kärleksfullt *pröfva, samla, sofra* och *offentliggöra* allt, som kan anses tjänligt att främja den stora frågans lyckliga lösning.

Härtill behöfves *ett särskildt för denna viktiga angelägenhet lämpligt publicistiskt organ, som opartiskt står öppet för alla*, som med lefvande intresse och nödig sakkunskap vilja deltaga i detta förberedande arbete, vare sig medelst insändande af *nya bidrag* (*psalmer*, i original, öfversättning eller bearbetning, eller *psalmmelodier*, såväl äldre som nyare) eller medelst *utredning af hithörande hymnologiska och kyrkomusikaliska spørsmål*, eller medelst *kritiskt sofrande pröfning af både gammalt och nytt*.

Såsom ett sådant publicistiskt organ erbjuder sig den nya tidsskriften »*Kult och konst*»; och dess redaktion för hithörande afdelning inbjuder härmed vördsammast alla för en lycklig lösning af denna vår f. n. största nationella kyrkosångsfråga intresserade att inom dess

spalter enigt, om ock med olika synpunkter, samverka för den goda saken.

* * *

I anledning af denna fråga och af ofvanstående, för ett djupare införande i densamma afsedda ledande grundtankar uppstod en längre och ganska liflig diskussion. De flesta talare tycktes dock knappast ha satt sig närmare in uti deras egentliga innebörd och syfte. Såsom ej sällan händer, kom därför ock diskussionen att gå mera på sidan om saken. Den kom nämligen att alltmera glida in på den vid sällskapets större och mindre möten ideligen omdebatterade och nu nästan utnötta frågan om den rytmiska koralsången, dess berättigande och möjlighet. Det ser ut, som om åtskilliga präster och organister ännu stode tämligen främmande för och därför äfven oförstående gentemot nutidens stora kyrkomusikaliska rörelse. Åtminstone synas de ännu färdiga att sätta de enklaste fakta och de mest primitiva, längesedan mer än nog klargjorda och utdebatterade spörsmål under ny tidsödande och tröttande debatt.

Det må nu bero på bristande insikt i kyrkosångsfrågans verkliga vikt och betydelse för gudstjänstlif och församlingslif, på öfverlägset förnäm likgiltighet för sällskapets nu snart tolfåriga sträfvanden eller på något annat — faktiskt är, att såväl bland prästerskapet som i organistkåren ännu finnas ej så få, som så litet följt med de senare årens kyrkomusikaliska utveckling, att de synas föreställa sig, att man i afseende på psalmsångens återförande till ursprungligt rytmiskt lif inte ännu kommit längre än till den allra första början, att hela saken ännu inskränker sig till att några präster och organister på något möte stå i timtal och teoretisera, resonera, ja disputerar om utgångspunkter och principer, om hvad som i vissa detaljer är riktigt eller inte riktigt, om hvad som *går* eller *inte går* i den vägen. Det vore verkligen sorgligt, om vi ännu inte skulle ha kommit längre.

Om den, hvilken i likhet med undertecknad något bättre känner ställningar och förhållanden i landet, åtminstone i mellersta och södra Sverige, nödgas betrakta nyssnämnda »grupper och personer» såsom en smula efterblifna, så få de ej taga det illa upp. Faktum är, att den gammalrytmiska psalmsången i anslutning till K. S. V:s korallbok på senare tiden vunnit betydlig terräng i stora delar af vårt land och att den i mångfaldiga kyrkor redan är mer eller mindre fullständigt genomförd (mest oberörda af dessa sträfvanden torde nog de båda nordligaste stiftet, Hernösands och Luleå, ännu vara). Och

detta trots att K. S. V:s koralbok tillräckligt tydligt angifvit sig själf icke hafva eller vilja hafva annat än *en förberedande uppgift* (jfr punkten 10 i grundtankarna) i denna väg utan alla anspråk på att utgöra den i alla detaljer enda rätta, slutgiltiga lösningen af kyrkosångsfrågan, såvidt den rör psalmsången.

Vi borde därför, synes mig, nu kunna få anse oss vara komna utöfver de första trefvande försökens tid. Om det, i det hela taget, visar sig, att församlingarna, blott de komma under en god, fullt förstående, intresserad och säker ledning, med villighet och glädje samt utan den minsta verkliga svårighet tillägna sig den gamla, af våra fäder i århundraden älskade och praktiserade, äkta folkliga rytmiska psalmsången, då borde vi nu kunna börja tänka på att få några mera allmänna och kraftiga sträfvanden satta i gång för att främja den slutgiltiga lösningen af vår kyrkosångsfråga i hela dess omfattning. Det är bland annat detta jag afsett med frågans framställning och med de framlagda grundtankarna. Glädjande nog kunna vi ock konstatera, att förbundsfestens deltagare, som det tycktes enhälligt, instämde uti deras väsentliga innehåll och syfte.

Men vår kyrkosångsfråga i hela dess omfattning (såvidt den rör psalmsången) är förvisso ingalunda blott en rent kyrkomusikalisk fråga. Den gäller icke blott, *huru* församlingen skall sjunga, utan också *hvad* som bjudes henne att sjunga. Alla verkliga »sånger», enkannerligen *folksånger* (»Volkslieder») innebära ett intimt förbund mellan *ord* och *melodi*. Så är den kyrkliga folksången kyrkligt folklig *poesi* och *musik* i innerligt förbund med hvarandra. Vår största kyrkosångsfråga är ej blott en *koralboksfråga* utan minst lika mycket en *psalmboksfråga*. En sund, lycklig, för *kyrkans lif, församlingslifvet*, praktiskt verksam och betydelsefull lösning af denna vår största kyrkosångsfråga är enligt mitt förmenande icke möjlig, därest icke *båda* dess sidor, den *hymnologiska* och den *kyrkomusikaliska*, komma till sin fulla rätt och *sättas i behörigt samband med hvarandra*, därest de icke båda i möjligast lika grad, båda i helgjuten förening, komma att äga karaktären af *äkta kyrklig folksång*. Det är detta jag i punkterna 5—8 här ofvan velat framhålla och härmed ännu ytterligare ville slå fast.

I K. S. V:s senaste årsskrift (»Kyrkosången 1904») har under-tecknad i en längre historisk uppsats »*om Luther såsom den evangeliska kyrkosångens fader*» uppvisat, att det var just denna grundsats, som Luther och reformationskyrkan med klar medvetenhet och uttryckligen afsikt följde och tillämpade. Folkvisan var både i ord och

ton såväl utgångspunkt som mönster. Det var ock just genom denna dess *både i poetiskt och musikaliskt hänseende strängt och oafåtligt tillämpade egenskap af äkta evangeliskt kyrklig folksång*, som den gammalluterska kyrkans efter hand outtömligt rika psalmsångsskatt blef *en kulturell stormakt af första ordningen*. Och detta icke minst äfven i vårt land, bland vårt folk. Den s. k. »gamla psalmboken» (tr. 1697) var, i likhet med sina många föregångare, en sådan äkta folkligt kyrklig sångbok. Den enkla, på en gång kraftiga och innerliga folktonen däri är omisskännelig, både i ord och musik.

Vi förbise härvid ingalunda, att »folket» i vår tid står på en högre bildningsnivå, och ej heller, att psalmerna, för att kunna tilltala och med tillfredsställelse sjungas äfven af den bildade allmänheten, måste i poetiskt och språkligt hänseende kunna motsvara äfven tämligen högt ställda fordringar. Vi förglömma icke ens, att svenska folket nu i bortåt hundra år starkt påverkats af de mera högstämda toner och ackorder, som klungo från »Davidsharpan i Norden», från den Wallinska sångmöns mäktiga grepp i strängarna. Ja, låt vara, att denna Wallinska högstämndhet så att säga gått oss i blodet och nästan tyckes ha velat arta sig till att varda ett egendomligt nationellt svenskt kynne. Vi kunna med allt erkännande häraf och utan all tanke på något mästrande af den Wallinska högstämndheten i hans egna psalmer dock icke afstå från krafvet på att man vid revisionen af vår psalmbok, särskildt vid allt det nya stoff, som bör komma in där, sorgfälligt bemödar sig om, att det både i poetiskt och musikaliskt hänseende må äga så mycket som möjligt af den äkta enkla folktonen utan att därför behöfva sakna nödig värdighet, lyftning och kraft. Endast så skall »folket» kunna känna och älska den såsom *sina* kyrkliga sångbok. Den »folkets sångmö», som hägrade för SNOILSKYS blickar såsom något, som kunde sätta skalden i stånd att räcka folket en för det afpassad både sund och närande poetisk kost, hon böf framför allt vara den äkta psalmskaldens.

I detta hänseende har han oändligt mycket att lära af de gamla kärnpsalmerna, både de svenska, norska, danska och tyska. Men icke blott af dem utan ock af de allra bästa bland de *gamla* psalmmelodierna, vare sig de äro egentliga folkvisor eller komponerade i deras egendomligt utpräglade ton, och det naturligtvis just i deras ursprungliga, oförvanskadt rytmiska form. Ja, vi gå ännu ett steg längre: han bör allrahelst skriva sina psalmer till dylika äkta folkmelodier och därvid söka så troget och fint som möjligt låta texten smyga sig efter melodiens egendomliga anda och rytm. Är han så musikalisk,

att han fullt tillägnat sig dessa, skall hans formgifning röna ej så liten inverkan däraf, texten till fromma. I annat fall bör han inhämta råd och ledning af en kyrkomusiker, som är med dessa gamla, oförlämligt sköna och kraftiga melodier fullt förtrogen. Det innerliga samband, som bör råda mellan psalm och psalmmelodi (s. k. »koral»), kräver detta. Det är detta jag åsyftat med 7:e punktens: »Psalmskalden och kyrkomusikern böra så långt möjligt samverka; har hymnologen äfven kyrkomusikalisk och kyrkomusikern äfven hymnologisk begåfning och sakkunskap, så mycket bättre; eljest måste de söka och finna samt ädelt bistå hvarandra.» Den lilla formella tygel psalmförfattaren i följd häraf måste lägga på sina inspirationer borde icke kännas tung och hämmande, och den afsevärda lönen härför är, att hans psalm blir — sängbar och sjungen.

Att man vid utarbetandet af hittills utgifna officiella eller privata psalmboksförslag saknat blick för ofvan angifna synpunkter och kraf, vill och kan jag naturligen icke påstå. Men att de icke kommit till sin fulla rätt, ej blifvit i önskvärd grad och på behörigt sätt tillgodogjorda, det torde ej kunna bestridas. I senare tidens psalmkommittéer har man ej, såsom dock skedde vid de kommittéer, som tillsattes före 1819, aktat behöfligt att insätta någon enda sakkunnig kyrkomusiker. Och att utgifvarne af privatförslag äfven till stor del trott sig kunna undvara den egentliga kyrkomusikaliska sakkunskapens medverkan — vi afse naturligtvis en sådan sakkunskap, som är fullt förtrogen med de gamla melodiernas ursprungliga rytmiska form — är påtagligt.

Åtskilligt skulle kunna vara att ytterligare säga rörande det här framställda krafvet på vår blifvande nya kyrkliga sångboks sanna folklighet både i poetiskt och musikaliskt hänseende. Vi hafva dock här alls icke haft för afsikt att lämna någon utförligare och allsidigare framställning vare sig öfver denna eller de många andra ännu viktigare egenskaper, som böra utmärka »den svenska psalmboken». De kunna nästan allesammans härledas ur dess ofvan i 1:a punkten angifna bestämmelse. Och då vi här intagit de i spetsen ställda grundtankarna, så har det skett mera för att gifva uppslag till och utgångspunkter för en af oss lifligt önskad diskussion i denna tidskrift rörande detta viktiga ämne: vår största kyrkosångsfråga. Endast genom en ingående, saklig diskussion öfver denna fråga, såväl dess hymnologiska som dess kyrkomusikaliska sida och båda i deras intima samband med hvarandra, kunna vi komma till ett verkligt godt resultat.

Och den frågan är ingalunda utdebatterad, allra minst sedd just från den angifna synpunkten, eller att hon i själfva verket är *vår största kyrkosångsfråga*, ja, *den största kultfråga vi f. n. hafva*. Såsom sådan är hon nämligen — af huru många detta än förbises eller rent af förnekas — *en stor nationell fråga*. Näst hela kristenhetens förnämsta folkbok och andliga lifskälla, bibeln, gifves det säkerligen ingen bok, som i så hög grad varit hela svenska folkets gemensamma nationella folkbok och andliga lifskälla som just »den svenska psalmboken». Den som icke vet — eller kanske snarare icke *vill* veta och erkänna — detta, han känner icke en af de allra betydelsefullaste sidor i vår kulturhistoria, en af de djupaste och kraftigaste underströmmarna i vår nationella kultur. Så var hon framför allt, då hon icke blott *lästes* utan äfven *sjöngs*, då de gamla psalmerna sjöngos på deras folkligt liffulla rytmiska melodier rent af såsom *arbetsvisor*, helst när man under vinterns långa, mörka aftnar och morgnar i hemmen satt vid surrande spinnrockar kring den i spiseln flammande brasan. Det har sagts, att den tiden är gången och kommer aldrig åter, att slikt tillhörde en kulturperiod, hvars naivt fantasi-mässiga folkstämning det vore föfångt att numera i någon form söka återupplifva. Ja, ett fullständigt återgående härtill är naturligtvis lika omöjligt, som det går an att rucka tidens urverk ett eller annat sekel tillbaka.

Men lika visst som det religiösa anlaget och behovet djupast inne i människosjälén, hennes längtan efter Gud och evigt lif i honom, hennes hunger och törst efter sann rättfärdighet, frid och fröjd kunna utplånas eller tillfredsställas af någon rent intellektuell och materiell »kultur» — den förtjänar knappast denna innehållsrika benämning — lika säkert är det, att religionen i form af lefvande kristendom, och det bland vårt folk just i dess evangeliskt luterska grundtyp, ännu ingalunda spelat ut sin roll utan tvärtom ännu är en makt i folklivet att räkna med. Detta sakförhållande upphäfves icke däraf, att man i vissa, tämligen vida och åtminstone högröstade kretsar antingen alls icke känner eller ock icke vill låtsa om, att så är. Religiösa rörelser af djup och gedigen art spörjas i våra dagar mångenstädes i den protestantiska världen. Ja, den som litet uppmärksammare, allsidigare och fördomsfriare följer med de olika strömningarna i denna de allt mera skärpta motsatsernas tid, den tycker sig redan skönja de, låt vara, ännu svaga ansatserna och konturerna till en ny, religiöst anlagd kulturepok, ett slags renässansepok i flera olika bemärkelser. Människorna, folken kunna dock icke lefva utan religion. Konsten, som härvid äfven har sin säregna uppgift, slår sig i våra dagar med

nyväckt förståelse och hänförelse på studiet af längesedan gångna kulturperioders religiöst kyrkliga alstring. I Tyskland och annorstädes börjar bokmarknaden åter att fyllas af äldre och nyare religiös uppbyggelselitteratur och af en ny skönlitteratur i modern form men på kristlig lifsgrund. Sådant vore ju otänkbart, därest icke begäret efter just sådan litteratur vore i stark tillväxt.

Gå vi till mötes en sådan ny religiös kulturperiod och det äfven bland vårt folk, där man i vissa litterära kretsar nu så länge ostentativt koketterat att vara ultra modern à la SPENCER eller NIETZSCHE, ja, då skola nog med den nya, mer eller mindre modernt färgade religiösa lifsåskådningen och lifsriktningen äfven det djupare, mera naivt anlagda religiösa fantasi- och känslolifvet åter komma till sin rätt. På abstraktioner kan man inte lefva. Och då skola nog ock de äldre eller nyare kärnpsalmerna med sitt djupt och sant kända och därför mäktiga, oförgängligt unga lifsinnehåll åter komma till heders, åter blifva gärna, med känsla och rörelse sjungna både i tempel, skolor och hem.

Det är icke uteslutande med tanke härpå, som vi våga beteckna vår största kyrkosångsfråga såsom en stor nationell fråga. Vi äro för vår del förvissade om, att det *redan nu* finnes betydande lager af vår nation (såväl i Sverige som i Amerika, »Svensk-Amerika»), och det såväl bland dem, som gälla för »bildade», som bland det mera »obildade folket», där man mer eller mindre klart medvetet känner behovet af en rikare, friskare och mera äkta evangeliskt folklig »kyrkosång», och där man med stor glädje skulle hälsa en i den angifna riktningen reviderad och tillökad psalmbok och koralbok, en *folkets kyrkliga sångbok*. Endast med en sådan i folkets, i både de ungas och de äldres, hand skall det kunna vara möjligt att väcka *den kyrkliga folksången* till nytt lif ibland oss.

Man har nu så länge klagat öfver, att svenska folket i våra dagar icke sjunger, att världslig nationell folksång rent af icke längre finnes till, och man har frågat och sökt efter medel och vägar att kunna återupplifva eller framkalla sådan. Efter vårt förmenande skall hvarje försök i den vägen blifva mer eller mindre resultatlöst, *om icke kyrkan går i spetsen och gör början*. Börjar bara *den kyrkliga folksången* att återuppväckas, att friskt ljuda i kyrka och hem, att sannskyldigt *lefva på mångas läppar* — då, men först då skall sinnet och smaken för sund och skön världslig, nationell folksång äfven och vid sidan häraf kunna återuppväckas. Äfven af denna grund är vår största kyrkosångsfråga *en verkligt nationell fråga*. Ja, vi gå ännu längre.

Så sant det för hela vårt folk och samhällsskick, vår nationella frihet och själfständighet, vår sunda sociala och kulturella utveckling, är af högsta vikt, att vi äro och alltmer varda ett äkta evangeliskt kristet folk, som oafåtligt hämtar sin inre andliga hälsa och kraft från en djup och sund religiositet och sedlighet; och lika säkert det är, att vårt folk, därest så icke sker, går sin nationella undergång till mötes; så är det ock en verkligt nationell uppgift af eminent betydelse att tillhandahålla vårt folk i alla dess lager de andliga lifs- och kraftkällor, hvarur det framför allt kan hämta håg och styrka till sådan religiositet och sedlighet. Och bland dessa lifs- och kraftkällor hafva vi, med stöd af gångna tiders historiska vittnesbörd, full rätt att äfven räkna »den svenska psalmboken», om den blir sådan den bör vara och brukas så som den bör brukas.

Huru många generationer hafva icke ur henne hämtat ljus och tröst, lefnadsmod och sinnesstyrka, hugsvalelse och frid! Huru otaligt många ha icke medelst hennes kärnpsalmer bedit eller sjungit frälsningens evangelium in i sina hjärtan till tändande eller stärkande af trons, kärlekens och hoppets lif, och huru många göra det icke, trots allt, ännu i dag! Och detta bland alla stånd och klasser af svenska folket, från den högt bildade vetenskapsmannen och tänkaren (t. ex. en ERIK GUSTAF GEIJER, själf psalmdiktare, en SIGURD RIBBING, en PONTUS WIKNER m. fl.) ned till den simple dagakarlen, från den högättade damen ned till den enklaste kvinnan af folket. Det är icke blott sin egen, det är tusendens erfarenhet WALLIN uttalar i vår slutpsalms 3:e strof:

»Men när tempelsången stiger
andaktsfull mot himlens höjd,
oro stillas, klagan tiger,
hjärtat slår af helig fröjd.
själen då, från jordens grus
trängande till Fadrens hus,
himplens tungomål re'n talar
och af hoppet sig hugsvalar.»

Såsom en af de allra förnämsta och mest anlitade lifs- och kraftkällorna för vårt folks religiöst sedliga lif har »den svenska psalmboken» således haft och har ännu en stor mission att fylla. Genom en efter sunda principer lyckligt verkställd revision i både poetiskt och musikaliskt hänseende skall hon varda i stånd att bland nu lefvande och kommande generationer ännu bättre och kraftigare fylla denna sin viktiga nationella mission.

Det är därför undertecknad med de i spetsen ställda grundtankarna och med denna uppsats dristar vädja till landets på hithörande område bästa gåfvor och krafter och till dem ställa denna uppfordran: *Upp och fram till enig, ädel samverkan för att bringa denna vår största kyrkosångsfråga till den möjligast lyckliga slutgiltiga lösning!* Det är därför redaktionen af denna tidskrift vill erbjuda densamma såsom ett lämpligt publicistiskt organ för behandlingen särskildt af denna stora, ännu alltjämt aktuella fråga. Den skall såsom sådan *opartiskt stå öppen för alla*, som med lefvande intresse och nödig sakkunskap vilja deltaga i detta viktiga förberedande arbete, vare sig medelst insändande af *nya bidrag* (*psalmer* i original, öfversättning eller bearbetning, eller *psalmmelodier*, såväl äldre som nyare, med eller utan harmonisering) eller medelst *utredning af hithörande hymnologiska och kyrkomusikaliska spörsmål*, äfven historiska sådana, eller medelst *kritiskt sofrande pröfning af både gammalt och nytt*. Så får ock red. härmed vördsammast inbjuda alla för en lycklig lösning af denna vår f. n. största, nationella kyrkosångsfråga intresserade att i denna tidskrift mötas för att ädelt och enigt, om ock med olika synpunkter, *samverka* för den goda saken.

Vi göra detta så mycket hellre, som vi äro lifligt öfvertygade därom, att i en så stor nationellt kyrklig fråga bör det af flera skäl beredas tillfälle för landets bästa gåfvor och krafter att få medverka. Vi äga f. n. icke så få goda krafter både på det hymnologiska och det kyrkomusikaliska området. Dessa och flera andra ännu okända eller slumrande böra väckas till medvetande om, att här finnas *rika och stora uppgifter för dem*. Ställer icke kyrkan sådana uppgifter, och lämnar hon icke tillfälle för dem, som känna sig ha någon kallelse därtill, att få träda fram och medverka till dessa uppgifters lösning, huru många goda gåfvor och krafter komma icke då att för henne gå förlorade, huru många sådana komma icke då att ligga i träde och förkvävas, just af brist på uppgifter, uppmuntran och utrymme att göra sig gällande! Kyrkan har i detta hänseende många och stora synder på sitt samvete, äfven i fråga om alla grenar af kyrklig konst. Vi lefva i ett demokratiskt tidevarf, och våra dagars kyrkliga lif, församlingslifvet, bör åtminstone i så mätto vara demokratiskt anlagdt, att det bereder uppgifter och utrymme för *alla goda* gåfvor och krafter att medverka till det helas gagn. Och sådant erbjudande bör icke ske blott på enskild väg utan äfven offentlig.

Men huru många underliga krafter skola icke då inbilla sig hafva förmåga och kallelse att medverka, och huru mycket underligt gods

skall icke då komma till synes, invänder man. Ingen fara, för så vidt vi f. n. äga ibland oss ett tillräckligt antal verkligt goda, profhålliga gåfvor och krafter, som ställa sig och sina alster till förfogande. Vid sidan af dessa senare faller det underhaltiga på sin egen svaghet. Vi äga åtminstone icke ännu ibland oss någon J. O. WALLIN, som är hufvudet högre än alla de andra, och åt hvilken ensam det stora verket kan anförtros. Faran för ensidighet vore ock därmed ingalunda utesluten. Den luterska kyrkans oerhördt rika psalmskatt är ock ett verk icke af några få utvalda utan af »en stor sky af vittnen», af en mängd olika gåfvor och krafter, utan att »enheten i mångfalden» därför behöft brista. Psalmsångens »stora dagar» äro visserligen icke mer. Men äfven under vår »de ringare dagarnas tid» saknas icke bland oss vare sig äkta och goda psalmsångare eller verkligt sakkunniga, framstående kyrkomusikaliska fackmän med teknisk rutin. Ja, antalet dylika psalmsångare och kyrkomusiker synes på senare tiden börjat vara i glädjande tillväxt. En våg af den mäktiga hymnologiska och kyrkomusikaliska strömning, som f. n. genomgår hela kristenheten och särskildt luterska kyrkan på kontinenten, har nått äfven vårt aflägsna land. Äfven hos oss förspörjes ett allt lifligare och allännare intresse för kyrkosångens lyftning ur dess långvariga, djupa förfall. En bättre tid synes i detta afseende vara i antågande, och hvem vet, huru många ännu slumrande eller okända gåfvor och krafter den begynta rörelsen i den närmaste framtiden kan framlocka. Utsikterna äro ingalunda dåliga, och man bör »smida, medan järnet är varmt».

Af hvad som i fråga om insända *psalmprof* och *psalmmelodier* till äfventyrs icke befinnes fullt värdigt och tjänligt att upptaga i den reviderade psalmboken, torde åtskilligt kunna blifva mycket användbart i *en kyrkligt anlagd populär sångbok för andaktsstunder i hemmet och i enskilda kretsar*. Vid sidan af kyrkopsalmboken har äfven en god dylik andlig sångbok sin stora betydelse i det kyrkliga församlingslivet. Behovet af en sådan förnimmes och uttalas numera allt starkare, och sällskapet »Kyrkosångens Vänners» centralkommitté har äfven utarbetandet af en värdefull dylik sångbok på sitt program. Nykomponerade eller ännu hellre *från den gamla goda andliga folksången i Sverige hämtade melodier*, lämpliga för densamma, skola äfven med tacksamhet mottagas. Bland *musikillustrationerna* i slutet meddela vi några prof på hvad *den andliga folksången i Dalarne* i denna väg kan bjuda på. Hvad som af detta slag ännu här och där lefver på folkets, på *de gamlas* läppar, bör

skyndsammast möjligt räddas undan glömskan, innan det är för sent. Här erbjuder sig ett vidsträckt, tacksamt men ännu föga bearbetadt fält *för många intresserade medverkande krafter.*

* * *

Mot mitt yttrande i 11:e punkten här ofvan, att »privatförslag, om än aldrig så beaktansvärda, ej heller synas ha någon utsikt att bli antagna», har gjorts en invändning, som här bör upptagas till bemötande. Den tager omröstningen i psalmboksfrågan vid senaste kyrkomötet till utgångspunkt och innebär, att denna tydligt gaf vid handen, att ett *tillägg* till vår nuvarande psalmbok oförändrad, af ungefär den omfattning och beskaffenhet som det af kyrkoherden EWERS då framlagda *tilläggsförslaget*, skulle ha de allra bästa utsikter att vid nästa kyrkomöte blifva antaget.

Det är mycket vanskligt att på förhand döma härom, då man icke vet, huru nästa kyrkomöte kan komma att bli sammansatt, och då meningarna angående lämpligheten af ett dylikt tillägg ute i landet äro mycket delade. Åsikter och stämningar i frågan ha ock visat sig kunna rätt betydligt växla. Antagandet af ett dylikt tillägg innebure *ingen verklig lösning af den trängande revisionsfrågan*, endast ett undanskjutande af den till en oviss framtid. Oafsedt de många *praktiska olägenheterna* här af, på hvilka tid och utrymme nu förbjuda mig närmare ingå, skulle bibehållandet af den besvärande ballasten af de s. k. »döda psalmerna» (sådana som aldrig användas och ej heller förtjäna att användas) förhindra upptagandet af en mängd andra psalmer, som för det nutida gudstjänst- och församlingslifvet äro oundgängligen nödvändiga. Det hela utgjorde blott en ny ytt-ring af det i senare tider ej ovanliga men i grunden skadliga kompromissandet och innebure i själfva verket ett stort fattigdomsbevis. Det borde endast i yttersta nödfall komma i fråga, och då endast såsom *en interimståtgärd*, innebärande, att *tillägget endast blir tillåtet att pröfningsvis tills vidare användas vid sidan af psalmboken af 1819*, medan åsikterna om grunderna för revisionen hinna stadgas och enas, samt ett rikt och godt material därtill hinner samlas, pröfvas och sofras. Det egentliga revisionsarbetet finge således med tillåtandet af ett dylikt tillägg ingalunda hvila utan skulle oafåttligt fortgå.

Svårigheterna att komma till en lycklig lösning af psalmboksrevisionen ha haft många, delvis ganska naturliga orsaker. Bland dessa torde nog få räknas den stora brist på begåfvade, äkta psalmsångare, som under senare delen af förra århundradet onekligen rådde

i vårt land. Utan att därmed vilja underskatta värdet af dem, vi förut haft, och af deras inlägg, torde man — såsom vi ofvan antydt — kunna säga, att denna brist nu synes *börja* blifva mindre kännbar än förut. På de senare åren ha nämligen åtskilliga yngre *psalmsångare* af verklig begåfning och kallelse börjat framträda, dels mera anonymt (i kristliga tidningar, tidskrifter och kalendrar), dels öppet.

Bland de senare ha tvenne t. o. m. framträdt med *egna fullständiga revisionsförslag*, som åtminstone måste betecknas såsom synnerligen beaktansvärda båda två. Vi mena: »*Förslag till reviderad psalmbok af EDVARD EWERS*» (1902) och »*Psalmboksförslag utgifvet af S. ALIN*» (1903). Utgifvarne förtjäna ett varmt erkännande och tack af alla den svenska psalmsångens vänner och idkare för det uppoffrande, hängifna arbete, de nedlagt på sina resp. förslag. Om dessa också ej kunna utan vidare godkännas och antagas, så utgöra de dock betydande förarbeten, som vid revisionen förtjäna allt afseende.

Hit hafva vi ock att räkna åtskilliga andra, som lofvat blifva medarbetare i denna tidskrift, bland dem trenne, af hvilka några psalmprof här nedan meddelas: den ännu mindre allmänt kände förträfflige psalmsångaren G. M. HULTGREN, den förut såsom skald uppmärksammade PAUL NILSSON samt den såsom historisk hymnolog och fin lyrisk skald välkände E. N. SÖDERBERG. För att göra en början i den riktning, här ofvan angifvits, meddelas nämligen här några nya psalmer af ofvannämnda psalmsångare, hvilka antingen till oss insändts och ställts till förfogande eller ock af oss hämtats från annat håll. Sätillvida hafva vi underkastat dem en kritisk behandling, att vi i vissa af dem tillåtit oss att föreslå några smärre förändringar, oftast föranledda af musikaliska skäl, och hvilka förändringar då intagits i själfva texten, medan resp. författares ursprungliga textform anföres i noter under strecket. Huruvida de meddelade *psalmprofven* äro så pass fullödiga och behöfliga, att de förtjäna upptagas i vår blifvande nya psalmbok, därom bör den sakkunnige läsaren döma. Sammalunda rörande de gamla eller nykomponerade *psalmmelodier*, som här meddelas. Må hithörande kritik blott alltid vara präglad af full saklighet och ädel välvilja samt följa den i vår hyperkritiska tid välbehöfliga erinran att *icke låta det bästa få blifva det godas fiende*.

Vi meddela först tvenne psalmprof af EDV. EWERS och S. ALIN, båda skrifna i år. Kyrkoherden EWERS, som på sista tiden ägnat

sin begåfning åt en hittills försummad afdelning, den för barn och skolungdom, har gjort ett lyckligt och efterföljansvärdt grepp, då han lämpat följande benäget insända »psalm för barn» till den gamla härliga melodien 327 i 1697 års koralbok, med en viss återklang af den folkliga stämningen i gamla psalmens 1:a strof samt ett lyckligt funnet omkväde.

Psalm för barn.

»I barns och spenabarns mun har Du lagt ditt lof.»

Dav. ps. 8.

Mel.: = 1697 års koralpsb. 327.

Hvem är som vår Fader? Han himmel och jord
af intet har skapat, allen' med sitt ord:
Sol, måne och stjärnor på himmelen blå
och alla de blomster i markerna månd'¹ stå.

Sjung Herrens lof, min själ, i morgonstunden!

Hur(u) härligt och vist har ej allt blifvit gjordt.
Sin Mästare prisar det verket så stort.
Han människan skapade sist till sin bild,
att vara hans barn, från sin Fader aldrig² skild.

Sjung Herrens lof, min själ, i morgonstunden!

Han mättar allt lefvande, gifver dem nog,
all fänad på marken, hvar fågel i skog.³
Till mig han ock ser,³ och han sörjer för mig.
Det barn, honom älskar, upptager⁴ han till sig.

Sjung Herrens lof, min själ, i morgonstunden!

Fast världen är stor och Guds himmel är skön,
för mer än den ringaste varelses bön,
så⁴ ber jag: min Fader och Frälsare mild,
hjälp, att jag uppsåtligt ej fläcka må¹ din bild!

Sjung Herrens lof, min själ, i morgonstunden!

EDVARD EVERS.

¹ För att ej behöfva ändra melodien i 4:e versradens slut, och för att orden ej må komma i en både textuellt och musikaliskt ful kollision med melodiens egendomliga musikaliska accentuering där, ha vi i denna versrad inom hvarje strof tillagt en stafvelse: i 1:a strofen ordet *månd*; i 2:a ordet *aldrig* i st. f. ordet *ej*; i 3:e *upptager* i st. f. *upptar*; i 4:e strofen ordet *må*.

² Vi föreslå denna versrad i st. f. ff:s: »*De örnar på bergen, korpungar i skog*».

³ Af musikaliska (men äfven språkliga) skäl föreslås denna ordställning i st. f. ff:s: »*Han ser ock till mig*».

⁴ Ff. har här: *Ty*.

Hvem är som vår Fader? Han himmel och jord.

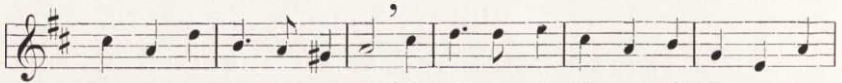
(Kan och sjungas i C-dur.)

Värdigt, ej för fort.

Melodi: 1697 års sv. kbk. nr 327.

Hvem är som vår Fa-der? Han him-mel och jord Af in - tet har

ska - pat, al - len med sitt ord: Sol, må - ne och stjär - nor på him - me - len

blå Och al - la de blom - ster i mar - ker - na månd' stå.

Sjung Her - rens lof, min själ i mor - gon - stun - - - den!

I S. ALINS präktiga och synnerligen behöfliga, förut i en tidning tryckta, psalm »på reformationsdagen» ha vi tillåtit oss stryka hela 3:e, förra delen af 2:a och slutet af sista strofen, såsom efter vårt förmenande både obehöfliga och mindre lämpliga, medan vi däremot funnit 2:a strofens senare del synnerligen lämplig såsom avslutning på sista strofen. För denna åtgärd skola vi, om så behöfves, framdeles bjuda skäl. Vid dess strofiska uppställning ha vi låtit de från det Franzénska föredömet i vår psalm 102 hämtade s. k. *inner-rimmen* få framträda såsom sådana. Psalmens lämpande till den härliga melodien 102 är ett lyckligt och berömvärdt grepp.

På reformationsdagen.

Mel.: = Sv. ps. 102 (K. S. V:s kbk. 69.)

Framfaren är natten, som höljde vår jord,
och funnen är skatten: Guds heliga ord!
Det folk, som hölls fångat i mörker och kval,
ser ljuset uppgånget i skuggornas dal,
och människofunder som dimmor förgå,
men sanningens grunder orubbliga stå:
Guds kyrka sig gläder: Halleluja!

Vår gärning ej hjälper till salighetsgrund,
 men evigt oss stjalper i präfnings¹ stund.
 På Kristus vi bygga, på honom vi tro,
 så varda vi trygga, och själen får ro.
 Vårt hjärta sig gläder och fröjdas i Gud:
 han själf oss ikläder rättfärdighetsskrud,
den Kristus förvärfvat: Halleluja!

Vår fiendes härar vi frukta ej mer,
 fast ondskan² förfärar och världen beler.
 Vi frälsning förbida af Jesus, Guds Krist;
 han är på vår sida, han hjälper oss visst.
 Hans namn vi åkalla i glädje och sorg.
 mot fiender alla vår fasta borg
är Herren i höjden: Halleluja!

Som³ stjärnornas skara i nattens väkt,
 se, så skall ock vara, o Sion, din släkt;
 som talet på droppar i daggens mängd,
 som blommor och knoppar i sommarens ängd!
 Ett folk såsom⁴ sanden vid världshafvets⁵ strand
 Gud förer vid handen till löftenas land,
det himmelska Kanaan: Halleluja!

Än bågen sig höjer kring himmelens rund,
 och tron sig förnöjer af nådens förbund:
 om bergen ock vika och höjderna fly,
 Guds nåd är sig lika, evinnerligt ny!
 Högtlofvadt och prisadt, o Gud, är ditt namn:
 du vägen oss visat till frälsningens hamn,
dit glada vi lända: Halleluja!

Upp, Sion, att prisa och lofva din Gud,
 och hörsamhet visa hans heliga bud!
 Hans under vi skådat, hans sanning vi sport:
 han har oss benådat och saliga gjort!
 Med jublande tunga i tempelgårds⁶ famn
 vi åter få sjunga och lofva hans namn,
*hans godhet förkunna: Halleluja!*⁷

SVANTE ALIN.

¹ Ff.: *domens*.² Ff.: *satan*.³ Ff.: *Se* och i 2:a versraden: *ty*.⁴ Ff.: *som*.⁵ Ff.: *hafvets*.⁶ Ff.: *templets*.

Förändringarna af dessa ord framtvingas af melodien och textens naturliga sängbarhet.

⁷ Rörande utbytet af ff:s trenne sista versrader i slutstrofen mot dessa ur hans 2:a strof samt utslutandet af förra delen af denna och hela 3:e strofen i originalet se ofvan!

En efter vår mening skön »adventspsalms» har G. M. HULTGREN skänkt oss i: »*Du kommer, Jesus, till ditt rike.*» I följd af den ovanliga metern saknas i hela den luterska kyrkans oerhördt rika melodiförråd lämplig melodi härtill. Undertecknad har därför vågat försöket att själf skriva en sådan, som harmoniserad äfven är upptagen bland våra musikillustrationer.

Adventspsalms.

Mel.: se nedan!

Du kommer, Jesus, till ditt rike
än i ditt ord och sakrament.
Nu för din röst allt motstånd vike,
när du så mildt dig till oss vändt.
Ja, när så ljuft din stämma ljuder
och frid åt kvalda sinnen bjuder,
nu hvarje syndbetungadt bröst
må af din härlek hämta tröst.
*Pris vare dig, o Jesus huld,
som plånar ut vår syndaskuld!*

Du kommer, och din hälsning klingar
som sköna silfverklockors ljud,
när hoppets budskap du oss bringar,
ett bud, så kärt, ifrån vår Gud.
Som hit du kom att världen frälsa,
du skänker sjuka hjärtan hälsa
ur nådens helga hälsoflod
och gifver de försagda mod.
*Pris vare dig, som hoppet tändt!¹
Nu är det härliga advent.*

Du kommer till hvar hus, hvar hjärta
och klappar mildt på hvarje port.
Du bjuder bot mot sorg och smärta
och sällhet för till hvarje ort.
Du löser huldt den fångna anden
utur de hårda syndabanden.

¹ De två sista versraderna i hvarje strof utgöra ett slags omkväde. Så äro de behandlade i den af undertecknad till denna psalm komponerade koralen (se i slutet!). Detta torde ock böra fullständigare och enhetligare framträda än hvad hos ff. är fallet. Vi låta därför näst sista versraden öfverallt börja: »*Pris vare dig*» och ha utmärkt omkvädet medelst indragning af raderna och kursivering. Ff. har här: »*Pris dig, som hoppets sol har tändt.*»

² Af ofvan sagda skäl och för att undvika upprepning af hvad som redan stått vid tredje strofens slut samt för att vinna närmare tankeenhetlighet med hela sista strofen, hafva vi, i st. f. ff:s: »*Som bistår mig i all min nöd, Dig vare pris i lif och död!*» förslagsvis insatt dessa rader.

Du för oss ut ur dödens hus
till frihet och till lif och ljus.
*Pris vare dig, o Jesus kär,
som sådan hjälp åt oss beskär.*

Du kommer, Jesus, till ditt rike;
o Herre, kom då ock till mig!
All ängslan ur mitt hjärta vike!
Min själ jag öppna vill för dig,
att du med salighet må draga
därin och där din boning taga.
Min Konung, kom! Jag väntar dig.
Min Frälsare, jag hälsar dig.
*Pris vare dig, o Jesus mild!²
Från dig jag aldrig blifve skild!*

G. M. HULTGREN.

Du kommer, Jesus, till ditt rike.

Ej för fort.

RICHARD NORÉN (1905).

V. 4. Du kom-mer, Je - - sus, till ditt ri - ke. O Her - re, kom då
All ängs-lan ur mitt hjär - ta vi - ke! Min själ jag öpp - - na

ock till mig! Att du med sa - - lig-het må dra - ga Där - in och
vill för dig,

där din bo - - ning ta - ga. Min Konung, kom, jag vän - - tar

dig! Min Fräl - sa - re, jag häl - - sar dig. *Pris va - - - re*

dig, o Je - sus mild! Från dig jag ald - - rig blif - ve skild!

Följande psalm är ett förträffligt prof på Hultgrens förmåga att i god tidsenlig form återgifva psalmer i vår gamla psalmbok. Båda

dessa psalmer, som förf. ställt till vårt förfogande, äro hämtade ur hans förra året utgifna »*Till Psaltare och Harpa; sånger och psalmer*».

Gamla psalmboken n:r 22.

Dav. ps. 1.

Mel.: = Sv. ps. 186 l. 35. (K. S. V:s kbk 109 l. 26.)

Säll är den man, som icke går
uppå de ondas bana
och uppå syndarns väg ej står
men flyr bespottarns vana
och har sin lust till Herrens lag
och den betraktar natt och dag;
han skall det goda ärfva.

Han är liksom ett träd invid
de vattubäckar klara,
som bär sin frukt i sinom tid
och ständigt grönt skall vara.
Allt, hvad han gör, det lyckas skall,
men onskans hop blir bragt på fall;
som agnar den förskingras.

Ja, ej de onda skola få
i domens stund forskoning,
ej heller syndare bestå
uti de frommas boning.
Ty Gud de frommas vägar vet,
men synd och ogudaktighet
skall helt om intet varda.

Så låt mig, Gud, ej skynda fram
uppå den onda vägen.
Bevara mig för synd och skam!
Gör mig i bönen trägen!
Hvad jag har syndat, gif mig till!
För dig jag städse vandra vill
och i din fruktan blifva.

G. M. HULTGREN.

I psalmen »*Kom till Gud*» har samme förf. skänkt oss en synnerligen ädel, ytterst välbehöflig »kallelsepsalm». Den är hämtad ur tidskriften »Församlingsbladet».

Kom till Gud!

Mel.: = Sv. ps. 264. (K. S. V:s kbk. 104.)

Kom till Gud med andelängtan!
Lyss till ordet af hans mun!
Så skall stillas själens trängtan,
törsten stillas vid den brunn,
hvarur Mästarn ännu räcker
lifvets dryck, som törsten släcker.

Kom till Gud med ödmjukt sinne!
Känn din skuld, och bättring gör!
Och vid syndens bittra minne
fly den väg, till döden för!
Vänd till fadershjärtat åter!
Sök den nåd, som allt förlåter!

Kom till Gud med troгна böner
uti Jesu Kristi namn!
Han, hvars hjassa törnet kröner,
se, han öppnar dig sin famn!
I hans blod från synden renad,
blir din själ med Gud förenad.

Kom till Gud med hågen riktad
till det goda, han befallt!
Känn i anden dig förpliktad
till att lyda Gud i allt!
Kristi kärlek mildt dig tvinge,
till Guds tjänst ditt steg bevinge!

Kom till Gud i glädjens dagar!
Kom till Gud i sorgens tid!
Kom, när köttet dig försvagar,
under andens kamp och strid!
Kom i lifvets middagsstunder!
Kom, när kraften dukar under!

Kom till Gud i dödens timma,
då det mörknar för din syn,
och hans ljus du skall förnimma
som en solglans bakom skyn,
hvilken dunklet genombryter
och i klarhet allt förbyter!

G. M. HULTGREN.

I PAUL NILSSONS nyligen tryckta och på enskild väg spridda häfte: »*Psalmer och sånger till högmässotexter*» (egentligen afsedda att läsas från predikstolen), hvilket förf. ställt till vårt förfogande, återfinnes följande sköna »*Psalmen på 1:a sönd. i advent*» (till Lukas 4: 16—22), förtjänstfullt lämpad till den härliga melodien i i vår nuvarande koralbok, samt en god psalm, som vi beteckna såsom »*Skriftersmålspsalm*». Till den senare saknas alldeles melodi, och undertecknad har därför försökt sig på att skriva en sådan i gammal folkton och femtakt. Se nedan: »Till våra musikillustrationer!»

Psalm på 1:a söndagen i advent.

Mel.: = Sv. ps. 1 (16). (K. S. V:s kbk. 111.)

Han kommer i sin kyrka
 med psalmers lof och fröjdeljud,
 min andes tröst och styrka,
 min Konung och min frälsnings Gud.
 I dag han lofvat vara
 densamme som i går,
 i dag oss än förklara¹
 ett nådigt Herrens år.
 På nytt jag sitter neder
 med längtan vid hans fot!
 Ett bord han där bereder
 och tager mig som gäst emot.

Hvad nådegåfvor rika!
 För den i anden fattig är²
 han frälsning vill predika,
 och i rättfärdighet han³ klär;
 det hjärta, som är⁴ krossadt,
 blir läkt af Jesu hand;
 från syndens träl blir lossadt⁵
 de tunga bojors band;
 den, som i blindhet famlar,
 han skänker evigt ljus;
 han vilsna barn församlar
 på vägen till sin faders hus.

¹ Ff.: Och ännu uppenbara.

² Ff.: Om jag i anden etc.

³ Ff.: mig.

⁴ Ff.: var.

⁵ Ff.: Från lastens träl han lossat.

Så¹ nåden strömmar neder
 i denna sköna adventstid,
 och Anden oss bereder
 att smaka Jesusbarnets frid. —
 De vise män från öster
 böjt knä vid krubbans halm;
 mång' tusen hednaröster
 stämt in i julens psalm.
 Så hjälp min svaga tunga,
 ja, lär din frälsta brud
 tillbedjande att sjunga
 ditt lof, o Frälsare och Gud!

PAUL NILSSON.

Skriftermålspsalm.

Mel.: se nedan!

När jag till dig, o Jesus Krist,
 i känslan af min skuld och brist
 ej blicken vågar höja,
 när allt mig säger,² att jag är
 en syndare för stor att här
 mitt knä med andra³ böja,
 en tröst jag har
 så underbar
 i all min syndasmärta,
 och ingen makt i världen tar
 den trösten ur mitt hjärta.

Jag tror, att jag till dig får gå,
 ty du har dig förnedrat så
 på denna låga jorden,
 att tjänaregestalt du tog,
 för allas våra synder dog
 och är nu evigt vorden
 vår Frälserman,
 vår broder sann,
 som för oss alla beder.
 Vårt barnaskap du återvann
 och oss till himlen leder.

Om människor än förkasta mig,
 så är du likväl nådelig
 och ingen själ förskjuter.

¹ Ff.: *Se.*² Ff.: »När människor säga, att jag är»; ett alltför starkt och osannolikt uttryck, som måste modifieras.³ Ff.: *i templet.*

Mitt böneoffer tar du mot;
 när trött jag faller för din fot,
 du kärleksfullt mig sluter
 intill ditt bröst,
 och från din tröst
 skall ingenting mig skilja,
 såvidt jag lyssnar till din röst
 och gör din Faders vilja.

I denna tro jag beder dig,
 att du af nåd förlåter mig
 min lefnads alla brister.
 Förvara städs min svaga själ,
 o trofaste Immanuel,
 så att jag icke mister
 den sälla fröjd
 i himmelshöjd,
 du velat mig förvärfva!
 Ja, gör mig under korset nöjd,
 och låt mig himlen ärfva!

PAUL NILSSON.

När jag till dig, o Jesus Krist.

Ej fort. RICHARD NORÉN (1905).

V. 3. Om män - skor än för - kas - ta mig, Så är du lik - väl
 Mitt bö - ne - of - fer tar du mot; När trött jag fal - ler

nå - de - lig Och in - gen själ för - skju - ter, In - till ditt bröst, Och
 för din fot, Du kär - leks - fullt mig slu - ter

från din tröst Skall in - gen - ting mig skil - ja, Så - vidt jag lyss - nar

till din röst Och gör din Fa - - ders vil - ja.

Till sist meddelas följande af förf., skalden d:r E. N. SÖDERBERG, benäget insända, förut otryckta vackra missionspsalm, skrifven till den härliga melodien n:r 113 i vår nuvarande koralsbok.

Psalm om »Kristi rike».

Mel.: = Sv. ps. 113. (K. S. V:s kbb. 165.)

Så vidt som solens bana går
och jorden äger gränser,
din tron, o Jesus, upprest står,
ditt namn i ära glänser;
den rymd, som ingen nämna vet,
bestrålas af din härlighet.

Men ännu ha bland mänskors släkt
otaliga ej skådat
den salighetens morgonväkt,
som du oss alla bådadt;
ja, tusenden, som fått ditt namn,
gå fjärran från din kärleks famn.

O kristne, när du lof och tack
för hvad dig gifvits säger,
förgät ej andras brist, nej, gack
och skänk dem hvad du äger,
att sist en gång af Herrens ord
all världen blir delaktiggjord!

Sprid lifvets ljus, att det till slut,
må skingra dödens skugga,
och öfver fält, som torkat ut,
låt himmelskt majregn dugga,
från land till land, från pol till pol
drag folken till Guds nådastol!

I kylig värld ditt hjärta låt
af helig ifver glöda,
förtröttas ej, men drag framåt
trots hån och vedermöda!
Och minns, att på din smärtas stig
den Helige gått före dig!

Hvad mer, om af det här du sår
du ringa skörd ser spira —
du har dock löftet, att du får
den stora segern fira
en gång i lefvande Guds stad
bland millioner frälstas rad.

Strö ut ditt säde, säningsman,
och trygg därpå förtrösta,
att mer än hvad du tänka kan
skall Gud dig låta hösta,
och att i hvarje livvets frö
det bor en kraft, som ej skall dö.

E. N. SÖDERBERG.

I följande årgångar af denna tidskrift hoppas vi kunna få fortsätta meddelandet af nya psalmer och melodier. »Vår största kyrkosångsfråga» kommer nog ock att där blifva i både hymnologiskt och kyrkomusikaliskt hänseende från olika synpunkter belyst af flera framstående medarbetare.

Mäster Magnus Granlund.

En svensk kyrkodekoratör på 1700-talet.

Af Carl af Ugglas.

Det var efter den stora ofredens dagar. Och det stod bedröfligt till den gången i det svenska Atland, det bålde och segervana.

Den mörka slagskuggan af de stora nationella olyckorna låg ännu länge kvar öfver det slagna och utpinade landet. Öfverallt hade nederlagens förlamande verkningar gjort sig kännbara, gripit in och hämmat utvecklingen på alla områden. Icke minst på det konstnärliga. Statsfinanserna lågo i lägervall, de privata kassorna voro tömda — och hur »fri» den stora gudinnan Ars än må kalla sig, har hon ju dock i alla tider varit bra nog komprometterad af sitt beroende på tillgången af klingande mynt. Hon hade för tillfället ingenting annat att göra än att svepa in sig i sina fladdrande draperier, sätta i disponibilitet sin svit af frodiga dygder och numer betydligt misskrediterade segergudinnor, slå sig ned och vänta och huttrande söka värma sina klassiskt bara tår vid brasan på någon herrgård på landet eller i något köpmanshus i hufvudstaden, där ännu möjligen fanns något på kistbotten och man än ville intressera sig för den stackars husvilla.

Och hur hon väntade, så blef det bättre tider till sist, om det också gick klen i början med den saken. Ur Vasaborgens svarta ruiner steg Tessins kungaboning, och där fick äntligen den höga damen en varaktig stad. Där drog hon nu in och presenterades för det stormächtigste herrskapet därinne — litet annorlunda vorden kanske än förr, litet mer sirlig, litet mer graciös och lättfotad, inte längre görande sin entré robust och rödblommig flygande fram på alla barockens stormvindar i ett moln af kläder och nakna kroppar, men efter tidens sed med ett litet elegant pas på ett par små röda klackar. Och allt som tiden led, frodades hon och trufdes bättre och bättre. Och från sitt högkvarter i den goda staden Stockholm spred hon så småningom sina välsignelser öfver landet.

Där var nu mycket, som skulle göras. Ur de rykande kolhögarna längs kusterna af Roslagen och Södertörn växte åter storkjunkrarnes brända gårdar upp en för en eller var det alldeles nya sådana, som skulle läggas här och hvar rundt Mälarens stränder — visserligen icke Suecias renässanspalats med stengafflar och måleriska kopparspiror, men tillräckligt anspråksfulla för att ha användning för en Tessins och andras konstnärliga förmåga. Och så kom turen till kyrkorna, där stormännen hade sina grafvar och hufvudbaner och Luther och Arndt skulle predikas för en andäktig menighet.

Nybyggningar var det i allmänhet ej fråga om, åtminstone hvad angår förhållandena ute i den vida landsbygden. De ärevördiga medeltida stenhelgedomarna stodo sig där då för tiden lika godt, som de göra än i dag. I dess högre grad var det den fasta dekorativa inredningen, som på mer än ett håll behöfde förnyas. Det gamla, man ägde, hade man visserligen på många ställen kvar i något så när godt skick. På altaret stod ännu flerstädes det ålderdomligt värnadsvärda altarskåpet, men dess framställningars fromma naivitet öfverensstämde ej med tidens smak, skulle därför naturligtvis helst bort och ersättas af något, som bättre förmådde komma om sams med denna.* Icke alla kyrkor hade varit nog lyckliga att blifva omfattade af en Magnus Gabriel de la Gardies eller någon annan rik stormans intresse och genom deras försorg sett sig prydda med ett af de stora förgyllda altaruppsatser eller färggranna snidade predikstolar, som 1600-talet älskade och hvilkas bestickande prakt ännu måste varit tidens människor nog. Under krigsåren vid det 18:e seklets början, äfven under de första ärofulla men penningfattiga, kan inte mycket göras i denna väg. Då t. ex. Vassunda kyrka i Uppland år 1708 vågar sig på att beställa en ny predikstol — af en mästare Joachim Lutkenschweiger i Stockholm —, dröjer det också 8 hela år, förrän man ser sig i stånd att fullständigt betala det betingade priset. Äfven sedan förhållandena börjat stadga sig, och man har tid till annat än att slåss, är det fortfarande ett betänkligt minus i de små kyrkokassorna, som vanligen lägger hinder i vägen för ett konstnärligt utsmykande af helgedomarnas inre, nu sedan

* Där sådana gamla konstverk ej helt enkelt blefvo sönderhuggna eller vräkta i någon skräpbod för att där gå ovissa öden till mötes, tycks det, som om obetydligare och ekonomiskt mindre väl situerade kyrkor på landsbygden ofta voro tacksamma att få öfvertaga dylika, ett lyckligare lottadt gudshus' »aflagda persedlar». Så hade t. ex. Klara kyrka i Stockholm redan 1664 öfverlåtit ett altarskåp till Öregrunds kyrka (Nordberg: S. Clara Minne sid. 121), och på samma sätt skänker Edebo kyrka i Roslagen ett dylikt till Gräsö kapell (F. V. Radloff: Beskrifning öfver norra delen af Stockholms län I: 168).

antalet af frikostiga donatorer högst betydligt decimerats genom kungareduktion och utländskt krig. Myntregleringen visar bedröfliga efterverkningar på debetsidan. Följa så en hel del extra gärdar och kollekter, som under 1720- och 30-talen tyckas utgått från hela riket eller större delar därpå och som göra, att det går långsamt med täppandet af hålen i kassan. »Collekt för fångarne i Ryssland», »collekt för fångarne i Algier» — antagligen en prejad besättning, för hvilken lösepenning måste erläggas — »collekt till byggande af en Evangelisk kyrcka i Constantinople» o. s. v. äro obligatoriska pålagor, om hvilka diverse kyrkoräkenskaper kunna lämna upplysningar. Men, som sagdt, tiderna förbättrades om också långsamt, och här och hvar kunde man så småningom börja begagna sig af förmågan hos de konstnärer, större och mindre, som voro att tillgå och sågos uppstå under inflytande af den vackra konstblomstringen i den slottsbyggande hufvudstaden — naturligtvis vanligen de senare.

En af dessa dei minores var stockholmsmästaren Magnus Granlund.

»Ornamentsbildhuggare» var väl den titel, under hvilken han var inskrifven i det hedervärda snickarskrået. Som sådan ådagalade han också — det är onekligt — en ofta förvånande teknisk färdighet och artistisk smak i likhet med så många andra af 1700-talets konsthandverkare. Men äfven i likhet med så många af dessa greps han väl också af begäret att blifva storhet, blifva konstnär. En vacker dag slog han upp egen butik med mästarbrevet på fickan, och sedan är det som »bildhuggaren Hr Granlund från Stockholm» han figurerar i kontrakt och räkenskaper.

Det blef, som nämndt, i egenskap af kyrklig dekoratör, mästare Granlund gjorde sig ett namn, och i sin bransch tyckes han, åtminstone hvad Uppland beträffar, ha spelat en mer än vanligt bemärkt roll. Ingen af hans kolleger, som samtidigt med honom arbetat i detta landskap,* tyckes ha kunnat taga upp konkurrensen med honom.

Må det dock sägas först som sist: någon större konstnär blef dock den gode mästare Magnus aldrig. Att hans rika och väl använda ornamentik brukar vara god, ibland i detaljer ypperlig, är redan framhållet. Hvad formgifningen angår, är han här fullt i fatt sin tid, han kröker sina linjer i rokokons sirliga snirklar och förstår att täcka ett fält med genombrutna rocaillmönster. Det sätt, hvarpå han bygger upp sina predikstolar och altaren — i senbarockens

* Bildhuggarne Gerdman, Schmaltz, Waldner m. fl.

tunga, klassicerande former — är ofta nog så pompöst och ståtligt, åtminstone alls inte sämre än många andra denna tid kunde åstadkomma. Det är framför allt i det figurala — och det figurala älskar han tyvärr mycket — han visar sin betydliga underlägsenhet. I det stycket blef han aldrig annat än en klåpare. Likafullt visste han att gifva sina allegoriska damer och bibliska reliefer de stolta och storordigt braskande later, som så länge representerat och ännu representerade religiös konst, och hans framgång var härmed vunnen. Åtminstone på landet, där han var klok nog att söka sin kundkrets. Där voro prostar och sockenstämmornas vördiga bisittare storförtjusta i hans talang, och till slut bar honom hans rykte ända därhän, att han fick arbeta för rikets förnämsta kyrka.

Första gången vi med säkerhet möta mästern Granlunds namn är år 1747, då han för Fröshults kyrka i Uppland förfärdigade en predikstol.¹ Redan ett par år förut är det dock måhända möjligt att komma mästarens verksamhet på spåren. År 1740 blef nämligen enligt sockenstämmoprotokollet för Husby-Erlinghundra kyrka (belägen i Uppland liksom alla de församlingar, som nedan skola nämnas) i kyrkan »opsatt en ny förgylt Rahm omkring den lilla Taflan öfwer Altaret», och året därpå »blefwo 2:ne helt förgylte Bilder, Tron och Hoppet, opsatte på Altartaflan». Denna dekoration var utan tvifvel den, som ännu för några år sedan prydde kyrkan. Nu är den spårlöst försvunnen, troligen vid den »restaurering», som för ej så synnerligen länge sedan öfvergick kyrkan och som tyckes afsett att per fas et nefas ge det gamla — romanska — stentemplet en enhetligt »gotisk» karaktär. Jag känner arbetet blott genom en dålig fotografi, som visar en kolonn- eller pilasterställning å ömse sidor ett rundbågigt korfönster, öfver detta en sol eller ett gudsöga, omgifvet af strålar, och på hvar sin sida om altarbordet ett par »profileurer» — som tiden kallade dylika flankerande figurer — nämligen de ofvannämnda Tron och Hoppet med sina vanliga attribut, kalken, korset och ankaret. Den bakom varande muren målades blå. »Den lilla taflan» var troligen ett altarskåp, som ännu fick stå kvar på sin gamla plats men dock senare synes blifvit borttaget.² Om mästaren till konstverket nämnes intet i kyrkopapperen. Dess hela uppbyggnad tyckes

¹ För sifferuppgifter angående Fröshults kyrka har jag att tacka kyrkoherde O. S. Petterson, Fröshult.

² I ett icke dateradt inventarium från 1700-talet omtalas »en altartafla, hvars öfra del är skild från den nedra. På den öfra finnes nattvardens instiftelse, men på den nedra några gammalmodiga munkbilder.» Till denna notis är i 1781 års inventarium tillfogadt: »Nu ny.»

dock i ganska hög grad likna arbeten af Granlunds hand, hvilka vi senare skola sysselsätta oss med, och detsamma gäller »profileurerna», hvilka, åtminstone så mycket man på fotografier kan se, röja en hel del släktskap med sådana, med hvilka mästern Magnus prydd så mången kyrka. Det hela ser för resten ut att ha varit ganska anspråkslöst och tillhörde, om det nu verkligen var af Granlund, säkerligen dennes förstlingsarbeten.

Anspråkslös är däremot ej den nyssnämnda predikstolen, i jämförelse åtminstone med hvad man på andra håll i den vägen fick nöja sig med. Den är rikt skulpterad, målad och förgylld, en upplifvande färgfläck mot de döda, kalkrapade väggarna. »Krantzen» — bröstvärdet — är hvit och prydd med en helförgylld relief, föreställande Kristi bön i Getsemane — Kristus knäböjer med knäppta händer, lyftade mot en ängel, som nalkas på ett par ulliga moln, medan lärjungarne i pygmégestalt slumra med handen under hufvudet. Reliefen är flankerad af tvenne kraftiga voluter och ofvansamma ses tvenne kerubhufvud stödjande bokpulpeten. Underdelens bågställning, sammanhållen af en

Fig. 1. Fröshults kyrka i Uppland. Predikstol.

girland af guldblommor och gröna, i topparna försilfrade blad, ger det hela en lätt och sirlig afslutning nedåt. Trappan, som leder upp från sakristidörren, har bröstvärdets tre spegelfält täckta af fullt utbildade rokokoornament och slutas af en dörr, krönt af ett halfrunt gafvelfält med ett kerubhufvud i relief på blå grund och ofvan detta trenne kassoletter. Dylika pryda äfven den flersprångigt profilerade »himlen» — taket —, som dessutom uppbär en kartusch med

namnet: »Joh. Novelius P. L.» och den lätta träresning, hvarpå det krönande lammet hvilar med sin korsfana och förseglade bok på det blå, stjärnbesatta klotet. En rad gyllne tofsar löper längs den undre kanten af denna »himmel», och midt under densamma sväfvat den traditionella dufvan i en krans af strålar på blått fält. Tak och »krantz» förbindas af ett med klarblå färg måladt bakstycke, prydt med en guldsol och ett kort draperi, snarast likt en hopsnodd handduk, samt efter sidorna ett par vackra genombrutna ornament, omgifvande ett par bevingade änglahufvud.

Hufvudfärgerna äro hvitt och gult, hvilka dock, som vi sett, ej enväldigt fått härska. Ännu går en äldre färggladare tid igen i de ljusblå fälten, den grå marmorn och girlandens gröna blad.

Jag har ägnat denna predikstol en något vidlyftig beskrifning på den grund, att den är typisk för hvad vår mästare förmådde och dessutom belysande för hans ställning som »skapande konstnär». Trots alla olikheter är det nämligen ganska tydligt, hvar Granlund hämtat förebilden för sitt arbete. Det är Burchard Prechts stora predikstol i Stockholms Storkyrka — denna präktiga barockpjäs, som mästern Magnus hvar söndag haft tillfälle att sitta och beundra under pastor primarius' lärda utläggning af nådens ordning — hvilken här varit uppslagsgifvande och, om också med betydliga modifikationer, betingade af förhållandena, i hufvudsak kopierad. »Krantzens» utåt buktande form med den förgyllda reliefen och de stora voluterna, underredet med sin girland, färgernas sammanställning och ännu en del annat — allt detta visar sig tydligt inspirerad från den högtberömda och ännu efter sin död så inflytelserike mästaren. Att åstadkomma något i likhet med de tvenne våldsamma och djärft anbragta genier, som åt den stockholmska predikstolen ger ett sådant pompöst och storstiladt drag, har dock synbarligen öfverstigit landsortsskulptörens krafter, och han gjorde nog klokt i att ej anstränga dem i någon täflan. Han har nöjt sig med ett par ornament af tämligen blygsamma former, hvilkas enfaldigt oskuldsfulla änglahufvud kanske äro ämnade att ge något slags ersättning för urbildens granna nakna ynglingafigurer, ännu svällande af all storhetstidens robusta kraft, liksom den lilla »handduken» under taket får vara nog att ge en antydning om dess böljande brokaddraperi.

Inflytandet från Precht blef afgörande för Granlunds hela utveckling. Likväl icke omedelbart. Då han redan året efter det han till Fröshult aflevererat sin predikstol blir för samma kyrkas räkning färdig med ett nytt arbete, denna gång ett altare, har dennes nya,

mustigt dekorativa stil ej alls spelat någon roll för honom. Norm-gifvande ha här snarast varit de redan antikverade stora altardekorationerna från det föregående århundradets midt och slut med deras skärmartade uppbyggnad, arkitektoniskt indelad af kolonn- och pilasterställningar som bakgrund för diverse större och mindre figurer i friskulptur, målning eller relief. Från en rektangulär predella uppstiger en dylik skärm — som i motsats till sina praktfulla förebilder är enkelt hvitstruken —, flankerad af tvenne joniska halvkolonner, uppbärande ett starkt förkroppadt bjälklag, hvaruppå tvenne knäböjande småänglar ligga i adorerande ställning. Midtpartiet upptages af en stor relief, föreställande nattvarden, helförgylld med en och annan detalj i mörkblått, för öfrigt ej så litet klumpig och otymplig. Med perspektivet är det si och så, och Kristus med sina lärjungar gör knappast någon människa glad.

Ofvan detta nedre parti, som på hvardera sidan begränsas af en stor rokokovolut, höjer sig den öfre delen, i afsatser som till äldre förebilder, uppbärande ett par kassoletter samt högst upp som krönande afslutning en liten statyett: Gud fader med världsklotet. Äfven här är en relief insatt, som åtminstone har originalitetens intresse: en drake eller något annat vidunder, omvärfd af lågor och omgifven af något, som tycks vara en hop dödskallar och knotor, vrider sig på marken, under det att den värjer sig mot ett lejon, hvilket ofvanifrån gör ett anfall mot detsamma. En liten fristående figur därbredvid håller på fullkomligt medeltida sätt ett språkband, på hvilket han pekar och hvars triumferande inskrift lyder: »Thär · liggia · the ·», medan på en kartusch läses: »Tv · äst · högt · kommen · min · son · genom · stor · seger ·» och »Han · hafwer · niderbögt · och · lägrat · sig · som · ett · leijon ·»

På hvardera sidan om altarbordet stå till slut på hvar sitt postament ett par »profileurer», representerande den ena Tron, den andra Hoppet, hvardera med sina attribut — två stora, otympliga trädockor. I motsats till andra till altaret hörande figurer, som jämte ornament och reliefer lysa i klar förgyllning, äro de hvitstrukna, något som knappast bidrager att förhöja deras skönhet. —

I en annan Upplandskyrka, ej så synnerligen långt från Fröshult, Giresta, finnas en predikstol och ett altare, som visa så stor likhet med dem, som här beskrifvits, att, ehuru det ej dokumentariskt kan bevisas, deras upphofsman väl icke torde vara någon annan än Granlund. Detta gäller framför allt predikstolen, som förfärdigades 1748 eller

följande år.* Dess hela form och uppbyggnad, helt olik den, som vid denna tid var vanlig åtmistone inom detta landskap, tyder härpå. »Krantzen» med sin utåt buktande form, med sina voluter och sin stora midtreliëf — här föreställande Kristi himmelsfärd —

Fig. 2. Givesta kyrka i Uppland.
Predikstolsdörr.

är, som det synes, typisk just för vår mästare. Äfven oafsedt det, att Giresta-stolens underdel fått en något väl massiv korgartad form, verkar den väl i jämförelse med motsvarande arbete i Fröshult ej så litet tyngre men är betydligt mer praktfull och imponerande, liksom den i fråga om detaljernas konstnärliga utförande, särskildt hvad det figurala angår, ej så litet öfverträffar denna. Detta gäller särskildt de bevingade kerubhufvud, som anbragts här och hvar, samt den lilla knubbiga putto, som med en trumpet för munnen rider öfver dörren till trappan och hvars behandling inte är utan verklig schwung och friskhet. Dörren själf företer en ovanligt smakfull ornering, hvari barocktidens akantusmotiv ännu lefver kvar, medan i trapppräckets sneda speglar och »krantzens» sidofält uppträda mer omväxlande och nyckfulla rokokoorament i rik och rörlig gestalt.

Äfven hvad denna predikstol angår, är Prechts inflytande skönjbart, måhända än starkare än förut. Men det är ej längre Storkyrko-

stolen, som denna gång varit vår mästare i tankarna — ty det är väl knappast för djärfvt att antaga honom som upphofsman till arbetet —, det är i stället den stora predikstolen i Uppsala domkyrka, som här tjänat honom till modell — jämte det nya altaret därstädes väl det stör-

* En förf. i Upplands fornminnesförenings' tidskrift I: 124 gissar, att denna — liksom äfven altaret — äro »tagna som krigsbyte i Trettioåriga kriget» [1].

sta evenemanget i kyrklig konst under 1700-talets förra hälft. Dess präktiga färgsammanställning af guld mot mörkgrön marmorering har här fått träda i stället för den nyktrare, om också vid denna tid modernare, i guld och hvitt, han förr betjänat sig af. »Krantzens» relief har ej blott hämtat sitt ämne från förebilden, behandlingen af detta ämne närmar sig äfven t. o. m. ren kopiering. Och till sist har mästern Magnus ej kunnat motstå frestelsen att försöka sig på något i samma stil som den stora figurgrupp, som efter alla konstens regler snott sig samman öfverst på den uppsaliensiska predikstolens »himmel». Det blef visserligen ingenting märkvärdigare än en flygande ängel med lagens tafnor, hvilken i sällskap med en himlande änglapojke gungar på molntappar. Men det blef onekligen af effekt — för sin tid och sin ort var det säkert något »noch nicht da gesehenes».

Trots allt detta har Granlund dock icke alldeles glömt sin gamla förebild. Ett par detaljsaker minna ännu om densamma. Så är det skulpterade draperi, som här i Giresta helt täcker den bakomvarande väggen, just af samma art som det, Precht på motsvarande sätt använde å sitt arbete i Stockholm. Det är bara allt fort de stora genierna å ömse sidor därom, hvilka här fattas; både den gudomliga solen, som lyser bland dess veck, med Jehovas namn i hebreiska skriftecken, och de små änglahufvuden, som fladdra kring dess strålar, äro här representerade.

Svårare än att i detta arbete igenkänna Granlund är det i fråga om samma kyrkas altare, som utfördes ungefär samtidigt härmed. Med predikstolen som jämförelsematerial torde man dock kunna häfda vår mästars rätt äfven till detta verk, om hvilket kyrkopapperen ha lika litet att upplysa som i fråga om denna.¹ Det stora fönstret i östra väggen, som ej kunde få täppas igen för att kyrkan ej alltför mycket skulle beröfvas tillgång på dagsljus, har omöjliggjort en hög och kompakt uppbyggnad som i Fröshult.² Fönsteröppningen har därför endast infattats i en af blott några konsoluppburna kassoletter och öfverst af ett strålande gudsöga prydd »ram» — ungefär i samma stil som den, som förr var att se i Husby-Erlinghundra —, hvilken nedtill utlöper i ett par mycket stora akantusmyckade voluter. Dessa äro likväl endast skenbara, då dess

¹ Respektive pris äro dock bekanta. Predikstolen betingade 2,200, altaret 1,400 d. k., oberäknadt en del extra utgifter, som för det senare belöpte sig till c:a 100 d.

² I Fröshult är väl äfven den östra väggen genombruten af ett tredeladt fönster — af intressant cisterciensertyp —, men högt som det är, har ej belysningen i kyrkan kommit att lida af den där framför ställda altarpyrdnaden.

spiraler blott i upphöjda konturer tecknats å den af ett par bladornament utsirade panel, som de begränsa och som mot sin mörka marmorering lyser med en förgylld nattvardsrelief. Denna är betydligt mer lyckad än den å altaret i Fröshult, medan däremot de två fristående allegoriska damer, som bära symbolerna af samfällda den evangeliska bekännelsens tre kardinaldygder och här placerats i jämnhöjd med fönstret, tyvärr knappast i detta afseende synnerligen skilja sig från sina släktingar i den sistnämnda kyrkan.

Under något af de år, som följa efter utförandet af detta arbete och under hvilka vi ej ha någon underrättelse om Granlund, tyckes denne ha lämnat hufvudstaden och slagit sig ned på den uppländska landsbygden, antagligen väl för att vara sin växande kundkrets närmre till hands och slippa de långa och besvärliga arbetsfrakterna från Stockholm. Åtminstone omtalas år 1752, då vi åter möta hans namn och han för Biskopskulla kyrka förfärdigade ett altare, att han på denna kyrkas bekostnad skjutsats fram och tillbaka till Norby, hvilket Norby troligtvis, då han några år senare daterar en del skrivelser Uppsala, är den lilla by, som ligger strax sydväst om denna stad, i Bondkyrke socken. Här blef han likväl ej för beständigt fäst, om ock för tämligen länge. År 1765 uppges han tillhöra Läby socken, men i denna tyckes han icke heller ha funnit någon fast stad, då vi redan kort därefter finna honom inflyttad i grannförsamlingen Börje, hvarest han slog ner sina bopålar i Broby by vid stora landsvägen till Uppsala.* Kanhända har för öfrigt flyttningen från hufvudstaden skett tidigare, än här antagits — mellan 1750 och 1752 —, kanhända redan före 1747, då »Bildhuggaren Hr Granlund från Stockholm» mig veterligt för första gången figurerar i tillgängliga kyrkopapper. Titulaturen »från Stockholm» behöll mäster Magnus långt efter sitt inkorporerande med landsorten — och det af tämligen lättförstådda skäl. Att han var en praktisk man med god blick för hvad som för yrket var gagneligt, är troligt — att han var god affärsman, framgår af mer än en af hans penningtransaktioner. Vill man för öfrigt roa sig med gissningar, kan man ju för afflyttningsåret antaga år 1748 eller 1749, då predikstolen i Giresta kom till, om man nämligen vill lägga någon vikt vid det faktum, att det från och med denna tidpunkt ej längre var den stockholmska predikstolen, som

* Se sockenstämmoprotokollen för Skånella kyrka d. 29 mars 1767 och för Danmarks kyrka d. 13 mars 1768, hvori Granlund i och för framskaffandet af ett af kyrkan beställt arbete »förbehölt sig . . . få så många par hästar till Börje och Broby by . . ., som kunde behöfwas».

tjänat vår mästare till modell vid hans arbete för nämnda kyrka, lika litet som senare för andra, utan den uppsaliensiska, hvilken han måhända först nu lärt känna genom ett besök i den uppsvenska katedralstaden. Faktum är också, att han nu äfven i sina altarbyggnader allt mer och mer bestämdt närmar sig Prechts stora domkyrkoaltare.

Hur som helst, Granlunds kundkrets är alltifrån nu stadd i beständig utvidgning. Det har ofvan nämnts, att han 1752 för Biskopskulla kyrka förfärdigar ett altare. I ett inventarium af 1763 beskrifves detta som »en ny Altare Tafla, marmorerad Målning och förgyld, samt en förgyld Sohl med glas uti ofwan på Altaret. 2:ne st. hwita Bilder en på hwardera sidan om altaret, med någon förgyllning, den ena med förgyld kalk och kors, den andra med förgylt ankare samt grön spira» — d. v. s. det hela består af ett skärmartadt etablement, men som i motsats till liknande arbeten af Granlunds hand har den lärda formen af en klassisk, af tvenne korintiska kolonner uppburen gafvel, genombruten af ett rundt fönster. Detta är omgifvet af strålar — det är den förgyllda »Sohl med glas uti ofwan på Altaret», som beskrifningen omtalar — och är placeradt rakt öfver det höga rektangulära midtfältet mellan kolonnerna, där i stället för en af mästarens egna konstprof i relief plats beredts för ett »schilleri» i olja. Som synes, har här Granlund släppt sina äldre förebilder och närmat sig mer moderna. Och inbegreppet af modernitet tyckes ännu denna tid varit just Prechts då mer än 20-åriga altare i Uppsala — såsom fallet ju var äfven med hans predikstol sammastädes — och att kunna åstadkomma något i samma stil som detta var säkert från första stund Granlunds varmaste önskan. Likväl är det snarare en del yngre, af detta monumentala storverk måhända inspirerade arbeten, han denna gång haft för ögonen — steget till Prechts pompösa arkitekturstycke från de i jämförelse med detta väl landtligt konstlösa träpjäserna i Fröshult och Giresta var kanske för stort att tagas på en gång —, särskildt kommer man att tänka på G. J. Adelcrantz' altare i den nya Hedvig Eleonora kyrka i Stockholm. Dess tillbedjande änglar på gafvelns öfre kant äro dock här utelämnade, och figurskulpturen representeras i stället af de evigt återkommande bilderna af Tron och Hoppet, i den skepnad, som nyss beskrifvits. Dessa hafva nu hunnit utvecklas till den typ, hvori Granlund hädanefter så godt som uteslutande älskade att se de båda dygderna personifierade — ett par välfödda, rundkindade damer, i hvilkas kläder barockens hvirfvelvindar ännu hållas och hvilkas naivt

poserande och lärdt omöjliga ställningar säkert fyllt sinnena hos dem, för hvilka de afsetts, med from häpnad.

För hela arbetet tyckes Granlund ej erhållit mer än 675 d. k., åtminstone utbetalas ej mer till honom ur kyrkokassan, men så fick denna också vidkännas diverse extra utgifter, förrän allt blef klart, t. ex. för förgyllning, för »Cherubims hufvudens upsättiande och fästande på nya altaret», för »en Furustack til Ziraterne på Altare Taflan» eller för »Ramen som Schilleriet skall sittaa i.» Detta »schilleri», som föreställer »vår frälsares nattwards hållande med sina lärjungar, när han lät förrådas af Judas»,¹ kostade hela 300 daler extra, men så var det också af en så skattad hand som Lorenz Gottmans.² Då detta arbete kommit på sin plats, räknade man redan år 1759.

Fig. 3. *Läby kyrka. Uppland. Predikstol (detalj).*

Till dess hade Granlund på sitt håll hunnit med mycket nytt. År 1753 är han färdig med en beställning af en predikstol till Läby kyrka.³ Den fick — och det blef sedan fallet med mer än en af

¹ Protokoll vid biskopsvisitation d. 8 maj 1763.

² Uppl. fornm. fören:s tidskr. I: 13 meddelar uppgiften, att taflan skulle vara tagen i Prag.

³ Uppl. fornm. fören:s tidskr. XVIII: 325.

Granlunds predikstolar — dessutom göra tjänst som ett slags altardekoration, placerad som den blef öfver altarbordet efter ett då nyuppfunnet mod, en senare tid till så mycken anstöt och förargelse.¹ Den var färdig på 3 månader — skulle åtminstone kontraktsevenligt vara det — och kostade allt som allt c:a 1,000 d. k., en summa, till hvilken en fru Maria Swedberg tyckes hafva bidragit med en betydligare del, då det i en inskrift upplyses, att hon skänkt kyrkan dess »Gyllene Prydning» och hon fördenskull utber sig att blifva ihågkommen »inför Lambsens Trohn». Typen är Granlunds vanliga: en stor, volutprydd »krantz» med en midtrelief, föreställande Kristi förklaring, det hela i grön »marmor» och guld som i Giresta. Till vänster en trappa med bröstvärnets trenne spegelfält täckta med rokokoorament. »Himlen» uppbär som i Fröshult ett liggande lamm med korsfana, och bakstycket är dekoreradt på samma sätt som där med en gyllne sol och ett kort draperi, medan från hvar sin sida om altarbordet våra gamla bekanta Tron och Hoppet le oss till mötes med samma stupida leende som i Biskopskulla. Det hela alltså en profkarta på reminiscenser litet hvarstans ifrån. Som nyhet äro endast att anteckna de båda stela flankerande pilastrar, som på joniska kapital uppbära hvar sin kassolett och för öfrigt verka grundligt omotiverade.

Nu, sedan kyrkan öfvergifvits och församlingen hopslagits med Vänge, är den ståtliga dekorationen lämnad åt förstörelsen. Ett bättre öde vore den dock värd.

Af ungefär samma typ som denna blef predikstolen i Österunda kyrka. Färdig 1755, har också den uppgift att tillika pryda altaret, och församlingen säger sig ha nedlagt »mycken omkostnad» på dess anskaffande.² Det fönster, som redan förefanns i östra gafvelväggen, fick dock ersätta Läby-stolens solsmyckade bakgrund och omgafs endast af ett par af Granlunds vanliga genombrutna ornament med änglahufvud. Reliefen på »krantzen» föreställer också här Kristi förklaring, och på taket hvilat det symboliska lammet. Invigningen af konstverket skedde helt högtidligt af »då warande Theologiæ Professoren och Probsten för Hagunda Contract, den högwördige herren Lars Benzeltierna». Numer är predikstolen flyttad till ena väggen och försedd med ett klumpigt trattformigt underrede, under det att fönstret fått behålla sina gamla förgyllda snirklar.

¹ Se t. ex. hvad C. G. Brunius på flerfaldiga ställen skrifer i sina »Konstanteckningar från en resa år 1849».

² Anteckning i sockenstämmoprotokolls-boken 1739—1807.

Kanske var det personliga skäl af ett eller annat slag, som föranledde »Theologiæ Professoren och Probsten i Hagunda Contract» — till hvilket kontrakt Österunda alls icke hör — att fungera vid invigningshögtidligheten i kyrkan. Det tyckes nämligen, som om Granlund i familjen Benzelstierna funnit gynnare, som förmådde uppskatta hans konst och höllo sin hand öfver honom. Då han år 1757

Fig. 4. Bälinge kyrka i Uppland.. Altare.

får äran att arbeta för Uppsala domkyrkas räkning, är det Henrik Benzelstierna, som är Svea rikets ärkebiskop, och af samma höga herre får han redan år 1755 en stor beställning, en af de största han hittills haft, nämligen att utföra ett af herr ärkebiskopen donerad altare för kyrkan i prebendesocknen Bälinge. Inför en sådan höglärd herre gick det väl icke an att komma med något liknande de gammaldags omoderna dekorationer, som fordom hopspikats i mästern Magnus' verkstad. Här gällde för honom att åstadkomma något au niveau med tidens högre smakfordringar och begagna all den konstnärliga kunskap han kunde besitta och hvarpå han gett

ett första prof i Biskopskulla. Förebilden vardt denna gång direkt domkyrkoaltaret. Vidstående afbildning ger en föreställning om verkets utseende. Som man märker, är öfverensstämmelsen med modellen i ögonen fallande. På 4 kannellerade kolonner med korintiska kapital hvilat ett högt, förkroppadt bjälklag och ofvan detta en gafvel, bruten af en strålände sol. Å ömse sidor därom ligga ett par änglar på knä i adorerande ställning — ett par af Granlunds vanliga komiska figurer med deras tröstlöst intetsägande leenden — motsvarande de

»Jerubims, welche sich alle verwundern über die grosse Liebe, dass er vor der menschlichen Geschlecht gestorben ist»,¹ där de på domkyrkoaltaret veklaga öfver Kristi död. Förebildens mäktiga attika är däremot utelämnad. På den bröstning, som täcker muren upp till det höga fönstret på den östra korväggen och prydes med en nattvardsrelief — till hela sin karaktär en konstnärlig stöld från Prechts behandling af samma ämne —, reser sig ett för öfrigt relativt väl snidadt krucifix, hvars fot dekorerar af ett par af lidandes- emblemen, medan å ömse sidor af det hela Tron och Hoppet posera med sina utskjutande magar och himlande ögon. I likhet med öfriga figurer äro de hvitmenade, under det altaret i öfrigt är af »marmor», röd och grön, med kapital och ornament i guld.

När härligheten stod på sitt rum, måste säkerligen mästern Granlund ha känt sig stolt och väl till freds och Bälings församling ej mindre. »Den stora konsten» hade ju flyttat in i socknen, det beundrade storverk, man kände från sina besök i Uppsala, så godt som efterbildadt. Om ej de förhandenvarande förhållandena vore för de båda arbetena och deras upphofsmän alltför olikartade för att tillåta någon jämförelse dem emellan, kunde måhända en blick på, hur detta är gjordt ha varit nog så belysande för vår mästars konst. Att lägga någon strängt kritisk måttstock på ett verk som detta i Bälings tjänar naturligtvis ingenting till. Ty om det måste medgifvas, att själfva Uppsala-altaret, jämfördt med *sin* förebild, det af all den allena saliggörande kyrkans prakt strålande Ignazia-altaret i Roms Jesuiterkyrka, redan i mångt och mycket företer degenerationens tecken, att den i sin uppbyggnad ej är så litet löslig med sin smala båge mellan kolonnparen och molnglorian öfver attikan som enda förbindelseleder mellan de stigande sidorna, att kompositionens helhetsverkan störes af mer än en svaghet² — hvad manne man då skall säga om mästern Granlunds konstprof, hvars båda gafveldelar lämnats att balansera på ett par smala kolonnens kapital och som knappt ens skenbart hållas samman af den betydligt magra solglorian öfver fönstret? Eller vidare t. ex. om det sätt, hvarpå de båda »profileurerna» hissats upp på sina postament och ej tillåtits att få mer känning af sin samhörighet med det hela, än att altarskranket fått afskära dem förbindelsen med detta? Den obetydliga landsorts-

¹ Enligt Prechts egen beskrifning af sitt arbete, aftryckt hos C. G. Frediani »Uplands Kyrkiors Märckvärdigheter» (1725) s. 13.

² Se härom J. Roosval: »Den gamla altartaflan i Upsala domkyrka» i Svenska slöjdföreningens tidskrift 1905, häft. 1.

skulptören mästare Granlund »från Stockholm» har gjort sitt bästa, och fördenskull måste väl honom mycket varda förlåtet. Vederbörande voro för öfrigt, som sagdt, säkerligen belåtna, och det var ju hufvudsaken. Det gamla altarskåp, som en gång skänkts af diakonen Kort Rogge och som ända tills nu prydt altarbordet, flyttades bort, och invigningen af det nya konstverket skedde med all högtidlighet af ärkebiskopen själf nyårsdagen 1756.

Strax härefter fick Granlund en ny beställning, men betydligt mindre, nämligen från Gamla Uppsala kyrka. Söndagen Sexagesima 1756 blefvo, som sockenstämmoprotokollet berättar, »Sockenmännen tillsamman kallade och blef med dem öfverlagt, om man skulle inlåta sig i något Accord med Bildthuggaren Granlund ifrån Stockholm, hvilken, sedan han nu förfärdigat en ny Altare-Tafla i Bälunge och wore i orten, tilbudit sig, at för det billigaste pris, som någonsin skje kunde, göra någon prydnad i vår kyrka fram på bänckarne och på postamenterna wid choret. På Postamenterna blef föreslaget, at 2:ne stora bilder skulle sättas, en på hwarthera sidan om gången, som skulle repræsentera Tron och Hoppet, med ett lågt genombrutet skranck på bänckarne». Priset bestämdes till 300 d. k. — icke dess mindre vardt det till slut 480 daler — sedan man till förslaget gifvit »allmänt bifall, och önskade lycka til arbetets skyndsamma fullbordan». Arbetet utfördes under mars, april och maj samma år, och resultatet blef ett par af de vanliga schablonfigurerna med tillhörande skrank och postament. De äro ännu att se i kyrkan, men nu flyttade bort från sin plats »fram på bänckarne» och upp på hvar sin sida om altaret i koret.

I juli månad öfverenskommer Granlund därefter med Rasbo kyrka att göra »zirader och löfwerk på orgone»* samt »skranck med Twenne bilder wid ingången af altare-koret» — naturligtvis blefvo dessa bilder Tron och Hoppet — ett arbete, hvarmed han var färdig i november. För detta fick han 1,000 daler — hans priser äro från och med nu i rätt betydlig stegring —, men målning och förgyllning fick kyrkan likväl bestå sig själf.

Vintern 1757 får Granlund ett uppdrag, som bör ha smickrat honom på det högsta. Det gällde nämligen en beställning från ingen mindre än själfva Uppsala domkyrka, hvilken vid denna tid såg sig i behof af en funt. Troligen var det på ärkebiskop Benzeltiernas egen tillskyndan, som domkyrkorådet för den skull vände sig till Bälunge-

* Själfva orgeln hade byggts 1747—49 af den vid denna tid mycket anlitade orgelbyggaren Hedlundt.

altarets mästare, hvilken för dess höge ordförande själf den 3 februari fick uppvisa en ritning till det äskade föremålet och fick denna ritning nådigst approberad. Den 16 mars slöts formligt kontrakt, hvari arbetets pris bestämdes till 700 d. k., en summa, af hvilken Granlund genast utfick 300 daler, »men återstoden då först, när efter hållen besiktning han befunnits till alla delar fullgjort sin till Domkyrko Rådet gjorda förskrifning». Denna besiktning skedde den 6 juni, då arbetet »befants i nöjligaste motto enligt then undfångna ritningen»¹ och Granlund fick sina återstående 400 daler.

Funten är den, som ännu i dag användes i kyrkan och nu har sin plats i Bengt Oxenstiernas grafkor. Den är af trä och är utan att vara förstarangsverk prydlig nog. Formen är ganska smidig och tilltalande, ornamenten — i guld, aftecknande sig mot den ljust gröna marmoreringen — sparsamma men af god verkan. Förgyllning och marmorering ingingo för öfrigt ej i det fastslagna priset, utan betalades Granlund sedermera extra därför med 250 daler. I september 1757 var arbetet i sin helhet färdigt.

Samma år levererar Granlund ett altare till Vänge kyrka.² Sankt Mikaeli dag beslutes i allmän sockenstämma, att »der som kyrkan är genom Ghuds wälsignelse och försiktig hushållning af de medel, att något kunde användas till thes prydnad, så wille församlingen wara omtänkt, at til kyrkan förskaffa en altare-tafla och orgawärck samt låta kyrkan utom och inom hvitlimmas; dock så, at i år giordes en wälsignad begynnelse med altare-tafflan allena och at den efter wederbörligt accord skulle göras efter samma afritning, som den gjorda altar-tafflan uti Belinge kyrka, dock något mindre». I enlighet med detta beslut

Fig. 5. Uppsala domkyrka. Funt.

¹ Domkyrkorådsprotokollet.

² Upplands fornm. fören:s tidskrift. XI: 245.

skedde också. Bälunge-altaret kopierades troget med sina kolonner, änglar, krucifix och allegoriska kvinnofigurer. Nu är det likväl ej mycket, som finnes kvar af ståten. Redan för ett tjugotal år sedan slogo en förödande restaurerings vandalhorder ner öfver kyrkan, smorde upp den ut- och invändigt, stängde dess medeltida skulpterade stenfunt in i ett mörkt magasinrum, »bättrade upp» hvalfvens märkliga målningar och bröto till sist ned mästern Granlunds, trots allt, nog så dekorativa konstalster. Endast nattvardsreliefen benådades från den ruin, som drabbade det öfriga, och insattes i en afskyvärd träpanel, hvilken dessutom prydes af det likaledes skonade krucifixet och det tillbedjande änglaparet.

Granlunds nästföljande arbete daterar sig från 1759. Det är nu Markims kyrka, som behöfver såväl altare som predikstol, och mästern Magnus erbjuder sin tjänst. Socknemännen öfverväga saken och finna verkligen någon tillgång till öfvers i kyrkokassan. »Och», heter det i protokollet öfver ett af deras sammanträden, »man pröfwade lindrigast blifwa, at Predikstohlen blefwe satter på Altaret, då ei så widlyftig Altar-Tafla skulle betarfwas». Granlunds erbjudande antages, och han framvisar ej mindre än tvenne olika ritningar, af hvilka en blir utvald. Men så kommer man till frågan om priset, och nu är det nära, att hela affären strandat. Granlund tillfrågas hvad han begär. »Hvarpå Mästern Granlund», berättas det, »utlät sig, at i anseende til dyrt werke, dyrt Gull (till förgyllning) och swår tid at kunna hålla arbetare, ei kunna sig sådant lindrigare än för 1600 dr kmt åtaga: hwilket i början allom nog dyrt förekom; dock sedan det at Mästern Granlund tagit sitt utträde in i kläckarens kamare, kommo Sockne Männen therom öfwer ens, at der man kunde pruta af 100 dr kmt eller mera wille the sig med honom i Accord inlåta.» Och då mästern åter fick stiga ut ur klockarens kammare, gjorde församlingens kyrkoherde honom »en bewekelig föreställning, at han i anseende thertill at Församlingen war så liten och Kyrckan icke eller war förmögen att kunna bestå en så dyr kostnad, wäl kunde och borde i slika omständigheter till det högsta låta sig benöja med Twåhundra plåtar för altsammans, hwartill han alldeles nekade och sade sig ther med aldrig koma uthan sin största skada, den ingen kunde begära».

Där stod man nu. Dock — »efter mycket prutande å ymse sidor» — blef äntligen enighet uppnådd. Granlund skulle få 1400 daler i ett för allt och hade alltså att svara äfven för den kostsamma målningen och förgyllningen.

Enligt den lämnade ritningen, som också i hufvudsak följdes, kom predikstolen att blifva en ny upplaga af verkstadstypen Läby—Österunda men byggdes lättare och smidigare. På »krantzen» förekomma som vanligt voluter och en relief: Kristus på korset. En dubbeltrappa, prydd med smakfulla ornament, för ned till höger och vänster. På ömse sidor om altarbordet Tron och Hoppet. På taket var det symboliska lammet afsedt att hvila. Men därmed voro dock af ett eller annat skäl vederbörande ej nöjda, och då kontraktet underskrefs, hemställde man om en ändring, nämligen om att i dess ställe få »Frälsarens Bild med Segerfanan, som representerar hans himmelsfärd från Oljoberget och huru en sky tog honom bort utur lärjungarnes åsyn».¹ Häremot hade Granlund ingenting att invända och uppsatte mycket riktigt den äskade bilden, omgifven af ulliga moln och en bågformig strålgloria. På samma gång gör han dessutom kyrkan ett enkelt grönmarmoradt altarskrank, som den hårdt anlidade kyrkokassan hade att betala med 230 daler extra.

Det dröjer nu två år, förrän vi åter höra af vår mästare. Han är då, 1760, sysselsatt med en predikstol för Erentuna kyrka. 1761 är den färdig och får sin för öfrigt ganska ofördelaktiga plats vid norra väggen. I hufvudsak följer den de gamla regler, efter hvilka Granlund vanligen arbetade, men en yngre tids smakriktning har här också haft ett ord med i laget. »Krantzens» form är oroligare, försök har gjorts att lindra intrycket af den massivitet, som oftast varit ett kännetecken för Granlunds predikstolar, genom att gifva samtliga sidor en starkt konkav buktning med en kraftig profil utåt. Midtfältets öfliga figurrelief är ersatt af en dekoration af lidandesemblemen, och taket har fått nöja sig med ett par intetsägande kerubhufvud och ett krönande kors. Karakteristisk är färgsammanställningen i enbart hvitt och guld, endast med något blått i de båda vapensköldar,² som pryda konstverket. Granlund följer sin tid och tar alltmär definitivt afstånd från det sätt, hvarpå en äldre, praktlystnare tid så naivt älskade att slösa med »marmor», dunkelgrön eller röd, turkosblått och guld och att förvandla sitt fattiga trä och gips till de underbaraste och kostligaste härligheter.

Hade Granlund alltså för denna predikstol, den sista af hans hand jag känner, sett sig om efter en litet nyare och mindre utnött

¹ Sockenstämmoprotokoll den 22 jan. 1758.

² Tillhöriga kapten Leonard Lake och hans fru, född Schönberg (Upplands form. fören:s tidskr. I: 17), hvilka med penningmedel understödt arbetet.

modell¹ än sin vanliga, är han som altarbbyggare åtminstone för än en tid framåt helt bunden vid sin gamla förebild. Ja, då han 1762 utför ett altare för Sigtuna stadskyrka — till hvilket en fru Elisabeth Kähre fem år förut skänkt 3,000 d. kmt² —, är han t. o. m. i än högre grad än förut beroende af densamma såtillvida, att äfven de båda figurer, som, föreställande Maria och Johannes, på Uppsala-altaret stodo på hvar sin sida om den korsfästes bild, här ha efterbildats i ett par fria kopior. För öfrigt är arbetet med sin kolonnställning å ömse sidor ett bakomvarande fönster, sina gafvelstycken och figurskulptur fullkomligt öfverensstämmande med motsvarande konstalster ur mästarens verkstad i Bälinge och Vänge — kanske något tyngre och klumpigare allenast, beroende på vidlyftigare proportioner.

Eller, rättare sagdt, var det. Nu i de yttersta af dessa dagar har äfven detta mästare Magnus' alster fått vika för en nyare tids smakfordringar. Vid den restaurering, som f. n. öfvergår kyrkan, har det måst stryka på foten, och endast delar däraf lära komma att här och hvar anpassas i det mera rent dekorativa utsmyckandet af det inre.³

Ännu en gång får Granlund tillfälle att begagna samma schablon som här, nämligen då han under de båda åren närmast efter det han avslutat sitt arbete i Sigtuna pryder Husby-Långhundra kyrka. Ett par variationer i temat äro endast att anteckna: i stället för de båda kvinnliga änglarne på gafveln uppträda här ett par bevingade putti, och krucifixet är ersatt af ett tomt kors. De båda bilder af Johannes och Maria, vi mötte i Sigtuna, äro äfven utelämnade. Konstverket blef för öfrigt församlingen ganska dyrbart. Allt som allt kostade det inemot 4,200 d. k., af hvilka Granlund själf uppbar 2,400 — för skulpturarbetet allenast — och det öfriga gick till målning och förgyllning.

Ett par år ännu är det möjligt att följa Granlunds verksamhet. Men ju mer det lider, dess mer senilt otymplig, fantasifattig och oskicklig blir han. Samma år han slutat i Husby är han färdig med ännu ett altare, denna gång för Vassunda kyrka, två mil söder om Uppsala. Alltfört är det Prechts altare, som varit mönstret —

¹ Som sådan skulle man gissningsvis kunna tänka på den predikstol, som bildhuggarne Gerdman och Schmaltz några år förut (1758) utfört för Spånga kyrka i Stockholmstrakten och som erbjuder flera i ögonen fallande likheter med den här omtalade.

² Upplands formn. fören:s tidskrift V:38.

³ C. G. Brunius har bestått arbetet ett omnämmande i sina »Konstanteckningar från en resa år 1849» (s. 514). Som ju var att vänta, var det, i likhet med Prechts altare i domkyrkan, för honom en typisk exponent för »fördärfvad italiensk smak».

men på hvilket hjälplöst sätt är icke reproduktionen gjord! Hela den stolta kolonnställningen har krympt ihop till ett par tunna pilastrar med joniska kapital, anpassade på en enkel hvit träram, på hvilkens bågformiga öfverdel ett par påspikade profilerade lister skola föreställa den kända gafvelfrontonen och en klumpig moln- och stråldekoration står midt emellan två lågande kassoletter. Hvitt är hufvudfärg — den annalkande gustavianska tidens smak för denna den nyktraste af alla färger, mer än tråkig när den får göra sig bred mellan en kyrkas fyra väggar, har, som vi redan sett, meddelat sig äfven åt vår landtlige mästare. Pilastrarnas köttröda kulör minner dock ännu om de äldre altarverkens präktigt rödmarmorerade kolonner, och de båda snedställda kerubhufvud, som ingå bland öfverdelens dekorativa element, äro väl reminiscenser af de båda tillbedjande änglar, som Granlund fordom älskade att se knäböja under taket.

Här har han ej, såsom vanligtvis förut, att tillgå något fönster att bygga upp det hela omkring. Men han finner på råd. Han målar den skrofliga muren bakom altaret helt enkelt blå — en motsvarighet till den bakgrund, den »konsterfarne» universitetsritmästaren Klopper målade och uppsatte bakom midtgruppen i domkyrkoaltaret —, och det tomma fältet mellan ramens sidor anstränger han sig att fylla på så sätt att han gör krucifixet, hvilket här som annorstädes höjer sig på en reliefpydd bröstning, mer än vanligt stort och massivt och dessutom medelst ett försök att lifva den blå ytan genom anstrykandet af en starkt rödbrun färg ej blott å korsstammen men också å Kristusfigurens hår och skägg samt ländklädet kring den korsfästes vitgipsade kropp (öfverfärligt!). Å ömse sidor stå Tron och Hoppet i sina sedvanliga attityder.

Arbetet levererades först efter att församlingen tålmodigt väntat därpå i tre hela år.

Detta är det sista större altarverk, jag känner ur Granlunds verkstad. Ett sista led i en i sanning ganska skiftande typserie alltifrån de tunga och ålderdomliga verken i Fröshult och Giresta! Och står man i den lilla fula landskyrkan inför detta obetydliga, fattiga arbete och låter tankarna följa den kurva, utvecklingen dragit från det prunkande jesuiteraltaret i påfvarnes heliga Rom öfver den målade trä- och gipsdekorationen i det kätterska nordanlandets metropolitkyrka med slutpunkt här ute på den undangömda uppländska landsbygden, kan man ej underlåta att göra sina reflexioner öfver de underliga vägar, på hvilka ett konstnärligt motiv gör sin vallfart genom tid och länder.

Ännu ett par mindre arbeten äro till slut att anteckna, förrän Granlunds namn förlorar sig i det obekanta. Det ena af dessa tillkom genom en beställning, som utgick från Skånella kyrka. Det gamla vackra brysselska altarskåp, som ända hitintills stått på altaret, var ej längre församlingen tillräckligt. I dess ställe skulle nu anskaffas en splitterny dekoration, »efter den façon, som nu mäst brukelig är»,¹ och på uppmaning erbjöd sig Granlund 1765 att för 2,000 daler förfärdiga en sådan jämte korskrank och »disk» (altarbord). Den nya »altartaflan» bestod ändock ej i något annat än en ny upplaga af de ändlöst upprepade figurerna af Tron och Hoppet, och det dröjde för öfrigt långt om länge, förrän de kommo på sin plats. Att börja med ligger mästern Magnus öfver socknemännen med en gång på gång framställd anhållan om förskott utöfver de 1,000 daler, han från början fått på handen. Trots det att han på detta sätt till slut får ut ej blott hela den i kontraktet honom betingade summan, men ännu ett par hundra daler därutöfver, hör församlingen ej på två år af något fullgörande af leveransafålet. Till slut får kyrkoverden Jan Ersson spänna för och åka till Börje, där Granlund vid denna tid bor, och »tillspörja honom om han ei tänkte fullborda den påbegynta Altare-byggnaden i Skånhälla kyrkio, hwaruppå han skulle lämna fram den med det första, eljest wille man Lagl:n söka honom efter Contractet».² Detta tar ändtligen skruf, i juni 1767 står altaret under byggnad, men in i det sista har Granlund en kontrovers med sina arbetsgifvare, då de neka att i mästarens ställe hålla kosten för en förgyllare, »alldenstund honom tilhör, at efter Contract tilställa kyrckan Altare Taflan alldeles förgyld och färdig».

Året efter detta är han sysselsatt med ett arbete af ungefär likartadt slag i Danmarks kyrka. Sedan det snidade altarskåp, hvars präktigt arbetade små helgon nu stå uppradade efter väggen uppe i tornets skräpkammare, också här en gång blifvit utmönstradt, hade kyrkan ej ägt mindre än tvenne större altaruppsatser, den ena tämligen noga beskrifven af en dansk resenär vid 1600-talets midt,³ den andra 1723 förfärdigad af en mästern Saurberg från Stockholm. Detta sistnämnda konstverk synes dock nu på 1760-talet ha varit i ett betänkligt tillstånd, då i sockenstämman den 13 mars 1768 prosten Clewberg bl. a. omtalar det omgifvande altarskranket som »så gam-

¹ Sockenstämmoprotokoll den 5 maj 1765.

² Sockenstämmoprotokoll den 29 mars 1767.

³ Gruf- och stadsmekanikern Gerhard Stalhoff, hvars »Itinerarium Sueciæ» finnes aftryckt i Upplands fornm. fören:s tidskrift XX, 288.

malt och kratsligt, at det icke allenast icke swarar emot den öfriga byggnad och reparation, som är skedd uti sielfwa kyrkan, utan ock genom gamla spikar och rispor skadar både mässtackar och präster-nas kappor vid communionen». Tillgångarna i kyrkokassan lade dock väl hinder i vägen för annat än botandet af de värsta bristerna, och detta ansågs bäst ske genom anskaffandet af tvenne nya skrank, ett kring altarbordet och ett mellan kor och långhus. Granlund fick uppdraget att förfärdiga dem. Han framvisade ritningar, som gillades, men får på samma gång lofva, »det de bägge skrancken skola blifwa med den accurate giorde, at de blifwa bättre än de ritningar, han nu i hast uppsatt, samt at på postamenterna uti choringången skola blifwa två wackre bilder, til en wanlig prydnad». De vackra bilderna blefvo naturligtvis Tron och Hoppet, som numer, efter en restaurering af kyrkan, kampera ihop med degraderade föregångare och kolleger uppe bland skräprummets damm och spindelväf. Innan Granlund lämnade kyrkan, fick han dessutom göra några »zirater» på dess orgel, som året förut byggts af orgelbyggarna Nils Söderström och Mathias Swalberg.

Åtminstone såvidt jag vet är detta mäster Granlunds sista arbete. Som sagdt, en stor konstnär blef han aldrig, om det också rättvisligen måste erkännas, att han i lyckliga ögonblick kunde åstadkomma en hel del vackert och tilltalande. Som en af de sista målsmännen för vår äldre kyrkliga dekorationskonst, i mycket så rik och blomstrande, bör han dock kunna räkna på vårt intresse. Den tid, som följde efter honom, var för lärd och upplyst att längre äga något djupare intresse för sina små enkla helgedomars prydnad, och få saker äro också i allmänhet mer tarfliga och ledsamt nyktra, än hvad den i den vägen kunde åstadkomma. Och hvad angår en tid ännu närmare vår egen, har ju satsen: ju billigare, dess bättre,

Kult och konst.

Fig. 6. Danmarks kyrka i Uppland. Tron och hoppet.

varit den, som stått att läsa som ingångsord öfver våra kyrkoportaler och främst bland tänkespråken på interiörens bedröfligt simpla och ortodoxt tråkiga fattigmansväggar. Ja, hvem vet — kanske skulle rent af mästern Magnus Granlund helt godt kunna reda sig i konkurrensen ännu nådens år 1905?

En kristens värdesättning af det estetiska.*

Af **Karl Povlsen.**

När man läser Nya testamentet, får man till en början det intrycket, att hvad man kallar *det estetiska* — hvilket jag korteligen torde kunna förklara genom att beteckna det såsom *skönhetsvärlden i naturen och konsten* — att detta, liksom kulturlifvet öfver hufvud, icke har någon synnerlig betydelse vare sig för Herren eller hans apostlar.

De enskilda scenerna och händelserna i den evangeliska historien äro icke inramade af stämmningsfulla naturbeskrifningar. Vi höra litet eller intet om diktkonst, tonkonst, bildande konst. Allt samlar sig omkring *det ena nödvändiga*, frälsningen från synd och död till Guds himmelska rike.

Och dock kan det icke vara annorlunda, än att allt, som stammar från Gud och bär prägel af honom, himmel och haf, fält och skog, fågel och blomster — allt kommer oss vid, allt skola vi bruka, glädjas öfver och tacka för. »Ty allt hvad Gud har skapat är godt, och intet är förkastligt, då det mottages med tacksägelse» (1 Tim. 4: 4). Och likaledes att det hör med till frälsningen, till fullkomliggörelsen att få alla de anlag, hvarmed Gud utrustat oss, tagna i bruk och fullt utvecklade; att visserligen är det bättre att utrifva sitt högra öga och afhugga sin högra hand och ingå i lifvet enögd och med en hand än att »kastas till eldens helvete» (Matt. 18: 8, 9); men bäst vore det dock, om »alle *mine* Lemmer var fuld' af idel Sang» till Guds ära och pris, om *hela* människan med ande, själ och kropp kunde ställa sig i Guds tjänst.

Jag kan emellertid icke tvifla på, att äfven apostlarne i de villkor, hvarunder de lefde, hafva haft sinne för skönheten i den värld, som är Guds verk.

Det heter i en sång om Simon Petri kallelse:

* Föredrag vid det sjunde nordiska studentmötet med kristligt program i Sorö d. 16—23 juli 1903 af den danske folkhögskoleföreståndaren, pastor Karl Povlsen. Med vederbörligt tillstånd här i öfversättning återgifvet efter »*Studentermötet i Sorö 1903*».

»Der sad en Fisker saa tankefuld
 og hørte paa Herrens Tale.
 Saa klang i Öret ej Sølv og Guld,
 ej Sangen i Havfruesale.
 Paa Fiskerkvasen Vorherre sad,
 og Folk i Mængde som Blomst og Blad
 de lytted i Land til Ordet.»

Herren har lånat Simons båt och talar ifrån den till mängden, som sitter och står på sjökanten. Där sitter också Simon »saa tankefuld» och lyssnar till ordet. Och han glömmmer allt för detta. Aldrig har något så gripit hans själ som det:

»Saa klang i Öret ej Sølv og Guld,
 ej Sangen i Havfruesale.»

Men därför kan dock Simon både förut och efteråt med glädje och djupt betagen ha lyssnat till »Sangen i Havfruesale», när han om aftonen låg med sin båt på sjön, och solen gick ned bakom Kapernaums höjder, stjärnorna tändes, landet låg drömmande, och småböljorna sjöngo och lekte längs båtens sidor. Jag känner i hvarje fall *en* af apostlarne, som har hört »Sangen i Havfruesale», naturens djupa röster, hela skapelsens långtanspsalm, och gifvit den det mäktiga poetiska uttryck, som vi känna af hans bref till församlingen i Rom.

Och vår Herre Jesus själf? Männe någon människa lefvat, som haft klarare öga och djupare sinne för naturens skönhet och poesi än han? »Sen på fåglarna under himmelen, skåden liljorna på marken!» Bakom alla hans liknelser märkes hans poetiska blick: när han iakttaget herden, som bär det sjuka lammets, hönan, som utbreder sina vingar öfver kycklingarna, sädesfältet, när det grönskar och när det hvitnar till skörd. Intet undgår hans uppmärksamhet och beundran, från det största till det minsta — intill senapskornet. Jag ser honom stå med handen full af de små fröna — huru små de äro! — och så låter han dem rinna ur handen, tills det blott är ett enda kvar — huru litet är det inte, mindre än alla andra frön, och dock växer det opp och blir ett träd af sex alnars höjd, och himmelens fåglar bygga sina nästen i dess grenar. Intet är honom främmande eller likgiltigt. Huru skulle det kunna vara det? Det var ju hans Faders verk alltsammans.

Det sköna har två sfärer, hvarti det uppenbarar sig. Den ena är *naturen*, den andra är *konsten*. Den förra är det ursprungliga,

den senare det härledda. Ty konst är ombildad natur. Konsten är ett försök att i en bild eller i en stämning fasthålla och framställa skönhetsvärlden. Det skönhetsintryck, som t. ex. en solnedgång gör, kan fasthållas och återgifvas af målarkonsten. En stor bedrift eller tilldragelse kan återgifvas och framställas af olika konstarter, både af målarkonsten, poesien och musiken. Måleri och plastik verka genom bilder, musik genom stämningar. Arkitekturen står måhända närmare musiken än plastiken; man har ju t. ex. kallat domen i Milano för »frusen musik». Och poesien, ordets konst, verkar såsom den yppersta både genom bilder och stämning.

Såsom det i Nya testamentet icke talas direkt om naturens skönhet, så lär man icke heller där finna något om konsten, bland annat väl äfven därför, att judafolket i det hela taget icke förstod sig så mycket på konst. Och dock är det *en* konst, hvori detta folk öfvergick alla andra — ordets konst. Mose, David, profeterna, evangelisterna, Paulus öfverträffas icke i tankens djup, i känslans fullhet, i framställningens kraft och skönhet af något annat folks diktare. Än är deras stil sublim, än är den djupt naiv. Blott en enda har öfverträffat dem alla, — han, hvars namn till och med är »Ordet», ordet från evighet. Hvert ord, han talat, har burit skönhetsens konungadräkt, har varit det fullkomliga ordets konst.

Det är då inte blott lofligt och tillåtligt att älska det sköna öfverallt, hvarhelst det möter oss, utan vi äro väl till och med etiskt förpliktade därtill. En människa utan poesi och skönhetssinne blir alltid ett stycke af en kälkborgare. Och de bästa kristna ha icke varit några kälkborgare. Öfver en AUGUSTINUS, en FRANS af Assisi, en BERNHARD af Clairvaux, öfver LUTHER och öfver deras lif ligger äfven det skimmer och behag, som kommer däraf, att de voro poetiska naturer med sinne för det sköna.

Konsten har en utomordentlig makt öfver människor. Huru många ödelagda lefnadslöpp, hvilken hopad själaskada tron I icke, den dåliga litteraturen har förvållat! Men ligger det makt i den dåliga konsten, så ligger det sådan äfven i den goda konsten. Hvad finns här på jorden, som kan skänka så rena och ädla glädjestunder, lyfta en själ så högt opp öfver det tunga och låga som konsten? Den som har suttit i en af utlandets stora domkyrkor och hört orgeln spelas af en mästarhand, han vet något om, huru toner kunna tjusa och hvad de kunna förtälja. Än är det en syndare, som ligger på sitt ansikte inför Gud: konung David, Maria Magdalena, jag själf. Än stiger det som en klagan och jämmer från tusen

röster, som hörde man veropen från de fördömdas rike. Och än är det, som om himlens portar öppnades, och vi hörde änglarne sjunga inför Guds tron, hörde huru

»Dig lofvar helga änglars kor
och himlars här med glädje stor;
Dig lofva Kerubim och Serafim:
Helig, helig, helig i höjdene!» (Sv. psb. 265: 2).*

Och som det är med tonkonsten, så är det ock med alla andra konstarter — ingens makt är dock större och når till flera än dikt-konsten. Dess uppfostrande (eller fördärfvande) betydelse är oerhörd. Den lär oss känna oss själfva. Den målar för oss ideala företeelser både i godt och ondt. Och dessa bilder blifva *förebilder*; och det är förebilderna, som äro bestämmande för den riktning, en människas lif tager, den väg, hon väljer.

Skönheten, såväl i naturen — däribland äfven människonaturen — som i konsten, har en utomordentlig makt öfver människor. Men därför finns det kanske heller intet område, hvarest den gamla synden, afguderiets synd, detta att man dyrkar det skapade i stället för Skaparen, har lättare att smyga sig in och taga makten än just här. Det finns många afgudar i världen: guldkalven, äran, köttet o. s. v. Deras skepnader äro dock alltid mer eller mindre plumpa och fula. Men estetikernas gudabeläten äro fagra som Venus från Milo, »*skönhetens välsignade gudinna*», som HEINE kallade henne.

Och estetikernas menighet är stor. Till den höra de, som säga: Vi bry oss inte om *kyrkans* gudstjänst. Den var för fattig, för tung, för mörk. Vi hålla gudstjänst ute i *naturen*. Där är den rätta, stora kyrkan. Träd och skyar äro tempelpelare, himlen tempel-hvalfvet, den stigande och sjunkande solen är det stora guldaltaret. Hafvet sjunger sin psalm, vinden sjunger med, fåglarna, allt lefvande, allra mest vårt eget hjärta sjunger med till pris för lifvets gud, som är i alltsammans detta, *är här i världen och ingen annanstans*. Panteismen är esteticism, och det vill säga: afguderi. Ty i kristen- domen heter det: »*Vår fader, du som är i himmelen*», det vill säga: Guds rike är något annat än världen.

Och lyssnade dessa naturdyrkare riktigt noga efter, och vore de allvarliga och uppriktiga nog, så skulle de under all lifsglädjen höra

* I stället för trenne mattare versrader ur en dansk dikt citera vi dessa ur en mycket gammal svensk psalm.

andra toner, en ångestfull suck från hela skapelsen och allra djupast från människohjärtat.* »Ty vi veta, att hela skapelsen med oss suckar och vändas ända till nu. Och icke hon allenast utan ock vi själfva, som hafva Andens förstling, sucka inom oss och bida efter barnaskapet, vår kropps förlossning» (Rom. 8: 22, 23). Hela skapelsen är förgängelsen underlagd. Lejonet äter lammet, fågeln äter larven, blomstret vissnar, rosenkinden bleknar af — det ändar alltsammans i döden.

Men det är därför, Gud har satt förgängelsens märke på hela naturen, att han därigenom vill förringa frestelsen till att dyrka skapelsen i stället för Skaparen. *Det* är skillnaden mellan »estetikerna» och de kristna, att de förra vilja kasta slöjan öfver förgänglighetsmärket, dikta och drömma sig bort ifrån döden, medan vi däremot

* Hvilka svenska läsares tankar föras icke vid dessa ord ofrivilligt till BERNHARD ELIS MALMSTRÖMS vackra dikt: »*Hvi suckar det så tungt uti skogen?*» Hvem påminner sig icke, huru liten pilt i kulan höstkväll satt försjunken i sina drömmar under gula linden, hur »allt mörkare blef lunden uti septemberrätt: då suckar det så tungt uti skogen». »Och liten pilt han lyssnade, blef hemsk uti sitt mod och började att springa utåt leden», och alltjämt hör han, huru det suckar så tungt uti skogen. Han undrar hvarifrån den sucken kom; han frågar »blida stjärnor», han frågar »vissnade små blommor», men alla tege de, »och pilten många bittra tårar fällde». Så kom han till små älfvors tjäll. Han frågade dem. Och liten älfvadrottning tröstar honom så:

»Gråt icke, vackre gosse, fastän du vilse drog,
fastän du blef så hemsk inunder linden!
Men sätt dig här på tufvan å ljungbevuxen stig,
och torka dina tårar, så skall jag säga dig,
hvem suckade så tungt uti skogen.»

»När natten sakta stiger utöfver land och sjö
och dagens sorl begynner att försvinna
och vågen går till hvila inunder grönan ö
och alla vackra stjärnor börja brinna,
då blifver himlens¹ båge så ren och spegelklar,
en här af goda änglar så tyst därunder far
och gråter silfvertårar öfver jorden.»

»Då ser i himlens¹ spegel sin bild den arma jord
och finner sig så dyster och förkastad;
hon täljer alla synder, all lögn och flärd och mord,
hvarmed hon är sen tusen år belastad.
Då far en dödens rysning igenom hennes mærg,
då bedja alla dalar, då bikta alla berg:
då suckar det så tungt uti skogen.»

Redaktionens tillägg.

¹ Så skriver Bernhard Elis Malmström och så äfven öfversättaren R. N—n.

Redaktionen.

vilja se lifvet, som det är, icke *fördölja döden* och dess fruktan utan *öfvervinna den* genom att mottaga det enda erbjudande härtill, som blifvit människan gjordt.

Till estetikernas menighet höra vidare de, som säga: »*Konsten är vår religion.*» För huru många människor i storstäderna är icke teatern den enda kyrka, de känna. Och för andra är det musiken, poesien, den bildande konsten, som skall höja deras lif, stilla själens saknad och längtan. Men kan konsten verkligen det? — Jag har förut sagt, att konstens gärning är den att skapa *bilder* af idealets värld, att i bilder visa oss den härlighet, det lif i ljus och skönhet, hvarefter alla hjärtan trängta. Ja, i *bilder*. Mera förmår konsten ej. Men bilder äro skuggor, icke verklighet. Och vi kunna inte hjälpas af skuggor. »När skuggan är likast, då snyfta de små, som stirra därpå»; då ses målet klarast, men då kännes också afståndet smärtsammast. Då skalden HEINE sjuk och döende stod framför Venus från Milo i Louvren, utbrast han: »Ack, men du har inga händer, du kan icke hjälpa.» Nej, »skönhetens välsignade gudinna» har icke de händer, som kunna bära det sargade, blödande lammet bort från ulfven till hjorden, lyfta den slagne, halfdöde mannen opp och föra honom från röfvarne till härbärget, öfverflytta en människa från dödens till lifvets rike.

Till estetikerna höra äfven de, som se mera på formen än på innehållet. De som icke kunna erkänna ett godt innehåll, när formen icke är god, och som, omvänt, kunna berömma en bild eller en bok, när formen kanske är glänsande men innehållet obetydligt eller till och med otäckt. De som säga, att »*stilen är allt*», och att *konst och moral ha intet att göra med hvarandra*; liksom om en giftdryck blefve oskadlig genom att bjudas i en kristallskål.

Och låt mig i detta sammanhang nämna de *estetiska förnimmelser*, som äfven de kunna lida af, som annars dock icke äro estetiska till lifsåskådningen. Huru allmänt är det ej att föredraga människor med ett fagert yttre framför dem, som i detta hänseende äro mindre väl gynnade — till och med om de senare i personligt värde långt öfverträffa de förra. Och hvem har icke känt, huruledes det, som för öga och sinnen är oskönt och icke tilltalande, kan vara ett hinder för följandet af pliktens och kärlekens bud? FRANS af Assisi, solsångens diktare, med det lefvande skönhetssinnet, kunde gladeligen värda spetälska och glömma deras sår och bölder. Men det finns folk, som inte ha så mycket poesi i hela sin kropp som FRANS af Assisi i sitt lillfinger men till gengäld äga så mycket mera

af »estetik». Till dem hör bland andra jag själf. Och det är alls icke så sällan jag behöfver läsa öfver gamle PEDER PLADES förmaning angående prästerna, hvilken lyder: »Eder sockenpräst skall tjäna eder uti lifs- och själafara. Han skall vara eder till hands vid midnattstid såväl som vid middagstid; i mörker och mist, i regn och rusk, i köld och frost skall han opp ur sin säng och ut till det minsta barn, som du har i ditt hus, när helst han därom tillsäges. Ha de »pokker» därhemma till ditt, är där pestilentia, febersjukdom eller andra Guds gåfvor och plågor, luktar där väl eller stinker det illa, nog skall din sockenpräst in där och ha sin näsa däruti, när du och jag helst ville ge oss ut på dörren med samma. Blir han själf smittad, så måste han gå hem och lägga sig att dö, men han får inte blinka därvid Han vet sin regel; det är ingen munkregel, men det är en svår regel.» Ja, det är en svår regel att älska sin nästa såsom sig själf, och »estetikern» har sin anpart i svårigheten.

Estetikerna, det är de, som blifva hängande vid den yttre skönheten, vid bilden, formen — »formskårarlaget», som man i sin tid kallade de Heibergska estetikerna.

Ty hvad är i verkligheten det sköna? Är det någonting, som existerar genom och för sig själf? *Har det sköna själfgiltighet?* — Jag använde förut det uttrycket, att skönheten är en *dräkt*, som alltså bäres af en annan; en *behaglighet*, *ett skimmer*, som alltså utströmmar från och omgifver något annat. Hvilket?

Det är en gammal sed att indela idealerna i det sanna, det goda och det sköna. Men dessa tre höra oupplösligen tillsammans. Såsom det sanna icke är sant, när det icke är godt, och det goda icke godt, när det icke är sant, så är det sköna icke längre skönt, när det icke är förbundet med det sanna och det goda; ty det sköna är väl egentligen intet i sig själf, utan det är blott dräkten, behagligheten, stråleskimret omkring det sanna och goda. Det var detta grekerna riktigt nog kände, när de bundo det sköna vid det goda i ordet *καλοκαγαθία*. Väl att märka, de gjorde det i teorien men kunde icke fasthålla det i praktiken. Därför förföll också konsten, och folket själf förföll och fördärfvades.

Därför är också den sats, som ofta har ljudit som en lösen, en kampsignal i våra dagars strid: *Konsten för konstens egen skull* (*l'art pour l'art*), grundfalsk, för så vidt den skall förstås så, att konsten är en värld för sig, är avtonomisk, har intet med religion och moral, d. v. s. har intet med det sanna och det goda att göra. Den stora

konsten har nog förvisso sammanhang med religiösa storhetstider. Hvarken DANTE eller GIOTTO skulle ha blifvit, hvad de blefvo, utan FRANCISKUS. Och är det någon, som kan tvifla på, att FIESOLE aldrig skulle kunnat måla dessa änglar och madonnor och dansen i paradiset lustgård, därest han icke hade haft ett af kristendomen djupt gripet hjärta?

Och omvänt, hvarest konsten förfaller, där är sambandet med religion och moral slappadt eller brutet. Det är i grunden alldeles klart, att afbrytes förbindelsen med det eviga, så dör det, som fått lifsnerven genomskuren. Tag bort, att det finns en himmel och ett helvete, så vissnar också konsten och poesien. Att nutidens konst ofta är så fattig och litteraturen så rutten, att det ofta går en stank af den, det beror därpå, att den är gudlös. Det är en vemodig men ofta gjord erfarenhet i våra dagar att se härliga anlag blifva missbrukade, att höra liderliga visor spelas på gulddharpor.

Förhållandet mellan religion och konst, mellan kristendom och estetik är då detsamma som mellan solen och planeterna, mellan en drottning och hennes tärnor. Kristendomen är drottningen, och alla sköna konster äro dess tjänarinnor. Och »alle Stjerner neje sig, hvor Östens Sol gaar frem», och alla tärnor böja sig för drottningen; deras lust och lycka är att smycka och ära henne. Men ifall en af tärnorna öfvergifver drottningen, så blir hon en slinka, och vill hon själf spela drottning, då blir hennes skönhet och makt af demonisk art.

Det har gifvits tider, då konsten stod i långt innerligare förhållande till kyrkan än nu. Skilsmässan har varit till skada för dem båda. Äfven för kyrkan. Huru torftiga äro icke ofta våra kyrkor, och huru blottad på skönhet är icke gudstjänsten mången gång. *Det måste blifva en uppgift för oss att förena dessa två: kyrkan och konsten! Enhvar måste göra hvad han förmår, huru litet det än är.* Först och främst gäller det att icke låta dåra sig af den falska konsten, så att örat mister förmågan att skilja mellan siren-sång och den sång, hvarom det heter: »Engle syng med». Därnäst måste en och hvar, så långt han når, inlägga sin protest mot det orena i konst och litteratur. Och så må man älska, värna om och främja det verkligt sköna i sitt eget lif och så långt ens inflytande når. *Det står således i hög grad i en prästs makt att gifva gudstjänsten i hans kyrka höghet och skönhet, om han blott har sinne därför och ser betydelsen däraf.*

Då Odyssevs seglade förbi sirenernas kust, tillstoppade han sitt folks öron med vax och band sig själf fast vid masten, så att de inte skulle bedåras af de lockande rösterna.

Sirenerna äro de otrogna drottningtärnorna, skönheten i det ondas tjänst. Man kan måhända bevara sina barn och de unga mot sirensången genom att stoppa vax i öronen på dem, det vill säga genom att förbjuda dem att läsa de dåliga böckerna och se den dåliga konsten.

Bättre vore det dock, om de vore så fast bundna vid det goda och rena, att det kunde gå dem efter det ordet: de skola taga på ormar, och de skola dricka gift, men det skall icke skada dem.

Men allra bäst är det, när det sker, hvarmed sagan om sirenerna slutar. Det heter nämligen, att de till sist funno döden för Apollos lågande pilar. Det är, hvad som sker, när den dåliga konsten be-segras och undantränges af den goda.

Det står ej i mänsklig makt att skapa en Apollo, att fram-betvinga den store diktaren med den gudvigda harpan. De stora männen komma dock emellertid aldrig godtyckligt, utan sammanhang med tider och förhållanden. Äfven de komma, såsom *den störste* kom, i »tidens fullbordan», och den kunna människor vara med om att förbereda och påskynda.

I uvertyren till WAGNERS opera »Tannhäuser» är denna Apollo-kamp med sirenerna framställd på tonernas språk.

Venus och hennes mör sjunga för Tannhäuser i Venusberget. Aldrig har jag hört en så förtrollande, bedårande, förförlisk musik, ja sinnlig musik. Sådant måtte det ha varit, som sirenerna sjungit.

Då ljuder midt i detta champagnes-kum af toner några enstaka allvarliga klanger som en signal eller en morgonklocka. De komma närmare, de ljuda starkare, det blir till en sång, sjungen af många röster — en pilgrimskör.

Ett ögonblick tyckes sirensången förstummas af de höga, rena psalmtönerna. Men blott ett ögonblick. Då storma tonerna från Venusberget åter fram för att omhvirfla, splittra, bedöfva pilgrimskören. Det brusar och skummar, det kelar och lockar, det klagar och gråter, det ler och det skriker. Och nu först begynner kampen på allvar.

Än tränges psalmen tillbaka, de heliga tonerna öfverväldigas, kringsnärjas såsom af klängväxter eller omsnos såsom af ormar.

Än klyfver pilgrimskören återigen venussången, såsom solstrålar klyfva skyar.

Fram och tillbaka böljar kampen. Det kännes som en strid mellan änglar och djäflar om en människosjäl. Men högre och högre ljuder kören, allt mer och mer dö de förföriska tonerna bort, och till sist klingar psalmen ensam, mäktig och segerrik och dock ödmjuk såsom allt, som vet, att äran är Guds allena.

Denna kamp går igenom alla tider och slakten. För en tid bortåt ha de heliga tonerna makten, under en annan ljuda de vanheliga tonerna starkast. Först vid tidernas slut vinnes den fullkomliga segern.

Men Gud gifve oss att kunna vara med i denna kamp på den rätta sidan, så att vårt lif och vår gärning må klinga med som en ton i pilgrimskören!

»Skab et apostolisk Tungemaal,
glödende af Guddomsordet,
blødt som Olie og haardt som Staal,
hjørteeligt med Kraft omgjordet,
saa forstumme maa de tomme Triller,
tonesatte efter Hedningsgriller,
for vort Kors. Halleluja!

Trefaldighetskyrkan i Uppsala efter restaureringen.

Till frågan om kyrkans och dess målningars ålder och stil.

Af

August Hahr.

Vid sidan af den gamla vördnadsvärda Uppsala-domen, hvars inre trots allt ännu äger verkliga värden, ligger en gammal kyrka af gråsten och tegel, som sannerligen på intet sätt vill mäta sig med sin grannes stolta proportioner och invecklade struktur, men icke desto mindre väcker ett särskildt intresse genom sin byggnadshistoria, det sätt, hvarpå den nyligen avslutade restaureringen skickligt kunnat betona dennas perioder samt sist och slutligen genom den i hög grad stämmningsfulla interiören. Principen för restaureringen har varit att låta det gamla komma till sin rätt. Därför har äfven den ursprungliga gråstenskyrkans väggar blottats. Man har följt ett alldeles motsatt förfaringssätt mot det vid domkyran använda. Här har ingen stilschablon fått dölja kyrkans utveckling.

Frågan om templets ålder är nog ännu ett tvistefrö. Att gråstenskyrkan går tillbaka till 1100-talet, torde vara obestridligt. Den var en rektangulär byggnad utan korkvadrat och absid samt af ovanlig storlek (27 m. lång och 14 m. bred). Men huru dess öfre parti såg ut, huru takkonstruktionen tedde sig, är svårt att besvara.

D:r S. Ambrosiani har (i Sv. Fornminnesfören:s tidskrift XI, 2) framställt den hypotesen, att kyrkan haft ett öferskepp af trä, d. v. s. den skulle varit treskeppig liksom nu, och öferskeppets väggar och takresning skulle burits af väldiga stolpar. Det låter ej orimligt, men hvarför kan ej lika gärna funnits stenpelare, som burit en öfverkyrka af sten eller tegel. De n. v. knippepelarna stå på grofva, utan ringaste dekorativ karakterisering utmärkta kalkstensbaser, och pelarnas inre skall dölja en kärna af granit. Skulle ej här en ursprunglig anordning vara antydd?

Enligt nyssnämnde författare skulle mot 1100-talets slut eller »några år in på 1200-talet» den västra gafvelns öfre del af trä utbytts mot en dylik af tegel, och omedelbart i följd därefter hela den nuvarande tegelresningen (med öfverskepp och pelare) innanför gråstensmurarna uppstått och i samband därmed en sakristia byggts på södra sidan. Ej långt därefter skulle det äldre, af tinnar afslutade tornet hafva uppförts. Hela denna datering förefaller mig problematisk.

Fig. 1. *Trifaldighetskyrkan i Uppsala efter restaureringen.*

Jag vill endast anföra några allmänna skäl:

1:o). Det finnes ej i hela vårt land någon från 1100-talets senare del eller 1200-talets början stammande kyrka, som har en sådan gotisk, hög och luftig hvalfbetäckning som Trifaldighetskyrkan.

2:o). Då denna ensamställning af den citerade förf. försvaras därmed, att hvalfven här ingingo i byggnadsplanen, kunde hänvisas till, att vid flera cistercienserkyrkor, med hvilka kyrkan skulle varit ungefär samtidig, hvalfven tillkommit samtidigt med väggarna. Och denna hvalfbildning är äkta senromansk, ej som här gotisk.

3:o). Däråf att den gotiska hvalfbildningen med ribbhvalf och knektar var utbildad på 1100-talet i Frankrike, följer ej med nödvändighet, att den blixtnabbt spred sig till Uppsala, åtminstone icke genom cistercienserna, hvilkas i Sverige bevarade tempel icke kunna uppvisa en innerbyggnad som Trefaldighetskyrkans.

4:o). Att några gotiska sträfvor ej förekomma, förklaras för det första däråf, att man vid denna tämligen breda byggnad, där det ej gällde öfverdrifna höjddimensioner, kunde reda sig dels med de starka gråstensmurarna, dels genom att bygga på öfvermurarna ett stycke — sträfbågar och sträfpelare skulle för öfrigt alldeles förstört den lilla kyrkans utseende — och för det andra däråf, att sträfsystemet hvarken i Tyskland eller Norden kom till någon egentlig utveckling. Man stod sannerligen icke hos oss under någon Zettervallsk färla.

5:o). Huru man vidare kan betrakta det s. k. trappornamentet under taklisten som betecknande för byggnadens romanska stil, är ofattligt, då dylika hvitputsade trapplister tillhöra den nordtyska och nordiska tegelarkitekturen ända in på 1500-talet.

Det sagda må vara tillräckligt för att antyda min åsikt, att kyrkans ombyggnad har skett väsentligt senare, må vara att det yttre ter sig så enkelt och romanskt. Brunius antog, att kyrkans ombyggnad inträffat omkring 1400. Utan att alldeles vilja godtaga en dylik sen datering, synes den mig dock mer plausibel än den nyligen föreslagna till 1200-talets början. Troligast är det 1300-talet, då en lifvig byggnadsverksamhet rådde i Uppsala, som medfört kyrkans ombyggnad.

Byggnadskonstens konservatism, särskildt i kulturellt mindre utvecklade land, är för öfrigt en långt starkare verkande faktor, än mången tyckes tro.

Det ganska sena tegeltornet med sina hvita, rakt spetsiga blindnischer döljer en tegelgafvel, som är äldre än hvalfven (jfr nedan). Detta gafvelröste, som enligt min mening knappast går längre tillbaka än till 1200-talets midt, har ett rundfönster med ett sexpas samt därofvän tre hvitputsade spetsbågiga nischer, den mellersta högre än de öfriga.*

Mot denna gafvel svarade måhända ett öfverskepp af tegel. Detta kan till en del vara detsamma, vi ännu i dag se, hvilket, då hvalf senare inslogos, väsentligt förstärktes och förändrades. Med visshet kan man dock härom ingenting påstå, ty de inre granitpelarna kunna

* En liknande anordning å västfasaden har den från 1200-talets midt stammande tornlösa Tuna kyrka n. o. om Uppsala.

ju på breda bågar burit öfverväggar af samma material. I vare sig det ena eller det andra fallet var det inre taket af trä.

Vid någon oviss tidpunkt under den *senare* medeltiden har kyrkan blifvit grundligt ombyggd i tegel med en fullständig gotisk innerbyggnad. Ett torn sattes framför västra fasaden. Möjligen fanns redan förut en sakristia i söder, senare sammanbyggd med det där anbragta kapellet. Ett vapenhus byggdes i norr. (I vanliga fall ligga sakristia och vapenhus i motsatta väderstrek.) Sist (mot 1400-talets slut) uppfördes de båda kapell i norr och söder, genom hvilka ett slags tvärskepp bildats.

Det har vidt och bredt ordats om kyrkans forna befästningar: väktargång öfverst omkring tornet liksom rundt omkring långkyrkan. Uppriktigt sagdt, tror jag icke att befästningsanordningar å kyrkorna förekommit i den oerhörda utsträckning, vissa författare söka göra troligt. Vid tegelkyrkor ha tinnar ur ren dekorativ synpunkt anbringats. Dylika skulle enligt Ambrosiani afslutat Trefaldighetskyrkans torn i ett äldre skede.

De å det nuvarande tornet synliga bomhålen, högst upp, liksom de, som påvisats rundt om öfverskeppet, ha vidare säkerligen ej tjänat något annat än ett praktiskt byggnadsändamål. De nödvändiggjordes af ställningar för takets och tornspirans resning.

Genom en dörr högst upp på tornet kom man ut på den här befintliga ställningen.* Dennas kraftiga bjälkar hvilade i verkliga kanaler i murarna. Men så bildade också gången kring tornet en utgångspunkt för spirans byggande. Det förefaller mig enklare och naturligare att så förklara förekomsten af dessa så omdebatterade hål.

Försvarsteoriens förkämpar torde besinna, att en lycklig upptäckt rörande vissa gamla stenkyrkor från 1100-talet icke gärna kan generaliseras till att gälla *alla* möjliga medeltidskyrkor. Måne det icke är att tröttrida en idé!

Hvad restaureringen bl. a. gifvit oss, är, att forskaren lättare nu än förr kan draga sina slutsatser beträffande den vördnadsvärda byggnadens ålder. Gråstenspartierna ha befriats från sin öfverrappning. Å tegelväggarna har man pietetsfullt framhållit hvarje gammal ursprunglig anordning. Väl skulle säkert mängen församlingsbo önskat se en efter berömda mönster uppsnyggad kyrka med ett litet vackert

* Den nuvarande gluggen i norr torde senast tjänat till klockornas intagande. I tornets andra våning finnas i norr och söder dörrar, som motsvaras af å ömse sidor om tornet i granitafveln befintliga dörrar, hvilka föra in till sidoskeppens vindar. Dessa öppningar ha stått i förbindelse med hvarandra genom träbroar.

spetsigt torn. T. o. m. den gamla tornhufven från 1700-talet sitter ju nu orubbad kvar på sin plats. Men en dylik gammal kyrka är ej blott en enskild egendom, utan ett dyrbart monument från en svunnen period i nationens kulturlif, ett monument alltså, hvarest äfven hela nationen har del. Det är därför dess återställelse efter moderna grunder med sådan skärpa framhållits i de dagar, då restaureringsfrågan, som vi minnas, var kritisk nog.

* * *

Taga vi sedan kyrkans *inre* i betraktande, torde väl här församlingens intresse för ett estetiskt tilltalande gudstjänstrum vara väl tillgodosedt, och det utan något våld på det konsthistoriskt värdefulla.

Det är en sällsynt vacker liten kyrkinteriör vi se. Knippepelarna, de i öfverskeppet uppstigande knektarna, de profilerade arkadbågarna, längd- och tvärbågarna samt hvalfstrå-larna framträda nu friggjorda från sin putsbetäckning och göra i sin naturliga tegelfärg en ypperlig verkan mot de hvita eller målade putsade ytorna.

Pelarna äro till antalet 8. Kärnan är kvadratisk. På hvarje sida finnes en gröfre knekt (en half rundstaf), omgifven af två smärre. Den förra går åt den mot midtskeppet vettande sidan upp till hvalf-anfangen.

Baserna äro väldiga kalkstensblock — kvar från de äldre granitpelarna? Knektkapitälerna af tegel ha afrundade hörn. De knektar,

Kult och konst.

Fig. 2. Interiör af Trefaldighetskyrkan i Uppsala.

som möta hvalfribborna i midtskepp och sidoskepp, ha emellertid ett annat slags kapital, nämligen af täljsten. Af samma material äro de konsoler å sidoskeppsväggarna, som mottaga strålarna från de här belägna hvalfven. Dessa kapital och konsoler äro emellertid i ett ganska miserabelt skick. De doldes förut af gipskapital och förstördes förmodligen afsiktligt, då dessa ditsattes.

Vid restaureringen har vidare helt och hållet blottats det gamla rundfönstret på västra gaveln. Att detta fönster är äldre än hvalfven, framgår af det tvångsläge det råkat komma i genom hvalfvens inslagning.

Särskildt midtskeppets spetsbågiga kapphvalf, af hvilka hvart och ett svarar mot ett i sidoskeppen, äro konstruerade med ovanlig lätthet och elegans, vittnande om, att de tillkommit på en tid, då hvalfvet icke var en nyhet i Sverige, samt uppförts af byggmästare, som varit väl förfarna i sin konst.

Denna luftiga midtskeppsinteriör är en verklig pärla i vår gotiska byggnadskonst.

I samtliga skepp se vi hvalfstrålarnas skärningspunkt markeras af en skulpterad slutsten af täljsten.

Ljus får kyrkan genom de stora senare upptagna fönstren i gråstensväggarna samt genom öfverskeppets rundfönster. Den runda formen å denna plats är ju märklig. Men kan man till denna ej ha inspirerats af domkyrkans runda triforieöppningar?

Jag antager nämligen, att Trefaldighetskyrkans ombyggnad inträffade, när domen så när som på tornen var uppförd.

Wrangel har framställt den ingalunda obefogade hypotesen, att domkyrkans västparti var färdigt kort före 1300-talets midt och att tornen omkring denna tid började uppföras.*

Den omfattande byggnadsverksamhet, som då utvecklades i Uppsala — S:t Per, Vårfrukyrkan o. a. uppstodo nu —, uppbars, som man vet, till ej ringa del af nordtyska byggmästare. Under detta nordtyska inflytande har sannolikt Trefaldighetskyrkans gotiska hvalfbyggnad uppstått.

* * *

En af de mest anmärkningsvärda resultaten af restaureringen i det inre är framkallandet och återställandet af kyrkans *medeltids-*

* E. Wrangel, Tegelarkitekturen i norra Europa och Uppsala domkyrka. Antikvarisk Tidskrift XV, 1.

målningar, ett arbete, som varit af synnerligen svår beskaffenhet, då den täckande putsen synes äfven genom inhackningar anbringats på sin plats.*

Att utan någon restaurerande metod framtaga dem var därför en omöjlighet. Lika så gärna kunde man då låtit dem förblifva dolda i all tid. Vid en dylik restaurering har man naturligtvis ej fått ditsätta nya figurer på de platser, där sådana funnits, men omöjligen i detalj kunnat urskiljas. Man har då (som t. ex. i ett hvalf i södra sidoskeppet) nöjt sig med att angifva figuren som bortfallen. En komposition har likväl nymålats. På södra tvärskeppets västra vägg har utförts en kopia af den »Konungarnes tillbedjan», som finnes på norra tvärskeppets östra vägg, hvilken ju nästan i sin helhet döljes af orgeln.

Jag vill här ej ingå på någon utförlig beskrifning af dessa målningar, endast fastslå min uppfattning af dem samt ge en antydning om hvad som finnes. Man skulle kunna vänta sig den invändningen, att när målningarna ej i sitt ursprungliga skick framträda för oss utan uppfriskade, »restaurerade», så undandraga de sig allt vetenskapligt bedömande. Härpå kan helt enkelt svaras, att »restaureringen» skett under offentlig vetenskaplig kontroll, att den utförts af en för dylika arbeten särskildt kvalificerad person samt att stildrag och typer icke undergått den minsta förändring. Fördunklade färger ha däremot måst upphjälpas till sin forna valör o. s. v., men detta kan ingalunda omöjliggöra ett bestämmande af dekoreringsens stil och ålder.

Midtskeppets hvalf ha sparsamma, uteslutande ornamentala målningar, bestående af blommotiv, bladrankor och slingor af olika art: naturalistiska och stiliserade, de senare bjärt afvikande från det eljest allmänt i kyrkan förekommande rankverket, som visar smala blad med rundade flikar (närmast liknande eklöf) och med halfva sidan af bladet ljusst grönblå och den andra rödbrun.

Dessa midtskeppets ornament ha målats på den första puts, hvarmed hvalfven betäckts. Något senare hade ny puts anbringats och på denna en dekorerings, liknande den i sidoskeppen, målats. Enligt hvad som meddelats mig framtog vid restaureringen denna kyrkans äldsta ornering, som otvifvelaktigt tillkommit kort efter hvalfvens inslagning. Färgerna lära ha trängt igenom putsen ända till teglet. Det synes mig ej orimligt att antaga, att denna målning stammar från 1300-talets senare hälft. Den skulle då tillkommit kort efter det hvalfven slagits.

* Målningarna voro ännu 1741 ej öfvertäckta.

Sidoskeppshvalfven äro dekorerade med i ornament — bladslingor af ofvan angifna karaktär — insatta enstaka figurer, framme i koret de fyra evangelisterna och de fyra kyrkofäderna samt englar med passionsverktygen, i de öfriga fälten änglafigurer och helgon och i ett hvalf i södra sidoskeppet Gud Fader i olika skapelsescener.

De egentliga figurkompositionerna, scener ur Gamla och Nya testamentet, träffa vi endast i de båda kapellen i norr och söder, som på sätt och vis bilda ett tvärskepp.

Rörande dessa målningars ursprung, kapellens och sidoskeppens, har jag sett uppgifvas, att de skulle härröra från en och samma hand, nämligen från den vid 1400-talets slut verksamme Albert pärlstickaren eller *Albertus pictor*.

Det kan dock icke gärna vara möjligt. För det första äro sidoskeppsmålningarna af en annan karaktär än de båda kapellens. Dessa i slingverk insatta figurer äro stela, nästan statuariska, ornamentala gestalter af en helt annan teckning än kapellens. Se kyrkofäderna (Hieronymus, Ambrosius, Augustinus, Gregorius) framme i norra koret eller Gud Fader i skapelsescenerna i södra sidoskeppet! Dessa bilder torde stamma från en något äldre, primitivare skola, som saknat förmåga att skildra lifligare scener. Vi skulle kunna uttrycka det så, att det är ornamentister, som dekorerat sidoskeppens hvalf. Helt annat är förhållandet med kapellens målningar.

De bibliska skildringar, som finnas i dessa kapell, komma oss emellertid att tänka på den s. k. Kumlagruppens målningar, hvilka utförts dels af Albert själf, dels af hans lärjungar. Vi finna dem i ett antal kyrkor i Uppland och Västmanland.

Den, som i likhet med den som skrifver dessa rader sett och studerat Albertus' egna arbeten i Dingtuna, Husby-Sjutolft, Härnevi, Kumla, kan dock näppeligen komma på den idéen att kalla Trefaldighetskyrkans bilder för målarens egenhändiga verk. Hvar finnes här det praktfulla gotiska rankverk, som vid de nu nämnda kyrkmålningarna så gläder ögat? Borta är den liffulla karakteristiken, den realistiska humor och den förkärlek för genreartade smådrag ur verkligheten, som så kännetecknar målarens egna bilder. Här möter oss ett mer slafviskt kopierande ur »Biblia pauperum», en mer entonig karakteristik och en mycket svagare teknik.

Bilderna skildra nytestamentliga scener och deras gammaltestamentliga förebilder; i norra kapellet »Vandringen öfver Röda hafvet», »Kristi dop», »Spejarne med drufklasen», »Salomo och drottningen af Saba»(?), »Flykten till Egypten», »Maria Magdalena vid Jesu fötter».

»Elisa uppväcker änkans son», »Lazari uppväckande», »Ester och Ahasverus», »Salomo och hans moder», »Madonnans kröning», med flera scener, i södra kapellet »Kopparormen», »Moses slår på klippan», »Mannaplockningen», »Kristi himmelsfärd», »Noaks rus», »Isaks offring», »Kristi begrafning», »Kristi uppståndelse» m. m. Här har äfven, som jag redan omnämnt, på västra väggen kopierats den af orgeln dolda »Konungarnes tillbedjan» i norra kapellet.

Man torde emellertid icke begå någon orätt, om man inrangerar dessa Trefaldighetskyrkans målningar i *Alberts skola*, ty onekligen gå vissa stildrag igen.

Kompositionerna erinra om dem i Dingtuna och Kumla,* men tekniskt jämförliga med dem äro de på intet sätt.

Samtliga målningar ha restaurerats af artisten *Edvard Bergh*, medan restaureringen i sin helhet har leddes af arkitekten *Agi Lindegren*.

I den vackra interiören har slutligen ett och annat värdefullt nytt tillkommit, såsom den i röd sandsten utförda predikstolen, enkelt och förnämt hållen, och konstnären *Asplunds* stora sjäfulla skildring af »Den barmhertige samariten» på den västra gafvelväggen.

Däremot skulle man kunna göra en del anmärkningar mot andra mindre tillfredsställande detaljer, t. ex. de alltför simpla bjärta glasmålningarna, den banala Kristusstatyen i gips, som svär ohyggligt mot interiören, mot Sörensen Ringis reliefer o. s. v., men detta är obetydligheter mot det enkla faktum, att restaureringen återgifvit oss i sin ursprungliga renhet ett af Sveriges sällsynta gotiska tempel, en stämmingsfull gotisk interiör, som kan väcka en föreställning om de sedan länge försvunna kyrkor och kapell, som samtidigt byggdes i det katolska Sveriges klerikala hufvudstad.

* För närmare kännedom om Albertus och hans skola hänvisas till prof. *O. Sylwans* gedigna afhandling: »Kyrkomålningar i Uppland från medeltidens slut» i *Antikvarisk Tidskrift för Sverige XIV*, 1.

Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag.

Under denna rubrik kommer tidskriften att för framtiden meddela underrättelser angående kyrkorestaurerings- och kyrkobyggnadsärenden inom landet. Därvid kommer hufvudsakligen att gifvas kortfattade resuméer ur de Kungl. Bref, som expedieras till Kungl. Öfverintendentsämbetet med stadfästelse af dylika ärenden, hvarjämte mera ingående redogörelser, om möjligt äfven med illustrationer, komma att ägnas åt intressantare fall, och skall äfven all möjlig uppmärksamhet ägnas åt de stadfästade förslagens utförande t. ex. genom att relatera resultaten af de inspektioner af kyrkornas byggnadsarbeten, som Öfverintendentsämbetet eventuellt kan komma att anordna. Äfven andra frågor, som falla inom dessa för såväl kyrkan som konsten så viktiga områden, skola upptagas till behandling.

Då emellertid hvarken tid eller utrymme tillåta att i detta häfte referera alla sedan 1905 års början förekomna ärenden, gifva vi här nedan ett litet urval för att gifva ett prof på hvad vi åsyfta och en inblick i dylika ärendens behandlingsgång. För nästa år skall emellertid tidskriften söka fullständigare följa dessa ärenden.

Barfva (Strängnäs stift).

Församlingen anhåller genom Domkapitlet om stadfästelse på ett af arkitekten E. Lallerstedt uppgjort ritningsförslag omfattande i hufvudsak följande:

- 1) förstörande af kyrkans västra ingång,
- 2) anbringande af ett vindfång vid södra ingången,
- 3) förändrande af vissa fönster, samt
- 4) dekorerings af kyrkans inre.

Öfverintendentsämbetet finner intet att erinra.

Vitterhets-, Historie och Antikvitetsakademien har intet att invända; anbefaller förvaring af inventarierna och anmälan om upptäckter under arbetets gång.

Kungl. Maj:t stadfäster förslaget utan ändring genom Kungl. Bref af den 26 april 1905, hvaruti Akademiens föreskrifter meddelas.

Älfdalen (Västerås stift).

Församlingen som genom Kungl. Bref af den 18 maj 1900 erhållit stadfästelse på ett af arkitekten R. Arborelius uppgjort restau-

reringsförslag, anhåller nu om fastställelse å af samme arkitekt uppgjorda ritningar till predikstol, altarring, orgelfasad och bänkar.

Öfverintendentsämbetet gör å tilläggsblad ändringar i vissa detaljer å predikstol och altarring för vinnande af bättre stilhållning och lämpligare anordningar.

Kungl. Maj:t stadfäster ritningarna med *Öfverintendentsämbetets* tilläggsblad genom *Kungl. Bref* af den 3 mars 1905.

Ekeby (Strängnäs stift).

Församlingen anhåller genom Domkapitlet om stadfästelse på ett af arkitekten M. Dahlander uppgjort restaureringsförslag omfattande utom vanliga reparationsarbeten:

- 1) nya bänkar och förändring af läktarbröstvärnet,
- 2) tillbakaflyttande af orgelverket,
- 3) anordnande af vindfång vid västra och balansdörrar vid södra ingången, samt
- 4) dekorerung af kyrkan.

Öfverintendentsämbetet gör å tilläggsblad smärre ändringar beträffande balansdörrarna och bänkanordningen i koret. Ämbetet anser, att dekorerungen bör utföras i enlighet med den perspektiviska framställning, som på ämbetets begäran blifvit af arkitekten Dahlander utarbetad och på hvilken iakttagits de detaljförändringar, som ämbetet ansett nödiga i det ursprungliga förslaget, samt att dekoreringsarbetet bör utföras af fullt kompetent dekorationsmålare, hvarjämte hela arbetet borde öfvervakas af arkitekten Dahlander.

Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien har intet att erinra. Hemställer om föreskrifter för inventariernas goda förvaring och anmälan i tid om alla gjorda fynd under arbetets gång.

Kungl. Maj:t stadfäster ritningarna med af *Öfverintendentsämbetet* och *Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien* gjorda ändringar och gifna föreskrifter genom *Kungl. Bref* af den 2 juni 1905.

Fru Alstad (Lunds stift).

Församlingen anhåller genom Domkapitlet om stadfästelse af restaureringsförslag omfattande förutom vanliga reparationsarbeten följande åtgärder:

- 1) förändring af fönsteranordningar,
- 2) anbringande af ytterdörr med trappa till sakristian,
- 3) uppförande af en sträfpelare å korets norra sida,
- 4) insättande af pardörr mellan vapenhuset och kyrkan,
- 5) anordnande af värmeledning,
- 6) nya bänkar, ny fot och trappa till predikstolen, ny trappa till läktaren,
- 7) framflyttande af altaret och uppförande af en ny vägg bakom detsamma och nytt altarskrank,
- 8) ny enklare dekorerung af kyrkan.

Öfverintendentsämbetet gör en del anmärkningar mot förslaget i likhet med

Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien, som hemställer om upptagande i restaureringsplanen af följande:

- 1) användande af den ursprungliga behandlingen och dekoreningen af väggarna, nämligen fogstrykning,
- 2) aftäckning och restaurering af kragstenars och hvalfbågars tonfärg samt hvalfkappornas ornering,
- 3) upptagande och ordnande af gamla ingången i väster,
- 4) vapenhusets yttre portal må lämnas orörd,
- 5) bibehållande af gråstenarna i kyrkans äldsta mur nere vid golfvet,
- 6) de ursprungliga formerna följas och lämnas orörda vid korfönstrens återupptagande,
- 7) hvarjämte Akademien hemställer om föreskrifter angående inventariernas goda förvaring under arbetet och för all framtid samt angående anmälan om fornfynd och dylikt under arbetet och angående grafrubbning.

Församlingen låter i anledning af dessa erinringar uppgöra nytt förslag af arkitekt Th. Wåhlin, slutande på en kostnad af 10,500 kronor, hvari de gjorda erinringarna blifvit följda. Förslaget innebär:

- 1) uppförande af sakristia,
- 2) anordnande af värmeledning,
- 3) återställande af fönster i deras ursprungliga skick,
- 4) förflyttning af läktare,
- 5) insättande af en i kyrkans förvar befintlig åldrig ekdörr i södra ingången,
- 6) nya ytterdörrar,
- 7) ny altarring och ny predikstolstrappa,
- 8) uppsättande af ett kyrkan tillhörigt krucifix på dess plats i triumfbågen.

Öfverintendentsämbetet har intet att erinra mot förslaget.

Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien ej heller.

Kungl. Maj:t stadfäster det sist inlämnade förslaget genom Kungl. Bref af den 22 september 1905, hvari äfven föreskrifves, att församlingen, innan afsedt dekorationsarbete utföres, skall underställa detsamma Öfverintendentsämbetets pröfning. Akademien skall under rättas om restaureringsarbetets början och dess föreskrifter lända till efterrättelse.

Gumlösa (Lunds stift).

Församlingen har efter den gamla kyrkans brand under 1904 inlämnat af arkitekt Th. Wåhlin uppgjorda ritningar till kyrkans återställande (enligt kostnadsförslag för 33,000 kronor) genom följande åtgärder:

- 1) nedrivande af resterna af en år 1797 på södra sidan uppförd tillbyggnad; uppförande på samma plats af en ny större tillbyggnad,
- 2) borttagande af 1830 upptagna stora spetsbågiga fönster i kyrkans äldre del och återställande af de gamla rundbågiga fönstren, hvaraf finnas tydliga spår,
- 3) nytt taklag, täckt med falstegel, liknande munktegel,
- 4) nytt altare, predikstol, orgel, bänkar och läktare och nya golf,

5) igenmurande af en antagligen 1797 å tornets södra sida upptagen ingång och återupptagande af den ursprungliga, nu igenmurade på längskeppets södra sida. Församlingen hade dock gjort några uttalanden om att nedbringa arbetskostnaden och låta vissa arbeten anstå.

Öfverintendentsämbetet uttalar sig mot hvarje nedsättande af kostnadsförslaget, hvilket blott skulle försämra företaget. Anmärker, att man ej beräknat arfvode för arbetsritningar och tillsyn under byggnadstiden (3,500 kronor). Hade blott att erinra, att kyrkfönstren ej måtte insättas i gjutjärnsbågar, utan att det blyinfattade glaset borde insättas direkt i murverket.

Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien instämmer med *Öfverintendentsämbetet*.

Kungl. Maj:t fastställer ritningarna i enlighet med *Öfverintendentsämbetets* erinran genom K. Bref af den 24 mars 1905.

Församlingen anhåller senare att få ändra den genom Kungl. Bref 24 mars 1905 fastställda ritningen, hvad beträffar de föreslagna fönstrens storlek.

Öfverintendentsämbetet har intet att erinra.

Kungl. Maj:t stadfäster de nya ritningarna genom Kungl. Bref af den 6 oktober 1905.

Häfverö (Uppsala ärkestift).

Församlingen har genom Domkapitlet anhållit om stadfästelse på af arkitekt G. Améen uppgjort ändringsförslag omfattande i hufvudsak följande åtgärder:

- 1) anordnande af värmeledning med särskild nybyggnad för varmkammare,
- 2) ny läktare,
- 3) förändrande af fönsterbågarna och anbringande af en rundfönsterbåge öfver altaret,
- 4) nytt altarskrank, orgelfasad och nya bänkar,
- 5) uppsättande af vägghpanel till största delen med användande af de gamla bänkgafarna,
- 6) framkallande af äldre målningar å väggarna.*

Arbetena ha enligt kostnadsförslag beräknats betinga ett belopp af 21,000 kronor.

Öfverintendentsämbetet har låtit arkitekt Améen göra smärre förändringar å ritningen till orgelfasaden och de nya bänkgafarna.

Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien har afgifvit utlåtande.

Kungl. Maj:t fastställer i enlighet med *Öfverintendentsämbetet* erinringar och ändringar genom Kungl. Bref af den 12 maj 1905.

Rådmansö (Uppsala ärkestift).

Församlingen anhåller om stadfästelse på ett af arkitekt S. Cronstedt uppgjort restaureringsförslag omfattande hufvudsakligen följande:

* Har under sommaren 1905 utförts af herr Nordström.

- 1) grundförstärkning,
- 2) nya bänkar och uppsättande af de gamla bänkarnas gaflar såsom panel i kor och sakristia,
- 3) anbringande af vindfång,
- 4) ombyggande af orgelläktaren och anskaffande af nytt orgelverk,
- 5) anordnande af värmeledning,
- 6) förflyttande af predikstolen till koret och dess förseende med ny fot,
- 7) ombyggande af altarringen,
- 8) anbringande af trätak med fyllningar,
- 9) igenmurande af fönstren nedifrån till första grofva träspröjsen,
- 10) igenmurande af sakristidörren till vanlig gångdörrens storlek,
- 11) målning i färger af kyrkans inre.

Allt för en beräknad kostnad af 16,800 kronor.

Församlingen anser dock, att samtliga fönster utom korets böra bibehållas men nederst förses med ogenomskinligt glas.

Öfverintendentsämbetet föreslår träkassettalets utbytande mot ett putsadt, i 2 stora fält deladt tak i ljus färgton.

Fönstren böra, såsom församlingen önskat, bibehållas utom de obehöfliga korfönstren, som böra igenmuras till nischer.

Föreslår smärre förändringar å bänkarna, hvilket allt ej behöfde höja kostnaden.

Församlingen förklarar sig nöjd utom beträffande korfönstrens igenmurning. Den föreslår målade glasfönster af billig sort.

Domkapitlet förordar *Öfverintendentsämbetets* förslag, hvilket också af *Ämbetet* vidhålles.

Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien afgifver utlåtande, och *Kungl. Maj:t* stadfäster restaureringsförslaget i enlighet med *Öfverintendentsämbetets* ändringar genom *Kungl. Bref* af den 25 aug. 1905, hvaruti i öfverensstämmelse med *Ämbetets* och *Akademiens* hemställan föreskrifves,

1) att arbetets öfvervakande och utförandet af detalj- och arbetsritningar samt bestämmande af dekorerings detaljer böra öfverlämnas åt fullt kompetent arkitekt, helst åt den, som uppgjort församlingens förslag.

2) att ritning i tillräckligt stor skala till ny predikstolsfot skall underställas *Kungl. Maj:ts* pröfning,

3) att vederbörlig ordning iakttages vid grafrubbing samt att riksantikvarien därom i förväg underrättas.

Sigtuna. Mariakyrkan (Uppsala ärkestift).

Kungl. Maj:t hade den 8 april 1904 fastställt en af arkitekt Agi Lindegren uppgjord plan till restaurering med bland annat den förenkling i tidigare framlagdt förslag, att 3 breda, i södra sidoskeppet på 1700-talet upphuggna fönster skulle för restaureringskostnadernas nedbringande få bibehållas oförändrade.

Församlingen anholder senare om att få återställa dessa fönster till sin ursprungliga tvåkopplade form (för en kostnad af 750 kronor).

Öfverintendentsämbetet tillstyrker förslaget, då tydliga spår af de föreslagna 2-kopplade fönstren syntes å kyrkans vägg utvisande deras form och storlek.

Kungl. Maj:t bifaller ansökan genom Kungl. Bref af den 17 febr. 1905.

Församlingen hade genom Kungl. Bref den 8 april 1904 erhållit tillstånd till uppskof med det återställande af kyrkans inre tak- och väggmålningar, som ingick i den genom samma Kungl. Bref stadfästade restaureringsplanen, emedan församlingen saknade tillgångar och det af Kungl. Maj:t begärda riksdagsanslaget å 23,000 kronor nedsatts till 17,000 kronor. Församlingen finner efter förnyadt öfvervägande dock lämpligast att verkställa detta arbete i sammanhang med öfriga restaureringsarbeten, då det skulle blifva väsentligt dyrare att senare återuppsätta ställningar m. m. för arbetets utförande i en framtid. Anhåller om tillstånd till arbetets utförande och föreskrifter därför.

Öfverintendentsämbetet uttalar sin lifliga tillslutning till denna anhållan,

Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien likaså.

Kungl. Maj:t bifaller ansökan genom Kungl. Bref af den 24 mars 1905, föreskrifvande, i enlighet med hemställande från *Öfverintendentsämbetet* och *Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien*,

1) att detta arbete skall öfverlätas åt af Akademien godkänd person,*

2) att dekorationer å synligt tegel skola bibehållas i ursprungligt skick,

3) att förslag till komplettering af målningarna först skola godkännas af Akademien,

4) samt att församlingen skall underrätta Akademien om tiden för arbetets början, så att Akademien må kunna öfvervaka arbetet under dess gång.

Smögen (Göteborgs stift).

Församlingen, som genom Kungl. Bref af 4 dec. 1903 fått stadfästelse på af byggmästaren Adrian Pettersson uppgjort förslag till ny kyrka, anhåller genom Domkapitlet om stadfästelse på af samme Adrian Pettersson uppgjorda ritningar till

1) altare, predikstol och bänkar,

2) fönster och innertak.

Öfverintendentsämbetet gillar fönster- och takanordningar men låter genom arkitekt Améen göra nya ritningar till altare, predikstol och bänkar, emedan församlingens förslag var hållet i »stenstil», ehuru ämnadt att utföras af trä.

Församlingen motsätter sig Ämbetets ritningar utan att gifva några giltiga skäl, hvarför *Kungl. Maj:t* stadfäster Ämbetets ritningar genom Kungl. Bref af den 20 januari 1905.

* Målningsrestaureringen utfördes under sommaren 1905 af herr Wilh. Pettersson under öfverinseende af Dr. Ekhoft.

Församlingen anhåller vidare om stadfästelse på ritning till orgelfasad, varande denna en kopia af den af Kungl. Maj:t den 22 juli 1904 gillade orgelfasaden för Hellevikstrands kyrka.

Öfverintendentsämbetet låter genom arkitekt G. Améen göra de omarbetningar å detta förslag, som måste krävas med hänsyn till det större utrymmet i Smögens kyrka samt för att bringa fasaden i en med öfriga inredningsföremål mera öfverensstämmande stilhållning.

Kungl. Maj:t stadfäster Ämbetets ändringsförslag genom Kungl. Bref af den 6 oktober 1905.

Sollerö (Västerås stift).

Församlingen, som af *Öfverintendentsämbetet* begärt anvisning på lämplig arkitekt och därvid hänvisats till arkitekten R. Östberg i *Öfverintendentsämbetet*, anhåller, att arkitekt R. Östberg måtte få i uppdrag att åstadkomma utredning för erhållande genom Ämbetet af erforderliga ritningar till reparation m. m. af kyrkan.

Arkitekt *R. Östberg* besöker kyrkan på församlingens bekostnad och föreslår i tjänstememorial följande åtgärder:

- 1) anordnande af värmeledning,
- 2) insättande af dubbeldörrar vid kyrkans södra och norra ingångar och anordning af vindfång vid västra delens hufvudingång,
- 3) borttagande af 2-våningsläktaren i västra delen och dess ersättande med en läktare med nya trappor innanför det nya vindfånget,
- 4) nytt, något förhöjdt golf,
- 5) lagning och tätning af fönsterbågar med bibehållande af nuvarande blyinfattade rutor,
- 6) nya bänkar, ny altarring och altarpupsats,
- 7) målning af kyrkan invändigt jämte dekorerung i färg af hvalfven,
- 8) tätning af yttertaket och komplettering af tornhufvens kopparbeklädnad.

Församlingen anhåller att af Ämbetet få erforderliga ritningar för reparationen.

Öfverintendentsämbetet uppdrager åt Östberg att utarbete ritningar enligt hans tjänstememorial, hvilka genom Domkapitlet sändas till församlingen.

Församlingen gillar ritningarna med ändring af bänkgångarnas bredd. — Domkapitlet gillar.

Öfverintendentsämbetet låter vidtaga denna ändring.

Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien gillar och meddelar föreskrifter angående inventarieförvaring och upptäckande af fornlämningar.

Kungl. Maj:t stadfäster genom Kungl. Bref af den 2 juni 1905.

Spånga (Uppsala ärkestift).

Församlingen anhåller genom Domkapitlet om stadfästelse på ett af arkitekt Gustaf Pettersson uppgjort ritningsförslag omfattande förutom vanliga reparationsarbeten i hufvudsak följande:

- 1) grundförstärkning under tornet och södra vapenhuset,
- 2) vidgning af västra kyrkoporten,
- 3) reparation af kyrkans och tornets yttermurar,
- 4) reparation af brister i kyrkans och vapenhusets hvalf,
- 5) orgelläktarbarriärens utvidgning,
- 6) restaurering af gamla hvalf- och väggmålningar, samt
- 7) anbringande af centraluppvärmning med varmluft.

Öfverintendentensämbetet har intet att erinra.

Vitterhets-, Historie och Antikvitetsakademien ej heller.

Kungl. Maj:t stadfäster förslaget genom Kungl. Bref af den 6 okt. 1905.

Stockholm. Klara kyrka.

Församlingen anhåller om stadfästelse på ett af arkitekt Agi Lindegren uppgjort förslag omfattande hufvudsakligen följande arbeten:

- 1) ny orgelfasad, nytt läktarbröstvärn, ny altarring,
- 2) sänkning af golvet, och
- 3) anbringande af ny värmeledning m. m., dels ock
- 4) ny dekorerings af kyrkans inre.

Öfverintendentensämbetet har intet att erinra mot reparationsarbetena, men anser, beträffande dekoreringsarbetena, att det vore lämpligast, om tillfälle bereddes till profmålning å mindre yta i kyrkan för att därigenom utröna verkan af dekoreringsarbetena. Skulle därför senare inkomma med yttrande i dekoreringsfrågan.

Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien hemställer om föreskrift, att innan väggar och hvalf underkastas någon behandling, det skall tillses, om icke under nuvarande kalkputs förekomma målningar från äldre tid. Vidare bör nya värmeledningen icke komma i kollision med de grafvar under kyrkogolvet, till hvilka äganderätt bevakats.

Kungl. Maj:t, som uppskjuter dekorationsfrågans uppgörande, stadfäster genom Kungl. Bref af den 22 sept. 1905 öfriga åtgärder under meddelande af föreskrifter i enlighet med *Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien*'s hemställan.

Stockholm. Storkyrkan.

Församlingen anhåller om stadfästelse på ett af arkitekt Stenhammar uppgjort restaureringsförslag rörande kyrkans inre omfattande i hufvudsak följande åtgärder:

- 1) införande af elektrisk belysning enligt program af firman Luth & Rosén,
- 2) omputsande eller ommålning af kyrkans inre,
- 3) återställande af pelarbaserna i ursprungligt skick,
- 4) aflägsnande af målningen å koret hvalf och vägg,
- 5) lagning och komplettering af grafmonument och epitafier,
- 6) uppställande af S:t Göransgruppen enligt därför uppgjort förslag.

Öfverintendentensämbetet tillstyrker den elektriska belysningens införande med vissa ändringar i det föreslagna programmet, t. ex. gasbelysningens bibehållande i de gamla väggarmarna, m. m. Med

afseende på öfriga föreslagna åtgärder vill Ämbetet yttra sig först efter avslutandet af pågående, tidsödande undersökningar. Belysningsfrågan vore oberoende däraf och vore af vikt för församlingen att snarast komma till utförande.

Kungl. Maj:t fastställer genom Kungl. Bref af den 23 juni 1905 belysningsförslaget i enlighet med Ämbetets ändringar, lämnande öfriga åtgärder att afgöras senare.¹

Tillinge (Uppsala ärkestift).

Församlingen anhåller genom Domkapitlet om stadfästelse på ett af arkitekt Gustaf Pettersson uppgjort ritningsförslag (slutande på en kostnad af 33,000 kronor) omfattande i hufvudsak följande:

- 1) uppförande af ny sakristia,
- 2) anordnande af värmeledning,
- 3) uppförande af en gafvel å det södra vapenhuset,
- 4) nya läktartrappor,
- 5) inredande af arkivrum,
- 6) ny bänkinredning.

Öfverintendentsämbetet erinrar intet.

Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien hemställer, att om förband mellan södra långhusväggen och södra vapenhuset icke finnes, dylikt förband *icke*, såsom på ritningen vore utsatt, finge å muren markeras.

Öfverintendentsämbetet yttrar gillande sig därom.

Kungl. Maj:t stadfäster förslaget med Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademiens förbehåll genom Kungl. Bref af den 3 mars 1905, hvaruti enligt Akademiens hemställan föreskrifves:

att under arbetet inventarierna väl skyddas och för framtiden bevaras,

att arkitektoniska detaljer, målningar och andra fornlämningar, som under arbetet påträffas, icke röras, innan de anmälts för Akademien,

att vid arbetet på östra gafveln noga iakttages, om spår finnas af äldre dekoration, hvarom anmälan genast skall göras, samt detaljerade föreskrifter, huru bör förfaras vid grafrubning.

Uppsala. Trefaldighetskyrkan (Uppsala ärkestift).

Församlingen, som genom Kungl. Bref af den 19 december 1902 fått stadfästelse på ett af arkitekt Agi Lindegren uppgjort restaureringsförslag,² anhåller nu om stadfästelse på af samme arkitekt gjorda ritningar till altare, predikstol, orgelfasad och bänkar.

Öfverintendentsämbetet har intet att erinra,

Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien ej heller.

Kungl. Maj:t stadfäster genom Kungl. Bref af den 25 aug. 1905.

¹ En på arkitekt Stenhammars begäran tillsatt kommitté, bestående af greve F. U. Wrangel, arkitekt Agi Lindegren och Dr. O. Janse, har nyligen framlagt ett utförligt program för denna restaurering, hvilket i hufvudsak blifvit af församlingen antaget.

² Denna restaurering har under sommaren 1905 fullbordats och afsynats.

Yngsjö, Åhus församling. (Lunds stift).

Församlingen anhåller genom Domkapitlet om fastställande af ritningsförslag till ny kapellbyggnad, uppgjort af arkitekt Th. Wählin och slutande med en kostnad af 13,400 kr.

Öfverintendentsämbetet gillar förslaget men höjer kostnadsförslaget med 10 %.

Kungl. Maj:t stadfäster genom Kungl. Bref af den 27 jan. 1905.

Församlingen anhåller senare om stadfästelse på af arkitekt Wählin uppgjorda ritningar till altarring, predikstol, bänkar och läktare.

Öfverintendentsämbetet har intet att erinra, hvarför *Kungl. Maj:t* stadfäster ritningarna genom Kungl. Bref af den 9 juni 1905.

SMÄRRE UPPSATSER, MEDDE- LANDEN, ANMÄLNINGAR AF BÖCKER OGH TIDSKRIFTER.

Om tillvaratagandet af våra kyrkliga byggnads- minnen.

Under rubriken »Öfverintendentsämbetet som vårdare af våra byggnadsminnen» har arkitekten i nämnda ämbete, herr AXEL JOHAN LINDEGREN under sistlidne september månad skrivit en beaktansvärd artikelserie i Svenska Dagbladet. I det stycke däraf, som närmast rör tillvaratagandet af *våra äldre kyrkliga byggnadsminnen*, ställer förf. en behjärtansvärd maning till den bildade och för ämnet intresserade allmänheten, särskildt till präster och skollärare, att medverka vid insamlandet af fotografier, beskrifningar och dylikt, som kan lämna bidrag till kännedomen om vår äldre kyrkliga konst. Då detta stycke förtjänar den vidsträcktaste spridning, och sådan spridning väl är författarens eget syfte, taga vi oss friheten här återgifva det-samma.

*

Den svenska byggnadskonstens historia är ännu oskrifven. Endast en del af den har som bekant fått sin belysning af vår berömde kännare af Sveriges medeltid, riksantikvarien HANS HILDEBRAND. Till kännedomen om renässansen, Vasatidens arkitektur, har ju UPMARK verksamt bidragit genom sitt monumentalverk, »Den svenska renässansen», men sammanförandet af det hittills samlade materialet väntar alltjämt på sin man. Och för öfrigt är detta material ytterst ofullständigt. Vitterhetsakademiens nitiska tjänstemän, med dr EKHOFF i spetsen, ha visserligen hopbragt en rätt vacker afbildningssamling, som tillfyllest visar, hvilka skatter vi ännu äga trots all vandalism. Det är särskildt *den kyrkliga konsten*, som där är representerad. Öfverintendentsämbetets ritningsarkiv däremot, i öfrigt nog så fullständigt, är fattigt på bidrag till kännedomen af vår äldre

kyrkliga konst. Samlandet af sådana bidrag har likväl äfven här bedrifvits med ganska godt resultat redan under förre öfverintendenten A. T. GELLERSTEDTS tjänstetid och fortgår alltjämt med stegrad energi, men på grund af ämbetsverkets alltför begränsade tillgångar kan ej kompletteringen ske planmässigt, ej heller med tillbörlig hänsyn till dess framtida uppgift att främja historieforskningen. Samlandet tillgår nämligen hufvudsakligen på så sätt, att fotografier öfver kyrkorna infordras i sammanhang med kyrkobyggnadsärendenas behandling.

Det enda rationella sättet vore ju, därom äro väl både arkeologer och arkitekter ense, att de nyssnämnda båda ämbetsverken gemensamt eller hvar för sig distriktsvis och genom särskildt därför kvalificerade tjänstemän uppmätte, afbildade och beskrefve de monument, som ägde arkeologiskt och konstnärligt värde. Att ett sådant arbetes följdriktiga genomförande skulle vinna på att dirigeras af *en* vilja, faller af sig själf, men äfven med hos oss gällande dubbleteringssystem på området kunde saken ordnas, om blott medel finnes, men där klämmer skon. Och huru anskaffa medel? Ja, det är den stora frågan. Mellan anslagsbegäran och anslagsbeviljande är en vidöppen graf. Och jag vill ej i detta sammanhang söka anvisa något sätt att kunna krängla sig öfver den. Jag vill här inskränka mig till att antyda, hur jag anser att saken kan förberedande ordnas och hur jag tror att en del af de ofvan omtalade garantierna för stäfjandet af vandaleringssofoget kunna vinnas.

De lagliga föreskrifternas omredigering i enlighet med en ny tids rikare erfarenhet och skärpandet af straffbestämmelserna vid fall af lagbrott har blifvit en tvingande nödvändighet. Äfven den direkta kontrollen bör bli mera effektiv, och så länge ämbetsverkets krafter och tillgångar härför ej räcka till, så bör man, när det gäller kyrkor, bl. a. göra domkapitlen och under dem kontraktsprostarna medansvariga till, att *de centrala myndigheterna blifva underkunniga om allt arbete, som har något med kyrkornas ut- och invändiga förändring att skaffa.*

Den anda, som numera inom öfverintendentsämbetet gör sig gällande, häntyder på en systemförändring i rätt riktning. Till denna förändring hör sträfvandet efter ett mera intimt och på ömsesidig förståelse grundadt samarbete mellan vitterhetsakademien och öfverintendentsämbetet, riksantikvariern och öfverintendenten. Initiativet till ett förberedande parallellarbete dem emellan togs af förre eklestistikministern V. FRIESEN, väl af praktiska ämbetsskäl för att för-

enkla ärendenas gång. Nu äro bestämmelser i den riktningen under utarbetning.

Enligt mitt förmenande kan dock äfven med bästa föresatser hos myndigheterna målet, en rationell omvårdnad om våra byggnadsminnen, ej nås utan medverkan af utanför stående krafter. Ansvaret för decimeringen och förvanskningen af våra gamla kyrkor faller ej ensamt på de högsta myndigheterna. Hela den långa raden af tjänstemän, korporationsmedlemmar och enskilda äro skyldiga att medverka till ett lyckligt resultat. De äro att anse som bröder i ett enda stort nationalförbund, hvars sträfvans mål bör vara »våra konstskatters i möjligaste mån okränkbarhet». Naturligtvis vore det ovärderligt, om äfven i vårt land en fackmässig kontroll distriktsvis kunde ordnas, men härför saknas t. v. tillgångar. Fornminnesföreningarnas verksamhet är ingalunda att förakta, och den har starkt bidragit till höjandet af det arkeologiska intresset, men den är ännu för litet vidtfattande. Saknaden af ett tillräckligt antal fackbildade arkitekturforskare är kännbar. De som vi äga måste splittra sin kraft i konkurrensen för lefvebrödet. Till materialsamlandet kan i brist på bättre hjälp litet hvar bidra. Jag uppfordrar därför alla fackmän och icke-fackmän, präster, skollärare och andra, som intressera sig för våra byggnadsminnen, och de äro säkerligen ej få, att för deras historiska klassificering samla material och anskaffa fotografier. Åt allmänhetens särskilda uppmärksamhet anbefallas våra träkyrkor, som af oförståndet och ringaktningen ofta hotas med undergång. Äfven bör upptecknas och afbildas sättet för kyrkogårdarnas anordning och inhägnad samt grafvårdarnas karakteristiska utseende i skilda delar af landet. Bidrag till kännedomen härom mottagas med tacksamhet för ämbetsarkivens räkning. Allt hvad vi äga af gammal konst bör hägnas af nationens kärlek och vördnad, ty i konsten ha vi ett af de mest påtagliga bevisen för vår nations andliga själfständighet.

(Sv. D. nr 238.)

AXEL LINDEGREN.

*

Lifligt instämmande med den ärade författaren i ofvanstående vädjan till allmänheten, vänder sig red. i samma syfte särskildt till herrar präster, men äfven till andra, som intressera sig för våra gamla kyrkor och de minnen af vår äldre kyrkliga konst, som många af dem ännu innesluta. Tyvärr händer det ej sällan, att intressanta, lärorika och värdefulla lämningar af den äldre kyrkliga konsten ligga undan-

vräkta på kyrkvindar, i skräpvråar i tornen eller bårhusen eller, om det gäller brottstycken i huggen sten af äldre kyrkobyggnader, ej sällan inlagda i den s. k. bogårdsmuren eller kringströdda i kyrkans närhet.

Den, som skrifer detta, kom en gång att fästa sig vid en till slagsten för kyrkgrindarna vid en upplandskyrka använd, på kyrkogårdsmuren uppkastad egendomlig sten. Den befanns vid närmare påseende vara ett för sagda ändamål apteradt vackert tärningskapital från den äldre romanska tiden. Icke långt därifrån stod som hörnskydd för klockarens ladugård vid uppkörsvägen till kyrkan en egendomlig sten i vackert rundhuggen pelarform. Då den togs upp, befanns den utgöra pelaren till förstnämnda kapital med en synnerligen vacker huggen pelarbas, som förut varit nedgräfd i jorden. Båda-dera tillvaratogos naturligtvis såsom intressanta värdefulla minnen från den ursprungligen i rent romansk stil byggda kyrkan, en af de äldsta i Uppland.*

Detta var ju blott mindre detaljer. Men ännu större och för kändedomen om vår äldre kyrkliga konst värdefulla byggnadsminnen finnas här och där ännu kvar och förtjäna ej blott att uppmärksammas och tillvaratagas, utan äfven fotograferas och beskrivas.

Redaktionen af »Kult och konst» skall med tacksamhet mottaga och i mån af utrymme publicera dylika fotografier och beskrifningar, om de benäget ställas till dess förfogande. Den vill ock åtaga sig att förmedla deras öfverlämnande till de i ofvanstående uppsats omnämnda samlingarna.

Red.

Öppna kyrkans dörrar för den lefvande konsten!

Bläddrar man i annonsafdelningen till en tysk eller fransk katolsk kyrklig konstitidskrift, finner man prunkande tillkännagifvanden från stora fabriker för kult-mobiler, utstyrda med afbildningar som prof på den salubjudna varan. Där finnas krucifix i den mest rörande 1300-talsfasen, orglar med fasader i ren gotik, förgyllda och målade altarskåp »i den bästa kyrkliga stil», d. v. s. denna gång 1400-talet. Något annat än medeltid kan icke komma i fråga. Man undrar: hvad

* Skånella, i Stockholms län.

är det som gör dessa historiska former så kära för människorna? Ingen nu lefvande kan tänka sig Kristus med 1300-talssmakens icke så litet besynnerliga idealanlete, päronformigt och trånande, ingen förbinder med föreställningen om honom dessa i pedantisk ordning, ja nästan med koketteri tecknade draperier! Ett *gammalt* altarskåp har ålderns allvar öfver sig, äfven om man måste säga sig: det är dock bra naivt, dessa små rum med målade figurer i, dessa dörrar att stänga igen och öppna — men vid ett *nygjordt* dylikt kan icke tanken »dockskåp» hindras från att tränga sig på en. Allt detta är ju en gången tids konstspråk! Ett dött språk! Hvilken lefvande konstnär talar det mer? Finns det gotiska draperier och gotiskt sneda ögon på det porträtt en målare nu gör af sin bästa vän? Skulle han då gifva sin Frälsares bild mindre mänskliga drag? Uttryckes det gudomliga genom abnorma afvikelser från den mänskliga typen eller genom användning af historiska dräkter, på maskeradens vis?

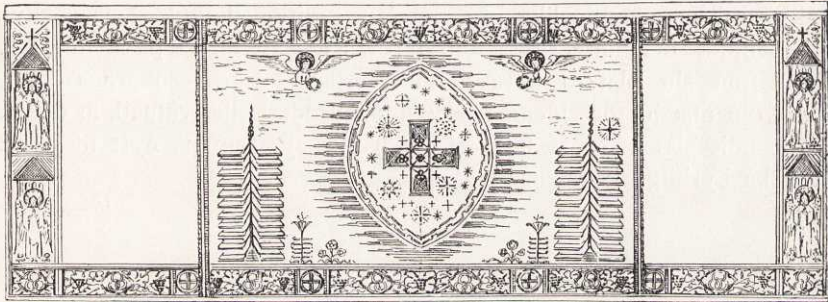
Hur kommer det sig då, att en historisk stil — jag säger icke i Sverige men i kyrklig konst i allmänhet — vunnit så allena härskande makt? Som alla själfhärskarmakter af det skälet, att den en gång varit berättigad till allmakt, på den tiden den var ung och stark och utträttade någon nytta i skönhetens rike. Nu är den gotiska dynastien tynande och kraftlös. Dess historia älska vi, dess historia från den tid den *verkligen* härskade, men nu är ätten skyldig att abdikera.

På samma sätt hade latinet i förstone berättigade anspråk på att vara kyrkans enda språk. I tidens fullbordan måste det, åtminstone hos de folk, som anslöto sig till reformationen, vika för de lefvande tungomålen.

Låtom oss då tillämpa en reformationens princip äfven inom kyrkans bildande konst, liksom vi för 400 år sedan gjort inom kyrkans litteratur: låt oss öppna dörrarna för de lefvande språken! För den nu lefvande konsten.

I Sverige har modern konst redan många gånger ställts i kyrkans tjänst utan att bindas under historiska stilars former. Lallerstedts kyrkor i Vasastaden i Stockholm äro glädjande exempel på dylikt. Men sådana uppgifter äro icke lätta för konstnärerna. Skapandet af en fullkomligt tillfredsställande kyrklig stil byggd af moderna formers material har väl ännu icke skett. Kanske? Det är svårt se klart för den som står midt inne bland de företeelser, som skola bedömas. I hvarje fall sträfva vi mot en sådan ny stil, och

hvarje oförskräckt försök är ett steg mot fullbordan, om det blott ligger energi och innerlighet bakom. Försöken ha lyckats bäst vid sådana tillfällen, där konstnären icke *vetat*, att han utförde ett kyrkligt konstverk. Kanske Carl Larsson blir förvånad och med sitt vänliga skratt säger: »Nej, snälle herr Y—s, *det* menade jag icke!» då jag anför hans stora väggmålning i Norra latinläroverket i Stockholm som exempel på ädlaste lefvande kyrklig konst. Men denna gripande och förtjusande skildring af skolgossarne under vapen, samlade till korum på Ladugårdsgärdet, innehåller dock de viktigaste elementen af den nya efterlängtade kyrkliga konsten: lif och innerlighet. Uppgiften att under realistiska former ge ett så starkt pulserande religiöst innehåll har varit lättare för målaren, därigenom att han icke bundits af den fordran på så att säga koralmässig taktfasthet i formen, som måste fordras af ett konstverk i en kyrka. Och dock har han med eller utan afsikt gifvit sin komposition en hieratisk klang, som i mitt tycke väl skulle berättigat den till att ingå som led i det harmoniska hela, som en idealisk kyrkointeriör bör bilda. Kanske undertecknad senare får återvända till »Korum på Ladugårdsgärdet», då för denna tidskrift tillfälle bereds att afbilda målningen.

Skiss till antependium af Maria Adelborg.

Handarbetets vänners vårutställning i år bragte uppmärksamheten på ett specimen af religiös konst, denna gång verkligen afsedt för bruk i kyrkan, i kulten — en komposition till antependium, som på ett sällsynt lyckligt sätt förbundet värdigaste kyrkliga hållning med lefvande innehåll och med modern form.

Till afbildningen fogas de par ord, som konstnärinnan — fröken Maria Adelborg — redan då bladet utställdes skrivit på en invid skissen anbragt sedel som kort kommentar:

»Universum tillbedjande korset.

Ett försök har gjorts att som kyrkligt motiv använda våra svenska granar i stället för den eljest vanliga från söderns växtvärld hämtade palmen.

Bredvid den ena granen synes Betlehems stjärna, i glans öfverträffande alla de andra stjärnorna.

Det midtersta partiet är beräknadt att arbetas å sidenbrokad, sidostyckena å sammet.»

Det sades ofvan: »Försöken ha lyckats bäst, där konstnären icke vetat, att han utförde ett kyrkligt konstverk.» I motsatt fall binda traditionerna oerhördt. Och hur frigjort och lefvande komponerad detta antependium är, finns där bestämdt dock ett traditionellt drag, som förtager icke så litet af dess verkan. F. n. härskar den sedvänjan, att antependier skola utföras i siden och sammet med silkes- och guldbroderier. För min uppfattning leder det svenska granmotivet önskningarna mot ett annat enklare material — *yllet*, och till en annan teknik — *väfnadens*. Jag tror, att utan guld, siden eller sammet men med den svenska allmogeväfnadens starka djupa färger skulle kompositionen vinna en gestalt, som bäst svarar mot dess innehåll. Kraftiga färgmotsättningar, stora, ännu mer för- enklade former skulle lika bra som den traditionella guldglassens gifva antependiet den intensitet, som fordras för att en så pass liten yta skall från sin plats i koret kunna verka på kyrkbesökarnes ögon. Men, om afsedd för siden eller ylle, för broderi eller väfnad, är denna antependieskiss i hvart fall ett glädjande symtom på nytt lif i den svenska kyrkliga konsten.

Y—s.

Sverige och konsthistorien.

Ett uttalande af professor ADOLF GOLDSCHMIDT i Halle.

Öfvers. från förf:s manuskript.

Sverige träder småningom i allt närmare förhållande till den konsthistoriska vetenskapens territorium och kommer snart att där äfven bilda ett eget själfständigt kungadöme. Ett redan rikt odladt stort fält erbjuder den inhemska prehistoriska konsten. Mindre intensivt har man sysselsatt sig med medeltiden. Många kontinentala föremål ha först sent anländt till Skandinavien och hafva där, dels

på grund af sitt sena uppträdande, dels på grund af det mindre lifliga utbytet mot nya föremål, blifvit bibehållna, under det att de på fastlandet, där nya stilriktningar raskt grepo omkring sig och där dynastier och städer i dylika nyanskaffningar täflade med hvarandra, måste vika för modernare saker.

Vi kunna därför i Sverige studera en mängd saker, som på kontinenten äro så att säga utdöda. Bland dylika märkes närmast den gammalgermanska ornamentiken med i hvarandra flätade band och djurformer, något som i Tyskland på sin höjd kan hittas å prehistoriska smycken, som gräfvos upp ur jorden, men som i Sverige fortfarande å kyrkliga föremål, grafstenar och byggnadsdelar.

E. WESTERB: A. G. X.

Dopfunt från Norums kyrka i Bohuslän, framställande Gunnar spelande harpa i ormgruppen, en symbol af Kristi nedstigande till dödsriket.

Historiska museet, Stockholm.

Så den figurliga ungkristna konsten. Inom denna finnes ett element, som väl också fanns på tyska fastlandet, men detta var blott i helt ringa grad, eller ock är det bortsopadt så när som på ett par spår. Det elementet är öfverförandet af hedniska föreställningar in i de kristna, på samma sätt som grekisk-romerska föreställningar inmängts i den gammalkristna konsten. De äldsta dopfuntarna bilda ett rikt fält för studier af dylikt. De äro i Sverige mycket talrikt bibehållna och smyckade med figurliga framställningar, under det att de på fastlandet mestadels måst ge vika för gotiska eller ännu nyare funtar. Där möta vi Gunnar, som med sitt harpspel söfver ormar. Han är så att säga den nordiske Orfeus och blir liksom denne en symbol af Kristus, så mycket mer som det just är *ormen*, som han besegrar. Och mellan helgonbilder och djur-

symboliken knytes en sådan nära förbindelse, som vi eljest endast kunna iakttaga i den fornkristna konsten i Sydeuropa — ehuru där med ett annat urval af figurer.

Mycket stort är väggmåleriernas antal, som i mindre grad än i Tyskland eller Frankrike begravts under senare århundradens rappningar. De härstamma visserligen från 13- och 1400-talen mestadels, men de bringa oss dock äldre traditioner och kännedom om många ämnen för framställningen, som eljest gått förlorade.

Inom byggnadskonsten äro visserligen färre träkyrkor bibehållna än i Norge, men å andra sidan är den urgamla typen — försvarstornet som kyrka — ännu starkt representerad, i rund och i oval form, och det är måhända i anslutning till denna typ, som de små, mera centralt tänkta kyrkorna förekomma, kvadratiska eller aflånga, ofta med en enda pelare i midten. Därjämte uppträda kyrkor, som blott genom en pelarrad delas i två lika breda skepp. Det härskar alltså en viss oafhængighet gentemot det söderifrån komna schemat, och ovillkorligen inställer sig detta spörsmål: har intet af detta kommit direkt från Orienten?

Särskildt rik på ovanliga former är ön Gottland. I denna hansans hörnpunkt bildar sig en blandning af skandinaviska, orientaliska och tyska element. Man tänke t. ex. endast på de märkvärdiga kyrkoplanerna, på den för Gottland speciella altarskåpsformen, på stenportalerna, hvilkas innersta kant bildas af talrika konkava utskärningar med mellan dem framsträckta tungor, en form som liksom vissa dopfuntar sedan öfverfördes på tyskt område.

På alla dessa områden — här har dock blott anförts ett fåtal exempel — har Sverige att visa själfständiga konsthistoriska faktorer, föremål, som icke blott upprepa kontinentens företeelser, utan som fylla luckor, som fört nytt material till konstens allmänna historia. Det är en lockande uppgift att bringa reda i dessa saker.

Härtill kommer den mängd af konstverk, som Sverige importerat utifrån eller som utfördes under omedelbart inflytande af utländska konstnärer. De bilda ett nödvändigt komplement till det, som man förut vet om de respektive konstområdena. Vore icke det skandinaviska förrådet af målningar och träskulptur, så skulle kännedomen om nordtyska konstnärer, särskildt de lybska, vara betydligt oklarare. De lybska hufvudmästarnes bästa arbeten från 1400- och 1500-talen har man att söka i Sverige, gamla nordtyska illustrerade tryck ha här bibehållits som unika, och de stora verkstäderna i Bryssel och Antwerpen ha i Sverige lämnat så många utmärkta prof på sin skick-

lighet i bildsnidarkonsten, att deras historia utan de svenska monumenten vore en omöjlighet. I offentliga och privata samlingar och i kyrkor finnas viktiga taflor att se, som i nyare tid funnit sin väg till Sverige — nederländare från 1500- och 1600-talet och särskildt fransmän från 1700-talet.

En svensk konstforskare har alltså mycket att bestyra i sitt eget land, om han vill begagna sig af dess källor, bortsedt från att konsthistorien har blifvit en själfständig disciplin, som har sin själfskrifna plats i hvarje kulturland, som odlar vetenskapen. Man har redan att tacka svenskarne för en rad förträffliga arbeten på detta område, i allmänhet ännu förbundna med intresse för allmän kulturhistoria, men ofta af rent konstvetenskaplig karaktär, i synnerhet från den unga generationens sida. Men jämfördt med denna äldre och samtida produktion är perspektivet in i framtiden långt mer glänsande. Det perspektivet leder in i en tid, då det icke kommer att bero på en slump, om den ene eller andre svensken råkat få en grundligare kännedom om den inhemska konsten, utan då vid landets högskolor en på djupet gående konsthistorisk undervisning kommer att förefinnas och då detta studium fått en själfständig existens' fulla rättigheter.

Adolph Goldschmidt.

Om lifvets brunn och fisksymbolen.

Med anledning af tidskriftens omslagsteckning.

Den fornkristna konsten, katakombernas och sarkofagernas dekoration, var oftast snarare en bildskrift än hvad vi i våra dagar mena med konst. Målade man en *påfågel*, så skedde detta icke för påfågeln vackra stjärtfjädrars skull utan därför att den *betydde* — odödligheten. Enligt då gängse föreställningar kunde nämligen påfågeln kött icke ruttna. Vid bilden af ett *ankare* påminde sig den kristne, att han hade skäl att vara fylld af hopp, ty Hebreerbrevet 6, 18 och 19 talade till honom om: »— — hoppet, hvilket vi hafva såsom ett själens ankare — —.» Vid *ormens* bild måste han tänka på den onda makten, som Psaltaren betecknar med en orm. Så i Ps. 91, 13: »På ormar och huggormar skall du gå — —.»

Den kanske oftast i fornkristen konst förekommande framställningen är *fisken*. (Se sockeln till Lifvets brunn å vårt omslag!) Första gången syns han i S. Domitillas katakomb i Rom tillka med trenne bröd liggande å ett litet trefotadt bord. Den målningen dateras till första århundradet eller början af andra. I S. Lucinas katakomb synes fisken simmande i vattnet och bärande å sin rygg en liten korg med bröd, bland hvilket äfven ett glaskärl med rödt vin synes. Det har kommit fram många olika meningar angående fiskens betydelse. Sannolikast förefaller den förklaring som F. X. Kraus ansluter sig till i sitt utmärkta arbete »Geschichte der christlichen Kunst». Det är Eusebius, som först lämnat denna tydning: fiskbilden är en *rebus* som betyder det grekiska ordet för fisk ICHTYS. Detta ord åter är ett akrostikon, d. v. s. sammansatt af initialerna till de grekiska orden IHCOYC XPICTOC ΘEOY YIOC CΩTHP = Jesus Kristus, Guds son, Frälsaren. Optatus och Augustinus ha bekräftat Eusebii utsago. En dylik ordlek är alls icke osannolik inom den äldsta kristna konsten. I denna spelade det judiska elementet naturligtvis en stark roll, och bland judar förekommo dylika akrostika ofta. Mackabeernas namn är bildadt af den devis de förde å sina fanor (2 Mos. 15, 11). Och in i den judiska medeltiden, i Kabbalan, spelar dylik ordlek ju ofta in. — På grund af bildens natur af en fisk, d. ä. ett födoämne, bragtes symbolen i konsten oftast i samband med eukaristiska föreställningar. Fisken och bröden på ett bord med däromkring lägrade personer är en framställning, som måste syfta på nattvarden eller direkt på Kristi offerdöd.

Fons vita eller *Lifvets brunn* är en något yngre symbol. I så utbildad form som å omslagsteckningen finna vi den först inom den konst, af hvilken stil Olle Hjortzberg i detta fall låtit sig inspireras — den karolinska. I två illuminerade handskrifter från den tiden finns framställningen af en af kolonner omgifven fontän. Men kring denna stå också i de båda nämnda fallen flera hjortar och andra djur, som komma till källan för att dricka. Genom dessa bifigurer förstår man framställningens gammalkristna traditioner (i *senare* framställningar, såsom bröderna van Eycks Gent-altare, finnas inga hjortar). Det existerar nämligen ett fornkristet motiv af följande utseende: från en liten kulle rinner en källa; genom ett på kullens topp stående *lamm* karakteriseras källan som Kristus själf, lifvets källa; två hjortar komma fram och dricka ur källan. Det tydligaste bibliska underlaget för framställningen är Ps. 42, 2: »Såsom hjorten längtar till vattubäckar, så längtar min själ» etc.

Det finnes flera bibelställen, i hvilka hjorten förekommer, såsom Höga visan 2, 9 och Ps. 29, 9. Men intet af dessa ger en motsvarighet till den omtalade symboliska bilden på samma sätt som det förut citerade stället. Kyrkofadern Ambrosius nämner hjorten som Kristi symbol och meddelar äfven en gängse föreställning om hjorten, nämligen att han brukade vara skicklig i att trampa och därigenom döda ormar. Detta kan sättas i förbindelse med Ps. 91, 13. Dock var *denna* betydelsen icke den för hjortbilden vanligen karakteristiska. Det vanliga var som sagdt sammanställningen med källan. Och då källan innehåller *vatten*, förde bilden tanken på *dopet* och användes därför ofta å sådana byggnader eller föremål, som tjänade döpelsens sakrament. Det sägs t. ex. om en dopfont i en nu försvunnen romersk basilika, att den pryddes af sju silfverne hjortar. *Fons vite* är alltså (med eller utan djuren) en symbol af 1) Kristus öfver hufvud taget, 2) Kristus i döpelsen. ICHTYS är som sagdt symbolen af 1) Kristus öfver hufvud taget, 2) af hans nattvard och 3) af hans offerdöd. De båda tillsammans äro alltså en sinnebild af kristendomens centralaste partier.

ƒ. R—l.

Textilarbeten till Färlöfs kyrka i Skåne.

Bifogade antependium, altarduk och predikstolstäcke äro under senaste månader utförda till Färlöfs kyrka i Skåne.

Denna kyrka, särskildt märklig genom sina s. k. tvillingtorn, är uppförd redan på 1100-talet men har under seklernas lopp undergått åtskilliga förändringar. En del af kyrkans inredning förskrifver sig från Kristian den IV:s tid, predikstolen är daterad 1636 och altarskåpet något yngre. De nu utförda textilprydnaderna äro alla, enligt beställarens uppdrag, hållna i harmonierande stil med altare och predikstol. De äro utförda å textilateliern Licism i Stockholm och komponerade af Sofia Gisberg.

Antependiet är utfördt på karmosinröd silkedamast med mönster af granatäpplen. Broderimönstret utgöres af ett kors, hvars midtparti prydes med I. H. S. omgifvet af en molnkrans med en strålande gloria, allt, skimrande af guld och silke, i växlande sömnader. Sidobårderna innesluta inskriftstaflor och rosor.

Den hvita altarduken är prydd med en italiensk spets, som särskildt är vald för sin karakteristiska 1600-talstyp, känd under namn

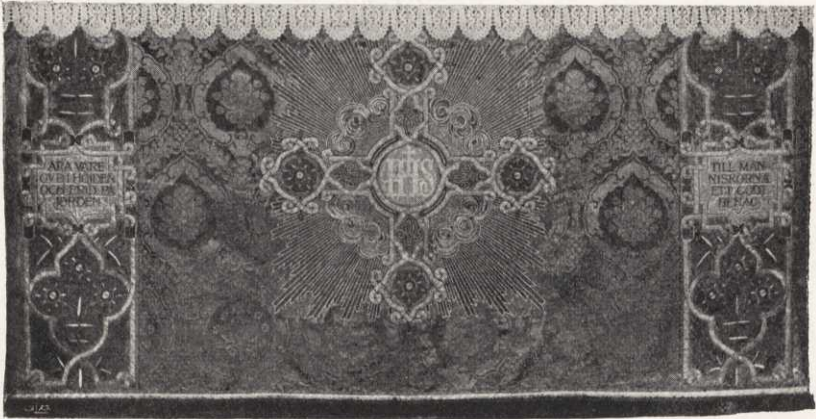

Fig. 1. *Antependium, komponerad af Sofia Gisberg, utfördt å textilateliern Licium i Stockholm.*

af punto a reticella och ofta återupptagen i det moderna italienska spetsarbetet. Ifrågavarande spets är knypplad och utförd på särskild beställning i Bologna.

Predikstolstället är i färg och utförande alldeles öfverensstämmande med antependiet.

* * *

Från fröken Agnes Branting har redaktionen af Kult och konst haft glädjen mottaga här vidtryckta reproduktioner med tillhörande förklaring, ett vackert prof på smakfullt komponerad och omsorgsfullt

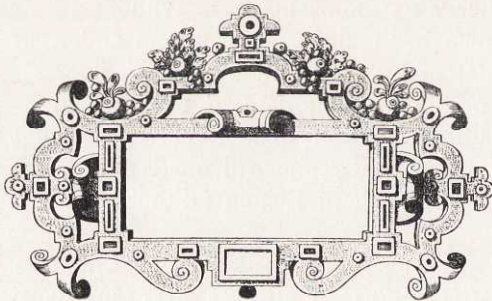

Fig. 2. *Kartusch.*

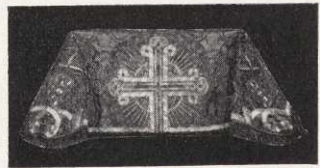

Fig. 3. *Predikstolställe.*

utfördt svenskt kyrkligt textilarbete. Kompositionen är hållen i en historisk stil, »Kristian IV:s stil», enligt beställarnes önskan. På »Kristian den IV:s stil», med hvilket namn man brukar beteckna

den dialekt af den holländska renässansen, som var gängse i Danmark under 1600-talets förra två tredjedelar, ger Kristianstads kyrka ett allbekant exempel. I samma smak äro ock de flesta stora stenaltaruppsatserna i gottländska kyrkor sammansatta. De äro ju ock i allmänhet försedda med Kristian IV:s namnchiffer. Stilen begagnar sig i sin ornamentik mycket af flätade band, som ofta äfven inrama inskrifttaflor eller medaljonger med figurframställningar. Bifogade bild visar en dylik tafla — kartuscher kallade man dem — hämtad ur en gammal mönsterbok. Denna kartusch var afsedd att snidas i trä eller utföras i metall — ett textilt arbete måste på grund af sin olika natur betydligt ombilda ett dylikt mönster.

Böcker och tidskrifter.

Jos. Strzygowski, Der Dom zu Aachen und seine Einstellung. Ein Protest. Leipzig 1904.

Då den 1100-åriga karolingiska domen i Aachen skulle restaureras, nöjde man sig ingalunda med att hjälpa upp konstruktiva brister, icke heller var man tillfredsställd med ett återställande af de enkla former, som lågo tydligt synbara under senare tiders tillägg. Nej, man ville gifva det enastående byggnadsverket det utseende, som det *borde* haft. Som byggmästarne på 700-talet så gärna skulle velat gifva kyrkan, om de fått följa sina intentioner.

Men hur skall man veta hvad Karl den stores byggmästare helst ville? Jo, man slår upp en konsthistorisk handbok och läser där, att den karolingiska konsten stod under starkt inflytande af den fornkristna konsten i Italien och att oktogonen i Aachen haft en förebild i Ravenna. Den ravennatiska förebilden har mosaik i sitt inre. Således ville också Karl den stores byggmästare bra gärna ha mosaiker, och det i samma anordning och stil som i Ravenna.* Hvarför skulle vi icke då göra mosaiker? Byggnadskassan är stor.

Olyckan ville, att konsthistorien är en vetenskap, som liksom alla andra lefvande vetenskaper rör sig och ingalunda står stilla vid de resultat, hvilka tid efter annan populariseras ut i s. k. handböcker i allmän konsthistoria. Särskildt hade just frågan om den karolingiska konstens förhållande till den italienska varit brännande. Frågan är ett led i det stora konsthistoriska spörsmål, som kallas den byzantinska frågan, och en af de mest betydande, ja, den kanske skarpaste forskaren inom detta område, Jos. Strzygowski, har i motsats mot de

* Den ravennatiska förebilden S. Vitale har mosaiker endast i koret, ej i oktogonen. Aachener-Münster miste emellertid redan på 1830-talet det ursprungliga koret, hvarför de nya mosaikerna placerats i oktogonen.

traditionella åsikterna häfdat den karolingiska konstens ursprung från icke-italienskt håll. Upprörd öfver den fullkomliga förvanskning, som den ärevördiga oktogonen undergick, sammanfattade han resultaten af sina forskningar i ett litet häfte, som man i afsikt att medverka till domens räddande åsatte det billiga priset af en mark: »Der Dom zu Aachen und seine Entstellung». Här visas på det mest slående sätt den karolingiska Aachenkonstens samband med allt annat än italienska förebilder. Därpå se vi två afbildningar ställda mot hvarandra, framställande samma stycke af en af domens ytterväggar, den ena efter en fotografi före restaureringen, den andra efter en dylik, som förfärdigats efter den s. k. restaureringen. Den senare är i motsats mot den förra prydd af ett i tydlig *Ravennastil* siradt fönster. Väggen är nu som ett förfalskadt testamente. Främmande hand har ditskrifvit ett ord, som gör verket till ett stycke dålig, missförstådd konsthistoria i stället för det Karl den stores testamente till tyska folket, som Aachendomen i dess äkthet borde kunnat gifva.

Efter Strzygowskis brochyr lades väl den frejdade vetenskapsmannens uttalanden till grund för nya undersökningar om lämpligheten af fortsatt restaurering? Nej, det mosaicerades friskt på. Och f. n. lär ingen i Aachen kunna finna någon uppenbarelse af den karolingiska konstens anda. Den andan få vi söka i Strzygowskis bilder af tillståndet före restaureringen. Hans lilla bok har insett sin maktlöshet och nu återgått från kampen ute i lifvet och genom ett mångdubbelt förhöjdt pris slutit sig in i vetenskapens lugna borg, där den alltid äger en ärad ställning. Besegrad således! Men en tapper kamp bör noteras äfven om öfvermakten för en gångs skull tvungit den mindre styrkan att reträttera.

Heinrich Bergner, Kirchliche Kunstaltertümer in Deutschland. Leipzig, Tauchnitz.

Arbetet, som nu föreligger färdigt i c:a 600 sidor oktav med öfver 500 illustrationer och planscher, vill vara en efterträdare till *Ottes* bekanta »Handbuch der kirchlichen Kunstarchäologie des deutschen Mittelalters». Genom fylligare framställningssätt och ett träget uppmärksammande af den nyare forskningen har den protestantiske tyske prästmannen och arkeologen lyckats åstadkomma en handbok, som ur flera synpunkter sedd ersätter den Otte'ska för sin tid dock så auktoritativa konstarkeologien. Förekomsten af sådana klassiska omfattande verk öfver samma och besläktade områden som Franz Xaver Kraus' »Geschichte der christlichen Kunst» och de talrika utmärkta tyska inventarisationsverken har väl underlättat Bergners arbete i betydlig grad. Och i enskilda partier märkes visserligen, att författaren icke höjt sig öfver det okritiska referatets ståndpunkt. Men äfven sådana kapitel erhålla genom goda litteraturförteckningar vetenskapligt värde. Andra partier visa honom åter fullt inne i sitt ämne, t. ex. öfversikten öfver »Glockenkunde» och beskrifningen på emaljtek-

niken. Fördomsfria och raskt gjorda äro ofta hans omdömen i afdelningen Måleri. Att de nyligen bekantgjorda intressanta Hamburgermålarna från c. 1400 Meister Bertram och Meister Franke nämnts och karakteriserats, visar, hur intimt författaren lever med sitt lands konsthistoriska forskning. Bokens användbarhet ökas genom ett rikt sakregister samt med ett register öfver helgon och en nyckelförteckning öfver deras attribut. De båda sistnämnda dock väl knappa. Arbetets pris är 28 Mark.

Ehuru icke alls vidrörande Sveriges konsttopografi har boken dock stort värde äfven för den, som mera uteslutande studerar svensk kyrklig konst. Särskildt äro ju de nordtyska kyrkliga konstskatterna att föra till samma klass som en stor del af de svenska. Att Bergner konsekvent medtager äfven 1500-, 1600- och 1700-talens kyrkliga konst bör bidraga till att öppna ögonen äfven på hans svenska läsare för de icke medeltida konstperiodernas värde.

Med sorg måste man säga sig: en dylik öfversikt, som gifver en värdefull föreställning om hela ens lands förråd af kyrklig konst, är ännu absolut omöjlig i Sverige. Inventariseringen af landets konstskatter — den nödvändiga förutsättningen för en topografisk öfversikt, som gör anspråk på någon tillförlitlighet — är i Sverige knappt mer än påbörjad. Läser man hos Bergner förteckningen öfver de tyska inventarisationsverken — öfver en sida fylld af boktitlar; ensamt öfver Mecklenburg föreligga t. ex. fyra band, hvardera minst så stort som det här anmälda verket —, kan man icke undgå att med beklagande tänka på hvilket ringa intresse som här i landet offrats på förtecknandet af våra dock så rika kyrkliga konstskatter.

The Burlington Magazine. Januari—oktober 1905.

Af innehållet i denna Englands största konsttidskrift skola ett par bland de för den kyrkliga konsthistorien viktigaste artiklarna påpekas.

I juni- och augustinumren ger *F. G. Robinson* viktiga uppslag i frågan om den berömda 1400-talsmästaren »Der Meister von Flémalle». Mannen hör till de anonyma konstnärspersonligheter, som konstruerats fram ur en grupp liknande verk. Särskildt ha tyska konsthistoriker utmärkt sig genom skapandet af dylika abstrakta personligheter, hvilka naturligtvis för redans skull måste förses med *något* namn, ofta lånadt från den ort, där deras bästa eller först bekant vordna arbete befinner sig. Der Meister von Flémalle kallades först Der Meister von Mérode, eftersom ett särskildt vackert arbete af hans hand befann sig i en grefvinna de Mérode's ägo. Då grefvinnan emellertid började neka vetenskapens utsände att granska och fotografera hennes skatt, togs denna ära från henne, och konstnärens namn blef i stället »Mästaren från Flémalle» efter ett kloster i Belgien, från hvilket ett par taflor, som nu finnas i Städelsches Institut i Frankfurt, skulle stamma. För ett par år sedan ansågs mästaren ännu all-

mänt som en sydnerländare, en realist af Eyckarnes skärpa, ehuru ägande större intresse för tillvarons minsta detaljer, som kolorist stående närmare Roger van der Weyden, ehuru känsligare. En personlig, nervös stämning, ett exotiskt element i hans ansikten gjorde honom särskildt intressant. Med ofantlig ifver pläderade så den franska kritiken under den parisiska 1903 års retrospektiva utställning för Flémalle-mästarens ställning såsom en af *franska* 1400-talsskolans mest strålande ljus. Men liksom alla andra attributioner åt franska skolan, som företogs under utställningens patriotiska feststämning, måste man äfven mottaga denna med mycken misstro. Mästarens kalla färg talar visserligen för hans romanska ursprung. Men Nederländerna hade beröring med andra romanska land än Frankrike. Den tyske konsthistorikern von Tschudi har redan påpekat, att *Spanien* är ursprungsorten för så många af Flémalle-mästarens taflor. Anknytande härtill visar Robinson på arkitektoniska detaljer i ett af hans verk, som tyckas vara direkt kopierade ur en Salamancakyrkas kor. I andra spanska målningar från senare delen af 1400-talet, som afbildas i »The Burlington», skådas flera drag, som tyckas vara beroende på Flémalle-mästarens stora inflytande. Detta bevisar nu ingalunda tillfyllest, att han var spanjor eller ens hufvudsakligen verksam i Spanien. Men tanken, som en gång förts in på denna stråt, håller gärna kvar hypotesen. Flémalle-mannens grå karnation, nervösa ögon och febrilt fingrande händer, det starka känslomomentet förknadt med ett outreradt realistiskt, torrt humoristiskt sinne för småsaker göra, att man gärna i honom ser en landsman till Goya, Zurbaran och Cervantes.

Det är för öfrigt om flera af det utom-italienska 1400-talets realister, som denna årgång af *The Burlington* gifver nya och viktiga upptäckter. *Roger de Fry* meddelar i septemberhäftet en rad hittills opublicerade miniatyrer af Pol de Limbourg. Denne arbetade c. 1400—c. 1430 i Frankrike och är i detta land jämte sina bröder motstycke till brödraparet Eyck i Nederländerna. Dessutom kunna de bidra till förklarandet af det gåtliga plötsliga uppträdandet utaf Eyckarnes nästan fulländade konst på 1420-talet. Af Limbourg'arne se vi t. ex. bland de af Fry meddelade miniatyrerna arbeten från 1400-talets allra första år. Af den nordnederländske Gerard David meddelar hans lärde biograf *James Weale* nyfunna arbeten å flera ställen i tidskriftens årgång. Till Davids lärjunge Adrian Isenbrant — en af de »primitive», hvilka stjärna tändes genom den retrospektiva låneutställningen i Brügge 1901 — skrifves en Madonna med helgon i det Cookska galleriet i Richmond (septemberhäftet) samt ett egendomligt Kristus-hufvud i en engelsk privatsamling (augustihäftet). Taflan kommer egendomligt nog från Abyssinien, ansågs där som en helig ikon (verkligt Kristus-porträtt), kom i engelska händer vid det abyssiniska residenset Magdalas forcering genom engelsmännen 1868. Det fina arbetet har förut tillskrifvits Q. Matsys. Både attributionen till Matsys och till Isenbrant synes sakna berättigande.

May Morris beskriver ett praktfullt prof på engelskt broderi från tiden omkring 1300, en korkåpa, kallad »The Syon cope». Det halvcirkelformiga plagget betäckes af i hvarandra flätade fyrpass. Inom hvarje fyrpass synes en figur eller en scen. Figurer och grupper äro så ställda, att de, när kåpan hängde på sin bärares axlar, fingo sin naturliga position med hufvudet upp och fötterna ned. Tidskriftens utmärkta illustrationsmaterial ger tillfälle att iakttaga intressanta ikonografiska detaljer i scenerna. Inom samma ram, som innesluter Marias likprocession — apostlarne bära kistan, judarne söka stöta ned kistan, men deras händer fastna ömkligen vid dess sidor — synes också madonnans själ i form af ett litet naket barn buret i ett draperi af två änglar. Från detta barn kastas ett smalt band ned till Tomas. Enligt Tomas-legenden betvivlade han ju bl. a. också *Marias* himmelsfärd men öfvertygades, då den dödas gördel plötsligt faller ned från himlen till honom. — Denna kontaminering af de två motiven, grafprocessionen och Tomas' gördel-episod, är ikonografiskt anmärkningsvärd. I marshäftet skildrar miss Morris en annan dylik kåpa af liknande anordning »The Aschi cope». Hennes artiklar böra för intresserade ha betydelse bl. a. genom sitt försök att precisera skillnaden mellan engelskt broderi — opus anglicanum — och italienskt, under 1200- och 1300-talen.

J. P. Richter vidrör i januarihäftet frågor rörande katakombmålningarna i Rom, hvarvid vi dock icke nu skola uppehålla oss, då ett standard work öfver katakombmålningarna, Monsignore Wilperts Roma sotterranea, le pitture delle Catacombe Romane inom kort skall bli föremål för en ingående anmälan i Kult och konst.

R.

Till redaktionen inlämnade publikationer.

Otto Rydbeck: Medeltida kalkmålningar i Skånes kyrkor. Lund 1904.

Alfred Lichtwark: Meister Francke. Kunsthalle zu Hamburg 1899.

Alfred Lichtwark: Meister Bertram. Hamburg 1905.

Wilhelm Bergsten: En konstnärsmonografi öfver Per Hörberg. Norrköping 1904.

The Magazine of fine arts. November 1905.

Handlingar tillhörande ärenden vid Storkyrkoförsamlingens kyrkostämma den 29 november 1905 (bl. a. ang. kyrkans restaurering). Stockholm 1905.

För sällskapet Kyrkosångens Vänner.

Meddelanden från Centralkommittén till sällskapets särskilda stiftskretsar (Cirkulär n:r 2).

I. Frågor,

som under 1906 torde behandlas vid kretsarnas möten, hvarefter svaren insändas till Centralkommitténs sekreterare.

1. *Hvilka åtgärder kunna och böra vidtagas till förbättring af den fosterländska och kyrkliga sången å lägerplatserna?*

Frågan har förberedelsevis behandlats vid centralkommitténs årsmöte under K. S. V:s 3:e allmänna förbundsfest i Uppsala den 19 sistlidna augusti på grund af en från Västerås-kretsen inkommen skrifvelse i ämnet. Oberoende af de åtgärder, som från centralkommitténs sida komma att vidtagas, torde dock denna frågas stora nationella betydelse kräfvat, att den behandlas äfven vid kretsarnas möten öfverallt ute i landet. Allmänhetens uppmärksamhet och intresse för densamma torde därigenom bättre vinnas. En god lösning af densamma torde ock därigenom underlättas. Saken gäller landets värnpliktiga ungdom, dess fortsatta bildning i fosterländsk samt religiöst-sedlig anda.

2. *Huru skall en fruktbringande samverkan mellan K. S. V. och organistföreningarna åstadkommas och ordnas?*

Sällskapet K. S. V., som inom sig sluter ett icke obetydligt antal organister och kantorer, hyser det varmaste intresse för de sträfvanen, organistföreningarna upptagit på sitt program, men är ock öfvertygad om, att dessa skola lättare och snarare komma till ett lyckligt resultat genom fördomsfri och ädel samverkan mellan dem och sällskapet. Möjliggörandet af och de lämpliga formerna för dylik samverkan är innebörden af denna fråga.

II. Erinringar

rörande sällskapets verksamhet och formerna därför.

1. På grund af den erfarenhet, som under senare åren inom några kretsar vunnits, förordas såsom en synnerligen lämplig form för sällskapets verksamhet anordnandet af *offentliga diskussions- och sångöfningsmöten å skilda orter inom resp. kretsområden*. Dessa möten kunna lämpligen öppnas med en *kort liturgisk morgonbön* i ortens kyrka samt avslutas med en enklare eller rikare *vespergudstjänst*,

därvid ortens sångkrafter, om ock blott en unison skolkör, säkerligen gärna lära vilja medverka. Diskussionen inledes med kortare anföranden af någon medlem i kretsen, präst eller organist.

2. I samband med dessa möten eller fristående från dem, eventuellt i stället för avslutande vespergudstjänst, är synnerligen lämpligt att anordna offentliga s. k. *koralaftnar* eller *kyrkosångsaftnar*. Med eller utan inledande *populärt kyrkosångshistoriskt föredrag* företages därvid, efter några inledande anvisningar och upplysande notiser samt framför allt möjligast bästa föresjungning af ledaren, gemensam uppsjungning af valda rytmiska koraler. För sagda ändamål hänvisas dels till »Kyrkosången 1904», där rikligt material för historiskt inledningsföredrag kan hämtas, dels till »Valda typiska koraler i reviderad rytmisk form» enligt K. S. V:s koralbok (2:a uppl.), som naturligtvis därvid bör användas. De valda typiska koralmelodierna å särskilda tryckta blad, afsedda att för tillfället utlånas bland menigheten, kunna å kr. 5 per 100 ex. rekvireras hos prostén Rich. Norén, adr. Tors-tunaby. Hvarje krets bör äga ett tillräckligt antal exemplar däraf. Dylika koralaftnar skola, om de rätt ledas, aldrig förfela att göra ett lefvande intryck af den rytmiska psalmsångens afgjorda företräde. Dylika sångstunder ha ock öfverallt i olika delar af landet, i stad och på landet, af församlingarna omfattats med det lifligaste intresse och aldrig visat sig erbjuda några verkliga svårigheter. Anordnandet af sådana rekommenderas därför på det varmaste.

3. Äfven rekommenderas mera *slutna öfningsmöten* mellan präster och organister, därvid liturgisk sång och läsning öfvas för främjande af ett naturligt och rätt betonadt föredrag, i förening med inbördes broderlig kritik.

4. Vid anordnandet af *vespergudstjänster* torde man omsorgsfullt undvika det välmenta men mindre välbetänkta skattandet åt en ytlig och förskämd smak genom val af sådant textuellt och musikaliskt innehåll, genom sådan gång och form, som saknar kyrkligt liturgisk anda och hållning. En vespergudstjänst måste för att vara berättigad byggas på den gammalluterska vesprens historiska grund och får icke urarta till något slags musikalisk soaré eller aftonunderhållning, icke vara något konsertartadt.

5. För att *skolans* sångundervisning, jämlikt K. brefvet den 20 mars 1885, måtte bl. a. blifva en »förskola för sången i kyrkan», är angeläget att väl tillvarata den knappa tiden genom *planmässigt ordnade psalm- och mässsångsöfningar*. Goda anvisningar lämnas i OLIVER HAGLUNDS broschyr: »Om sången i skolan». (Gleerups förlag, 50 öre.)

6. »Psalmlappen» bör lämnas organisten så tidigt, att nödiga förberedelser kunna medhinnas, eventuellt med skolkören. Präst och organist böra i vänlig samverkan göra allt hvad göras kan för att *höja församlingssången*. Härvid är ingalunda olämpligt att inbjuda församlingen till en stunds sångöfning före eller efter gudstjänsten.

7. *Kretsarnas sekreterare* anmodas att till redaktören af sällskapet K. S. V:s årsberättelser (f. n. folkskolinspektören J. A. FRANZÉN, Värnamo) regelbundet och i god tid insända: a) uppgifter på förändringar i kretsarnas styrelser m. m.; b) korta berättelser om föregående års verksamhet och viktigare beslut; c) mötesreferat, notiser m. m. angående kyrkosångsrörelsen.

8. »*Kult och konst*» anbefalles till energisk spridning inom och utom sällskapetets kretsöreningar. Detta är villkoret för, att den skall kunna uppehållas.

Sekreteraren.

Till våra »musikillustrationer».

Under rubriken »Musikillustrationer» komma vi — oafsedt den särskilda större musikbilagan: »Samling af koralpreludier» — att meddela sådan musik och sådana musikexempel till den med nästa årgång af »Kult och konst» börjande artikelserien: »*Ur kyrkosångens historia*», som åtminstone tills vidare icke på annat sätt kunna lämpligen publiceras.

I anslutning till artikeln: »Vår största kyrkosångsfråga» meddela vi här först några prof »*från den andliga folksången i Dalarne*». N:r 1 (i tvenne intressanta varianter) härstammar från *Floda*, n:r 2 från *Leksand* och n:r 3 från *Mora* (lär dock på liknande sätt ha sjungits äfven i Leksand och andra dalssocknar). Melodierna till »*Himmelriket liknas vid tio jungfrur*» (gamla psb. n:r 214) och »*Vaker upp, I kristne tröga*» äga alla kriterier på att vara verkliga svenska folkmelodier, s. k. »toner», ursprungligen skapade och sjungna af begåfvade natursångare bland folket. Såsom sådana äro de präktiga exempel både på hvad »folket» själf förmått producera och huru det kunnat sjunga, när det fritt fått följa sina egna musikaliska intentioner. Hvilka i all sin enkelhet goda och gripande melodier! Och hvilken dräpande vederläggning af de påståenden man ännu ofta får höra från vissa »fackmän» bland hrr kyrkomusiker, äfven i framskjuten ställning, att »folket», det stackars misskända folket, aldrig kan lära sig att sjunga »rytmiskt»! En sådan vederläggning äfven i fråga om rikare melismatiska tongångar (s. k. figurationer) utgör den gamla härliga Mora-formen på »den kristeliga dagvisan», den från medeltiden härstammande gamla psalmen 424 i vår nuvarande psalmbok. I denna melodiform sjöngs den kristeliga dagvisan förr sist i julmorgongudstjänsterna, naturligtvis hela psalmen igenom, och man skulle i Mora knappast ansett sig fått fira en verklig juldag, om man ej fått sjunga »den signade dag».

Ju mer man spelar och ju bättre man lär sig sjunga dessa prof på gammal äkta svensk andlig folksång, desto bättre förstår och desto högre måste man älska dem.

Vi upprepa vår ofvan framställda maning att uppteckna och samla hvad som af denna svenska andliga folksång ännu finns kvar, innan det varder ohjälpligen för sent.

I mera direkt sammanhang med artikeln »Vår största kyrkosångsfråga» står hvad som meddelas under rubriken: »*Nya psalmmelodier i koralsättning.*» Det händer ej sällan, att våra nyare psalmdiktare skriva goda psalmer på sådan ovanlig meter, att man i hela luterska kyrkans oerhördt rika psalmmelodiskatt (på mer än 10,000 melodier!) knappast kan finna en enda, som utan tillökning eller väsentlig förändring kan lämpas till dem. Så är fallet med Hultgrens vackra adventspsalm: »*Du kommer, Jesus, till ditt rike*» och Paul Nilssons goda skriftermålspsalm: »*När jag till dig, o Jesus Krist.*» Endast af denna anledning har undertecknad vågat sig på den svåra uppgiften att försöka komponera *nya* melodier. Sådana erbjudas här till dessa båda psalmer utan andra anspråk än att vara »försök», framställda till välvillig pröfning. Hvad den förras numera ovanliga femtaktsrytm angår, vill jag meddela, dels att sådan ännu lefver på folkets läppar åtminstone i Finland (jfr ILMARI KROHNS och MIKKO NYBERGS på finska litteratursällskapets bekostnad utförda stora samlingsverk från den andliga folksången i Finland samt 1904 års officiella finska koralsbok!), dels att denna femtaktsrytm gaf sig alldeles omedelbart vid melodians upprinnande och till en början alldeles utan att jag afsiktligt eller medvetet tänkte därpå. Sjunges den blott naturligt precis efter notvalörerna, skall man snart finna, huru naturlig, enkel och lättfattlig denna femtakt är. — N:r 3, »*För dig, o Gud, jag klagar*», är en gammal härlig äkta svensk folkton ur 1697 års svenska koralspalsbok, som förtjänar *ny psalmtext*. I n:r 4, »*Herre dig i nåd förbarma*» (sv. ps. 384) har vår framstående kyrkomusiker, direktör JOHANNES LINDEGREN, gifvit oss en ny, enkel, vacker, äkta folklig melodi, som förtjänar upptagas. Den äkta folktonen röjes icke minst af begynnelsens likhet med den gamla välkända svenska vaggvisan, hvilket ej förringar dess värde. Dessa nya melodier ha för att bättre uppfattas här meddelats i koralsättning.

Musikillustrationer.

A. Från den andliga folksången i Dalarne.

(Läs först, hvad som säges härofvän under rubriken: »Till våra musikillustrationer».)

I. Himmelriket liknas vid tio jungfrur.

I:a varianten.

Lifligt tempo.
M M $\text{♩} = 100.$

Från *Floda*. Uppteckn. af org. J. E. TUNSTEDT.
Arrangerad af RICH. NORÉN.

Piano.
(Orgel.)

V. 1. Him - mel - ri - ket lik - nas vid ti - - o jung - - frur, Som
V. 7. Så lå - - - ter oss va - ka och haf - - - - va det nit, Att

vo - ro af o - - li - ka sin - ne. Fem mån - - - de oss
tron och vår kär - lek må brin - na! Vi må - - - ge här

vi - sa vår trö - ga na - - tur, Vårt söm - ni - ga, syn - di - - ga
föl - ja vår brud - gum med flit, Och e - - vi - ga sa - lig - het

* De små noterna följa 7:e strofens text, som fordrar upptakt etc.

f *poco ritard. e dim.*

kyn-ne. Gud nå - - - de oss syn - - - da-re

fin-na: Det him - - - mel-ska bröl - - - lo-pet.

p

ar - - - ma!

A - - - men.

(Orden se Gamla psb. 214.)

II:a varianten.
 Tämlichen lifligt tempo.
 M M ♩ = 100.

Från *Floda*. Uppteckn. af org. J. E. TUNSTEDT.
 Arrangerad af RICH. NORÉN.

Piano.
 (Orgel.)

p

1. Him-mel-ri-ket lik-nas vid ti--o jung--frur, Som

p

vo - - - ro af o - - li - ka sin - - ne. Fem mån - - - de oss

vi - - - sa vår trö - ga na - tur, Vårt söm - - - ni - ga, syn - di - ga

Långsamare. *f* *p molto dimin.* *pp*

kyn - - - ne. Gud nå - - de oss syn - da - re ar - - ma!

ritard.

2. Vaker upp, I kristne tröga!*

MM ♩ = 100.

Från *Leksand*. Upptecknad och arrangerad af AND. JOBS.

Va - ker upp, I krist - - ne trö - ga! Be - sin - nen dock, att

Gud af nåd Från syn - da - söm - nen väckt ert ö - - ga,

* Ur »*Visor och Låtar från Leksand*, upptecknade och arrangerade af ANDERS JOBS», en förträfflig samling nya mest världsiga folkmelodier, som snart utkommer i tryck.

Och vill er le - - da med sitt råd. O, läm-nen

syn - - dens mör - - ka grop, Och gif - ver akt på Je - - su

poco ritard. (Omkväde.)
Långsammare.
rop: *f* Va - - ker!

3. Den kristeliga dagvisan.

(Sv. psb. 424 såsom den in i vår tid sjungits i Dalarne.)

Tämligen raskt tempo.
(♩ ungefär = en sekund.)

Från Mora. Efter uppteckningar af J. GABRIELSSON
och J. E. TUNSTEDT. Arrangerad af AND. JOBS.

p Den sig - na - de dag, den sig - na - de

tid: Hvar mor - gon jag mån - de be - tän - - - - ka, Då

nå - de - nes sol, så här - - lig och blid, Rann

upp för all värl - den att blän - - - - - ka. Och

her - dar - na hör - de Guds äng - lar i skyn, Som - - - - -

sjön - - go, att da - gen var kom - - - - - men!

B. Nya psalmmelodier i koralsättning.

(Läs först hvad säges häröfvan under rubriken: »Till våra musikillustrationer».)

1. När jag till dig, o Jesus Krist.

(Till skriftermålspsalm af PAUL NILSSON.)

Ej fort.
(Ungefär 10 sek. pr versrad.)

Melodi: RICHARD NORÉN.
Harmoni: JOHN MORÉN

v. 2. Jag tror, att jag till dig får gå, Ty du har dig för-

ned - rat så På den - na lå - - - ga jor - den, Att tjä - na - re - - - ge-

stalt du tog, För al - las vå - - - - ra syn - der dog Och

är nu e - - - vigt vor-den Vår Fräl-ser-man, Vår bro - der sann, Som

för oss al - - - la be - der. Vårt bar-na - skap du å - - ter-vann Och

ritard.
oss till him - - len le - - - - der.

(Den öfriga texten se slutet af artikeln »Vår största kyrkosångsfråga».)

2. Du kommer, Jesus, till ditt rike.

(Till adventspsalm af G. M. HULTGREN.)

Tempo: omkring 10 sek.
pr versad.

Mel. o. harm.: RICHARD NORÉN (1905).

V. 4. Du kom-mer, Je - - - sus, till ditt ri - ke; O Her - re, kom då
All ängs-lan ur mitt hjär-ta vi - ke! Min själ jag öpp - - - na

ock till mig!
vill för dig. Att du med sa - - - lig - het må dra - ga Där-in och

där din bo - - ning ta - ga. Min Konung, kom! Jag vän - - - tar

ritard. Något långsammare.
dig. Min Fräl - sa - re, jag häl - - - sar dig. Pris va - - - re

dig, o Je - sus mild! Från dig jag al - - - drig blifve skild!

3. För Dig, o Gud, jag klagar.

Ps. Nr 257 i 1697 års svenska Koralsalmbok.
Bearbetad af HERMAN PALM.

Musical score for 'För Dig, o Gud, jag klagar.' in G minor, 6/4 time. The score consists of three systems of piano accompaniment with lyrics. The first system has the lyrics 'För Dig, o Gud, jag kla - - - gar min synd och skröp - lig -'. The second system has the lyrics 'het, som här jag tim - li - gen dra - - ger, dra - - ger; Gud,'. The third system has the lyrics 'styrk min e - länd - het!'. The piano part features a steady bass line with chords and moving lines in the right hand.

För Dig, o Gud, jag kla - - - gar min synd och skröp - lig -

het, som här jag tim - li - gen dra - - ger, dra - - ger; Gud,

styrk min e - länd - het!

4. Herre, dig i nåd förbarma (Litania).

• (Sv. ps. 384.)

JOH. LINDEGREN.

Musical score for 'Herre, dig i nåd förbarma (Litania)' in G minor, 4/2 time. The tempo is marked as ♩ = 69. The score consists of two systems of piano accompaniment. The piano part features a steady bass line with chords and moving lines in the right hand.

♩ = 69.

The first system of musical notation consists of two staves. The upper staff is in treble clef with a key signature of two flats (B-flat and E-flat). It contains a melody of quarter and eighth notes, with a fermata over the final note. The lower staff is in bass clef and provides a harmonic accompaniment with chords and moving lines.

The second system continues the piece with two staves. The upper staff features a melody with a fermata, while the lower staff maintains the accompaniment with various chordal textures.

The third system also consists of two staves. The upper staff has a melody with a fermata, and the lower staff continues the accompaniment.

The fourth system is shorter, consisting of two staves. The upper staff shows a few notes with a fermata, and the lower staff has a few notes, possibly indicating the end of the piece.

KULT OCH KONST

TIDSKRIFT

FÖR

HYMNOLOGI, KYRKOMUSIK, KYRKLIG BILDANDE KONST
SAMT LITURGISKA FRÅGOR I ALLMÄNHET

ORGAN FÖR SÄLLSKAPEN

KYRKOSÅNGENS VÄNNER OCH PARAMENTIKENS VÄNNER

1906

FÖR REDAKTIONEN:

RICHARD NORÉN, PROST,
HUFVUDREDAKTÖR OCH UTGIFVARE.

JOHNNY ROOSVAL, DOCENT,
REDAKTÖR FÖR BILDANDE KYRKLIG KONST.

HERMAN PALM, TEOL. KAND., PASTOR.

STOCKHOLM

P. A. NORSTEDT & SÖNERS FÖRLAG

KUNSTEN OCH KONST

STOCKHOLM

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

1906

INNEHÅLL.

	Sid.
<i>Arbman, Joh.</i> och <i>Alner, Hjalm.</i> : K. S. V. bland Lapplands fjäll (illustr.)	114
<i>Blix, Frans</i> : Om orgelns användning vid gudstjänsten	184
<i>Curmån, Sigurd</i> : Är kyrkobyggnadens vård församlingens ensak . .	30
» » Restureringsprinciper (illustr.)	241
» » Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag . .	126
» » » » » (illustr.)	221
» » » » » »	286
<i>Ekman, J. A.</i> : Evangeliets kulturmakt; tal vid invigningen af Hagalunds kyrka	34
<i>Fett, Harry</i> : Från ungotiken i nordanfjällska Norge (illustr.) . . .	1
<i>Fredlund, Erik</i> : Huru bör liturgens sång utföras, för att den skall motsvara sin uppgift i liturgien, och hvad bör han därvid sjunga?	206
<i>Lampa, Sven</i> : Om versarterna i Olaus Petris psalmbok	161
<i>Lundström, Herman</i> : Sven Bælter, vår förste svenske kulthistoriker .	81
<i>Mannström, Oscar</i> : Moderna kraf på en kyrkobyggnad (illustr.) . .	25
<i>Norén, Richard</i> : Om betydelsen af kulthistoriska forskningar och studier	48
» » Från de svenska skolornas gregorianska sång under 1600-talet	148
<i>Norlind, Tobias</i> : Musiken vid svenska skolor under 1600-talet . . .	91
» » Svenska kyrkosångböcker från 1500- och 1600-talet med tryckta melodier (m. notillustr.)	279
<i>Roosval, Johnny</i> : Sankt Jodocus från Å i Östergötland (illustr.) . .	13
» » Sankt Göran på Åland (illustr.)	21
» » Legendariska målningar på det Bormanska altarskåpet i Vadstena klosterkyrka (illustr.)	105
» » Två antisemitiska monument i Uppsala domkyrka (illustr.)	174
» » Diskussion öfver restureringsprinciper i föreningen Urd i Uppsala (referat)	263
<i>Rudin, Daniel</i> : Från en liturgisk-musikalisk studieresa i Tyskland 1905 (utdrag och referat)	60
<i>Ugglas, Carl R. af</i> : En dopfunt från rokokotiden (illustr.)	203
<i>Ullman, U. L.</i> : Den nationella och kyrkliga sången vid seminarierna (officiellt utlåtande)	39
<i>Zorn, A.</i> : Restaureringsprinciper, öppet bref till Jonny Roosval . .	276

Smärre uppsatser, anmälningar af utställningar, meddelanden.

	Sid.
<i>Roosval, Johnny</i> : Stockholmsutställningen (illustr.)	69
» » Liciums utställning (illustr.)	77
» » Kulturhistoriska afdelningen på Norrköpingsutställ- (med teckningar af förf.)	134
» » Sofiakyrkans mässhakar (illustr.)	140
» » Symboliska väggmålningar i Arboga stadskyrka	145
<i>Stengård, S. J.</i> : Den unisona sången	236
<i>Wieselgren, Oscar</i> : Ett meddelande om Karl-Knutssons-bilden på Grips- holm (illustr.)	230
Den rytmiska psalmsången vinner ytterligare framgång i Luleå stift (<i>Hj. Alner</i>)	296
Läby kyrkas räddning	240, 295
Åtskilliga smärre meddelanden och notiser	295, 298

Anmälningar och recensioner af skrifter.

OTTO RYDBECK: Medeltida kalkmålningar i Skånes kyrkor (Lund 1904). Af <i>Johnny Roosval</i>	146
WILH. BERGSTEN: En konstnärsmonografi öfver Per Hörberg (Stock- holm, Nordin & Josephsson 1904). Af <i>Carl R. af Ugglas</i>	233
Ett nytt svenskt psalmverk och en ny svensk koralbok (<i>R. N.</i>)	297
ARKITEKTEN. Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst (<i>J. R.</i>)	299
EDVARD EVERS: Tillägg till 1819 års Psalmbok; förslag med stats- bidrag utgifvet år 1906 (Stockholm, E. J. Ekmans förlagsex- pedition). Granskning af <i>Th. E.</i>	300

Musikillustrationer.

Från de svenska skolornas gregorianska sång under 1600-talet: » <i>Cantus funebri</i> », arrangerad för unison och fyrstämmig kör med orgel af <i>John Morén</i>	155
Koralprof ur: »Koralbok till Evers' psalmbokstillägg», utarbet- tad af <i>Richard Norén</i> och <i>John Morén</i>	313

4
B
alla omlof

Från ungotiken i nordanfjällska Norge.

Af **Harry Fett**.

Öfversättning från författarens manuskript.

I konstens historia måste man alltid räkna med enstaka särskildt välsignade tidevarf. Fidias och hans skapande århundrade ha alltid och skola alltid samla människornas blickar på sig, och renässansens alla konstnärliga krafter verka på oss med samma nästan bländande makt, som de verkade på sin egen tid. Men historien äger också en tredje välsignad tid, nämligen 1200-talet, som till konstnärlig brännpunkt har de stora katedralanläggningarna i Nordfrankrike. Undersökningen af medeltidens bildande konst är näppeligen mer än påbörjad. Det på vidt skilda orter befintliga materialet, bristen på bestämda konstnärsnamn med däraf följande brist på biografier och konstnärsanekdoter, men framför allt det omfattande intresset för medeltidens mäktiga arkitektur ha bidragit till att gifva de öfriga konstarterna en mera tillbakaskjutten plats i forskningen. Dock — på den sista tiden har forskningen energiskt kastat sig öfver äfven dessa sidor af medeltidens konstlif.

Medeltidens plastik har under det senaste årtiondet dragit stor uppmärksamhet till sig särskildt från en rad utländska forskare som W. Vöge, Adolf Goldschmidt, A. Weese, Frank-Oberaspack, Emile Male, Edward Prior m. fl. Metoden är blott en enda: den att medelst sträng stilkritik söka ordna konstverken till skolor och i grupper på grundval af den likhet, som en gemensam verkstadspraxis förlänar, ja till och med att se det individuella för att därur försöka ge en bild af bestämda konstnärspersonligheter. Ty det är klart, att en i konstnärligt afseende så högt utvecklad tid, som medeltiden under sina klangdagar, hade sina bestämda konstnärspersonligheter med hvar och en sitt särdrag, äfven om det personligast personliga icke stod så högt i kurs då, som det gör i våra dagar. Blott det, att den konstnärliga kvaliteten är så högeligen olika, pekar ju i den riktningen. Denna stilkritiska metod har på de sista åren i stora drag klarlagt antikens konsthistoria, medan det ännu hvilat något af

Fig. 1. *S. Paulus. Staty i trä trån V. Gausdal i Norge. Nu i Nordiska museet.*

halfmörker öfver medeltiden. Som sagdt — det arbetas på att ge klarare linjer åt äfven denna tids konsthistoria, och förutom stilens alla strömningar skola egendomliga och fantastiska konstnärer träda emot oss ur det underbara sagoland, som heter medeltidens konsthistoria.

Frankrike är medeltidens stora kulturland. Från Provence sprider kulturen ut sig öfver detta rika land. Öfverallt uppstå små lokala bildhuggarskolor. Liksom under ungrenässansen ha vi den ena ortskolan vid sidan af den andra, hvar och en med sitt typiska drag, tills hela medeltidens konst slår ut i blomma med de stora nordfranska katedralerna. I Chartres med den mäktiga kungaportalen, som har hela den föregående tidens allvar och höghet öfver sig, med den fina sydportalen och den mera kraftiga nordportalen, i Notre Dame i Paris, hvilken liksom Chartres äger hela den stränghet, som plägar utmärka en ännu ung stil, medan stilen i hela dess flor, dess höghet och glans möter oss i Notre Dame i Reims, höggotikens Partenon och de

franska konungarnes kröningskatedral. Det är unggotikens och höggotikens stil, som tar form, och som nu sätter sin stämpel på hela Europas konst. Franska konstnärer resa omkring med sina skissböcker,

Fig. 2. Detalj af Paulus-statyn från V. Gausdal i Norge. Nordiska museet

såsom Villard de Honnecourt, och stormännen, som bygga katedraler rundt om i landen, hafva helt säkert skickat några af sina mer begåfvade unga män för att lära på de ställen, hvarifrån den nya stilen räknar sina anor. Det är på det sättet vi kunna förklara, att vi t. ex. här i Norge ha statyer skurna ur norsk gran, som visa

Fig. 3. I sten hugget hufvud från Trondhjems domkyrka, högkorsets gesims.

Det var med Sverreätten, som den gotiska stilvågen kom in öfver landet, och kungarne jämte prästerskapet voro bärare af denna kultur. I Nidaros och Stavanger byggas de stora katedralerna af de

Fig. 4. Hufvud från Trondhjems domkyrka, högkorsets gesims.

tydlig släktskap med bestämda franska skolor. Naturligtvis uppträder denna stil olika i skilda land, på några ställen är den lokala traditionen starkare, på andra svagare, på några orter uppträder stilen tidigare, på andra åter senare, men öfverallt tränger den in med den makt, som konstnärliga nyskapningar i alla tider ha ägt. Äfven uppe hos oss kunna vi följa den nya stilens rörelser, se den gamla romanska konsten få en liffullare karaktär och följa stilens vandring från ungdomlik öfver i höggotikens former.

af andliga, i Bergen och Oslo är det kungamakten, som låter resa dem. Af de kungligas gotiska anläggningar är Magnus Lagaböters yngsta apostelkyrka den mest bekanta. Konung Filip III hade öfver Kristi törnekrona, som Ludvig den helige hade hemfört från sitt korståg, rest den lilla gotiska pärlan Sainte Chapelle. En del af denna så heliga relik gaf han kung Magnus, som i sin kyrka tycks hafva kopierat Sainte Chapelle. Den ägde bestånd till 1530, då den blef nedrifven. Vi veta, att statyer af de 12 apostlarne voro anbragta på fasaden »lige paa den maade som de er i Trondhem». Från Oslo ha vi ännu kvar några fragment af bildhuggarearbeten från

de raserade katedralerna; i Stavanger finnes ännu en rad mer eller mindre restaurerade hufvuden, liksom ock åtskilliga förvittrade ansikten, som tala om högmedeltidens konst, här och hvar sticka fram ur de hvittrappade kyrkorna rundtomkring i landet. Men hufvudkällan är dock domen i Nidaros, vår medeltids chef-d'oeuvre. På dess konstnärliga utsmyckning har en massa händer arbetat. I oktagonen och högkoret ha i brokig förvirring en öfvergångstids konstnärer stämt möte. Vi ha en konstnär med arkaiskt allvar men utan den energi, som ofta utmärker en öfvergångstids konst, och vi ha konstnärer, som sträfva med att bringa lif och nytt innehåll in i de gamla formerna. Där finnas hufvuden, som höja sig till en stark, vild patos, under det att andra blott göra några förtviflade grimaser. Höggotiken har en typisk representant i västfasadens mästare.

I domkyrkan häruppe ha vi att göra med en rad konstnärer från medeltidens klassiska århundrade och med många hundra af dess större och mindre arbeten. Och dock! Hur mycket ligger icke också här i ruin, och hur många luckor nödgas man icke söka utfylla på andra platser för att om möjligt få en vidare bild af vår medeltida skulpturs historia. Ett viktigt fyllnadsmaterial äger vårt land i sina träskulpturer. Månet spörsmål kan genom dem belysas. Man kan klarare se stilens begynnelse i och med ingjutandet af nytt lif i de antik-bysantinska motiven, se dess nyanser och olikartade inflytanden utifrån. Vår träskulptur ordnar sig i lokala grupper, hvilka man godt kan tänka sig i förbindelse med våra städers nu tillintetgjorda monumentala stensulptur. — En sådan liten grupp skall här närmare behandlas. Det är en del unngotiska arbeten från Nordanfjällska Norge.

Nordiska museet äger en apostlafigur från V. Gausdals kyrka (fig. 1 o. 2), som är ett af de allra bästa arbeten, medeltidens plastik har skapat i Norge. Hög och lugn står aposteln med sin bok i vänstra och helt säkert svärdet i högra handen, trampande på en stackars ömklig varelse, det ondas representant. Statyen föreställer

Fig. 5. *Hufvud från Trondhjems domkyrka, högkorets gesims.*

Paulus — svärdsfästet och det långa skägget tala därför. Stilen är den unga gotikens, hvilken spåras i dräktbehandlingen med de djupa, kraftiga vecken, som så starkt markerade och så föga »arrangerade» falla ned från midjan, öfverklädnadens alla energiska veck, detta

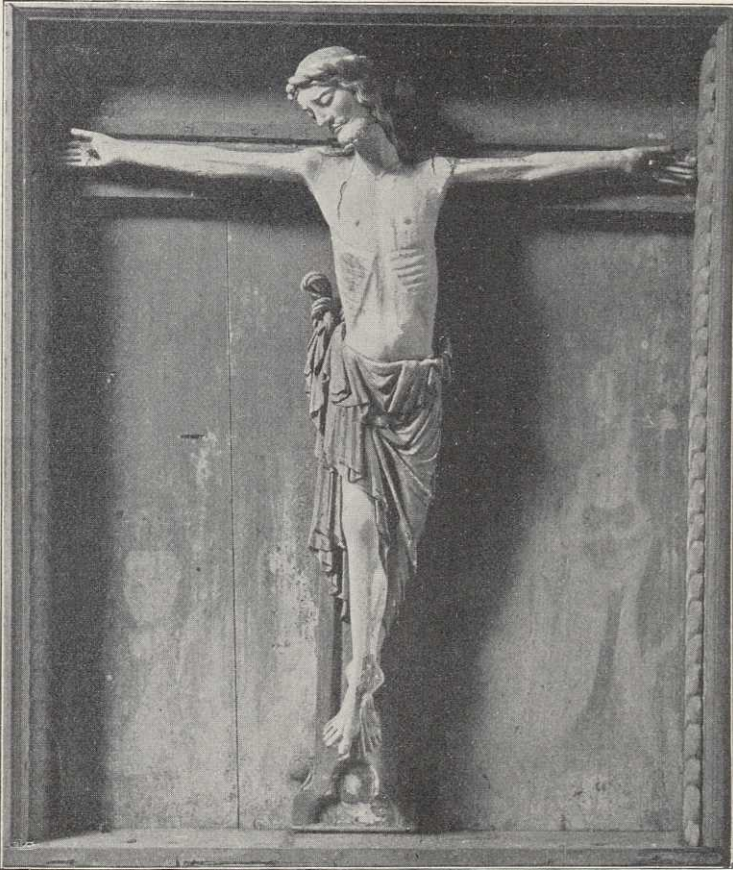

Fig. 6. *Krucifix från Mosvikens kyrka. Videnskabernes Selskabs samling i Trondhjem.*

formligen oroliga spel af veck, som följde med den unga tidens nyvaknade intresse för stoffer. Samma energiska stil visar behandlingen af fötterna.

I själfva hufvudet tala två tidsåldrar sitt språk, och det tyckes, som om denna brytning har gifvit just detta arbete en höghet och

ett allvar, som höra till det allra sällsyntaste i vår konsts historia. Det romanska allvaret, den tunga högtidliga uppfattningen af människan har satt sin prägel på detta ansikte, under det att den nya realismen kan spåras i allt det öfriga, t. ex. i ögonens modellering och säkra teckning, som ger blicken något starkt, ett nästan smärtfyllt forskande uttryck. Huruvida mästaren med bestämd konstnärlig vilja har gifvit denna själaforskare bland apostlarne detta uttryck kan måhända synas något tvifvelaktigt, ehuru det alls icke tycks mig otroligt. Utanför den romanska konsten, där uttrycket är stelnadt, ser man det icke ofta. Skägget är långt och arkaiskt med sina streckigt behandlade hårpartier, som sluta i stiliserade lockar.

»Då jag var i hirden», berättar Konungaspegelns mondäne författare, »var modet i hirden det, att håret klipptes kortare än öronbladen och kammades omkring på så sätt, att hvart hår föll så, som det helst ville, men öfver pannan klipptes det en kort tofs. Skägget plögade man bära kort och en liten knäffelborre därtill. Sedan blef det mod att bära en kant af skägg rundtomkring hela hakan på tyskt maner, och jag tror knappast, att det någonsin kommer ett skönare eller för krigsmän mera passande mod.» Vi finna detta mod särskildt på arbeten från senare tid, men här har konstnären bibehållit den gamla högtidliga skägghafsonen, och med den stiliserade behandlingen har han uppnått det, som var hans och hela hans tidsålders sträfvan — att med den nya tidens konstnärliga uttrycksmedel föra den gamla högtidliga konstens talan. Stigningen in i gotiken är ingen radikal process utan en lugn utveckling, och sällan har här i Norden en konstnär bättre lyckats att tala två tidsåldrars språk än den mästare, hvars utmärkt väl bevarade arbete nu finnes i Nordiska museet.

Det ligger nära till hands att gå till det nordanfjällska Norge för att finna besläktade arbeten. Förbindelsen mellan nordanfjällska och sunnanfjällska Norge gick i gamla dagar öfver Gudbrandsdalen, och den stock af konstnärer, som arbetade här, har naturligen också gjort Nidaros till ett konstcentrum. Det visar sig också, att man här icke blott finner närbesläktade arbeten utan äfven arbeten, som skulle kunna visa oss, hvarur vår mästares konst sprungit fram. Det finnes en rad hufvuden längs oktagonens gesims, som visa en tydlig släktskap med vår mästares apostlahufvud. Hufvudena hafva en något äldre prägel, och de äga med några undantag icke ett så högt konstnärligt värde som detta. De ha ofta något slappt, energilöst (fig. 3 o. 4), under det

att andra medelst vilda grimaser söka få fram människonaturens mera bestiala sidor (t. ex. fig. 5). Det råder något skilda meningar angående frågan, om ärkebiskop Øistein († 1188) har fullbordat oktogonen eller om arbetet fortsattes in i det 13:e århundradet. Koret och oktogonens skulpturarbeten bära en så olika prägel, att man i hvarje fall i fråga om skulpturerna måste tänka på en längre arbetsperiod. Jämför man dessa arbeten med vår mästares hufvud, spårar man likheten i den skäggbehandling, som slutar med de stiliserade lockarna (fig. 4). Ögonen ha samma bestämdt tecknade bryn, och till och med ögonens rundning är besläktad. Äfven håret är behandladt på samma litet streckiga maner, antingen det formar sig till lockar i pannan eller faller mera fritt. Som sagdt — släktskapen tyckes mig vara omöisskännlig. Skulle vår mästare som ung man gått i lära i en af de äldre verkstäder, som på hans tid hade till uppgift att smycka oktogonen med uthuggna hufvuden, och har han sedermera med nya idéer utvecklats stilen vidare? Jag anser detta mycket sannolikt.

Det finnes i Videnskabernes Selskabs samlingar i Trondhjem ett par arbeten, som likaledes tillhöra ungotikens tid och som dessutom visa ett utprägladt och gemensamt släktdrag med apostlafiguren i Nordiska museet. Det är för det första ett krucifix från Mosvikens kyrka (fig. 6 o. 7). Redan själfva arrangementet, den lugna frontala hållningen — hufvudet är blott svagt böjdt — visar den tydligaste respekt för det romanska krucifixet. Här finnes ännu intet af senare tiders vilda korsfästelseframställningar, som urarta till dessa konstens jämmerrop med deras fullkomligt modärna glädje i framställandet af lidande och smärta. Men den högtidlige, ceremoniellt korsfäste guds-sonen har dock gifvit vika för människan med de lugna ädla dragen. Det är dödens ro öfver detta unga ansikte, det fullbordades stillhet. — Rent konstnärligt når detta arbete upp till samma höjd som apostlafiguren, och äfven vid en noggrannare jämförelse skola vi finna slående likheter. Håret har något af samma fritt böljande fall. Ögonen ha här naturligen sjunkit ned, ögonbryn och ögonlock ligga tungt men säkert modellerade. Näsan har samma raka, manliga karaktär; munnen är på aposteln liksom talande, här hvilande. Själftva skägget är mindre stiliseradt men mynnar dock ut i samma rundningar. Som alltid är själfva den nakna kroppen tämligen skematiskt arbetad, men den nya tidens mera inträngande studium lyser dock igenom. Flera spår af naturstudium ser man i muskula-

tur, i gördeln och magens modellering. Speciellt äro fötter och tår af nästan lika skapnad och utförande på båda figurerna. Äfven klädedräkterna äro starkt besläktade; samma energiska och djupa

Fig. 7. *Detalj af fig. 6.*

veck, lusten att öfvervinna svårigheter i stoffbehandlingen äro gemensamma för de båda — så t. ex. i den högt uppfästade gördeln på korsfästelseframställningen och skymten af fingrarna bakom mantelfliken på apostlafiguren.

På det stora hela taget spelar dräkten under gotiken liksom fordom under antiken en stor roll. Då den romanska konsten började visa tecken till lif, var det först klädedräkten som drog uppmärksamheten till sig. Bysanz, anticens stora konservator under medeltiden, utöfvade just vid denna tid stort inflytande och det just i dräktbehandlingen. Däraf äga vi tydliga spår i vår egen ungotiks skulpturer. Att få in mera lif i veckens rörelser blef det program, efter hvilket den nya tiden arbetade.

Fig. 8. Apostlafigur från Horg. Nu i Videnskaberne's Selskabs samling i Trondhjem.

I alla plastiska verk från denna tid, däri inbegripna de här behandlade, har själfva statyen en stark monumental bundenhet. Intet lif har blåsts in i själfva figuren. Men omkring denna fasta form löser då dräkten ut sig, den blir fri och rör sig i djupa, oroliga veck. Här söker man en ersättning för det lif, som man icke vågar ge åt själfva människofiguren. I vecken och deras linjefall bli gotikens konstnärer mästare, och däri ligger deras starkaste insats. Och själfva stilens stigning kan man ingenstädes följa säkrare än just där. Hur har icke t. ex. höggotiken med sin lugna, måttfulla smak satt sin prägel på dräkten! De första strömningarna krusa dess ytor, de stiga under ungotiken till oroliga, djupa, nästan knittriga veck för att så vika för höggotikens stora runda och

fulliga linjespel, som nästan har något af böljeslagens regelbundenhet öfver sig. Mästaren till statyerna å Trondhjemsdomens västfasad har i utpräglad grad denna höggotikens dräktbehandling, som också bidrager till att ge dessa statyer den stora stilens säkra hållning. Men vår mästare äger ungotikens oro och glada kärlek till stoffet.

Det finnes ännu två träfigurer i Videnskabernes Selskabs samlingar i Trondhjem, som kunna sägas vara nära besläktade med de två nämnda arbetena. Konstnärligt stå de icke fullt så högt, äro också mindre till dimensionen, men det tycks mig dock, att släktskapen är så nära, att det kan vara tillåtet att tänka på samma hand eller i hvarje fall samma verkstad. Det är återigen en apostlafigur (fig. 8), från Horgs kyrka. Den har senare blifvit afsågad och insatt i ett nordtyskt altarskåp från omkr. år 1500. Vid första ögonkastet kan det måhända synas något vågadt att påstå, det denne nästan mon-däne apostel med sitt väl-vårdade hår och skägg skulle vara befryndad med det smärtfyllt allvarliga hufvudet i Nordiska museet. Och dock! Ögonens linje och teckning, det stiliserade håret och skägget stå i konstnärligt afseende icke långt borta, särskildt är Kristusfigurens skägg nästan identiskt. Dräkten är helt unggotikens, med allt det spelande och oroliga i vecken. Statyen är väl något yngre än Paulusfiguren. Samma stil präglar också en madonna från Grang (fig. 9), äfven hon nu i Videnskabernes Selskabs samlingar i Trondhjem. Man ser samma rika dräkt, som bokstafligen böljar omkring hennes knän och om Kristusbarnet. Med högra handen håller hon upp en af mantelns flikar på ett sätt, som om hon lekte med sin klädnad. Hennes hufvud är mycket karakteristiskt som ett unggotikens försök att skildra den unga flickan. De äldre madonnorna voro matronor och fingo, när de nådde som högst, nå-

Fig. 9. *Madonna med barnet från Grang.
Nu i Videnskabernes Selskabs samling
i Trondhjem.*

got af den antika mogna kvinnans skönhet öfver sig. Nu skulle det unga flickebarnet skildras med sitt koketta småleende på läpparna. Men detta var vår mästare icke vuxen. Det hela verkar här arkaiskt styft, blick såväl som löje. Dock, från andra ställen äga vi just vid denna tid de ljufligaste unga flickor. Släktskapen med de andra arbetena ser man i hårbehandlingen och teckningen af ögonen. Detta arbete kan dock ej räknas till de mera karaktärsfulla och har måhända blott gemensam verkstad med de ofvannämnda.

Vi hafva här genomgått en grupp arbeten från samma tid och nära besläktade. Jag tror icke det är för djärft att se en konstnär eller om man så vill en verkstad som upphof till desamma. De förskrifva sig från första hälften af 13:e århundradet och äro typiska verk i unggotikens stil. Vår mästare kan hafva lärt i de äldre konstnärswerkstäderna vid domkyrkobygget. Han har också arbetat på domkyrkan, och jag tror mig också här hafva sett än flera spår af hans verksamhet. Hans konst bär prägeln af den nya franska stilen, och vi ha här liksom i våra riddarsagor öfversatt fransk konst. Jag tror icke att stilrörelsen härvidlag har gått öfver England. Vår historia har just vid denna tid att uppvisa kraftiga kulturella förbindelser med Frankrike, ehuru jag är skyldig att tillfoga, det jag ännu känner jämförelsevis litet af engelsk skulptur.

Det hvilar ett aristokratiskt öde öfver medeltidens konstnärer — deras arbete är deras namn. Och vår mästars arbeten — särskildt de två förstnämnda — gifva honom en hög konstnärs rang. — Han är väl det nordanfjällska Norges mest betydande konstnär i tiden innan västfasadens mästare öppnade sin verkstad i den gamla bispe-staden.

Juli 1905.

Sankt Jodocus från Å i Östergötland.

Af Johnny Roosval.

Fig. 1. Abboten S. Jodocus, bild af snidadi, måladi och förgylldi trä i ett altarskåp från Å kyrka i Östergötland.

I Statens Historiska Museum förvaras ett altarskåp från Å kyrka i Östergötland, hvars hufvudbild framställer den heliga treenigheten — Gud Fader sittande på en tron håller framför sig en crucifixus; på korsarmen sitter den Helige andes dufva. Denna s. k. nådstol upptar midtnischen i altarskåpet och omgifves af två helgon, hvar och ett stående i sin nisch. Intet af dessa båda har kunnat namngifvas. Man har förut gissat på Ansgarius som beteckning för biskopen på vänstra sidan, men detta är falskt, eftersom biskopen i sin på vänstra flygeldörren framställda legend synes dö martyrdöden genom hals-huggning, en ära, som Ansgarius säges ha längtat efter, men som han faktiskt icke kom i åtnjutande af. Innehållet i dörrens legendariska reliefer är eljest af högst allmänt innehåll — en biskop blir slagen, satt i fängelse och tillika med följeslagare halshuggen under öfverinseende af en konung. Det är händelser, som förekomma snart sagdt på hvar femte sida i ett legendarium. Det gäller att välja mellan de många biskopar, som

här kunnat varit fråga om. Och för detta val har undertecknad icke ännu kunnat finna några stödjepunkter. Möjligen kan den senare delen af denna uppsats gifva någon i svensk helgonhistoria mera bevandrad forskare en ledtråd för identifieringen af biskopen.

Bilden till höger är kostymerad som abbot. Redan det underlättar något sökandet efter hans namn; antalet heliga abboter är färre än motsvarande tal af biskopar. Helgonets legend är i anspråklösa reliefer skildrad på den högra altarskåpsdörren.

Men ingen af de där förekommande personerna eller föremålen — kapell, tiggare, munk, bröd, fåglar, skepp, drake etc. — gäller som attribut åt någon abbot, som här kunde varit frågan om. Åtminstone ge icke de helgonlexika, som undertecknad disponerat, någon upplysning i den vägen. Men reliefernas kuriösa detaljer, tuppen framför den knäböjande abboten t. ex., reta nyfikenheten. Man tror sig stå framför en mer än vanligt intressant legend, kanske uppkommen ur världsliga skämtsagor. Det finns då ingen annan utväg än att gå till den källa, som i de flesta fall gifver svar på hagiografiska frågor: *Jacobus de Voragine's Legenda aurea* (recensuit Græsse Dresdæ 1843—46), och ur dess 243 kapitel utvälja dem som handla om abboter. Bland de uti den Græsseska editionen som särskildt bihang tillagda legender, som ursprungligen icke tillhörde *Jacobus de Voragine's* samling, befinner sig en, som gör anspråk på vår uppmärksamhet, nämligen kapitlet 184 (sid. 859), hvilket jag här meddelar i fri öfversättning och delvis referat.

Om den helige Jodocus.

Jodocus var son af britternas konung Judahelus. Han hade en äldre broder, som också hette Judahelus och som efterträdde sin fader på tronen. Dessa båda bröder, »för visso tvenne himmelska ädelstenar», voro samtida med en frankisk konung Dagobert. Efter ett krig med denne beslöt konung Judahelus att öfvergifva sitt jordiska konungarike för att vinna ett himmelskt, eller med andra ord att gå i kloster. Han bad därför sin yngre broder att öfvertaga rikets styrelse, på det att han själf skulle kunna fullborda sin föresats. Men den helige Jodocus, som icke var mindre glödande i sin kärlek till Gud, anhöll hos sin broder om 8 dagars betänketid. Under denna frist funderade han under ängslan, dag och natt, huruledes han skulle kunna undslippa konungavärdigheten, undfly sitt fädernesland samt afvärja broderns planer. Då hände det sig, att till det kloster, där han under ångestfull förbidan vistades, anlände nio pilgrimer, som

af from ifver voro gångna ut att se apostlarne Petri och Pauli fängelse. I hemlighet sällade sig Jodocus till dem, följde med till Paris och stod nu inför det spörsmålet, om han skulle ledsaga dem vidare eller icke. Men, följande den Helige andes ingifvelse, som städse styrde hans steg, skilde han sig från sina kamrater och deras väg samt begaf sig skyndsamligen till Pontinien, ett land fyllt af urgamla skogar och beboeligt allenast för de vilda djuren.

Belåten med denna ensliga trakt beslöt han att där bygga sig en bostad vid floden Alzeia, men förhindrades från denna sin föresats i sju år utaf landets herre, hertig Heimin, som vördade Jodocus för högt för att vilja släppa honom ifrån sig. Under de åren förökade han sin lärdom och invigdes till präst. Vorden präst döpte han sagde hertigs son. Då de sju åren voro gångna, öfvergick han till eremitlifvet, sedan en kyrka och en stuga byggts på ett ställe, omflutet af Alzeias bifloder.

Genom honom gjorde Herren under. Ty man måste betänka, att fåglar och fiskar af mångahanda slag kommo till honom liksom barn, som vilja smekas. De mottogo föda af hans heliga hand, kommo och svunno som husdjur. En gång, då han till föda för dagen endast hade ett helt litet kvantum bröd, besöktes han af Herren i en tiggares gestalt. Gudsmannen Jodocus lät då dela brödet i fyra hälfter och lät gifva tiggaren en del. Knappt hade denne gått, förrän Herren återvände i skepnad af en annan fattig, som icke heller hade något att äta och som därför mättades med den andra biten af det fyrdelade brödet. Utan dröjsmål återkom Herren för tredje gången såsom en fullkomligt uthungrad människa, och gafs honom då tredje delen af brödet. Därpå visade sig Herren för fjärde resan i skepnad af en ny tiggare, och nu fanns intet att undfägna honom med, utom den fjärde och enda återstående delen af brödet. Då gudsmannen Jodocus befallde, att äfven denna skulle offras, sade hans tjänare: »Vill du inte, att något skall sparas åt oss?» »Nej», sade helgonet, »gif allt åt de hungrande, ty Herren är mäktig nog att äfven i dag sörja för vår nödortf.»

Herren-tiggaren hade knappt aflägsnat sig, och Guds tjänare var ännu sysselsatt med att trösta sin lärjunge, som var upprörd öfver att provianten skänkts bort, då de genom fönstret fingo se fyra båtar fyllda med födoämnen anlända. De lastades ur, men man vet ännu i dag icke, hvem som rott dem dit, ej heller hvart de sedan togo vägen. Detta underverk och många andra därtill, som Herren på denna plats värdigades utföra genom sin tjänare, uppväckte vida omkring

hos människorna ett begär att begifva sig till Jodocus för att blifva delaktiga af hans böns krafte. Då åtta år förflutit, kunde han icke längre fördraga folkets oerhållna tillopp, utan drog sig under Herrens ledning tillbaka i en annan skog, där han byggde ett litet kapell till S:t Martins ära samt ermiten stuga. Under de fjorton år han där vistades hade han att utstå många anfall från djäfvulens sida. Där hände det sig t. ex., att en örn slog ner på hans tupp och förde den med sig. Men då Jodocus gjorde korstecknet, störtade örnen ned, och både tuppen och hans elfva hönor återvände oskadda till den helige eremiten. Icke långt därefter förvandlade sig djäfvulen till en hisklig orm och bet honom svårt i foten. Genom denna olyckshändelse visade den Helige ande honom, att han borde flytta till en annan ort. — —

Det som vidare berättas i legenden har ingen betydelse för tydningen af altarskåpets scener. Jodocus väljer en ny eremitboning, utför underverk — bl. a. slår han vatten ur en klippa, liksom Moses — kallas af påfven till Rom, återvänder till sin skog och dör där lugnt samt utför efter sin död såsom helgon flera underverk.

I S:t Jodocus ha vi funnit den sökte. För att kunna knyta reliefernas framställningar till berättelsens ord måste man emellertid betänka, att det tillhör medeltidens konstuppfattning att framställa flera olika episoder af en historia inom samma ram och emot samma bakgrund och att det därvid till och med kan förekomma, dels att samma person förekommer två gånger på samma tafva, dels att en hufvudperson uppfattas såsom medspelande i två handlingar, beroende på om åskådaren ger mera akt på hans förhållande till de figurer som stå till vänster eller dem som stå till höger om hufvudpersonen. Sålunda framställer den öfre reliefen å fig. 2 fyra olika händelser:

1) *Tiggarens besök.* Som vanligt i den senare medeltiden är tiggaren snidad som krympling, han kryper på knäna och stöder ena handen mot en sorts gångpall. Bakom ett slags bord står den i munkdräkt klädde lärjungen med det delade brödet framför sig. Jodocus själf är knäböjande — en ställning som egentligen icke tillhör tiggärhistorien utan episoden nr 3.

2) *Det med födoämnen lastade skeppets ankomst.* På högra sidan af reliefen synes en farkost på oroliga vågor.

3) *Tuppens bortröfvande.* Ofvanför skeppet synes en roffågel med utbredda vingar. I klorna håller han en annan fågel och hackar honom i hufvudet.

Fig. 2. Altarskåp från Å kyrka i Östergötland, högra dörren. Scener ur S. Fodocus' legend. Smidadt, måladt och förgylldt trä.

4) *Tuppens återkomst.* Jodocus knäböjer och beder om att återfå sin kära tupp. Strax är tuppen åter hos honom. Det ser ut, som om roffågeln återburit honom och därpå själf fallit död ned. På den döda kroppen står nu tuppen och triumferar.

Den nedre relifen framställer två saker:

1) *Djävulen i gestalt af en ormartad drake biter Jodocus i hälen.* Den onde passar på, då Jodocus är som ifrigast fördjupad i sin bok och då hans ställning kommit foten att blottas.

2) *Jodocus dör.* Änglar tillsluta hans ögon och sätta ljus i hans hand. Lärjungen synes här ock; han kan anses som medspelare antingen i den ena eller andra tablån.

I jämförelse med den vidlyftiga framställningen af tuppepisoden synes *Legenda aurea*s omnämmande af densamma väl kort. Men *Legenda aurea* är öfver 200 år äldre än vårt altarskåp. I Nürnbergerpassionalet från Koburgers officin af 1488 (sid. 276), som tillhör samma tidsskede som altarskåpet, märkes det, att den originelle abbots förhållande till sina fjäderfån med tiden blifvit ett särskildt omtyckt drag i hans saga. Där berättas, att han höll sig med elfva hönor och en tupp. »Dessa blefvo honom röfvade af en örn. Och till sist tog han tuppen och flög ett stycke bort med honom. Det blef S:t Jobst varse och gjorde det heliga korssets tecken mot örnen och besvor honom i Guds namn, att han skulle bringa honom hanen tillbaka utan men. Hvilket skedde. Därpå dog örnen.»

Det är tydligt, att vår belätessnidare följt en version af legenden, som i denna händelse öfverensstämde bättre med Nürnbergerpassionalet än med *Legenda aurea*. Däremot är det icke sagdt, att den honom inspirerande texten varit *lika med* passionalet, då i detta t. ex. olyckan med djävulen-ormen icke alls är nämnd.

I *Legenda aurea* läste vi, att de *genom fönstret* sågo skeppet närma sig. Strider det icke mot min identifiering, att de på altarskåpsreliefen stå *utanför* en byggnad? Nej, så ordagrant följer icke den primitiva konsten de texter den vill illustrera. Äfven om vår snidares text lydt lika med *Legenda aurea*, så ha vi dock i vinjetten till Koburgerpassionalets Jodocus-legend en underrättelse om att andra samtida konstnärer tolkade händelsen ungefär såsom altarskåpsmästaren i Sverige. Där ser man längst till vänster en byggnad, därefter en gråtande man — lärjungen som sörjer öfver att brödet tagit slut — därpå Jodocus, som gifver en tiggare sista kakan, där ofvan i luften en roffågel med en tupp, därpå en skildring af ett af Jodocus' mirakler.

Han är eljest icke bekant hos oss. Namnet Jodocus synes här icke varit brukligt. Han tyckes ha varit mest dyrkad i Syd-Nederländerna, ty det finns fyra belgiska helgon med det namnet från nyare tid, dessutom förekommer namnet ofta därsammastädes (t. ex. Genter-altarets instiftare Jodocus Vydt). I Frankrike finns ett par kloster med hans namn. I olika kalendrar synes namnet än den 11 juni, än den 25 juli, än den 13 december. Till den senare dagen har Acta sanctorum uppskjutit sin behandling af helgonet. I Sverige har han väl icke varit firad (om hans dyrkan ens varit något annat än en rent unik kult för Å socken) på den 13 december, då denna dag hos oss togs helt i anspråk af S:ta Lucia. I Vallentuna-kalendariet står t. ex. hennes namn och icke Jodocus' å den 13 december. I det i Berlins bibliotek befintliga exemplaret af Arndts Passionale (Lübeck 1507) står vid Jodocus' namn i registret skrifvet i bläck »10 nov.». Enligt Menzels Symbolik I, sid. 229, skall han vara en de sjöfarande patron. »I Labiau i Preussen stod fordom en ihälig gammal ek, i hvilken skepparne brukade kasta pengar till offer åt sitt skyddshelgon, den helige Jodocus. Men då en tjuf en gång tömde skatten, förtorkade eken.» Denna uppgift kan vara af vikt för legendforskaren. Å kyrka ligger ju nära Östersjön. En utredning af helgonet Jodocus' betydelse i Sverige kan här icke komma i fråga, den sparas f. ö. lämpligen, till dess Acta sanctorum hunnit till den 13 december.

Hvilka legender och mirakel som än berättas om den djurskyddsvänlige abboten, så synes hans betydelse för publiken i de många fall ha varit den, som en en gång populär vorden figur bekommer, i det att allahanda gängse mer eller mindre fromma historier kristalliserade sig på hans person.

Han synes sålunda på sina ställen ha varit ett folkligt helgon. Tupphistorien ger hans legend en anstrykning af humor, några af hans mirakler äfvenledes. Jag kan icke neka mig att bland dem anföra följande lilla novell, som Nürnberger-passionalet berättar, ungefär i följande ord:

»En gång var det en skön jungfru i en stad. Tre borgare voro kära i henne. De gjorde alla tre sitt löfte åt Sankt Jobst (= Jodocus) och bådo hvar och en, att helgonet hos Gud skulle utverka, att *han* finge jungfrun. Nu skulle den äldste fria först. Då gaf man honom jungfrun. Då sade han henne, att han för hennes skull bedt till S:t Jobst. Och strax därefter dog han. Då gaf man frun åt en annan borgare, som också talade om för henne, att han bedt till S:t Jobst för att få henne, och som strax därpå dog. Då fick hon den yngste

borgaren. Då sade han henne också, att han för hennes skull dyrkat S:t Jobst. Då sade frun: 'S:t Jobst har till min olycka bönhört er alla.' Då fattade borgaren stor kärlek till S:t Jobst och tjänade honom gärna.»

Det var ett riktigt godhjärtadt helgon! Han *kunde* bara inte neka, när man bad om något! Och härmed må föreställandet af detta under nyare tid helt och hållet bortglömda, men före reformationen tydligen åtminste i *en* del af vårt land kända helgon taga en ända.

Altarskåpet är af inhemskt arbete från omkr. 1500. Det är högst primitivt, äfven jämfördt med andra konstverk, som på den tiden utfördes i Sverige, men har dock sina pointer, såsom t. ex. fågelframställningen i den öfre af de två afbildade relieferna.

Sankt Göran på Åland.

Storkyrkans Sankt Göran har alltid varit ett populärt konstverk. Tillkommet som votivgåfva åt ett helgon, som, redan förut allmänt dyrkadt, vunnit ytterligare anseende genom sin medverkan till segern vid Brunkeberg, blef det under sin första tid föremål för en både patriotiskt och religiöst färgad hyllning. Som konstverk lär det ock ha satts i jämbredd med världens sju underverk. Om samtidens uppfattning af dess konstvärde vittna de legender, som växte upp omkring *konstnären*. Dennes faktiska namn och härkomst glömdes bort. — Han var i verkligheten en lybeckare, Bernt Notke, som för ett mindre antal år slagit upp sin verkstad i Stockholm, sannolikt hitkallad inkom för S:t Görans-statyens utförande. Efter fullgjordt värf flyttade han härifrån och framlefde sin ålderdom som en betrodd och ärad gammal konstnär i Lybeck, där han dog antagligen år 1517. Men detta var för alldagligt. Lybeckare, hvad var det för märkvärdigt? Sådana säg man ju alla dar, ens granne var tysk, allehanda krämare och handtverkare voro tyskar. Nej, den som gjort ett sådant under måste ha kommit från konstens hufvudstad! Och konstens hufvudstad var för den generation, som bildade legenden, icke Rom, icke Paris, utan *Antwerpen*, eller som man sade *Andorf*. Och slikt dråpligt man kunde icke heller framlevvat en lång ålderdom och dött i frid. Till stora dåd hör ett äfventyrligt lif och en romantisk död. Icke döden i sängen, utan för vapen. Så ympades på S:t Görans mästare en internationell sägen om konstnären, som gjorde det oöverträffliga och som sedan mördades på sin arbetsgifvares befallning, på det han icke skulle upprepa sitt storverk på annat håll.

S:t Göran var så uppskattad under 1500-talet, att han undgick det öde som drabbade den familj af helgonbilder, som jämte honom bebodde Storkyrkan och som ömkligen slogos i bitar af vederdöparne. Han undgick lyckligt flera faror från skilda håll. Ännu under 1600-talets förra hälft höra vi talas godt om honom. Det är Gustaf Adolf

Fig. 1. *S:t Göran och draken. På trä målad tafta i Saltviks kyrka, Åland, Finland.*

själf, som räknar upp honom bland de tre vackraste konstverk han sett i Sverige. I storhetstidens vetenskap beaktas han utaf Peringsköld på grund af de historiska minnen, som äro förknippade med honom. Från rokokon känner jag intet omdöme om honom. Han har säkert ännu förtjusat de naivare lagren, men väl icke tillfredsställt de bildades fina, ehuru begränsade smak. Från 1800-talets början finns ett numer humoristiskt verkande omdöme. Det förekommer i en då gängse och omtyckt illustrerad tidskrift, motsvarande den nuvarande *Ord och Bild* och betitlad »*Boyes Magazin*», i årgången 1821. Där meddelas en teckning efter Rafael, som föreställer Sankt Georg och draken, och i den till bilden fogade texten vidröres äfven Stockholms Storkyrkas gamla träbild med samma ämne. »Detta missfoster af god stil», säger textförfattaren, »lät Sten Sture d. ä. — — förfärdiga af en belätesnidare från Antwerpen till bevis på sin aktning för de sköna konsterna (det sista kursiveradt på hån af *Magazinet*s medarbetare) — — må man i sanning lyckönska vårt Fädernesland, att det ägt en Sergell, ännu har en Göthe, Byström och Fogelberg, men icke flera tjänare som Sturens — —.» (!!)

Fig. 2. S:t Görän och draken. Grupp i förgyllt och måladt trä, tillhörig Stockholms Storkyrka. F. n. deponerad i Statens Historiska Museum i Stockholm.

S:t Görans och hans mästars gradvisa återupprättelse från den tid, då Scholander målade två akvareller efter bilden och Statens Historiska Museum tog den inom sina murars skydd till den dag i dag, då förtjusningen på sina ställen har gått till öfverdrifter, är för bekant för att behöfva relateras.

Här är i afbildning återgifven en målning på trä, som tydligen utgör en parafraaserande kopia efter den stora S:t Görans-bilden. Det är tydligt, hvilken mycket dåligt gjord tafla detta är. Hvad är den då märkvärdig för? Hvarför skall den reproduceras? Är den en trogen kopia af S:t Görans utseende i äldre tid, då är den ju viktig. Detta kan icke påstås, eftersom den, som sagdt, är mycket fritt kopierad.

Den är dock i många afseenden af intresse. För det första. Under hela den tid, då S:t Görän varit så populär, höra vi icke om en enda efterbildning efter den. Ett populärt konstverk brukar eljest i regeln mångfaldigas i hundratals kopior.

Dylika kopior och alla konstföremål, där inflytande kan spåras efter ett stort beundradt verk, äro som ekon, hvilka den starkt klingande rösten från ett genialiskt arbete måste väcka. Så brukar det ske i länder med konstemottaglig publik. Men af vår S:t Görän hade vi icke sett någon efterbildning före 1800-talet! Här fanns kanske ingen konstnärlig genklang? Under sådana omständigheter var det gifvet af mycket stort intresse att se en uppgift om att det i en åländsk kyrka skulle finnas en tafla öfver S:t Görän, som vore alldeles lik den stockholmska, och att vidare se denna uppgift bekräftad genom de fotografier, som ortens kyrkoherde med största älskvärdhet anskaffade åt mig.*

Fotografien visar som sagdt, att den åländske S:t Görän är en oskickligt gjord efterbildning af den stockholmska gruppen. Socklarna ha icke kopierats, utan figurerna äro inställda i ett enkelt landskap. Allt är omstileradt till en senare tids smak; riddarens rustning, hjälm och svärd ha missförståtts, prinsessan har erhållit urringad, kortärmad klänning och fått ett trindt och belåtet ansikte, dubbelhaka och svällande bröst. En datering af ett så primitivt verk som detta är efter fotografi icke möjlig att utföra. Sextonhundratalets senare del är det senast möjliga.

Såsom enda kända äldre atbildning efter S:t Göräns-gruppen förtjänade taflan emellertid en närmare undersökning och beskrifning med angifvande af färgerna. Jag har dock ansett lämpligt att redan nu publicera den anspråkslösa taflan i afbildning, då den möjligen skulle kunna uppfordra till meddelanden om *andra S:t Göräns-framställningar* i Norden, som visa likhet med den stockholmska statyen. Hvarje meddelande i denna och dylika frågor mottages med tacksamhet af redaktionen för Kult och Konst.

* Författaren har fröken Fanny von Hartmann att tacka för meddelandet om den finska taflan.

Johnny Roosval.

Moderna kraf på en kyrkobyggnad.

Spridda reflexioner af en lekman.

I Stockholm och dess närmaste omgifningar har de senaste åren utvecklats en liflig kyrkobyggnadsverksamhet. Östermalm har fått sin dyrbara Oscarskyrka, Adolf Fredrik sin Matteuskyrka, Johannes sitt Stefanskapell, Dufbo och Liljeholmen desslikes hvar sitt kapell. Under byggnad eller nära sin fullbordan stå Sofiakyrkan på Söder och Vasakyrkan i Vasastaden, och alldeles nyss invigdes Hagalunds kyrka för sitt dubbla ändamål, att med sina vackra gammalskotska former nobilisera ett på måfå tillkommet förstadssamhälles yttre fysiologi samt med sina klockor kalla till helg och högtid.

Det skulle vara intressant nog att ingå på en jämförelse mellan alla dessa nya kyrkobyggnader ur arkitektonisk synpunkt. Lika lockande är emellertid att anställa några betraktelser af mera praktisk natur. Med en säker förvisning, att den arkitektoniska jämförelsen undertecknad förutan inom kort blir syn-

Fig. 1. Hagalunds kyrka. Exteriör.

Fig. 2. Hagalunds kyrka. Interiör.

lig i »Kult och Konst», och en stilla förhoppning, att hvad som här nedan säges kunde locka till ett meningsutbyte, som själfva saken är väl värd, må några reflexioner meddelas om moderna kraf på en kyrkobyggnad.

* * *

I dessa kraf ingå naturligtvis de oeftergifliga gamla: att ett gudshus skall bjuda vördnad och lyfta sinnet, vara andakten till stöd och genom sina blotta former skänka samling och ro åt tröttade och sökande sinnen. Dessa uppgifter bli alltid de förnämsta, så länge en kyrka bygges. Alla de här ofvan nämnda nya Stockholms-templen fylla också denna elementära fordran — naturligtvis i högre och lägre grad. Men ett närmare studium af dem ger vid handen, att därjämte i vissa bland dem en del nya kraf trängt sig fram och tagit sig uttryck. Som typer för dessa vill jag nämna Matteuskyrkan och Hagalundskyrkan.

Innan jag gör ett försök att närmare formulera dessa moderna kraf, torde det vara lämpligt att ägna några beskrifvande ord åt de båda kyrkorna.

Hagalundskyrkan — inom parentes sagdt ett litet underverk med hänsyn till sin tillkomst, byggd som den är utan kommunal uttaxering, blott på frivilliga gåfvor från hela landet, ingen öfverstigande 1,500 kr., och betingande inemot sin kvarts million, ehuru den faktiskt i reda pengar kostat endast en 45,000 kr. — ligger på en höjd, som lyckligt betonar dess ideella syfte. Med sina vackert valda färger, de rödaktiga väggarna i råkopp, tornets mörka koppar, det kolsvarta tegeltaket och de hvita rappade partierna är det yttre af förträfflig verkan. Mest i ögonen fallande är emellertid den egendomliga takresningen. Hela byggnaden är egentligen bara tak, fönster med stråpelare emellan och en mäktig sockel, kunde man vara frestad att påstå. Det hela ger emellertid intryck af trygghet och lugn, och träder man in, finner man, att den i exteriören främst af tornet företrädda lyftningen väl kommit till sin rätt genom de vackra gotiska takstolarnas anordning. Därigenom, att arkitekten låtit dessa stödsträcka sig ett godt stycke ut på de smala murpartierna mellan fönstren, är ett välgörande intryck af jämn fördelning nådt. De praktiska fördelarna af anordningen äro klara, utan att någon behöfver peka på dem: luftmängden i rummet är lätt att uppvärma, och kostnaderna för yttermurarna måste ha betydligt nedbringats genom den obetydliga höjden.

På västra sidan skjuter ett mindre gafvelparti fram. I detta är orgelläktaren förlagd, och under denna träffar man på en mindre sal, förenbar med kyrkan medelst en träjalusi. Dess syfte är att tjäna till lokal för nattvardsläsningen, symöten, fattigbjudningar o. s. v. Bredvid ligger ett litet kök — väl gömdt —, där de materiella substanserna för en fattigbjudning eller annan »kärleksmåltid» kunna tillredas.

I Matteuskyrkan i utkanten af Adolf Fredrik äro dessa sistnämnda appendix till själfva kyrkrummet än vidare utvecklade, i det att en undervåning får växa ut till ett komplex, som jämte en med kyrkan sammanbyggd envåningslänga inrymmer en kyrksal, bibliotek, rum för diakonissor och en arbetsstuga för barn. Själfva kyrkan ligger ofvan denna våning, hög och stor som ett Guds hus anstår, numera upphöjd till rang af sockenkyrka, sedan den stora Adolf Fredriks församlings delning genomförts. Helt säkert är man mycket belåten, att man byggde kyrkan där uppe på detta praktiska sätt i stället för att häfva upp en praktkyrka. Med sitt väl afvägda yttre och den slutna gården med sina höga murar och något klosterartadt öfver sig är Matteuskyrkan för öfrigt vacker nog, kanske en smula profan i

exteriören — hvilket dock skulle kunna ha händt med en »praktkyrka» också.

Frågar man sig nu, hvori det ovanliga i dessa två kyrkobyggnader ligger, finner man lätt, att det är i sammankopplingen af kyrkliga hvardagstarf och helgdagens behof.

De pastorala metoderna måste i vår tid vara en smula olika gamla tiders, i all synnerhet i städerna. Det sociala nödtillståndet i dessa sistnämnda föreskrifver ett helt annat tillvägagångssätt vid självårdsplikternas fyllande än förr. Husbonde- och mästaridyllens aflösning af ett kallt affärsmissigt förhållande vid de tidigare såväl som de mogna årens förvärf af det dagliga brödet har öfverflyttat plikterna gentemot den uppväxande ungdomen till församlingens skuldror i vida högre grad än förr. Kyrklig ungdomsvård är ett begrepp, som numera i sig innesluter mer än konfirmationsundervisningen och på intet vis tillgodoses med någon påyrkad högtidlig »kyrklig myndighetsförklaring» några år efter den första nattvardsgången. Nej, de unga vilja samlas till kamratligt umgänge, enkel, praktisk andakt, naturlig, sund uppbyggelse. Och detta kraf får kyrkan lof att möta, om hon ej vill, att nästa generation af stadsbarn skall gå henne än längre ur händerna än den nuvarande. Hon måste sörja för att deras vetgirighet ledes i sundt spår, ge dem tillfälle att vederkvicka sig efter dagens enahanda utan att fördärfva kropp och själ. Hur ideell och nödvändig än nattvardsgången är för ett sundt församlingslif, är vidare församlingsegenskapen ej på långt när tillgodosedd med denna enligt nutidens känsla och kraf. Skall det i en församling finnas en kärna, som i sig sluter det kristliga lifvet starkt och friskt, en verklig *församlingskärna* med samhörighets- och ansvarskänsla, måste det ges tillfälle för individerna att just i egenskap af församlingsmedlemmar träffas på annat sätt än enbart vid de offentliga gudstjänsterna. De behöfva komma tillsammans på ett vida mer intimt och förtroligt sätt. De behöfva rådgöra om menighetens trängande inre angelägenheter, upplifvas till samfällda ansträngningar, känna brödragemenskapens sötma. Hvad vittna de många enkla, mer eller mindre frikyrkliga bön- och missionshusen ute på landet och i städerna om, om ej detta — bland annat? Den officiella gudstjänsten blef för styf och stel, det innerligare religiösa lifvet sörjde spontant för sina behof, så kommo de små anspråkslösa gudshusen till, där man kände sig så nära hvarandra, så hemma. De voro fula, det är sant, men man förnam den inre glädjen där, och den förgyllde de simpla anordningarna. Så glömdes kyrkan oftast — till både de minnesslöas och kyrkans egna stora förlust.

Våra dagars svenska folkkyrka har att söka ånyo insamla inom sina murar såväl de förlorade sönerna och döttrarna som ock dem, hvilka en gång känt det för trångt och tungt inom henne för sina varma, ifriga hjärtan. Hon skall moderligare sörja för de unga och för de arma. Hon skall »värma, närma till hvarandra» sina medlemmar i anda och sanning.

Då en ny kyrka bygges, i all synnerlighet i en stad eller ett nyuppblomstradt samhälle — och hvar bygges annars i våra dagar en kyrka? —, böra alla dessa kraf få komma till tals. Kyrkan skall vara ett Guds hus genom att vara ett församlingens hus. Man skall mötas där inte blott i helgdagsdräkt till gudstjänst utan ock till bibelsamtal, missionsfester, arbetsmöten, söndagsskola o. s. v. De unga skola vänjas dit genom för dem afpassade möten. Det vill säga: en nybyggd kyrka bör innehålla icke blott ett gudstjänstrum, som mest står tomt, utan ock en mindre kyrksal eller samlingssal med tillhörande kök, bostad för diakon eller diakonissa, biblioteks- och läsrum, möjligen också rum för läkarmottagningar, där så är af nöden. Kyrkans herre kallades den store läkaren, barnens och de armas vän — påtagliga påminnelser härom i själfva kyrkobyggnaden äro på intet sätt ur vägen.

Att de uppgifter en så beskaffad kyrkobyggnad ställer kunna lösas af svenska arkitekter, utan att skönhetskrafven bli lidande därpå, äro Matteus- och Hagakyrkorna exempel på. De stå också — åtminstone den sistnämnda — som påtagliga bevis för sanningen af att ett verkligt gudshus ej behöfver prål och lyx för att fylla sin bestämelse. Äfven med enkla medel kan hög skönhet lockas fram. Och i en tid, då tusental i våra storstäder tvingas att packa ihop sig i kyffen och de stora folkskolehusen behöfva fördubblas — då är *det* ej det minsta »moderna krafvet», att millioner icke må läggas ned i lyxkyrkor, där det till på köpet ej det ringaste sörjts för en ny tids nya behof på församlingens område.

Oscar Mannström.

Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag.

Tidskriften skall för framtiden utkomma i början af tredje månaden i hvarje kvartal och kommer därvid att under denna rubrik lämna underrättelser om de kyrkobyggnadsärenden, som af Kungl. Maj:t afgjorts under näst föregående kvartal. Af flera skäl har det emellertid ansetts lämpligt att taga detta års början till utgångspunkt för redogörelserna, hvilka följaktligen begynna först i nästa kvartalshäfte för att sedan fortgå i oafbruten följd. Redigerandet af dessa underrättelser har öfverlämnats åt arkitekten, fil. kand. Sigurd Curman.

Är kyrkobyggnadens vård församlingens ensak?

»Hvarför få vi inte reparera och förändra vår egen kyrka såsom vi vilja, utan att bedja Kungl. Maj:t om lof därtill? Kyrkan är ju vår, och det är ju vi, som få betala arbetet!» Detta och snarlika yttranden hör man icke så sällan fällas af församlingarnas kyrkoherdar och förtroendemän, då de stå inför den verkliga eller inbillade nödvändigheten att göra en eller annan förändring å församlingens kyrka. Tyvärr saknas ej heller fall, då de icke ha låtit det stanna vid dylika yttranden, utan äfven handlat i öfverensstämmelse därmed. I de reseberättelser, som afgifvits till Öfverintendentsämbetet af tre arkitekter, hvilka sommaren 1904 förordnades att inspektera vissa landsändars kyrkor, finner man åtskilliga, lika beklagliga som färska exempel därpå. Och Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademiens handlingar innehålla mer än tillräckligt vittnesbörd därom. Huru kortsynt ett sådant betraktelse- och handlingsätt är, torde framgå vid närmare eftertanke.

Kyrkan är ej blott den nuvarande församlingens egendom. Den byggdes kanske för århundraden sedan med mödor och uppoffringar, med kärlek och konstfärdighet och öfverlämnades som ett dyrbart

arf åt efterföljande slakten. Den har sedan vårdats och omhuldats, tyvärr också mången gång vanställt och förplumpats, men som den nu står där med sina prydnader och sina sår, är den dock ett levande vittnesbörd om gångna tiders lif och kultur. Den är ofta nog det enda historiska dokument, som en socken äger. Och tillsammans bilda dessa landets gamla kyrkobyggnader en nationalskatt af oersättligt värde. De bilda en del af landets oskrifna kulturhistoria, där hvarje sten, hvarje penseldrag, hvarje liten prydnad är en bokstaf. Och hvarje sådan, som förfares, gör texten otydlig, mången gång oläslig. Förlusten är oersättlig, ty ett gammalt monument, som förstöres, kan aldrig mer återuppstå. Det växte upp ur naturliga förutsättningar, som försvunnit för alltid. Huru en sådan byggnad behandlas, kan därför omöjligt vara en enda liten församlingsensak, en enda församlingsgenerations ensak. Det ligger i nationens samfällade intresse, att sådana byggnader behandlas på bästa möjliga sätt, och då det är fråga om ett nationalintresse, är det icke blott statens rättighet utan äfven dess skyldighet att öfvervaka detsamma. Detta gällde nu de gamla kyrkorna.

Samma skäl äro naturligtvis ej tillämpliga på de nya. Men att äfven dessas uppförande på ett ur såväl teknisk som estetisk synpunkt tillfredsställande sätt icke kan vara den utförande församlingsgenerationens ensak, synes vara ganska själfklart. Den nya byggnaden uppföres för att i århundraden tjäna ett offentligt ändamål, och det måste ligga nationen om hjärtat att tillse, att icke underhålliga verk uppföras för offentliga medel, hvaraf för öfrigt en kommande generation oftast får betala en stor del genom byggnadslånens amortering. Kyrkobyggnadernas vård är alltså gifvetvis ur alla synpunkter ett allmänt intresse, som staten måste öfvervaka.

Det är naturligtvis på grund af detta det allmännas intresse, som nu gällande lagar och förordningar uppstått, hvilka stadga, att ingen nybyggnad, förändring, reparation eller dylikt af kyrkobyggnad må äga rum utan Kungl. Maj:ts pröfning och stadfästelse. Och för uraktlåtenhet att ställa sig dessa förordningar till efterrättelse kunna vederbörande ställas till ansvar, hvarvid emellertid är att beklaga, att straffpåföljden blott är allför obetydlig för att verka afskräckande på dem, som ej äro tillgängliga för andra skäl.

För kyrkobyggnadsärendenas handläggning och pröfning har Kungl. Maj:t hufvudsakligen två sakkunniga, rådgifvande myndigheter: Öfverintendentsämbetet och Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien. Därtill komma visserligen äfven domkapitlen, som

dock endast yttra sig angående ett byggnadsförslag ur rent gudstjänstlig synpunkt och som därför i de flesta fall sakna anledning till något verkligt ingripande i frågan. Öfverintendentsämbetet däremot skall pröfva alla dessa byggnadsfrågor ur teknisk, estetisk och ekonomisk synpunkt. Det vidtager förbättringar och förändringar genom sina arkitekter, gifver församlingarna uppslag till bättre lösningar af deras byggnadsproblem, söker afstyra ur konstnärlig synpunkt underhålliga förslag, kontrollerar konstruktioner och kostnadsförslag m. m. Att ämbetet därvid söker att i största möjliga mån tillgodose äfven de kulturhistoriska intressena, är ju naturligt, men vid ämbetets sammansättning äro hänsynen till de rent tekniska och konstnärliga frågorna afgörande, och den arkeologiska sakkunskapen kommer där först i andra rummet. Därför har ock Kungl. Maj:t en särskild rådgifvande myndighet, som skall tillgodose de arkeologiska och kulturhistoriska intressena, nämligen nyssnämnda akademi. Till akademiens granskning hänskjutas också alla ärenden, som röra äldre kyrkor, hvaremot nybyggnader naturligtvis icke komma inför dess forum. Akademien pröfvar icke blott de föreslagna åtgärderna, utan, medveten om, att under arbetets gång nästan alltid oförutsedda upptäckter göras i gamla kyrkor, meddelar akademien i hvarje särskildt fall föreskrift om, huru vid sådant tillfälle skall förfaras. Dessutom öfvervakar akademien, att kyrkans inventarier tillvaratagas, att grafvar under kyrkans golf icke obehörigen rubbas o. s. v.

Att en sådan mångsidig och sakkunnig pröfning af församlingarnas byggnadsprojekt blott är att betrakta som en utomordentlig fördel för församlingarna ur alla synpunkter, icke minst ur den ekonomiska, borde vara ganska lätt att inse. Teknisk, konstnärlig och arkeologisk sakkunskap tages icke på hyllan någonstades, allra minst i en liten landsförsamling. Då nu denna sakkunskap ställes till förfogande utan minsta kostnad, kan det tyckas högst förvånansvärdt, att det dock finns folk, som trots lagar och förordningar söka undandraga sig denna sakkunniga kontroll eller handla mot de af denna gifna anvisningarna. Det är ju att med berådt mod handla mot församlingens och landets verkliga intresse. Och skälet kan då ej vara något annat än att vederbörande till hvad pris som helst vilja genomdrifva ett tillfälligt hugskott med åsidosättande af det allmänna bästa i högre bemärkelse. Sådant handlingssätt anstår dock ingen ansvarsmedveten medborgare, och för kyrkans tjänare bör det därför vara en bjudande plikt att tillse, att något sådant icke förekommer med afseende på deras kyrkor.

Det må visserligen medgifvas, att de omtalade myndigheterna långt ifrån alltid fyllt de kraf, som rättvisligen kunnat ställas på dem, ett missförhållande, som kanske icke endast berott på den styfmoderlighet, hvarmed deras ekonomiska resurser blifvit tillmätta. Särskildt är det den oerhörda tidsutdräkten vid äfven de minsta ärendens behandling, som väckt det mesta missnöjet, men däruti tycks lyckligtvis på sistone någon förändring hafva inträdt. Det kan möjligen också ställas under debatt, huruvida den nuvarande organisationen och lagstiftningen på ifrågavarande område verkligen äro de mest effektiva och praktiska för vårt land. Men detta förändrar ingalunda församlingarnas skyldighet att göra allt hvad på dem ankommer för att under förhandenvarande omständigheter åstadkomma bästa möjliga resultat. Och med det växande intresse för våra byggnadsminnen, som lyckligtvis numera börjar visa sig i allt vidare kretsar inom allmänheten, kan man kanske våga hoppas på en lycklig utveckling och lösning af hela denna betydelsefulla fråga.

Glädjande är det också att kunna konstatera, hurusom äfven en hel del präster med kärlek och pietet börjat omfatta sina kyrkor och deras minnesmärken samt inse betydelsen af den sakkunniga ledningen i fråga om dessas vård. Åtskilliga hafva på senare tid vänt sig till ofvannämnda myndigheter med begäran om anvisning på lämplig arkitekt, målare och dylikt, hvilken begäran naturligtvis med största beredvillighet uppfyllts, ty intet är så afgörande för ett byggnadsföretags lyckliga lösning som just valet af förslagsförfattare. På denne beror det hufvudsakligen, om företaget redan från början kommer in på rätt bog eller ej. — Andra präster hafva visat sitt intresse genom att tillsammans med ritningarna insända smärre historiska redogörelser för sin kyrka. Och här och där gör man verkligen ansträngningar och uppoffringar för att kunna bibehålla gamla intressanta anordningar orubbade o. s. v. Att väcka, sprida och leda detta lofvärda intresse hos församlingarna är ju en af hufvuduppgifterna för denna tidskrift, som för öfrigt äfven den är tillkommen på prästerligt initiativ.

Ännu återstår emellertid oändligt mycket af den gamla surdegen, men det ofvan anförda visar en rörelse i rätt riktning, ty ingen lagstiftning eller inspektion i världen kan rädda de minnesmärken, som icke omfattas med förstående intresse och pietetsfull kärlek just af dem, som dagligen umgås med desamma.

Sigurd Curman.

Evangeliets kulturmakt.

Tal vid invigningen af Hagalunds kyrka

af

ärkebiskop J. A. Ekman.

Redaktionsmeddelande. Hagalund är ett af dessa talrika förstadssambällen, som på senare tiden så snabbt vuxit upp i Stockholms omgifningar. Befolkningen — nu omkring 5,000 personer — utgöres till största delen af fattiga arbetarefamiljer, som i följd af bostadsbristen och de oskäligen höga hyrorna i hufvudstaden drifvits hitut och trängt ihop sig i en sammangyttrad massa träkåkar. Vordet en sorgligt beryktad härd för fattigdom och nöd samt allsköns socialt och sedligt elände blef Hagalund snart ett kräfvande, hårdarbetadt fält för den uppoffrande människokärlekens verksamhet. Såväl i församlingen (Solna) som i hufvudstadens kristliga kretsar gjordes allt hvad göras kunde för att lindra nöden och bispringa i råd och dåd. »Sällskapet för kyrklig själavård», som länge utöfvat en så vacker och gagnande verksamhet i Stockholms utkanter, tog sig nu ock an Hagalund. Dess nybildade »Hagalundskrets» utöfvade en outtröttlig kärleksverksamhet. Snart fann denna nödigt att anställa en särskild »diakonpräst», som gick från lägenhet till lägenhet med deltagande hjälp och samlade folket till gudstjänster i förhyrd lokal. Fastare ordnad fattigvård och religionsvård kräfdes dock, med en egen kyrka till centrum. Sådan kunde den fattiga befolkningen ej själf åstadkomma. Men då satte Hagalundskretsen i gång en storartad insamling af frivilliga bidrag, ej blott i församlingen och hufvudstaden utan, snart sagdt, från hela landet, de senare genom s. k. »snöbollar» med prästfruarna till ombud. En ädel täflan i offervillighet uppstod: arkitekt och byggmästare gjorde sina arbeten gratis, leverantörer lämnade materialier dels gratis, dels till nedsatta priser, allehanda gåfvor in natura, äfven från Hagalund, inflöto, och — nu står den lilla praktiskt anordnade vackra kyrkan färdig såsom en *kärlekens offergård till Hagalund.*

Äfven en liten enkel, af konsten, såsom här, förädlad och smydd kyrka samt en enkel men anderik, stämmingsfull, äkta evangelisk kult äga i förening en underbar makt att verka förädlade på en i flera hänseenden bortkommen befolkning: de blifva ett nytt bevis på *evangeliets kulturmakt.*

Då vi i anslutning till den uppsats om Hagalunds kyrka, som förekommer på annat ställe i detta häfte, undantagsvis meddela ett på grund af dess innehåll för tidskriftens syfte tjänligt invigningstal, som förf. på vår hemställan benäget ställt till dess förfogande, hafva vi ansett oss böra förutskicka dessa meddelanden, som sprida ett säregnet ljus både öfver kyrkans tillkomst och öfver invigningstalets innehåll. Detta följer nu.

R. N.

* * *

»Jag skämmas icke vid evangelium. Ty det är en Guds kraft till frälsning för hvar och en som tror, för juden först, så ock för greken.» Rom. 1: 16.

Dessa ord skrefvos en gång till en liten krets af människor i den stora stad, som då räknades för världens hufvudstad, staden Rom. Där var härskaremakten, som sände sina bud vida öfver jorden. Där voro oerhörda rikedomar samlade. Där var prakt och glans. Där stodo stora hopar af människor på torgen sysslolösa, intet ägande eller förvärfvande; de skriade på myndigheterna efter bröd och skådespel, och stundom voro de med om att störta eller utropa kejsare. Där var en stor mängd människor, som i vantro och med vidskepliga bruk öfvade sin gudsyurkan, där var åter en annan stor mängd, som icke vidare hade någon tro på *någon* gudomlighet.

I denna stad hade Kristi evangelium blifvit inkastadt liksom frön, som fördes med vinden.

Hvad hade evangelium att göra i Rom? Skulle det icke nedtystas i världsstadens larm? Skulle det icke bortblandas i mångfalden af läror och meningar, som voro gängse i världsstaden? Skulle icke romarne förakta talet om en korsfäst jude som världens Frälsare? Förnäma och lärda romare, som något lärt känna förkunnelsen om Kristus, sade ock, att en ny eländig vidskepelse uppstått. Paulus sänder ett bref till en krets af människor i världsstaden, och han tänker, att Kristi evangelium, som han förkunnar, skall göra sig hördt där, att det skall uttränga alla andra föreställningar och läror om det gudomliga, osynliga och eviga, och att det i Rom skulle få fäste och därigenom dess spridande i hela världen underlättnas.

Sådana tankar kunde ju Paulus hysa, det var icke underligt. Men det underbara är, att dessa tankar voro riktiga. Det gick i verkligheten så, som aposteln tänkte. Väl mottogs Kristi evangelium i världsstaden med förakt och med våld, och då det vann framgång mer och mer, blefvo människor i stor mängd kastade för vilddjuren på skådebanorna, dödade med svärd, korsfästa eller brända. Men ändock blef efter ett par århundraden kristendomen utropad som romerska rikets religion. Hvad var orsaken härtill? Den innersta orsaken var den, att, såsom aposteln skref, *evangelium är en Guds kraft till frälsning för hvar och en som tror*. Mycken tro, som människor kunna hafva, kan skänka en viss glädje, kan göra människor själfbelåttna, kan skymma undan det fruktansvärda: död och dom, och åstadkomma, att människor lefva sorgglöst efter sin egen lust. Men genom tron, som Kristi evangelium uppväcker, vinnes en kraft till *frälsning*, vin-

nas förlåtelse för synd och förlossning från det ondas makt, åstadkommes renhet i hjärta och lefverne och vinnes hopp om evigt lif, ja, det eviga lifvet själfvt.

Ej skola vi jämföra en Stockholms förstad med den stora världsstaden. Men här voro och kanske äro ännu många lika främmande för Kristi evangelium eller lika afvoga däremot som de flesta i den stora världsstaden, och många kanske icke hafva högre tankar eller sträfvanden än de stora hopar af människor i Rom, som icke ville hafva annat än mat och nöjen och i vissa fall makt att bestämma öfver rikets öden. Hit kom Kristi evangelium. Mänskligt sedt syntes det icke vara utsikt, att det här skulle kunna uträtta mycket. Alldeles okänt var det icke för dem, som hit utflyttat, men ej heller mycket känt. Det kom med nytt allvar och med nya kraf på att blifva hördt och mottaget i invånarnes hjärtan. Och nu står här denna kyrka, i hvilken vi äro samlade, som ett vittnesbörd som förtäljer, att äfven här varder Kristi evangelium förkunnadt, och att människor här vilja samlas till att höra det.

I vår tid är det många, som hysa hat och till och med slunga hån mot Kristi evangelium, mot lärorna, med hvilka det framställes, och mot kyrkan, som frambär det. Orsaken därtill är bland annat den, att *Kristi evangelium icke gifver penningar, njutning och makt på jorden*. Aposteln Petrus sade en gång till en lam man: »Silfver och guld hafver jag icke, men det jag hafver, det gifver jag dig; i Jesu Kristi namn bjuder jag dig: ståt upp och gack!» Så säger Kristi evangelium: Silfver och guld hafver jag icke. Men till den bundna själen, den förlamade viljan och det nedslagna modet säger det: I Herrens Jesu Kristi namn bjuder jag dig: stå upp!

Människor glömma, att *det är Kristi evangelium, som lärt dem känna människovärdet*, hvaröfver nu, snart sagdt, enhvar är stolt. Kristi evangelium har gifvit åt den enskilda människan ett värde, som är vida högre än det denna tidens barn gifva, då de vilja skänka enhvar inflytande i samhället och ett angenämt jordelif. Ty Kristi evangelium tillbjuder åt hvar och en medborgarrätt i Guds rike, barnarrätt hos Gud och gifver evigt hopp.

Människor förgäta, att *Kristi evangelium har utbredt barmhärtighet i världen* och gjort kärleken rik, varm och oegennyttig, verksam och kraftig till att hjälpa de fattiga och lidande.

Människor förgäta, att *Kristi evangelium mera än något annat förmått utjämna motsatsen mellan olika folk och olika klasser af människor*. Den skarpaste motsatsen mellan folk den tiden, aposteln

skref, var motsatsen mellan judar och hedningar. Kristi evangelium kom som en kraft till frälsning för hvar och en som trodde det, för juden först, så ock för greken. När judar och greker fingo båggedera utan åtskillnad samma dyrbara gåfva, då var intet skäl till förakt eller afund mer, då borttogs fiendskapen mellan dem. Och den skarpaste motsatsen mellan olika klasser af människor var motsatsen mellan fria och slafvar. Genom Kristi evangelium blefvo herrar och slafvar bådadera Kristi fria tjänare. Icke finnes det i våra dagar någon säkrare väg till utjämnande af motsats och strid mellan olika folk, olika klasser af människor eller människor i olika lefnadsställning, än *om Kristi evangelium får gå framåt och lära människorna mer och mer att så uppskatta människovärdet hos alla, som evangelium uppskattar det, och mer och mer utbreda ödmjukhetens och kärlekens ande i världen.*

Oaktadt alla angrepp på Kristi evangelium, hvilka framträda i vår tid, *visar sig evangelium dock hafva makt bland oss och en icke ringa makt.* Det bästa vittnesbördet därom är, då människor tillbedja Gud i anden, då de vinna djup frid i hjärtat, bära lidanden i undergifvenhet och hopp, arbeta troget i sitt kall, därför att de vilja lyda Guds vilja, och visa sig angelägna om sitt eget och medmänniskors eviga och timliga väl. Men ett vittnesbörd om makten, som Kristi evangelium har i våra dagar, är ock, att kyrkor byggas eller restaureras. Den innersta orsaken därtill är en tro, att *Kristi evangelium, som i kyrkorna förkunnas, har en stor förmåga att bringa människorna välsignelse, att en verkan följer däraf, att människor samlas för att prisa Gud och bedja om hans nåd, en tro på Gud och på Jesus Kristus som den af Gud sände Frälsaren.* Uppenbarligen har uppbyggandet af Hagalunds kyrka framgått af tro. Sällskapet för kyrklig själavård har ombesörjt denna kyrkas byggande. Detta sällskap grundar sina sträfvanden på öfvertygelsen, att *Jesu Kristi evangelium är en Guds kraft till frälsning och att det bästa, som kan göras för ett samhälles och enskildas välfärd, är att Kristi evangelium förkunnas, så att det kommer nära åhörarnes hjärtan.* Därmed komma människorna under inflytande af den kraft, som är den starkaste till att hejda synd och last och upphjälpa ur elände, och inbjudning gifves att taga emot de högsta skatter och det härligaste hopp, som den himmelske Fadern gifver oss människor. Förenade gåfvor, större eller mindre, hafva utgjort medlen för denna kyrkas byggande, och mångas förenade böner hafva anropat Gud om framgång för företaget.

Vi alla, som glädjas öfver denna kyrkas fullbordan, bringa nu ett varmt tack till Sällskapet för kyrklig själavård och särskildt till styrelsen för Hagalundskretsen af detta sällskap, hvilken fattat planen och vidtagit åtgärderna för byggnaden, till alla, som gifvit gåfvor till kyrkans byggande eller dess prydnad, och till alla, som bedit för detta byggnadsverk, samt till alla, som ägnat redbart arbete för kyrkans byggande och utrustande, vare sig arbetet skett med tankens omsorg, med handens konstfärdighet eller med armens kraft. Men framför allt låtom oss tacka och priså Gud, som med sin kärleksande väckt åstundan, att denna kyrka måtte komma till stånd, uppväckt offervillighet och med sin goda skickelse låtit arbetet föras till ett lyckligt slut. En skald har tänkt sig, att världarnas Herre sagt: »Hvad kärlek i min värld har byggt, det rifver jag ej ned.» Tro och kärlek hafva byggt denna kyrka; Gud skall låta henne äga bestånd och blifva till välsignelse. Men vi böra bedja därom. Om bönen icke uppstiger från några hjärtan, eller om den tystnar, då kunna vi icke vänta, att välsignelsen gjutes från höjden. Ty Gud vill med sin nåd bo i hjärtan, som äro ödmjuka och trängta efter lefvande Gud.

Käre Hagalunds invånare! Tagen kyrkan som en god Guds gåfva till eder, och tänken på de ännu större gåfvor, som vår kärleksrike himmelske Fader vill gifva eder genom den predikan, den sång och bön, det dop och det firande af Jesu nattvard, som i kyrkan äga rum! Ringakten icke, försmån icke gåfvorna, som Gud tillbjuder eder! O, att I villen komma att mottaga Herrens ord och Herrens nåd, såsom den hungrande går till bordet och den af törst försmäktande skyndar till källan, som har det klara, friska vattnet!

Herren Gud, vår himmelske Fader, förlåne för sin egen kärleks skull och för sin älskade sons, vår Herres Jesu Kristi skull, att Hagalunds kyrka blifver till rikt och djupgående gagn för dem, som här bo, i våra dagar och i en framtid, hvars gräns vi ej skönja!

Den nationella och kyrkliga sången vid seminarierna.

Officiellt utlåtande af biskop **U. L. Ullman**

med några förutskickade ord af *Red.*

Folkskolans lärare och lärarinnor äro det svenska folkets första och viktigaste sånglärare. Folkskolan är *vår nationella barndomsskola*. Såsom sådan måste den — såsom den moderna vetenskapliga pedagogiken med rätta kräfvor — vara en sannskyldig *nationell och religiöst-sedlig uppfostringskola för lifvet*. Ett af världens främsta kulturfolk, de gamla grekerna, gaf sången och musiken en framstående plats i uppfostringsplanen. Ädla ord och ädel musik i förening med sång utöfva ock, rätt behandlade och utförda, en mäktigt uppfostrande, förädlade inverkan på de unga. Hvad för-
mår mera tända och stärka nationalandan hos landets ungdom än den nationella sången? Hvilket religiöst uppfostringsmedel verkar omedelbarare, djupare, mera innerligt värmande än den äkta kyrkliga folksången? Den har en gång varit en mäktig kulturmak. Den kan blifva så ännu, blott den får bli utförd i dess ursprungliga, friska, oförlikneliga, äkta folklighet och skönhet.

Men hur är det med sången, både den nationella och den kyrkliga i våra skolor, våra seminarier? Den är icke alls hvad den borde och kunde vara, hvarken i de senare eller i de förra, det våga vi på grund af mångårig, förtrogen kännedom därom påstå. Den är till sin uppfostrande vikt och betydelse underskattad, ja rent af misskänd och därför förbisedd och försummad. Den ensidiga intellektualism och s. k. »didaktiska materialism» (jfr den framstående tyske folkskolepedagogen Fr. W. Dörpfelds förträffliga arbete: »*Der didaktische Materialismus*»), som under förra århundradet behärskade äfven den svenska skolpedagogiken, lät sångundervisningen ligga nere, undanträngd, vanvårdad såsom ett simpelt »öfningsämne»,

hvars pedagogiska värde och betydelse seminarierektorer och folkskoleinspektörer ofta nog hvarken förstodo sig på eller egentligen brydde sig om. En af de mest framstående och värderade ledarne af folkskolan förklarade t. o. m. i en mot den, som skrifer detta, riktad artikel i »Tidskrift för folkundervisningen», att *seminarierna inte alls hade till uppgift och skyldighet att utbilda några sånglärare för folkskolan (!)*. Kan man då undra öfver, att det saknades både klart utstakadt mål och sångpedagogisk plan för detta »öfningsämne», hvori *en stor mängd* lärare och lärarinnor för resten *alldeles saknade förmåga att underisa*, emedan de, tvärtemot gällande seminariestadga, intagits i seminariet, ehuru de *saknade all musikalisk begåfning*.

Bör sådant få fortgå längre? Svaret härpå borde icke kunna blifva mer än ett: det måste bli ett slut på vanvärden af detta betydelsefulla bildningsämne, på den uttråkande slentrian, som blott väcker leda.

Konsten i skolan! Det är en nutida lösens, höjd af *den bildande konstens* framstående idkare och vänner. Skolorna, till en början läroverken, förses med ädla konstverk, afsedda att genom *synsinnets* förmedling verka estetiskt bildande på de ungas fantasi och känslolif. »Kult och Konst» vill med värme instämna i denna lösens, detta ädla sträfvande, som nog har stor betydelse.

Men i skolorna ha af gammalt förekommit och användts som bildningsmedel *tvenne andra grenar af den sköna konsten: poesien och musiken*, framför allt i deras innerliga förening till ett i *den nationella* och *den kyrkliga sången*. I dessa mera rent »andliga konster», som genom *hörselsinnet* verka djupt bildande och förädlande på hela det inre sjäslifvet, tanke, vilja, känsla, ha vi bildningsferment, som af ålder vunnit burskap inom den pedagogiska verksamheten och som kanske äro de mest *folkliga* (»populära») af alla konstens grenar, såsom de också äro de lättast och allmännast tillgängliga.

Mätte man icke försumma eller vårdslösa »konsten i skolan» i dessa former! Mätte litet mera af *äkta poesi*, af åskådligt lefvande *fantasi*, af varm och djup *känsla* få göra sig gällande i barnens och de ungas undervisning, framför allt vid sådant stoff, som särskildt lämpar sig härför, ja *kräfver* det! Barnasinnetts värld är ju så full af fantasi och poesi. Den sanne pedagogen bör alltid vara tillgänglig härför, lefva sig in i den världen och genom dess trollmakt själf söka inverka på barnen. Han skall bli rikligen lönad. Mätte *hvarje poetiskt stycke*, särskildt *hvarje lyriskt* sådant, som skall *sjungas*, röna en

fin, poetisk behandling, som äfven låter barnen njuta därpå såsom *konstverk*. Hvarje liten ädel visa, hvarje fosterländsk sång med äkta patriotiskt innehåll, hvarje skön psalm är något att göra af både i estetiskt och etiskt hänseende och får inte på ett groft sätt miss-handlas. Hvarje den enklaste profana *sångmelodi* eller kyrkliga *psalm-melodi*, som äger *inre musikaliskt värde*, är i grunden ett litet *konst-
verk* och får inte genom råhet fördärfvas. Fin poetisk och musikalisk uppfattning, ett däremot möjligast svarande utförande, en djup underström af sann och sund *svensk nationalanda* samt af äkta *religiös innerlighet, värme och lyftning* — det är hvad som behöfves i seminariets och skolans nationella och kyrkliga sång. Finnes detta, då har »konsten i skolan» redan på detta område och i denna form sin gamla, gifna plats — måtte det bli en *hedersplats!* — och då skall den ej heller förfela sin höga bestämmelse att vara ett både *estetiskt och etiskt värdefullt uppfostrings- och bildningsmedel*. Må så ock *den bildande konsten* med sina resurser träda till och sluta ringen!

* * *

Med dessa ord har Red. än ytterligare velat belysa och understryka det värdefulla officiella utlåtande öfver en nyligen ingifven petition om anställande af en *inspektor i sång och musik* vid våra *seminarier*, som afgifvits af h. h. biskop *U. L. Ullman* såsom en bilaga till Strängnäs' domkapitels tillstyrkan och som författaren benäget ställt till tidskriftens förfogande. Komme en dylik inspektion blott i rätta händer, d. v. s. blefve anförtrodd åt en person, som har erforderliga både musikaliska och pedagogiska förutsättningar samt erforderlig allmän humanistisk bildning, då torde nog mycket godt därigenom kunna verkas för sången och sångundervisningen i seminarier och folkskolor och därigenom äfven för hela folkets nationella och kyrkliga sång.

Vi meddela först afskrift af Strängnäs domkapitels protokoll rörande petitionens tillstyrkan.

Transumt af protokollet i Strängnäs' domkapitel den 10 januari 1906.

§ 30.

Hade seminarieriktorn *S. Lundqvist* afgifvit underdånigt yttrande angående musikläraren *L. Aug. Lunds* m. fl. underdåniga ansökning, att Kungl. Maj:t täcktes vidtaga åtgärder för anstäl-

landet af en inspektor i musik och sång vid rikets folkskoleseminarier; och beslöt domkapitlet i underdånighet tillstyrka nådigt bifall till den gjorda framställningen.

In fidem:

P. O. Lundblad

konsistorienotarie.

Biskop Ullmans särskilda officiella utlåtande i anledning af detta domkapitlets beslut följer här.

* * *

Med den praktiske pedagogens riktiga syn på föreliggande ärende har rektorn vid Strängnäs' seminarium i sitt genom domkapitlet infordrade underdåniga utlåtande betonat *det* skäl, som egentligen talar för de sökandes underdåniga hemställan om åtgärders vidtagande för anställande af en inspektor i musik och sång vid rikets folkskoleseminarier: därigenom skulle vinnas större likformighet i undervisningsplanen med afseende på nämnda ämne samt eventuellt stöd för vederbörande. Därjämte har seminariets rektor i samma sin underdåniga skrifvelse med all rätt framhållit vikten af att *en med seminariebildningens syfte förtrogen och i pedagogiskt afseende på detta område* (det musikaliska) förfaren fackman sattes i tillfälle att genom inspektion af utbildningen i musik och sång vid seminarierna *lära känna* hvad som vore godt att bibehålla och hvad som borde ändras samt *i hvad för riktning en eventuell reform af ifrågakvarande sångundervisning borde gå.*

Instämmande i det tacknämliga uppslag, som seminarierektorn Lundqvist i Strängnäs gifvit genom de sista af mig citerade och kursiverade orden, känner jag mig uppfordrad att ytterligare betona det af bemälde rektor antydda behovet af en snar reform beträffande seminariernas sångundervisning och att påpeka, i hvilka hänseenden den reformen synes böra företagas.

Hufvudsumman af hvad man i sagda stycke måste önska och påyrka kan sammanfattas i detta: *att seminariernas sångundervisning på bättre sätt än hittills i allmänhet torde ha skett måtte ordnas enligt rationellt pedagogiska grundsatser med uttrycklig hänsyn till seminariernas specifika syfte* och detta både i tekniskt-metodiskt hänseende och i fråga om *valet af musikmaterial.*

Det äldre traditionella sättet för den musikteoretiska undervisningen med alla dessa tonskalor, intervaller, ackorder, tonarter, tonträfningsöfningar m. m., så tröttande, tidsödande och intresset dödande hos unga sinnen, *bör så mycket som möjligt reduceras samt utbytas mot nyare, mer praktiska och snabbare till målet förande metoder.* Oafsedt själfva denna saks önskvärdhet i och för sig skulle härigenom den alltför knappt tillmätta tiden för sångundervisningen lättare kunna räcka till för andra långt viktigare och fruktbarare moment af ungdomens utbildning i sång.

Vida större uppmärksamhet än hvad hittills torde ha varit fallet måste ägnas åt *lärjungarnes tonbildning och andhämtning*, den musikaliska fraseringen och accentueringen m. m. Detta förutsätter då äfven, att, såvidt ske kan, de enskilda lärjungarne *hvar för sig* erhålla behörig ledning och praktiska anvisningar.

Inöfningen af sångstyckena i hela deras poetiskt-musikaliska gestalt bör på långt grundligare sätt än förr präglas af pedagogiskt syfte och skick samt ställas i organiskt samband med lärjungarnes utbildning öfver hufvud. Sångundervisningen får alls icke behandlas såsom ett blott dekorativt öfningsämne af jämförelsevis underordnad betydelse. För att ej bli för vidlyftig vill jag till belysning af det nu sagda inskränka mig till följande antydningar.

Sångtexten måste behandlas såsom någonting af lika stort värde och vikt som melodien och den harmoniska tondräkten. De sjungande böra allra först göras förtrogna med själfva det poetiska stycke, som skall sjungas, dess innehåll, dess korrekta uppläsning med liffullt uttryck, o. s. v., för hvilket ändamål sångtexten bör analyseras och förnyade gånger läsas högt, än af en i sänder, än af alla gemensamt. Först därefter må man gå till inöfning af textordens afsjungande. I samma mån som en sjungande individ eller kör genom intim bekantskap med sångens text är i sitt inre lifvad eller åtminstone intresserad af dennas innehåll, bör ju det musikaliska uttrycket vid afsjungandet kunna bli sannare, sjäfullare, friskare och alltså sångföredraget mera tillfredsställande. Vid användning af sådan metod — och den är den obestriddigt riktiga — ligger det i sakens natur, att sångledaren, som ju för egen del bör vara i besittning af musikpedagogisk bildning i och för sångernas inöfvande, ej sällan också både *behöfver* och *bör* träda i personlig samverkan med sina kolleger vid läroanstalten, främst med lärarne i kristendom, modersmål och historia.

I våra svenska seminarier tyckes flerstämmig körsång mestadels intaga en ganska framskjuten plats vid sångstunderna. För lärjungarne plägar detta vara rätt nöjsamt, och helt och hållet borttagas bör ju visst icke detta berättigade nöje. Men då denna sångart har rätt ringa aktuell betydelse för seminaristens blifvande lefnadskall, bör den ingalunda intaga så pass stort utrymme vid sågundervisningen, som fallet hittills tyckes ha varit, enär ju musikundervisningstiden vid den tilltagande trängseln af läroämnena helt säkert allt framgent kommer att bli jämförelsevis mycket begränsad. Det öfverdrifna betonandet af den *flerstämmiga* körsången, hvars inöfvande kräfver mycken tid och möda, har vid seminarierna (liksom vid allmänna läroverken) i sin mån mycket bidragit till att otillbörligt tillbakasätta den poetiskt stämningsfulla *enstämmiga* natur- och folksången. Och detta är ett beklagligt missförhållande.

Sångundervisningen vid våra läroanstalter har ju till sitt egentliga mål, sin högsta uppgift att på det sätt och med de medel musiken har att förfoga öfver bibringa ungdomens ande- och känslolif ädla väckelser, sund näring, äkta bildning. För att det syftet må kunna vinnas erfordras för det första, att blott sådana sånger användas, som i ren och skön gestalt utsjunga människohjärtats, nationens ädlaste och djupaste intressen, dess högsta förnimmelser och vackraste känslöstämningar. Och för det andra är det nödigt, att sångerna hafva så pass enkel tonsättning, att de kunna samfällt enstämmigt utföras af hela sjungande folkskaror, ja äfven af menige man.

Från synpunkten af en vaken och upphöjd nationalanda är det då af ofantlig vikt, att *framför allt den enstämmiga körsången med behörigt framhållande af själfva sångtexten* blir i våra skolor, både lägre och högre, icke minst just vid våra folkskolseminarier, *flitigt öfvad och noggrant omhuldad.*

Yppersta blomman af äkta folk- eller nationalsång är och förblir emellertid den kyrkliga folksången eller, såsom den med ett mindre lämpligt namn plägar betecknas, *den evangeliska koralen.* Intresset för och deltagandet i denna koralssång har i hem, skolor och kyrkor alltmera slappats, ja nära nog utplånats hos det nutida släktet; och detta har nog i främsta rummet berott därpå, att man icke kände till någon koralssång i annan gestalt än i det på rytmiskt lif blottade, släpande och uttryckslösa samt härigenom tröttande och tråkiga sättet för psalmsång, som under 1800-talet fått insteg ibland oss och som har befordrats icke minst genom det olämpligt skötta orgelspelets kväfvande öfvermakt öfver menighetens sång. Behovet

af en friskare, liffullare, folkligare kyrkopsalmsång har emellertid, såsom bekant, under de båda senaste årtiondena allt allmänare och medvetnare vaknat hos våra kyrkomenigheter och deras präster. Och då sådan lyftning af kyrkosången just kan vinnas genom att — om ock i någon förenklad och modifierad form — återupptaga vår luterska kyrkas psalmsång enligt dess ursprungliga art, sådan den från reformationstiden fortlefde på kyrkofolkets läppar intill slutet af 1700-talet, ja i aflägsna bygder och bland de åldriga ännu långt senare, ända intill våra dagar, och sådan den i klar gestalt träder oss till mötes i svenska kyrkans ännu i behåll varande kyrkosångböcker från 1600-talet, så hafva kraftiga bemödanden i nyaste tid gjorts i vårt land, framför allt genom föreningen »Kyrkosångens vänner» (K. S. V.), liksom redan tidigare i andra luterska länder, att restaurera den kyrkliga psalmsången enligt den tidigare luteranismens härliga, folkliga sångsätt. Öfverallt, där dessa bemödanden vunnit framgång, har det visat sig, att det ledt till verklig upprättelse och upplifning af kyrkomenigheternas psalmsång, dem till glädje och uppbyggelse.

Beklagligt nog ha de officiella auktoriteter, som skulle representera och värda sångens, äfven den heliga sångens, och musikens sak i vårt land, hittills föga tillmötesgått det vakna behovet och de betydelsefulla reformbemödandena i sagda riktning. Den för vårt församlingslif så betydelsefulla kyrkosångsreformen går emellertid sin väg småningom framåt äfven utan den önskvärda medverkan från de officiella musikauktoriteternas sida.

Af största vikt är nu emellertid, att det påbegynta och framåtgående arbetet på församlingssångens återställelse enligt luterskt-kyrkliga principer och på säker musikhistorisk grundval ändtligen måtte uppmärksammas af dem, som hafva det grannlaga värfvet att musikaliskt undervisa de unga män och kvinnor, hvilka framdeles skola leda våra folkskolors och församlingars sång, så att ledningen måtte komma att gå i rätta riktningen och vara i stånd att befrämja återupprättandet af vårt folks kyrkosång ur dess mer än hundraåriga försumpning. En af de allra oundgängligaste förbättringarna af våra seminariers sångundervisning består alltså däruti, att herrar musikalärare med användning af de litterära och musikaliska hjälpmedel, som numera bland oss börjat framträda och som ej böra kunna vara för dem okända, söka *införa sina lärjungar i den genuina kyrkliga koral- eller folksången och härigenom sätta dem i stånd att i sin tur och ordning verka för dennas återuppväckande i församlingarna.*

Ännu ett önskemål må framhållas: att seminariernas lärjungar må

göras förtrogna med den i trängre mening liturgiska eller s. k. »gregorianska» kyrkosången, såsom Kyrie, Gloria, Credo, Litanian, Sanctus, Agnus Dei etc. Sedan några år har svenska kyrkan den lyckan att äga en mässmusikbok, som innehåller en rikedom af hithörande sångstycken af ädlaste slag, utmärkta genom kyrklig stil, sköna melodier och förträfflig harmonisättning. Skola dessa musikskatter ej framgent för oss förblifva ett dödt och ofruktbart kapital, skola de få någon aktuell betydelse och blifva till gagn och glädje vid församlingens gudstjänst, då måste dessa liturgiska sångstycken göras noga bekanta för de blifvande organisterna och kyrkosångarne; de måste alltså flitigt studeras och (enstämmigt) sjungas vid våra seminarier. Här och där i nämnda sångsamling förekomma ock stycken, afsedda att sjungas flerstämmigt. Ett sådant utförande i flerstämmig kör låter sig dock ej verkställas vid seminarierna, i det desamma äro satta icke för manskör utan för s. k. blandad kör (med sopran- och altröster). Men hafva våra seminarister under sina läroår lärt sig älska och uppskatta dessa pärlor af äkta kyrkotonkonst, som mässmusikboken erbjuder, så kan man ju hoppas, att detta skall bidraga till att rena och lyfta deras musikaliska smak och urskillning och att de sedermera vid sin verksamhet i församlingen skola få både lust och förmåga att samla omkring sig en kör af äldre och yngre församlingsmedlemmar och att öfva dessa till att först och främst *enstämmigt* leda församlingen vid sjungandet af de liturgiska sångstyckena i kyrkan men äfven att någon gång sjunga mässbokens flerstämmiga tonsatser såsom körsånger vid en och annan festgudstjänst. I alla händelser äro vår mässmusikboks sångstycken med text ur själfva den fastställda gudstjänstliturgien af mera direkt lämplighet och värde för kulten än hymnerna med text hämtad från andra håll.

* * *

I betraktande af föreliggande ärendes vikt har jag ansett mig böra gripa detta tillfälle för att få hänvisa på några riktlinier, som icke utan djupgående skada kunna förbises, när man vill förbättra sångundervisningen vid våra seminarier. Att desamma väsentligen gälla jämväl vid det i nästan lika hög grad behöfliga reformerandet af allmänna läroverkens sångundervisning är en sak, som jag nu ej särskildt betonar, då ju denna sistnämnda ligger utom gränserna för det ämne, det nu närmast är fråga om.

Men om nu de i det föregående framhållna desideranda beträffande ordnandet och ledningen af seminariernas sångöfningar skola kunna på tillfredsställande vis förverkligas, då är förutsättningen naturligtvis den, att de respektive sånglärarnes egen utbildning för sin viktiga uppgift genom vederbörandes försorg blir af den art och omfattning, som härtill erfordras. Att den hittills ingalunda varit detta i tillräckligt mått lär ingen opartisk och vaken betraktare af den nuvarande ställningen bland oss kunna jäfva.

Skall nu öfver hufvud reformen af folkskolseminariernas sång- och musikundervisning kunna genomföras med önskvärd likformighet vid samtliga läroanstalter af detta slag, då blir det ock oundgängligen nödigt — och härmed återkommer jag nu slutligen till själfva den sak, hvarom just den föreliggande underdåniga framställningen från åtskilliga musiklejare handlar —, att en *fullt kompetent, pedagogiskt bildad musiker, utrustad ej minst med behörig kyrkomusikalisk och historiskt-liturgisk sakkunskap, anställles såsom ledande, rådgifvande och öfvervakande inspektor öfver hela den seminaristiska sång- och musikundervisningen*. Själklart är, att den man, som erhåller detta stora uppdrag, dessförinnan på ort och ställe grundligt bör studera det sätt, hvarpå nämnda undervisning bedrifves vid någon af de förnämsta evangeliska seminarierna i utlandet, framför allt i Bayern, där densamma står synnerligen högt och synes ha vunnit särdeles förträffliga resultat.

Om betydelsen af kulthistoriska forskningar och studier.

Såsom en af 19:e århundradets största berömmelser torde framtiden alltid komma att räkna den mångsidiga och grundliga vetenskapliga forskning, som utmärkte detsamma. När man talar härom, tänker man vanligen närmast eller uteslutande på den *naturvetenskapliga* forskningen och på de glänsande resultat, denna medfört på *det materiella kulturlivets* alla områden. De, som ägnat sitt lif åt *denna* forskning eller åt sträfvandena att tillgodogöra det mänskliga kulturlivet dess utomordentligt rika frukter, löpa emellertid lätt fara att ringakta och alldeles lämna ur räkningen de grenar af den mänskliga civilisationen, som tillhöra *det andliga kulturlivet*, samt den icke mindre viktiga *kulthistoriska forskning*, som pågått samtidigt med den naturvetenskapliga. Den nödvändigvordna stränga *specialiseringen* inom nutidens vetenskapliga forskningsarbete ökar än mer faran för en *exklusiv ensidighet*, hvars verkningar kunna för det kulturella samhällslivet blifva ytterst ödesdigra. Detta framför allt under en tid, då de rent materiella intressena fått sådan öfvervikt, att de hota att nära nog vilja alldeles undertrycka och uppsluka de andliga.

Under en sådan tid höfves det den andliga kulturens idkare och målsmän att träda fram och uttala ett allvarligt: gif akt! Det gifves äfven andra kulturmakter och kulturområden än de mera rent materiella och hvilka, när allt kommer omkring, äro för den sunda och lifskraftiga kulturen, för nutidsmänniskans och nutidssamhällets sanna lycka och välfärd minst lika oumbärliga. Äfven midt i det utåtvända, oroligt jäktande nutidslivet pågår alltjämt ett månggrenadt stilla kulturarbete, som riktar sin uppmärksamhet och sina sträfvanden på människans och det mänskliga samhällslivets mera inre, andliga behof och uppgifter. En synnerligen viktig men ofta förbisedd och misskänd sida af detta andliga kulturarbete är det, som står i den kristna religionens och sedlighetens samt den därur fram-

gångna tjänande människokärlekens tjänst. Detta kulturarbetes intensiva betydelse för den allmänna mänskliga kulturen, såväl i framfarna dagar som i våra, torde knappt kunna nog högt uppskattas.

Om så är, förtjänar det ock att noga studeras, att bli föremål för en fördomsfri, grundlig kulturhistorisk forskning och undersökning. Det förtjänar det redan i *rent historiskt intresse*. Ty det har dock äfven det en historia, en högst märklig, intressant och lärorik sådan. Och denna historia, länge förgäten och försummad, blef äfven den ett gifvande fält för *den kulturhistoriska forskningen*, som redan under förra århundradet nådde en sådan storartad, månggrenad utveckling och som ännu alltjämt pågår.

Men detta kulturhistoriska arbete och studium har äfven en utomordentligt stor *praktisk betydelse för det nutida kulturlifvet*. Utan ledningen af en möjligast *grundlig historisk bildning* lär det ej vara möjligt att rätt värda det historiska kulturarvet, rätt förstå sin samtid, rätt bedöma dess behof, rätt välja de vägar och medel, genom hvilka den sanna kulturutvecklingen uti hithörande hänseenden bäst främjas.

Hvad nu särskildt *den kristna kulten* angår — den speciella gren af den andliga kulturen, hvarmed denna tidskrift sysselsätter sig — så hafva såväl de *rent liturgiska* som de *hymnologiska* och *kyrkomusikaliska element*, den omfattar, i senare tider gjorts till föremål för ingående historiska forskningar och undersökningar, hvilkas resultat nedlagts i den hithörande omfångsrika och högst betydande *kulthistoriska litteraturen*. Det är en lång och ståtlig rad af framstående, lärda historiska forskare, mest tyskar och fransmän, som i denna litteratur framlagt frukterna af ett ofta i minsta detaljer ingående forskningsarbete, hvars oerhörda flit och möda väcka läsarens beundran och finna sin förklaring endast i den djupaste vördnad för och den mest brinnande kärlek till forskningens föremål, den kristna kulten själf och dess olika element.

Att de enskilda forskarne företrädesvis ägnat sitt arbete åt ettdera af de nyss angifna kultelementen ligger i sakens natur. Så utgöres den kulthistoriska litteraturen endels af ett betydande antal större och mindre mera *rent liturgiska arbeten*, behandlande antingen kultens liturgiska konstruktion och material i allmänhet eller ock speciella delar däraf.

Andra återigen, af hvilka en del äro af högst betydande omfång, innehålla *storartade samlingar* af eller *historiska undersökningar* om företrädesvis medeltidens och reformationstidehvarfvets

hymnologiska alstring och behandla således *den kyrkliga hymnens, sekvensens, leisens och psalmens* oerhördt rika *litteraturhistoria* med eller utan särskildt fästadt afseende vid deras *musikaliska sida och liturgiska användning*.

Andra slutligen, som sysselsätta sig — oftast på liturgisk och hymnologisk grundval — med *den kyrkliga sångens* och *musikens* icke mindre rika historia och litteratur, utgöras dels af storartade *kyrkomusikaliska samlingsverk* (af melodier, stora mästars kompositioner m. m), som väcka häpnad genom sitt omfång och genom den beundransvärda forsknings- och samlareflit, de förutsätta, dels af *rent musikhistoriska verk* af större eller mindre omfång. Man må härvid erinra sig, att *den musikaliska konsten*, liksom de bildande konsterna, i långa tider nästan uteslutande odlades och utvecklades af kyrkan och stod i den kyrkliga kultens tjänst, samt att *dess historia* allt från den äldsta kristna tiden ända intill början af 17:e seklet väsentligen *sammanfaller med kyrkosångens historia*. Under sistnämnda sekel äger till största delen samma förhållande rum.

En och annan af våra läsare torde kanske här gärna sett en fullständigare litteraturhistorisk förteckning öfver och redogörelse för här antydda tyska och franska kulthistoriska forskare och deras liturgiska, hymnologiska eller kyrkomusikaliska arbeten. Sådant skulle dock ensamt kräfvat en längre artikel och ligger för öfrigt utom syftet med denna lilla uppsats. Den härför intresserade hänvisas till min redan för femton år sedan tryckta utförliga afhandling: »*Om den nyare kyrkosångshistoriska forskningen och dess betydelse för höjandet af vårt gudstjänstliga lif*», intagen i »Förhandlingar vid prästmötet i Uppsala 1891»; där har jag sökt meddela en dylik litteraturhistorisk förteckning och redogörelse, hvilken dock nu behöfde ytterligare kompletteras. Hvad hithörande *svensk litteratur* angår, så skall ett och annat därom meddelas här nedan.

Icke minst i följd af och i samband med denna mångsidiga och ytterst samvetsgranna forskning uppstod ett ifrigt efterspanande och tillvaratagande af *gamla handskrifna eller tryckta liturgiska, hymnologiska eller kyrkomusikaliska originalverk*. Under föregående tider och i synnerhet under 18:e århundradet med dess s. k. »upplysnings-tidehvarf», sorgligt bekant för sin brist på historiskt sinne och för sitt gränslösa förakt för äldre kristna kulturepoker, särskildt medeltiden, hade genom en för oss nästan ofattlig vandalism stora skatter af hithörande äldre litteratur gått spårlöst förlorade. Icke ens de större biblioteken hade under de tiderna synnerligen vårdat sig om

att tillvarataga dylik litteratur. Och så hade gamla dyrbara handskrifter och tryckalster blifvit betraktade som värdelös makulatur.

Nu blef det annat af, sedan den lärda forskningen börjat komma underfund med, hvilka värdefulla kultur- och konstskatter, som gömde sig i dem. Biblioteksmän och enskilda bibliofiler grepos af entusiastisk samlareifver. Till hvad biblioteken till äfventyrs redan ägde i denna väg lades efter hand allt hvad som kunde kommas öfver i kyrkornas ofta af fukt, damm och vanvård illa medfarna arkiv eller i enskildas ägo, ja från alla möjliga och omöjliga skräprum af gamla missaler, antiphoniarier, breviarier och dylikt i handskrift eller tryck; gamla psalm- och sångböcker med eller utan noter; gammal handskrifven eller tryckt kyrkomusik för flerstämmig kör eller orgel och mycket annat, som berörde kultens liturgiska, hymnologiska och kyrkomusikaliska områden. Allt tillvaratogs omsorgsfullt, rengjordes, undersöktes och ordnades. Det märkligaste blef äfven bibliografiskt belyst eller omtryckt, stundom i det noggrannaste facsimile. Hvad enskilda stora forskare och samlare lyckats hopbringa och rädda undan förstörelsen — och det var i sanning inte litet — vandrade slutligen till större delen äfven det till de offentliga biblioteken. Tack vare detta forsknings- och samlarenit äga många af de senare numera ej obetydliga skatter af denna gamla originallitteratur. Största delen däraf var och förblef dock för alltid förlorad.

Hvad *den bildande kyrkliga konstens* gamla minnesmärken i arkitektur, skulptur, måleri och paramantik — vare sig i original i kyrkor och muséer eller i afbildningar — äro för *konsthistorikern* och den speciellt *konstintresserade*, det äro ofvan antydda, i offentliga eller enskilda bibliotek förvarade *gamla liturgiska, hymnologiska och kyrkomusikaliska originalverk och deras aftryck* för *kulthistorikern* och för hvar och en, som vill studera *den kristna kultens historia* i hela dess omfattning eller i dess speciella element och områden. Konsthistorikern och kulthistorikern hafva i sina forskningar, studier och sträfvanden mycket som liknar hvartannat, mycket som borde kunna bringa dem till ädel samverkan och täflan, aflägsna allt inbördes misskännande och lära dem känna sig såsom betydelsefulla arbetare i kulturens tjänst.

* * *

Den utomordentligt rika, vetenskapligt mönstergilla liturgiska, hymnologiska och kyrkomusikaliska litteratur, som förra århundradets stora tyska kulthistoriska forskare, samlare och författare skänkt värl-

den, har naturligtvis varit af den allra största betydelse först och främst för Tyskland. Så ha icke blott andra, yngre vetenskapliga forskare vandrat i deras spår, fortsatt och kompletterat deras verk. Den *kulthistoriska forskningen* står i följd häraf ännu alltjämt synnerligen högt i detta land, och det ej blott inom dess evangeliska utan äfven inom dess katolska kyrka. En naturlig följd häraf har blifvit, att *de kultuella*, inklusive *liturgiska*, *hymnologiska* och *kyrkomusikaliska studierna* vid flertalet tyska universitet och särskilda prästseminarier börjat få en vikt och betydelse för prästbildningen, som de i föregående tider alldeles saknade, och därför äfven numera drifvas med en grundlighet och omfattning, som man blott för några tiotal år sedan aldrig skulle kunnat drömma om.

Detta har dock tvifvelsutan icke minst sin orsak i den *betydelsefulla praktiskt kultuella och speciellt kyrkomusikaliska rörelse*, som framkallats genom de märkliga resultaten af förenämnda kulthistoriska forskning. Man hade nämligen till sin förvåning funnit, att *den evangeliska kulturen* före »upplysningstidehvarfvets» nedbrytande och ombildande framfart på alla dess områden *hade både i liturgiskt, hymnologiskt och kyrkomusikaliskt hänseende ägt gedigna och sköna kultuella skatter*, hvilkas höga inre kristliga och konstnärliga värde framstod så mycket skönare och bjärtare, ju längre och grundligare man jämförde dem med den nakna torftigheten, den magra torrheten och den stela enformigheten i kulturen sådan den blifvit och då var.

Så uppkom en reformrörelse, som efter hand växte sig allt starkare och vann allt större utbredning, buren som den var af en djup underström af nyvaknadt äkta kristligt och kyrkligt sinne. Häraf framkallades energiska sträfvanden för en grundlig revidering af alla de då gällande, kulturens innehåll, gång och form bestämmande *kyrkliga böckerna: Agenda* (= vår »kyrko-handbok»), *Gesangbuch* (= vår »psalmbok») och *Choralbuch*. Naturligtvis mötte dessa reformsträfvanden till en början i vida, strängt konservativa kretsar och landsdelar starkt och segt motstånd.

Främst i reformarbetet gick Bayerns evangeliska kyrka. Där blefvo redan tidigt alla de nämnda kyrkliga böckerna grundligt omarbetade i närmare anslutning till den äldre luterska kyrkans kultuella former. I åtskilliga andra tyska länder och landsdelar följde man något betänksammare efter. Preussens stora unerade kyrka fick 1894 en ny, på alternativ synnerligen rik och i många hänseenden förträfflig »Agenda». De liturgiska, hymnologiska och kyrkomusikaliska idéer och principer, som ligga till grund för hela denna märk-

liga reformrörelse, vinna för hvarje år allt större terräng och tillslutning. Rörelsen pågår således ännu alltjämt och är ännu långt ifrån avslutad. Betecknande är dels, att den på senaste tiden börjat slå igenom äfven i den af äkta schwabisk bondekonservatism behärskade württembergiska kyrkan, dels att en märklig liturgisk, hymnologisk och kyrkomusikalisk rörelse börjar uppspira t. o. m. i Tysklands reformerta landsdelar. Med den schwabiska bondekonservatismen täflar den nordtyska, dock icke i Schleswig-Holstein, där reformerna redan kunna sägas vara genomförda.

De hymnologiska psalmboksrevisionerna torde nu kunna sägas vara tämligen allmänt genomförda. De liturgiska restaureringarna följa dem i spåren, och den lifliga rörelsen på detta område bådär godt äfven för deras mera allmänna genomförande. Hvad de kyrkomusikaliska reformsträfvandena angår, så hafva de åtminstone framkallat *en musikalisk rörelse af stor betydelse och vidsträckt utbredning*. Denna rörelse, som i breda lager af den tyska evangeliska befolkningen omfattas med varma sympatier och stark tillslutning, uppbäres och ledes hufvudsakligen af *den stora allmänna tyska kyrkosångsföreningen* (»Evangelischer Kirchengesangverein für Deutschland»). Denna förtjänade sitt eget kapitel. Om dess uppkomst och utveckling har jag i »Kyrkosången 1904» meddelat en kort uppsats, hvartill hänvisas. Något nämnes om den i meddelandena ur Daniel Rudins reseberättelse härnedan, och utförligare underrättelser därom skola lämnas i en kommande artikel om *föreningens årliga stora kyrkosångsfester*. Här må blott nämnas, att den stiftades 1882 och f. n. omfattar omkring 2,000 mindre krets-föreningar och körförbund med inemot 100,000 medlemmar, hvilka utan några synnerligen strängt bindande principer sammanhållas hufvudsakligen af *allmänt varmt intresse för kyrkosången, särskildt den konstnärliga körsången*. En mängd präster, fackmusiker och musikaliskt folk ur alla samhällsklasser och med skilda kyrkomusikaliska åsikter samverka således här i broderlig endräkt och varm entusiasm för den kyrkliga sången och musiken — ett vackert och föredömligt drag hos de sång- och musikälskande tyskarne.

* * *

Af förestående korta antydningar torde framgå, att i utlandet under förra århundradet bedrifna kulthistoriska forskningar varit högst betydande, och att den företrädesvis tyska och franska littera-

tur (den engelska känner jag föga till), hvori dessas resultat blifvit nedlagda, är både omfångsrik och betydelsefull. Huru förhåller det sig i detta hänseende med *vårt land*? Hafva äfven hos oss dylika kulthistoriska forskningar under sistförflutna sekel bedrivits, och kunna vi uppvisa någon hithörande betydelsefull litteratur?

Att vi icke heller på detta område kunna alls mäta oss med de två stora kulturländerna på kontinenten, säger sig själf. Och dock har äfven bland oss under nämnda period utförts ett forskningsarbete, som åtminstone på vissa af kultens och kulthistoriens områden är af epokgörande betydelse. Då hithörande forskare icke äro synnerligen många — den kulthistoriska litteraturen är icke heller så omfångsrik — men likväl torde för flertalet af våra läsare vara tämligen okända, vilja vi här nedan lämna några kortfattade meddelanden om dem. Dessa meddelanden, hvilka icke äro afsedda för på ifrågasvarande område mera litterärt hemmastadda läsare, utan för den större bildade allmänheten, särskildt präster och organister, hvilkas intresse för hithörande forskningar och litteratur vi gärna ville påkalla, göra naturligtvis alls icke anspråk på någon litteraturhistorisk fullständighet eller utförlighet. Sådant förbehålla vi åt möjligen framdeles i tidskriften kommande specialartiklar. För tillfället inskränka vi oss till blott några korta och enkla omnämmanden för att väcka uppmärksamhet på hvad som i denna väg utförts inom vårt land och på hvad vi äga äfven på vårt språk.

Vår äldste och främste forskare under förra seklet på det kulthistoriska området var icke teolog utan biblioteksman. Vi åsyfta den berömde forskaren, samlaren och kännaren af äldre svensk litteratur, den redan för åtskilliga år sedan bortgångne öfverbibliotekarien vid kungl. biblioteket i Stockholm G. E. KLEMMING, som riktat detta bibliotek med så stora, sällsynta och dyrbara samlingar af denna litteratur. Då han började sin verksamhet såsom amanuens vid biblioteket (1856), ägde hvarken detta eller den då kända svenska litteraturen mycket af den rika *äldre liturgiska, liturgiskt-musikaliska och hymnologiska litteratur*, som numera utgör en högst betydande och dyrbar afdelning af kungl. bibliotekets äldre sällsynta bokskatter.

Att med enastående sakkännedom och skarpblick, med beundransvärd forskare- och samlareflit hafva från alla möjliga och omöjliga håll uppletat och tillvaratagit, sammanfört och ordnat alla dessa för kännedomen om den *svenska kyrkans kult under medeltiden, reformationstidehvarvet och därpå närmast följande tidehvarf* så viktiga litterära minnesmärken i handskrift eller tryck, det är

Klemmings ovanskliga förtjänst. Tack vare hans osparda möda och outröttliga samlareifver hafva ytterst sällsynta och dyrbara skatter af *kulthistoriska original- och källverk* räddats från en eljest oundviklig förintelse. Det skedde sannerligen i elfte stunden. Till belysning häraf kunna vi exempelvis nämna, att flera ytterst sällsynta stora svenska *missaler*, tryckta i slutet af 1400-talet (eller början af 1500-talet), samt det alldeles unika stora svenska *gradualet* från samma tid, med dess äfven i *kyrkomusikaliskt* hänseende rika innehåll, blad för blad — de äro tryckta på pergament — hopletats från omslagen på gamla fogderäkenskaper från 1600-talet och från allehanda skräphögar i kammarkollegiets arkiv och annorstädes samt hopfogats till numera tämligen fullständiga och prydliga liturgiska böcker in folio.

Men han har icke blott efterforskat, med sällsynt upptäckarlycka samlat och med kungl. biblioteket införlifvat denna mångsidiga, kultens historia belysande litteratur. Han har äfven med stora omkostnader *låtitt omtrycka*, delvis i facsimile, många af dess största rariteter, i utförliga i den minsta detalj ingående *bibliografiska arbeten* beskrifvit den (se t. ex. »*Sveriges äldre liturgiska litteratur*» i kungl. bibliotekets handlingar för 1878), eller i större *delikata samlingsverk*, enkom utgifna för kännare och samlare, utgifvit en hel mängd af den svenska medeltidskyrkans skönaste hymnologiska alster på latin (se hans verk: »*Hymni sequentiæ et piæ cantiones in regno Sueciæ olim usitata*», 3 läckra band). Då jag frågade honom en gång, huru han kunde få medel att bekosta dylika dyrbara tryckalster, som naturligtvis aldrig kunde »gå» i bokmarknaden, svarades, att där de egna tillgångarna ej förslogo, hoptiggdes resten af både in- och utländska bokvänner och mecenater.

Klemmings storverk har, särskildt på medeltidskyrkans kulthistoriska område, på ett synnerligen förtjänstfullt och framgångsrikt sätt fullföljts af amanuensen ROBERT GEETE, som riktat vår svenska kulthistoriska litteratur med flera betydande arbeten och biblioteket med nyare hithörande utländsk litteratur (t. ex. de franska facsimile-editionerna »*Paléotypes musicales*»). Uppsala universitetsbibliotek, som bl. a. äger ovanligt rika skatter af *kyrkomusikalisk litteratur* från 1500- och 1600-talen, har genom den äfvenledes bortgångne bibliotekarien A. LAGERBERG fått sina kulthistoriska skatter väl ordnade och katalogiserade (de ha ock blifvit af tyska lärde uppmärksammade och upptagna i ROBERT EITNERS storartadt anlagda »*Biographisch-bibliographisches Quellen-Lexicon*»).

En annan, med Klemming samtidig och befryndad svensk kult-historisk forskare och författare af framstående rang äga vi från förra århundradet i *hymnologen*, komministern i S:t Klara församling i Stockholm, J. W. BECKMAN. Forskare och samlare särskildt på de svenska och utländska psalmernas och äldre psalmböckernas litterärt utomordentligt rika område redan på en tid, då dylik litteratur ännu kunde utan orimliga kostnader uppdyrkas, samlade han ett sällsynt rikt och dyrbart *hymnologiskt bibliotek*, hvars värdefullaste saker efter hans död genom Klemmings nit förvärfvades åt kungl. biblioteket. Beckmans s. k. »*Psalmhistoria*», eller »*Den nya svenska psalmboken framställd uti försök till svensk psalmhistoria*», är en vacker svensk hymnologisk bragd, ehuru den om tysken WACKERNAGELS minutiösa detaljmaner påminnande författaren aldrig hann med att skriva *den svenska hymnologiens historia*. Den synnerligen rikhaltiga litterära *källförteckningen* till en sådan i slutet af hans verk erbjuder dock ett värdefullt material, som väl ännu väntar på att blifva i något hithörande historiskt specialverk fullt utnyttjad. Beckmans »*Psalmhistoria*» blef hugnad med statsunderstöd och genom subskription spridd till *ett stort antal svenska kyrkoarkiv*, där den således är för både präster, organister och allmänheten synnerligen lätt tillgänglig.

På kultens rent *kyrkomusikaliska* område har den ännu i hög ålder lefvande professor O. F. B. BYSTRÖM under senare delen af förra seklet genom egna forskningar, genom musikföredrag landet rundt, numera söndagligen på Skansen, och framför allt genom utgifna *musikaliska verk berörande den medeltida gregorianska sången* i flera hänseenden verkat väckande och vägröjande. Egentlig kultuell musikhistoriker är han dock ej.

Så är däremot till ej ringa del fallet med en ännu ung musik-historisk forskare och författare, som sekelslutet skänkte oss, numera läraren vid Kalmar läns folkhögskola, filos. kand. TOBIAS NORLIND. Dels genom sin lilla innehållsrika handbok i »*Svensk musikhistoria*», dels och än mer genom sina i »*Svensk musiktidning*» införda förteckningar öfver »*den svenska musikhistoriens källor*», dels genom sin i »*Sammelbände der Internationalen Musik-Gesellschaft*» införda utförliga historiska afhandling *om gamla svenska skolsånger* (mest på latin), dels genom senare musikhistoriska uppsatser har han visat sig som en framstående musikhistorisk forskare och författare, hvilens forskningar och arbeten äro af betydelse äfven för *svenska kyrkans äldre liturgiska musik*. ADOLF LINDGREN, en af de få svenskar, som i senare tider vetenskapligt studerat musikhistoria och musik-

teori, säger om Norlinds svenska musikhistoria, att den »är helt enkelt epokgörande för kännedomen om *vår tonkonst före 1700-talet*». Att den såsom det första vetenskapliga arbete i svensk musikhistoria, vi äga (såsom sådana kunna ABRAHAM MANKELLS många äldre, lätt kåserande, numera alldeles föråldrade och otillförlitliga musikhistoriska arbeten för ingen del anses), är behäftad med vissa brister, icke minst i korrekturet, hindrar ej, att den, som vill historiskt studera vår äldre liturgiska musik, har en god, underlättande ledning i dess rika källförteckningar och enkelt klara stil. Ty på den gamla kultuella musikens område är dess författare väl hemmastadd, något som däremot alls inte är fallet med något enda af de andra musikhistoriska arbeten, vi ha på svenska, hvilka för den egentliga (kultuella) kyrkomusikens vidkommande äro så godt som värdelösa.

Dennas allmänna historia är beklagligtvis ännu icke skriven på svenska. I den vägen ha vi tills vidare blott någon enstaka afhandling, inledningar till rent kyrkomusikaliska arbeten och några tidskriftsuppsatser. Bland dessa hänvisas till undertecknads förut nämnda afhandling »*Om den nyare kyrkosångshistoriska forskningen och dess betydelse*» (se Förhandlingar vid prästmötet i Upsala 1891); den omfattar äfven en öfversikt af denna forsknings rent historiska resultat. Dylig öfversikt utgör ock den af undertecknad skrifna *inledningen och litteraturförteckningen i Musiken till Svenska Mässan af 1897*. Äfven inledningen till NORÉN och MORÉN »*Valda koraler i gammalrytmisk form*» (1892) samt de af undertecknad meddelade historiska notiserna i samma arbete och i »*Kyrkosångens Vänners koralbok*» (Svensk koralbok i reviderad rytmisk form utgifven af G. T. Lundblad) innehålla åtskilligt rörande kyrkomusikens historia. Till sist må hänvisas till den i en volym utgifna tidskriften »*Kyrkosången 1904*», i hvilken ingå historiska uppsatser af teol. kand. HERMAN PALM om »*Harald Wallerius och redaktionen af 1697 års svenska koralbok*» och af undertecknad om *Luthers betydelse för kyrkosången och kyrkomusiken m. fl.*

Nyare svensk forskning och litteratur på kulthistoriens skilda områden inskränker sig lyckligtvis icke till hvad förenämnda vägröjare och föregångsmän hafva åstadkommit. Tack vare deras trägna arbete veta vi numera framför allt, hvar vi hafva att söka källorna till närmare kännedom om den kyrkliga kultens historia, särskildt i vårt land. Dessa ligga nu till största delen ordnade och lätt tillgängliga för de forskare och författare, som vilja tillgodogöra sig dem. Och vår inhemska kulthistoriska litteratur saknar icke

sådana, om också mycket ännu återstår i dessa källors allsidiga utnyttjande. Utan anspråk på fullständighet vilja vi omnämna några mera betydelsefulla hithörande författare och arbeten.

Oafsedt hvad som rörande kultens historia förekommer i våra större *kyrkohistoriska verk* af H. REUTERDAHL, L. A. ANJOU, C. A. CORNELIUS, Sveriges medeltid af H. HILDEBRAND m. fl., i här nedan särskildt omnämnda *liturgiska och hymnologiska originalarbeten* på svenska, samt i en och annan mindre *afhandling* och *tidskriftsuppsats* hafva vi på kulthistoriens *rent liturgiska* område att omnämna dels ett värdefullt arbete af nuvarande professor O. QUENSEL: »*Bidrag till svenska liturgiens historia*», I 1529 års handbok med kulthistoriska noter och bilagor; II det svenska högmässoritualens historia intill 1614; en fortsättning af detta verk vore synnerligen önskvärd; dels en större afhandling af nuvarande professor C. R. MARTIN: »*Sveriges första svenska mässa med jämförelser och belysningar*». Önskligt vore, att kommande arbeten på liturgi-ens område ville taga uttrycklig och behörig hänsyn äfven till de äldre *liturgiskt-musikaliska* källor, som utgöra högst viktiga komplement till hvad våra äldre handböcker innehålla rörande *högmässa*, *ottesång* och *aftonsång*, t. ex. »*Liber Cantus*» af 1620 och 1623; »*Ordo canendi in templo*», gamla handskrifna *musikaliska mässböcker* m. fl. Föreställningarna om vår kyrkliga kult i äldre tider bli eljest lätt ensidiga och missvisande.

På *den svenska hymnologiens* område hafva flera utmärkta forskare och författare arbetat, äfven sådana som behandlat våra äldre eller nyare psalmdiktare och psalmdiktning från litteraturhistorisk synpunkt. Bland de senare må först nämnas vår framstående och produktive litteraturhistoriker, professorn och rektorn vid Uppsala universitet, HENRIK SCHÜCK. Han förnämsta hithörande verk är »*Svensk litteraturhistoria: Medeltiden och Reformationen*». I detta ypperliga arbete, som ofta vidgar sig till en åskådligt fängslande svensk kulturhistorisk skildring, behandlas utförligt och intressant äfven våra äldsta psalmförfattare, psalmer och psalmböcker. Det borde ägas och studeras af hvarje svensk präst, ty det ger oss en ingående kännedom om vår inre andliga kultur under medeltiden och reformationstidehvarvet. Kortare och mera öfversiktligt behandlar Schück den kyrkliga psalmens historia i den af honom författade förra afdelningen af »*Illustrerad svensk litteraturhistoria* af H. SCHÜCK och K. WARBURG». Äfven annorstädes har Schück behandlat hithörande frågor, såsom t. ex. i »*Samlaren*», Svenska Litteratursällskapets tidskrift. I den

senare förekomma ock uppsatser, som beröra vårt ämne, af andra författare, såsom t. ex. professor E. WRANGEL m. fl.

I större kyrkohistoriska monografier hafva några af vår kyrkas stormän i äldre tider blifvit utförligt skildrade. Ehuru de icke äro skrifna i uteslutande hymnologiskt syfte, kommer dock äfven dessa stormäns betydelse för kulten och psalmdiktningen där äfven mer eller mindre utförligt till behandling. Så i monografierna öfver *Jesper Svedberg*, den egentlige fadern till vår s. k. gamla psalmbok af biskop H. TOTTIE; öfver *Haqvin Spegel*, den store psalm-sångaren, af den beklagligtvis alltför tidigt bortgångne kyrkohistorikern, dr JOSEF HELANDER; öfver *Laurentius Paulinus Gothus* af professor H. LUNDSTRÖM. Tvenne mera rent hymnologiska och litteraturhistoriska monografier äga vi, nämligen dels öfver psalm- och vissångaren *Olof Kolmodin*, af professor W. RUDIN (intagen i Svenska Akademiens handlingar) dels öfver medarbetaren i vår nya psalmbok, psalmsångaren *Sam. Joh. Hedborn*, förf. af skalden, dr E. N. SÖDERBERG, hvilken äfven annorstädes skrifvit och fortfarande skrifver hymnologiskt historiska uppsatser.

Öfver våra största nyare psalmdiktare, en *Wallin*, en *Franzén* m. fl., är ju mycket skrifvet i större och mindre litteraturhistoriska arbeten, men en *kyrkligt hymnologisk framställning* af dem och deras psalmdiktning äga vi ännu icke. Samma är fallet med många andra goda svenska psalmsångare. Af det meddelade framgår, att om ock *den hymnologiska grenen af vår kulthistoria* för vissa tider och personer blifvit på ett utmärkt sätt behandlad, återstår dock ännu ofantligt mycket att göra på detta område. Någon omfattande *Svensk psalmhistoria* torde vi icke kunna få på länge. I detta sammanhang bör nämnas, att läroverksadj. ALBIN HILDEBRAND skrifvit en intressant litteraturhistorisk studie rörande »*Svenska kyrkans psalmbokskommittéer och psalmboksförslag under 1700-talet och början af 1800-talet*».

Äfven på den allmänna kristna hymnologiens område ha vi på senare tiden fått början till ett större värdefullt hymnologiskt arbete: A. E. FRIEDLANDER (lektor i Göteborg), »*Den kyrkliga diktningen, I, Hymner och andliga sånger från den kristna kyrkans äldsta tid jämte inledande historisk öfversikt*». Byggt på själfständiga forskningar både inom- och utomlands och innehållande både *svenska tolkningar* af ett urval gamla latinska kyrkliga hymner etc. och rent *historiska öfversikter*, är detta högst behöfliga och betydande arbete en synnerligen glädjande företeelse.

(Slut i nästa häfte.)

Richard Norén.

Från en liturgisk-musikalisk studieresa i Tyskland.

Meddelanden ur officiell reseberättelse, afgifven af

Daniel Rudin.

Bland de yngre präster, som 1905 åtnjöto statsbidrag till utrikes studieresor, var äfven den musikaliskt bildade brukspredikanten Daniel Rudin vid Huskvarna. Den af honom afgifna officiella reseberättelsen har författaren benäget ställt till denna tidskrifts förfogande. Ur densamma skola vi här nedan meddela åtskilliga för en större allmänhet intresseväckande utdrag och referat.

* * *

Resan, som började den 14 april och slutade den 9 juli 1905, gick först till Schwerin, Berlin, Leipzig, Dresden och Prag. Därifrån inåt Bäjern till Nürnberg med utflykter i studieändamål till Neustadt an der Aisch, Neuendettelsau och Schwabach. Vidare till Regensburg och München samt, efter en tur nedåt Tyrolen och Gardasjön, till Würtemberg, där Tübingen, Stuttgart och Cannstadt besöktes. Där-efter ställdes färden till Heidelberg och Darmstadt, Köln, Hamm och Bielefeld (i Westfalen) samt sist till Schleswig och Preetz (i Schleswig-Holstein). — Denna resplan var ganska lyckligt uppgjord, ty på alla de här särskildt angifna platserna erbjödo sig rika tillfällen till sakliga iakttagelser och samtal med representativa personer på det liturgiska och musikaliska området.

Resans ändamål sökte förf. uppnå dels genom *besök i gudstjänsterna*, såväl inom den evangeliska som inom den katolska kyrkan; dels genom *besök vid universitet* samt högre och lägre *läroanstalter*; dels och framför allt genom *besök hos, samtal med och anvisningar af* mera framstående sakkunniga och *auktoritativa personer* på området. Ett par andliga och några andra *konsorter* samt några *lektioner i sång och komposition* i Leipzig ha äfven lämnat indirekta bidrag till den kyrkomusikaliska utbildningen.

Beträffande *gudstjänstbesöken*, framhållas några platser såsom typiskt intressanta. Så är särskildt fallet med Neuendettelsau i Bäjern (med berömd diakonissanstalt). Den bäjerska kyrkans synnerligen rika och sköna liturgiska anordning, dess fullständigt genomförda gammalrytmiska koralsång, dess äfven rikt odlade sjungande af Davids psalmer i psalmoderande växelsång på de gamla s. k. »psalmtönerna», allt utfördt mönstergillt, liffullt och andaktsfullt af en talrik församling, måste göra djupt, varaktigt intryck. Vidare nämnas Thomas- och Nikolaikyrkorna i Leipzig, Kreuzkirche i Dresden, Domkirche i Berlin och Schlosskirche i Schwerin, alla med rik liturgi men framför allt typiska och vida berömda för den i dessa kyrkor ymnigt använda och till högsta konstnärlighet uppdrifna flerstämmiga körsången, hvarvid hufvudsakligen utföras härliga skatter af gammal klassisk kyrkomusik. Mera härom längre ned i samband med förf:s meddelanden om körinstitutionerna vid dessa kyrkor. Hvad katolska kyrkan angår, framhållas Regensburg och Köln såsom hufvudorter för såväl gammal klassisk katolsk kyrkomusik (stora mässor af Palestrina och i den stränga s. k. palestrinstilen) som för restaurerad, unisont utan orgel utförd äkta gregoriansk sång. Härvid göres följande anmärkning: »Eljest råder inom den katolska kyrkan på många håll — liksom förvisso äfven inom den evangeliska — en beklaglig sammanblandning icke blott af mera modern och gammal klassisk kyrkomusik (sådan kan möjligen förenas) utan äfven af profan och andlig musik. Det säges inom katolska kyrkan härvid, att ju närmare man kommer Rom, desto större är förfallet.» — I denna afdelning af berättelsen erinras till sist därom, att den nuvarande påfven, PIUS X, är en varm vän och kraftig främjare af benediktinernas sträfvanden för återinförande af den ursprungliga, väl restaurerade *gregorianska sången* (som numera föreligger tryckt i en mängd af »Congregatio Rituum Sacrorum» ombesörjda editioner, somliga i praktupplagor in folio).

* * *

I fråga om *besök vid universitet, seminarier och skolor* etc. lämnas följande meddelanden.

Härvid omnämnes först tvenne veckors åhörande af föreläsningar i liturgik, hållna af den berömde professorn i praktisk teologi, rector magnificus vid universitetet i Leipzig G. RIETSCHEL (ej att förväxla med den mycket omtalade, länge sedan bortgångne ALBERT RITSCHL). Föreläsningarna behandlade dopets och dop-

ritualets historia och kastade ett skarpt kritiskt ljus öfver det senares uppkomst genom lös sammanslagning af de minutiöst ceremonirika akterna vid katekumenernas beredelse och dop i den äldsta kristna kyrkan.

Vidare besöktes de teologiska seminarierna i Heidelberg och Preetz (det senare i Schleswig-Holstein). Vid det förra åhördes en lektion af universitetets director musices, den högst framstående kompositören och kännaren af den evangeliska kyrkosångens historia (på hvilket senare område han författat en för prästkandidater afsedd, i Tyskland använd lärobok) professor PHILIP WOLFRUM. Lektionen behandlade förhistorien till den kyrkliga folksångens, den rytmiska koralens, uppkomst och utveckling. Vid seminariet förekom äfven undervisning i rytmisk koralsång och harmonilära m. m. (Wolfrum är en af de nuvarande främsta målmännen för den rytmiska koral-sången i Tyskland.) — Vid seminariet i Preetz pågick visserligen icke terminen, men förf. hade glädjen att i samtal med dess älsk-värde och skicklige föreståndare, professor RENDTORP, inhämta åtskilligt. Att undervisningen i liturgik står högt vid detta prästseminarium, framgår af där gifna ämnen för skriftliga uppsatser, såsom t. ex. »Luthers Deutsche Messe jämförd med hans egna liturgiskt reformatoriska principer», »Hvilka eukaristiska böner finnas i 'Didache' och hos Justinus?» etc. Vid seminariet lades mycken vikt vid *en grundlig kännedom af den gamla gregorianska sången* såsom roten och grundvalen, hvarpå hela den kyrkomusikaliska utvecklingen hvilat. Färdigheten att från bladet afläsa klaverna och noterna i de gregorianska liturgiska sångböckerna med »koralnotation» drifves långt vid seminariet i Preetz, där förf. önskade att om möjligt en annan gång få dröja flera veckor.

Ett folkskollärareseminarium, det i Schwabach (Bajern, nära Nürnberg) besöktes. Intrycket därifrån var, att *organist- och kantorsutbildningen i Bajern* står åtskilligt högre än hos oss. Eleverna utbildas nämligen under de fem (obs. 5) år, som de vistas vid seminariet, obligatoriskt och samtidigt till lärare, organister och kantorer, så att undervisningen i de båda senare facken är inordnad i själfva seminarieundervisningen och det redan från och med första året. En liturgisk lärobok afsedd för organister (»Der niedere Kirchendienst») har nyligen utkommit och blifvit förf. tillsänd af förste religionsläraren där, seminarieprefekten professor H. BRAND. Den visar, att undervisning där gifves såväl i de liturgiskt-kyrkliga anordningarna som i principerna för desamma. Undervisningen i *sång och musik* syntes förf. bedrivas med hos oss mindre beaktad hänsyn till

elevernas eventuella anställning äfven i kyrkotjänst, i hvars både teoretiska och praktiska förutsättningar de blefvo grundligt införda. Då *den rytmiska koralsången* alltsedan 1850-talet är fullt genomförd i den bayerska kyrkan, blifva naturligtvis såväl lärarkandidater som skolbarn under hela lärotiden gjorda väl förtroagna med denna mera liffulla församlingssång. Därmed blir också folket i sin helhet fostradt i samma riktning.

Förf. öfvergår härefter till en utförligare redogörelse för *de stora kyrkliga körinstitutionerna* i Leipzig, Dresden, Berlin och Schwerin. Ur denna meddela vi följande.

De större kyrkorna i Tyskland torde oftast äga sina särskilda körer i och för den gudstjänstliga sångens höjande, hvilka kunna vara af ganska olika sammansättning och karaktär i öfrigt. Främst bland de hörda körerna sätter förf. den världsberömda »*Thomanerkören*» i Leipzig, hvilken författaren fick tillfälle att närmare lära känna dels genom att bevista *ett par sångöfningar* med densamma, dels genom att *åhöra deras sång* icke blott vid *högmässogudstjänster* i Thomas- och Nikolaikyrkorna (med däri ingående Bachska kantater med orkesterackompanjemang) utan äfven vid *die Motette* (motettstunden på lördagsmiddagarna i Thomaskyrkan, omedelbart före en kort gudstjänststund). Rörande denna körinstitutionens urgamla traditioner och egendomliga förhållanden meddelar han bl. a. följande. Thomanerna leda sina anor från medeltiden. De utgjorde ursprungligen *klosterkören* i det gamla *Thomas-klostret* i Leipzig. Man vet, att de under ledning af sin dåvarande kantor GEORG RHAW sjöngo vid den beryktade disputationen i Leipzig mellan Luther och Eck år 1519, att Rhaw blef genom Luther vunnen för reformationen och sedan blef en af 1500-talets större musikförläggare. Då klostret efter reformationens införande i Leipzig sekulariserades och förvandlades till skola, förekom denna skolas förfall genom ett energiskt och vackert ingripande af staden Leipzigs borgare. De sammansköto nämligen med stor offervillighet medel till skolans och den gamla klosterkörens framtida underhåll. Så uppkom det nuvarande *Thomasgymnasiet* och det bredvid liggande *Thomasalumnatet*. I det förra undervisas eleverna, i det senare bo och äta de, allt kostnadsfritt. Undervisningen i gymnasiet står i alla afseenden högt, men särskild omsorg nedlägges på en grundlig musikalisk bildning. Också intages ingen i Thomasgymnasiet, som icke bestått vid en grundlig inträdespröfning i fråga om allmän och särskildt musikalisk begåfning, goda kunskaper och godt uppförande. Gymnasiets lärjungar utgöras af gossar från 9 år till ynglingar af omkring 19 à 20 år. Utom de

vanliga studierna öfvas de — såsom seden var under reformations-tidehvarfvet — en timme hvarje dag i sång och musik. Fyra »prefekter», valda bland »Oberprimanerna» (högsta klassens lärjungar), leda vanligen i tur och ordning såväl öfningarna som *die Motette* på lördagarna i Thomaskyrkan (offentligt, afgiftsfritt), allt under öfverinseende och högsta ledning af deras »kantor» och dirigent, som alltid måste vara en framstående musiker. I raden af sina forna kantorer räkna Thomanerna sådana berömda namn som HERMAN SCHEIN, JOH. SEBASTIAN BACH m. fl. Den nuvarande kantorn är professor G. SCHRECK. Staden Leipzig svarar numera för institutionens underhåll, hvilket årligen kräfver omkring 60,000 mark. Hårtill bidraga dock åtskilliga andra större stiftelser.

Thomanerkören utgöres således i sopran- och altstämmorna af gossar under målbrottet, i tenor- och basstämmorna af ynglingar öfver målbrottsåldern, alla tillhörande samma skola och utomordentligt väl samsjungna. De lysande traditionerna, de yttre gynnsamma förhållandena och den enhetliga utbildningen släkte efter släkte, det utvalda materialet och den utmärkta ledningen — allt har naturligtvis samverkat att åstadkomma storartade resultat. Den allvarliga anda, som synes utmärka ledningen af det hela, torde ej kunna undgå att göra sig gällande äfven i sången. Också torde Thomanerkören stå högst bland kyrkokörer inom Tysklands evangeliska kyrka. »Själfräknar jag», säger förf., »Thomanernas sång för att vara något af det mest gripande man kan få höra.» Deras repertoar omfattar endast gedigen klassisk kyrkomusik af äldre eller nyare ursprung. Mest sjungas naturligtvis Joh. Seb. Bachs saker. Som den nya *Bach-Verein* just har sin stamort i Leipzig och Thomaskyrkan, har man äfven försökt sig på rekonstruktioner af gudstjänster, sådana de med stora kyrkokantater utfördes på Bachs tid. Huruvida detta är att rekommendera, kan vara tvifvel underkastadt. — Idéen att använda gossar i sopran- och altstämmorna synes vara upptagen flerstädes i Tyskland, äfven inom den evangeliska kyrkan. Förf. anser den vara värd att upptagas äfven bland oss och omnämner, att försök i den riktningen under flera år med framgång gjorts af folkskolläraren J. N. Claesson bland folkskolebarn i Jönköping. Med gossar i sopran- och altstämman torde, menar förf., större sammanhållning och bättre samsjungning kunna vinnas, liksom knappast något går upp mot stämmans friskhet och klang hos gossar. Förutsättningen är naturligtvis, att både vilja och förmåga finnas, icke blott hos ledaren utan äfven hos de unga.

På samma sätt som Thomaskören i Leipzig är kören vid Kreuzkirche i Dresden sammansatt. Förf. åhörde ett par öfningar med densamma under ledning af dess framstående dirigent, den såsom tonsättare kände professor OSKAR WERMANN. Den ena öfningen skedde med de nykomna yngsta i kören, därvid gossarne måste medhafva små speglar för att lära sig munnens, tungans och gommens ställning vid tonbildningen och språkljudens rätta uttal. Vid den andra öfningen sjöngos af hela kören ganska svåra saker dels af de gamla mästarne från Palestrinas tid, dels af prof. Wermann själf. Kören består uteslutande af gymnasieelever, 66 man, af hvilka 32 bo i alumnat.

Den berömda »Dom-Chor», numera i Berlins nya domkyrka, står under ledning af professor ARTHUR PRÜFER och har äfvenledes gossar i sopran- och altstämmorna. Tenorer och basar utgöras af vid kören fast anställda lärare m. fl. herrar i Berlin. Gossarne, som äfven få ersättning, uttagas efter pröfning ur allehanda skolor. De 120 gossarne — herrarnes antal är blott 25 — äro delade i två afdelningar: »Vorschule» och »Entwicklungsschule» med en underdirigent. Författaren åhörde en *sångöfning* (med sopraner och altar) samt *en liturgisk gudstjänst* på skärtorsdagen och *högmässa* på långfredagen. Vid de senare sjöngos svåra saker af PALESTRINA, MENDELSSOHN, ALBERT BECKER m. fl. Kören gör en storslagen verkan; dock finner författaren dess sång knappast gå upp mot Thomanernas.

Efter mönstret af Berlins »Dom-Chor» är kören i Schwerins Schloss-Kirche inrättad, blott att den är betydligt mindre. Under det att Berlinkören kräfver en kostnad, lik Thomaskören, af 60,000 mark årligen, hvaraf staten, kejsaren och församlingen betala hvar sin tredjedel, stannar underhållskostnaden för slottskyrkokören i Schwerin vid 10,000 årligen, som bestridas af storhertigen af Mecklenburg. Kören, som består af omkring 40 gossar och 12 herrar, ledes af hofmusikdirektor BERNH. ROMBERG. Författaren hörde kören dels vid en öfning, dels vid gudstjänsten på palmsöndag. Man synes här på ett välgörande sätt lägga mindre an på konstssång än på, att kören med sina enkelt vackra körkoraler, motetter o. d. *är liturgiskt inordnad i gudstjänsten*. Detta är helt naturligt, då här följes ett så gediget, klassiskt verk som det stora berömda *Mecklenburger-Cautionale*, 3 stora band, utarbetadt af sådana kännare på det liturgiska och kyrkomusikaliska området som den framstående liturgikern TH. KLIEFOTH och den grundlige musikhisto-

rikern prof. OTTO KADE. Såväl körens sång som framför allt besöket hos den sympatiska ledaren med hans tydliga både religiösa och liturgiska intresse och vakna liturgiskt-musikaliska blick lämnade rik behållning.

* * *

Ehuru det i författarens berättelse egentligen förekommer längre ned mot slutet, upptaga vi här något af hvad han meddelar om *de i Tyskland använda liturgiska böckerna*, för så vidt han sett och lärt känna dem. Det är dock i alla händelser blott ett mindretal, då där råder *en stor, skiftande mångfald*, i det hvarje land, ja ofta hvarje landskap, har sina egna, sinsemellan mer eller mindre skiljaktiga *agendor* (= kyrkohandböcker), *Gesangbücher* (= psalmböcker) och *koralböcker*. Nyare, reviderade sådana utkomma också alltjämt än här, än där, så att det är rent af omöjligt att på en kort studieresa hinna få kännedom om mer än några få.

Hvad *agendorna* eller *handböckerna* angår, är det, säger förf., tvenne drag i dem, som genast falla i ögonen: *deras rikedom på liturgiska alternativ* och *deras afgjorda detempore-prägel* (d. v. s. att hvarje särskild högtid och söndag i kyrkoåret har sin i vissa hänseenden egendomligt utpräglade liturgiska och musikaliska karaktär). Därmed sammanhänger ock, att i många af dem stor frihet inrymmes åt den tjänstförrättande liturgen att ej blott *i detaljerna* (t. ex. särskildt *i böverna*, af hvilka ofta en stor rikedom till fritt val erbjudas) utan till och med *i hela gudstjänstens liturgiska form* välja mellan en liturgiskt rikare eller enklare form. Om detta för oss svenskar, som äro så slafviskt bundna vid hufvudsakligen en enda stereotyp forms fastställda ordalag, vid första påseende förefaller främmande och *alltför fritt*, så ansluter det sig dock på det närmaste till den äldre luterska kyrkans liturgiska principer och praxis, ja har till och med sin grund i medeltidskyrkans. Författaren antyder, att detta nog äfven torde skett af nödtvång eller försiktighet, och att »det fört till en icke alltid ideal frihet, snarare till brist på enhet i formerna». Han tillägger dock, att »en viss frihet ju eljest alltid är god». Ja, den liturgiska frihetens princip behöfver äfven den häfdas, om icke allt till slut skall stelna och urarta till slentrian. —

Detempore-karaktären är starkt utpräglad och utsträckt till flera liturgiska momenter, såsom t. ex. gudstjänstens inledande *Introitusmoment*, de s. k. *versiklarna* (korta växelsånger liksom oftast introitus) efter predikan m. fl., hvilka äro olika för olika högtidsdagar och tider i kyrkoåret, ja stundom för hvarje söndag. Af de »agen-

dor», författaren haft tillfälle att se, säges *den bayerska* erbjuda ett särskildt intresse såsom den, hvilken af de numera använda kanske strängast iakttagit *den historiska kontinuiteten* med den äldre luterska kyrkan. Författaren skulle härvid också kunnat framhålla *den stora nya preussiska agendan af 1894*, hvars liturgiskt rikare former dock möjligen — i följd af den liturgiska friheten — ännu ej så allmänt följas annat än på högtidsdagar.

Angående *detempore-principen* anmärker författaren i förbigående, att denna — enligt von Liliencrons på grundliga källforskningar stödda förträffliga »*Liturgisch-musikalische Geschichte der evang. Gottesdienste 1523—1700*» — i de gamla luterska gudstjänstordningarna varit utsträckt till och med i fråga om *psalmerna* (så var i Sverige åtminstone fallet med »*gradualpsalmerna*»).

Om *psalmböckerna* meddelar författaren, att nyare sådana hafva *melodierna stående ofvanföre respektive psalmer* och att i dylika äfven den i bihang meddelade gudstjänstordningen är försedd med *melodier i notskrift* ofvan respektive liturgiska sångstycken, eller att de, med ett ord, äro s. k. *melodipsalmböcker*.

* * *

Såsom det icke minst viktiga för uppnående af studieresans ändamål angifver författaren med rätta *besök hos, samtal med och anvisningar af auktoriteter eller eljest väl bevandrade och intresserade på liturgikens och kyrkomusikens stora fält*. Författaren säger sig icke minst härigenom under resans fortgång mer och mer fått ana, *huru stort och betydelsefullt detta område är* — betydelsefullt, icke såsom en blott dekoration utan såsom *uttryck för tillbedjan* («das Moment der Anbetung») i gudstjänsten och såsom en hjälp och fostran därtill. Bland de omkring 25 personer, hos hvilka författaren hade tillfälle att i studieändamål göra längre eller kortare besök, omnämner han — förutom de redan förut omtalade RIETSCHEL och SCHRECK i Leipzig, WERMANN i Dresden, ROMBERG i Schwerin, PRÜFER i Berlin, WOLFRUM i Heidelberg, RENDTORP i Preetz och BRAND i Schwabach — ytterligare följande, som genom en mängd utgifna arbeten på det kulthistoriska, liturgiska och kyrkomusikaliska området höra till Tysklands förnämsta sakkunniga fackmän och föregångsmän, respektive ledare af hela den nyare kulturella reformrörelsen bland våra evangeliska trosförvanter i Tyskland: Dr MAX HEROLD, mångårig utgifvare af den gamla ansedda tidskriften *Siona*,

nu som emeritus boende i Neustadt an der Aisch (Bajern); förutvarande professorn Dr H. A. KÖSTLIN (nu i Cannstadt vid Stuttgart), författare utom till flera betydande kulthistoriska verk äfven till den i hela världen, också i vårt land kända och lästa *Musikens historia*; tjänstg. professor Dr H. BASSERMANN, Heidelberg; superintendenten Dr WILH. NELLE i Hamm (Westfalen); Freiherr Dr R. VON LILIENCRON, Schleswig, samt föreståndaren för det stora katolska kyrkomusikinstitutet i Regensburg, den store forskaren och författaren Dr FR. XAV. HABERL. Förutom annat, som författaren hos och af dem inhämtat, nämner han särskildt de anvisningar han fått på en del af den utomordentligt rika nyare tyska litteraturen på det kulthistoriska, liturgiska, hymnologiska och kyrkomusikaliska området, af hvilken några mindre arbeten angifvas.

Den återstående delen af författarens reseberättelse innehåller dels *ett utförligt försök att i trenne grupper eller riktningar sammanföra* de många skiftande åsikter han funnit råda i fråga om praktiska kultuella sträfvanden i Tysklands evangeliska kyrka, dels *en del egna reflexioner* häröfver samt ett tämligen utförligt *angifvande af den ståndpunkt*, hvartill författaren själf kommit i hithörande frågor. Såväl utrymme som andra skäl förbjuda oss att här återgifva förf:s framställning. Vi nödgas därför inskränka oss till följande korta antydningar.

Författaren, som själf betecknar sin framställning såsom »ett försök att i någon mån ordna de ganska brokiga och i hvarandra flytande åsikterna», söker hänföra dem till hufvudsakligen *trenne grupper*: en *höger*, en *vänster* och en *center*. »Högern» angifves intaga en mera strängt *historisk gammallutersk* ståndpunkt både i liturgiskt och kyrkomusikaliskt hänseende. »Vänstern» vill — »där man eljest vet hvad man vill» — *oberoende af reformationstiden och den historiska kontinuiteten* i ultraprotestantisk anda så att säga *på fri hand konstruera fram gudstjänsternas anordning*. »Centern» intager, såsom vanligt, en förmedlande ställning. Slutligen söker författaren klargöra den *ståndpunkt*, hvartill han genom sin studieresa själf kommit. Denna betecknas såsom i det väsentliga sammanfallande med den, som hos oss intagits af de ledande inom sällskapet »Kyrkosångens vänner». —

En på grundligare kritisk undersökning byggd framställning af åsikter och sträfvanden inom Tysklands nuvarande evangeliska kyrka förtjänar en egen artikel i denna tidskrift.

SMÄRRE UPPSATSER, MEDDE-
LANDEN, ANMÄLNINGAR AF
BÖCKER OCH TIDSKRIFTER.

Stockholmsutställningen.

Af Föreningen för Stockholms fasta försvar har i Konstakademins utställningslokal i Stockholm anordnats en utställning af Stockholmsmiana.* Inkomsterna äro afsedda att begagnas som bidrag till hufvudstadens befastande. Här äro utställda porträtt af för stadens historia betydelsefulla personer, stadsvyer från äldre och nyare tid m. m. De kyrkliga minnena äro icke många, men å andra sidan är ett af dem gifvet utställningens största sevärdhet: en serie af gotiska träreliefer, tillhöriga Storkyrkan och framställande scener ur Sankt Görans legend. Dessa, som ursprungligen voro rikt förgyllda, äro numer — antagligen sedan minst 200 år tillbaka — oljemålade i enbart hvitt. De ha fordom i allmänhet ansetts utgöra delar af ett altarskåp med obekant innehåll, till dess de för ett par år sedan i en uppsats af undertecknad bevisades hafva tillhört Sankt Göransgruppen i Statens historiska museum, hvilken ju också fordom stått i Storkyrkan, samt framställa scener ur helgonets legend. Då nämnda Sankt Görans-grupp är Sveriges ur estetisk synpunkt märkligaste kyrkliga konstföremål, håller jag det för lämpligt att begagna mig af detta tillfälle att göra tidskriftens läsare bekanta med reliefraden, i synnerhet som verkets hufvudparti — striden mellan helgonet och draken — äfven förekommer reproduceradt i detta häfte (sid. 21). Jag citerar som text därtill den ofvan antydda uppsatsen (i Nordiska Museets meddelande för år 1901), begagnande mig af det tillstånd att omtrycka museumspublikationens klichéer, som dess redaktion välvilligt meddelat.

»— — Det finnes verkligen ännu i själfva Storkyrkan *ett medeltida konstverk*, ur många synpunkter värdt att studera. Det är den rad af sex reliefer, som ännu för ett halft år sedan hängde ofvan dörren till stora sakristian i kyrkans sydvästra hörn. De voro hvitmenade

* Utställningen stängdes i mars månad.

liksom väggen och svårtillgängliga. Det var få, som hade sett dem. De troddes utgöra resterna af ett gotiskt altarskåp och sågo också nedifrån sedda så ut. Hvad de föreställde var obekant. Men å

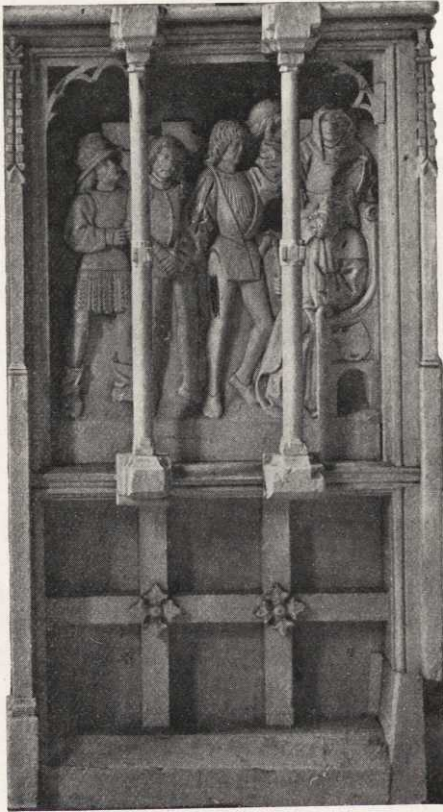

Fig. 1. *S:t Göran inför kejsaren af Rom. Storkyrkan i Stockholm.*

Omk. $\frac{1}{17}$ af naturl. storl.

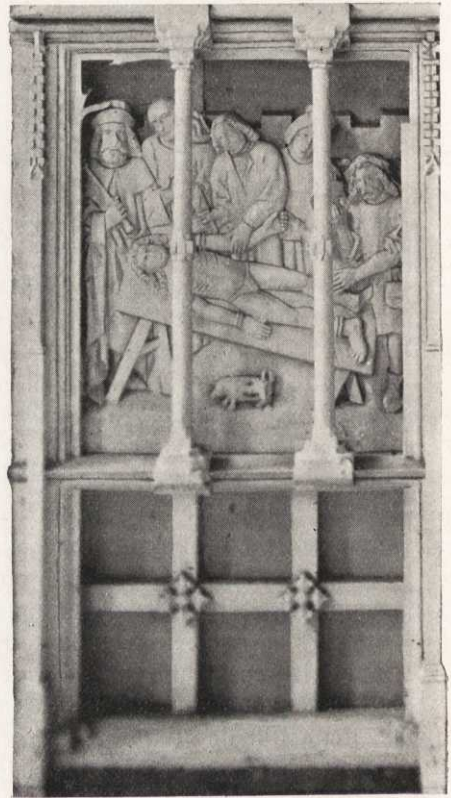

Fig. 2. *S:t Görans martyrium. Storkyrkan i Stockholm.*

Omk. $\frac{1}{17}$ af nat. storl.

ömse sidor om dem hängde två plattor med snidade vapensköldar och namnen **sten sture. ridd'** och **vrove. ingeborgh.** Man har med rätta ansett dessa höra tillsammans med relieferna, och de antydde sålunda, att dessa utgjorde en donation af riksföreståndaren Sten Sture och hans gemål, fru Ingeborg Tott.

En af relieferna (fig. 1) framställer en anklagelsescen: en ung man i gotisk riddarrustning ledes af knektar inför en kejsare, som sitter på sin tron.

Å en annan platta (fig. 2) ses samme unge man, fastbunden naken på en bänk. Därinvid stå kejsaren och hans bödlar. En af dem är väpnad med en väldig knif, en annan håller en saltbinge i beredskap.

Den lockige unge mannen saknas icke på någon af de öfriga fyra plattorna. Han är således berättelsens hufvudperson. Men hvilken berättelse? Ridderliga martyrer känner legendariet många: S:t Sebastian, S:t Mauritius, S:t Gereon o. s. v. Skall man gissa, måste dock tankarna först falla på den populäraste af dem alla: S:t Georg. Hos *kejsaren* (jfr fig. 1) af Rom led han sitt martyrium, och där blef han bland andra pinor underkastad hudflängning, hvarpå såren ingnedos med salt¹ (jfr fig. 2). Men dessa marter ha andra helgon också utstått. Låt oss tillse, om de fyra öfriga plattorna hafva ännu tydligare motsvarigheter i Georgs-legenden än de nyss beskrifna?

Fig. 3 visar den lockige riddaren, fasthållen af knektar, vid sidan af en i de lärdes dräkt klädd man, hvilken med en staf synes röra om innehållet i en bägare. Martyren lyfter handen mot sitt bröst. Förklaringen till bilden å denna platta återfinnes verkligen i Georgs-legenden. Då bödlarne uttömt sin skicklighet på helgonet, tar kejsaren sin tillflykt till sin *magus*, sin doktor och giftblandare, och denne »blandade gift och vin och gaf S:t Georg att dricka, men Guds man gjorde korsets tecken, drack och led ingen skada».²

Det berättas också, att kejsaren till slut med hycklande faderlig ömhet sökte beveka helgonet att tillbedja dessa gudar, som trots hans motsträfvighet alltjämt voro villiga att mottaga hans dyrkan. Låtsande gifva vika för kejsarens böner följer S:t Göran honom till Apollotemplet, som snart fylles af åskådare, hvilka vilja bevittna, huru den berömde riddaren högtidligen öfvergår till den hedniska tron. Men deras hopp gäckas på det grymmaste. När allas förväntan blifvit spänd, faller S:t Göran på knä och tillbeder — icke apollostoden, utan *sin* osynlige Gud och anropar honom om att låta templet instörta, hvilket också sker.³ Vi se detta moment i berätt-

¹ *Legenda aurcea*. Ed. GRÆSSE. Dresdæ et Lipsiæ MDCCCXLVI. Sid. 262 (»sale plagas fricari»). — Referat af Georgs-legenden i H. HILDEBRANDS: *Herr Stens Sankt Förän i Antikvarisk Tidskrift*. Del. VII, h. 4. Stockholm 1885.

² *Legenda aurea*. Sid. 262.

³ *Legenda aurea*. Sid. 263.

telsen återgifvet å plattan fig. 4. De nedstörtande stenarna döda alla hedningarne. Otroligt förefaller det måhända läsaren, att den lilla djäfvulsbilden på kolonnen skall föreställa en Apollo. Dock är det möjligt, att konstnären tänkt sig den hedniska gudabilden

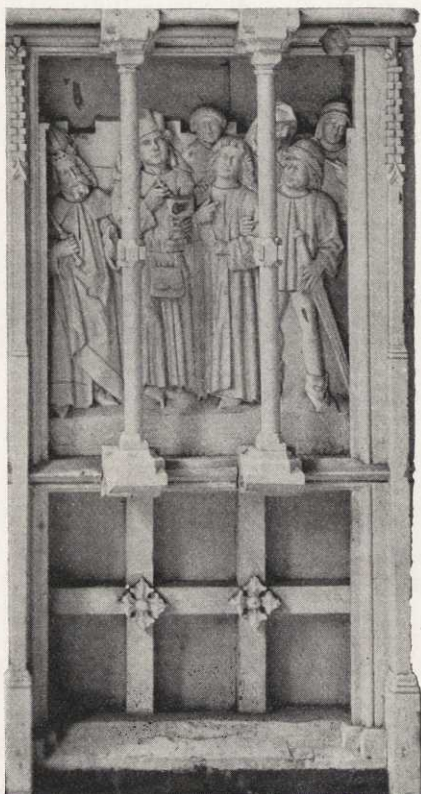

Fig. 3. *S:t Göran och kejsarens magus med giftbägaren. Storkyrkan i Stockholm.*

Omkr. $\frac{1}{17}$ af nat. storl.

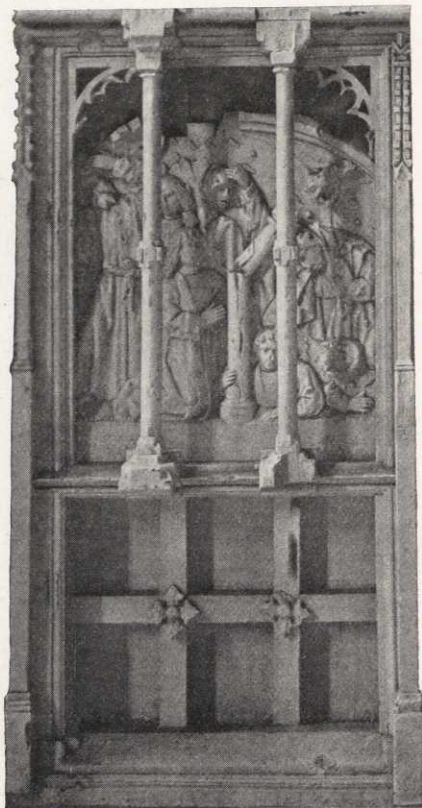

Fig. 4. *Apollotemplet instörtar. Storkyrkan i Stockholm.*

Omkr. $\frac{1}{17}$ af nat. storl.

under denna skepnad. Medeltidens konst afbildar ofta antikens gudar under en form analog med den ande, hvilken ansågs bo i dem, nämligen den onde. En annan tydning, som vi ock böra anföra, är den som gifves af en med konstverket samtida version af legenden,* i

* *Summertheil der heyligen leben.* Augsburg 1472. (Inkunabel i Königl. Bibliothek i Berlin.)

hvilken det berättas, att helgonet besvor bilden att visa sig i sin verkliga skepnad. Då sågs där strax en ful djäfvul i stället för Apollo, kolonnen brast, och djäfvulen flög under ett skri af vrede och sorg till helvetet.

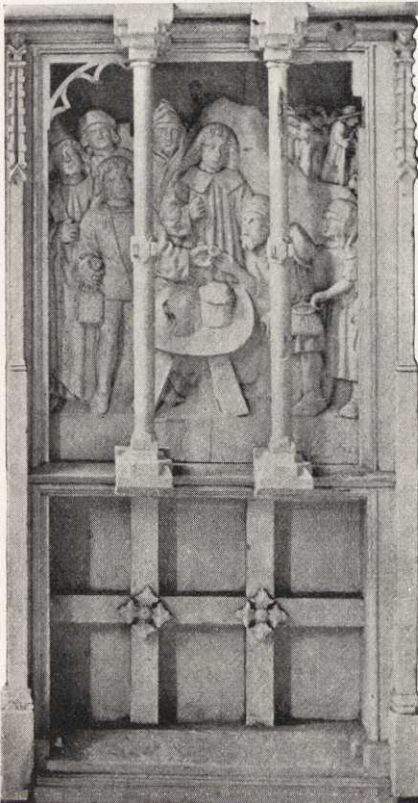

Fig. 5. *S:t Göran utdelar sin förmögenhet åt de fattiga. Storkyrkan i Stockholm.*

Omk. $\frac{1}{17}$ af nat. storl.

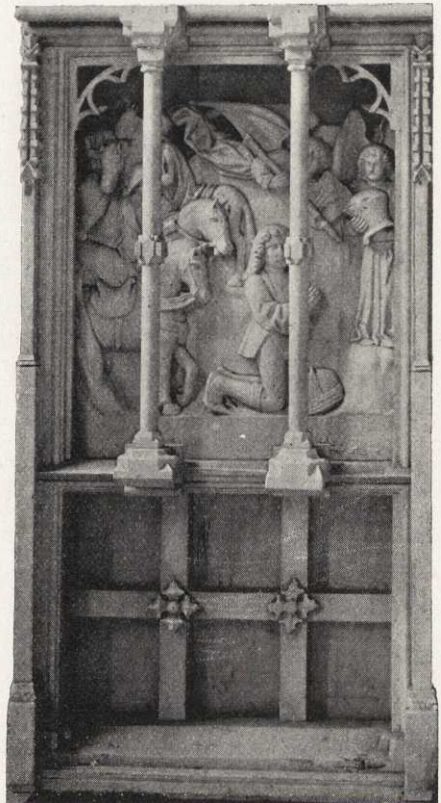

Fig. 6. *S:t Göran mottager korsfanan. Storkyrkan i Stockholm.*

Omk. $\frac{1}{17}$ af nat. storl.

Tvenne gånger berättas i den förut citerade inkunabeln Summertheil der heyligen leben, att S:t Göran delade ut sin förmögenhet åt de fattiga: ena gången sitt ärfda gods, andra gången hvad den från draken räddade prinsessans fader gifvit honom. En af dessa utdelningar framställes på den platta, som återgifves i fig. 5.

Riddar S:t Görans första bragder bestodo i lyckosamma strider mot de otrogna. Han var den förste korsriddaren. Lycka i striden hade madonnan gifvit honom. »Hon sände mig», låter den nyss anlidade versionen af legenden helgonet berätta, »sitt banér, det var långt och hade ett rött kors.»¹ I ett samtida kyrkligt skådespel omtalas en fullständig utrustning, som änglarne bragte honom på samma gång som fanan, sägande:

Geori, werder ritter milt
 enpfanch von mir des siges schilt.
 mit dem creutz hat dir got gesant
 da mit er der hell fürsten überwant.²

Det är tydligen på detta, som den sista reliefen (fig. 6) syftar. Som af det föregående framgår, synes det höjdt öfver allt tvifvel, att de ifrågavarande relieferna framställa scener ur den helige Georgs historia. Tidpunkten för konstverkens utförande hjälpa oss dräkterna att åtminstone ungefärligen bestämma. Helgonets gotiska rustning visar sålunda på åren före 1500. De uppslitsade ärmarna, som bland annat bäras af en soldat i anklagelsescenen (fig. 1), uppträda knappast förrän efter 1480, o. s. v. De sålunda vunna gränserna stämma också med det gamla antagandet, att Sten Stures och fru Ingeborgs båda vapensköldar höra tillsammans med de sex relieferna.

På grund af det föregående synes det mig tämligen gifvet, att vi inom Storkyrkan äga ett konstverk med ämne hämtadt ur S:t Görans legend, stiftadt inom 1400-talets två sista årtionden antagligen af Sten Sture och Ingeborg Tott. Om detta antagande — såsom jag, tills motsatsen ådagalägges, känner mig böjd att tro — är riktigt, framställer sig nödvändigtvis frågan, i hvilket förhållande stod detta verk till det stora S:t Göransmonument, som vid samma tid (1489) och af samma donatorer uppställdes i samma kyrka?

Till den stora S:t Göransstatyn i Statens historiska museum hör äfven en reliefplatta, infälld å framsidan af den sockel, på hvilken prinsessan knäböjer. Denna platta framställer, huru S:t Göran efter striden med draken låter bygga en kyrka i den räddade prinsessans stad.³ Helgonet har här samma drag och bär samma rust-

¹ *Summertheil* o. s. v., se föreg. not.

² *Ein Spiel von S. Georg*. Hrsg. von B. GREIFF. Se *Germania*, hrsg. von PFEIFFER. I. S. 171. Stuttgart 1856.

³ *Legenda aurea*. Sid. 261.

ning som på de ofvan omtalade Storkyrko-bilderna. Stilen är densamma, måtten ungefär lika och plattan liksom de sex i Storkyrkan upptill krenelerad. Det förefaller sålunda som gifvet, att de senare måste vara arbetade i anslutning till de förra eller tvärtom. Och då det knappast är troligt, att samma personer låta utföra två votivbilder åt samma helgon i olika delar af samma kyrka, synes det i högsta grad antagligt, att våra sex reliefer stått i något slags samband med den stora statyn. Kanske hafva de varit placerade som figural ornering öfver S:t Görans altare och afsett att återgifva scener ur hans martyrium, under det att den stora ryttargruppen och hans reliefer (ty på prinsessans sockel finnes plats för flera, nu förlorade) skildrade drakstriden och därmed förknippade händelser? Kanske ornerade våra plattor ett skrank, som afskilt ett möjligen befintligt S:t Göranskor från den öfriga kyrkan? Intet af detta är möjligt. Ett altarskåp kunna de svårligen tillhört. Virket i reliefernas omramning är därtill för groft. Och då reliefraden för ett halft år sedan nedtogs från väggen, visade sig därjämte, att den mot väggen vända sidan icke var afsedd att ses. Om ett skrank, synligt från båda sidor, kan således ej heller vara fråga.

Men en jämförelse med den nämnda reliefen på *prinsessans sockel* lämnar oss en antydning om, hvar vi måste tänka oss platsen för Storkyrko-plattorna. — —»

Att den kolossala ryttarbilden icke kunnat stå direkt på kyrkgolfvet behöfver knappast påpekas. Han har sålunda haft ett underlag, en sockel, och det är som ornerande element å denna vi hafva all anledning att tänka oss reliefplattorna placerade — ett antagande, som i sin mån bekräftas äfven af den omständigheten, att det bland till S:t Göransstatyn hörande lösa delar, förvarade i Historiska museet, äfven finnes *en fial af samma utseende och storlek* som fialerna på Storkyrkans reliefrad. — — —»

Till detta år 1903 skrifna må nu läggas ett senare funnet bidrag. I Peringskölds Stockholmia illustrata förekommer bland förteckningen öfver Storkyrkans epitafier följande ord:

»Öfwer gamle Sakerstyedören på de gamle Taflorne — Sten Sture Riddr Ingeborg — inemot ändan under en historia — Här schal he de afgot anbeden un de dünen Nem den tempel dale.»

De »gamle Taflorne» öfver »gamle Sakerstyedören» äro tydligtvis = S. Göransrelieferna plus de därtill hörande vapensköldarna. Sten Stures och Fru Ingeborgs namn finnas ännu i reliefskrift

under de sistnämnda. Den plattyska inskriptionen är däremot icke synlig för närvarande. Peringsköld tycks icke hafva kopierat den fullt korrekt; några språkformer äro nämligen väl problematiska, såsom t. ex. ordet »Nem». Det oaktadt anser jag inskriftens betydelse ganska klar: »Här skall han tillbedja afguden och tjäna honom; templet faller ned.» Detta passar till innehållet i den å fig. 4 afbildade reliefen, hvilken alltså utgjort den »historia», under hvilken de förklarande plattyska orden stått.

Säkert funnos förtydligande inskriptioner under alla scenerna. Men redan på Peringskölds tid voro väl de gamla relieferna så vanskötta, att inskrifterna helt eller delvis utplånats eller skymts af öfvermålning öfverallt utom i detta enda fall.

Emellertid ha dessa få bevarade ord sin betydelse. De bekräfta min förklaring af reliefens innebörd och stöder genom sin plattyska munart Hildebrands redan 1885 gjorda påstående, att bilden utgått från en nordtysk mästars verkstad.

Bredvid relieferna exponeras Agi Lindegrens restaureringsritning, gjord i skenbart noggrann öfverensstämmelse med mitt ofvan citerade förslag. Jag påpekar, att jag endast ansåg detta i *hufvuddrag* sannolikt, och att jag naturligtvis blott afsåg en *tänkt* rekonstruktion. Det vore bittert om vårt ädlaste gotiska monument skulle behöfva omramas af en dylik oäkta blandning af nytt och gammalt.

Lika litet som man tänkte på att komplettera Rembrandts Claudius Civilis, då man upptäckt en teckning som återgaf de bortskurna delarna, lika litet bör Bernt Notkes Helige Georg kompletteras, därför att händelsevis några delar af dess förlorade sockel återupptäckts. Stoden bör placeras på en enkel sockel af den höjd, som gifver åskådaren den rätta synpunkten. De reliefer, som höra dit, uppsättas helt enkelt utan komplettering i närheten af stoden, för såvidt kyrkan icke föredrager att deponera dem i Statens Historiska museum.

Johnny Roosval.

Liciums utställning.

Under januari månad öppnade textilateljéen *Licium* en tillfällig utställning i Konstnärshusets lokal i Stockholm. Utställningens viktigaste del utgjordes af paramenta. Den smak i anläggningen och skicklighet i utförandet, hvilken i regeln hvilade öfver samtliga exponerade föremål, gör det till en angenäm plikt för Kult och Konst att föreställa åtminstone ett par af utställningens bästa objekt för sina läsare.

Västerviks nyinvigda kyrka har af *Licium* beställt två antependier. De äro nu färdiga, utförda i för våra förhållanden ovanligt rikt arbete och af dyrbart material. Jag tror värdet af det ena, röda, antependiet går till ungefär 1,200 kronor. Det prydes i midtpartiet af ett kors, från hvilket sädesaxformade strålar utgå. Å hvardera kortsidan löper en bård i vindruksmönster. Samtliga broderier afteckna sina gröna eller guld-toner i starkt lysande mot-sättning mot den röda grunden. Hur värdigt och på samma gång briljant detta arbete än synes, hade undertecknad dock svårt att försona sig med en detalj: korsdekorationen var placerad så högt, att den öfre horisontalbården i midten måst tåla en segmentformad utskärning. För mina ögon bragte detta in i kompositionen något af *rörelse* i lodriktningen, som förtog det hos ett dylikt konstföremål önskade lugnet. Så mycket mera harmoniskt tedde sig samma kyrkas svarta antependium, hvilket liksom det röda var komponerad af fröken Sofi Gisberg. Af detta utställningens gifvet bästa arbete ger fig. 2 en totalbild, fig. 1 en af vertikalbårderna. Broderierna ha i allmänhet en skärt violett färg, själfva korset är dock hvitt, och kransen däromkring har en grågrön ton som färgen på unga ludna sälglad.

Stiliseringen är här berömvärdt enhetlig, under det att det röda antependiets olika mönster icke alltid voro tillräckligt samarbetade. Vackert och fyndigt är törnmönstrets hjärtformer, som i midten löpa samman till ett likarmadt kors' konturer. Fig. 2 tolkar i sin lilla skala mönstret på ett sätt, som ger det ett något torrt geometriskt utseende. Läsaren bör korrigerera intrycket genom detaljafbildningen i fig. 1. För den, som hade tillfälle att se originalet, gäfvo emellertid dess *färger* åt de regelbundna formerna en innerlighet och ett behag, som icke gaf plats åt en tanke på stelhet. Vackert samverkade antependiet också med utställningsanordningarna. Det hängde mot ett altarlikt bord å salens kortvägg. På det föregifna altaret

Fig. 1. Vertikalbård å antependium för Västerviks kyrka, tillverkad af textiltateljén Licium, komponerad af S. Gisberg.

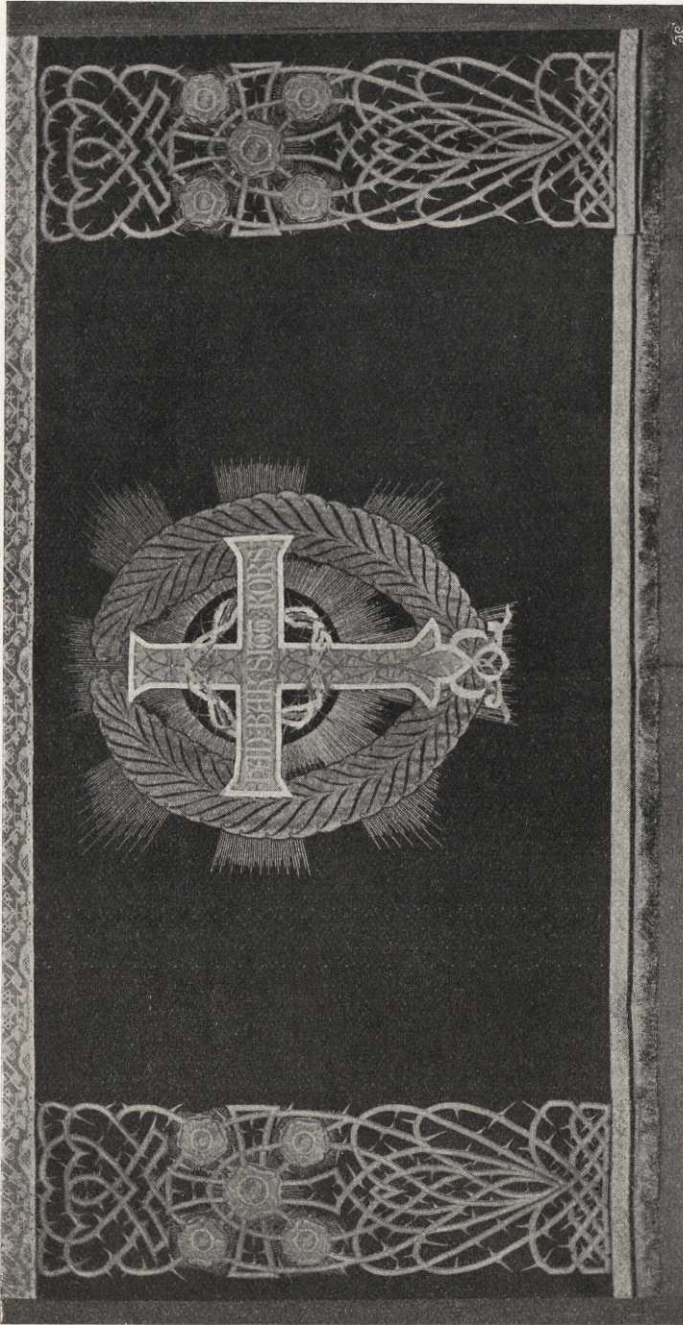

Fig. 2. Antependium i svart för Västerviks nya kyrka, tillverkad af textiltäljien Licium, komponerad af S. Gisberg.

stodo hvita syrener och brinnande ljus i silfverkandelabrar. Man tänkte på hur lätt det är för en person med konstnärlig blick att stegra den värdiga skönheten i en altardekoration genom lämpliga accessoarer och hur hastigt det går för den smaklöse att förstöra det bästa material genom oförståndiga sammanställningar.

En påminnelse om hur mycket, som låter sig göra af enkla medel, gaf altarduken för *Robertsfors* kyrka. Intet antependium var beställt för kyrkan, men fröken Branting hade dock exponerat denna duk på samma sätt som de öfriga altarskrudarna, på en altarlignande ställning, och öfverdragit främre delen af denna helt enkelt med ett stycke ljusgrönt kläde. På den nedhängande bården af duken var i gula stora, rent formade bokstäfver broderadt SE GUDS LAMM. Inskriften hade en pråktigt sammanhållande verkan. Under den afslutades bården med en utsökt italiensk spets. Vid detta improviserade altare såg man, hur det ofta rakt icke skulle behövas mera för att pryda altaret än en hvit duk med en svensk, i socknen knyplad eller från Dalarne hämtad spets. Ja, hurusom detta för en enkel liten landskyrka skulle t. o. m. vara det smakfullaste. Framsidan f. ö. kunde prydas med ett enfärgadt tyg, hvars färg ginge tillsammans med de prydnadsföremål, som altaret dessutom ägde — ljus och altartafla. En sådan enkel hvit duk skulle inbjuda till dekoration med blommor. Finns det icke blommor på landet? Och hur sällan är altaret dock prydt med blommor! Och på vintern, då tillgången på blomster är svårare, finns det icke stundom herrgårdar eller eljest trädgårdar med drifhus, hvilkas ägare gärna skulle vilja gifva sitt bidrag till gudstjänsten genom att för söndagen ställa blommor till altarbordets disposition? Kanske det sker mångenstädes, ehuru undertecknad ej iakttagit det. Man ser tvärtom, hur det stundom sker, att kyrkans man icke har tiondedelen så mycket intresse för att linnet på Herrens bords kall vara i prydligt skick, som hans hustru har för bordsduken hemma i prästgården.

Utan beställning hade Licium utställt påbörjade eller färdiga mindre skrudar, för att visa sina konstnärliga afsikter. Där funnos violetta dylika, som särskildt böra framhäfvas. Det finns kyrkor med interiör i tegelfärg, för hvilka det violetta är som skapadt. Och f. ö., finns det någon färg, i hvilken det ligger så mycket af liksom återhållen, på ytan sval, men i djupet varm religiositet som i den violetta?

Johnny Roosval.

Med anledning af bristande utrymme ha bok- och tidskriftsanmälningar måst paras till nästa häfte.

Redaktionen.

Sven Bælter*

vår förste svenske kulthistoriker.

Af professor **Herman Lundström.**

Med rätta har frihetstiden blifvit kallad vår stormaktsperiod på den vetenskapliga forskningens område, en period, som följer omedel-

* Källor till föreliggande uppsats, som utarbetats på redaktionens särskilda anhållan, äro förutom Bælters egna skrifter och i Växjö gymnasiebibliotek förvarade dagbok öfver den ryska resan, hans lilla självbiografi införd i »Den Svenska Mercurius, tredje årgångens andra del, bestående af månaderna october, november och december 1757» (tr. s. å.), sid. 675 ff., J. Hjelmerus' likpredikan, A. P. Sondéns artikel i Sv. Biogr. Lexikon, K. Sundelins monografi, Uppsala domkapitels protokoll och handlingar, domkyrkorådets i Uppsala protokoll m. m. Däremot har jag icke haft tillfälle att genomgå Växjö domkapitels protokoll för den tid, som Bælter var ledamot af detta kapitel.

bart efter den politiska storhetens fall. Det är framför allt inom de båda hufvudområden af vetenskap, där svenskarne i alla tider lämnat de jämförelsevis största insatserna, nämligen det naturvetenskapliga och det historiska, som frihetstidens män göra sina märkligaste landvinningar. Den svenska kyrkan stod ej främmande för dessa vetenskapliga sträfvanden, utan tvärtom omhuldade och gynnade dem. Det är sålunda tvenne kyrkliga personligheter, hvilka — såsom det träffande blifvit sagdt — »stå såsom väldiga portalfigurer, vid inträdet till den bildningens byggnad, som utgör frihetstidens ära». Det är ERIK BENZELIUS D. Y. och ANDERS RYDELIUS. Men äfven många yngre ehuru mindre bemärkta samtida kyrkomän hafva visat sig hysa ett varmt vetenskapligt intresse, ja idka vetenskaplig forskning och vetenskapligt författarskap, utan att därför på något sätt svika sin evangelisk-luterska trosöfvertygelse. Man insåg nämligen då, att vi icke förmå något emot sanningen, och lefde i visshet om, att tron *aldrig* kommer att i verkligheten skadas eller rubbas af något som helst vetandets framsteg.

En värdig representant för den tidigare frihetstidens ädlare såväl kyrkliga som vetenskapliga sträfvanden är den man, hvars namn läses såsom öfverskrift till denna uppsats. Icke minst för sina kult-historiska intressen är han värd vår uppmärksamhet.

SVEN BÆLTER föddes den 24 juli (gamla stilen) år 1713 i Söderhamn. Hans föräldrar voro rådmannen och handlanden ERIK LARSSON BÆLTER och hans hustru BIRGITTA BERG, dotter till »råd- och handelsmannen» i samma stad SVEN NILSSON BERG. Flere af den Bælterska släktens medlemmar hade varit ansedda borgare i Söderhamn. Familjenamnet säges ha uppkommit däraf, att någon eller några af Sven Bælters förfäder haft till yrke att för militärens räkning förfärdiga bantler eller bälten och patrontaskor.

Redan som gosse erfor Sven Bælter en dragning till prästens höga kall, såsom han i en af sina predikningar själf omtalar: »Då jag ännu en ung pilt var, lät du, Herre, mig erfaras en besynnerlig håg och drift till det heliga predikoämbetet. Samma lust och dragande förökade sig med åren.» Då fadern befann sig i goda ekonomiska omständigheter, ämnade man naturligtvis låta gossen liksom en hans äldre broder Lars, sedermera kyrkoherde i Järfsö, följa sin böjelse för studiebanan. Men en sorglig händelse gjorde ett streck i räkningen. Ryssarnes härjningar af Östersjökusten bragte denna burgna familj till tiggarsstafven, och den fasansfulla dag, då barbarhorden östanifrån brände och sköflade det älskade fädernehemmet, glömde

Bælter aldrig. »På den tiden», säger han i en predikan tjuгу år senare,¹ »var jag ännu ett barn; kan dock aldrig förgäta den mulna 5:e dagen, den bemärkelsedagen (det var den 21 maj 1721), då ock jag med mina landsmän måste fly för resenärens och skyttars rop, fly uti vilda ödemarker, se allt vårt goda gå upp i rök och damm, se vår helighets och härlighets hus, där våra förfäder uti begrafna voro, uppbrännas med eld; frukta hvart ögonblick, att fienden äfven skulle taga det endaste vi nästan kvar hade, det kära lifvet, bort. Föräldrarnes hjärtan ville brista i stycken sönder, när barnen ropade efter bröd, och det var intet. I sanning var det svårt erfara, hvad det vill säga att vara utan mat, utan kläder, utan hemvist, fara som en flyktig fågel hit och dit i marken och frukta för ett ruskande löf. Om det är ditt behag, min Gud, så låt mina ögon aldrig se sådan vedermöda!»

Alla planer på studier måste nu undanskjutas, och det såg ut, som om Sven skulle af omständigheternas tvång nödgas att taga ett helt annat kall än det, till hvilket hans håg stod. Emellertid erhöi han god undervisning af sin nämnde äldre broder; och trots sina ekonomiska svårigheter lyckades fadern bereda utväg för Sven att intagas i Gäfle trivialskola, hvilket skedde 1726. Redan följande år uppflyttad till gymnasium, sändes han några år därefter med synnerligen hedrande vitsord om flit och uppförande till Uppsala universitet, i hvars matrikel han inskrefs den 5 oktober 1730.² Samma år på våren hade han hållit sin första predikan öfver Jesu ord i Luk. ev. 9 k. 23 v.: »*Om någon vill efterfölja mig, han förneke sig själf och tage sitt kors uppå sig hvar dag och följ mig*» — »hvilket [ord] — säger Bælters äldste minnestecknare — sedermera under thess många viktiga ämbetsgöromål och sista sjukdoms tid blifvit thess lufva lösen och dageliga tänkespråk.»

Vi afstå från att närmare skildra gången af hans studier. Vare det nog sagdt, att han skötte dem med den framgång, att han, såsom Hjelterus säger, väl bestod de vanliga förhören i »himla-läran, latin-ska språket och alla philosophiska wettenskaper». Efter att ha utgifvit en gradualafhandling om sin hemprovins (*De Helsingia*, hvars

¹ Pred. på 4:de bönd. 1741.

² K. SUNDELIN uppgifver den 6 okt., men den i Uppsala universitets arkiv förvarade originalmatrikeln ådagalägger att månadsdagen var den 5:e. För öfrigt är det anmärkningsvärdt, att »*Sveno Bælter*», såsom han nu skrifer sig, då befunnit sig i åtminstone någorlunda god ekonomisk situation, att döma däraf att han erlagt den vanliga afgiften vid inskrifningen: 4 dlr 16 öre kprmt, medan hans landsman Olavus Becker, som inskrefs samma dag, blifvit såsom »pauper» befriad från hvarje sådan afgift.

första del enligt såväl Hjelmerus' som Bælters egen uppgift ventilerades $\frac{8}{11}$ 1735, den andra $\frac{12}{5}$ 1739), promoverades han den 5 juni 1740 såsom magister primus.*

Redan ett par år förut (den 21 dec. 1738) hade emellertid Bælter invigts till prästämbetet af ärkebiskopen Jöns Stök. I prästvigningsprotokollet står vid hans utnämning fogadt upplysningen: »adjunctus i Hudikswald». Meningen var ock, att den nyvigde unge prästmannen skulle erhålla detta missiv, hvarom prosten Broman och borgerskapet därstädes anhållit. Emellertid kvarstannade Bælter i Uppsala äfven under vårmånaderna följande år för sin gradualldisputations fulländande. Denna ägde, som nämndt, rum den 12 maj, och redan den 24:e i samma månad erhöll han den hedrande kallelsen att blifva den utmärkte domprosten OLOF CELSIUS' i Uppsala adjunkt. Samme man, som »upptäckte» Linnés lofvande anlag och räddade honom från att, om också icke gå under i hård ungdomskamp för tillvaron, så dock från att gå förlorad för vetenskapen, är det således nu, som äfven »drager fram» den begåfvade unge Bælter, hvilken skulle komma att på ett lysande sätt motsvara sin ädle förmans förtroende. Under de fem år af sitt lif, som Sven Bælter ägnade åt domkyrkoadjunkturen i Uppsala, anses han t. o. m. och det med visst skäl hafva utfört »den yppersta» af sitt lifs gärningar. Såsom predikant vid rikets förnämsta domkyrka i akademistaden utöfvade han nämligen ett till hela vårt land sig sträckande, djupgående inflytande på hela predikosättet, som tack vare Bælters verksamhet lär ha blifvit »högst betydligt» förbättradt. I stället för andefattiga abstraktioner bjöd Bælter sina åhörare sund evangelisk näring i värdig, men på samma gång enkel och för hvar man lätt fattbar form. Icke underligt då, att stora skaror samlades kring hans predikstol. Såväl den studerande ungdomen som flere akademiska lärare, hvilka förut icke visat sig såsom synnerligen flitiga kyrkobesökare, började först af nyfikenhet och sedermera af verkligt behof efter uppbyggelse att infinna sig i templet för att andäktigt lyssna till den unge lärarens förkunnelse. Ett vittnesbörd bl. a. om tilloppet och trängseln i domkyrkan vid Bælters

* Att den akademiska studietiden blef så lång, menar K. SUNDELIN bero bl. a. därpå, att det var »klent beställt med kassan» och »med helsan». Hvad det förra vidkommer, så må erinras dels om min anmärkning i föregående not, dels att Bælter själf icke med ett ord antyder detta i sin lefvernesbeskrifning i Sw. Mercurius dec. 1757, s. 676, där han tvärtom meddelar, huru han oafbrutet kunde uppehålla sig vid akademien allt ifrån inskrifningen »till 1735 om sommaren», då han erhöll akademisk kondition, dels slutligen att den sistnämnda hos generallöjtnanten m. m. frih. J. Grundel på Forsmarks bruk säkerligen var ytterst förmånlig i ekonomiskt afseende och icke blott »i någon mån» lindrade hans förmenta ekonomiska betryck.

predikningar är domkyrkorådets i Uppsala protokoll för den 30 juni 1742.* Där omtalas nämligen, huru teologie professor Beronius erinrade, att »han, som i 14 års tid bott i staden samt nu på det sjätte året varit teologie professor och således en ibland dem, som uti Consistorio Ecclesiastico vid åtskilliga förefallande ärenden hafva nog besvär och stort ansvar för domkyrkomedlens disposition och räkenskaper, ännu icke fått inlösa något bankerum för sin fru och dotter, hvarigenom ofta skedt är, att, när de i Storkyrkan åstundat gudstjänsten bevista, hafva de *under tiden med största plats bankerum hos andra finna kunnat.*»

Bland Bælters ähörarskara fastlagssöndagen den 29 januari 1744 befann sig äfven dåvarande kronprinsen Adolf Fredrik, som nu för första gången besökte Uppsala. Denne blef så tilltalad af Bælters predikan öfver »den trogna själen, som ledes efter Guds råd och upptages på ändalykten med ära», att han omedelbart efter dess slut tilldelade honom fullmakt såsom e. o. hofpredikant. Sedan han den 10 maj samma år blifvit ordinarie hofpredikant, väntade han sig en tid af »trägen uppvaktning» vid hofvet. Omedelbart efter hållen inträdespredikan blef han emellertid ålagd att såsom legationspredikant följa den stora fredsambassad, som vid denna tid afsändes till Ryssland.

Rörande denna resa innehåller hans numera i Växjö gymnasiebibliotek förvarade reseanteckningsbok åtskilliga upplysningar. Färden varade från den 19 juni 1744 till september 1745 och utsträcktes till Moskva, där vistelsen varade fyra hela månader, under hvilka Bælter hade flitiga samtal med själfve patriarken, som tydligen blef starkt imponerad af den unge svenskens begåfning, beläsenhet och lärdom. För öfrigt synes Bælter hafva väl använt tiden till att göra iakttagelser och samlingar angående de »ryska sakerna för att» — såsom han skrifver till Gjörwell — »därmed kunna tjäna sitt (mitt) fädernesland». Till »arkiater Linnæus» öfverlämnade han sedan »alla rara frön och de växter», som han förde med sig hem. Hans samlingar angående rysk litteratur hamnade i kungl. biblioteket, hvad som angick »kadettkåren» öfverlämnades till konungen själf o. s. v. Uppmärksamhet synes Bælter under sin ryska resa äfven ha ägnat åt den grekisk-katolska kyrkans kulturella bruk och sedvänjor.

Efter sin hemkomst fick han nu under några år odeladt ägna sina krafter åt den allt annat än lätta tjänsten såsom hofpredikant. Hans biografer äro eniga i sitt omdöme om det sätt, hvarpå han fullgjorde

* I Uppsala landsarkiv.

denna uppgift. Å ena sidan berömmes den takt och hofsamhet, han i denna egenskap visade, men å andra sidan gifves ock varmt erkännande åt den ståndaktighet och det allvar, han därjämte utvecklade. Den 18 febr. 1750 utnämndes han till domprost i Växjö. Innan han följande år tillträdde denna befattning, fick han vara med om att bereda den ålderstigne Fredrik I till hans hädanfärd. Lägges härtill, dels att Bælter under sin föregående bana erhållit flera kallelser till pastorat, såsom till Danderyd, Fasta och Esterna (eller det nuvarande Fasterna), Maria Magdalena församling i Stockholm och Sköfde i Västergötland, hvilka kallelser han af en eller annan orsak ansåg sig böra afböja, dels att han verkade med välsignelse som domprost till sin den 19 november 1760 timade död, dels slutligen att han var i lyckligt äktenskap förenad med friherrinnan ULRIKA ALTHEA MARIA GRUNDEL (f. 1706, † 1791), som födde honom en i spädaste ålder afliden son, så äro de viktigaste biografiska data och fakta angående Sven Bælter meddelade. Vi vilja nu kasta en blick på hans författarskap, företrädesvis för så vidt det kan antagas intressera läsare af »*Kult och konst*».

Att Bælter varit en ovanligt väl utrustad predikant är uppenbart, om det ock kräfvades vida mer djupgående kunskap om den föregående och närmast efterföljande tidens homiletiska litteratur, än jag förvärfvat, för att kunna rätt värdesätta hans betydelse i den svenska predikans historia. Man kunde önska, att någon samvetsgrann forskare med tillräckliga förutsättningar ville åtaga sig denna för visso tacksamma uppgift, för hvars lösning K. Sundelin undanbjort en del förarbete, så till vida, som han genomgått Bælters många utgifna predikningar samt om och ur dem meddelat, hvad han funnit anmärkningsvärdt. Man saknar dock här en genomgående jämförelse med den ortodoxistiska, pietistiska och neologiska predikan. Som prof på Bælters förmåga att finna enkla och träffande bilder samt på hans flärdlösa, men därför för ingen del färglösa framställningssätt såsom homilet må följande utdrag ur hans predikningar äfven här få plats.*

I en predikan på andra söndagen i adventet talar han bl. a. om det goda samvetet och fördelen af att hafva ett sådant, när stormvädret och slagregnet öfvergå oss här i världen, ty det försockrar all bedröfvelse. »Det ler, när tårarna rinna af kinderna, sjunger fröjdesånger under de bedröfligaste sorgevisor, ty det vet, att Gud ändå

* K. SUNDELIN a. a. sid. 58 ff. 71.

är fader, fast han stundom visar sig sträng och hård. Världen bjuder alltid till att nedböja Guds barns hufvud, men det goda samvetet låter sig aldrig undertryckas. Lastarens ord äro glödande pilar; ett godt samvete är en sköld, som väl kan hålla dem tillbaka, att de ej kunna såra hjärtat. Ovännernas tungor äro bara svärd; ett godt samvete är ett säkert harnesk. Fienderna äro sargande vilddjur; ett godt samvete är däremot en läkande salfva.» — »Vårt högmod», säger han i en predikan på 3:e söndagen i fastan, »är ganska arbetsamt både till att bibehålla oss i myndighet hos andra, jämväl ock att bringa oss ännu högre. Till den ändan vet det behändigt att röja ur vägen alla nästans dygder och goda egenskaper, som kunde förskaffa honom säte bredvid oss. Och sedan den grunden är undanskaffad, samlar det tillhoppa allt skarn, som finnes för nästans dörrar, och bygger oss däraf en trappa att uppstiga öfver honom. Vi utsläcka hans ljussastake, på det vi allena måga vara lysande. Vi öfverdraga honom gärna med tjockaste mörker af fel och tillvitelser, att han må blifva förhatlig och vi så mycket mer behagliga. Men hvad förråda vi därmed annat, än att vi själfva äro mörka månar, som icke kunna lysa utan vid solens nedgång. Den heder, som har vår nästas skam och förakt till fotapall, måste vi själfva blygas vid.... Många munnar blifva så färdiga i folks dömande, som en harpolekares finger på strängarna.» I sin predikan den andra söndagen i adventet 1740 kallar han bönen en nyckel till vishetens tempel. »En allvarsam bön hämtar alltid något godt med sig från Guds nådetron. Hon rör vid Guds klädafäll, hvaraf en gudomlig kraft utgår. Hon träder till det eviga ljuset och bekommer klarhet. Af själfva kärleken får hon kärlek, af visheten förstånd, af starkheten kraft och ständaktighet, af sanningen försäkran, af allmakten hjälp och undsättning. Upphör detta umgänget med Gud, så upphöra ock Guds gåfvor i själen, och människan faller i sin förre naturliga uselhet tillbaka igen. Bedja måste vi, skola vi eljest behålla egendomen och kronan. Ack, bed min kristen, ty det är den nödigaste syssla af allt ditt arbete. Begynn att bedja af hjärtat och med allvar; du skall själf få se nyttan däraf. Bed alltid! Under alla dina världsliga sysslor förgät icke den dig skapat hafver, utan haf dina tankar till Gud och sucka till Gud. Bed om allt det, som ligger dig på hjärtat.»

Vi hafva redan förut haft anledning att framhålla Sven Bælters vetenskapliga intressen, som tydligen voro särdeles mångsidiga.* På

* Därom vittnar bl. a. det bref till Gjørwell, hvarur vi citerat några ord, samt icke minst hans i lättflytande stil affattade Jesu Christi historia i sex böcker.

ett område, *det kulthistoriska*, kan han till och med anses som banbrytare i vårt land. Hans för sin tid utmärkta, än i dag mycket värdefulla, om ock i åtskilliga afseenden antikverade arbete *Historiska Anmärkningar om Kyrcko-Ceremonierna, så wäl wid den offentliga gudstjensten som andra tilfällen hos de första christna och i Swea Rike, i synnerhet efter reformationen til närwarande tid*, saknar nämligen egentliga föregångare inom vår litteratur.

Man har framhållit, att det rent af synes hafva legat i Bælters karaktär något, som dref honom att i allt söka bilda sig en egen öfvertygelse, att skärskåda alla möjliga källor, att skaffa sig upplysningar, hvar de bäst stodo att finna, och därvid skydde han åtminstone icke mödan att genomforska all möjlig litteratur, så väl den antika som den moderna.¹ Vi kunna tillägga, att han för sina *Historiska Anmärkningar om Kyrkoceremonierna* äfven idkat manuskriptstudier. Hela verket vittnar om en omfattande beläsenhet och djup lärdom inom det område, som här är i fråga.

Som bekant utkom detta arbete först efter författarens död, eller år 1762.² Utgifvaren, dåvarande »Græcæ Linguæ» lektorn i Växjö JOHAN ROGBERG, har i ett företal lämnat intressanta upplysningar om arbetets tillkomst.

Under sin prästerliga verksamhet »vid de mest lysande ställen i riket» hade Bælter fått göra iakttagelser om »thet orätta begrepp, någre hyste om vår Swenska Församlings Kyrcko-Ceremonier». De betraktade dem nämligen endast såsom kvarlefvor efter de påviskes villfarelser, hvilka kunde och borde afskaffas eller åtminstone grundligt reformeras. De kunde för öfrigt — menade man — »efter hvars och ens behag följas eller alldeles utur akt lämnas». Bælter beslöt därför undersöka saken »in uti grunden». Redan före sin flyttning till Växjö tog han i tu med förstudierna. Hans ursprungliga mening var icke att offentliggöra sina forskningars resultat utan endast att vinna en fast historisk grund för sitt eget omdöme. Emellertid växte den kulthistoriska materialsamlingen under Växjö-tiden trots samlarens allt sedan år 1736 brutna hälsa. Först vid slutet af år 1758 kunde han — därtill ifrigt uppmanad af den beundrande vännen Rogberg — börja samarbetandet och hann, oakadt sina af sjukdomen nu mycket förminskade krafter, att före sin död fullborda arbetet, ja t. o. m. underställa det lärda mäns granskning, med det resultat,

¹ K. SUNDELIN a. a. s. 24. Se ock alla citaten i »Kyrkoceremonierna»!

² En andra upplaga trycktes år 1783 i Stockhotm, en tredje i Örebro år 1838. Våra citat äro hämtade ur den första.

att de tillstyrkte dess skyndsamma utgifvande af trycket. Bland dem, som gifvo detta råd, var den berömde historikern professor SVEN LAGERBRING i Lund. Tryckningen hann dock författaren ej själf ombesörja, utan öfvervakades denna på hans egen önskan af den bekante hofpredikanten, mag. JOH. CHR. STRICKER, som dessutom försedde arbetet med ett register, hvilket i hög grad ökat dess användbarhet.

Innehållet, som är fördeladt i icke mindre än 49 kapitel, går i själfva verket vida utöfver det mått, som titelbladet gifver anledning att vänta. Sålunda behandlas icke blott den eller den »ceremonien», utan historiska upplysningar lämnas för klagörande af själfva kultens väsen och utveckling samt dess beståndsdelars betydelse och historia. De konsthistoriska notiserna äro icke heller få. Den allmänna plan, författaren följer vid sin framställning, är följande. Först undersökes orsaken till den ena eller andra kultaktens kultiska »beståndsdelar», eller »ceremoniens» uppkomst, hvarefter redogöres för dess ställning »hos de första kristna» samt »i Sverige».¹ Ehuru det icke tydligt framgår af kapitelindelningen, söker författaren i själfva verket att följa de kyrkliga kultakternas utveckling äfven under medeltiden, hvarvid såväl den grekisk-katolska kyrkans historia² som den romerska kyrkans liturgi uppmärksammas. Däremot har han för tiden *efter* reformationen inskränkt sig till de liturgiska förhållandena i Sverige utan att anställa någon jämförelse med andra protestantiska kyrkors kultuella praxis. Så mycket grundligare söker Bælter taga reda på *den svenska kulthistorien* äfven under medeltiden. Med ifver har han efterforskat de riksdagars och andra mötens beslut, kungliga förordningar m. m., som hafva betydelse för hans ämne. För det väsentliga innehållet af sina såväl tryckta som handskrifna källor redogör han samvetsgrant och citerar ordagrant de viktigaste bestämmelserna. Icke minsta värdet ligger i Bælters många uppgifter från hans egen samtid eller den närmast föregående tiden. Så t. ex. meddelar han, för att vi nu må gripa fatt ett enda exempel bland många, den intressanta notisen, att djäknarne fortforo med sjungandet af latinska psalmer i Växjö domkyrka ännu så sent som år 1700, och han anför noggrant hemulsmannen för denna uppgift.³

I många enskilda punkter har forskningen på nu ifrågavarande område sedan Bælters tid tagit afsevärda steg framåt. Exempelvis

¹ Det 26:e kap. handlar t. ex. »Om den offentliga bönen hos de första Christna», det 27:e »Om den offentliga bönen i Sverige»; det 32:a »Om döpelsen hos de första Christna»; det 33:e »Om döpelsen i Sverige» o. s. v.

² Jfr t. ex. s. 273 ff. 391 o. s. v.

³ Sid. 373.

är högmässoritualens historia nu vida grundligare utforskad, än den då var. Vissa detaljuppgifter hafva visat sig oriktiga eller beroende på bristande kritisk skärpa, såsom uppgifterna om biskop Paulinus' »egenhändiga ändringar» af kyrkolag eller kyrkohandbok o. s. v.¹ Men detta oaktadt har arbetet fortfarande, såsom redan nämnt, ett mycket högt värde, och detta icke blott inom kulthistoriens historia utan äfven i och för sig såsom det enda sammanfattande kulthistoriska verk, vår litteratur till dato äger.

Det af redaktionen mig beskärda utrymmet medgifver icke en mer detaljerad redogörelse för detta arbetes innehåll.² Innan jag nedlägger pennan, kan jag dock ej underlåta att avsluta dessa anspråkslösa meddelanden om ett »bland svenska kyrkohistoriens renaste minnen», såsom Sven Bælter träffande blifvit kallad, med de ord, han själf efter sitt verks fullbordan med domnande hand nedskrifvit. De äro af betydelse dessa ord, då de låta oss kasta en inblick i en ädel personlighets högsta syften och särskildt det sätt, hvarpå han uppfattade kultens utansida och väsen i deras inbördes förhållande. »Jag avslutar detta enfaldiga arbete — säger han — med innerlig bön, att både präster och åhörare måga likna ordningens Gud uti alla sina kristliga förrättningar. Utvärtes åthäfvor vare icke vår kristendoms egentliga hufvudsak eller något förtjänande verk. Trons renhet, hjärtats förändring och lefvernets helighet blifve de göromål, som vi förnämligast eftersträfve. Våra kristliga ceremonier vittne sedan om vår lefvande tro och lysande gudaktighet samt lände alla till rörande uppmuntran att vörda en gudstjänst, som med sitt behagliga skick ådagalägger sin förträfflighet. *Herre, låt dina präster kläda sig med rättfärdighet och dina helige glädja sig.*» (Ps. 132: 9).

¹ Sid. 119 not ¹), 499, 580, 691, 924, 981 m. fl. Jfr härvid förf:s monografi öfver *L. Paulinus Gothus*, I, II, sid. 134 ff. Jfr ock Bælters redogörelse för konfirmationen med mina meddelanden i festskriften, tillägnad domprosten C. A. Torén 1903 o. s. v.

² En tredje upplaga »med tillägg och förändringar enligt 1809 års Handbok samt de viktigaste Svenska Kyrkoväsendet rörande Författningar från Författarens död», omsorgsfullt redigerad af professorn sedermera domprosten A. E. Knös i Uppsala, utgafs 1838 och omfattar 690 oktavsidor.

Red:s tillägg.

Musiken vid svenska skolor under 1600-talet.

Af Tobias Norlind.

Skolorna voro under senare hälften af 1500-talet kyrkomusikens förnämsta bärare. Det var i lag stadgadt, att skolgossarne skulle hålla kyrkosången vid makt. 1571 års kyrkoordning,¹ som var författad af LAURENTIUS PETRI och, spridd i handskrift, faktiskt tillämpades redan från slutet af 1540-talet, säger: »Den ordning, som behöfves till sången i kyrkan skola skolemästarne icke heller förgäta, utan alltid låta tillskicka vissa *officiales, horistas, rectores, lectores, versicularios* (benämningarna afse olika uppgifter vid utförandet af den liturgiska, gregorianska sången) etc., hvilka sig därpå i tid öfva, så att de måga varda i saken färdiga; sammalunda ock *cantores in figurativis* (de olika stämmorna vid flerst. kör), när någon stor högtidsdag tillstundar. Dessa skola icke heller ööfvade framkomma.» Ordinantian af 1575² betonar, att hymner, antifoner och responsorier böra i skolorna af skolemästaren förklaras, att ungdomen må förstå det de sjunga. E. EMPORAGRII kyrkoordningsförslag³ från midten af 1600-talet lämnar vidare föreskrifter: »Uti städerna, hvarest trivial- eller barnaskolor äro, skola skolemästarne genom hörare, notarier och djäknar hålla kyrkosången vid makt, men på landsbygden vårde den samma kyrkoherden, kapellanen och klockaren. Där skall ock klockaren under sjungandet stå på någon ort midt uti kyrkan och hålla den enfaldiga och olärda hopen rätt vid tonen.» — I städerna synes omkring 1650 således körsången vara bibehållen, under det landsbygden redan fått *hel församlingssång*.

Det är tydligt, att, då sången i kyrkan skulle uppehållas af skolgossarne, också musikundervisningen fick byggas på en bredare bas än i våra dagar, så mycket mera som den flerstämmiga sången, »*diskanten*», var vida oftare förekommande än nu. Ej nog med att de ordinarie festdagarna hade flerstämmig musik, äfven de vanliga

¹ Den svenska kyrkoordningen, Sthlm 1571. — Nytryck i Handl. rör. Sveriges hist. II: 3 sid. 162—174: Ordning huru läsas skall i skolorna. — ² Ibid. s. 327.

³ Handl. rör. Sveriges historia II: 3 B. Sthm 1887, s. 119.

söndagarna hade sådan under vissa omständigheter. Så heter det i en skolstadga från Nicolai skola i år 1630: »Discant sjunges ordinarie om högtider; däremellan dem, som begära discant, gifve, förrän skolans instrumenta musica uttagas, till skolan hvad honom synes sedan efter sedvanen.»¹

1500-talets skolor voro i allmänhet taget både små och fåtaliga, men äfven de minsta visste att betona sången. Elementarundervisningen erhöll lagstadgad organisation genom 1571 års kyrkoordning efter mönster af MELANCHTONS skolplan för Sachsen. Skolan indelades i fyra klasser med ofta endast en till två lärare. Läroämnena voro kristendom, latin, skrifning och sång. Undervisningen begynte kl. 5 på morgonen med sång och slutade kl. 5 på eftermiddagen också med sång. LAURENTIUS PETRI GOTHUS uppskrifver särskildt i sin skolkatekes de brukliga morgon- och aftonpsalmerna.² *Veni sancte spiritus, reple tuorum*³ vid morgonbönen, *Christe, qui lux es et dies*⁴ vid aftonbönen. Såsom reservpsalmer upptagas sedan: *Jesu, nostra redemptio, amor et desiderium*⁵ och treenighetenspsalmen: *Serva, Deus, verbum tuum.*

Hvarje dag skulle en hel timme anslås till öfning i sång och musik och bestämmes middagstiden 12—1 därtill: »Strax efter måltid ifrån det tolf slår intill ett slår, skola allesamman, som lyda under den andra, tredje och fjärde kretsarna, öfvas *in musica*, både *chorali* (= enstämmig gregoriansk sång) och *figurativa* (= flerstämmig kör-sång). Icke att de allenast sjunga *ex usu* (= praktiska sångöfningar), utan att de ock på samma tid varda underviste '*in rudimentis musicæ*' (= i musikteorins elementer).» På söndagen skulle de sedan sjunga vid *ottesång* (matutin; mest på latin), *högmässa* och *aftonsång* (vesper, äfvenledes mest på latin), och efter aftonsången skulle man förhöra, »särdeles dem som icke ännu mycket äro öfvade, i '*tropi tonorum musicalium*' (= kyrkotonerna eller de s. k. kyrkotonararterna) och '*intonationes psalmorum*' (= formlerna för de 9 '*psalntonerna*') och sedan gifva dem '*argumentum compositionis*' (= ämnen för uppsatser).»

Sångundervisningen hade dubbel betydelse vid skolan. Den utgjorde å ena sidan en fortsättning af den medeltida rent prästerliga utbildningen, och då mycket af den gamla liturgiska, gregorianska

¹ Strindberg: Gamla Stockholm s. 293.

² Catechesis Scholasticae. Anno 1576 (Kgl. Bibl.).

³ Nya ps.-boken n:r 132.

⁴ Gamla ps.-boken n:r 364.

⁵ Gamla ps.-boken n:r 175.

sången lefde kvar i protestantiska kyrkan, måste också skolgossarne, som ju i första hand ville utbilda sig till präster, lära sig denna; men å andra sidan hade sångundervisningen till uppgift att stödja församlingssången, och därtill kräfdes öfning äfven i sjungandet af de nya luterska sångerna (= hvad vi kalla psalmer), vanligen enstämigt, någon gång på högtidsdagar flerstämigt (in figurativis).

Någon närmare inblick i musikundervisningen erhålla vi först med 1600-talets mera utbildade skolplan. Skolordningen af 1611¹ indelade skolorna i dels lägre provinsialskolor, dels högre katedralskolor, af hvilka de förra skulle hafva fyra och de senare tre klasser. Hvarje klass hade i allmänhet sin särskilda lärare. De båda högsta lärarne, rector och conrector, voro vanligen ledare af musiköfningarna, åtminstone i de öfre klasserna. I de lägre fingo klasslärarne själfva leda sången. Skolordningen föreskrifver särskildt, hvilka delar af musiken som skola läras i hvar klass: I första Davids och Luthers psalmer under klasslärarens ledning, i andra den gregorianska koralsången, särskildt mässans delar (Kyrie, Venite) äfven under klasslärarens ledning, i tredje och fjärde lärde man de svårare gregorianska kyrkosångerna, såsom antifoner, responsorier och flerstämig sång, under rectorns, conrectorns eller högste klasslärarens ledning. På söndagen skulle liksom förut förhör äga rum, och bestämmas detta till kl. 12 på dagen (förut efter aftonsången).

Vår nästa stora skolordning af 1649² lämnar mera detaljerade bestämmelser röranda musikundervisningen. I de fyrklassiga trivial- (provins-)skolorna skulle undervisningen fördelas så, att första klassen fick lära sig intervallerna och noterna samt de lättare och mera vanliga svenska psalmerna; andra klassen kyrkotonarterna och mässan (Kyrie etc.) samt några flera svenska psalmer. De som hade särskild god röst kunde redan i denna klass få begynna med flerstämig sång. I tredje och fjärde klassen fortsattes sedan den flerstämmiga sången. I gymnasiet meddelades slutligen undervisning i musikteori och den mera invecklade figuralmusiken.

Ingen enda af skolordningarna från 1600-talet talar om, att undervisning skulle meddelas i instrumentalmusik. Det synes, som om denna, åtminstone under förra hälften af 1600-talet, ansetts mindre sammanhänga med den egentliga musikutbildningen. Den mera med 1600-talets smak öfverensstämmande instrumentala musikodlingen

¹ *Lectiones et Lectionum ordo pro Scholis.* Ups. 1613.

² Drottning Kristinas skolordning af d. 7 aug. 1649. Nytryck: THYSELIOUS, *Handl.* II, s. 104—198.

förstod i alla fall att innästla sig i skolan. Märkvärdigt nog var det ej de mildare violinerna, utan de skarpare blåsinstrumenten, särskildt mässingsinstrumenten, som först inkommo i skolan. I ett inventarium från Örebro skola af 1624 omtalas »en basun af mässing med låda» såsom gåfva till skolan.¹ Ett annat inventarium af år 1630 från trivialskolan i Stockholms Storkyrkoförsamling² nämner följande instrument: 2 basuner, en dulcian, en cornet eller »sinka» af hvitt ben med »sölff i ändan», en cornett af trä med svart läder öfverdraget, en discantsfedla och en tenorfedla. Under A. Leufstadii rektorat (på 1660-talet) köptes till skolan också en tuba eller trombona.

Under senare hälften af 1600-talet fick instrumentalmusiken ännu mera anseende, och flera skolor funno sig föranlättna att anställa särskild lärare i instrumentalmusik. Det visade sig äfven vid sockengången lämpligt att utföra instrumentalmusik, enär den betalades bättre än den gamla sången. En skolgosse, som spelade ett instrument, skulle också ha större del i sockenpenningarna än en sångare, dock mot villkor, att han gratis undervisade en kamrat på sitt instrument. Det visade sig till sist så inbringande att vara instrumentist, att musikanterplatserna blefvo föremål för ackord. Den betalning, som erlades af en efterträdare, kallades för successionspenningar.³ Af de instrument, som brukades, synas ännu blåsinstrumenten ha spelat hufvudrollen. Från Kalmar höra vi, att domkapitlet 1659 lät »från Stockholm betinga för skolan en kvartbasun efter de där göras».⁴ Vid Maria skola i Stockholm sökes år 1670 en »tubanista», som kunde informera eleverna på instrumentet, eftersom den ordinarie läraren på instrumentet vore afiden.⁵ Rector cantus E. LING vid Västerås' skola klagade öfver att så länge behöfva »dragas med basun och trumpet, som då (1670-talet) mycket brukades». Om kyrkoherden i Järna, Västerås stift, LAURZELIUS,⁶ omtalas, att hans färdighet på trumpet och basun var så stor, att djäknar sändes från Västerås till Järna för att af honom rätt informeras i konsten.⁷ I Växjö skola omtalas från 1600-talets senare år en särskild instrumentallärare, SEIDENZOPF. Vid ett litet upplopp af eleverna 1699 hade dessa musik med sig, två diskantfioler och en

¹ K. F. KARLSSON: Blad ur Örebro skolas äldsta historia. Örebro 1871, s. 41.

² STRINDBERG: Gamla Stockholm, s. 293.

³ Jfr C. O. ARCADIUS: Anteckn. ur Växiö allm. läroverks häfder, s. 43.

⁴ G. V. SYLVANDER: Kalmar slotts och stads historia II: 3, s. 278.

⁵ D. SJÖSTRAND: Maria skola, s. 76.

⁶ Kyrkoherde 1698—1705.

⁷ MUNCKTELL: Väst. stifts herdaminne III: 396. — II: 173.

basfiol. I en inventarieförteckning från år 1725 nämnas följande musikinstrument, af hvilka helt säkert flera tillhörde skolan sedan 1600-talet: basfiol, basflöjt, kvintflöjt, diskantflöjt, tenorbasun, alt och basbasun.¹

Eleverna fingo tillfälle att visa sin skicklighet i instrumentalmusik ej blott vid sockengången utan äfven i kyrkan. När engelska sändebudet WHITELOCKE d. 5 dec. 1653 var i Skara och besåg domkyrkan, funnos där »en myckenhet skolgossar, som sjöngo morgonpsalmer efter orgorna och säckpipor». ² Kyrkorna anställde ofta äfven särskilda musikanter att utföra instrumentmusik under gudstjänsten. Sådana stadsmusikanter omtalas från 1600-talet bl. a. i städerna Stockholm, Göteborg, Västerås, Kalmar och Norrköping.³

Denna instrumentalmusik af dels skolgossar dels stadsmusikanter i kyrkan hotade ibland att antaga allt för skarpa och bullrande former. Åtminstone ifrå en del förslag till kyrkoordningar mot den gälla musiken i kyrkan. Biskop LAURELII kyrkoordningsförslag från midten af 1600-talet förordnar, »att ingen ny musicering på italiensisch, spansch, frantzösisch eller annat slikt tungomål, eller ock med pukor, trummor och trumpeter i kyrkan skall vid de dödas begrafning i våra församlingar införd och brukad varda.» EMPORAGRII kyrkoordningsförslag några årtionden senare stadgar: »Ej må någon vid musik i kyrkan bruka trummor eller pukor, som otjänliga äro och föregeligt buller med sig hafva.»

De läroböcker i musik, som skolorna betjänade sig af, voro ej öfverallt desamma. 1611 års skolordning föreskrifver i trivialskolornas tredje klass ett »*Compendium musices*» utan namngifven författare, i fjärde klassen »*Musica HENRICI FABRI*». Denna sistnämnda musikbok af Henrik Faber kan ej vara någon annan än denne författares för tyska skolor afsedda bok »*Compendiolum musicæ pro incipientibus*», hvilken under tiden 1548—1665 upplefde ej mindre än 37 upplagor.⁴ Lunds univ. bibl. förvarar ett exemplar af denna bok tryckt i Greifswald 1594. I svenska skolbibliotek förekommer ej sällan musikläroböcker af J. BURMEISTER, G. RHAW och N. LISTENIUS. En direkt för svenska skolor afsedd lärobok i musik utgafs år 1622 från Reusners tryckeri i Stockholm⁵

¹ ARCADIUS, s. 43.

² WHITELOCKE's Dagbok, s. 158.

³ Sthlm vid Jakobs kyrka: Se HÜLPHERS: Handl. rör. orgverksbeskrifningen; ms. i Västerås' bibl. — VILH. BERG: Saml. till Göteb. hist. I: 173. — HÜLPHERS: Saml. om Västerås' stad; ms. i Västerås' bibl. — G. V. SYLVANDER: Kalmar II: 3, s. 149. — FR. HERTZMAN: Norrköpings stads historia s. 12.

⁴ Eitners Quellen-Lexikon.

⁵ Enda kända exempl. i Kgl. bibl., Sthlm.

af dåvarande kyrkoherden och kontraktsprosten i Häradshammar, Linköpings stift, förre rektorn vid Söderköpings skola, LAURENTIUS LAURINUS (f. 1573; † 1655).¹ Bokens titel lyder: »*Musicae Rudimenta pro incipientibus necessaria. Svetica interpretatione illustrata.*» Texten är både på latin och svenska. Indelningen är följande: I klaverna, II stämmor, III sången, IV hexachordet, V noternas valör, VI noternas förhållande till hvarandra.

Boken lämnar en god inblick i musikundervisningen vid skolorna under 1600-talets förra del. Märkvärdigt nog synes den i synnerhet afse den flerstämmiga musiken och torde därför mera motsvara kursen i de båda högsta klasserna i trivialskolan. Från 1646 ha vi en synnerligen intressant handskrifven liten lärobok i musik af den kände kyrkoherden och musikern, sedermera prosten i Lidköping, JONAS RUDBERUS. Handskriften har årtalet 1646 och förvaras i Skara bibliotek. Titeln lyder: *Ratio canendi, præscripta* JONÆ RUDBERO JUNIORI Lyrestadiensis. Skriften, som helt och hållet är på svenska, begynner: »Att lära medh en snarheet uthan widlöfftigh omgång att siunga. Går man strax till sielffwa öffningen, Eller Praxin allenast Nogott bör i förstone achtet och observeras.» Han indelar det hela i 8 kapitel: I pauser, II takt, III stämmor, IV noternas valör, V skalan, VI klaver, VII intervaller, VIII noternas förhållande till hvarandra. Handskriften är intressant, bl. a. emedan där för första gången fullt medvetet motställas hexachordsystemet samt dur- och mollsystemet.²

Från 1600-talets sista år ha vi slutligen ännu en lärobok i musik af ANDERS OROSTANDER, sånglärare i Västerås' skola sedan 1692. Titeln lyder: *Compendiolum musicum tam veterum quam recentiorum canendi methodum exhibens. In usum Regii Gymnasii publicæ luce expositum. Anno 1699.*» Boken, som blott har 7 blad, indelas i 9 kapitel: I skalor, II klaver, III stämmor, IV takt, V sång, VI noter, VII pauser, VIII intervaller, IX noternas valör. Här omtalas korálnotskriften (på 4 notlinjer) såsom föråldrad, likaså tabulaturskriften för orgel (bokstafsskriften). Jämte den gamla benämningen ut, re, mi etc. på noterna förekommer c, d, e etc., och den förra nämnes uttryckligen vara mindre ofta bruklig. Vid notexemplen äro endast linjerna tryckta och noterna införda för hand. År 1703 utkom en ny upplaga med äfven noterna tryckta. Denna andra

¹ Biografi i J. I. Håhl: Link. stifts herdaminne II: 106.

² Handskriften finnes närmare beskrifven i min uppsats om svenska skolsånger i *Sammeln. der Intern. Musikgesellsch.* II: 1901, s. 560—62.

upplaga är försedd med en rekommendationsskrivelse från professorn i Uppsala HARALD VALERIUS, den kände redigeraren af musiken till gamla koralpsalmboken, daterad d. 11 okt. 1699. Som tillägg förekommer här för första gången i Sverige en förklaring af de musikaliska konsttermerna: forte, piano, adagio, allegro etc.

På öfvergången till de verkliga sångböckerna stå undervisningshäftena i psalmodien eller den kyrkliga recitationen. Vi ha på detta område en liten värdefull handskrift från Skara bibliotek med årtalet 1661. Titeln är: »*Libellus musicus in quo præcipue Tonorum ratio proponitur videlicet Ambitus et Tropi Tonorum, Intonationes Psalmorum et formulæ versuum in responsoriis et Introitibus Missarum, et deinde modus canendi Venite per omnes Tonos.*» Detta skulle således motsvara ungefärliga kursen i andra klassen i trivialskolan (enligt skolordningen af 1649). Det hela delas i sju afdelningar. Första afdelningen omfattar blott allmänna tonöfningar; andra intonationerna för de åtta kyrkotonarterna; tredje troperna; fjärde versformlerna (versiculi); femte Benedicamusformlerna; sjätte Veniteformlerna; sjunde afdelningen slutligen Magnificatrecitationen.¹

Själftva skolsången var enligt skolordningarna dels *koral* dels *figural*. Med *koral* (*Cantus choralis*) förstås enstämig gregoriansk sång; med *figural* (*Cantus figurativus*) flerstämig körsång. Koralsången skulle föregås af »Davids och Luthers psalmer». Med sistnämnda uttryck förstås själfskrifvet de protestantiska hymnerna eller psalmerna i modern betydelse. Vi ha ännu i behåll en handskrifven liten sångbok från 1620-talet, hvilken kan tjäna oss som exempel på 1600-talets psalmsång. Enligt titeln: »*Hymni svetici tum latini in schola Calmariensi usitatissimi*», skulle boken omfatta de i Kalmar skola allra mest sjungna hymnerna. Handskriften förvaras nu i Västerås' bibliotek.² Den innehåller 36 koralmelodier med såväl latinsk som svensk text. Innehållet är de vanliga hymnerna vid jul, påsk och pingst, och koralnotskriften på 4 eller 5 notlinjer så godt som allenarådande.³

För den enstämiga mensurerade sången och för den flerstämiga funnos många sångböcker att tillgå. Främst stod under hela 1600-talet den helt och hållet för svenska skolor afsedda sångboken *Piæ Cantiones*, utgifven af finske studenten och adelsmannen THEODORICUS PETRI RUUTA. Den första upplagen af denna sångbok utkom

¹ Jfr vidare min uppsats om de svenska skolsångerna s. 558—60.

² Hopbunden med några andra sånger.

³ Register öfver sångerna se ofvannämnda uppsats s. 563.

år 1582 och bestod då till största delen af gamla latinska sånger från medeltiden, hvilka genom en lätt revision anpassats efter 1500-talets sångsätt. Boken omfattar, sådan den föreligger i denna första upplaga, 73 sånger, fördelade på elfva grupper, först sånger vid jul-, påsk- och pingsthögtiderna, sedan sånger direkt afseende skollifvet. 61 sånger äro enstämmiga, och af de öfriga 12 äro 7 tvåstämmiga, 3 trestämmiga och 2 fyrstämmiga. Dessa flerstämmiga sånger äro till största delen rena medeltidssånger med gammal redan för sin tid omodern sättnings. Boken kräde därför, hvad de flerstämmiga sångerna beträffar, en ny revision mera lämpad efter 1600-talets skolors kraf. I sin ålderdomliga gestalt är boken likväl ett intressant minne från 1500-talets skolsång och dess outvecklade ståndpunkt särskildt rörande den flerstämmiga musiken. *Piæ Cantiones* fann så vidsträckt användning vid våra svenska och finska skolor, att man 1625 fann sig föranlåten att utge en ny reviderad upplaga. De enstämmiga sångerna, hvilka fortfarande utgjorde flertalet, voro reviderade af rektorn vid Viborgs skola HENRIK M. FATTABUR. De flerstämmiga sångerna voro anpassade efter de nya metoderna för harmonisering af kantorn i Rostock, M. DANIEL FREDERICI. Dessa flerstämmiga sånger äro ordnade i två grupper: tvåstämmiga (5 sånger) och fyrstämmiga (6 sånger). Äfven denna upplaga fann stor spridning, och år 1679 föranstaltade PER BRAHE på Visingsborg för sin därvarande skola en ny upplaga, denna gång endast med tryckta notlinjer. Nästan alla våra gymnasier från 1600-talet ha exemplar ännu i behåll af *Piæ Cantiones*, och alla exemplaren synas ha varit flitigt begagnade, och i de flesta fall äro de försedda med öfveranteckningar och tillägg.*

Dessa sånger, med sitt helt och hållet på skollifvet syftande innehåll, ha troligen endast till mycket ringa del varit afsedda att sjungas i kyrkan. Vid sockengången ha de emellertid helt visst utgjort det stående programmet, och flera bevis finnas härfå från såväl 1600-talet som senaste tid. En del öfversattes till svenska, och med några modifikationer ingingo dessa till och med i vår nuvarande koralbok.

Den flerstämmiga satsen i *Piæ Cantiones* är mycket enkel alltigenom med ton mot ton, och ville man taga *Piæ Cantiones* som måttstock på 1600-talets flerstämmiga musikutöfning vid skolorna, skulle man få en mycket felaktig uppfattning om skolornas musik-

* Samtliga upplagor af *Piæ Cantiones* finnas närmare beskrifna i min nyssnämnda uppsats s. 566—607.

odling på 1600-talet. *Piae Cantiones* utgör en samling af de nationella skolsångerna, men den öfriga mera invecklade flerstämmiga musikutföningen betjänades af utländska musikböcker. Det stod hvarje skola naturligtvis fritt att härvidlag skaffa sig de notverk, som den själf önskade borde utföras, och någon likhet mellan musikbiblioteken från 1600-talets skolor finnes därför ej. Att döma af de rester, som ännu finnas kvar af 1600-talets musikbibliotek, synas dessa ha varit ovanligt stora och rikhaltiga. Att notböckerna äfven blifvit flitigt begagnade, betyga de många anteckningarna af eleverna och lärarne samt de många svenska öfversättningarna, hvilka äro tillfogade sångerna. Biblioteken innehålla såväl vokal- som instrumentalverk, före 1650 öfvervägande vokala, efter 1650 öfvervägande instrumentala arbeten. De mest omtyckta kompositörerna synas följande hafva varit: ORLANDUS LASSUS, DANIEL FREDERICI, HAMMERSCHMIEDT, HEINRICH SCHÜTZ och SAMUEL SCHEIDT.

Skolmusiken hade kanske sin förnämsta användning vid de många sockenvandringarna. Det var då, som den i betydlig mån hjälpte till, att pengar kommo in i skolgossarnes gemensamma kassa. Sockengången kräfde mycken tid och lång föröfning från såväl lärares som elevs sida. Den förnämsta sockenvandringen, den s. k. Lucie-(»lusse»-)gången, ägde rum vid julen, och musiken vid denna spelade en så stor roll, att en hel vecka därförinnan anslogs åt idel öfningar i musik och sång. Den kallades därför sångveckan. Skolgossarne voro, då de sjöngo i byarna, anförda af sina sånglärare, men jämte dessa fanns en mängd andra ledare. Öfverinseendet öfver de influtna penningmedlen tillkom en notarie, hvilken äfven utom själfva sockengången hade rätt mycket med musiken att skaffa. Han skulle öfvervaka elevernas sång i kyrkan och ibland äfven leda den. Hvarje stämma hade sedan sin præcentor, vald bland eleverna själfva, som skulle hålla ordning inom stämman och därför erhålla något större andel af penningarna än de andra. Bland eleverna var slutligen en olika rangskala mellan sångarne och instrumentisterna, så att de senare skulle erhålla mera i utdelning.*

Näst »lussegången» hade sommarsjungandet största betydelsen. Sången hade vid denna kringgång en mera festlig och glädtig karaktär. Enligt gamla traditionen skulle en majfest firas den sista april eller första maj, men den uppsköts i regel en eller annan vecka, så

* Jfr ARCADIVS: Växiö skola s. 43. — SJÖSTRAND: Maria skola s. 67, m. fl. ställen.

att något grönt fanns i skogarna. Den vanliga sången vid denna majfest var den i *Piæ Cantiones* upptagna: »In vernali temporis ortu». Från Örebro skola ha vi från år 1616 en beskrifning på en sådan fest, hvilken d. 18 maj firades, på samma gång en sommar- och blomsterfest som en pingstfest.¹ Man tågade först till skogen för att plocka eklöf och binda kransar. Sedan samlades man vid »södra ekskogen» och tågade under procession in i staden, sjungande: »O Gud, vi lofve dig». Vid torget delade sig ungdomen i två körer, af hvilka den ena gick åt norra, den andra åt södra sidan af torget. Sålunda fördelade sjöngo körerna en 8-stämmig sång: »Ego flos campi» och därefter: »Gud vare oss barmhärtig och mild». Sedan två verser af sistnämnda sång blifvit sjungna, och den tredje börjad, gick tåget in i kyrkan i samma ordning, som man kommit, hvar efter ytterligare några sånger utfördes.

Utom sockengången funnos också andra tillfällen till förtjänst. På marknadsdagar fingo eleverna lof, och då tågade de med sina instrument ut på torget och spelade och sjöngo in pengar. Ofta kunde likväl oroligheter och gräl uppstå med marknadsfolket. Så omtalas, att skolgossarne i Växjö hade vid Sigfridsmarknaden 1699 råkat i gräl med några drängar, och att gymnasisterna voro väpnade med värjor och ledsagade af fiolmusik. Från Västerås' skola omtalas en Erik Loberg, som 1705 anklagades för obeskedligt förhållande under marknadsmusiken.²

Utom vid marknaderna hade skolgossarne äfven att utföra musik vid begrafningar mot betalning. De skulle då sjunga i koret under begrafningsakten,³ och efter likpredikan kunde, om så särskildt önskades, sjungas en eller två eftersånger och då mot särskildt arvode. Afgiften erlades i stärbhusen, och då fingo ju eleverna godt tillfälle att vara närvarande vid grafölet. Liksången var, lika så litet som skolgossarnes tiggargång i allmänhet, omtyckt. År 1690 säges begrafningssjungandet ha upphört i Klara församling i Stockholm, och man betalade endast kantor och några gossar, som uppehöll och understödde sången i kyrkan.⁴ Slutligen anlidades skolsången äfven vid andra festliga tillfällen, såsom vid furstliga personers besök i staden. Från Kalmar berättas vid Karl XI:s besök 1673, att skolung-

¹ K. F. KARLSSON: Blad ur Örebro skolas historia s. XXXI.

² MUNCKTELL: Västerås stifts herdaminne III: 431.

³ En utomordentligt skön »*Cantus funebris*» eller begrafningssång från denna tid, till ord och melodi hämtad ur »*Liber Cantus*», tr. i Uppsala 1620 och harmoniserad af JOHN MORÉN, återfinnes i slutet af detta häfte.

⁴ SJÖSTRAND: s. 75.

domen under ledning af director musices uppförde musik på triumfporten, som mycket skall hafva behagat konungen.¹

För att slutligen få en liten inblick i de enskilda skolornas inre förhållanden vilja vi lämna en del upplysningar rörande några större skolor.

Stockholm. Hufvudstaden hade vid midten af 1600-talet tre barnskolor, i Klara, Jakob och Maria, samt dessutom en trivialskola i S:t Nikolai församling, hvilken skola under åren 1643—68 stod i förbindelse med ett gymnasium. Musiken vid alla dessa skolor synes intill midten af 1600-talet stått rätt lågt. I konsistorium klagade præses 1656 öfver sången, »att de sjunga illa här i staden. De som hade att beställa med skolorna i staden eller på malmarna borde hafva noga akt därpå.» Det föreslogs därför, att ett »corpus musicum» skulle bildas af all den studerande ungdomen i Stockholm samt att »i musico collegio skulle vara såväl de, som voro i barnskolorna, som de, hvilka voro i gymnasio et schola triviali». Härvid invändes, att »gymnasium och trivialskolan skulle öfva musik tillhoppa och barnskolorna sådan musik, som de kunde åstadkomma; ty ganska svårt vore för den långa vägen, som är emellan skolorna, att kunna draga tillhoppa en corps af dem alla». Därvid stannade man ock.²

I Klara skola fanns under förra hälften af 1600-talet blott en lärare, som sålunda hade att bestrida alla lektionerna, men 1649 fann man sig föranlåten att äfven anställa en lärare till, och härtill förordnades en musiker, kantor ELIAS GEORGI, på det att ej sången skulle få lida.³ 40 år senare hade skolan utvecklats så långt, att det fanns 5 lärare, rektor, 3 kolleger och en särskild lärare i sång, »kantor». Lönen för denne utgjorde detsamma som för de öfriga skolkantorerne i Stockholm, 15 tunnor spannmål. Vid Maria skola funnos mot slutet af 1600-talet: 2 »docentes», en rektor och en kollega. Musikundervisningen bestreds af de båda senare så, att rektor hade förordnande att underhålla sången hvarannan vecka, kollega hvarannan.

Storskolan i Nikolai församling hade vid midten af 1600-talet ett välförse dt musikbibliotek. Notböckerna hade till största delen köpts för de pengar, som inflöto för sången. STRINDBERG (Gamla Sthlm s. 309) antecknar bl. a. efter en gammal biblioteksförteckning musikverk af SAMUEL SCHEIDT, DANIEL FREDERICI, HEINRICH SCHÜTZ

¹ SYLVANDER II: 3 s. 279.

² SJÖSTRAND: Maria skola s. 16.

³ ELSERS: Stockholm s. 264.

och HAMMERSCHMIEDT. Vi hafva förut omtalat samma skolas stora instrumentsamling. Storskolans statuter af 1630 tala redan om, att »diskant» skulle sjungas såväl vid alla högtider som äfven vid andra tider, då sådant särskildt begärdes, och af den välförsedda not- och instrumentsamlingen kunna vi förstå, hur högt musiken stod vid denna skola.

Växjö. I Växjö fanns sedan medeltiden en katedralskola, hvilken 1643 upphöjdes till gymnasium. Redan innan skolan blifvit gymnasium, stod musiken högt. Ledaren af koralsången var sedan gammalt konrektorn, men på 1640-talet ändrades detta. Läraren i lägsta klassen, »pædagogus», skulle nu undervisa i sång i hela trivialskolan under namn af »cantor choralis». I gymnasiet bestämde statuterna af 1643, att femte lektorn skulle vara lärare i logik, poetik och musik. Man fann sig likväl föränlåten att 1649 anställa särskild musiklärare med titeln »Cantor figurativus». År 1685 anställdes dessutom en särskild lärare i instrumentalmusik, ERNST SEIDENZOPF, en skicklig musiker, af hvilken kompositioner ännu förvaras i Växjö bibliotek. Växjö skolas instrumentsamling ha vi förut omtalat. Musikbiblioteket var redan tidigt rätt betydande. En ännu bevarad handskrifven notbok bär årtalet 1584. 1612 skänktes till skolan ORLANDUS LASSUS' »*Sacræ Cantiones*», Nürnberg. 1574, för 4, 5, 6 och 8 stämmor. 7 stycken af nuvarande gymnasiebibliotekets musikböcker äro tryckta före 1600. Ett bokinventarium af år 1666 uppger 42 »*Libri Cantus*». Af de notverk från 1600-talet, som skolan ännu äger i behåll, äro 13 tryckta före och 14 efter 1650. Dessutom finnas ännu 14 band handskrifna musikböcker från tiden före 1700.

Örebro. Örebro skola stod i synnerhet under andra och tredje årtiondet af 1600-talet högt i flor, då JAKOB RUDBECKIUS, broder till den store Västerås-biskopen, var skolans rektor. Särskild lärare i musik fanns då visserligen ej, utan måste de enskilda klasslärarne äfven fungera som sånglärare, men skolans musikbibliotek häntyder likväl på en flitig utöfning af musikens konst. År 1615 funnos i biblioteket sex »*libri discantus*», och under tiden 1615—19 uppköptes ytterligare två notböcker, och 1620 ännu en »trychtt songbock». 1690 års inventarium nämner »discantz- och sångböcker» utan att uppge huru många. I inventarium af 1712 omtalas, att »*Deliciæ Juventutis*» af DANIEL FREDERICI (tr. 1630) var alldeles utsliten af det myckna användandet. I Örebro läroverks bibliotek finnas af under tiden 1554—1664 tryckta musikalien 5 i behåll och dessutom en handskrift från midten af 1600-talet. De representerade kompositörerna

äro: J. ZANGE, E. BODENSCHATZ, A. HAMMERSCHMIEDT och J. RIST.¹

Kalmar. Redan under 1500-talet omtalas musikundervisning vid Kalmar skola. Skolans ende lärare (»skolemästare») på 1540-talet (Petrus Arvidi) var tillika organist i domkyrkan. Vid Kalmar domkyrka nämnes såsom »högre» kantor 1561 en JAKOBUS, som samtidigt får den lärda titeln doktor, och skulle häraf kunna slutas, att denne möjligen samtidigt varit lärare i skolan. I Kalmar synes i allmänhet musiklärareplatsen vid skolan varit förenad med organistbefattningen vid domkyrkan. Från år 1640 känna vi, att domkyrkoorganisten samtidigt var lärare i sång, räkning och skrifning i skolan. »Svenske organisten» omtalas 1648 hafva ledt djäknarnes sång, äfvensom att dessa biträdt honom med sina röster vid uppförandet af musik i kyrktornet. År 1653 sökte domkapitlet fästa vid läroverket genom bestämd lön en särskild lärare i sång och musik och anslog härtill 30 tunnor spannmål. Denne lärare fick tillika konsistorie-notarietjänsten och tillsynen öfver biblioteket samt kallades adjunctus. Man utnämnde en framstående musiker och litterärt bildad man, ISRAEL LEIMONTINUS, till denna befattning. Han omtalas i samtida källor som »en snäll poët och musicus». Det var en föregångsman i många saker. Han utarbetade en profpsalmbok med sångnoter, en del på nya af honom själf komponerade melodier, och inlämnade denna till konsistoriets censur 1671. Genom biskopens försorg underställdes arbetet ärkebiskopen, som svarade, att psalmboken ej kunde antagas, emedan det skulle förorsaka irring och anstöt i församlingen, om hvarje ort skulle få sin särskilda psalmbok och icke nyttja den allmänt anbefallda Uppsala-psalmboken. Leimontinus utarbetade sedan en lärobok i musik, som också ställdes till konsistorii bepröfvande med anhållan, att skolungdomen måtte prenumerera på arbetet, så att det kunde tryckas. Detta kom ej heller till verkställighet. Vid Karl XI:s besök i Kalmar 1673 komponerade Leimontinus särskild festmusik, som vann konungens nådiga bifall. År 1677 frångick Leimontinus sin plats vid skolan och antog pastorsbefattningen i Förlösa församling.² — Musikböcker vid Kalmar skola omtalas redan i början af 1600-talet. 1602 nämnes en »*Liber cantus in Membrana 4°* och »*Discantzböcker, 4 voces, Röde inbundne*». I

¹ K. F. KARLSSON: Blad ur Örebro skolas historia. — K. AHLÉN: Katalog öfver Örebro lärovs bibliotek.

² SYLVANDBR: Kalmar II: 3 s. 88 ff., 276 ff. m. fl. ställen. — N. I. LÖFGREN: Tjänstemän i Kalmar stift I: 220.

biblioteket finnes ännu i behåll ett handskrifvet exemplar af ORLANDUS LASSUS' *Selectissima Cantiones* (tryckta uppl. af år 1579).

Karlstad. Karlstads skola fick särskild musiklärare 1658, då en norrman, JAKOB LEMVIG, inkallades. Han hade titeln director musices et rector cantus och uppbar en lön af 150 dr. s. samt fri kost af borgerskapet. Musiklärarebefattningen var i Karlstad städse förbunden med organistbefattningen i domkyrkan. Bland Lemvigs efterträdare märkes LUDERT DIJKMAN, hvilken 1680—87 var anställd som organist och musiklärare i Karlstad.¹ Dijkman fick sedan plats som organist vid Storkyrkan i Stockholm, där han kom att spela en framstående roll i hufvudstadens musiklif. Uppsala bibliotek (Palm-schöldska samlingen) förvarar en tryckt komposition af honom för solo, kör och orkester. — Af tryckta musikalien från 1600-talet förvarar Karlstads skolbibliotek ännu en upplaga af MAROT, reformerta kyrkans psalmbok af 1664, och J. RIST, Neue musikalische Festandachten, Lüneburg 1655.²

¹ E. S. EKMAN: Värmland s. 105.

² Västerås gymnasium är i denna öfversikt förbigånget, enär förf. önskar behandla musiken vid denna skola mera utförligt i sammanhang med Uppsala universitets.

(Forts.)

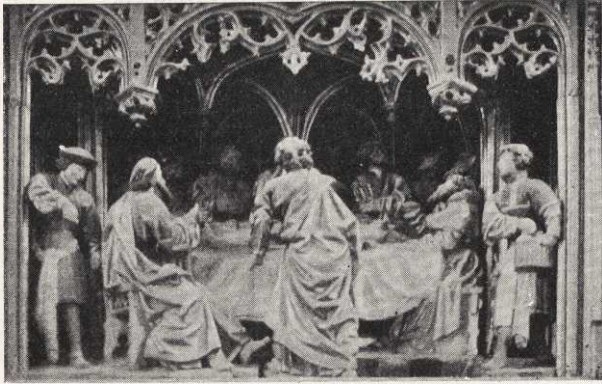

Fig. 1. *Nattvarden*. Nischgrupp af snidadt, måladt och förgylldt trä i predellan till det Bormanska altarskåpet i Vadstena.

Legendariska målningar på det Bormanska altarskåpet i Vadstena klosterkyrka.

Föredrag hållet i Vadstena klosterkyrka för Fornminnesföreningens bygdemöte d. 15 juni 1906.

Af **Johnny Roosval**.

I ett arbete kalladt »Om altarskåp i svenska kyrkor och museer» visade undertecknad, att en grupp af de altarskåp från 1500-talets början, hvilka redan förut af H. Hildebrand betecknats som nederländska, utgått från en gemensam verkstad i Bryssel, nämligen Mäster Jan Bormans. Om honom, hans stil och arbetssättet i hans snidareverkstad och i de med denna samarbetande målare- och snickareverkstäderna behöfver jag alltså nu icke orda. Däremot vill jag med tacksamhet begagna det tillfälle, som Fornminnesföreningens bygdemöte nu gifvit mig, att komplettera min i nämnda bok gifna beskrifning af härvarande Bormanska altarskåp. Bokens syfte var nämligen närmast blott att påvisa ursprunget till de där behandlade konstverken, och för att snabbare komma till slutsatserna afstod den från beskrifningar af periferiska saker. Särskildt blefvo flyglarnas målningar knappt behandlade.

Predelladörrarnas målning behöfva ingen utförligare tolkning. Rubrikerna synas å den schematiska bilden (fig. 2). Däremot beröra som nyss nämnts corpusflyglarnas* inre sidors bilder saker, som icke äro allmänt kända. För ordningen hänvisar jag till den schematiska bilden.

S. Martin					S. Georg	
S. Barbaras tornbygge	S. Erasmus i glödande rustning	<i>Den heliga släkten</i>	<i>Marias förhär- ligande.</i>	<i>Sankta Ursula</i>	S. Elisabets rosenunder	S. Seba- stian arke- buseras
S. Barbara halshugges	S. Erasmus' tarmtortyr		<i>Marias död</i>		S. Doroteas halshugg- ning	S. Seba- stian slås med påkar
Intåg i Jerusalem	Växlarne utdrifvas	<i>Fot- tvagning</i>	<i>Natt- vard</i>	<i>Get- semane</i>	Tillfånga- tagandet	Inför Pilatus

Fig. 2. *Det Bormanska altarskåpet i Vadstena med öppnade dörrar.* Kursiv betecknar corpus' snidade scener, antikva dörrarnes målade framställningar. Partiet under dubbelstrecket är predellan.

Sankt Martin.

En riddare afskär med svärdet en flik af sin mantel för att gifva den åt tiggaren vid hans fötter. Det vanliga motivet å detta helgons kultbilder.

Sankta Barbara.

Barbara var en förnäm hednisk herres dotter, hvilken redan som liten utmärkte sig för skarpsinnighet och reflekterade öfver föräldrarnes ologiska tilltag att tillbedja Olympens gudar, hvilka ju varit människor en gång äfven de. En riktig gud måste vara Gud af evighet till evighet. Som hon var mycket vacker och hennes skönhet alltför starkt inverkade på männen, lät hennes far bygga ett torn åt henne, där ingen friares öga skulle se henne. Liksom i folksagorna kommer hon dock här i beröring med just budbäraren från

* Med *predella* menas ett på altarskåp ofta förekommande särskildt undre parti, som fungerar som sockel för skåpets huvuddel, det s. k. *corpus*.

sin drömda brudgum. D. v. s.: en kristen präst kommer på hennes begäran hemligt dit, och prästen är ingen mindre än Origines, som uppträder som Kristi budbärare till hans brud. Deras samtal handla emellertid icke om kärlek, utan om rent teologiska ting. Särskildt sysselsätta de sig med utläggning af treenighetsläran. Fylld af denna tro och lärdom, går hon att betrakta arbetet på tornet. Det är nämligen ännu icke fullt färdigt. Hon märker, att arbetarne blott gjort två fönster. »Så har din fader bestämt», svara arbetarne på hennes fråga om orsaken till fönsterna. »Gör då för min skull ett fönster till!» säger hon. »Vi frukta, o härskarinna, att din fader skall vredgas på oss.» Hon tar på sig ansvaret, och fönstret bygges. Fadern kommer hem från en resa, ser de tre fönsterna och frågar arbetarne: »Hvarför hafven I gjort tre fönster?» — »Din dotter har så befallt.» — »Du har tillsagt om tre fönster, min dotter?» — »Ja, och däri har jag gjort väl!» Hvarpå hon lägger ut sitt företag filosofiskt och som yttersta grund anför: »Tre äro Fadern, Sonen och den Helige ande.» Vred drager fadern sitt svärd, hon undkommer för att dock senare såsom kristinna utlämnas åt prefekten. Allahanda tortyrer pröfvas på henne, slutligen skall hon halshuggas, hvarvid den onaturlige fadern rycker henne från bödeln och själf utför exekutionen, sedan han släpat henne afsides. Då ropar en röst från himmeln: »Kom, min allra skönaste vän, och hvila i min Faders sofgemak, som är i himmeln!» Men eld nedsteg och uppbrände fadern.

Detta är ett kort referat af *Legenda aureas Barbaralegend*. Som synes, har den en högst överklig allegori-artad form. Legendan fick, ju längre den lefde, emellertid mer och mer verkligt kött och blod på det allegoriska skelettet. I *NürnbergerpPASSIONALET* af 1488 äro alla filosofiska resonemang utelämnade, och Origines förekommer icke. I sina hufvuddrag är berättelsen där dock lik den nyss refererade och passar liksom denna till text för två af *Vadstenaaltarets* pannåer. Å vår öfre pannå ses byggnaden med de tre fönstren och de båda disputerande — dotter och fader. Å den nedre halshugger han henne, men bäres i fonden själf bort af en djäfvul. Något dylikt nämner visserligen icke legenden, men det är ju blott en utläggning af uttrycket: »Eld kom och dödade honom», och hindrar mig alltså ingalunda att såsom underskrift på taflan sätta S. Barbaras halshuggning.

Sankt Erasmus.

Erasmus är en ung käck gosse (endast i senare versioner af legenden biskop, så i den förut nämnda *nürnbergerska* af 1488) icke

endast skön till själen, utan ock till kroppen, ett »änglalikt ansikte». »Du är ung och vacker», säger kejsaren.» Jag råder dig, offra till gudarne, så skall intet ondt ske dig!» Han svarar »Rofgiriga varg, själafrestare, nej!» Tortyren räcker sida upp och sida ned. Trots

Fig. 3. *Erasmus i glödande rustning.* Målning på det Bormanska altarskåpet i Vadstena.

det är helgonet lika uppstudsigt. »Orättvis bödel, djäfvulens afföda» ropar han till kejsaren. Då klädes han i en rock af glödande järn. Den blir sval som snö, efter Erasmi bön. Denna episod är framställd på altarskåpet och reproducerad i fig. 3. Å pannån därunder ses två bödlar vinda tarmarna ur martyrens kropp. Den medeltida i skrift fixerade Erasmuslegenden känner icke, så vidt jag sett, tarm-

martyriet, däremot massor af andra kval, särskildt badet i kitteln med sjudande bly.¹ Enligt Günthers Legendenstudien² har tarmstraffet måst tillhöra ett senare longobardiskt helgon med samma namn. Detta straff användes nämligen icke i romersk, men ofta i gammalgermansk rätt. En egendomlig antydning om att kombineringen af de båda legenderna skett genom och i *konsten* lämnar Erasmus-legenden i Nürnbergerpassionalet af 1488, där marternas antal är åtminstone dubbelt större mot i Voragine's version, men tarmtortyren dock icke kommit med i *texten*. Däremot framställer *titelvinjetten* just detta hemska straff.

Sankta Elisabet.

En af våra taflor framställer en allbekant historia, som den folkliga legenden berättar om flera helgon, af hvilka markgrefvinnan af Thüringen Elisabet väl torde varit den i Norden mest bekanta. Fattig- och sjukvården var hennes käraste syssla, och oupphörligt besökte hon sina skyddslingar, medförande mat och dryck. På kultbilder (t. ex. ett helgonskåp i Statens historiska museum) har hon bröd och en kanna i handen. De mera historiska äldre versionerna af hennes legend (äfvensom de officiella nyare) berätta, att hennes man markgrefven ingalunda ogillade hennes fromma ifver. (Så Jacobus de Voragine). Däremot utbildade sig senare en annan form af hennes legend, som framställde honom såsom elak och hindrande hennes barmhärtighetsverk. Till hennes förmån inträffade då flera underverk. Hon hade t. ex. beredt en dödssjuk tiggare plats i sin säng. Markgrefven hörde det och rusade rasande till sängkammaren. Då såg han ett blödande krucifix på bäddens hvita lakan. Den episoden är framställd i ett altarskåp af Bernt Nolkes tillverkning från 1400-talets slut i Reval.³

Af samma art är det här framställda rosenundret. Hon går bland de fattiga, delande ut mat. Oförhappandes möter hon mannen, som dundrar: »Hvad är det du har i förklädet?» Darrande skyler hon sitt bröd och svarar: »Rosor». Han rycker undan hennes hand och får se — rosor (fig. 4).

¹ I en gryta framställes Erasmus ofta, t. ex. i Husbysjutolfts kalkmålningar af Albertus, där *på samma gång* tarmarna utvindas.

² H. Günther, Legendenstudien, Köln 1906.

³ *Nottbeck und Neumann*, Geschichte und Kunstdenkmäler der Stadt Reval. Reval 1899, II. 110.

Fig. 4. *Elisabets af Thüringen rosenunder.*

Sankta Dorotea.

Dorotea var liksom Barbara »märkvärdigt skön, skönare än alla traktens flickor». Kejsarlige prefekten gripes af kärlek, friar, hon vill förblifva jungfru, prefekten låter då strax, efter hon är kristinna, enligt tidens bruk kasta henne i kokande olja, hänga henne i benen o. s. v. Kristus botar henne om nätterna i fängelsets mörker från spåren af denna behandling. Till slut låter prefekten piska detta ansikte, hvars skönhet tändt ett sådant bål af kärlek och hat i hans inre. Ty hon hade bragt hans passion i nya lågor, då hon mot hotelserna om dödsstraff leende svarat: »Hvad tjänar din möda

Fig. 5. *Dorotea halshugges. I bakgrunden Teofilus och det himmelska barnet.*

till? Jag kommer ju att lida för min Herre och Brudgum, och i hans trädgård skall jag sedan plocka rosor och äpplen till evig tid.» Under natten helades hennes sargade skönhet ånyo, och vacker som morgonsolen gick hon till sin afrättning. Då hon fördes förbi prefektens skrivare Teofilus, sade denne halft ironiskt (»quasi illusorie»): »Skicka mig nu rosor, då du kommit till din vackra trädgård!» — »Ja, det lofvar jag dig, Teofilus.» Då nu Dorotea knäböjde under bödelns klinga, syntes henne en gosse klädd i purpur, men med bara fötter, stjärnor voro på hans dräkt, och han bar i handen en korg med tre rosor och tre äpplen. Åt honom sade Dorotea: »Jag ber dig, Herre, gå med rosorna och äpplena till notarien Teofilus!» Så

halshöggs hon. Men till Teofilus kom gossen, tog honom afsides och sade: »Dessa rosor och äpplen skickar dig min syster Dorotea från sitt paradys.» Och försvann. Då brast Teofilus ut i pris och lof öfver Doroteas Gud, som sände rosor och äpplen i februari månad. Så anklagades han för kristendom och dog, huggen i stycken. Odöpt gick han till Herren, döpt i blodets mystiska dop, säger Jacobus de Voragine. Altarskåpstaflan framställer i förgrunden halshuggningen samt i bakgrunden den himmelske gossen stående framför notarien Teofilus' pulpet (fig. 5).

Alla öfriga sex legendariskt-episka bilder på detta altarskåp höra två och två till samma saga. Endast de båda sist beskrifna göra undantag. Nu återkomma rosor som viktigaste accessoar i båda taflorna, utseendet på den ena hjältinnan afviker icke alltför mycket från den andras, och pannåerna äro placerade öfver hvarandra. Kanske utgör alltså den öfre episoden en del af en i litteraturen obekant version af Dorotealegenden? Jag vill icke absolut förneka möjligheten däraf, men anser dock sannolikast, att den först gifna tolkningen är den rätta. Det nämnda revalska altarskåpet visar ju att de folkliga varianterna af Elisabetslegenden voro kända inom våra breddgrader. Dessutom är kvinnan i den öfre pannån icke klädd i samma dräkt som martyrskan i den undre, under det att hufvudpersonen i de båda Barbara-pannåerna ter sig i samma dräkt.

Sankt Sebastian.

Det hör till 14- och 1500-talskonsten vanligaste motiv — S:t Sebastian bunden naken och pilbeskjuten. Detta romerska ridderliga helgon berättas hafva utan skada till lifvet utstått arkebuseringen. Däremot led han slutligen döden under kappslog, hvilket martyrium framställes i vår andra pannå.

Sankt Georg.

S:t Georg har vapen i hand och sin drake under sina fötter som vanligt.

Därmed äro underskrifter gifna för dörrarnas samtliga inre målningar. Yttersidornas bilder ha icke erbjudit några svårigheter för tolkaren. De framställa, på corpus-dörrarna *de fyra kyrkofäderna* och på predella-dörrarna *de fyra evangelisterna*.

I »Altarskåp i svenska kyrkor» säges, att målningarna på de svenska Bormanska altarskåpen i allmänhet härröra från Jan van Coninxloo's

verkstad. Med afseende på Vadstena-skåpet gäller detta endast predellans målningar.

Det är tydligt att kunskapen om de helgons namn, hvilka ärats genom målningar på altarskåpet, icke blott har betydelse för uppfattningen af konstverket, utan ock för klargörandet af dess ursprungliga plats och användning. Till detta spörsmål hoppas författaren att senare få återkomma.

Fig. 6. *Kristus i Getsemane*. I förgrunden till vänster de tre sovande lärjungarne, till höger Judas med krigsknektarne. Nischgrupp i predellan till det Bormanska altarskåpet i Vadstena.

K. S. V. bland Lapplands fjäll.

Meddelanden af **Joh. Arbman** och **Hjalmar Alner**.

NÅGRA INLEDANDE ORD.

Den mäktiga kyrkomusikaliska rörelse, som för närvarande går genom, snart sagdt, hela kristenheten och som i vårt land representeras af sällskapet »*Kyrkosångens Vänner*» (förkortningsbeteckning: »K. S. V.») med dess centralkommitté såsom enande och ledande organ, har nu äfven trängt så långt upp mot Norden som till det yngsta af våra stift, det icke längesedan bildade Luleå stift.

Egendomligt nog är det icke i detta stifts äldre kulturland, det folkrika kustlandskapet Västerbotten, som den nya kyrkomusikaliska rörelsen tagit sin början, utan i den inre, vida större del af stiftet, som är känt under den gamla historiska benämningen *Lappland*. För icke så många årtionden sedan ansågs detta svenska landskap nära nog ligga utom den europeiska kulturens rämärken, och utlänningen torde ännu föreställa sig Lappland såsom ett fullständigt okultiveradt fjäll-land, där blott nomadiserande lappar ströfva omkring med sina renhjordar. Numera äro dock de sydligare och östligare delarna af landskapet, särskildt i närheten af de stora norrländska floderna, icke längre någon vild obygd. Man finner där vidsträckta kyrkosocknar med en jämförelsevis talrik svensk befolkning och med en visserligen ung men i snabb utveckling stadd svensk kultur.

Från ett par af de sydligaste och folkrikaste församlingarna i Lappland, *Åsele* och *Vilhelmina*, har denna tidskrifts red. nyligen haft glädjen att mottaga synnerligen intresseväckande meddelanden om den lifskraftiga begynnelsen till en kyrkomusikalisk rörelse i K. S. V:s anda och om bildandet af en ny stiftskrets af nämnda sällskap, tillsviðare omfattande tvenne lokalföreningar, en för hvardera af de nämnda församlingarna. Meddelandena om hvad som under mindre än ett halft år försiggått i Åsele lappmark äro lämnade dels af den musikaliskt begåfvade och bildade, initiativ- och

handlingskraftige unge prästman, som är själen i rörelsen däruppe, pastor HJALMAR ALNER, dels af den nu något åldrade men för kyrkosångens lyftning ungdomligt varmt intresserade kyrkoherden i Åsele, kontraktsprosten JOHANNES ARBMAN, af den för sin rika musikaliska begåfning välkända jämtländska prästsläkten. Den senares meddelanden, i förtrolig brefform, äro ställda till vårt förfogande endast i och för sakligt refererande, den förres äro däremot afsedda för direkt införande i tidskriften och meddelas därför ordagrant. Allt skall säkerligen intressera tidskriftens läsekrets.

FÖRUTSÄTTNINGAR OCH BEGYNNELSER I ÅSELE.

Åsele socken utgör det sydöstligaste hörnet af lappmarken med samma namn och utbreder sig på båda sidor om den äfven i sitt öfre lopp majestätiska Ångermanälven. Den upptager ett område af ej mindre än $29\frac{1}{2}$ gamla kvadratmil. År 1748 funnos blott 17 nybyggare i hela Åsele lappmark. Ännu vid midten af 1800-talet fanns i hela denna vidsträckta lappmark blot 641 hemmans- och nybyggesåbor. Numera har ensamt Åsele socken en befolkning af öfver 4,500 personer. Af dessa bo ä eller i närheten af »kyrkoplatsen» omkring 1,000. De öfriga bo i större eller mindre »utbyar» på ofta milslånga afstånd strödda omkring å den ansenliga vildmarksarealen. Befolkningen i de flesta af dessa utbyar kan på grund af långa afstånd och dåliga vägar icke samlas till kyrkan mer än 6 à 8, några 10 à 12 gånger om året. Och vid dessa »kyrkhelger» skola ock en mängd affärer och enskilda angelägenheter expedieras, hvadan då ej är tillfälle till några kyrkomusikaliska sångöfningar.

På kyrkplatsen, där befolkningen äfven utgöres af ej så få s. k. ståndspersoner, hvaribland åtskilliga med musikalisk begåfning och delvis äfven större eller mindre grad af musikalisk bildning, är möjlighet till sådana öfningar däremot icke utesluten. Och intresse för sång och musik i allmänhet har af gammalt ej saknats å »platsen». För rikare och ädlare kyrkosång har ock prosten Arbman verkat, så långt hans vacklande hälsa och ansträngande ämbetsgörömmål, ej minst såsom kontraktsprost i ett kontrakt om 315 gamla kvadratmil och 9 lappmarkspastorat med skyldighet att visitera hvart tredje år, medgifvit. Så särskildt bland konfirmanderna.

Det är nu mer än 9 år sedan en musikaliskt begåfvad och verksam adjunkt lämnade Åsele efter att där ha varit anställd under $2\frac{1}{2}$ år. Hans namn var JOH. ÅKERBERG, sedermera komminister i Attmar. Under uppsalatiden medlem af det kända sångsällskapet

»O. D.» verkade han i Åsele mycket för musiklivets höjande på »platsen», samlade och ledde en blandad kör, som bland annat äfven inöfvade och vid högtiderna utförde åtskilliga kyrkliga festhymner. Efter hans afflyttning sökte prosten Arbman själf sammanhålla denna kör och öfva den, hufvudsakligen i syfte att inöfva åtskilliga stycken ur den då utkomna nya *»musiken till svenska mässan»*. Af förutnämnda skäl vardt det honom dock icke förunnadt att länge fortsätta härmed. Emellertid har en hans syster, musiklehrarinna vid seminarium, då hon under årens lopp en och annan gång vistats några veckor i Åsele, samlat kören och ledt dess öfningar. Detta har varit möjligt därigenom, att några musikaliskt bildade, öfvade och pålitliga krafter alltid funnits att tillgå, särskildt bland soprannerna. Anmärkas bör, att klockare- och organisttjänsten sedan flera år uppehållits af en vikarie, som ej är examinerad organist men dock sköter orgeln på ett musikaliskt och ganska tillfredsställande sätt.

ÅSELE FÅR EN ENERGISK FÖRKÄMPE FÖR K. S. V:S STRÄFVANDEN.

Förutsättningar för hvad som varda skulle saknades således icke. Ja, till de nedan nämnda må — efter hvad erfarenheten nu visat — läggas ännu en, den icke minst viktiga, att hos befolkningen i orten finnes ej så ringa musikalisk läggning och mottaglighet — ett drag, som ej sällan iakttagits bland befolkningen i vårt lands skogs- och bergsbygder. Här fattades nu blott en musikaliskt bildad, initiativ- och handlingskraftig ledare. Han kom kort före sistlidna julhelg i gestalten af den till prosten A:s ämbetsbiträde hit missiverade unge pastorsadjunkten HJALMAR ALNER. Äfven han hade i Uppsala tillhört O.-D.-isterna och bland dem fått en god musikalisk skolning. Denna omständighet ensam skulle dock för visso icke ha gjort honom till en banbrytare för K. S. V:s sträfvanden, allra minst i Lappmarken och Luleå stift öfver hufvud. Att han blifvit detta, har — jämte den lyckliga omständigheten, att han såsom född i Västergötland där tagit goda intryck af och blifvit sympatiskt stämd mot sällskapet verksamhet — framför allt sin grund däri, att han såsom »praktare» under en hel termin fått deltaga i *den historiskt-teoretiskt-praktiska kurs i kyrkosång, som numera är anordnad för präst-kandidaterna i Uppsala* och förestås af kyrkomusikern, teol. kandidaten, pastor HERMAN PALM. Hvad han hos honom inhämtat och sedan genom egna fortsatta kyrkomusikaliska studier och rön fördjupat och förkofrat, har gjort honom till en öfvertygad och entusiastiskt hängifven målsman för de kyrkomusikaliska reformsträfvanden, som sällskapet

K. S. V. satt på sitt program. Och han var efter ankomsten till Åsele ej sen att söka praktiskt realisera de nya idéerna.

Hans första åtgärd härvid var att reorganisera den blandade kör, som förut funnits men nu låg nere, och förstärka den med nya krafter samt att göra den bekant med några af jul- och trettondedagspsalmernas gamla härliga melodier i deras ursprungliga rytmiska form. Dessa melodier inöfvades och utfördes under högtiden vid högmässogudstjänsterna så, som de äro satta i K. S. V:s koralbok (*»Svensk koralbok i reviderad rytmisk form»* på uppdrag af K. S. V:s centralkommitté under sakkunnig medverkan utgifven af G. T. LUNDBLAD, centralkommitténs sekreterare; 2:a uppl. Lund, Gleerups förlag, 1903). Försöket slog an och lyckades väl. Därjämte inöfvades flerstämmigt med kören dels *kyrkliga hymner*, dels *några profana sånger* — allt för att hålla det allmänna musikaliska intresset uppe.

Inseende, att hvarje på församlingssångens uppräckning och restituering i gammal, äkta luterskt folklig form anlagdt sträfvande måste framförallt begynna med barnen, utvalde pastor Alner därefter *bland kyrkplatsens 200 skolbarn en elitkår*, hvilken han med stor flit och öfverraskande framgång öfvade att enstämmigt sjunga såväl rytmiska koraler som andra kyrkliga sånger. Visserligen hägrade för honom redan vid jultiden i fjärran en tid, då samtliga psalmer skulle kunna sjungas på samma rytmiska sätt. Emellertid förefanns ju då ej ännu hvarken tillräcklig bekantskap mellan ledaren och kören eller tillräckligt starkt intresse härför hos den senare, för att han skulle kunna våga sig på ett sådant företag. Det förra skälet häfdes ju ganska snart, men i betraktande af det andra fann han bäst att följa den gamla regeln: *»Festina lente!»* (skynda långsamt), och hans mening var därför att tillsvidare endast då och då inöfva en rytmisk koral. Detta ändrades dock helt hastigt och oväntadt.

EN NY STIFTSKRETS AF K. S. V. BILDAS.

Flitiga och energiska öfningar fortgingo under den följande vintertiden alltjämt och med de bästa resultat, så i fråga om *barnkören* som *den blandade kören*. Det varma intresse och den arbetsflit, som besjälade ledaren, pastor Alner, öfvergingo helt naturligt äfven på körerna, till hvilka snart kom äfven en tredje, en *manskör*. Prosten Arbman följde det hela med uppmuntrande intresse och var själf öfverraskad öfver resultatet, särskildt öfver barnkörens rena och taktsäkra sång. Genom ledarens förståndiga om-

växling med profan sång och kyrklig sång samt sångrepertoarens ständiga utvidgande, växte i jämbredd med densamma både sångarglädjen och prestationsförmågan. En naturlig följd häraf blef, att man satte sig allt högre uppgifter före och började förbereda utförandet af en fullständig *passionsvesper* enligt det af Norén och Morén utgifna liturgiskt-musikaliska materialet till sådan.

För att ha ett nödigt ryggstöd för sitt arbete sökte nu ledaren bli medlem af sällskapet K. S. V. och tillskref härom sekreteraren i sällskapets centralkommitté, kyrkoherde G. LUNDBLAD i Trollhättan. Denne svarade emellertid, att det ej kunde gå för sig, då ingen kretsförening för Luleå stift ännu finnes. »Kunde icke emellertid pastor i församlingen verka för en dyliks bildande?»

Det var ju något att tänka på. Prosten Arbman, tillfrågad härom, blef lifligt intresserad för saken. Ett framstående fruntimmer på platsen, »den energiska fru SUNDELIN», om hvilken det meddelas, att hon verkat ofantligt mycket i allmännyttigt intresse i Åsele, tilltalades också lifligt af det gjorda förslaget, i synnerhet i lokalpatriotisk riktning. Hos sångföreningen väckte den meddelade tanken liflig anslutning. Efter några dagars ytterligare öfvervägande beslöt sångföreningen vid allmänt sammanträde och på hemställen af pastor Alner enhälligt att konstituera sig såsom »Luleå stiftskrets af sällskapet Kyrkosångens Vänner», hvilket beslut togs till protokolls. Ledaren fick i uppdrag att till sällskapets centralkommitté ingå med anmälan häraf och med ansökan om, att den nya stiftskretsen måtte blifva upptagen i K. S. V:s organisation. Prosten Arbman blef dess förste ordförande och pastor Alner dess sekreterare och sångledare.

Därefter tillskrefs stiftets för kyrkosångens lyftning varmt intresserade chef, biskop O. BERGQVIST, om hvad som försiggått i Åsele med vördsam anhållan, att han ville blifva den nybildade stiftskretsens förste hedersledamot samt dess beskyddare. I ett synnerligen vänligt och vackert svar uttalade han sin tillfredsställelse öfver det steg, man tagit, och att han med glädje mottog det erbjudna förtroendeuppdraget. Därvid har han dock icke stannat. I Luleå domkapitels senare utgifna cirkulär har han låtit införa en af honom författad uppsats med uppmaning till »herrar ämbetsbröder» att i sina resp. församlingar söka bilda lokalföreningar af den nya stiftskretsen af K. S. V. — Så skall det låta! — Denna nya stiftskrets af K. S. V. har således utgått direkt från församlingen själf och består, utom de tvenne första prästerna, af herrar och fruntimmer i olika samhällsställning.

Det säger sig själf, att ofvan skildrade tilldragelse skulle i afsevärd grad lifva intresset, höja själfmedvetandet och stärka sammanhållningen inom Åsele sångförening och sporra den till nya kraftansträngningar under sin entusiastiske, skicklige och energiske anförars ledning. Så skedde ock, då man nu beredde sig att besegla det lyckliga och löftesrika startandet såsom Luleå stiftskrets af K. S. V., ja såsom Sveriges och världens nordligaste kyrkosångförening, genom den förestående påskhelgens firande på ett i kyrkomusikaliskt hänseende utomordentligt rikt och högtidligt sätt. Pastor Alner ville »smida, medan järnet var varmt» och redan nu slå ett afgörande slag för den stora saken. Härom lämnar han själf under nedanstående rubrik följande stämmingsfulla meddelande.

PÅSKMUSIK I EN LAPPMARKSFÖRSAMLING.

Redan palmsöndagens högmässa förhöjdes af den blandade kören medelst afsjungande af CHR. PALMERS vackra palmsöndagshymn: »*Tröster, tröster mitt folk*», som klingade ömsom mjukt och ljufvigt tröstande, ömsom jublande i den stora pelarkyrkan.

På skärtorsdagen började helgbesökare från de aflägsnare utbyarna anlända. Under långfredagens högmässa sjöng blandade kören: »*Se, Guds son till döden skrider*», ord af N. BESKOW och musik af P. U. STENHAMMAR (ursprungl. till sv. ps. 123: 6) och barnkören RONEBERGS sköna passionspsalm: »*Han på korset, han allena*, med för barn lämpad musik af ALICE TEGNÉR. Den vackra litanian i C-moll, hvilken prosten Arbman infört och sedan flera år tillbaka plär sjungas här under passionstiden, utfördes naturligtvis äfven nu.

Kl. 6 på långfredagens afton hölls i den stora väl besatta kyrkan vespergudstjänst. Före dess början ljöd från läktarens djup som ett mildt sus den bekanta *vespersången*, sjungen af blandade kören. Sedan följdes den af R. Norén och J. Morén så underbart fint uppställda ordningen för passionsvesper med rytmisk psalmsång, gregorianska improperier i växelsång och flerstämmiga körer, allt med gripande verkan. Såsom sjungande liturg fungerade prosten Arbman; undertecknad anförde körsången å läktaren, och vikarierande organisten skötte orgeln förtjänstfullt. När man så reste sig för att gå, smög sig en ton fram i dunklet genom det höga midtskeppet, förgrenade sig, blef ett mäktigt tonsvall, som än sjönk och än växte och slutligen dog bort i ett stilla: Kyrie eleison! Det var JOSEPHSONS sköna »*Requiem*», sjunget af manskören. Och långfredagsro

föll öfver lappmarkstempel och skogsåsar i den ljusa, sakta skymmande aprilkvällen.

När påskdagens sol rann opp, smattrade som en jubelfanfar från kyrktornet uppe på kyrkberget koralen till påskpsalmen: »*Denna är den stora dagen*» (sv. ps. 112; K. S. V. 18), utförd af Åsele mässingssextett. Vidare blåstes följande för sextetten i hast arrangerade koraler: 124, 111 samt, efter ett tenorbasunsolo (Säterjäntans söndag af Ole Bull), till sist koralen till ps. 109 (K. S. V. 105) med dess innerliga mollglädje (»*Låt oss fröjdas, glädligt sjunga!*«). Vid påskdagens högmässa utförde barnkören med sina späda men friska och rena röster den jublande påskpsalmen af G. OLLON: »*Upp, min tunga, att lofsjunga*» (sv. ps. 106 med den vackra tyska melodien ur NEANDERS »*Bundeslieder*», K. S. V. 169 b) i täml. rask takt och blandade kören den majestätiska: »*Nu Herren är uppstånden*» af BÖNICKE.

På eftermiddagen efter aftonsången var (på initiativ af provinsialläkaren Nylander) anordnad en fosterländsk afton i kyrkan i och för den här uppe aktuella frågan om *åtgärder gentemot emigrationen*. Den var besökt af vid pass 2,000 personer. Vår manskör inledde den med: »*Hör oss, Svea*»; blandade kören afbröt en stund den lifliga diskussionen med: »*Fag vet ett land långt upp i högan nord*». Aftonen avslutades med: »*Vår Gud är oss en väldig borg*», och efteråt afsjöngs utanför kyrkan unisont af alla: »*Du gamla, du fria*», med den nya versen: »*Fag älskar dig, Sverige, mitt fädernesland*». Till sist tonade taktfast (fyrstämdt af manskören): »*Mandom, mod och morske män finns i gamla Sverige än*», och efter ett rungande lefve för gamla Sverige gick man hem i den knoppspirande påskkvällen med ljusa vårtankar, med känsla af fosterlandets höghet och förvissning om, att Norrland är rikt nog att erbjuda egna hem, jämförliga med dem i Amerika.

Vid högmässan annandag påsk hölls nattvardsgång, och då sjöngs *nattvardsmässan* i F-dur. Liksom under de föregående dagarnas gudstjänster användes äfven nu *enbart K. S. V:s koralbok* med så lyckligt resultat, tack vare våra körer, att vi kommo öfverens att alltjämt fortsätta därmed under den enkla motiveringen: »*Skola vi sjunga rytmiskt, så låt oss göra det med ens!*»

Samma dags eftermiddag gick vår första med hela församlingen hållna *psalmåfton* af stapeln med psalmer tillhörande den förflutna delen af kyrkoåret näml. 53, 52, 61, 68, 146, 123, 92, 91, 98, 106, 104, alla enligt K. S. V:s koralbok. Med undantag af ps. 123 och

146 var ingen af dessa psalmmelodier yngre än 1600-talet. För att pointera, att detta sätt att sjunga ej är ett nytt, sjöngs 98 såsom den är satt i 1697 års melodipsalmbok med melodistämman och generalbas. Direkt ur denna och på samma sätt sjöngs ock den gamla barnaglada julpsalmen: »*In dulci jubilo*» (130 i gamla psalmboken). Texten var tryckt på programmen. Den åhördes och sjöngs med lif och lust. Ps. 123 sjöngs fyrstämmigt (efter Stenhammar) liksom ock de 2 första verserna af 61 och 91. Barnkören bidrog med Ingemans »pilgrimssång» på medeltidsmelodi och ps. 106, i hvars 2:a vers basstämman föll in, i den 3:e kören och i 4:e »Gamla, unga» hela församlingen. — Körerna voro placerade i koret, vända mot församlingen, där ledaren anförde med en kammarorgel. I regeln sjöngo körerna de första verserna, och församlingen fortsatte med de öfriga ledd af stora orgeln. *Korta föredrag* höllas: af stiftskretsens ordförande prosten Arbman om *psalmens historia, förhållande till kyrkoåret och den söndagliga gudstjänsten*; af sekreteraren om *psalmsångens historia i den luterska kyrkan* och dess betydelse som församlingssång. Därjämte lämnade den sistnämnde korta *anvisningar* vid hvarje psalm om dess ålder och rytm. Efter några ord om K. S. V. afslutades den talrikt besökta psalmaftonen med några manande ord om sångens gåfva och den sköna aftonpsalmen 438, med hvilken vi alltid sluta våra öfningar. Trots det något långa programmet — 55 verser sjöngos och 2 (3) föredrag höllas — märktes ingen trötthet hos åhörare eller deltagare — ett glänsande bevis för det rytmiska sångsättets förtjänster.

»*Den påskhelgen glömmar jag inte hastigt*», yttrade en fjärrkommen allmogeman, och måhända var det fleras tanke.

Så var påskhelgen 1906 slut, och folket släpades hem af kraftiga norrlandshästar i halft borttöadt före till sina vidtströdda byar. Undertecknad fick själf pröfva det dagen därpå under en 12 timmars slädfärd till vår 7 mil närbelägna(!) grannsocken, där 70 läsgossar väntade.

Hj. Alner.

Ur prosten Arbmans meddelanden torde böra tilläggas, att vespern gick oväntadt bra och slog lifligt an; att den stora kyrkan, som rymmer omkring 2,000 personer, vid annandagens psalmafton var full; att denna lyckades öfver all förväntan väl, och att den stora församlingen deltog oväntadt allmänt och väl i den rytmiska

psalmsången. Efter att till en början ha ställt sig tveksam gentemot tanken att fullständigt på en gång öfvergå till det gammalrytmiska sångsättet säger sig prosten Arbman nu anse, att detta nog för en plats sådan som Åsele var den enda vägen att drifva förändringen igenom. Att pastor Alner under de veckor, han på grund af kyrkoherdens sjukdom kom att tjänstgöra i Vilhelmina, äfven där utvecklat ett energiskt och framgångsrikt arbete för K. S. V:s sträfvanden, framgår af hans egen här nedan följande skildring därifrån.

I VILHELMINA LAPPMARKSFÖRSAMLING.

Vilhelmina kyrkplats ligger i södra Lappland, 18½ mil från Anundsjö järnvägsstation och är hufvudorten i församlingen med samma namn. På 1700-talet slog sig några nybyggare ned kring Volgsjön. År 1783 fingo de egen kapellpredikant, hvars prästgård länge var en lappkåta. 1804 ändrades församlingens namn *Volgsjö* till *Vilhelmina* efter Gustaf IV Adolfs drottning, en förändring, som ingalunda fallit alla på läppen. 1812 blef den eget pastorat och har sedan vårdats af två prostar LINDAL, far och son, samt af den nuvarande energiske kyrkoherden DAHLSTEDT. Två kapell ha under tiden byggts: *Fatmomakk*, enkom för lappar 12 mil västerut från kyrkan, och *Dikanäs* 10 mil i nordväst från densamma. Det senare har numera egen »fjällpräst».

Församlingen, södra Lapplands vidsträcktaste pastorat, är från öster till väster 25 mil lång, ytvidden är 87½ kvadratnymil eller lika stor som hela Skara stift. Ej mindre än 11 län i södra Sverige understiga socknen i areal. Invånarantalet är något mer än 7,000 personer, fördelade på 130 byar, hvarför de årliga husförhørsresorna bli mycket ansträngande.

En massa stora snöfjäll ligga inom socknen t. ex. Marsfjällen 1,589 meter öfver hafvet, Borkafjällen 1,455 m., Ljusfjället 1,246 m., Fjällfjällen 1,408 m., Kittelfjället, 1,375 m., Vardofjället 1,037 m. Djupa, klara och nyckfulla fjällsjöar ligga inträngda mellan fjällen. De största äro Malgomaj och Vojmsjön, som tillsammans bilda en med ångbåt trafikerad vattenväg på sju mil. Kultsjön eller Kultajure ligger 540 m. öfver hafvet och är 3 mil lång. Namnet, som lapparne gifvit honom, betyder Yr-sjön, och det har han fått på grund af sina farliga egenskaper. När vinden från de stora fjällvidderna pressas ner i dalgången och brusar ut öfver sjön, blir denna på några ögonblick en kokande kittel med höga, korta vågor, vattnet yr öfver ytan och kastas långa stycken in öfver land. Är man då

ute på sjön, så är det en stor lycka, om man kan helskinnad nå land.

Från Vilhelmina kyrka, som är belägen på Hemberget, har man en tjusande utsikt. Vid ens fötter ligger »platsen» eller kyrkbyn. Därifrån går en lång men brant sluttning med björk, gran, rönn och al ned till den holmuppfyllda Volgsjön, farlig genom sina »korsvågor» i storm. Den speglar skogklädda, bergiga stränder, på hvilka här och där byar klättra upp. I öster hör man dånet af Gubbseleforsen i Vojmån, hvilken i vårflodstider påminner om Trollhättan både i form och raseri. Åt samma håll kan man länge följa Ångermanälvens breda silfverband. Lyfter man blicken öfver skogsåsarna, som bli allt svagare blå ju längre bort de äro, ser man vid horisonten det långsträckta Blaikfjället och i väster de skimrande Gitsfjällens skarpa spetsar (1,059 m. ö. h.). Tidigt på morgonen äro de klädda i rosenfärg, som dock snart blir skinande vit, på e. m. uppträda på deras sidor svagt blå skuggor, och när solen sjunker, ha de svept sig helt in i ett fint dunkelt flor, men bakom dem står himlen i brand. En topp, som synes bland dem, är ända till 14 mil aflägsen.

Till den söndagliga gudstjänsten kunna naturligen blott församlingsbor från platsen och de närmaste byarna komma och närvara. I byarna bruka byamännen hålla »bön» på söndagarna. Men vid de s. k. helgerna samlas folket långväga ifrån. De största helgerna äro jul, kyndelmässa, påsk, midsommar och Mikaeli, som af ålder är ungdomens speciella helg. Mindre helger äro 1:a och 2:a böndagen, pingst, »Jaksmäss» (söndagen närmast Jakobus) i juli, »Barsmäss» (sönd. vid Bartolomeus) i augusti, »helgamäss» (allhellgonadag), efter hvilken man i byarna brukar fira skördearbetets slut med dans och lek (därför kallad danshelg) samt Andersmäss (1:a adventssönd.) — Köpenskap och varuutbyte försiggå i synnerhet vid storhelgerna. Förr voro dessa sorgligt ryktbara genom det ruskiga lif som då fördes, men genom prästernas, i synnerhet kyrkoherde DAHLSTEDTS, energiska verksamhet och nykterhetsrörelsens framåtskridande har detta försvunnit.

EN NY LOKALFÖRENING BILDAS I VILHELMINA.

Här stiftades den 6 maj *Vilhelmina lokalförening af Kyrkosångens Vänner*. Samma dag på aftonen höll föreningen en *psalm-afton*, hvartill flitigt öfvats under 2½ veckas tid. Följande psalmer från jul-, påsk- och pingsttiden utfördes: 424, 112, 109, 50, 348, 119, 46, 378, 113, 487, 131, 438, alla enligt K. S. V:s koralbok. De

sjöngos unisont af föreningens *barnkör* och *blandade kör*. Vid de längre af dem omväxlade en kör af mansröster och en kvinnokör genom att sjunga hvarannan vers. Luthers psalm 46 sjöngs i *blandad kör*. Särskildt omtyckt var den så ljuft vackra 487, sjungen efter den af folket i Västergötland i äkta folkton omdanade melodien (K. S. V:s koralbok 78 b). Körerna voro placerade i koret, vända mot församlingen. Stiftskrets-föreningens sekreterare ledde sången, höll föredrag om psalmsångens historia och om den rytmiska psalmsångens taktarter, hvarjämte vid hvarje psalm lämnades korta notiser om dess författande, komposition och taktart. Inalles afsjöngos 60 psalmverser. — »Nu få vi igen den gamla sången», yttrade en församlingsbo. »Så sjöng min morfar.»

Som bevis på intresset för den rytmiska psalmsången kan jag nämna, att vid en bjudning hos en passiv K. S. V.-medlem jag plötsligt fick höra en psalm sjungas i oklanderlig 6-takt, och en liten värfest vid Valborgsmässaelden på kyrkberget med hornmusik, sång och fosterländskt värtal afslutades med »Den ljusa dag framgången är» (ps. 438, K. S. V. 17).

2:a böndagen begingo årets läsgossar nattvarden. Kl. 4 e. m. hölls i kyrkan ett föredrag om emigrationen och dess botemedel, hvarvid blandade kören sjöng »Vårt land» af PACIUS och alla unisont »Du gamla, du fria, du fjällhöga Nord».

Kl. 7 hölls *vespergudstjänst* till firande af reformationen enligt liturgiskt-musikaliskt material utarbetadt af R. Norén och J. Morén. Körsatserna nr 2, 20, 21 hade på grund af öfningstidens korthet (3 veckor) ej hunnit inöfvas utan lästes deras text af liturgen, pastor Alner. I stället sjöngos psalmerna 324, 46 och 144 fyrstämdt.

Det är ingalunda ovanligt i våra församlingar, att psalmer sjungas fyrstämdt. När orgel saknas, ersätter församlingen helt enkelt orgelns uppgift med att själf sjunga i harmonierande stämmor. Det har händt mig flera gånger på husförhören — och första gången blef jag helt häpen — att när man börjat sjunga en psalm, så dela sig så småningom stämmorna, och snart är det en visserligen enkelt men dock harmoniskt fyrstämmig kör, som sjunger.

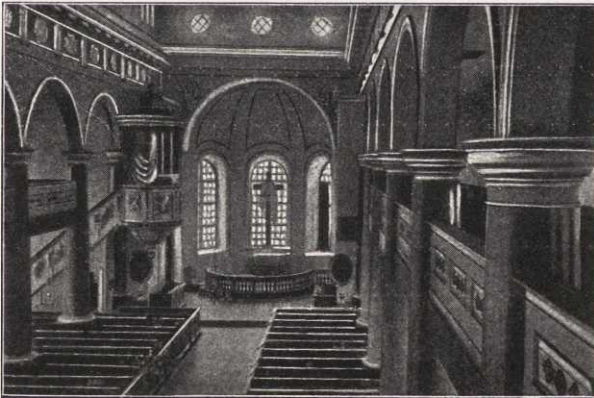
Särskildt vackra voro »*Invitatoriet*», *växelsången ur Dav. 46 psalm* och »*Pro pace*», hvilka alla sjöngos i liflig naturlig takt. Körerna voro nu placerade på läktaren, där lokalföreningens sekreterare, folkskollärare LINDBLAD ledde. (Föreningens ordförande, kyrkoherde DAHLSTEDT, har ledsamt nog under hela denna tid varit fjättrad vid

sängen af en lunginflammation.) Alla orgelsatser uteslötos naturligtvis, då — ingen orgel fanns i kyrkan. Måhända är det första gången i vår tid, som en vespergudstjänst hållits *utan orgel*, och det syntes mången en smula djärft, men det lyckades utomordentligt väl. Från många håll yttrades förtjusning öfver, att man kan få vara med om sådana gudstjänster häruppe »på fjället».

Hj. Alner.

Åsele kyrka.

Åsele kyrka, interiör.

Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag.

Januari—mars 1906.

Stockholm. Jakobs och Johannes församling.

Församl. anhåller om stadfästelse på ett af öfverintendenten C. Möller uppgjort ritningsförslag till begravningskapell å Johannes kyrkogård.

*Ö. I. Ämb.** har intet att erinra, hvaremot *Sthlms stads konsistorium* anhåller om uteslutande af en inskription på fasaden.

K. M:t stadfäster förslaget med sistnämnda ändring gn. K. Bref d. 19 jan. 1906.

Skurup (Lunds stift).

Församl. anhåller om stadfästelse på förslag till ny orgelfasad och ändring af orgelläktaren.

Ö. I. Ämb. anser, att förslaget i flera hänseenden måste omarbetas, och låter gn. ark. Lindholm uppgöra helt ny ritning öfver inredningsföremålen i fråga, hvilken af *Församl.* antages.

K. M:t stadfäster detta Ämbetets förslag gn. K. Bref d. 26 jan. 1906.

Linde (Visby stift).

Församl. anhåller att få utföra följande arbeten i kyrkan:

- 1) nya ytterdörrar i portalerna,
- 2) ut- och invändig putsning,
- 3) restaurering af äldre målningar, ristningar och teckningar i tornrummet.

Ö. I. Ämb. gör en mindre ändring å ritningen till korets dörr.

V. H. A. Akad. hemställer, att den gamla korportalen med dörr måtte lämnas helt orubbad såsom varande af stort kulturhistoriskt värde, hvilket af *Församl.* bifalles.

Ö. I. Ämb. anser, att invändig nyputsning endast bör ske, där den gamla putsen lossnat. Därvid bör största försiktighet iakttagas, så att under putsen möjligen dolda ristningar, teckningar eller målningar ej skadas. Upptäckas sådana, böra dessa tillika med de i tornrummet befintliga restaureras af en af *V. H. A. Akad.* godkänd person.

V. H. A. Akad. instämmer.

K. M:t stadfäster förslaget i enlighet med myndigheternas hemställan gn. K. Bref d. 26 jan. 1906.

* Framdeles komma följande förkortningar att användas: *Ö. I. Ämb.* = *Öfverintendentsämbetet*; *V. H. A. Akad.* = *Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien*; *K. M:t* = *Kungl. Maj:t*.

Källerö (Växjö stift).

Församl. anhåller om stadfästelse på ritning till orgelfasad för församlingens nya kyrka.

Ö. I. Ämb. anser förslaget böra omarbetas för att vinna mera öfverensstämmelse med kyrkans öfriga inredningsföremål och låter ark. Axel Lindegren uppgöra helt ny ritning, hvilken af *Församl.* antages.

K. M:t stadfäster Ämbetets förslag gn. K. Bref d. 2 febr. 1906.

Hvitträsk by (Luleå stift).

K. M:t hade föreslagit Riksdagen att på extra stat för 1906 bevilja 13,400 kr. för uppförande af kapellbyggnad i Hvitträsk by i enlighet med en af *Ö. I. Ämb.* uppgjord ritning.

Riksdagen beviljade 1905 ett anslag af 9,000 kr. på extra stat för 1906, hvarför

K. M:t fastställt ofvannämnda ritning att vid arbetets utförande lända till efterrättelse.

Håsjö (Härnösands stift).

Församl. anhåller om tillstånd att uppföra ny kyrka af trä, då en stenkyrka skulle blifva för ortens förhållanden alltför dyrbar.

K. Befalln. haf. och *Ö. I. Ämb.* tillstyrka denna begäran, som af *K. M:t* bifalles med villkor, att kyrkan brandförsäkras för fulla värdet. K. Bref d. 9 febr. 1906.

Sörestad och Björby (Skara stift).

Församl. anhålla att få utföra följande arbeten i den gemensamma kyrkan:

- 1) nytt golf, nya bänkar och ny orgel,
- 2) förändring af altare och predikstol,
- 3) ommålning af kyrkans inre med anbringande af ornament å östra väggen.

Ö. I. Ämb. förordnar ark. Axel Lindegren att besöka kyrkan och låter gm. honom uppgöra nya eskissritningar till inredningsföremålen för vinnande af lämplig stilhållning.

Församl. gör smärre anmärkningar på dennes bänkförslag samt uttalar sin önskan att å predikstolens fyllningar anbringa konstnärligt utförda målningar af de fyra evangelisterna.

Ö. I. Ämb. låter omarbета bänkinredningen samt inforrdar anbud af artisten G. Kallstenius (å 400 kr.) för utförande af de 4 evangelisterna. Kostnadsförslaget för samtliga arbeten slutar på 10,000 kr., hvilket obetydligt öfverstiger det af *församl.* ursprungl. ingifna.

K. M:t stadfäster Ämbetets förslag samt föreskrifver, att dekorationsarbetena skola öfvervakas af fullt kompetent arkitekt. K. Bref d. 26 febr. 1906.

Uppsala domkyrka.

Församl. anhåller om stadfästelse å ett af ingenjör H. Theorell uppgjordt förslag om anläggning af nytt värmeledningssystem i domkyrkan, slutande på en kostnadssumma af 30,000 kr.

Ö. I. Ämb. gör en mindre förändring å gallret till varmluftsöppning i korgolfvet, tillstyrker förslaget i öfrigt.

V. H. A. Akad. instämmer med Ö. I. Ämb.

K. M:t stadfäster med Ö. I. Ämb:s ändring gn. K. Bref d. 27 febr. 1906.

Svarteborg (Göteborgs stift).

Församl. anhåller att få utföra följande föreslagna arbeten (kostnadsberäkning: 12,500 kr.):

- 1) nytt golf af »viktoriaplattor»,
- 2) förändring af innertaket,
- 3) uppsättande af vägghpanel,
- 4) nya bänkar, ny fot till predikstolen, sakristianordning invid densamma, nya portar och dörrar m. m.,
- 5) dekorerings af kyrkan,
- 6) värmeledning.

Ö. I. Ämb. låter ark. E. Lallerstedt besiktiga kyrkan samt utarbeter ritningar i öfverensstämmelse med Ö. I. Ämb:s uppfattning, näml. att kyrkans gamla målade tak borde bibehållas och repareras af fullt sakkunnig person, då det vore af stort kulturhistoriskt intresse.

Kyrkans väggar borde icke dekoreras eller förses med panel, utan vattrivas och strykas med sådan ljusröd kalkfärg, hvaraf spår finnes under senare kalkstrykningar.

Vidare borde ändringar göras i en del detaljer i församls förslag med afseende på dörrar, takfönster m. m.

Församl. vill icke bibehålla det gamla taket, emedan det vore bristfälligt och murket, samt vidhåller sin begäran att få dekorera väggarna, men gillar öfriga ändringar.

Ö. I. Ämb. förklarar, att sakkunnig undersökning å platsen gifvit vid handen, att taket visst icke vore murket, utan mycket väl kunde repareras. Det gamla taket hade kulturhistoriskt värde och god arkitektonisk hållning, under det att församlingens förslag afsåge ett hvarje spår af konstnärligt värde saknande handtverksarbete. Ämbetet vidhåller därför bestämdt sitt yrkande på takets bibehållande samt den därmed sammanhängande väggbehandlingen.

V. H. A. Akad. instämmer till fullo med Ö. I. Ämb.

K. M:t stadfäster förslaget i enlighet med Ö. I. Ämb:s ändringar gn. K. Bref d. 23 febr. 1906.

Risinge (Linköpings stift).

Församl. anhåller om stadfästelse å ritning till nytt grafkapell å kyrkogården.

Ö. I. Ämb. har en hel del anmärkningar mot ritningen och låter därför ark. E. Lallerstedt uppgöra helt ny ritning till kapellet, hvars kostnad nära öfverensstämmer med församlingens förslag.

Församl. antager denna ritning, som

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 2 mars 1906.

Vintrosa (Strängnäs stift).

Församl. anhåller att få ersätta sitt bristfälliga spåntak med skiffertäckning.

Ö. I. Ämb., som gn. infortrade ritningar förvissat sig om, att kyrkan icke äger något särskildt konsthistoriskt intresse samt att dess takstolar kunna bära belastningen af ett skiffertak, tillstyrker ansökan, som af

K. M:t stadfästes gn. K. Bref d. 9 mars 1906.

Piteå landsförsamling (Luleå stift).

Församl. har gn. K. Bref d. 31 mars 1905 bemyndigats att under vissa villkor afskilja 2 närmare angifna områden såsom särskilda regala gäll under namn af Norrfjärdens och Hortlax församlingar. *Församl.* anhåller nu, att den återstående delen af densamma måtte dels få tillstånd att åt sig uppföra en kyrka af trä, dels få uppskof med dess färdigbyggande till år 1919.

K. Befalln.-haf. o. Ö. I. Ämb. tillstyrka.

K. M:t bifaller ansökan gn. K. Bref d. 9 mars 1906.

Skifarp (Lunds stift).

Denna sorgliga kyrkorestaurering har sin särskilda förhistoria, som här måste anföras, för att saken skall komma i sin rätta belysning.

Genom K. Bref d. 18 aug. 1893 hade församl. tillåtits att änyo öfverkalka de då blottade partierna af målningar i kyrkan, sedan dessa blifvit undersökta och afbildade af V. H. A. Akad:s ombud, dock med villkor, att öfverkalkningen verkställdes med sådan försiktighet, att målningarna ej skadades däraf. Af den beskrifning, som akademiens ombud vid sedermera verkställd undersökning uppgjort, framgår tydligt, att därvid endast varit fråga om målningar i den norra och den södra kupan i den östligare af skeppets båda hvalfvadrater.

Genom bref af d. 7 juni 1905 underrättar ark. Th. Wählin såväl riksantikvariern som Ö. I. Ämb., att restaureringsarbete utan vederbörligt tillstånd påbörjats i Skifarps kyrka, hvarvid kalkmålningar upptäckts och åter öfverkalkats. Riksantikvariern hemställer d. 10 juni telegrafiskt hos landshöfdingeämbetet i Malmö att låta inställa vidare öfverkalkning i kyrkan samt infortra förklaring af pastorsämbetet. Ö. I. Ämb. förordnar d. 13 juni, att ark. Wählin skall besöka kyrkan för att undersöka hvad som förekommit.

Den 19 juni, alltså först *efter* dessa obehagliga påminnelser, insänder kyrkoherden C. G. V. Hallberg å församlingens vägnar en anhållan om K. M:ts stadfästelse på ett restaureringsförslag, för hvars innehåll nedan skall redogöras.

Den 23 juni afgifver kyrkoherden Hallberg infortrad förklaring till riksantikvariern, hvaraf hufvudsakligen framgår, att allt arbete i kyrkan nu blifvit inställdt i afvaktan på K. M:ts tillstånd. Af hvad som i öfrigt förekommit i ärendet syntes det riksantikvariern framgå, att kyrkoherden Hallberg afsiktligt åsidosatt gällande författning i ämnet samt därtill låtit ett dylikt tillvägagående komma sig till last ej allenast beträffande Skifarps kyrka, utan äfven i fråga om pastoratets hufvudkyrka *Västra Nöbbelöf*.

Efter hörande af Ö. I. Ämb. och V. H. A. Akad. infor drar K. M:t gm. domkapitlet förklaring från församlingen och kyrkoherden.

Församl. anför uti sin förklaring bl. a.: Då tillåtelse till öfverkalkning af målningar gifvits 1893, ansåg församl., att denna gällde äfven 1905. Med kännedom om långsamheten hos vederbörande myndigheter beslöt församl. att utföra det arbete, hvartill den ansåg sig berättigad gm. tillåtelsen af 1893, för att sedan efter erhållet tillstånd fortsätta med allt, som skulle förändras.¹ *Kyrkoherden Hallberg* säger i sin förklaring till K. M:t, att han varit öfvertygad om, att tillåtelsen från 1893 gällde äfven nu, annars skulle han visst icke låtit företaga arbetet med målningarnas öfverkalkande.²

På K. M:ts befallning låter Ö. I. Ämb. gn. ark. Wählin utreda, hvilka målningar samt afbildats gn. ombud för V. H. A. Akad. af dessa tillhörde dem, som afsetts med det K. Brevet d. 18 aug. 1893.

Af ark. Wählins utredning framgår följande:

Målningarna å absidens och korets hvalf samt triumfbågen hade mer eller mindre försiktigt renhackats, men torde dock kunna räddas.

Den norra och södra kupan af skeppets östligare hvalfkvadrat hade 1893 blottats samt afbildats gn. ombud för V. H. A. Akad. Efter dennes afresa hade hvalfvets samtliga 4 kupor renhackats och öfverputsats, men, mot gifven föreskrift, så hårdhänt, att då putsen 1905 afknackats, icke ett spår syntes af de gamla målningarna.

I skeppets västligare hvalfkvadrat hade nu alla kupor utom den västligaste genom värdslös skrapning befriats från öfverputsningen, sedan *vattrifvets och nyputsats, så att hvarje spår af målningarna gått förloradt*, utan att något som helst tillfälle lämnats till afbildning eller sakkunnig beskrifning. Den västligaste kupan hade undgått förstörelsen endast emedan det höga orgelverket under densamma förhindrat arbetet. Bågen mellan skeppet och tornet i i väster hade renhuggits, men ännu ej putsats, hvarför dess målningar kunde räddas. Tornrummets tunnhvalf hade visserligen små rester af målningar, men alltför obetydliga för att kunna restaureras. Väggarna i skeppet hade 1893 blifvit afknackade, och därvid hade målningar visat sig, men åter öfverputsats³ utan att de blifvit afbildade.

Det slutliga resultatet af denna beklagliga historia är emellertid följande:

Församl. anhåller i sin sent omsider ingifna ansökan hos K. M:t om stadfästelse på ett restaureringsförslag omfattande följande arbeten:

¹ Denna församlingens förklaring står i bjärt kontrast med dess handlingssätt. Man plägar icke påskynda en ansökans behandling genom att underlåta att själf inlämna densamma (se ofvan!).

² Jämför denna förklaring med Wählins redogörelse för samme kyrkoherdes åtgärder i Västra Nöbbelöf 1898!

³ Församl. påstår sig hafva fått tillstånd därtill af Akademiens ombud vid dennes besök 1893, hvilket dock ingalunda öfverensstämmer med dennes skriftliga redogörelse för sina åtgöranden vid nämnda besök.

- 1) nypputsning af kyrkans inre och kalkfärgning af dess yttre,
- 2) nytt golf af s. k. viktoriaplattor,
- 3) nya bänkar och nya fönsterbågar af gjutjärn samt
- 4) anordnande af värmeledning.

Ö. I. Ämb. låter på grund af förslaget beskaffenhet verkställa en omarbetning af detsamma gm. ark. Th. Wåhlin, hvaruti följande förändringar föreslås:

Nyputas få endast de väggar och hvalf, hvilkas målningar redan blifvit ohjälpligt förstörda. Däremot böra absidens och korets hvalf, triumfbågen, skeppets västligaste kupa samt bågen mellan skepp och torn endast nödortfeliggen lagas och de gamla målningarna bibehållas i oförändradt skick. Med restaurering af desamma må tills vidare anstå, och bör sådan först efter förnyad ansökning få företagas.

Golfvet bör icke beläggas med viktoriaplattor, utan med kalksten i två färger enl. ritning.

Bänkritningen omarbetas för bättre harmoni med öfrig inredning.

Fönsterkarmar och bågar af trä böra bibehållas och repareras.

Värmeapparaten bör för att undvika en onödig och vanprydande utbyggnad förläggas under södra korsarmens golf i enlighet med uppgjord ritning.

Dessutom föreslås, att läktarna i korsarmarna borttagas och ett ursprungligt fönster i absiden återupptages och förses med blyinfattadt glas.

Ämbetet hemställer vidare, att K. M:t måtte uttala sitt misshag öfver det åsidosättande af gällande förordningar, som kyrkoherden Hallberg låtit komma sig till last.

V. H. A. Akad. instämmer till fullo med Ö. I. Ämb., men hemställer därjämte att ett i kyrkan befintligt Karl XI:s namnskiffer och vapen måtte uppsättas på lämplig plats samt att föreskrifter måtte meddelas om anmälan angående alla upptäckter, som under arbetets gång kunde göras i byggnaden, samt huru vid möjligen förekommande grafrubbnig bör förfaras.

Församl. förklarar sig nöjd med dessa ändringar.

K. M:t stadfäster Ö. I. Ämb:s förslag med Akademiens tillägg gn. K. Bref d. 16 mars 1906, men förordnar samtidigt om handlingarnas öfversändande till Justitiekanslersämbetet för den åtgärd, som omständigheterna påkalla. Justitiekanslersämbetet ålägges att i sinom tid till K. M:t inberätta, hvad i ärendet förekommit.*

Västra Nöbbelöf (Lunds stift).

Vid undersökningarna angående den lagstridiga behandlingen af Skifarps kyrka kom det i dagen, att kyrkoherden C. G. V. Hallberg äfven i pastoratets hufvudkyrka, Västra Nöbbelöf, låtit företaga förändringsarbeten utan vederbörligt tillstånd.

* Justitiekanslersämbetet har sedermera ställt kyrkoherden Hallberg under åtal för hans lagvidriga handlingssätt.

I en af K. M:t infordrad förklaring häröfver anför *kyrkoherden Hallberg* bl. a. följande. Reparationen hade företagits år 1898. Vid densamma förändrades ingenting af kyrkan,¹ utan inlades endast ett nytt, snyggt golf af svarta och hvita viktoriaplattor, hvarjämte nya bänkar insattes efter modell, som några år förut faststälts af K. M:t för Östra Vemmenhög.²

På K. M:ts befallning låter emellertid Ö. I. Ämb. ark. Wählin utreda, hvad som vid 1898 års reparation förekommit. Af *ark. Wählins utredning* framgår, att ifrågavarande »reparation» omfattade förutom de af kyrkoherden Hallberg i dennes förklaring angifna åtgärderna, äfven *renhackning i hela kyrkan* af den invändiga putsen, såväl i de gamla romanska partierna (absiden, det tunnhvålfda koret och triumfbågen) och i de gotiska hvalfven (långskeppet), som äfven å kyrkans väggar, hvarvid enl. af församlingens nuvarande kyrkoherde en gång lämnad uppgift »alldeles förskräckliga målningar» blifvit antråffade. Vidare hade hela interiören nyputsats, väggarna inrutats med mörka linier för betecknande af fogar; hvalf, pelare, gördel- och kryssbågar hade slätstrukits, hvalfkapporna försetts med en bladbård; triumfbågen, fönstersmygarna och hvalfbågen mellan långhuset och den efter 1850 tillkomna flygelbyggnaden hade dekorerats med ornament, imiterande romanska slingor.

Då dessa handlingar inkommit till K. M:t i sammanhang med Skifarpsmållet, öfverlämnades de tillika med detta till *Justitiekanslersämbetet* för vidtagande af nödiga åtgärder.³

Stockholm. Gustaf Vasakyrkan.

Församl., som gn. K. Bref d. 29 nov. 1901 fått den nya kyrkans hufvudritningar fastställda, anhåller nu om stadfästelse på af ark. Agi Lindegren utförda ritningar till inre dekorerings, altare, predikstol, orgel och bänkar samt vindfång och portar.

Ö. I. Ämb. anmärker, att kyrkans ingångar gjorts mindre, än de stadfästade ritningarna utvisade, och därigenom blifvit otillräckliga.

Öfverståthållarämbetet gör några erinringar att iakttagas till allmänhetens säkerhet, särskildt ang. utgångarnas bredd, samt afstånden mellan bänkarna.

K. M:t fastställer ritningarna till dekorerings, altare, predikstol, orgel och bänkar, men anbefaller församl. att i fråga om utgångarnas bredd ställa sig de förut stadfästade ritningarna till noggrann efter rättelse och inkomma med nya ritningar till vindfång och portar. K. Bref d. 23 mars 1906.

¹ Jämför denna officiella förklaring till K. M:t med resultatet af ark. Wählins undersökning, som följer!

² Här måste påpekas, att om K. M:t fastställt en bänkmodell för en kyrka, följer däraf inte alls, att samma modell får användas utan vidare i en annan kyrka. Bänkinredningen måste naturligtvis rättas efter kyrkan i hvarje särskildt fall. Det finns lyckligtvis *inga normalmodeller!*

³ Äfven för detta förfarande har kyrkoherden Hallberg anmälts till åtal af Justitiekanslersämbetet.

Vi kunna icke lämna denna redogörelse för årets första kvartal utan att med anledning af de ytterst beklagliga händelserna i Skifarp och Västra Nöbbelöf åter rikta en allvarlig vädjan till församlingarna och deras kyrkoherdar att *icke på något sätt söka undandraga sig anmälningsplikten*, då en förändring skall vidtagas i kyrkan. I det föregående häftet af denna tidskrift ha vi sökt ådagalägga, att detta hänskjutande till myndigheterna äfven är till församlingarnas egen verkliga fördel. Att våra kulturhistoriskt så intressanta kyrkor med nödvändighet behöfva allt det skydd, som lagar och förordningar kunna erbjuda, det framgår med mer än önskvärd tydlighet af det fullkomligt skandalösa sätt, hvarpå en församlings kyrkoherde ansett sig kunna behandla de båda kyrkor, som stå under hans vård. Och icke nog med denna upprörande vandalism, utan samme kyrkoherde håller sig sedan icke för god att i officiella förklaringar till K. M:t behandla sanningen med samma godtycklighet. Om det någonsin skall statueras ett varnande exempel, så borde det ske i detta fall!

Sigurd Curman.

SMÄRRE UPPSATSER, AN-
MÄLNINGAR AF UTSTÄLL-
NINGAR OCH SKRIFTER.

Kulturhistoriska afdelningen på Norrköpings-
utställningen.

Af **Johnny Roosval**, med teckningar af förf.

Det är en gammal tradition att låta moderna industri- och konstutställningar beledsagas af en uppvisning af gammal konst. Biskop Kort Rogges tofflor och andra föremål från Strängnäsdomens samlingar skickades på resa till en Parisutställning och vid samma tillfälle skördade det startande Nordiska museet sin första utländska lager. Hvad Artur Hazelius afsåg med att skicka allmogedrakter till Paris var att fästa en större publiks uppmärksamhet på det värf han satt sig före. Han behöfde den allmänhets hjälp, åt hvilkens andliga uppfostran han ägnade sitt lif. Godt, menade han, nu skall jag visa dem, när de äro samlade för att se, huru vackra och intressanta föremålen för min samlareifver äro. De stora stenmuseumbyggnaderna skrämmer dem. Säkert skola de lättare lockas in i de öppna luftiga expositionshallarna. Han resonerade rätt, och genom att hysa liknande idéer i hela sitt därpå följande arbete för sitt museum vann han sitt mål.

I Frankrike har sedan någon tid funnits konsthistorici, som påstått, att Frankrike äger en själfständig 1400-tals konst. Chauvinism! svarade man dem, fransk konst på 1400-talet var antingen flandriskt eller italienskt lånegods. Till 1900 års utställning i Paris hopsamlades då af »chauvinisterna» en grupp 1400-tals-målningar, notoriskt härstammande från Frankrike. Hela världen såg dem och undgick icke att märka det genomgående galliska draget i dem. Den nationella tesen var räddad. Frankrike kunde lägga ännu ett århundrades nationell målarhistoria till den rika skatt det förut ägde.

På de två senaste Düsseldorfutställningarna 1901 och 1905 ha låneutställningar af rhenländsk kyrklig konst ägt rum, i båda fallen till stor fromma icke endast för vetenskapen, som fick konfrontera

en mängd intressanta föremål med hvarandra, utan äfven för ett allmännare förstående af dessa föremåls skönhet och historiska betydelse.

Då en dylik låneutställning nu i mindre skala öppnats i samband med Industri- och konstutställningen i Norrköping, kunna vi alltså hysa de bästa förhoppningar om att den skall ha den verkan, som säkerligen både dess lärda anordnare och andra fornvänner drömt, nämligen att hos provinsens och äfven hela landets publik väcka det intresse för den medeltida kyrkliga konsten, som ännu mestastädes hvilat i en så djup dvala.

Det har icke varit lätt för doktor Otto Janse att bringa samman dessa dopfuntar, kyrkdörrar och träskulpturer. På den annonserade anmodan om att till utställningen *anmäla* kyrkliga antikviteter hördes intet svar. Det var icke heller lätt för vederbörande församlingsherdar att veta, hvad som vore önskvärdt eller icke. Dr Janse var alltså tvungen att så att säga hämta med egen hand nästan alla de nu utställda föremålen. Han har därvid af stiftets präster — samlingen håller sig nämligen tämligen strängt till Linköpings stift — mött den beredvilligaste hjälpsamhet. En följd af detta personliga samlande är, att samlingen blifvit liten, men vald. Det är icke alltid de dyrbaraste föremålen, som valts, men ofta de mest typiska. Af lätt insedda skäl afstår man gärna från att transportera allt för dyrbara antikviteter.

I en liten enkel hall på sidan om konsthallen ha kyrkoantikviteterna ordnats, under namn af kulturhistoriska utställningen. I ett rum ger oss en serie järnbeslagna dörrar en föreställning om denna vackra urgamla nationella slöjd, hvilken både ur formens och innehållets synpunkter väl motiverar det intresse, som dr Janse ägnat densamma. I nästa rum skådas dopfuntar med reliefprydnader, hvaribland en med höga omsorgsfullt skulpterade scener ur Kristi barnoms historia. I därpå följande galleri äro i original och afbildningar framförda exempel på den snidade öppna takstolen, som föregått hvalfven i de romanska östgötakyrkorna, samt på den snidade fris, som stundom ornerade ytterväggens öfversta del närmast under taket. Denna fris utgör enligt Janses välgrundade undersökningar en reminiscens från träkyrkornas tid. Sverige har nämligen ägt träkyrkor af en typ lik de norska. Här är ock placerad dr Janses märkliga rekonstruktion af en runstenslikt ornerad tumba (ofvan jord belägen kistformig graf), som fordrar och äfven i sinom tid skall få en utförligare skildring i denna tidskrift. Galleriet fylles för öfrigt

af helgon och altarskåp, ett compartiment är särskildt helgadt åt utomordentligt värdefulla Birgitta-minnen. Ett sista rum är ägnadt åt textiler och föremål af ädel metall eller brons.

Det är alltför tidigt att nu ingående skildra den vackra utställningen. Äfven om vi ville inskränka oss till en presentation af de viktigaste sakerna inom hvart gebit, skulle vi stå oss slätt på grund af det fotografimonopol, som vidlåder hela Norrköpingsutställningen. Det är icke möjligt att för närvarande reproducera någon fotografi. De enda afbildningar, som stå mig till buds, äro teckningar, som jag för studieändamål hastigt förfärdigade under ett besök i utställningen. De här reproducerade äro tämligen godtyckligt valda, men gifva dock i all sin skröplighet en aning om hur fruktbar för studier äfven en helt liten grupp i denna utställning är.

Fig. 1. Maria med barnet från Heda kyrka.

Den högtidliga lilla madonnan från Heda kyrka (fig. 1) är fylld af den romanska stilens sirlighet och stelhet. Rak som en pinne tronar hon i sin svarfvade länstol. Symmetriska äro alla hennes rörelser. Hon viker upp sina båda handleder, så att händernas insidor synas (på bilden äro fingrarna bortbrutna), och barnet tronar midt i hennes knä utan något som helst behof af stöd. Barnet är krönt och höjer välsignande handen. Den romanska tiden är de majestätiskt tronande Kristusbildernas tid. Redan som barn i sin moders knä har han en regerande konungs later, på krucifixen står han i majestätisk hållning (»Regnabit a ligno Deus»), fötterna stadigt ställda bredvid hvarandra, klädd i en praktfull höftrock, ja ibland helt beklädd, hufvudet oböjdt med öppna ögon och guldkrona på. Och under romansk tid utgöres ett bland de vanligaste motiven i kyrkodekorationen af den s. k. Majestas Domini, åter den *tronande* Kristus med samma gest som det lilla barnet på vår staty och liksom han med en bok i vänstra handen.

Midt i vår madonnabilds svarfvade stelhet verkar det öfverraskande, att barnet på ett helt pötslustigt sätt lägger sina ben i kors. Det är en plötslig, oväntad osymmetriskhet, en oro i vecken, som kontrasterar mot det öfriga lugnet. Denna konstlade liflighet känna vi från vissa romanska skolor i Sydfrankrike, t. ex. på statyer i

museet i Toulouse. Detta är icke sagdt för att efter en ytlig undersökning påstå, att en tråd verkligen finnes mellan sydfranska skulptörer och madonnan, utan blott för att konstatera ett likhetsförhållande, som, om det har djupare grunder eller ej, af historikern bör beaktas.

Fig. 2. *Maria med Kristi lik från Askeby kloster.*

Fig. 3. *Maria Magdalena från Röks kyrka.*

Pieta'n (fig. 2) från Askeby kloster — den sörjande madonnan med sonens lik — är typisk för 1300-talets stil (hvilket icke hindrar, att den *kan* vara tillverkad i början af 1400-talet). Man sökte att i konturer och verk bringa en musikalisk harmoni, mjuka båglinjer ackompanjera hvarandra, och man är mästertlig i inkomponerandet af figurer i arkitektonisk omramning. Vår grupp höljes i verkligheten af en sirlig baldakin, och en afbildning, som vill gifva en korrekt föreställning om originalet får icke sakna denna omramning. Men man drog sig icke för att låta mot rörligheten kontrastera en långt gående realism i skildringen af det hemska. Kristus kroppen är af en afskräckande sjuklig magerhet, såren på fötterna äro stora trekanter, uppslitna genom den på spikarna stödjande kroppens tyngd. Men i skäggets, hårets och törnekronans former återfinnas den ornamentala prydlighet, som utbreder sig öfver hela madonnan.

Från Röks kyrka utställas ett par enstaka helgonstatyetter (fig. 3). Den här afritade visar ett af medeltidens populäraste kvinnliga helgon,

S. Maria Magdalena; smörjelseburken, ett minne från hennes syndiga världslif, men tillika ett minne af det tillfalle, då hon ingned Herrens fötter med kostelig olja, är hennes attribut. Från högtra tinningen ha ett par långa lockar krupit fram. Eljest är håret fångsladt under hucklet. Men lockarna skola helst synas på hennes porträtt. Det var de, som smyckade hennes skönhet under den världsliga tiden och med dem hon torkade Kristi fötter i Simon fariséens hus. (Uppsala domkyrkas sydportal äger ock en Maria Magdalena-bild, med långa flåtor och salv-kruka). Bilden är skuren i den blida lugna stil, som utmärker en grupp lübecker-skulpturer på 1400-talets senare hälft. Kanske är hon inhemskt arbete.

Fig. 4. *Katharina af Vadstena från Stora Åby kyrka.*

I de nordtyska skolor, som äro af största betydelsen för den svenska konsten under katolicismens sista tid, finnes i början af 1500-talet en riktning, för hvilken *rörelsens* återgifvande är hufvudsaken. Dess mest bekanta representanter äro Claus Berg och Benedikt Dreyer.* För en organisk uppfattning af den mänskliga anatomen ha dessa ett så stort förstående att man i dem bör hälsa de första spåren af renässanskonst under italienskt (medelbart) inflytande. Hvar Stora Åbys altarskåp än må vara tillverkad, så göra dock dess rörliga helgon vid en hastig blick intryck af sammanhang med nämnda nordtyska riktning. Nunnan med det bekymrade gumansiktet i fig. 4, som bär en monstrans i handen och har en hind vid sina fötter, är vår svenska Sankta Karin, Birgittas dotter. Det berättas, att en italiensk kavaljer lagt sig i bakhåll för att öfverrumpla den unga svenska nunnan, då hon befann sig på resa. Strax innan hon passerade förbi, kommer emellertid en hjort löpande. Den jaktintresserade förföraren lockas att förfölja djuret och glömmet att lura på Karin. Den fara, som dottern lupit, uppenbarades för modern på gudomlig väg. Därför är hunden Katarinas attribut. Vidare förtäljes det, att Karin på sin dödsbädd hade sådana magplågor, att hon icke kunde mottaga sakramentet. På hennes begäran *visade* henne dock en präst monstransen med den invigda oblaten, som hon på det sättet, ge-

* Afbildningar af deras arbeten i *Goldschmidt*, Lübecker Malerei und Plastik, och i *Becket*, Danske Altartavler.

nom adorerande, anammade. Därför är också monstransen hennes attribut.

Tiggarmunken på samma altarskåp är antagligen S. Franciscus af Assisi, franciskanerordens stiftare (fig. 5).

Fig. 5. Franciscus från Stora Åby kyrka.

Fig. 6. Maria vid korsset från Trehörna kyrka.

Fig. 7. Johannes vid korsset från Trehörna kyrka.

Ett troligen inhemskt arbete, påverkadt af samma riktning som de sistnämnda, men af en sämre kvalitet, utgöres af ett krucifix med dithörande sörjande Maria och Johannes, från Trehörna kyrka (fig. 6 och 7). Deras teatraliska åtbörder ha icke endast på mina skisser utan ock ännu mer i verkligheten en karikatyrartad prägel, hvilket icke hindrar, att de för de omständigheter, under hvilka de gjorts, äro ett mycket aktningvärdt och i hvart fall intressant arbete.

Jag hoppas att i nästa häfte kunna framföra ännu några delar af den präktiga utställningen, men påminner mina ärade läsare om att de verkligen själfva böra taga utställningen i ögonsikte. Jag föreställer mig, att rätt nu dr Janses katalog skall vara färdig. Med den i hand har en besökare på hans kulturhistoriska utställning säkerhet om att kunna göra både roande och fruktbarande studier. Alla af gammal konst intresserade i Sverige böra vara honom tack

skyldiga för det långvariga ansträngande arbete han nedlagt på sitt verk. I denna tack böra ock Linköpings stifts prästerskap och församlingar vara inneslutna, hvilka så beredvilligt ställt sina skatter till det allmännas förfogande.

(Forts.)

Sofiakyrkans mässhakar.

Af **Johnny Roosval**.

I den nyuppförda Sofiakyrkan i Stockholm utgöra paramenten en öfverraskande glänsande pärla af konstnärlig komposition och utomordentligt fint handarbete. Alla granskare stodo beundrande framför *Bobergs*, *Maria Widebecks*, *Agnes Skogsborgs*, *Maria Sjöströms* och *Maria Adelborgs* från Handarbetets vännerens verkstad utgångna arbeten, då de, omedelbart innan de levererades till kyrkan, funnos utställda i Nationalmuseums kupolsal. Tidskriften är i tillfälle att i afbildning meddela de båda sistnämnda damernas mässhakar, hvilka i anmälarens smak utgjorde den praktfulla samlingens bästa stycken.

Maria Adelborgs mässhake å röd sammet är utförd i rikt silkes- och guldbroderi. Passionsblommorna äro i violett grönt och hvitt silke, men Kristusmonogram, gloria jämte hela cirkeln endast i guldbroderi. De knyplade guldspetsarna äro ytterst dyrbara. Till hvarje kors med omgifvande parti ha användts 350 knyppelpinnar. De olika partierna äro sedan sammanfogade till ett helt. — Fröken Elsa Enqvist från Stockholm och Amanda Andersson från Fifvelsta socken, nära Vadstena, hafva utfört det svåra, ansvarsfulla arbetet. Fifvelsta socken är af gammalt känd för sina fina knyplade spetsar. Bägge knypplerskorna äro elever från Vadstena knyppelskola, som ledes af fru Petrelli.

Fröken Adelborg har här visat sig äga en kraftig förmåga att komponera i enkla, stora partier. Jag är frestad att om henne citera, hvad en stor tysk konstkritiker yttrat om en stor italiensk byggmästare: »Man fragt sich, wer denn der weltverachtende Gewaltmensch sei, der mit solchen Mitteln versehen, allem bloss hübschen und gefälligen so aus dem Wege gehen mochte?» Denna enkelhet utmärker emellertid i viss mån hela den moderna riktningen i vår para-

Fig. 1. *Mässhake, komponerad af Maria Adelborg. Framsida.*

mentik och bör, som en kritiker (John Kruse) yttrat, till en del kunna förklaras genom det hälsosamma fördjupandet i vår allmoges samt i medeltidens textilkonst. Jag tillåter mig dock en anmärkning: har det verkligen ursprungligen varit konstnärinnans mening att föra guldknyplingen ända upp till bröstet på framvåden? Passionsblommorna fortsatta ända ned skulle väl bättre harmonierat med ryggvådens lugna verkan.

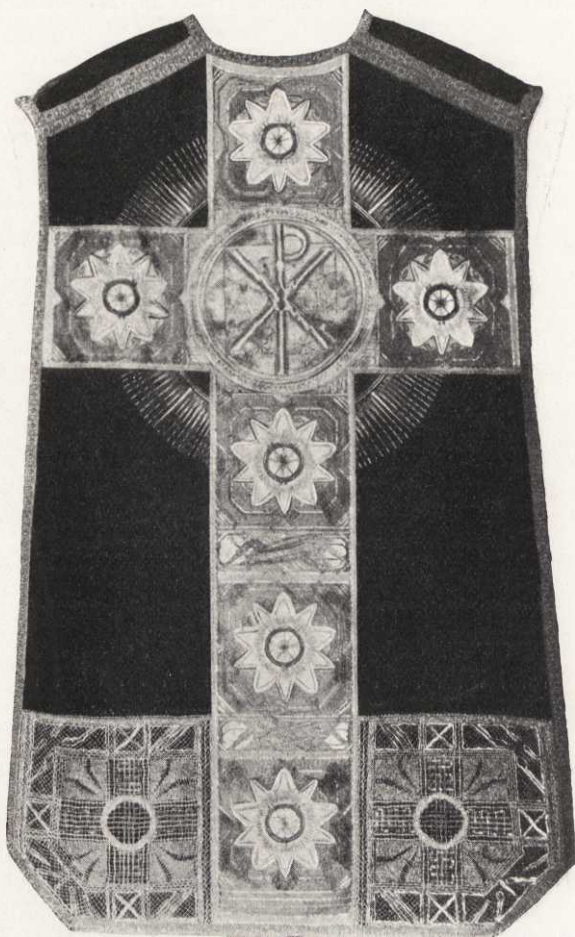

Fig. 2. Ryggsida af mässhake fig. 1.

Fröken Sjöströms mässhake är i blåviolett siden med rikt guld-, silfver- och silkesbroderi. — Genom fukt i kyrkan har sidenet mellan broderierna höjt sig, hvilket synes å fotografien mera än i verkligheten.

Subtila färgsammanställningar, sammanflätade i rika omväxlingar med förunderligt rik och dock väl sammanhållen instrumentation, behändigt uttänkta stiliseringar af tistel och I. H. S.-motiven äro företredena å denna mässhake. Med afseende på kompositionens helhets-

Fig. 3. *Mässhake komponerad af Maria Sjöström. Framsida.*

verkan föredrager jag ryggsidan. Öرنen, som äfven ur symbolisk synpunkt icke synes berättigad, tynger, inställd som han är i ett litet hus, nedre partiet alltför mycket. I och för sig är emellertid denna fågelstilisering präktigt gjord.

Det är glädjande tecken på den inhemska konstens himmel, dessa båda så fullt moderna och dock hvar för sig så olika konstnärinnerynner, och det vore glädjande, om de genom beställning af den stortilade art som de här beskrifna äfven framdeles finge tillfälle att omsätta sina kompositioner på papperet till sammet, siden och guldtråd.

Fig. 4. Ryggsida af mässhaken fig. 3.

Kostnaderna för arbetena voro här nämligen ganska stora. Af hvarje mässhake beställdes två exemplar, och var priset för de violetta 1,300 kronor stycket och för de röda 1,700 kronor stycket.

Symboliska väggmålningar i Arboga stads kyrka.

I årgångarna 1905 och 1906 af kalendern Korsblomman förekomma tvenne smärre uppsatser af prosten Fr. Th. L. Åsbrink om målningar i Arboga stadskyrka. De behandla icke de där befintliga medeltidsmålningarna, utan några nya bilder, med hvilka de kompletterats. I en af dem framställes det bekanta gamla motivet Mikael's strid med draken. I detta lägger författaren in en särskild symbolisk betydelse (som också beaktats af väggmålningens tillverkare, som väl erhållit sina instruktioner just af prosten Åsbrink). Han talar om heden- domen i Sverige, uti hvilken, säger han, dock fanns en aning om något fullkomligare på andra sidan af Ragnarök. »Därför står här svenska folkets ängel med tecken kring sitt hufvud att vara sänd från den rätte Guden. Han håller sin fot på draken, hvilken öppnar gapet till att kämpa för sin tillvaro; och i handen har han ett språk- band, hvarå vi läsa en strof ur Valas sång (hvilken, om den än är långt ifrån att stamma från hednatiden, innehåller tankar, som förekom- mit redan på hednagrund): 'Då kommer en annan, i kraft än större.'

Det är, som man ser, en modern parallell till de i medeltidens konst och litteratur använda klassiskt-hedniska förefigna profetiorna om Kristus, t. ex. hos Vergilius i fjärde eklogen:

»Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo.
Iam redit et Virgo; redeunt Saturnia regna;
Iam nova progenies cælo demittitur alto.»

Huruvida vår tids publik är lika mottaglig för sådana reflexioner som medeltidens, är osäkert. Säkert är, att ett dylikt spekulativt motiv ofta på ett mycket lyckligt sätt *kan* inspirera en konstnär, i synnerhet då dess innebörd blifvit honom förmedlad genom en sådan entusiast som prosten Åsbrink. Men därtill behöfs en verklig konstnär och dessutom en konstnär med skaldefantasi. Så som de nya bil- derna i Arboga stadskyrka nu blifvit utförda, tror jag, att de äro ganska värdelösa både ur formell och religiös synpunkt. Den reli- giöst intresserade borde ha mer glädje af att läsa uppsatserna i Kors- blomman än att se på kyrkväggens bilder, och den konstnärligt in- tresserade skulle helst se dem öfverkalkade. De äro utförda i en arkaiserande oäkta stil, som icke blott stämplar dem själva som en sorts förfalskningar, utan ock förringar intrycket af de gamla mål- ningarna i kyrkan.

Ÿ. R.

Otto Rydbeck: Medeltida kalkmålningar i Skånes kyrkor.
Lund 1904.

Materialet för en medeltidsarkeolog i Sverige är oerhördt stort. Genom den uppsats, som den tyske bekante konsthistorikern professor Adolf Goldschmidt lämnat till Kult och Konst 1905, kända tidskriftens läsare, hur högt en af Europas främsta auktoriteter på området skattar betydelsen af Sveriges kyrkliga äldre konst. Och dock äger *han* sin kännedom om vår medeltid hufvudsakligen ur litteraturen och ur Historiska museets visserligen sällsynt rika samlingar. Den svenske forskaren, som beträdd medeltidsarkeologiens mark, erfar stundom hart när en känsla af ren maktlöshet inför materialets rikedom. I synnerhet då han märker, att detta material för hvarje dag löper fara för sin existens. Äfven om han ägnade sitt lif åt att cykla från kyrka till kyrka med anteckningsblock, kodak och måttband, skulle okunniga restauratorer och pietetslösa, hvilka det nu vara månde, hunnit fördärfva föremålet för hans arbete i ett landskap, medan han arbetat i ett annat. Den rörelse *mot* vandalismen och *för* ett hänsynsfullt behandlingssätt af svenska medeltidsminnen, som nu börjat spåras bland prästerskapet, bådard godt. Men rörelsen är tyvärr långt ifrån allmän.

Under sådana förhållanden är det glädjande, att en af landets professionella konsthistorici hunnit verkställa en grundlig undersökning öfver åtminstone ett område af vår svenska medeltids kyrkonst.

Doktor Rydbeck's afhandling bär prägeln af den museumsmässig skolades samvetsgranna detaljundersökning. Häri ligger, synes det mig, den stora vikten af hans arbete för efterföljande forskare.

De resultat hans undersökningar fört till äro — mycket kort antydda — dessa: Efter Lunds domkyrkas uppförande (1100-talet) vidtager en period af romansk konstblomstring å den skånska landsbygden. De rymliga kyrkväggarna ge plats för scener ur Gamla och Nya testamentet med tyngdpunkten å det senares sida. »Det hela afslutades i absiden af den tronande Kristus, Rex gloriae. Målnings-sättet var al secco på freskoputs — dock uppdrogos konturerna på färsk puts —, och bindämnet var kalk eller lim.» Dessa kyrkor voro täckta med trätak. Redan från slutet af 1100-talet finnas enstaka exempel på att trätaken ersatts med hvalf. Detsamma sker så småningom med alla stenkyrkor. Ett stort antal hvalfves under samma skede, slutet af 1400-talet. I motsats mot de romanska målningarna, som prydde *väggarna*, utbreda sig de senare århundradenas, de gotiska, just på de nyinslagna *hvalfven*. Härmed sammanhänger, att den gotiska målningen koncentrerar sig till slutet af 1400-talet, ehuru äfven 1300-talet har en mindre grupp att visa.

Utrymmet förbjuder mig att ingå i en granskning af dr Rydbecks undersökningar. Därvid skulle kritiken f. ö. öfverröstas af erkännandet. Jag vill blott fästa uppmärksamheten på en detalj, som visar, att man icke kan vara nog försiktig, då man betraktar restaurerade arbeten som dokument. Å fig. 57 finnes afbildad en sittande figur försedd med två horn, ögonbinda och staf. Förf. ser i denna en representant för judendomen: »Synagoga» brukar ju afbildas med bindel och Moses med horn. Betraktar man den bredvid befintliga scenen, Kristi födelse, märker man, att denna äger sina vanliga beståndsdelar — Maria, barn, bädd, krubba, oxe, åsna, stjärna — men saknar en eljest obligatorisk person: Josef. Den föregifne judendomens ställning och staf äro emellertid *Josefs*. Det är tydligen *han* som ursprungligen suttit där, ehuru restauratorn i sin visdom förändrat den sofvandes på pannan nedsjunkna, kanske öfver hjässan något pösande mössa till en bindel plus två horn! Man instämmer af allt hjärta i författarens i ett annat sammanhang sagda ord: »Vi få hoppas, att denna vandalism hör det gångna århundradet till.»

Boken är försedd med nära hundra afbildningar, hvaraf större delen utgöra första-publikationer af vederbörande original. Bland dem förekomma några större planscher i färglitografi.

För hvar och en som har intresse för svensk kyrkokonst är dr Rydbecks bok en ovärderlig vägledning. Genom sin grundlighet är den utmärkt instruktiv, genom framförandet af ett stort nytt material i bild och beskrifning t. o. m. underhållande. Vi hoppas, att författaren inom kort fortsätter publicerandet af sina undersökningar, som tydligen omfattat icke endast skånska målningar utan ock arkitektur och skulptur i Skåneland.

Johnny Roosval.

Från de svenska skolornas gregorianska sång under 1600-talet.

Musikillustration

med historisk belysning och anvisningar för utförandet.

Såsom musikalisk illustration till den af TOBIAS NORLIND författade uppsatsen »*Musiken vid svenska skolor under 1600-talet*», hvars förra afdelning inleder detta häfte, intaga vi härnedan en gregoriansk »cantus funebris» eller begrafningssång från den tiden. Med gripande verkan och stort bifall utfördes denna »cantus funebris» å den historiska konserten i Uppsala domkyrka söndagen d. 20 augusti 1905 vid »Kyrkosångens Vänner» 3:e förbundsfest under de akademiska sommarkurserna samma år.

Innan den med gregoriansk sång förut obekante bjuder till att spela och sjunga ifrågasvarande sång, böra följande *historiska upplysningar och praktiska anvisningar* nog beaktas.

Den s. k. gregorianska sångens uppkomst och första utbildning går tillbaka till den äldsta kristna tiden. Den anses af GEVAËRT m. fl. framstående musikhistoriska forskare ha sin rot och upprinnelse i den antika grekiska musiken, hvilken i dess äldsta melodier och egendomliga tongångar liksom ännu lefver och låter sig höra. Sitt namn har den efter en af dess förste och främste samlare, ordnare och upptecknare, den framstående biskopen i Rom GREGORIUS DEN STORE († 604). De äldsta till vår tid bevarade handskrifter med gregoriansk sång äro från senare hälften af 700-talet. Dess melodier äro i dessa upptecknade med s. k. *neumer*, en om vår tids steno-grafiska tecken påminnande skrift. Under den äldre medeltiden nådde den gregorianska sången en oerhörd utveckling och omfattar nu en nära nog *öfverskådlig rikedom af melodier*, från sådana som utgöra blott de enklaste tongångar med helt få toners omfång till de längsta och rikast utbildade melodiska tonstycken. De röra sig naturligtvis

alltid inom någon af de urgamla s. k. *kyrkotonerna*, väsentligen motsvarande de gamla grekiska tonskalorna. Mest tillgängliga för oss äro de, sådana de föreligga uti den senare medeltidens och reformationstidehvarfvets till vår tid bevarade missaler, gradualer, antifonarier, sekventiarier m. fl. dylika gregorianska sångverk, och framträda här betecknade med s. k. *koralnotation* af antingen *romansk* eller *gotisk* typ, en senare utbildning eller ombildning af de ursprungliga neumerna med nottecknen vanligen på fyra linier och med flyttbara klaver.

LUTHER, med sin rika musikaliska begåfning och sitt varma fördomsfria konstsinne, var en entusiastisk beundrare af den gregorianska sången, hvilken han betraktade såsom *ett dyrbart kulturarf från den gamla kyrkan*. Den borde därför, enligt hans mening, af den reformerade kyrkan ingalunda ratas och lämnas oanvänd, om ock texterna ofta behöfde rensas från alla oevangeliska element. Själf verkade han energiskt för *dess rikliga användande i den evangeliska kulturen* vid sidan af den »*figurala*», *flerstämmiga körsången* («*cantus figurativus*»), hvilken vid den tiden hämtade sina melodier och motiver hufvudsakligen från den gamla gregorianska sången. *Båda dessa arter af kultsång borde därför flitigt och energiskt drivas i alla högre evangeliska skolor.*

LUTHERS ståndpunkt och sträfvan den i detta hänseende delades lyckligtvis varmt af den svenska reformationens män, framför allt LAURENTIUS PETRI, som i den af honom författade och redan på 1540-talet i handskrift spridda och tillämpade kyrko- och skolordningen (tryckt 1571) härpå lämnat rika och vackra bevis. Redan i företalet »till läsaren» förfäktar han utförligt och energiskt luterska kyrkans sant historiska, vidhjärtade och fördomsfria ställning såväl till *den kyrkliga kulturen i allmänhet* som till *den kyrkliga konsten i dess skilda arter och alster*. Och häremot svara kyrkoordningens många detaljbestämmelser särskildt rörande den koral- och figurala sången i skolor och kyrkor. Det är höga, omfattande uppgifter han förelägger *de svenska skolornas sångundervisning*, därmed äfven *skolarnas prestationer såsom kyrkokörer*, och han anslag därför tillräcklig tid därtill. Han förbiser härvid icke det ansträngande arbete, som pålades *skolkörerna* genom den trägna tjänstgöringen som *kyrkokörer*, men motiverar nödvändigheten häraf därmed, att »*inge andre äro, som det göra kunna, nämliga de korpräster, som förr hafver varit sätt, med mindre att förberörda korpräster åter komme i bruket igen, som väl vore möjligt*».

På 1540-talet uppstod — antagligen på föranstaltande af LAURENTIUS PETRI — en liflig verksamhet för utarbetande af *större gregorianska sångverk* (s. k. mässböcker) med renad svensk text, och af dessa hafva några värdefulla exemplar räddats till vår tid. I kyrkoordningen uttryckte emellertid den store reformatorn och ärkebiskopen sitt hopp om, att svenska kyrkan skulle »med tiden bekomma tryckta dylika sångböcker». Redan 1553 kunde han från trycket utgifva den första af det slaget: »*En liten Songbok til at brukas j kyrkionne*», däri noterna dock äro handskrifna på tryckta notlinier. Den utgör grundvalen för alla senare, handskrifna eller tryckta, svenska mässböcker med gregoriansk sång (den s. k. »koral» sången, »cantus choralis»).

Först 1610 trycktes de första noter i vårt land, och under Gustaf II Adolfs tid utkom *vårt efter reformationen största tryckta gregorianska sångverk*. Dess titel lyder: »*LIBER CANTUS, in quo glorificationes, hoc est: Kyrie et Venite, nec non Sequentiæ ac Antiphonæ . . . continentur. Additus est etiam Cantus Ecclesiasticus sive Gregorianus . . . Item: Threnodiæ, quibus in funerum deductionibus utuntur.*» Förra afdelningen, för högmässan under kyrkoårets olika tider afsedda gregorianska mäss-sånger, har svensk text, senare afdelningen, »matutinens» och »vesperns» (ottesångens och aftonsångens) gregorianska sånger, latinsk. Begrafningssångerna i slutet (»Threnodiæ») ha återigen svensk text. Denna »Liber Cantus» är tryckt i Uppsala 1620 men saknar hvarje antydning om utgifvaren. Så är däremot icke fallet med en ny »Liber Cantus» af 1623, äfven den tryckt i Uppsala, med alldeles likalydande titel men med helt annan anordning och i flera hänseenden intressantare. Den angifver sig nämligen vara utgifven af domprosten i Växjö, mag. NICOLAUS KROK, är dedicerad till församlingarna i Växjö stift, »på det en skön Symphonia måtte höras i alla församlingar.» Den förra plär betecknas »*L. C. Upsaliensis*», den senare »*L. C. Vexionensis*».

I båda förekommer nedanstående »Cantus funebris» eller begrafningssång, hvilken äfven är upptagen i 1697 års svenska koralpsalmbok under nr: 402. *Texten* är här något reviderad, *melodien*, liksom musiken till samma koralpsalmbok och den däri intagna »svenska mässan» öfver hufvud redigerad af professorn, »director musices» vid Uppsala universitet HARALD WALLERIUS, alldeles lika som i »Liber Cantus» af 1620 och 1623, blott med andra nottyper. Ehuru någon äldre medeltida källa till ord eller melodi icke ännu blifvit uppdagad, äro dock båda med all säkerhet betydligt äldre än tryckåret för

»Liber Cantus» (1620) och sannolikt ett verk från *Sveriges medeltid* med ursprungligen latinsk text. Öfversättningen (eller bearbetningen) gör intryck af att vara gjord med för sin tid framstående skicklighet, af hvem är alldeles okänt. Den fanns nog jämte melodien i handskrift långt innan den trycktes. I 1697 års koralpsalmbok lyder den med moderniserad stafning sålunda:

Cantus funebris (begravningsång).

I stoft och sand, den svarta mull,
min lekamen är införd och slagen omkull,
mitt sken är platt försvunnet.
Af jord och stoft jag skapad var,
jag det så litet i hjärtat bar.
Mitt timmeliga lif är öfvervunnet.

Mitt hus är mörkt, min säng är trång.
Eja, hvad döden han är grym!
Rätt som en skugga alla mina dagar de fara,
som jag i denna världen mände vara.
Dock är min glädje, att jag skall uppstå igen
och lefva med Kristus, Gud Faders Son.

Människan är af kvinna född.
Eja, hur snart är hon förödd!
Rätt som ett blomster hon förfalnar!
I oro lyktas hennes ålder.

Mitt hus är mörkt etc. (se ofvan!)

De kristna sofva uti Guds hand,
men Kristus själf, vår Frälserman,
skall dem uppväcka med samma kropp,
att, när de stå af jorden opp,
skola de förutan dödens ve
alltid hans heliga ansikte se.

Mitt hus är mörkt etc. (se ofvan!)

Ära vare Gud, vår Fader kär,
och Kristus, som vår Frälsare är,
desslikes ock den Helge And',
vår sanna Trösterman,
som oss gifver rätt tro och gör bistånd,
att, när vi dö ifrån all världens vanda,
befalla vi Dig, Gud, vårt lif och anda.

Att »sjunga för lik», dels i sorgehuset, dels under processionen till kyrkan, dels ock vid själfva jordfästningen där var under dessa gamla tider *en af skolarernas och skollärarnes mest gifvande inkomstkällor*, helst sådan sång egentligen förekom vid förnämligare personers begrafning och betaltes väl. På det sorgfälliga inöfvandet af denna begrafningssång lade man därför säkerligen största vikt, liksom på dess möjligast sköna, stämningsfulla utförande. Den har därför med all visshet utgjort en den gregorianska skolsångens »*pièce de résistance*» på 1600-talet.

Redan på grund af det anförda ett intressant exempel på de svenska skolornas gregorianska sång under 1600-talet, är den det ock genom sin anordning och sitt musikaliska värde. All gregoriansk sång var från början tänkt, känd och behandlad såsom *unison körsång*, utförd af den klerikala kören i koret (däraf namnet »*cantus choralis*»), och saknar *principiellt all slags takt*, i det den helt och hållet följer språkets — latinets — egen inneboende fria språkliga rytm, accent och kvantitet, så i fråga om enskilda ord som smärre ordgrupper och hela satsfraser. Den har ock i långa tider utförts utan harmonisering eller instrumentalt ackompanjemang, och äfven så utförd gör den sig förunderligt väl. Längre stycken, som denna »*cantus funebris*», fördela sig dock i flera smärre, relativt själfständiga afdelningar. För vinnande af en behaglig omväxling lät man dessa utföras ömsevis af *ett par valda »choristæ*» (eller en mindre elitkör) samt af *full samlad kör* (»*tutti*»), hvarvid den senares parti, såsom här, stundom blef ett för hvarje afdelning upprepadt »*responsorium*». Hade detta metrisk text och enklare melodiös struktur, blef det stundom utfördt »*figuraliter*», d. v. s. i *konstrikt byggd flerstämmig körsättning* (»*cantus figurativus*»), då vanligen i »*measure-rad*» eller strängt taktmässig form. Om så verkligen skett med det responsoriskt upprepade vackra stycket: »Mitt hus är mörkt, min sång är trång», känna vi ej, då det hela i våra källor endast föreligger i rent gregoriansk form med »*choralnotation*».

Vid arrangeringen har emellertid vår framstående kyrkomusiker och kännare af den gamla kyrkosången, direktör JOHN MORÉN, med stor skicklighet löst den svåra uppgiften att behandla denna sång *dels såsom unisonkör* (omväxlande kvinnor, män och hela kören) *med orgelackompanjemang*, *dels* — det responsoriskt upprepade stycket: »Mitt hus är mörkt» etc. — *såsom blandad kör a capella* (utan orgel). Så utfördes den vid ofvannämnda konsert i Uppsala domkyrka af Östermalms kyrkokör, hvilken under hr Moréns

insiktsfulla ledning i utförandet af gammal gregoriansk sång och annan klassisk kyrkomusik nått en prestationsförmåga, som är mönster-gill och ställer den i främsta ledet bland nutida kyrkokörer. Grundlig musikkbildning, djup förtrogenhet med den gregorianska sångens väsen samt säkert och fritt herravälde öfver dess egendomliga teknik samverkade här för åstadkommande af det yppersta resultat. *Så utförd* blef denna »cantus funebris» icke blott ett för publiken lättfattligt och skönt stycke; det verkade både musikaliskt och andaktsfullt gripande ända därhän, att — såsom äfven i tidningsreferat framhölls — tårar började fukta månget öga. Den som då hörde detta och andra större gregorianska sångstycken *så* utföras, den fick ett åskådligt lefvande intryck af hvad gregoriansk sång vill säga, och den tvekar ej att instämma i de starka loford, som flere af den moderna musikens stormän (t. ex. en LISZT, en WAGNER, en MARX, en GEVAERT, en KADE m. fl.) slösat därpå. Den finner sig nog ock till rätta med denna sångs tolkning så, att den utföres som sig bör.

Vanskligare torde vara att göra det rätta utförandet fullt fattligt genom några torra anvisningar i skrift. Vid försöket härtill förutskicka vi en vänlig erinran om, att äfven den musikaliskt bildade gör bäst uti att noga uppmärksamma och iakttaga nedanstående

Anvisningar för utförandet.

1) *Genomläs först texten högt så väl som möjligt, med tämligen utpräglad kvantitet och accent samt med riktiga uppehåll, ty det är språkets egen naturliga rytm och tempo vid högtidligt högt föredrag, som bestämmer utförandet af gregoriansk sång, hvilken saknar all takt!*

2) *Spela och sjung sedan melodien utan ackompanjemang med väsentligen samma rytm och tempo, hvarken släpigt eller hastigt men värdigt, rörligt flytande, hvarvid meloditonerna gifvetvis något hvila på själfjuden, naturligt uttalade!*

3) *Märk härvid väl, att de använda notvalörerna endast äro att betrakta såsom relativa och alls icke få anses beteckna något visst tidsmått; likaledes att de vid framställande af gregoriansk sång i musikkulturen använda höga notvalörerna ingalunda få förleda till släpig långsamhet i sången! (Ungefär halfannan minut torde få anses som lämplig tidrymd för utförande af hela första afdelningen).*

4) *Låt vid utförandet af »melismer» (= flere toner på en stafvelse) gälla som regel, att dessa skola sjungas tämligen hastigt,*

mjukt flytande, och att hastigheten påskyndas i förhållande till noternas större antal (så t. ex. de fem tonerna på första stafvelsen i ordet »svarta», första notraden, hastigare än de tre på ordet »stoft»). Vackert är att vid långa melismer något ritardera mot slutet!

5) *När sången rör sig »syllabiskt» (en ton pr stafvelse), må man ej låta tonerna på hvarje stafvelse blifva precis lika långa (ungefär som vid en släpigt sjungen Hæffnersk koral) utan växla naturligt efter hvarje stafvelses kvantitet.*

6) *De små kraftiga kometecknen ofvan notraden angifva platserna för uppehållen (i gregoriansk sång förekomma inga pauser; i stället för sådana användes i äldre tider ett streck tvärs öfver notplanet), och böra dessa noga iakttagas, stundom längre, stundom kortare.*

7) *Vid utförande i unison och flerstämmig kör måste härofvan gifna anvisningar lika noga iakttagas (allt beror härvid på en fast och energisk dirigering samt nödig träning), endast att tempot modereras och lämpas efter rummet, hvarvid dock bör väl märkas, att vid sång i stora, höga kyrkor uppehållens behöriga iakttagande spela större roll än tempot för sångens goda uppfattande.*

8) *Slutligen må man med en smula tålmod sätta sig in i musiken och dess rätta utförande. Vi våga förutsäga, att man ej skall ångra därpå nedlagdt arbete utan finna, att gregoriansk sång ännu väl låter sig höras och njutas, om än dess skönhet är af annan art än den moderna musikens lättare former. Det är helig musik.*

Om någon skulle stöta sig på, att musiken till denna »Cantus funebris» icke blifvit framställd i modernt taktmässig form — såsom, altarsången oafsedt, skett i »Musiken till Svenska Mässan» — så svara vi, att äkta gregoriansk sång svärligen låter sig intvingas i modern taktform och därigenom afgjort förlorar mycket af sin originella karaktär, ja af sin musikaliska finhet och »charme».

Richard Norén.

Från de svenska skolornas gregorianska sång
under 1600-talet.

Musikillustration.

Cantus funebris.

Melodi ur »Liber cantus» 1620 och 1623 samt »Then Svenska psalm-
boken» 1697. Satt för orgel och kör af JOHN MOREN.

Om rätta utförandet af denna sång se anvisningarna härofvan, hvilka
böra noga uppmärksammas, innan man spelar och sjunger den.

I. Kör af kvinnor (unison) med orgel.

Liffullt, rörligt flytande tempo efter textens egen accent.

I stoft och sand, den svar - - - - ta mull, Min le - ka - men är

in - - förd och sla - - - gen om - - - - kull; Mitt sken är

platt för - svun - - net. Af jord och stoft jag ska - pad var,

Jag det så li - tet i hjär - - - - tat bar. Mitt tim - - me-li - ga

lif är öf - ver-vun - - net.

2. Kör a capella (fyrstämmigt).

Lugnare tempo à la koral.

Mitt hus är mörkt, min säng är trång. E - - ja, hvad dö - den

han är grym! Rätt som en skug - ga al - la mi - na da - gar de

fa - ra, Som jag i den - na värl - - - den mås - te va - - ra.

Dock är min gläd - - je, att jag skall upp - stå i - gen och lef - va

med Kris - to, Gud Fa - ders Son.

3. Kör af män (unison) med orgel.

Liffullt tempo, något upprördt.

Män - ni - - skan är af kvin - na född. E - ja, hur snart är

hon för-ödd! Rätt som ett bloms - ter hon för - fal - - - nar. I

o - - - ro lyk - tas hen - nes ål - - - - - der.

Obs!
N:r 2: *Mitt hus är
mörkt etc. omtages
här.*

4. Kvinnokören (unisont) med orgel.

Liffullt, rörligt flytande tempo.

De krist - - na ä - - ro ut - i Guds hand, Men Kris-tus själf, vår

Fräl-ser-man, Skall dem upp - väc - ka med sam - ma kropp, Att, när

de stå af jor - - den opp, Sko - la de för - u - tan

dö - - - dens ve All - tid hans he - - li - ga an - - sik -

te se.

Obs.!

N:r 2: *Mitt hus är mörkt etc.* om-
tages här ännu en gång.

5. («Gloria Patri»). Båda körerna tillsammans (unisont) med orgel.
Raskare tempo.

Ä - ra va - re Gud, vår Fa - der kär, Och Kris - tus, som vår Fräl - sa -

re är, Dess - li - kes ock den Hel - ge And', Vår san - ne Trös - - -

ter-man, som oss gif-ver rätt tró och gör bistånd, Att, när

vi dö i-från all världens vän - - da, Be - fal - la vi Dig, Gud,

vårt lif och an - - - - da.

Versarterna i Olaus Petris psalmbok (1536).

Af **Sven Lampa**.

1. Inledande anmärkningar om medeltidsversen.

Vår medeltida diktning har vanligen ansetts vara till sin form nästan förvildad, så att benämningen för dess vanligaste versart, knittel, stundom blifvit rent af beteckning för knagglig och svårläst vers. Och för den, som är van vid våra moderna diktformers utpräg-ladt regelbundna rytm, måste det till en början blifva svårt att komma till rätta med den, som det synes, helt oregelmässiga, ofta alldeles motsträfviga medeltidsversen. Det måste också erkännas, att många gånger versbehandlingen framvisar en otymplighet, som, äfven bortsedt från innehållet, beröfvar diktalstret all konstnärlig prägel. Visserligen är detta icke underligt, ty först efter en lång formell utbildning har man kunnat nå fram därtill, att språkmaterialet villigt låter foga sig i eller ge uttryck åt den harmoniska gestaltning, som diktaren eftersträfvat. Vår medeltids odling är ju i sina hufvuddrag endast en återspeglning af utlandets kulturarbete, och dess litteratur kan till det mesta sägas vara en på mer eller mindre lärd grund stående öfversättning eller efterbildning. Hufvudsynpunkten var en annan än att åstadkomma språkliga konstverk — om nämligen sådana varit möjliga i ett språk, som från konstnärlig synpunkt nått endast en ringa utveckling. Emellertid saknar vår medeltid icke verkliga skulder; bland dem som äro kända kunna nämnas biskop TOMAS och ERICUS OLAI. Och man får icke glömma, att de härliga gamla folkvisorna — väl merendels utifrån inkomna — under medeltiden hos oss fått sin utformning. I dem träffar man en vers, som visserligen mycket afviker från de numera mest gängse formerna, men som svårligen kan beskyllas för otymplighet, och som många gånger välgörande inverkat på diktningens utveckling.

Såväl knittelversen som folkviseversen, hvilka äro våra viktigaste versarter under medeltiden, återgå, ehuru båda skenbart så oregel-mässiga, likväl ytterst på helt regelbundna förebilder, dem man har

att söka i grundkällan för all rimmad diktning, i den äldre medeltidens latinska poesi. I denna funnos visserligen olika metriska former, men man kan snart bland dem urskilja ett par särskildt viktiga, som öfvat vidsträckt inflytande på medeltidens diktning utanför latinets. Själftva grunden utgöres af en vers, den s. k. *jambiska dimetern*, hvars schema är: $\cup - \cup + \cup - \cup -$. Då medeltidslatinets versbildning i likhet med vår nuvarande var grundad på accenten, d. v. s. på höjningar och sänkningar (icke på kvantiteten såsom den antika metern), har man således här en vers med 4 höjningar och i öfrigt med jämnt fördelade sänkningar. Versen med 4 höjningar är den, som i den historiska utvecklingen haft ojämförligt mest att betyda. Den utbildade fornnordiska versen var till sin grund 4-höjningsvers — så dess viktigaste art, fornyrdöslag —, och därför kunde den lätt utbytas mot den meter, som nu med medeltiden inkom från utlandet. Men denna äldre, inhemska vers ersattes långt ifrån fullständigt af den nya. Liksom eljest i dylika fall uppstod en kompromiss, i det så mycket som möjligt af äldre förhållanden bibehölls. Det fanns en urgammal princip för germansk vers, som man icke kunde uppge, nämligen principen om sänkningarnas frihet. Denna innebar, att stafvelseantalet i versen var obundet, såväl inne mellan höjningarna som i versens början och i dess slut. Mellan höjningarna förekommo vanligen en eller två sänkingsstafvelser; i versbörjan antingen saknades upptakt eller fanns en-, två-, trestafvig sådan; versslutet (kadensen) var antingen manligt, d. v. s. slutade på stark stafvelse, eller kvinnligt, d. v. s. slutade med en svag stafvelse efter den starka. Man har tvistat, huruvida verkligt denna stafvelsefrihet skulle vara något för germansk vers utmärkande, något i dess grundprinciper liggande; men i själftva verket torde denna sak icke vara något tvifvel underkastad. Med all tydlighet visas det af de spridda rester vi ha kvar af kväden från vår fornsvenska tid. Och då i den rikare utvecklade isländska poesien inom vissa versslag en reglering af stafvelsernas antal och af versens gång framträder, är detta beroende på senare inträngande konstmässighet. Redan i de äldsta, obetydliga alstren af den nya diktkonsten på vårt språk visar sig tydligt, i huru hög grad den germanska versfriheten gjorde sig gällande inom det utländska mönstret. Och så är alltjämt förhållandet i de båda hufvudverslagen, knittel och folkvisevers.

Hvad förhållandet mellan dessa beträffar, har man först att skilja mellan *knitteln* och den *2-radiga folkviseversen* (från omkvädesrader bortses här). Dessa stå i själftva verket hvarandra helt nära. Båda

ha verser med 4 höjningar på starka stafvelser, hvad jag kallar *fulla* verser.* Det är den jambiska dimeters schema (se sid. 162) med alla förut berörda modifikationer i fråga om sänkningarna. Med afseende på versernas sammanställning öfverensstämma de båda versarterna däri, att dikterna bildas af *rimpar*, d. v. s. att två och två med hvarandra rimmande verser sammansluta sig till en period. Hufvudskillnaden åter är den, att knitteln är ostrofisk — endast med af innehållet betingade afgränsningar — under det folkvisans rimpar äro afgränsade strofer, vanligen äfven med enkelt eller dubbelt omkväde, som ytterligare utpräglar strofformen. I allmänhet är ock i denna folkvisevers den manliga kadensen vida öfvervägande.

Såsom exempel på knittelvers kan anföras början af Erikskrönikan:

Gudh hawe hedher, æro ok looff!
 Han er til alskons dygd vphooff,
 all iordherikis frygd ok hymmerikis nadhe,
 thy han er wældugher ower them badhe
 at giwa ok læna, huem han thet an.
 Wæl er then thet forskylla kan.

Exempel på 2-radig folkvisevers äro följande strofer ur början af en tidigt upptecknad folkvisa:

Jungfrun gånger i gröne lundh,
 — vp undher then gröne lindh. —
 Tijtt kom riddaren rijdhandes.
 — Men linden hoon groor så fagerligh. —

»O sköne jungfru, trolåfue du migh!
 Rödhe gulleth thå gifuer iagh tigh.»

»Hwadh skall iagh medh titt rödhe gull göre?
 Jagh thår thet eij för mijn frw at bäre.»

Som man finner, växlar stafvelseantalet betydligt i båda dikterarterna; vanligast äro 8—11 stafvelser. Allt som oftast kan man tveka, huru en vers rättast skall betonas, men fränsedt rena undantagsfall låta sig öfverallt de 4 höjningarna iakttaga.

Betydande skiljaktigheter från nu behandlade versarter visa sig i det andra slaget af folkvisevers, den som företrädesvis bär detta namn, nämligen den *4-radiga folkviseversen*. I denna gör sig näm-

* Se förf:s *Studier i svensk metrik* s. 16.

ligen gällande en strofafdelning af helt genomgripande natur, bildad genom modifikationer inom verserna själfva. Jämte fulla verser uppträda här sådana som jag kallar *tänjda*, d. v. s. verser, hvori sista taktslaget faller på en svag versdel. Grundschemat återfinnes i den latinska *septenaren*:

○ — ○ — ○ — ○ —
○ — ○ — ○ — —,

hvilken bildar en period med alltid fixerad afgränsning. Folkvisan utmärkes äfven vid denna form genom omkväde, som dock icke för själfva strofen har någon genomgripande betydelse. Särskildt är att märka, att i denna folkvisevers rim förekommer endast i periodens slut, under det att i andra dikter med samma form (men utan omkväde) äfven de udda raderna rimma. I öfrigt förefinnas rätt stora växlingar i fråga om kadensen, såsom framgår af följande exempel, inledningsstroforna till tre gamla folkvisor:

Swennenn haffuer enn jomfrw kähr,
aff hwgenn och allt sitth sinne,
hann tencker på henne bådhe dagh och natth,
ehwarest hann henne skall finne.
— Ther honn wille sielff wara mijnn. —

Frughan sitter ij lofftet
och lærer hon sina mör,
och somligha lærer hon silke att spinna
och somligha veffua gullet rödh.
— Men nu sorger then ther sigh haffuer actat glädia. —

Thett war konung Waldemars sönn,
the wore två rosenne blommer,
och the ginge sigh till Dannemarck,
och wunne ther seger och frome.
— Så wunne the sin fadher vtaff sine boijor. —

Äfven här är stafvelseantalet, såsom synes, i hög grad växlande; vanligast äro emellertid 7—10 stafvelser. I regel bli jämna rader något kortare än udda, såsom ju är naturligt på grund af schemat.

Mera sällan visar sig i folkvisan en annan modifikation, nämligen då perioden bildas jämte den fulla versen af en vers, däri sista taktslaget är bortfallet och ersättes af en paus (*stympad* vers), således:

○ — ○ — ○ —

T. ex. ur en folkvisa:

Thett war her Pedher Palleson,
han suarnadhe som en iord. —

Denna och åtskilliga andra modifikationer visa sig ofta i de strofiska dikter utanför folkvisedikten, som finnas från vår medeltid. Särskildt är det två periodbildningar som äro af vikt. Den ena är den, som kunde kallas *utvidgad period* (i jämförelse med septenaren, den *vanliga perioden*); i denna utvidgade period är den fulla versen upprepad, så att schemat blir:

(v) — v — v — v
(v) — v — v — v —
(v) — v — v — —.

Två perioder, i regel med trokeisk gång, bilda den i latinsk kyrklig diktning vanliga *sekvensstrofen*. Den förekommer t. ex. i biskop Tomas sång Friheten:

Friiheeth är thz betzta thing,
ther sökias kan all wärlidin vm kring,
then friiheet kan wel bära.
Wilt thw wara tik sielffuer hull,
tw älska friiheet meer än gull,
thy friiheet fölgher ära.

Den andra nu åsyftade periodbildningen erbjuder en helt ny form, i det de jämna versraderna endast bestå af *halfverser* med två taktslag. Så t. ex. i en gammal visa i folkviseton:

Ther stonder enn lindh för sunnan åå,
bär blomster så baldh,
honn skyler sinn grenner frå frost och snö,
thenn winter så källdh.
— Thett wäller migh thenn ene
som iag haffuer kärast offuer alle. —

Och vidare i biskop Tomas' dikt Troheten:

Thet märke mz sik swa fatigh som riik,
ä hwo som wil,
han sigle oc roo, han findir ey tro
j wärlinne til.

I denna sista strof finna vi äfven en annan egenhet, nämligen att de fulla (udda) verserna äro genom versafskärning (*incision*) och

inrim afdelade i två lika hälfter, sinsemellan rimmande. Detta är något som vi allt som oftast möta vid den vanliga perioden, och som längre fram närmare behandlas.

I en föregående uppsats¹ har jag framvisat, huru redan tidigt under medeltiden icke blott de nu behandlade, mera enkla grundformerna hos oss anträffas, utan äfven konstmässigt utbildade, stundom nästan invecklade former framträda. De bero naturligen äfven dessa på direkta utländska förebilder, antingen latinska eller genom tyskan förmedlade, ibland helt visst upptagna ur den rikt utbildade tyska minnessången.² De förekomma lika ofta i andliga som i världsliga dikter, såsom det är att vänta, då ju emellan vissa grupper af dessa var föga åtskillnad. Både världslig och andlig folkvisa, minnessång och Mariasånger utgingo från samma källa och fingo samma form. — Så mångskiftande voro våra äldsta psalmmetra; ty psalmer har man ju rätt att kalla alla den tidens andliga sånger, äfven om de icke fylla de kraf, som nu ställas på en verklig psalm. Sånger om Kristi pina och om Maria, allegorier och rimmad didaktik voro äfven senare icke främmande för den kyrkliga sången.

I nämnda uppsats har jag redogjort för samtliga de metra, som träffas i svenska psalmer från vår medeltid. Endast om den yngsta af dessa dikter har man säkra uppgifter, nämligen att den utgår från latinskt original, och att dess bearbetare är en af vår medeltids främste, ERICUS OLAI; det är den längre fram behandlade psalmen *En riker man*. Blott en finnes, om hvilken man kan sluta, att den är inhemskt original, och det är den förnämsta af dem alla, *Den signade dag*.³ De andra äro af obekant ursprung; möjligen kan man en gång i latinsk eller tysk dikt träffa förebilderna.

Fylligare blir visserligen vår uppfattning om de metriska former, hvori man hade att röra sig, om vi gå till de andliga sånger, som efter ryktbara mönster äfven i vårt land åstadkommos på den tidens världsspråk, latinet. En rik samling af olika vers- och strofbildningar finner man i de af KLEMMING utgifna *Hymni, sequentiæ et*

¹ *Strofformer i svensk medeltidsdiktning* i *Nordiska studier* tillägnade A. Noreen.

² Det synes som skulle stundom rent af de mest konstfulla formerna ha lockat till översättning. Se t. ex. den allegoriska dikt, som är omnämnd i *Nord. studier* s. 408, och jämför en dikt af minnessångaren Reinmar, i *Des minnesangs frühlings* s. 187 f. Den svenska diktens rimflätning är följande: a b c d e a b c d e; f g f g h e. Den tyskas åter något enklare: a b c d a b c d; e e f g f.

³ Tyvärr är den uppteckning, som föreligger från medeltiden, så skadad, att man ej kan öferskåda diktens hela byggnad. Emellertid visar dess förra del konstmässigt genomförda periodbildningar, samtidigt med bevarande af folkviseton. De båda första stroforna äro sinsemellan förbundna och visa följande rimflätning: a b a b a c; d e d e d c.

piæ cantiones. Stundom äro strofformerna af samma slag som de i minnesången förekommande, men i stor utsträckning framträda dock skiljaktigheter, väl till sin grund beroende på dessa latinska sångers ursprungligare ståndpunkt. Den större konstmässigheten har i dem mera sällan inträngt, och periodsammanslutningen visar i det hela en annan, enklare art. Man begagnar sig här hufvudsakligen af den vanliga dubbelperioden (med rimflätning a b a b) och den utvidgade dubbelperioden (rimflätning a a b c c b) samt dessa vidare utbildade. De *trokeiska* rytmerna äro särdeles vanliga, beroende på den utbredning, som särskildt sekvensstrofen med dess trokeiska gång (se sid. 165) erhöll i denna diktning. Naturligtvis förekommer äfven den gamla, ursprungliga *hymnversen* (rörande hvilken jag hänvisar till framställningen i nästa afdelning).

Intressant är att finna, huru äfven i nu omnämnda latinska sånger något inställde sig af de friheter, som vi sett tillhöra den germanska versen, om man också här noggrannare iakttog och kunde iakttaga latinitetens fordran på regelmässighet i fråga om sänkningsstafvelser. Men särskildt är växlingen af versbörjan med eller utan upptakt mycket vanlig; och äfven kunna inuti verserna öfvertaliga stafvelser inställa sig, ehuru man då sökte regelbinda en sådan växling. Ur en sång om S. Birgitta kan anföras följande:

O Birgitta, mirre gutta,
 exemplar continencie,
 confecisti plebi tristi
 emplastrum penitencie,
 dum scripsisti verba Christi.
 Tu, noua lux ecclesie,
 esto tutrix, esto nutrix
 tibi prone familie.

Schemat är:

— 0 — 0 || — 0 — 0
 0 — 0 — 0 — 0 —

I de svenska dikterna af detta slag är stafvelseväxlingen i hufvudsak likartad med den som förekom i knittel och folkvisevers. Så visa t. ex. de något så när regelbundna stroforna i den äldsta uppteckningen af Den signade dag en variation mellan 6 och 11 stafvelser. För En riker man blir differensen i stafvelseantal ännu större. Dock måste framhållas, att man stundom i dikter från medeltidens slut synbarligen sökt hålla stafvelseantalet inom mera bestämda

gränser. I dikten Paris och Vienna förekomma t. ex. följande strofer:

Vienna vaxte daglige til
 med växt oc skönheet lika
 oc ther med dygd — iak säya vil,
 at i alt Ffrankariike
 var ey then tiid en fägre mö
 (thet skede med Guz vilia),
 var röd som roos oc smal som röö
 oprunnen, huiit som lilia.

Med undantag för första versen (där i ordet *daglige* förekommer en öfverskjutande svag stafvelse) har man här fått två strofer, som med riktig betoning foga sig efter det supponerade schemat. Men man har äfven i dikten verser, som vida öfverskrida normalmättet (i detta fall 8 stafvelser för udda rad och 7 för jämn rad), och några få, som stanna därunder. En annan sak, som vid dessa strofer kan iakttagas, är, att meningen (innehållet) å ena sidan skär af verser, men å den andra sammansluter skilda rytmiska perioder, något som ej öfverensstämmer med en ursprungligare, folkligare och på verkligan rytmisk ståndpunkt stående versbehandling.

2. Hymnversen.

Egendomligt nog finnes i den svenska litteraturen från medeltiden ej någon öfversättning, hvori användes den gamla 4-radiga hymnstrofen, ehuru vi veta, att i andliga sånger denna diktform är den äldsta af alla, förekommande särskildt i de ambrosianska hymnerna (från 300—500-talen). Dess metriska byggnad är också föga invecklad, och man kan säga, att den förete det enklaste slaget af strofbildning. 4 verser, som alla äro jambiska dimetrar (8-stafvingar), äro sammanslutna till en strof, vanligen genom rim men stundom endast genom meningsafgränsning. Exempel på det sistnämnda har man i Ambrosii egen hymn *Veni redemptor**, där 4 strofer äro bildade utan rim, under det 1 är till hälften rimmad och 2 fullständigt rimmade. De båda sista stroferna lyda:

Equalis eterno patri
 carnis tropheo accingere
 infirma nostri corporis
 virtute firmans perpetim.

* Se Beckman, *Psalmhistoria* s. 174 f.

Presepe iam fulget tuum
 lumenque nox spirat nouum
 quod nulla nox interpolat
 fideque iugi luceat.

Här ser man dels en orimmad strof, dels en med regelbunden rimflätning: aabb. Rimmen utgöres vid denna versart med manlig kadens endast af mera obestämda ändelserim.

Där dylik rimflätning förekommer i de gamla hymnerna, är den emellertid af helt olika slag, och det synes som vore de regelbundna bildningarna icke de vanligaste. Ett synnerligen belysande exempel härå lämnar den gamla hymnen af Sedulius *A solis ortu(s)**, i hvilken just mera oregelbundna rimanordningar äro öfvervägande; vanligen är endast ett rim i versen, antingen så, att två af raderna icke blifvit sammanbundna med rim, eller en orimmad rad fått plats vid rimmade. Till exempel stroferna 2 och 6:

Beatus auctor sæculi
 servile corpus induit,
 ut carne carnem liberans
 ne perderet qvos condidit.

Foeno jacere pertulit
 præsepe non abhorruit:
 parvo lacte pastus est,
 per quem nec ales esurit.

I de jämförelsevis unga latinska sångerna från vår medeltid, sådana de föreligga i Klemmings samling, möter man naturligtvis ofta hymnstrofen och då alltid rimmad (stundom är den utvidgad till 6, 8 eller flera rader). Här framvisar rimflätningen de 4 mest regelbundna typerna, hvilka äro: abab, abba, aaaa och aabb. Beträffande den sistnämnda af dessa kan man på visst sätt tala om 2 rimpar med alltid manlig kadens (jfr hvad som ofvan framställts rörande knittelversen). Det är denna form som vid förevarande versslag kommit att öfva största inflytandet, åtminstone inom vår psalmdiktning. Luther har ännu i sina hymner en mera växlande formbildning (såsom schemat abab). Men hos oss blir med Olaus Petri den angifna strof-formen fullständigt normgifvande.

Emellertid är det icke bland de första psalmer Olaus Petri öfversatte, som vi träffa hymnversen i någon större utsträckning. I den äldsta, nu förlorade psalmboken af 1526, hvars innehåll vi känna genom ny upplaga 1530, har endast en af de 15 psalmerna denna

* Se Beckman, s. 171.

form. Men i psalmboken 1536 träffa vi icke mindre än 13, mer än en fjärdedel af hela antalet. Fastän deras original ha att uppvisa olika strofform på grund af växlande rimanordning, äro de, som sagdt, alla af likartad typ.

Däremot gör sig i viss mån en annan omständighet gällande, som för latinet ej spelar någon roll, nämligen den i det föregående framhållna växlingen af stafvelseantal. Dock kan man iakttaga, att diktaren, tydligen med mönstret för ögonen, sökte så mycket som möjligt hålla sig till det normala antalet, och detta mer noga i förevarande versslag med dess enkla och utpräglade schema än i andra mera komplicerade. Icke mindre än 6 af psalmerna äro i detta afseende alldeles undantagslösa, och af de öfriga visa de flesta endast enstaka undantag. Redan våra första dikter från nya tiden visa sig således i icke ringa mån vara hvad man kallat stafvelseräknande. Och härmed är man i metriken inne på en fråga, som i flera fall visat sig ganska svårlöst, och som ledt till vidt skilda åsikter. Tillämpar man hänsynslöst det jambiska schemat och föredrager dikterna efter detta, blifva de genom sin betoning onjutbara. Accenten, för oss det viktigaste i versen, blir alldeles fördärfvad.* Skola vi då tänka, att denna för meningen alldeles orimliga betoning verkligen också användes i dessa för sång afsedda dikter? Så har man äfven gjort, hänvisande till att under vissa betingelser det rytmiska elementet kunnat få helt och hållet undertrycka meningens kraf. I denna åsikt ligger något berättigadt. Både från rent folklig poesi och från konstpoesi, särskildt på mera utvecklade ståndpunkt, kunna många exempel härpå ges. Men att genomföra denna synpunkt är tydligen orimligt. I själfva verket är det så, att för diktaren här blef en ganska svårlöst konflikt. Genom de i språkets natur inneboende betoningsförhållandena och genom förut använda poetiska former, hufvudsakligen knittel, var han van vid obundenhet i fråga om växlingen af höjning och sänkning. Nu ställdes han inför krafvet af en reglerad sådan jämte ett visst antal stafvelser i versen. Den senare fordran kunde lättare uppfyllas än den förra. Ännu fick accenten inom versen vara fri, dock med iakttagande af de 4 höjningarna; men då stafvelseantalet var bestämdt, uppstod härvid nödvändigtvis en knagglig gång i versen, hvilken kom att framvisa brister, dem en friare vers kunnat undvika. För en mera öfivad formbildning framstodo dessa brister allt bjärtare och ledde slutligen

* Huru det i själfva verket förhöll sig med accenten i de latinska hymnerna har jag icke kunnat undersöka.

till den reglering af versformen, som i Tyskland är knuten till Opitz' namn, i Sverige till P. Lagerlöf m. fl. Då hade man fått den vers, som på en gång var stafvelseräknande och fullt regelbunden i sin gång, och som tryckt en så stark prägel på all nyare diktning — man kan väl säga alltför stark, såsom särskildt våra psalmers formgifning kan intyga.

För Olaus Petri funnos naturligtvis icke dessa formfrågor till i sin hela utsträckning. Inom det gifna mönstret lät han äldre principer gälla och sökte med större eller mindre lycka besegra svårigheterna i konflikten mellan båda. Då vi nu gå att något i detalj undersöka versifikationen i hans dikter af nu förevarande form, under jämförelse med senare utbildning, kan man i hvarje fall fasthålla den skicklighet, hvarmed han behandlat strofformen i dess helhet, och den konsekvens, hvarmed han gifvit den dess särskilda gestaltning. Han har äfven på detta område visat sig som den store organisatorn.

Den äldsta, i psalmboken 1526 förekommande psalmen med hymnernas versmått återfinnes i Gamla psalmboken (1695) nästan oförändrad under n:r 123. Dess original kan icke med säkerhet angifvas. Närmast står den en latinsk hymn Christi caterva.* Granskar man psalmens meter, finner man, att det jambiska schemat till en stor del trängt igenom, här till och med mer än hvad i allmänhet är fallet, i det öfver halfva antalet strofer äro ganska regelmässiga (5 stycken af inalles 8). De båda första stroforna lyda:

War gladh tu helga Christenheet,
och prijsa gudz barmhertigheet,
got haffuer han bewijsat tich,
han är tich godh ewinnelig.

Itt vnder här på iorderijk,
lät han oss skee så mildelig,
then som gudz faders wijsdom war,
wart här j mandom vppenbar.

Men huru föga den jämna gången i själfva verket varit eftersträfvad, visar den 3:e strofen:

Maria moder skäär och reen,
födde en son förutan meen,
ingen haffuer wist eller tenct,
att jungfru födde oförkrenct.

* Se Beckman s. 161.

Här visa två af verserna en väsentligen annan rytmisering i versen (dock ofta inskränkt såsom i vers 2 till omkastad rytm i första takten). Emellertid äro de 8 stafvelserna i versen noga iakttagna, hvaraf följer, att då upptakt saknas, en inre sänkning blir tvåstafvig. Samma resultat blir, då inne i versen stundom två betonade stafvelser stå intill hvarandra. Endast en gång i hela psalmen träffas ett undantag från stafvelseräkningen, nämligen strof 5, vers 2:

at oss stodh fore en ewig dödh

där i *fore* är en öfverskjutande svag stafvelse. Det är icke alldeles likgiltigt, att den innehåller ett svagformigt *e*, ty ofta visar sig, att ett sådant hade föga betydelse för versen; särskildt behandlades det i tysk poesi helt godtyckligt.

I det hela visar sig, att denna Olaus Petris första hymnöfversättning har en synnerligen god meter; öfverallt kan man läsa versen med 4 höjningar, utan att meningen blir lidande. Jämte denna goda rytmisering af språket är äfven i andra afseenden formbehandlingen förtjänstfull: periodindelningen är väl genomförd, och rimmen äro rena, det senare en sak, hvarmed denna tids författare stundom ej togo det så noga. Då Olaus Petri rimmar *jorderik: mildelig* och *mandóm: läkedóm*, äro dessa rim för oss mera otillfredsställande än de efter den tidens språkbruk torde ha varit.

Sedulii gamla hymn *A solis ortu(s)* är redan förut omnämnd (sid. 169). Den finnes öfversatt af Olaus Petri i den psalm, som G. psb. med ett par ringa förändringar har under n:r 122. Utom det latinska originalet har O. P. använt äfven Luthers öfversättning.* Metern i denna psalm kan sägas vara ännu regelbundnare än i den förut behandlade. Den goda rytmiseringen inom schemat visas redan af första strofen:

Uij loffuom Christ en konning bold,
aff solsens vpggong är hans wold,
alt vth så wijdt som iorden är,
han föddes aff en iungfru skär.

Versens jambiska gång brytes endast ett par gånger i första takten, nämligen: *gud̄i skee prijs* och *Äära oc prijs* (jfr Nya psalmboken n:r 63, strof 15: *Ära ske Gud*). De 8 stafvelserna i versen äro genomförda utan något undantag.

* Se Beckman s. 172.

I allmänhet har dock det jambiska schemat gjort sig mindre gällande än i nu omnämnda fall. Den strängt stafvelseräknande öfversättningen af hymnen *Lucis creator* (G. psb. n:r 348) har följande inledningsstrof:

O Herre gud som all ting skoop,
himmel och stiernor mz sitt loop,
tw stor liws haffuer tu vpsatt,
sool til dagh och måna til natt.

Denna strof har god 4-taktig rytmisering, men ej inom schemat. I G. psb. har den dels bibehållits, dels (med ändring i v. 2 och 4) erhållit en mera regelmässig gång. — Samma ståndpunkt intaga följande psalmer: *Christe som liws och daghen är* (G. psb. n:r 364, hymnen *Christe qui lux*), *Epter gudz skick går thet så til* (G. psb. n:r 363, *Ambrosii* hymn *Te lucis ante terminum*), *Sich frögde nw himmel och iord* (G. psb. n:r 199, hymnen *Exultet celum*), *Jesu tu est wor saligheet* (G. psb. n:r 175, hymnen *Jesu nostra redemptio*) och *Jesu som är wor frelsare* (hymnen *Christe redemptor*). Endast de två sista ha någon afvikelse från det normala stafvelseantalet. Däremot förekommer ofta oregelbunden gång i versen, som i senare psalmböcker antingen bibehållits eller ock blifvit ändrad, stundom genom andra vändningar eller en enkel omflyttning, stundom genom införande af en öfverskjutande stafvelse.

(Forts.)

Två antisemitiska monument i Uppsala domkyrka.

Af Johnny Roosval.

Fig. 1. »Synagoga» å Uppsala domkyrkas sydportal.

Bildstormare, eldsvådor och restaurering ha icke lämnat mycket öfrigt af den skulpturella smyckning, som Uppsala domkyrka ursprungligen ägde. De få återstående styckena böra därför betraktas med desto större uppmärksamhet. De flesta tillhöra den södra portalen, som troligen kom till under inflytande af samma franska element, hvilka gäfvo upphof till koretts plan och som därför utstyrdes med en på franskt vis öfverflödande rikedom på bilder. I arkivolten sitta 12 apostlar och 12 profeter uppkrupna. På liggaren öfver dörröppningarna äro skapelsedagarna skildrade i infällda täljstensreliefer, med klassisk naivitet. Mot trymån, d. v. s. pelaren mellan portens båda halfvor, är enligt franska förebilder en af kyrkans patroner ställd, Sankt Laurentius. I posterna fylla moderna statyer af

Lundberg nischer, som under århundraden stått tomma. Porten flankeras af två »hängtorn». Utmed det västra tornets nedre del går ett band af reliefer, som skildra Adam och Evas historia. Detta är nytt, men gjordt med ledning af medeltida stycken, som suttit på samma plats och hvilka ännu förvaras i kyrkomuseet i tornet. Å hängtornens öfre del finnas två och två nischer, i hvilka ännu de gamla statyer stå, som funnos där närmast före restaureringen. En af dem framställer biskop Henrik, Finlandsmissionären, en annan den heliga Maria Magdalena, en tredje Erik den helige. Den återstående statyn är ädlare bildad än de andra och elegantare draperad. Det är en kvinna. Hon står längst till vänster, iförd en enkel dräkt med lif och kjol i ett, gördlad öfver höfterna. På hufvudet har hon krona, och hennes ögon äro förbundna med en bindel. Hvem är hon? I helgonens händer bruka deras attribut synas, men denna arma har fått sina öfre extremiteter afbrutna strax nedanför armbågarne. De underarmar och händer hon nu har, äro ditsatta af en restaurator. De störa i hög grad intrycket af statyns form och äro naturligtvis dessutom ur innehållssynpunkt missledande.

Fig. 2. »Ecclesia» å münstern i Strassburg.

Ehuru händerna och deras attribut försvunnit, är det dock klart hvad bilden innebär. Från många franska och tyska katedraler känner man motstycken till denna drottning med förbundna ögon och sorgsen hållning. På Strassburgs münster finnes det mest berömda exemplaret. Där är hon som vanligt åtföljd af en pendant, och man vet, att de båda icke äro några vanliga helgon, ej heller världsliga drottningar. De bruka kallas för Ecclesia och Synagoga och representera den segrande kristendomen och den slagna mosaicismen. Om vår staty föreställer Synagoga, böra vi alltså finna kamraten Ecclesia i hennes närhet. Hon finns där emellertid icke. Antagligen har hon en gång funnits, men fallit ett offer för bildstormare eller andra vandaler. Äfven Synagoga har ju varit utsatt för stora faror och har t. o. m. flyttats från sin ursprungliga plats. Redan afbildningen visar,

Fig. 3. »Synagoga» å münstern i Strassburg.

att hon är för hög för den nisch, som nu härbärgerar henne, och hennes egen fotplatta är icke skuren i samma vinklar som nischens golf.

Hvad är ursprungligen meningen med sammanställningen af dessa två kvinnogestalter, och hur kommer det sig, att Synagoga afbildas med bindel för ögonen?

Redan från 900- och 1000-talen, möjligen äfven från 800-talet, äger man framställningar af representanterna för den kristna och judiska religionen, men alltid i samband med korsfästelsen. Kyrkan ses då vid Kristi högra sida; i en kalk uppfångar hon blodet, som rinner ur såret i den korsfästes sida. Ibland är hon krönt och försedd med en fana. På andra sidan korset ses Synagoga. På några af de elfbensreliefer, som här komma i fråga, ser hon häpen på Kristus, på andra vänder hon hufvudet från honom, på en tredje grupp flyr hon förskräckt. Hennes attribut växla: än har hon en liten krenelerad byggnad, än en fana med bruten stång. Men bindeln för ögonen saknas.

Ecclesias uppträdande anspelar tydligen på det kristna mäss-offret. Alltså skulle Synagoga representera det af Nya testamentet förkastade judiska offret! I senare framställningar händer visserligen, att hon äger på en dylik tolkning tydande attribut — en bock eller en offerknif. Men i de äldsta miniatyrerna och relieferna, där typerna först konstituerats, är hon utan sådana kännemärken.

Tysken Paul Weber har i ett litet förträffligt arbete om »Geistliches Schauspiel und christliche Kunst»* sammanfört hithörande konstverk och därmed sammanhängande ställen i medeltida kyrklig litteratur och har funnit, att här, såsom oftast, litteraturen först skapat de typer, som konsten sedan vidare utvecklats. Kyrkan kallas ju redan i de paulinska brefven »Kristi brud», hvilket uttryck sedermera blir rent stereotyp. För sammanställningen Kyrka — Synagoga finnes dock intet exempel i litteraturen förrän 400-talet, då »Altercatio Ecclesiae et Synagogæ» troligen författades. Men denna skrift stäm-

* Stuttgart 1894.

mer desto bättre öfverens med de äldsta miniatyren och relieferna.

»Altercatio», det är »Grälet mellan Kyrka och Synagoga», ansågs (med orätt) som författad af Augustinus och njöt därför stort anseende under medeltiden. Den ger i dialogform en delvis med svårbegripliga spetsfundiga juridiska fraser späckad dispyt om äganderätten till världen. Synagoga framhåller sina anor, som ge henne företrädesrätt gentemot den unga Ecclesia, hvilken hon bespottar, emedan hon »lefde i skogen på barbarers sätt, under det att Synagoga härskade i Jerusalem med spira, purpur och legioner». »Väl vet jag», svarar Ecclesia, »att dina vapens och sköldars skimrande glans störtade konungar. Jag känner din forna makt. Men nu är jag högre än alla andra, och du, fordom i purpur höljda drottning, ligger för mina fötter. Fordom var du härskarinna, nu är du min tjänstekvinna.» För detta djärfva påstående fordrar Synagoga bevis, och Ecclesia lämnar sådana dels i form af citat ur Gamla testamentet, dels genom att peka på det faktum, att romerska riket nu vore kristet. »Kasta blott en blick på legionernas fälttecken med Kristi namn!» Allt emellanåt ökar hon enligt traditionell kvinnologik elden i bevisföringen genom att påpeka dess slutliga resultat: »Och för resten så är jag drottningen, jag är Herrens brud, Han har krönt mitt hufvud och hängt purpurmanteln öfver mina axlar.»

Synagogan personifierar här judendomen såsom en stads- eller nationalgudomlighet à l'antique ungefär på samma sätt som det sörjande Jerusalem eller den fångna Judæa på mynt, präglade af Vespasianus och Titus. På den artens personifikation tyda ock de äldsta bildliga framställningarnas attribut — den ofvan nämnda byggnaden med tinnarna, skölden och fanan. Ja på en elfenben har hon t. o. m. en legionär i sällskap för att komplettera öfverensstämmelsen med »Altercatios» skildring (»Synagoga härskade i Jerusalem — — med legioner»).

Denna »Altercatio» är det tydligaste litterära motstycket till paret Triumferande Kyrka — Sörjande besegrad Synagoga. Det finnes kyrkliga skådespel, som ännu tydligare visa samband med konstens Ecclesia och Synagoga. Men de tillhöra en senare tid. Altercatio går däremot i tiden före hvarje den bildande konstens behandling af de båda personifikationerna.

Men hvarför återgifver konsten denna tvist så ofta i samband med Kristi passion? Det förklaras genom samband med liturgien. Under passionstiden, i långfredags- och påskaftons-ritualen upprepades

flera gånger uttryck såsom »Jerusalem, Jerusalem, omvänd dig till din Gud!» Äfven andra liturgiska ställen sätta Ecclesia och Synagoga i förhållande till korset, och det har väl varit möjligt, att *Altercatio* själf föredrogs under gudstjänsten i samband med skildrandet af Kristi lidande.

Vår bild torde stamma från omkring 1300; de båda Strassburgstatyerna från 1200-talets förra del. F. ö. förekomma dylika bilder rätt ofta, men hufvudsakligen blott i Rhendalen och i Frankrike. För Sveriges fastland är den uppsaliensiska Synagoga, så vidt jag vet, ett unicum. Däremot förekomma Ecclesia och Synagoga i ett par gottländska kyrkor (Burs och Eskelhem).

Hur kommer det sig, att Ecclesia och Synagoga varda särskildt populära vid vissa tider och i vissa länder? Af det skälet, att hela kontroversen mellan dem båda är en *antisemitisk* dikt, som därför särskildt gärna upprepas, citeras, parafrastras och illustreras i länder och under tider med stark antisemitisk rörelse. Strax efter den tid, som de första kyrkliga, verkligt skarpa judeförföljelserna började (i slutet af 800-talet), synas de första bilderna af den besegrade Synagoga; och i Rhentrakten, där under korstågens tid judehatet kulminerade, finnas de flesta monumentala »Ecclesia et Synagoga». Från Sveriges medeltid är ingen antisemitism bekant. Därför är ock hos oss bilden af den besegrade Synagoga så ovanlig. Om det nu fanns någon antisemitism (och alltså någon judendom) i Sverige, var den alltså koncentrerad i Uppsala, där Synagogabilden finns? Det följer alls icke. Å domkyrkan arbetade i byggets begynnelse, som vi veta, en fransk bildhuggare Etienne de Bonneuil med parisiska gesäller. Motivet är alltså antagligast helt enkelt en fransk import, utan någon rot i inhemska föreställningar.

Under motivets blomstringstid är Synagoga liksom å vår staty försedd med bindel för ögonen. Man kan säga, det betyder, att hon är blind för kristendomens sanningar.

Men hvarför har just detta sätt att karakterisera henne valts? Intet i våra liturgiska texter tyder särskildt härpå. Visserligen finnas skådespel från 1400-talet, i hvilka dispyten mellan Kyrka och Synagoga slutar så, att den förra binder en duk för den senares ögon. Men på 1400-talet har Synagoga i den bildande konsten redan i minst 300 år uppträdt med bindel, och skådespelet rättar sig här väl efter monumenten, icke tvärtom. För målningars och skulpturers bindel böra vi söka en annan förklaring. Den af Paul Weber gifna synes mig, om än synnerligen hypotetisk, dock mycket fyndig och värd upp-

märksamhet. Han påminner om motivets speciellt starka förekomst i trakten af Rhen. Nu händer det ofta, att gamla hedniska folkbruk kristnades till kyrkliga upptåg. *Altercatio* förekom, anser Weber, som kyrkligt dramatiskt upptåg redan tidigt i dessa trakter. Å andra sidan förekom där liksom mången annorstädes ett äldre folkbruk af hednisk upprinnelse, ett upptåg som spelades vid vårbrytningen och som i form af ett *gräl* mellan vår och sommar invigde den varma årstidens inbrytande. Det är samma sed, som här i Sverige återfinnes såsom *majgrefvens tornering*. Vinterns och sommarens representanter gräla, strida slutligen med hvarandra, och striden slutar alltid med den förres nederlag. Det är ju en parallell till striden mellan Nya och Gamla testamentet. I litteraturen skildras ofta Synagoga som gammal och dåligt klädd, under det att Ecclesia beskrives som behagfull och ung.

»Ich bin die christenlich sannung
Ein diern demutig frei und jung»,

heter det i ett fastlagsspel. Majgrefvefesten begicks ju vid vårens början, d. ä. vid *påsk*, då äfven Synagogas och Ecclesias *Altercatio* särskildt var på tapeten. Och just i Rhentrakten förekommer en passus i de visor, som åskådarne till Vinterns och Sommarens kamp sjöngo, hvilken är särskildt betydelsefull:

». . Jajaja, der Sommertag ist da
er kratzt dem Winter die Augen aus
und jagt die Bauern zur Stube hinaus . . .»

Och ännu sjungs i Heidelberg:

»Stab aus, Stab aus
blas dem Winter die Augen aus!»

Jag lämnar frågan hvad bländandet har för betydelse i Majgrefvegrälet. Det fanns där emellertid och kan mycket väl ha tillgått så, att Vinterns ögon bundos för med en bindel. Därifrån kan bruket ha inträngt i de ur *Altercatio* utvecklade dramatiska upptågen, som alltså skulle begagnat sig af de hedniska värfesternas rekvisita.*

* * *

»Synagoga» har varit jämförelsevis litet bemärkt. Jag tror icke någon funderat öfver hennes betydelse. Det kommer sig af att hon är ställd högt upp, och därför är svår att med obehäpnadt öga iakt-

* Ofvanstående ämne har förf. förut behandlat i en artikel i Svenska Dagbladet, hvilken delvis med denna tidnings benägna samtycke här aftryckts.

taga. Men inne i kyrkan finnes en serie af reliefer, bekväma att studera och fulla af kuriösa framställningar. Det är konsolerna i koromgången. De ha varit föremål både för vetenskapsmäns tolkningar och för populära gissningsförsök. Författaren till dessa rader står i begrepp att från trycket utgifva ett tolkningsförsök af denna reliefserie, och då en af konsolerna innehåller en framställning, som till sitt innehåll är besläktad med den nyss skildrade Synagoga, har det synt mig lämpligt att med vederbörligt tillstånd ur det nämnda snart utkommande arbetet lämna ett citat angående konsolen i fråga. (Bokens titel är »Legender och symboler i Uppsala domkyrkas koromgång»; den utgifves som Föreningens för bokhandtverk publikation.) Jag citerar ur ett kapitel, benämndt »Judesuggan»:

»I vänstra hörnet ett svinhufvud, i det andra en våldsamt öfverdrifven judisk profil med knollrigt hår, kroknäsa och galoschhaka; däremellan och på gaflarna ett virrvarr af komiska ansikten och spetsiga hattar, af sprattlande ben, fladdrande rockar, en afblåst hufvudbonad och en väldig svinkropp. Ur detta kaos, flätadt som — man är frestad att säga — nordisk-irisk djuornamentik, urskiljes, att de två på marken liggande personerna suga djurets spenar, att den ena af de i denna skandalösa situation befintliga männen är naken och ligger med halsen mellan suggans bakben (halsen är onaturligt lång), att han kastar benen i vädret som ett belåtet dibarn och lägger handen på strupen, såsom den gör, som betygar sin förnöjelse med en njuten dryck. Vidare urskiljes, att figuren med galoschhaka sväfvat i luften öfver den sistnämnde, att hans hatt är afblåst, men fasthålles medelst ett band omkring hakan, och att han med högra handen håller fast i suggans svans. Framför djuret, det vill säga på konsolens vänstra gafvel, serverar en med rättarkrans prydd man suggan ekollon på en skål. Ollonen äro plockade från trädet bredvid. Suggan fattar med båda frambenen ekollonhögen, mumsande.

Rörelsen är öfverdrifvet stark, det myllrar som maskar i mjuk ost. På ett fyndigt sätt är det komiskt orgieartade förenadt med den dekorativa sammanflätningen. Flätningens stödpunkter bildas af hornhufvudena, hvilka på romanska kapitalers sätt spela de antika volutornas roll.

Scenen föreställer icke, som den muntliga traditionen i Uppsala anger »abbotar diande en sugga», hvilket skulle symbolisera, att de suga musten ur församlingen: en arbetare här i Uppsala har berättat mig, »att det var tre präster som sökte ett fett pastorat — —». Brunius påpekar redan och efter honom Nyblom, att dräkterna icke tyda

på andliga, utan på lekmän. Hildebrand har först betecknat gruppen riktigt: *judar diande en sugga*. Under både romansk och gotisk tid betecknades juden, i verkligheten som i konsten, genom spetsig hatt, och det är en i Tyskland utbredd art af hån mot judendomen, denna rätt karikerade bild af judar, som med förnöjelse suga sin näring ur mosaismens oreña djur par préférence, svinet.

Scenen förekommer i en del exemplar i Tyskland, uppräknade i Ottos och Bergners medeltidsarkeologiska handböcker. De flesta uppräknade monumenten synas härröra från 1300- och 1400-talen. Äldre än vår relief är säkert åtminstone ett, en kapital i förhallen till domen i Magdeburg. Det är anmärkningsvärdt, att motivet icke iakttagits någonstades i Frankrike. Äfven i Sverige är det för öfrigt föga känt. En därom påminnande framställning i Husby-Sjutolfts kyrka af Albertus Pictor från 1400-talets slut är den enda i den vägen observerade.

Det är nu utan vidare tydligt, att bilden måste uppfattas som en begäbbande framställning af judendomen. Hvarför sättes den i kyrka? Det är icke så underligt, om man afstår från att uppfatta den som en modern antisemitisk skämttidningsbild och i stället betänker, att den medeltida antisemitismen var en *kyrklig* rörelse, och att judendomen ur medeltida synpunkt var en *last*, hvilken, liksom med andra laster skedde, borde i förlöjligande, afskräckande framställning få sin plats bland kyrkans instruktiva utsmyckning.»

Alltså ännu ett antisemitiskt monument bland Uppsala domkyrkas skulpturer. Det härstammar från kyrkbyggets äldsta period, slutet af 1200-talet eller början af 1300-talet. Statyn å södra portalen tillhör troligen ungefär samma skede. Men hvilken skillnad mellan uppfattningarna i de likasyftande skulpturerna! »Judesuggan» är den mest gement grofva nidbild. »Synagoga» är en aktningsfull skildring af en ädel, men besegrad motståndare.

Ursprunget till den senare personifikationen är efter Webers undersökning i det närmaste klar. Så icke med judesuggan. Motivet är okänt intill 1200-talet, men förekommer sedan ända in i reformationstiden i skulpturer och på flygblad. Jag kan icke påvisa dess genesis, endast analoga företeelser inom andra områden. Det var under medeltiden liksom bland våra dagars pöbel ett omtyckt skämt att reta juden genom att fråga honom, om han tyckte om fläsk, o. d. I Stobbe's »Die Juden in Deutschland» meddelas tyska föreskrifter från medeltiden om huru skulle förfaras, för att en af en jude inför domstol aflagd ed skulle anses giltig. Juden tvangs att vid edens afläggande

jämte iakttagandet af andra pinsamma formaliteter *stå barfota på en svinhud*. Det förekom, att en judisk brottsling blef släpad till afrättsplatsen med en *svinhud* under sig. Högsta potensen af den sortens hån vore att tvinga juden att betrakta sig som svinets dibarn. Det är möjligt, att något dylikt förekommit i den mot judarne ofta och orättvist använda lynchjustisen. I hvarje fall har konsten applicerat denna vedervärdiga grymhet på de arma spetshattade israeliterna.

Fig. 4. »Judesuggan.» Relief på en konsol i Uppsala domkyrkas koromgång.

Skillnaden mellan konsolreliefens och statyns antisemitism beror på de båda motivens olika uppkomsttid. Den senares typ skapades omkring 900, då man ännu ägde traditioner från det första århundradet med dess hos ett parti åtminstone framträdande föreställning om judendomen som kristendomens nödvändiga förgärd. Jude-suggans typ uppstår, sedan judarne i så många århundraden trakasserats, förhånats, förföljts, pinats och mördats, att man knappast i dem längre såg människor, utan vedervärdiga skadedjursartade existenser, gjorda för att ytterligare smutskastas och förtrampas.

Den uppsaliensiska judesuggan innebär väl dock lika litet som »Synagoga» något minne af en aktiv antisemitism. De äro båda utländska motiv, lätt förklarliga vid det stora domkyrkobygget, där troligen mer än en utländsk konstnär verkat, hvilkens ritbok, fylld med minnen från resor i främmande land, kunde gifva idéer för både egna och andras arbeten.

Om orgelns användning vid gudstjänsten.

Af prosten **Frans Blix** i Ytter-Lännäs.

2 Kor. XI: 19.

I. Kort historik.

Den första orgel, som användes vid gudstjänst, var sannolikt den, som fanns i Jerusalems tempel på Herodes' tid. Den kallades (קִנְיֹוֹן) magrefá och hade ett hundra olika toner, »hvilkas åsklika dån», enligt S:t Hieronymi uppgift, »hördes till Oljeberget och ändå längre.¹» Men om denna orgels användning vid gudstjänsten torde samma regel hafva gällt som rörande alla öfriga därvid förekommande musikinstrument: Psaltare, harpor, cittror, cymbaler, flöjter och trumpeter, hvilka hvarken ledde ej heller beledsagade sången, utan föllo in, där ett *sela* angaf en kadens eller ett mellanspel.² Vid gudstjänsten i synagogan förekom däremot ingen instrumentalmusik alls, vare sig af orgel eller af andra instrument, utan blott sång. Och ännu i dag läser samma förhållande äga rum vid alla de s. k. ortodoxa eller fromma judarnes (קִנְיֹוֹן) gudstjänster i synagogan.

Som den första kristna gudstjänstordningen hade sin rot i den judiska synagogans, är det helt naturligt, att vid de kristnas gudstjänster icke förekom någon musik på orgel eller på andra instrument under de första århundradena.

Karl den store var den förste, som lät uppsätta en orgel i en kristen kyrka, nämligen i Aachens katedral. Och två århundraden därefter hade nästan alla katedraler och större kyrkor i Västerlandet orglar. Om man får tro J. H. KURTZ', FREDR. HAMMERICHS, C. A. CORNELII m. fl. kyrkohistoriska författares uppgifter,³ skulle dessa

¹ »Ab Jerusalem usque ad montem Oliveti et amplius.»

² FRANZ DELITZSCH, *Bibl. Comm.* über die Psalmen, 3. Aufl. sid. 24. 25 not 3.

³ KURTZ, *Lehrbuch der Kirchengeschichte*. Mitau 1868 s. 260. »Sie hatte z. B. nur 9—12 Töne und die Tasten waren so schwerfällig, dass sie mit der Faust niedergeschlagen werden mussten.»

GEORG RIETSCHEL, *Die Aufgabe der Orgel im Gottesdienste bis in das 18. Jahrhundert*, s. 6. »Welcherlei Gebrauch zunächst von dem Werke gemacht wurde, dessen Tasten, höchstens zehn an der Zahl, mit den Fäusten niedergedrückt wurden, ist nicht leicht zu bestimmen.» *Densamme, Lehrbuch der Liturgik*, sid. 147.

orglar hafva haft endast 9 till 12 tangenter och däremot svarande toner; därtill skulle ock deras mekanik ha varit så dålig, att de få tonerna kunde frambringas blott därigenom, att organisten slog på tangenterna med knytnävarna eller med klubbor.¹ Men dessa uppgifter förefalla mig mycket otroliga. Ty först är det otroligt, att den bysantinske kejsaren skulle hafva skänkt den västerländske härskaren en så liten och dålig orgel, då orglar »med ett hundra olika toner» i Österlandet blifvit förfärdigade sedan många århundraden. Vidare är det, såsom G. RIETSCHERL anmärker, icke lätt att förstå, hvilken nytta en sådan orgel skulle göra i en kyrka vid en gudstjänst. Slutligen synes mig icke otroligt, att ifrågavarande uppgift uppkommit genom missförstånd rörande ordet »pulsare», som i den tidens skrifter begagnas vid tal om orgelspel. Ordets makt öfver tanken är, som bekant, ganska stor. »Pulsare» betyder ovedersägligen slå. Men »slog» man orgel (med knytnävarna eller annat), när man spelade på den, så är det ju antagligt nog, att tangenter och toner ej kunde vara flera än tio eller tolf. Men »pulsare» betyder äfven — likasom det motsvarande hebreiska פִּלְסָרָא — helt enkelt spela på ett instrument och är i synnerhet det tekniska ordet för spelande på alla slags blåsinstrument: t. ex. pulsare tibia, hvilket betyder spela eller blåsa flöjt. Ett blåsinstrument är ock orgeln. — Vare härmed huru som helst, säkert är, att detta storartade och invecklade instrument har under tidernas lopp allt mera förbättrats i alla afseenden, och i synnerhet har dess mekanik blifvit allt bekvämare och lättare att handtera. Äfven dess användning vid gudstjänsten har tilltagit mer och mer under tidernas lopp. Om än detta instrument till att börja med användes allenast till att helt enkelt anslå tonen åt den sjungande prästen och kören, blef dess användning snart utvidgad till att genom ett *proludium* försätta dem, som skulle sjunga, i den rätta tonen och tonarten. Det äldsta bevis man har därpå, att dess användning ytterligare tilltagit så, att orgeln börjat *beledsaga* sången vid gudstjänsten, är från 1377, då, enligt en tillförlitlig uppgift, prästerskapet i Magdeburg vid ett högtidligt tillfälle »sjöng Te Deum med orgeln». Småningom tilltog detta bruk af orgeln, så att den beledsagade *all* sång af kören och all mässning af prästen. Men, som detta tycktes vara ett alltför vidsträckt bruk af orgeln, så på-

¹ Se ock ABRAHAM MANKELL, *Musikens historia*, I delen sid. 214, där det heter: »Man kunde icke såsom i våra dagar nedtrycka tangenterna med fingren. Härtill behöfdes knytnävarnas hela kraft. Tangenternas fall var 12 tum djupt. Man sade ock icke spela, utan *slå* orgeln». Ännu år 1690 utgafs i Augsburg »en kort men grundlig anvisning att väl *slå* orgeln».

bjöd en synod i Augsburg år 1567, »att allt, som tjänade till de troendes lärande och undervisning, såsom epistel, evangelium, symboler och Fader vår, skulle så läsas och sjungas, att de närvarande kunde tydligt höra och uppfatta hvarje ord, och att orgeln därför under tiden skulle vara tyst!»¹ Men såsom ett tillbörligt bruk af orgeln anses i allmänhet, att han *omväxlar* med körsången, så att kören sjunger en vers ensam och orgeln spelar den andra versen o. s. v. Dock med någon inskränkning. Så bestämde t. ex. synoden i Reims år 1564, »att tron skall hel och hällen sjungas af kören ensam och ej i omväxling med orgeln».²

Från Karl den stores tid intill reformationen har orgelns användning vid den *västerländska* kristenhetens gudstjänster sålunda allt mera tilltagit. Om vi bortse från de ingalunda sällsynta fallen, då han missbrukades till att under gudstjänsten utföra ej blott världslig utan t. o. m. lättfärdig musik, och blott fästa oss vid den användning af honom, som var allmänt rådande och gillad, så bestod denna uti

1. præludium,
2. beledsagande af en del af körsången och
3. utförande af vissa sångstycken omväxlande med kören.

Reformationen bildar epok äfven på gudstjänstordningens område och sträcker jämväl här sina verkningar ej blott till de länder och församlingar, som omfattat dess grundläror, utan äfven till den romerska påfvekyrkan. Gudstjänstens förrättande på modersmålet, predikan såsom en integrerande del däraf, nattvardens fullständiga utdelande äfven åt lekmän samt församlingssången, se där de viktigaste nyheter, som reformationen medförde, eller rättare de ursprungliga beståndsdelar i den kristna gudstjänsten den åter införde. Alla dessa urgamla »nyheter» äsyftade ett och samma mål: att från en för menigheten obegriplig ögon- och öronfägnad, ett af prästerskapet inför församlingen utfördt skådespel, hvartill den kristna gudstjänsten nedsjunkit, omdana den till en »förnuftig» gudstjänst, till en gudstjänst i hvilken hela församlingen, både prästerskap och menighet, kunde deltaga ej blott med ögon, öron och andra lemmar och sinnen, utan ock med sitt förnuft, med själ och hjärta.

Inom de flesta reformerta församlingar afskaffades därför snart både orgel och kör och ersattes af den enstämmiga församlingssången.

¹ »Interea vero a modulibus organicis abstinenceatur».

² »Symbolum fidei totum a choro, non alternatim ab organo canendum.»

Inom de lutherska församlingarna, som i allmänhet gått långsammare och varsammare till väga med att rubba gamla, gängse sedvänjor och med att införa nya ordningar, bibehöll man till att börja med både orgelmusik och latinsk körsång, men man tillade en och annan psalm eller sång på modersmålet, som då sjöngs af hela församlingen enstämmigt och utan orgel. Denna varsamhet gillade ock doktor MARTIN LUTHER. Det kan man se af hans svar till landt-grefven Filip af Hessen, som i full öfverensstämmelse med Luthers »*Tyska mässa*» låtit utarbete en kyrkoordning för sitt land, den s. k. Homburger-kyrkoordningen, hvilken han öfversändt till Luther (1526). Denne gillar den naturligtvis, men han afråder dock från dess införande; och han säger därvid bland annat: »Icke ens hos oss i Sachsen kan jag ännu vara så dristig att förelägga en så stor mängd lagar, ty jag vet väl, att om lagar för tidigt anbefallas till efterlefnad, de sällan hafva framgång. Föreskrifva och efterlevva äro vidt skilda saker. Därför är bättre att hålla måtta. Korteligen: litet och godt. »*långsamt och alltid framåt*». Men för att bibringa en riktig och lefvande föreställning om den varsamma långsamhet — jag ville nästan hellre säga ängsliga försiktighet —, hvarmed de lutherska församlingarnas ledare tillämpade reformationens läror och grundsatser på gudstjänstordningen, vill jag ytterligare anförä en beskrifning af WOLFGANG MUSCULUS på två ev. lutherska gudstjänster i Sachsen, som han år 1536 bevistade. Den förra, som hölls i Eisenach på söndagen Cantate, beskriver han sålunda:

1. Först sjöngs på latin af gossar och skolläraren Introitus, nämligen »Cantate Domino» helt och hållet enligt påfviskt sätt och på särskildt rum i koret.

2. Härefter tillades »Kyrrie eleyson», under hvilken sång någon, omväxlande med kören, spelade på orgel.

3. För det tredje sjöng en präst, som var klädd på papistiskt sätt, och som stod vid ett likaledes med uppsatta ljus och annat dylikt prydt altare, på latin »Gloria in excelsis Deo», hvilken sång kören och den, som spelade på orgeln, växelvis fulländade.

4. Då denne slutat, sjöng prästen, med ansiktet vändt till altaret och med ryggen till folket, på tyska en s. k. collecta, hvarefter han, vänd till folket, omedelbart fortsatte med att läsa en text ur Jakobs bref på tyska.

5. Därefter spelades åter på orgeln, hvarpå kören sjöng »Victimæ pascali» etc., och menigheten föll in: »Christ ist erstanden».

6. Härpå sjöng prästen evangeliitexten, nämligen: »Nunc, vero vado ad eum, qui me misit», med ansiktet vänt till menigheten.

7. Efter denna textläsning spelades på orgeln, hvarpå församlingen sjöng: »Wir glauben all in eynen Gott».

8. Sedan dessa stycken blifvit sålunda utförda, predikade Justus Menius, klädd såsom gemene man, utan någon särskiljande ämbetsdräkt.

9. Efter predikans slut uppmanade en i prästerlig skrud klädd tjänstförrättande från altaret att bedja för några särskildt angifna angelägenheter, därvid han ock anförde Kristi löfte: »Hvad helst I bedjen Fadern» o. s. v.

10. Därpå erinrade han med få ord om nattvardens instiftelse, sjöng så instiftelseorden först om brödet, hvarunder han, h. o. h. på de påfviskes sätt, upplyfte brödet, då emellertid menigheten fallit på knä, därefter om kalken, hvilken han likaledes upplyfte, sedan lästes Kristi ord till slut. Sedan detta blifvit sålunda utfördt, spelades på orgeln och sjöngs, omväxlande med den, af kören »Agnus Dei» (= O Guds lamm), hvarunder kommunicerades. Efter kommunionen sjöng prästen en bön, med ansiktet vänt till altaret, hvarefter han lät folket gå, sedan han, vänd till menigheten, hade mässat en välsignelse.

11. Slutligen sjöng kören på tyska »Da pacem, Domine (= För-län oss, Gud, din helga frid o. s. v.), under det att allt folket gick sin väg. — Och så var den förrättningen slutad.

Den senare gudstjänsten, som han på söndagen Exaudi bevistade i Wittenberg, förlopp sålunda:

1. Först spelades Introitus på orgeln, hvarefter den sjöngs af kören på latin enligt papisternas sätt, och under tiden framträdde ur sakristian den tjänstförrättande (prästen) klädd i prästerlig skrud, och sedan han tillsammans med klockaren (= famulus ædituus) böjt knä framför altaret, gjorde han sin syndabekännelse, och efter syndabekännelsen trädde han upp till altaret till boken, som enligt de påfviskes sed låg på högra sidan.

2. Efter Introitus spelades på orgeln och sjöngs omväxlande af gossar Kyrie eleyson, hvarefter den tjänstförrättande sjöng Gloria in excelsis, hvilken sång växelvis utfördes på orgeln och af kören.

3. Därpå sjöng den tjänstförrättande från altaret: »Dominus vobiscum», och kören svarade: »et cum spiritu tuo». Härpå följde dagens collecta på latin, hvarefter han sjöng episteln på latin.

4. Så spelades på orgeln, hvarpå kören sjöng: »Herr Gott Vater wohn uns bey etc.» (= Gud trefaldig, stätt oss bi etc. (?))

5. Efter sångens slut reciterades af officianten söndagens evangelium från altarets vänstra sida, såsom papisterna pläga, och det på latin.

6. Därefter spelades på orgeln, och därpå sjöngs af kören: »Wir glauben all an eynen Gott» (= Vi tro på en allsmäktig Gud).

7. På denna sång följde predikan . . .

8. Efter predikan sjöng kören på latin: »Da pacem, Domine», hvarmed förenades en bön om fred af prästen från altaret på latin . . .

9. Följde så kommunionen, som officianten började med att mäsja Herrns bön på tyska. Därefter mässade han instiftelseorden till nattvarden på tyska, med ryggen vänd till menigheten; först orden om brödet, hvilket han vid ordens reciterande upplyftade under klingande med klockan, därefter likaledes orden om kalken, hvilken han också upplyftade under klingande med klockan. Strax därpå kommunicerades . . . Under kommunionen sjöngs Agnus Dei på latin. Sedan Agnus Dei sjungits, sjöngs en tysk sång: Jesus Christus etc. (= »Jesus Kristus är vår hälsa» etc.), »Gott sey gelobet etc.» (= »Gud vare lofvad och af hjärtat prisad» etc.). Kommunionen avslöt officianten med en på tyska mässad tacksägelse, hvarpå han vände sig till menigheten och välsignade den sjungande: »Der Herr erleucht sein Angesicht über euch» etc. Och så var mässan slut.¹ — Dessa beskrifningar äro mycket och i många afseenden lärrika. Men för vårt föresatta ämne må det vara nog att påpeka den nyheten, att vid dessa gudstjänster psalmer och andliga sånger sjöngos äfven på modersmålet, och det ej blott af kören utan äfven af församlingen. Före reformationen voro inom den västerländska kyrkan alla gudstjänstens delar, äfven psalmerna och sångerna, affattade på latin och förbehållna åt prästerskapet, det högre och det lägre (inclusive korgossarne). Endast uti »Kyrie eleison» fingo lek-männen eller församlingen instämma,² och det blott vid gudstjänster utom kyrkans vigda rum, såsom vid processioner och dylika tillfällen, enligt KURTZ.³ Äfven må uppmärksamheten fästas därpå, att de anförda berättelserna förmåla intet om orgeln såsom en sångens be-

¹ Se G. RIETSCHEL, Die Aufgabe der Orgel im Gottesdienste sid. 19, eller Annal, Luth. (ed. Kolde 1883) sid. 217 och 226.

² K. BUCHRUCKER, Der Gesangbuchsunterricht, sid. 89.

³ Lehrbuch der Kirchengeschichte. Mitau 1868, sid. 260.

ledsagare, än mindre ledare. Tvärtom säga de uttryckligen, att kören eller församlingen sjunger allena omväxlande med orgeln eller *sedan* orgeln har spelat.

Vid de evangeliskes gudstjänst tillväxte under det 16:e århundradets (1500-talets) förlopp psalmerna och de andliga sångerna på modersmålet allt mer i antal och utträngde småningom dem på latin. Men under hela detta århundrade, reformationsskeket, hvarken leddes eller beledsagades denna sång af orgeln. Tvärtom heter det uttryckligen i de flesta evangeliska kyrkoordningar (K. O.) från denna tid, att organisten icke skall lämnas för mycken tid att spela under mässan, på det att predikan icke måtte lida något intrång, och på det att lekmännen må hafva tid till att med »tysk sång lofva Kristus». Af samma K. O:ar synes ock, att orgelmusiken under detta tidehvarf inom de evangeliska församlingarna beledsagade endast den s. k. figurerade (flerstämmiga) körsången.*

I Strassburgs K. O. af 1598 heter det: »dock skall man för all del se till, att sådan musica figurata och orgeln icke må förhindra eller för länge uppehålla vare sig hela kyrkans gemensamma sång eller den öfriga gudstjänsten med predikan och böners». Af alla kända lutherska K. O:ar från 16:e och 17:e århundradet framgår klart, att orgeln och körens musica figurata (= »cantus figurativus») hörde ihop, men att i fråga om församlingssången orgeln icke hade något annat att göra än att genom ett förspel af melodien angifva, hvilken psalm skulle sjungas. Ty vid det ringa antal psalmer på modersmålet, som då för tiden begagnades, var detta orgelns förspel det enklaste och lämpligaste sättet att angifva den psalm, som för hvarje gång skulle uppställas. Någon gång kunde orgeln ock, om en psalm bestod af många verser, få, till omväxling och hvila för de sjungande, midt under psalmsången falla in vid slutet af en vers och åter en gång spela melodien. Men aldrig fick han leda eller beledsaga församlingssången.

Utvidgningen af orgelns användning vid gudstjänsten under det 18:e och 19:e århundradet har småningom fortgått på följande sätt. Den genom reformationen återuppväckta församlingssången var, i likhet med den ursprungliga, fornkristliga psalmsången, enstämmig. Däremot var körens musica figurata oftast flerstämmig. Melodien

* »Den Cantus firmus oder die Melodie sang die Gemeinde einstimmig und die Sänger auf dem Chor — nicht die Orgel, die im Reformationszeitalter bloss dem Kunstgesang zur Stütze und Begleitung diente — begleiteten ihn in mehrstimmiger Harmonie.» KURTZ' *Lehrbuch der Kirchengeschichte* 1868, sid. 506.

låg då i *tenoren*, som just däraf har sitt namn. Den närmast högre stämman kallas *alt* af det latinska *altus* (= hög); *sopran*, af det latinska *superius* (= högre), var den närmast högre stämman. För att låta melodien tydligare framstå och för att sålunda förenkla den flerstämmiga sången och därigenom göra det möjligt äfven för menigheten att deltaga och instämma i körsångerna gjorde den württembergiske hofpredikanten LUKAS OSIANDER första försöket att förlägga melodien till sopran (eller diskanten) i sina 1586 utgifna *Fünffzig Geistliche Lieder und Psalmen mit vier Stimmen auf Contrapunctsweise also gesetzet dass die ganze christliche Gemeinde durchaus mitsingen kann*. Denna kontrapunktiska sättning var — i motsats mot den förut gängse s. k. *polyfona* sättningen, hvori hvarje stämma var melodiförande och gick sin själfständiga gång — en väsentligt förenklad *homofon* sådan, d. v. s. alla stämmorna följdes väsentligen åt i samklangande ackord med melodien lagd i öfverstämman. Men följden af detta sträfvande att förenkla och utbreda den flerstämmiga sången blef icke den, som därmed åsyftades, nämligen att bringa församlingen till att sjunga tillsammans med kören och att öfver hufvud lifva, lyfta och fullkomna församlingssången, utan den motsatta, att församlingens sång åter började småningom förkvävas och dö ut. Ty kören, som, där sådan fanns, redan förut alltför mycket visat benägenhet att undantränga den därmed omväxlande församlingssången, började nu, sedan psalmmelodierna blifvit satta för flera stämmor enligt den Osianderska idén, alltmer öfvertaga ledningen af psalmsången, enär församlingen i allmänhet visade sig oförmögen att sjunga flerstämmigt. Då var det man här och där började låta orgeln med sina flerstämmiga ackorder gripa in mer än förr. Hittills hade han blott preludierat och förespelat melodien, innan församlingen uppstämde sin enstämmiga sång. Nu fick han, öfvertagande den förenklade körens uppgift, fortfara att ljuda, äfven sedan församlingssången börjat. Han skulle såsom en öm moder eller en säker lärare beledsaga och leda församlingens stapplande och trefvande försök att följa stämföringen i det harmonimättade orgelspelet. Genom orgelns tillhjälp hoppades man kunna uppnå, hvad man ej vunnit genom den flerstämmiga sångens förenkling och fullkomning, nämligen att få hela församlingen att sjunga psalmerna icke blott unisont utan äfven flerstämmigt såsom kyrkliga körsånger. I detta syfte och på denna väg har orgeln småningom trängt sig fram till den framstående plats i kyrkorna och erhållit den stora betydelse vid gudstjänsten, han numera äger på de flesta ställen, ej blott i det prote-

stantiska Tyskland, utan äfven inom hela den ev. lutherska kristenheten och jämväl inom vår svenska kyrka. Han beledsagar och leder nu oftast all sång vid gudstjänsten: prästens, körens och församlingens.

II. Om orgelmusiken och kyrkolagen.

Sveriges rikets kyrkolags kap. 13, *Om kyrkosång*, lyder så:

§ 1. Uti församlingarna skall man också lofva Gud med sång, spel och musik. De psalmer [.]

§ 2. Musiken på orgorne eller med andra instrumenter måste intet så långt utdragas, att församlingen däraf i sång blifver hindrad att lofva Gud med egen röst, hvilket bör ske ordentligen och samdrägteligen, hvarken för hastigt eller för långsamt; hvarpå kyrkoherden eger inseende hafva. [Ifrån].»

Huru skola orden i den senare § förstås och tolkas? Ser man på ordalydelsen allena, äro tvenne tydningar möjliga. Den ena skulle då vara den, att orgeln, när den beledsagar och leder församlingens sång, ej skall utdraga hvarje ton så långt, eller m. a. o. ej får spela så långsamt, att församlingen icke förmår hålla ut tonerna lika länge och därför icke kan sjunga med, utan således blir hindrad att lofva Gud med egen röst. Den andra tolkningen är den, att den själfständiga musiken på orgorne icke får utföras så länge, icke får upptaga så mycket af den till gudstjänst anslagna tiden, att liten eller ingen tid blir öfrig för *den allmänna församlings-sången utan orgelackompagnement*. Hvilkendera af dessa tolkningar är nu den rätta? Utan tvifvel den senare; om eljes här som annars vid all lagtolkning den regeln skall gälla, att lagens ord skola fattas i den mening, som de hade, då lagen stiftades. Men år 1686, då vår nu gällande kyrkolag utkom, var det utan tvifvel för den svenska församlingen en helt och hållet okänd sak, att församlingens sång beledsagades af orgeln. Ty af samtida K. O:ar i Tyskland, t. ex. i Mecklenburg af 1650 och 1709, i Strassburg af 1670 m. fl., såväl som af företalen till åtskilliga tyska psalm- och sångböcker från denna tid*, kan man se, att orgelackompagnement till psalmsången där ännu ej förekom, än mindre var en vanlig sak. Och mig veterligt finnes intet skäl att antaga, det denna sed inkommit tidigare i den svenska kyrkan än i de tyska församlingarna.

* GEORG RIETSCHEL, Die Aufgabe der Orgel, sid. 60 o. f.

Är således orgelns numera bland oss vanliga oafbrutna ackompannement till psalmsången vid gudstjänsten stridande emot urgammal svensk praxis och ännu gällande kyrkolag? Ja, så ser det ut.

Men äfven »Handbok för svenska kyrkan» har ju på sitt område kyrkolags natur och auktoritet? Visserligen. Hvad säger då den nu gällande handboken om orgelns användning vid gudstjänsten? Jo:

1. Uti 1 kap. 2 Högmässogudstjänsten: »Efter ett orgelförspel, hvarunder prästen träder för altaret* — sjunger församlingen . . . en lämplig psalm eller vers ur psalmboken.»

2. Uti samma kap. och mom. heter det vidare: »Därefter sjunges af församlingen under utdelandet af den heliga måltiden lämpliga psalmer, beledsagade af dämpadt orgelspel.»

3. Uti 12 kap., Huru biskop skall inställas i sitt ämbete, och uti 13 kap., Om invigning till prästämbetet, heter det på sitt ställe: . . . »och kören, sakta beledsagad af orgeln, uppstämmer ps. 132».

Detta är allt hvad handboken innehåller om orgelspel. Endast under utdelandet af den heliga måltiden stadgar den, att *församlingens* sång må beledsagas af orgelspel, men blott ett »dämpadt». För öfrigt gör den icke alls någon ändring uti de föreskrifter om orgelspel, som innehållas i kyrkolagens 13 kap.

Är således det bland oss vanliga orgelackompannementet till psalmsången verkligen formaliter stridande emot gällande lag och författning? — Ja, verkligen.

Att ett så lagstridigt liturgiskt handlande idkeligen upprepas vid hvarje allmän gudstjänst i de allra flesta församlingar i vårt land är en högst betänklig sak. Ty det vänjer vid själfsväld och inympar förakt för allmän lag och fastställd ordning både hos menige man och hos prästerskapet.

Hvad är då att göra? Jo, att bringa kyrkolag och kyrklig praxis i öfverensstämmelse med hvarandra. Men det kan ske på två olika sätt; antingen så att kyrkolagen ändras till likhet med praxis eller så att praxis ändras till likhet med lagen. Om dessa båda olika utvägarna skola bedömas efter den större eller mindre svårighet, med hvilken man på hvardera kan nå det närmaste målet: öfverensstämmelse mellan lag och praxis, då torde man böra gifva företräde åt den först anvisade, nämligen att ändra lagen efter praxis. Ty denna gängse praxis har så afgjordt flertalet af våra församlingars

* »Då orgel saknas, träder prästen för altaret vid sammanringningens slut.»

medlemmar och präster och organister och klockare och kantorer på sin sida, att det antagligen skulle gå mycket lätt att på kyrkomötet få igenom ett förslag om ändring af kyrkolagens 13 kap. 2 § i nyss nämnda syfte. Ja, den allmänna meningen om nyttan och nödvändigheten af den nu vanliga användningen af orgeln vid gudstjänsten är så obetingad och tvifvelsfri, att det för den största delen både bland präster och lekmän, både bland musikaliska och omusikaliska personer, både bland varma, ljumma och kallsinniga kristna i vår svenska kyrka gäller såsom ett axiom, att den nu bland oss öfliga orgelmusiken är en lika nödvändig beståndsdel af våra gudstjänster »som kläppen i en klocka».

Men lättaste utvägen är icke alltid den bästa. Och ett underligt axiom är det nyss nämnda om orgelmusikens nödvändighet vid den kristna gudstjänsten. Ty vore det sant, så vore därmed domen fäld ej blott öfver alla de kristnas gudstjänster, som ännu i våra dagar hållas utan orgelmusik, utan äfven öfver alla kristna gudstjänster, som under alla århundraden från den kristna kyrkans begynnelse till Karl den stores tid hållits, under hvilka ingen kristen kyrka hade någon orgel, ja nästan öfver alla kristna gudstjänster, som någonsin hållits före det 18:e århundradet. Ty då först började orgeln användas så, som han nu begagnas vid våra gudstjänster, nämligen till att leda och beledsaga församlingens psalmsång. Så många seklers tradition kräfver en viss respekt. Af respekt för denna gamla kyrkliga tradition tillåter icke den grekisk-katolska kyrkan musik vare sig på orgel eller andra instrument vid sina gudstjänster. I följd af samma respekt sakna äfven i den romersk-katolska kristenheten två ryktbara kyrkor orgel, nämligen det Sixtinska kapellet i Rom och en kyrka i Lyon.* Visserligen kan man tillmäta den kyrkliga traditionen för stor vikt och betydelse. Men att våga sätta i fråga och att undersöka om orgelmusiken, som först i det 9:e seklet inkommit i den västerländska delen af kristenheten, och som först i det 18:e seklet börjat leda och beledsaga all sång vid den lutherska kyrkans gudstjänster, är en sund utveckling af den kristna gudstjänsten eller en skadlig utväxt därå, det torde väl ändå icke kunna anses såsom en för hög uppskattning af en gammal, allmän kyrklig tradition. Allenast må man se till, att man låter undersökningens resultat bestämmas icke af traditionens vittnesbörd eller af andra biomständigheter, utan

* Enligt grundsatsen: »Ecclesia Lugdunensis novitates non recipit» (= Kyrkan i Lyon antager inga nyheter).

af orgelmusikens egen natur och den kristna gudstjänstens idé samt deras inbördes förhållande.

III. Orgelmusiken och den kristna gudstjänsten.

Den kristna gudstjänsten är en allmän sammankomst af kristna i Jesu namn för att tillbedja Gud i anda och sanning, uppbyggas i Kristi tro samt befästas i gemenskapen med Herren och med hvarandra inbördes.

»Allmän» kallas denna sammankomst, emedan den är öppen och tillgänglig för alla kristna, som vilja däri deltaga. »I Jesu namn» vill säga i tron på Jesus Kristus och för hans sak. »Och med hvarandra inbördes» är ett led i den kristna gudstjänstens definition, som en tid varit uteglömdt (se t. ex. Evang. luth. Liturgik af U. L. ULLMAN) men nu åter blifvit upptaget (se t. ex. Lehrbuch der Liturgik von G. RIETSCHEL 1900). Enär de kristnas andliga umgänge med hvarandra är en väsentlig beståndsdel i den kristna gudstjänsten, heter det (Ebr. 10: 24 och 25): »Låtom oss akta på hvarandra för att upplifva till kärlek och goda gärningar, icke öfvergifvande våra egna sammankomster» o. s. v. (jfr *Didake* [*Διδαχή*], *IGNATIUS epistola ad Polycarpum* IV: 2). Därför är ock den kyrkliga rörelse i våra dagar, som går ut på att dela de församlingar, som äro så stora, att »deras medlemmar sammankomma till gudstjänst utan att lära känna hvarandra, lefva tillhopa utan att älska hvarandra och skiljas åt utan att sakna hvarandra», väl befogad.

Den kristna gudstjänstens ändamål är 1. Guds tillbedjan i anda och sanning (*προσκύνησις*), 2. församlingens uppbyggelse i Kristi tro (*οικοδομή*) samt 3. den kristnes befästande i gemenskapen med Herren och med bröderna (*κοινωνία*).

De beståndsdelar af gudstjänsten, som äro nödvändiga för uppnåendet af dess ändamål, kallas *väsentliga*. De beståndsdelar, som icke äro ovillkorligen nödvändiga men dock af påtaglig nytta för samma ändamål, kallas *viktiga*. Gudstjänstens väsentliga delar äro bönen, Guds ord och Herrens heliga nattvard. Till dess viktiga delar höra sången, predikan och kollekten. Vid våra gudstjänster förekomma dessutom många ting, af hvilka några äro af ringare men verklig nytta, andra åter af omtvistad nytta, åter andra till och med skadliga, d. v. s. till hinder för uppnåendet af den kristna gudstjänstens mål.

Frågan är nu, till hvilket slag af gudstjänstens beståndsdelar orgelmusiken hör.

Härom äro bland teologerna tu tal. »Ett i hög grad viktigt och kraftigt medel till befrämjande och stödjande af koral- eller församlingssången i den evangeliska kulten blef *orgeln*, ett instrument, hvars utbildning och fullkomning just vid den tid, då reformationen framträdde, tog stora steg framåt, sedan det visserligen redan under medeltiden länge varit känt och delvis ock användts vid den katolska kyrkans kult.» Så säger U. L. ULLMAN i sin *Ev. luth. liturgik* (II del. sid. 169 not. 1). Och i *Kirchliches Handlexikon* von MEUSEL, art. *Orgel*, läsa vi: »Under det att den orientaliska kyrkan nu som förr icke unnar orgeln någon plats vid gudstjänsten och motståndet mot densamma i den latinska kyrkan på mötet i Trident så när hade lyckats att aflägsna honom, så har den lutherska kyrkan, i motsats till de bild- och orgelstormande reformerte, förhjälpit detta instrument till en storartad utveckling, emedan just orgeln är det bästa stödet för församlingssången. Motståndare såsom KLAUS HARMS förekomma blott enstaka.» Men till dessa enstaka motståndare hörer bland andra en CLEMENS ALEXANDRINUS († 220), som säger (Pædag. II: 3, 4), att de kristna bruka blott *ett* instrument: ordet (*λόγος*), och hvarken psaltarespel eller basuner; en THOMAS AB AQUINO († 1272), som skrifver: »Sådana musikinstrument tjäna mera till att bereda njutning än att stämma till innerlig andakt... Men kyrkan tillåter icke musikinstrument såsom...» (Tract. 2,2 quart. 91). Dr MARTIN LUTHER har ingenstädes i sina många skrifter prisat eller rekommenderat orgelns användning vid gudstjänsten, ehuru han var en mycket musikalisk man. Tvärtom säger han i likhet med Thomas ab Aquino, att »orgeln icke väcker utan släcker andakten». Och i sin skrift *Om kyrkans reformation* (1520) yttrar han i kap. XXII om de påfviska prästernas gudstjänster, att »de föra oljud med orgel och choral» (= körsång). Han kallar ock på ett ställe orgeln jämte krucifix, bilder, mässkläder m. m. dylikt »den romerske afguden Baals fälttecken». T. o. m. en påfve (Pius IV) nedsatte (1564) en kommission för att utreda frågan om orgelmusik och flerstämmig sång vid gudstjänsten. Och det säges, att endast den af PALESTRINA enkom för detta ändamål komponerade mässan (Missa Papæ Marcelli) skall genom sin gripande verkan hafva räddat den flerstämmiga sången och musiken för den katolska gudstjänsten. KLAUS HARMS († 1855) skrifver i sin *Pastoraltheologie* II del. 5-talet: »Om det nu åter hände såsom i Schweiz, att folket droge ut för att

slå sönder alla orglar, vet jag icke, om jag ej ginge med. D. v. s. om ett lands församlingar på lagligt sätt rådsloge därom, huruvida de längre skulle bibehålla orglarna eller taga bort dem, vet jag icke, om jag ej skulle rösta för orglarnas borttagande. Ty deras nytta är ringa, deras skadlighet är stor, och intet medel finns, som är i stånd att neutralisera deras skadlighet.» SPURGEON († 1892) säger någonstades: »På många orter anses det lämpligt att åt ett instrument öfverlämna utförandet af ett verk, som tillkommer människors hjärtan, tungor och läppar att utföra, nämligen att lofva Herren. Må det aldrig bli fallet här!»

Dessa namn och yttranden ha blifvit anförda blott såsom exempel. De ej blott bestyrka det gjorda påståendet, att det är tu tal bland teologerna om orgelmusikens nytta vid gudstjänsten, utan de visa äfven, att om motståndarne till orgelns användning vid gudstjänsten än varit »enstaka», de dock varit några bland de ypperste lärarne inom Kristi kyrka, de dock funnits på vidt skilda tider och i allehanda kyrkosamfund.

Skulle vi då icke känna oss manade att en gång bortlägga alla förutfattade meningar rörande denna sak och opartiskt i lugn undersöka, om orgelmusiken, såsom den nu förekommer vid våra gudstjänster, bidrager till uppnåendet af det mål, hvartill den kristna gudstjänsten bör syfta: Guds tillbedjan i anda och sanning, församlingens uppbyggelse på Jesus Kristus och de kristnas bestående i gemenskapen med Herren och med hvarandra inbördes?

De, som anse orgelmusiken vara ett viktigt moment i gudstjänsten, göra det på grund af två förutsättningar, nämligen 1. att den främjar och stöder församlingssången och 2. att församlingssången är en ändamålsenlig beståndsdel af gudstjänsten. Nu måste ju medgifvas, att om dessa båda förutsättningar äro sanna, så är orgelmusikens nytta vid gudstjänsten bevisad. Däremot, om båda de nämnda förutsättningarna äro falska eller om blott endera af dem är oriktig, så saknar påståendet om orgelmusikens nytta vid gudstjänsten grund. Låt oss därför taga dessa båda förutsättningar i närmare betraktande!

Församlingssången är en ändamålsenlig beståndsdel af den kristna gudstjänsten. Denna sats anser jag riktig. Såsom skäl härför må följande anföras. Redan Apg. 4: 24—31 förtälja, att den första kristna församlingen i Jerusalem upphof endräktigt sin röst till Gud och sade: Herre, du är Gud, som har gjort himmelen och jorden» o. s. v. Denna bön, som i 2:a ps. i Psaltaren har sitt bibliska

underlag, sjöngs af församlingen utan tvifvel på samma sätt, som den 2:a ps. och alla heliga skriftord plägade föredragas i judarnes synagogor, nämligen i en mässon, som står på gränsen emellan deklamation och sång. Aposteln PAULUS uppmanade de kristna i Efesus, Kolosse m. fl. ställen att tillsammans med hvarandra sjunga psalmer och lofsånger och andliga visor till Herrens ära, beledsagade ej af musikinstrument utan af hjärtats strängospel (Ef. 5: 19, Kol. 3: 16, 1 Kor. 14: 26). Uti 1 Tim. 3: 16 ha vi förmodligen ett citat ur en sådan fornkristlig församlingssång till Herrens ära. Så är måhända Ef. 5: 14 hämtad ur en lika gammal andlig visa.¹ När PLINIUS SECUNDUS (den yngre) i sitt beryktade bref till kejsar Trajanus talar om de kristnes gudstjänst, säger han, att de hvarje söndag tidigt komma tillsammans och därvid först gemensamt sjunga en växelsång till Kristus såsom till en gud.² Om församlingssångens nytta yttrar sig JOHANNES CHRYSOSTOMUS († 407) sålunda i en predikan öfver 41:a ps.: »Intet förmår så uppväcka själen och gifva henne en sådan lyftning, så höja henne från jorden och så lösgöra henne från kroppens bojar som församlingssången och de rytmiskt satta psalmerna... Paulus säger (Ef. 5: 18): »uppfyllens med Anden», och han tillägger äfven, huru vi skola uppfyllas däraf, sägande: »sjungen i edert hjärta till Herrens ära!» Och AURELIUS AUGUSTINUS († 430) skrifver:³ »När jag erinrar mig mina tårar, som jag ljöt vid din församlings sånger i min återvunna tros första dagar, och att jag jämväl nu röres däraf, icke af sången i och för sig, utan af det som sjunges, när det sjunges rent och på en melodi, som allra bäst passar därtill; så inser jag denna seds stora nytta.» Denna liturgiska sed, som i den österländska kristenheten var urgammal, blef i den västerländska kyrkan först införd af den mediolanske biskopen AMBROSIVS.³ Denna urkristliga församlingssång, som spridt sig öfver hela den västerländska kristenheten och fortlefvat här och där intill våra dagar, kallas därför den Ambrosianska eller, efter påfven GREGORIUS DEN STORE, som fixerade den i skrift, den Gregorianska. Om man än måste medgifva, att de Ambrosianska melodierna äro de, som skönast sammansmälta med de kristnas psalmer, lofsånger

¹ »Carmen Christo quasi deo dicunt secum invicem».

² Cum reminiscor lacrymas meas, quas fudi ad cantus ecclesie tue in primordiis recuperate fidei mee, et nunc ipso quod moveor, non cantu sed rebus que cantantur, magnam instituti hujus utilitatem agnosco. Confessiones Lib. X cap. XXXIII. Jfr. Lib. IX cap. VI.

³ »Tunc hymni et psalmi ut canerentur secundum morem orientalium partium... institutum est; et ex illo in hodiernum retentum, multis jam ac pene omnibus gregibus tuis et per cetera orbis imitantibus.» Conf. Lib. IX cap. VII.

och andliga visor och därför lättast komma dessa att intränga uti och röra deras hjärtan, som höra dem; så kan dock ej nekas, att äfven kristen församlingssång af annan »modulation», af annan ton och tonart, har en synnerlig makt att gripa, röra, lyfta, trösta, vederkvicka och hänföra människohjertat. Därför var ock d:r Luther så angelägen om att återinföra den ur gudstjänsten utträngda församlingssången. Därför hafva ock några ej utan skäl framkastat det påståendet, att Luther genom denna sång vunnit flere för reformationens heliga sak än genom sina skrifter. Därför torde ej vara nödigt, att särskildt påpeka, huru församlingssången bidrager till uppnåendet af den kristna gudstjänstens trefaldiga ändamål *προσκύνησις, οἰκοδομή* och *κοινωνία*. — Desto mera måste man beklaga, att församlingssången inom vår svenska kyrka allt mer aftagit och förstummats. Ja, den har så allmänt tystnat i våra kyrkor, att en stor del af nu lefvande medlemmar af församlingen aldrig hört en kraftig samfälld kristen församlingssång, enär den numera blott i några få kyrkor, kapell och bönehus inom vårt land förekommer. »Man klagar öfver — och detta med rätta — att koralsången i kyrkorna nästan håller på att dö ut.» Så skref redan för en tjugu år sedan »en gammal organist». Enahanda klagan fördes vid samma tid af signaturen HJ. BWD om sången i hufvudstadens kyrkor. »T. o. m. de dagar», skrifver han, »då våra tempel äro så fyllda af åhörare, att om blott en bråkdel af dem verkligen sjönge, sången kraftigt skulle ljuda under de höga hvalfven, hör man ej annat än orgeln, kantorn och, vid högtidsdagar, den på orgelläktaren placerade kören. Församlingen själf tiger.» — Öfvertygelsen därom, att församlingens aktiva deltagande i gudstjänsten till en väsentlig del består i sången, som är den ändamålsenligaste formen för fleras samfällda tillbedjan, bekännelse och tacksägelse, och att gudstjänsten nödvändigt måste lida af en kännbar brist på endräkt och liflighet, när församlingen tiger i stället för att sjunga, — har framkallat många försök att åter upplifva församlingssången. Bland dessa försök intager orgelmusiken ett framstående rum.

»Orgelmusiken främjar och stöder församlingssången», säger U. L. ULLMAN m. fl. Denna sats anser jag vara grundfalsk. Till stöd för detta mitt påstående må anföras följande. Historien förtäljer, att församlingssången inom den västerländska kristenheten aftagit och upphört samtidigt med orgelmusikens och körsångens uppkomst och tillväxt. Jag medgifver dock, att denna samtidighet i och för sig icke är något bevis för att ett inre sammanhang förefinnes mellan

dess båda företeelser. Det kan vara vara skillnad mellan »post» och »propter». Andra orsaker kunna hafva förefunnits och hafva härvidlag kraftigt inverkat, såsom det inom den romerska kyrkan öfverhandtagande gammaltestamentliga åskådningssättet om prästerskap, menighet och gudstjänst. Men historien förtäljer ock, att den inom den reformerade kristenheten återupplifvade församlingssången aftagit och upphört efter orgelmusikens (och körsångens) öfverhandtagande vid gudstjänsten. Och hvad de enskilda lokalförsamlingarna beträffar, vittnar erfarenheten, att i och med det att en orgel i dess kyrka blifvit insatt och invigd, har församlingssången antingen strax eller småningom aftynat. Jag kan till bestyrkande häraf nämna namnen på många församlingar. Jag har varit vittne till, huru orgeln i en församling på några minuter utfört hvad han behöft årtionden till att uträtta i vårt lands kyrka öfver hufvud, nämligen att komma församlingssången att tystna. Jag tjänstgjorde såsom pastorsadjunkt i en af Västerbottens församlingar, där det fanns många s. k. nyläsare. De förkastade nya psalmboken (af 1819), nya handboken (af 1811) m. fl. nya för svenska kyrkan antagna böcker och gingo för dessa böckers skull ej gärna i kyrkan, utom när de begingo Herrens heliga nattvard. För att de skulle trifvas bättre i kyrkan, hade jag vid ett sådant tillfälle valt sådana psalmer, som ock funnos i deras kära *gamla psalmbok*. Kyrkan var öfverfull af folk, till största delen »nyläsare». Sången började kraftigt och samfäld. Orgeln beledsagade den, först sakta, så starkare och starkare, till dess slutligen alla orgelverkets stämmor ljödo. Äfven sångens styrka ökades en stund mer och mer, alla stämde in med full kraft, ja de ansträngde sina krafter till det yttersta. Det var en täflan mellan sången och orgeln; nej, en strid dem emellan på lif och död i Guds hus. Och hvilket oljud! Församlingen sjöng sin melodi, och organisten spelade sin efter Hæffners koralbok. Slutet blef — att sången tystnade, och orgeln ljöd ensam. Organisten kom efter gudstjänstens slut glad och belåten ned i sakristian och sade med en triumfators min: »Jag rådde ändå på de tjurskallarne till slut.» Det har gått humanare, ja kristligare till på andra ställen; men resultatet har blifvit eller blir allestädes detsamma, där orgeln leder sången: församlingssången tystnar, orgeln ljuder ensam — till organistens glädje eller sorg. — Ja, jag håller före, att det är så långt ifrån, att orgelmusiken främjar och stöder församlingssången, att det är fara värdt, att allt hvad man kan företaga sig för att främja denna sång är lönlös möda, så länge orgeln skall leda den. Man bör utan tvifvel

införa en bättre rytm i psalmsången än den nu rådande; ty »huru vill man begära, att en bildad och med sängröst begåfvad person skall kunna förmå sig att med intresse deltaga i koralsången, då korallerna spelas i samma takt som man sågar ved». (Gammal organist). Man kan möjligen lyckas att införa t. o. m. skönare melodier än de i Hæffners korallbok, af hvilka några hafva ett i mina öron skorrande biljud, som jag ej kan beskrifva bättre än med det latinska uttrycket: sonat teutonicum. Man må ock, om man så vill och har råd därtill, vid hvarje kyrkas orgel anställa en musikaliskt utbildad organist, en som genomgått Musikaliska akademien, såsom organisterna i Stockholm och i de flesta städer gjort. Men med allt detta skall man dock icke kunna ingjuta något varaktigt lif i församlingssången, om orgeln skall leda den. Det ligger i sakens natur, i orgelns och sångens egen natur. Det är en naturlag. Och en sådan lag kunna vi icke ändra, icke ens om både kyrkomötet och riksdagen äro ense därom. Men däremot böra vi söka utforska och rätt tillämpa alla naturlagar. Ifrågavarande naturlag kan formuleras så: »Sång skall med sång ledas!»*

Är nu förhållandet mellan orgelmusiken och församlingssången sådant, att när den förra leder den senare, den långt ifrån att främja densamma tvärtom dödar den, och är församlingssången en viktig beståndsdel i en kristen gudstjänst, så följer däraf, att orgelmusiken *såsom ledare af församlingssången* bör så fort som möjligt uteslutas från våra gudstjänster.

IV. Förslag.

Hvad är således att göra i denna angelägenhet? Man har, synes mig, att välja mellan tre utvägar.

Den radikalaste är den att icke alls använda någon orgelmusik vid gudstjänsten. Detta är ock medgifvet våra församlingar enligt gällande »Handbok för svenska kyrkan». Trots 13 kap. 1 § i kyrkolagen af 1686 lärer ingen orgel hafva funnits i Karl XI:s slottskapell i Stockholm. Och v. ordföranden vid Kyrkosångens Vänners förbunds-fest den 12 maj 1898, kyrkoherden G. V. SANDBERG, yttrade vid festens avslutning: »För min del har jag aldrig hört så god kyrkosång som i en församling, där ingen orgel fanns!»

* Se valda koraller af RICH. NORÉN och JOHN T. MORÉN. Inl. pag. XXXI. — Jfr: Den unisona sången af Rektor K. E. PALMGREN. — Så ock Dir. Mus. i Uppsala I. HEDENBLADS skrivelse den 27/10 1897, m. fl.

Den moderataste utvägen är den, som professor OSKAR BYSTRÖM föreslagit, nämligen att låta orgeln *beledsaga* men *icke leda* församlingssången. Han har därför i sin 1892 utgifna koralbok låtit trycka melodierna med röda typer och ackompanjementen med svarta typer, »enär», säger han, »melodien *icke* bör ljuda i orgeln». Det är visserligen en ganska stor skillnad mellan att låta orgeln *leda* och att låta honom allenast *beledsaga* sången. Likväl synes mig icke heller denna utväg vara den bästa. Ty vid församlingssången ligger största vikten icke på den musikaliska skönheten eller ens renheten, utan på sångens ord, att de ljuda tydligt, lifligt och endräktigt. Därför bör ock denna sång företrädesvis vara enstäm-mig. Men ackompanjementet, som främjar sångens renhet och skön-het, förminskar och hindrar dess tydlighet, ordens hörbarhet.

Den tredje utvägen är den, som vår kyrkolag utvisar med sitt påbud om orgelmusik vid gudstjänsten och sitt förbud att »med musik på orgorne hindra församlingen i dess sång att lofva Gud med egen röst». Denna utväg är i alla afseenden den bästa. Det gäller således att söka bringa den liturgiska seden i öfverensstämmelse med lagen i detta viktiga stycke. Vid detta sträfvande må d:r MARTIN LUTHERS visa råd och exempel ej förgätas: »sakta men framåt!» Till ett slut på denna framställning om orgelns användning vid gudstjänsten föreslår jag alltså, att kyrkosångens vänner — ehvad deras namn äro införda i en föreningsmatrikel eller ej — måtte med enade krafter arbeta för att församlingen finge vid sin gudstjänst sjunga med egen röst utan musik åtminstone följande:

1. »Herre, förbarma dig öfver oss» o. s. v.
2. »Allena Gud i himmelrik» o. s. v.
3. Psalmen näst efter predikan och
4. Amen.*

* Såsom i allmänhet hvarje författare ensam ansvarar för de åsikter, som fram-läggas i med hans namn signerad artikel, så står ock den här ofvan uttalade åsikten om orgelns användning vid gudstjänsten för den ärade förf:s räkning. Den är i alla hän-delser framförd med sakkunskap och talangfullt motiverad samt inbjuder och eggjar till en högst önskvärd diskussion. Vi återkomma till ämnet.

En dopfunt från rokokotiden.

Af Carl R. af Ugglas.

Vidstående afbildning återger en dopfunt i Solna kyrka strax utanför Stockholms norra tull, ett ganska tilltalande prof på de ej alltför talrikt förekommande kyrkliga inventarieföremål i vårt land, å hvilka rokokons eleganta dekorationsformer blifvit använda. Pjäsen är helt och hållet snidad i trä, c:a 1,75 m. hög, med fälten målade i ljust gråblå marmorering — basen i något mörkare ton — och med de ornamentala detaljerna lysande af klart gult. Den undre delens skarpt framspringande hörn äro markerade af något tryckta voluter, förbundna af en fyllig blomstergirland. Handtagen äro af genombruten mässing. Öfverdelen lyfter sig pyramidalt med konkava sidor och uppbär öfverst en af de knubbigt graciösa putti, hvilka tiden älskade som avslutande krön och hvilka så ofta förekomma som sådana på pendencyler, urnor o. s. v. Lugn och säker och med kroppens linjer ej illa bragta i anslutning till det helas uppbyggnad, gungar den lille änglapysen på en underlagd molnfläk, med spensliga vingar och ett kort draperi, fäst medelst ett band snedt öfver bröstet, fladdrande ut bakom ryggen.

Mästaren till verket är Stockholmssnickaren Johan Ljung. I den arbetsräkning han den 10 juli 1750 aflåter till kyrkan säger han sig

dagen förut levererat »En stor funt med bildhuggerij och snickararbete samt förgylning och marmorering», och betingar sig härför en summa af 1,300 daler kopparmynt. Räkningen upptar dessutom en post å 400 d. k. utgörande likvid för »en stor siffertafla med bildhuggerij, snickararbete samt förgylning» — siffertaflan är väl den, som, infattad i en präktig ram af förgyllt snirkelverk, ännu användes af församlingen — alltså inalles 1700 daler. Det drog emellertid ut på tiden med betalningen, ett helt år och mer, kyrkans kassa tyckes ha varit klen, och den 15 sept. 1751 är konstnären icke dess mindre tvungen att göra följande tillägg på den obetalda räkningens baksida: »I anseende till kiörkans fattiga tilstånd lembnas åfwanstående räkning till ettusende och tvåhundra d:r kopp:mt», dock »med det förbehål att deräst någon ting mera skulle wara nödigt till kiörkans prydning, att då herrar och föreståndare täcktes komma mig i håg, all den stund iag med förlust tient kiörkan denna gången och redan väntat öfwer ett åhrs tid». Men icke ens nu kan den stackars mästaren få lyfta hela sitt tillgodohafvande, utan måste nöja sig med att »tacksamligast» utkvittera 900 daler allenast i afräkning på beloppet, och först ett halft år därefter (den 3 mars 1752) får han sina resterande 300 daler.

Det var för öfrigt icke första gången Johan Ljung arbetade för Solna kyrka. Redan i juli 1749 hade han fått sysselsättning med renovering af några detaljsaker på kyrkans såväl altare som predikstol — båda skänker af den då på Karlberg residerande magnaten Magnus Gabriel De la Gardie, den förra donerad år 1666¹, den senare 1674, och båda antagligen utförda af några af den konstälskande grefvens mer eller mindre drifna träsnidare. Hvad altaret angår, tyckes renoveringen omfattat dess stora Mosesfigur — »en bild med finger och staf» — som fått en pekande hand af väl vidlyftiga proportioner, samt några ornament, medan predikstolen vid samma tillfälle fick en ny dufva, nya postamenter under nischfigurerna o. s. v.

Om Johan Ljung har jag mig för öfrigt icke mycket bekant. Huruvida han stod i något släktskapsförhållande till den E. Ljung, som enligt Upmark² utfört den storvulna predikstolen i Stockholms slottskapell eller Sven Peter, som vid sidan af en Haupt och J. B.

¹ Enligt anteckning i en af kyrkoböckerna af pastor Nicolaus Rudbeckius år 1670. J. V. Björnströms uppgift (i »Historisk beskrifning öfver Solna kyrka» i »Förr och nu» 1873, s. 312) om tillkomståret — enligt honom 1674 — oriktig. Troligen grundad på en annan, missförstådd anteckning af samme Rudbeckius.

² Svensk byggnadskonst 1530—1760, s. 190.

Masreliez under den gustavianska stilens epok skulle komma att föra det svenska konstverkets runor så väl med den äran, vet jag ej. Skulle han möjligen rent af kunna vara fader till den sistnämnde? Det enda vissa jag känner om Johan Ljung, är det Böttiger¹ meddelar, nämligen att han år 1755 för hofvets räkning utför 8 st. »plienger» (väl = »poyanger» = tabourets pliants). Troligen är det också han, som är den »Bildhuggaren Liung» (eller Jung), hvilken åren 1759—61 skulpturerar en predikstol för Söderby kyrka i Uppland² — helt enkel, i hvitt och guld, med dekorativa detaljer hufvudsakligen inskränkta till några vegetativa ornament samt ett par flygande små änglar, hvilka, uppbärande ett draperi, att döma efter fotografi förete mycken likhet med den lilla figuren å Solnafunten. Om det likväl kan vara Johan Ljung, som är mästare till den år 1782 utförda predikstolen i Tyresö kyrka (Sördertörn)³, torde dock vara mer än osäkert. Där- emot ville jag hålla för troligt, att det är han, som afses i redogörelsen för alttarbygget i Maria kyrka i Stockholm under 1760-talet: då förslag framlägges, att man bör vända sig till en af de utländska konstnärer, som för tillfället voro att tillgå i hufvudstaden, reserverar sig häremot en viss rådman vid namn Collin, enär han, som det heter »missunnade . . . en utländning att . . . skinna kyrkan eller församlingen, alldenstund han förmodade, att här funnos Bildhuggare i Stockholm, som detta arbete lika väl och konstigt skulle förrätta: Namngifvande dertill en Bildhuggare vid namn Ljung».⁴

¹ Georg Haupt (bilaga G) s. 96. — Då författaren i registret till Peter Ljung hänför snickaren C. M. Norsberghs meddelande om, att han skurit ett dussin karnistolar »med sirader, Kälning, muslor och löf lika lydande efter den profstol som Herr Liung hafwer förfärdigat», beror detta uppenbarligen på en lapsus calami. P. L. hade ännu på 1760-talet ej avslutat sina studier på akademien, och den egentliga tiden för hans verksamhet infaller ju, som redan är nämndt, under Gustaf III:s tid. Se Looström: Den svenska konstakademien. Troligen afses just Johan Ljung, hvilken i likhet med alla andra »bildhuggare» på denna tid, man med bestämdhet vet vara sysselsatt med möbelfabrikation (se nedan).

² Söderby kyrkas sockenstämmoprotokoll. Priset var 1800 d. k.

³ Upmärkt: Tyresö kyrka (Valda skrifter s. 261).

⁴ Kyrkorådsprotokoll den 4. aug. 1764.

Huru bör liturgens sång utföras, för att den skall motsvara sin uppgift i liturgien, och hvad bör han därvid sjunga?

Inledningsanförande till diskussion vid Västeråskretsens af K. S. V. årsmöte i Köping den 11 sept. 1906, i senare delen något utvidgad.

I.

En rätt uppskattning af den liturgiska sången är nog icke allmän. Den torde kanske t. c. m. saknas hos mången, som eljest sätter högt värde på församlingsgudstjänsten, sådan den vunnit gestalt i vår s. k. högmässa. Ett ord därom torde därför här vara på sin plats.

Min uppgift skall alltså till en början bli den att söka gifva ett rikare innehåll åt vår uppfattning af hithörande ting. Och om jag därvid söker mig en utgångspunkt i det elementära, så vill jag därmed för ingen del liksom säga till mina värda läsare: »Ni begriper ingenting i detta stycke». Nej, jag gör det, emedan jag af egen erfarenhet vet, att det enkla, det närmast till hands liggande icke alltid ligger öppet för vårt öga. Men det är alltid bra att få tag där — i det elementära.

Alltså först och främst: Hvad är *liturgi*? Låt oss göra oss en lefvande föreställning därom.

Uppenbarelsboken med sitt bildrika språk låter oss kasta en blick in i ett rum, som annars är tillslutet för våra ögon. När Johannes »var i Anden på Herrens dag», vardt en dörr i himmelen öppen för honom. Han såg in i det sannskyldiga tabernaklet, som Herren uppfört och ingen människa. Detta är, såsom Ebreerbrevet lär oss, i jämförelse med det gamla förbundets tabernakel det bättre och fullkomligare. Och i denna helgedom har Kristus genom sitt eget blod ingått, sedan han vunnit en evig förlossning. (Ebr. 9: 12.) Och han sitter på högra sidan af Majestätets tron i himmelen, *en*

tjänare (gr. *leitourgós*, vårt *liturg*) i helgedomen och i det sannskyldiga tabernaklet. Där har han fått ett bättre ämbete (*leitourgía*) än det gamla förbundets prästämbete.

I denna öfre helgedom skådar och hör nu den helige siaren följande.

En tron står i himmelen, och där sitter en på tronen. Och han var till utseendet lik en jaspis och sardersten. Och en regnbåge var rundtomkring tronen, till utseendet lik en smaragd.

Vi veta hvem det är, som sitter på tronen. Det är den som lefver från evighet till evighet.

Rundtomkring tronen sitta på 24 troner de 24 äldste, klädda i hvita kläder med gyllne kronor på sina hufvud. Framför tronen brinna sju eldslampor, hvilka äro Guds sju andar. Och midtför tronen och rundtomkring tronen stodo 4 lifsväsen. Det första var likt ett lejon, det andra likt en oxe, det tredje hade ansikte såsom en människas, och det fjärde var likt en flygande örn.

Och dessa lifsväsen säga utan uppehåll dag och natt: *Helig, helig, helig är Herren Gud, den allsvåldige, som är och som var och som kommer!*

Och när lifsväsendena gifva pris och ära och tack åt den, som sitter på tronen, och lefver i evigheters evighet, så falla de 24 äldste ned inför den, som sitter på tronen, och tillbedja och kasta sina kronor inför tronen och säga: *Vår Herre och Gud, du är värdig att taga pris och ära och makt, ty du har skapat allt, och för din viljas skull blef det till och vardt skapat!*

Siaren ser vidare en bokrulle i högra handen på den som satt på tronen. Den var förseglad med 7 insegel. Och ingen förmådde upplåta bokrullen och se därin.

Men se! Där står mellan tronen och de 4 lifsväsendena och de äldste ett lamm, lifslevande och dock likasom slaktadt! Och det kom och tog boken ur högra handen på den som satt på tronen. Och de 4 lifsväsendena och de 24 äldste falla ned inför Lammet. Och de hafva hvar och en sin harpa och gyllne skålar, fulla af rökverk, hvilka äro de heligas böner. Och de sjunga en ny sång och säga:

Du är värdig att taga boken och bryta hennes insegel! Ty du har blifvit slaktad och har köpt oss åt Gud med ditt blod utur alla stammar och tungomål och folk och folkslag och gjort oss åt vår Gud till ett konungadöme och till präster. Och många tusen gånger tusen änglar stämma in med hög röst och säga: Lammet, som är slaktadt, det är värdigt att taga makt och rikedom och starkhet

och pris och ära och lof. — Och allt skapadt, som är i himmelen och på jorden och under jorden och på hafvet, det faller jublande in: *Honom, som sitter på tronen, och Lammet vare lof och pris och ära och kraft i evigheters evighet!*

Och de 4 lifsväsendena säga: *Amen!* Och de 24 äldste falla ned och tillbedja. (Uppb. 4 och 5 kap.)

Hvad är nu detta? Det är himmelsk liturgi; liturgi i evig fulländning, skönhet och fullhet. Det är högstämnd lofprisning och tillbedjan af Gud och hans Kristus från hela hans skapelses och i all synnerhet från deras sida, som Lammet, det slaktade, har köpt åt Gud med sitt blod.

Att vi måtte få deltaga i sådan himmelsk liturgi — det är alla gudälskande sjäalars djupaste längtan och lifligaste åstundan. Och därtill skall hvad vi här på jorden i Guds kyrka kalla liturgi tjäna såsom anvisning och förberedande öfning.*

Vi förstå alltså af detta exempel från den öfre helgedomen hvad liturgi är.

Liturgi är gudstjänst, men icke den gudstjänst, som öfvas af hvarje enskild kristen i den slutna bönkammaren, ej heller den som sker i familjekretsen, husandakten. Nej, det är *församlingens offentliga*, fast ordnade *gudstjänst på heligt rum*.

Liturgien är således icke blott ett *stycke* af denna gudstjänst, såsom man så allmänt antager, t. ex. de delar af gudstjänsten, som utföras före och efter predikan vid altaret — den s. k. altartjänsten —, utan dit hör: församlingssången, körens sång, där sådan förekommer, såväl som predikan och nattvardsfirande. Ja, till liturgien hör hvarje orgelton från och med första ackordet i preludiet till ingångspsalmen ända till det sista i utgångsstycket.

Detta senare kan ju få tjäna som ett *memento* och på samma gång som en rik uppmuntran för *liturgen på läktaren*, organisten.

* * *

Sedan vi sålunda, såsom jag vågar tro, fått i någon mån fylligare föreställningar om hvad liturgi är, har jag att inskränka mig till att säga något om den liturgiska *sången*, sådan den förekommer i *vår* liturgi, det är i vår kyrkliga hufvudgudstjänst, i högmässan.

* Det torde här böra påpekas, att den nyare forskningen i Uppenbarelsebokens bildrika, åskådliga framställningar ej utan skäl tror sig finna reflexer af den första kristna församlingens kult och att åtskilliga om icke alla dess hymniska stycken också ingått uti den äldsta kulturella sången. Värdefulla underrättelser om densamma kunna då hämtas ur denna bibelbok.
Red:s anm.

All sång, som utföres i vår härliga, evangelisk-luterska högmässogudstjänst såväl som vid våra bigudstjänster (afton- och otte-sången) — all sådan sång, vare sig liturgens eller församlingens eller körens, är sålunda *liturgisk*.

Och nog vore det mödan värdt, liksom det stode i samklang med den uppgift denna tidskrift förelagt sig, att behandla denna fråga i hela hennes omfattning, i all synnerhet som sången, företrädesvis psalmsången, är och förblir en väsentlig faktor i *församlingens* liturgiska handlande vid den evangeliska gudstjänsten.

Hvad vore vår gudstjänst utan en sjungande församling?!

Men vi måste dock ytterligare begränsa vårt ämne för denna gång till hvad vi — oegentligt nog — vanligen förstå med liturgisk sång, d. v. s. *liturgens* eller, såsom den med en gammal kyrkomusikalisk term brukar benämnas, *accentussången*. Församlingens sång kommer härvid i betraktande endast för så vidt den skall vara uttryck för hennes innerliga deltagande och växelverkan i den liturgiska handlingen eller utgöra hennes högt uttalade hjärtetillägnande återklang af ett bönerop eller mottagen välsignelse.

* * *

Huru bör alltså liturgens sång utföras för att tjäna sitt höga ändamål?

Jag tillåter mig då allra först fästa uppmärksamheten på *de rätta uppträdandet och utförandet*.

I spetsen för församlingen, som i gudstjänsten möter sin Herre och Gud, står hennes pastor, *liturgen*, tjänaren eller förvaltaren af de heliga tingen. Han står där *icke* såsom församlingens herre utan såsom medhjälpare till hennes fröjd; icke såsom mästare, ty en är vår mästare, Kristus, men vi äro alla bröder.

Prästens tjänst såsom liturg är tvåfaldig. Såsom Guds tjänare är han Guds mun och hand, genom hvilken Herren talar till och handlar med sin församling. Såsom församlingens föreståndare är han hennes mun, genom hvilken hon bringar offret af sin bön, sitt lof, sin bekännelse inför Gud.

Liturgens uppträdande är härmed redan bestämdt och angifvet.

Det måste ligga något af stilla ro och samling utbredt öfver hela hans väsen: hans innersta uppmärksamhet är riktad på hans heliga gärning, som har sitt mål i Guds ära och församlingens uppbyggelse i tro, i kärlek och tillbedjan.

Detta gäller honom äfven såsom *sjungande* liturg. Det är icke *sig själf* han skall låta höra. Såsom liturg är han ingen konsert- eller salongssångare. Detta kan aldrig för ofta upprepas och inskräpas. Ty till inre skada för liturgen själf och *mot* Guds församling syndas därmed fruktansvärdt ofta.

Redan kyrkofadern *Hieronymus* († 420) fann det nödigt att *så* utlåta sig i denna sak, att det kunde gälla som regel för alla tider: *Sic cantet servus Christi, ut non vox canentis sed verba placeant*: så skall Kristi tjänare sjunga, att icke den sjungandes röst utan de sjungna orden fångsla åhöraren. Det är sålunda af *orden* församlingen skall gripas, lyftas och stämmas. Ty liturgen står där — jag upprepar det — icke å egna vägnar utan å Herrens och hans församlings. Det får liturgen aldrig glömma. *Då* besitter han genom sin sång en makt, som tränger djupare och innerligare in, än hvad det blott talade eller lästa ordet förmår. Ty sången, den andliga sången, såsom uttryck för de heligaste och mest upphöjda känslor och begär, hvaraf ett människohjärta kan fyllas, är faktiskt *adlad* i och med det, att den skall utgöra det fullkomligaste medel, hvarigenom de förlossade heliga i evighetens värld skola gifva tillkänna sin tillbedjan inför Gud och Lammet.

Och allas vår erfarenhet här nere i ofullkomlighetens värld gifver vid handen, att Gud uti sången nedlagt en oskattbar evighetsgåfva i vår natur.

Hvilken makt öfver våra sinnen har icke redan den profana sången och musiken! Huru mycket större makt ligger icke då i den religiösa och framför allt i den äkta kyrkliga, heligt renande, anden upplyftande och samlande liturgiska sången!

Och hvem vet icke af heliga ögonblick i sitt lif, då ens hjärta är *så* fullt, att det måste uttrycka sitt innehåll genom att *sjunga* ut detsamma? — Detta må nu ha varit den djupaste smärta eller den högsta fröjd.

Är nu sången af så stor betydelse i vårt sjäslif, så är klart, att det är af största vikt, att den får komma till sin rätt och försvara denna sin rätt till församlingens uppbyggelse i vår gudstjänst. Detta har också ända från urminnes tider i kyrkan varit beaktadt.

Huru högeligen påkalladt är det icke då, att den liturgiska sången — hvad på liturgen beror — kommer till ett utförande, som svarar emot den stora uppgiften!

Jag skall nu därför sammanfatta de gifna antydningarna i trenne satser, som äro lätta att bevara i minnet.

Med fasthållande af, att det är församlingen, som skall uppbyggas på sin allraheligaste tro, lyder den första:

Låt församlingen höra sin Herres ord, framburet med all den naturlighet och innerlighet, allt det gripande allvar, hvaraf du genom sånggåfvans känsliga instrument är mäktig!

Detta gäller såväl textordens innehåll i allmänhet som den rätta logiska betoningen och fraseringen. Kom ihåg den gamla grundregeln: Textorden böra först *läsas väl* för att kunna *sjungas väl!* Läs därför alltid noggrant igenom den text, som skall sjungas, med rätt logisk betoning, och sök därvid framhäfva innehållet med talröstens naturliga och sanna skiftningar, så går det så mycket lättare att få fram detsamma med sångröstens större förmåga af böjlighet efter känslans kraf.

Exempel.* Man *läser* icke: Ära vare Gud i **höjden** och frid på jorden (brådstört uttalade), till **människooorna** ett godt **behag!** Men huru ofta får man icke höra liturger *sjunga* så! Naturligtvis skola orden »ära» och »Gud» också framhäfvas, om ock i en rätt frasering, såväl som i den musikaliska hvilopunktens intresse (*mediation*) ordet »höjden» åtnjuter den lugna hvilans brorslott. Likaså är det med ordet »frid» i förhållande till »på jorden». Det får icke sakna sin lilla meningsaccent o. s. v.

Om vi så tänka på de vanliga *salutationerna* — huru såras icke både öra och eftertanke af den sjungandes falska betoning och frasering! Ingen liturg vill väl på allvar *säga* så till sina åhörare: »Herren **vaaare** med **eder** (= andra må det gå hur som helst), då det vore hans *mening* att säga: *Herren* vare *med* eder! Men så utsjunger han icke fridshälsningen. Likaså måste ock församlingens svar bli, icke: Med dig *vaaare* ock *Herren*, utan: Med *dig* vare ock *Herren!* Detta ett försök att i skrift åskådliggöra de vanligaste felen.

Låt din sång bestämmas af ordens särskilda karaktär! — Så lyder den andra satsen.

Ingen besinningsfull och god liturg läser t. ex. en bön med en ton och en styrka i stämman, som närmast påminna om den som användes vid utsägandet af militära kommandoord. Det anstår en bedjare illa att framträda i någon annan dräkt än ödmjukhetens. Därför må ock en dämpad sångton anslås vid »sjungandet» af en liturgisk bön för att ge ett passande uttryck åt innehållet. Så bör t. ex. *litanian* m. fl. sjungas.

* Vid det muntliga föredraget var det naturligtvis lätt att exemplifiera. Att här i tryck åskådliggöra de vanliga felen är ej så lätt. Det följande är dock ett försök.

Härvid torde en erinring böra göras om den liturgiska *accentus-sångens* egendomliga byggnad.

Med undantag af inledningston och slutfall rör den sig hufvudsakligen på *en* eller *två*, någon gång *tre* förhärskande toner — hvar af också benämningen *dominant* uppkommit. För att nu sångföredraget på denna dominant skall fylla nyss uppställda kraf på textordens naturliga, mjuka framförande, är det nödvändigt, att det stycke som skall sjungas utföres i sådan tonart, att dominanten ligger väl för rösten, d. v. s. *så nära som möjligt den sjungandes naturliga talton*.

Naturligtvis måste man då ombesörja den nödiga transponeringen af det ifrågavarande liturgiska sångstycket, därest mässmusiken har det förlagdt i för hög eller för låg tonart.

I nära anslutning till det sist sagda må slutligen uppställas den tredje satsen:

Utför den liturgiska sången i det högtidliga talets eget naturliga tempo och rytm!*

Frestelsen att bryta mot denna regel torde vara störst för den med rikare sånggåfva utrustade liturgen, sätillvida att en falsk traditions makt, hämtad från den profana sångens månggestaltade arter, ofta behärskar hans föreställning om hvad som skall vara »finfint». Han må därför noga vakta sig för att söka briljera med att utbreda sig i långt uthållna toner (då röstläget och vokalljudet i och för sig inbjuda därtill) samt i alla de klangmassor han vet sig vara mäktig af.

Häremot syndas — det vågar jag också påstå — fruktansvärdt. Och det just af dem, som genom sin naturliga utrustning besitta den största möjligheten att gripa och lyfta församlingen med den heliga sångens underbara makt, när den sant och enkelt utföres. Och hvarje gång en sådan försyndelse sker, har liturgen glömt, att han är *liturg*, Herrens och församlingens tjänare, eller med andra ord: han har glömt den gamla utsagon om och till Korahs söner: »Vi tänka, o Gud, på *din nåd*, när vi stå i ditt tempel». (Ps. 48: 10.) Ty *där vill han allena bli ärad* — äfven af och i liturgens sång-

* På många håll har missuppfattning af notbeteckningen till här åsyftade egentliga gregorianska accentussångstycken ägt rum. Man har icke förstätt, att noterna här ha till uppgift att företrädesvis angifva tonhöjden för den *talande* (reciterande) sången men icke tidslängden för hvarje ton. De med notens valör betecknade tidsvärdena afse nämligen endast »att för ögat åskådliggöra skillnaden mellan kortare och längre toner, som *betingas af dels meningsaccenten, dels stafvoelskvantiteten, dels det lugnare föredrag, som bör iakttagas vid slutfallen före de större skiljetecknen*». Se härom vidare *Inledning* till »Musiken till Sv. Mässan» sid. IV, spalt 2.

gåfva. I konsertsalongen däremot går det annorlunda till. Där skapa människor genom sin beundran af människogåfvor »divor» och andra storheter.

Innan jag avslutar inskrifandet af denna, som mig synes, betydelsefulla regel, känner jag ett behof af att säga ett *tröstens ord*. Detta gäller de liturger, som icke äro begåfvade med några större röstresurser.

Här är det nämligen icke fråga om sången i och för sig, allra minst om någon skolad, konstnärlig sång. Gärna medgifver jag visserligen, att ingen blir god sångliturg utan en smula vakenhet på sig själf och sin uppgift. Men här går det ordspråket igen: Öfning gifver färdighet.

Rösten kan sålunda vara jämförelsevis svag och t. o. m. darande. Den kan ock sakna det öronsmekande välljud, som annars fordras af en solosångare. Och dock kan den ypperligt tjäna uppbyggelsen, därest nämligen öfriga förutsättningar finnas. Sådana äro t. ex. det nödiga musikaliska gehöret, så att tonen blir ren, och tillika besitter den önskliga böjlighet, hvori den sjungandes känsla kan gifva sig uttryck. Finnas dessa förutsättningar, må han med frimodighet göra sitt bästa.

II.

Sedan jag sålunda sökt framhålla några kraf, som liturgen torde böra ställa sig under för att fylla sin stora och sköna uppgift i fråga om hans personliga framträdande såsom *sjungande* liturg inför Herrens församling, återstår blott att säga några ord om *hvad* han bör sjunga. Och därvid kan det naturligtvis icke bli tal om annat än det, som ligger inom ramen för hans liturgiska handlande: *han må sörja för den för bägge parterna* — församling och liturg — *så välgörande och välbehöfvida omväxlingen i valet af melodier* till de liturgiska sångstyckena.

På allt lif lurar dödens hemska makt. Och på församlingens gudstjänstlif lurar döden under *slenirianens* skepnad. Den smyger sig så behändigt öfver såväl församling som liturg genom den söndagliga upprepningen af ständigt samma former och formulär, om man icke med energi håller döden från lifvet på sig.

Hvem känner icke faran från det hållet?

Medan vi vänta på en rikare omväxling i hela vårt högmässoritual — låt oss göra ett godt bruk af den hjälp vi redan fått i rikedomen af härliga melodier till de olika liturgiska sångstyckena!

I detta afseende möter oss *Musiken till svenska mässan* af år 1897 med en rikedom, som kan sägas vara öfverflödande. Så finnas t. ex. 11 olika melodier till »Herre förbarma dig» (*Kyrie*), 8 melodier till »Ära vare Gud i höjden» (*Gloria*), 6 melodier till »Tackom och lofvom» (*Benedicamus*) o. s. v.

Här gäller alltså blott att göra sitt val. Men hvilka nummer skall nu liturgen utvälja? Och efter hvilka grunder?

På måfå eller efter subjektivt godtycke bör han icke välja. Det förra förbjuder liturgens uppgift gentemot församlingen. Denna är, efter hvad förut är visadt, mycket grannlaga. Det senare, som är beroende på den enskilde liturgens musikaliska smak och omdömesförmåga, är också mycket vanskligt att lägga som måttstock för hans val. Detta har den hittills vunna erfarenheten till fyllest ådagalagt. Många liturger hafva nämligen icke förmått eller gifvit sig tid att aflyssna det ena och andra sångstycket dess egendomliga, för en viss dag eller tid af kyrkoåret skarpt utpräglade karaktär. De hafva fäst sig vid en viss melodi, som »slog an» på dem — och så »köra de på» med densamma söndag efter söndag året rundt. Kanske var det ock rent af bekvämlighetsskäl, som ytterst blef det afgörande. Man behöfde icke lära sig något nytt.

Man har med rätta anmärkt, att en svaghet vidlåder *Musiken till sv. mässan* däri, att uppställningen icke är gjord efter kyrkoårets idé, så att valet af sångstycke med ens ligger öppet för liturgens öga, då han slår upp sin mässbok. Men därför behöfver ingen samvetsgrann liturg stå rådvill. Ty redan på hösten samma år, nya mässmusiken kom ut, publicerade Kyrkosångens vänners Centralkommitté i tidningen *Kyrka och Skola* en god vägledning. Denna var så uppställd, att de särskilda liturgiska sångmelodiernas nummer i mässmusiken voro anordnade efter sin inre karaktär i en fyrdelad serie, anpassad efter kyrkoårets hufvudtider: *advent-jul-, passions-, påsk-pingst- och trefaldighetstiden*. Härigenom var det *proprium de tempore*, det för tiden i kyrkoåret karakteristiska, bevaradt, för så vidt detta »*proprium*» ger sig uttryck i heliga toner. Och det visade sig då, att nya mässmusiken mästerligt fyllde en lucka i församlingens gudstjänstliga lif. Jag menar den, som man i kyrkans äldre tider var mycket mån om att tillgodose: *en sund omväxling*. Därigenom undvikes, såvidt möjligt, en stel och tröttande enformighet, och *lifvets* rörliga färg och fägring bevaras.

Fyllandet af denna lucka medelst mässmusikens rikedom var så mycket tacknämligare, som nya kyrkohandboken af år 1894 därutinnan

lämnar mycket öfrigt att önska. Och det torde komma att dröja ännu åtskilliga år, innan denna önskan blir uppfylld.

Denna Centralkommitténs vägledande anvisning till urval skyndade de särskilda stiftskretsarna af Kyrkosångens vänner att tillgodogöra sig. På för detta ändamål utlysta kretsmöten hafva efter hand uppgjorts urvalstabeller, hvilka tryckts på lämpliga kartonger för att tillhandahållas präster och organister genom de resp. kretsarnas sekreterare till ledning och efter rättelse.*

Ja, åtminstone i ett par stiftskretsar: Västerås, Göteborgs och — för så vidt jag minnes rätt — äfven Lunds, hafva *stiftsstyrelserna stadfäst och anbefallt* dessa K. S. V:s urval till bruk i dem underlydande församlingar.

Med stöd af den plikt känsla, som utmärker det svenska prästerskapet, torde man ock kunna vara viss om, att liturgerna i *dessa* stift lätit sig angeläget vara — i hvad mån på dem ankommer — att ställa sig sina domkapitelscirkulärs föreskrifter till efter rättelse. Och där så skett — där de liturgiska sångstyckena användas efter sin s. k. detemporeegendomlighet — där kan man likaledes vara förvissad om, att känslan för och behovet af denna detemporeomväxling redan är inrotad i respektive församlingars medvetande. Ty därpå — på denna musikaliska omväxling — må man icke tro, att icke församlingarna förstå att sätta högt värde. Man kan tvärtom med glädje iakttaga, huru den omedelbara religiöst-musikaliska känslan hos vårt folk fint uppfattar, värdesätter och tillägnar sig melodiernas särskilda karaktär och stämmes af den särskilda stämning, som ligger i den ifrågavarande melodien, blott det blifvit en smula *fostradt af hvad det hört* under de olika kyrkotiderna.

»*Vi ha försummat vårt folks kyrkliga fostran*», sades det en gång på ett af våra kyrkosångsmöten. Dessa ord fälldes af en man, som ett långt lif igenom dokumenterat sig för kärlek och nitälskan för vårt folks andliga hälsa (W. Rudin).

Och hvem skulle denna fostran närmast åligga om icke prästen-liturgen?

Med undantag af *Gloria* kan han själf icke iakttaga denna detemporeväxling i sin egen sång vid gudstjänsterna *utan i växelverkan med församlingen*. Så enkla saker som t. ex. *salutationerna* måste ju vara inarbetade i församlingens öra för att »tal och svar» skola harmoniera med hvarandra. Eljest måste liturgen sjunga *samma*

* Säsom prof på dylika urval bifogas här nedan såsom bilaga ett exempel från *Uppland—Stockholmskretsen*. Se detta!

salutation ständigt och jämt eller påräkna antingen intet svar alls på sin fridshälsning eller ett genom samma melodis oafslåtliga återkomst förlamadt och slött vanesvar: »Med dig vare ock Herren», som kanske icke hade ett spår i sig af verklig *hjärteönskan*.

Vi ha underskattat vårt folks *behof af aktivitet* (själfverksamt handlande) i våra gudstjänster. Vi ha varit alltför rädda för att införa något »nytt» och obekant, något som skulle påkalla inlärandets andliga arbete. Skulle en och annan bekväm själ, som *undantagsvis* förirrar sig till våra gudstjänster, känna sig en smula störd där-af i sin »hvila», så är det så många flera, som komma igen, just emedan de möttes af något friskt, som uppkallade lifsverksamheten i dem.

De komma igen, sade jag, till dess de tillägnat sig det nya (här den för dem nya melodien till ett visst liturgiskt stycke) och känna sig nu lyckliga öfver att med säkerhet och kraft kunna sätta in sin sångröst och varma stämning med de andra *deltagarne* i gudstjänsten. Och då efter några veckor eller en och annan månad en ny sångserie i och med den nya kyrkotiden återkommer i gudstjänsten, öppnar sig ett litet nytt »arbetsfält» för den redan intresserade, läraktiga och lärvilliga att göra sig förtrogen med. Nästa kyrkoår är han redan på det klara med »kyrkotidens» *första dag* och kan »stämma i» med sin röst.

Nog vet jag, att det icke går med ens att få en hel församling förtrogen med dessa detemporeväxlingar. Men snart nog får man en församlingskärna, som bär upp församlingssången äfven i de delar, där den har att i växelsång med liturgen påpassligt utföra sin anpart.

Den förberedande öfningen sker naturligtvis med ungdomen i skolorna och i konfirmationsundervisningen. Och gällande *Normalplan* föreskrifver i sin lärokurs för folkskolan inlärandet af »melodier till svenska mässan». Är grunden där — i skolorna — ordentligt lagd, möter det så mycket mindre svårigheter att få till stånd en församling af aktiva deltagare i den liturgiska sången.

Men kan man också göra något för den äldre generationen af kyrkobesökare för att hjälpa den fram på kortare väg än den redan antydda från att vara blotta »besökare» till lefvande och verksamma deltagare i *hela* gudstjänsten? Ty det ligger naturligtvis hvarje liturg om hjärtat, att *hela* församlingen erhåller sin erforderliga fostran.

Ett exempel från undertecknads församling må få gälla som *ett* svar på frågan.

Sista söndagen efter trinitatis (domssöndagen) lämnades från predikstolen följande tillkännagifvande: De som vilja öfva sig att sjunga de melodier, som vid nu instundande advents- och jultid komma att användas här vid gudstjänsterna, få tillfälle därtill i dag omedelbart efter gudstjänstens slut. Samma tillkännagifvande förnyades sedan sista söndag före passionstiden o. s. v. före hvarje ny »kyrkotid».

Resultatet blef, att alla närvarande stannade kvar och deltog efter förmåga i dessa sångöfningar, som efter ett par års upprepning visade sig vara så fruktbarande, att de icke vidare behöft förnyas.

På tal om behovet af omväxling i vår liturgi, i den mån liturgen som sådan har makt att tillfredsställa det, finner jag mig i detta sammanhang böra peka på *ett* moment, som erbjuder sig att taga vara på men som i många församlingar tyvärr blifvit alltför litet beaktadt. Enligt vår gällande handbok står det nämligen redan nu i liturgens fria skön att till omväxling med att förestafva — jag undviker med flit »läsa» — trosbekännelsen låta församlingen *sjunga* »den rimmade tron», *credopsalmen*. (N:r 17 i sv. psalmboken.) Till denna psalm finnes därför i mässmusiken under n:r 41 den härligaste melodi i äkta gammalkyrklig kraft och skönhet af Luther. Denna credopsalm sjunges af församlingen ensam med ledning af orgeln (eller kyrkokören); men *helst* af liturg och församling i växling med hvarandra (antifoniskt). I senare fallet »intonerar» liturgen begynnelseorden, första raden af *hvarje* vers, d. v. s. sjunger: *Vi tro på en allsmäktig Gud*, och församlingen fortsätter: af hvars Ande genom ordet allt skapadt är o. s. v.

Att credopsalmen, *så* utförd i omväxling med den vanliga trosbekännelsen, besitter en utomordentlig kraft att gripa och uppbygga församlingen — det har icke varit svårt att iakttaga i de glänsande och tårfyllda ögonen, hvarhelst man infört och gjort församlingarna förtrogna med densamma. Däröfver kunde många rörande erfarenhetsdrag från skilda landsändar berättas. Det torde för öfrigt kunna sägas, att församlingen genom att *sjunga* credopsalmen (i stället för att med sin tanke tyst instämma i den förestafvade trosbekännelsen) erhåller en kraftig häfstång för sin hängivelse till Herren såsom svar på det omedelbart förut hörda evangeliibudskapet. Också torde jag våga påstå, att det bland annat varit medvetandet af nu antydda verkan i förening med ett allt allmännare känt behof af omväxling i vår högmässogudstjänst, som föranledt Västerås stiftsstyrelse att i

särskild cirkulärskrifvelse anbefalla församlingarnas pastorer att göra ett flitigare bruk af credopsalmen, särdeles vid de stora högtiderna.

För egen del skulle jag vilja tillägga, att denna psalms bruk då och då under den på omväxling fattiga trinitatistiden kommer väl till pass.

Göra »liturgen vid altaret» och »liturgen på läktaren» hvar och en sitt och i godt samförstånd med hvarandra, skall det alltså säkerligen visa sig vara förenadt med vida mindre vidrigheter, än man från början föreställde sig, att i vår liturgi införa en rikare omväxling i förevarande afseende. Och därmed skall förvisso en ny lifskraft susa fram öfver de domnande sinnena. Man må blott ålägga sig en smula arbete, tålmod och uthållighet! Ty med ett sådant material att göra af, som det svenska folkets breda lager i grund och botten är i afseende på sin mottaglighet för religiös-kyrklig och musikalisk uppfostran, kan endast håglösheten och den dådlösa pessimismen — som icke hör hemma i kristendomen — söka undskylla sig med ett: »Det är lönlöst att försöka till nyes införa lifsintresse och lifsvärme i våra gudstjänster, där dessa lifstecken börjat dö ut.»

* * *

Då jag hittills talat om de faktorer, liturgen har att räkna med vid tillgodoseendet af omväxlingsbehovet i vår gudstjänst, har jag närmast haft för ögonen förhållandena, sådana de gestalta sig på landsbygden. Jag vill därför till sist, innan jag nedlägger pennan, också nämna något om städernas särförhållanden.

I städerna, särskildt de större, är nog åtskilligt annorlunda.

Där ligger oftast folkskolan i händerna på en lokalinspektör eller en öfverstyrelse, som har föga eller intet intresse för församlingens gudstjänstlif, och därför lämnas nog också Normalplanens föreskrifter angående inlärandet af melodier till svenska mässan merendels åt sitt värde. En stor skara ungdom får där uppväxa utan någon som helst bekantskap med det gripande allvar, den höga andliga kraft och den förädlande inflytelse, dessa heliga melodier och ord i förening utöfva på sinnena. Och när dessa ungdomar så någon gång komma i en gudstjänst, är allting för dem främmande. Där sådana förhållanden redan inträdt, synas de vederbörande, som det åligger att öfvervaka gällande föreskrifters efterlefnad, böra hafva någonting att tänka på och att *göra!*

Men kunna städernas liturger sålunda icke bygga på *hela* den generation af unga församlingsmedlemmar, som redan från skolan

skulle varit nödtorftigt förtrogna med de vanligast förekommande liturgiska sångstyckena och som med sin ungdomliga friskhet i rösterna skulle verka bärande, så ha de i stället så många andra krafter att lita till, hvilka landsbygdens församlingar sakna.

Genomsnittsallmänbildningen och den musikaliska bildningen samt den däraf underlättade snabbare uppfattningen af det liturgiska materialet torde kunna och bära förutsättas i rikare mått hos stadsförsamlingens medlemmar. Redan detta kan ju räknas som ett betydande plus.

Vidare har stadsprästen på grund af den i vanliga fall bättre aflöningen till sin medhjälpare en skickligare organist samt slutligen och framför allt en ständig (aflönad) *kyrkokör*, dirigerad af särskild kantor.

Om denne kantor annars förstår sin uppgift och med kärleksfull hängifvenhet och omtanke ägnar sig åt sin körs fostran, så har församlingen i en sådan kör en oskattbar hjälp och ledning vid sin egen sång. Och det är just denna *tjänande* ställning i församlingens gudstjänstlif, som kören lika litet som liturgen får glömma.

Väl skall kören emellanåt och på sin plats framföra sina »egna» prestationer, hvarvid församlingen endast är mottagande. Men kyrkokörens hufvuduppgift är och förblifver dock att egga och leda församlingen i *hennes* sång.

Och skulle kören i ett eller annat fall någonstädes missuppfatta sin sak, bör det vara lätt nog för pastor med sin djupare uppfattning af det sant liturgiska att bibringa den en bättre syn på sin uppgift. Ty om några skola stå i den innerligaste samverkan med hvarandra till församlingens uppbyggelse, så är det pastorn-liturgen och kyrkokören.

Erik Fredlund.

Bilaga. (Se sid. 215!)

Kyrkosångens Vänners inom Uppland och Stockholm Urval ur Svenska Mässan

enligt beslut på årsmötet i Uppsala den 5 oktober 1897.

Fyrdelad serie:

Liturg. sångstycken	N:o i normalupplagan i Svenska Mässan.			
	I Sönd. i Advent t. o. m. Sexagesima samt Maria bebådelsedag.	Passionstiden och 1 Böndagen.	Påsk t. o. m. Trefaldighets-söndag o. 2-4 Böndagarna.	I Sönd. e. Trefaldighet t. o. m. kyrkoårets slut.
Kyrie	2	3	5	6
Gloria	18, 13, 14	12	19, 17	13, 15
Laudamus	25	(20 ^a)	22, 23 ^b	(20 ^a)
Salutation	36 ^a	38	36 ^a	39
Sursum corda o. præfation	46	45	46	45
Sanctus	48	51 ^b	47	49
Pax	57, 58	59	57, 58	59
Agnus Dei	60 ^a	63	60 ^a	65
Benedicamus	71	72	74	70
Trefaldigt amen	76 ^a	76 ^d	76 ^b	76 ^f
Litanian		79, 78		

¹⁾ N:o 23^b beslöt mötet här uppställa såsom *önskemål* för de högtidsdagar, som under denna period infalla.

²⁾ Då mässan i (F)-dur.

Styrelsen.

Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag.

April—juni 1906.

Lunds Domkyrka (Lunds stift).

Domkyrkorådet inlämnar ett af domkyrkoarkitekten Th. Wåhlin uppgjort reparationsförslag, omfattande:

- 1) omtäckning af tornens blyhattar och omläggning af en del sandstensfall å kyrkans östra sida,
- 2) ommurning af absidens nuvarande dubbla hvalf,
- 3) reparation af orgeln och införande af elektrisk drifkraft för densamma; ändringar af läktarens sittplatser m. m.
- 4) upplyftande af en del grafstenar ur kryptans golf och omläggning af detsamma samt iordningställande af biskop Winstrups graf,
- 5) omläggning af trottoaren kring kyrkan.

Ö. I. Ämb. tillstyrker mom. 3—5, men anser, att tornhattarna kunna lagas på betydligt enklare sätt och med mindre kostnad utan omläggning. Afstyrker vidare absidhvalfvets ommurning, i synnerhet som man ämnade anbringa en större dekorativ målning på detsamma, hvarvid dubbelhvalfvet skulle blifva till stor fördel genom sin isolerande verkan.

V. H. A. Akad. instämmer med *Ö. I. Ämb.*

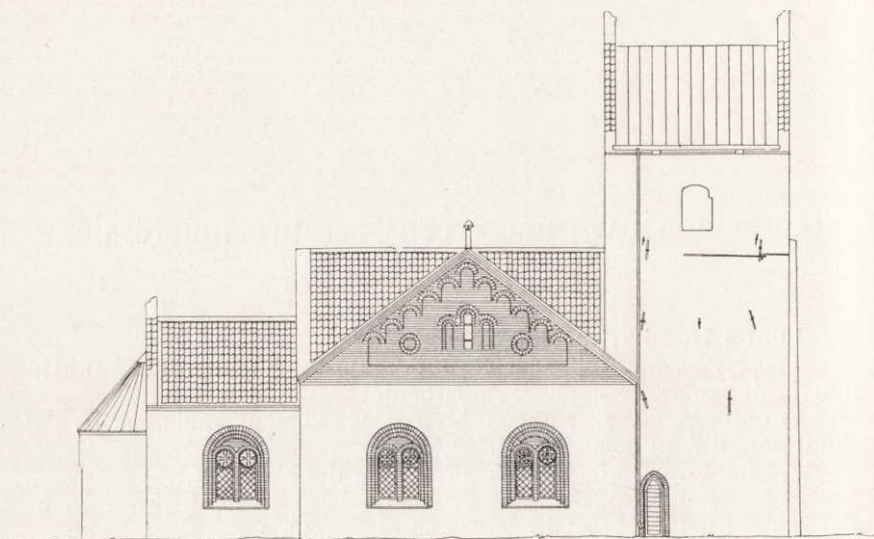
Domkyrkorådet vidhåller med stöd af en skrivelse från domkyrkoarkitekten sin mening, att tornen böra omtäckas, emedan nuvarande konstruktion vore olämplig. Domkyrkoarkitekten hade 1904 utomlands studerat denna blytäckningsfråga och därvid funnit en tillfredsställande metod. Äfven absidhvalfvet anses böra ombyggas på grund af synnerligen underhållig konstruktion vid senaste stora restaurering för 30 år sedan.

Ö. I. Ämb. vill ej motsätta sig, att nämnda blytäckningsmetod profvas på den ena tornhatten, medan den andra lagas omsorgsfullt i afvaktan på resultatet af denna försökstäckning. Angående absidens hvalf anser ämbetet domkyrkoarkitektens farhågor alldeles ogrundade och förordar dubbelhvalfvets bibehållande.

K. M:t stadfäster förslaget med *Ö. I. Ämb:s* ändringar gn. K. Bref d. 20 april 1906.

Vallkärria (Lunds stift).

Församl. inlämnar ett af ark. Th. Wåhlin uppgjort restaureringsförslag slutande med en kostnad af 36,000 kr. Förslaget innebär:

Vallkärra kyrka. Före restaureringen.

1) förändring af senare tillbyggnader, så att kyrkans egentliga stomme och dess längdriktning i öster och väster blir tydligare framhäfd; ändring af koret genom sakristians utflyttande i särskild tillbyggnad,

2) midtskeppet höjes och täckes med tunnhalv, hvarvid nuvarande halvbärande pelare ersätts med runda granitkolonner; fönstren ändras,

3) ny orgel insättes i tornet; ny altarpupsats, nya bänkar; predikstolen restaureras, och den gamla dopfunten uppställes, hvarjämte kyrkan dekoreras,

4) värmeledning.

Ö. I. Ämb. förordnar förste intendenten I. G. Clason att besöka orten. På grund af hans utlåtande tillstyrker Ämb. förslaget med vissa mindre ändringar. Förslaget anses visserligen i hög grad genomgripande, men då kyrkan i nuvarande skick är synnerligen olämplig såsom gudstjänstlokal och de senare tillbyggnaderna sakna kulturhistoriskt värde, vill Ämb. ej motsätta sig detsamma, då de värdefullare äldre delarna (koret och tornet) i allt fall bevarades. Från nydekorerings afrådes. Detaljritningar till inredningsföremål infordras.

V. H. A. Akad. instämmer med Ö. I. Ämb.

K. M:t stadfäster förslaget med Ö. I. Ämb:s ändringar gn. K. Bref d. 27 april 1906.

Vanstad (Lunds stift).

Församl. anhåller om stadfästelse på ritning till ny altaranordning i sammanhang med den gamla altartaflans återuppsättande i kyrkan.

Vallkärra kyrka. Restaureringsförslag af ark. Th. Wählin.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

V. H. A. Akad. anser, att kompetensen hos den person, som skall utföra arbetet, bör af Akad. prövas.

K. M:t stadfäster med Akad:s tillägg gn. K. Bref d. 27 april 1906.

V. Skreflinge (Lunds stift).

Församl. har af änkefru Ch. Kockum å Bulltofta erbjudits en ny altarpopsats, som skulle utföras i bonad ek med upplågningar i färger; altartaflan skulle utföras af artisen O. Hjortzberg, de fristående bilderna af fullt kompetent person.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

V. H. A. Akad. hemställer om gamla altarets förvaring.

K. M:t stadfäster förslaget med Akad.:s tillägg gn. K. Bref d. 27 april 1906.

Hofterup (Lunds stift).

Församl. inlämnar ett restaureringsförslag, omfattande följande åtgärder:

1) ny orgellåktare och i samband därmed höjande af bågen under östra tornmuren och af närmaste hvalfkappa i skeppet; uppförande af trapporn på tornets norra sida samt upptagande af ett fönster,

2) nytt altare med uppsats och ny bänkinredning.

Ö. I. Ämb. gör en mindre anmärkning, men gillar förslaget i öfrigt.

V. H. A. Akad. gör anmärkning om igenmurande af en tornöppning, hvarför

Ö. I. Ämb. förordnar ark. Th. Wählin att besöka kyrkan. Han konstaterar, att nämnda tornöppning var tillkommen i sen tid, men anmäler, att kyrkans altare vore tegelmuradt och utgjorde en synnerligen väl bibehållen medeltidslämning, som jämte den vackra renässanssuppsatsen från 1500-talet borde bibehållas i stället för den föreslagna nya anordningen. Ämb. instämmer lifligt häruti, och Wählin förordnas att göra nya ritningar till inredningsföremålen för att bringa dessa i öfverensstämmelse med altaranordningen.

Församl. godkänner dessa ändringar.

K. M:t stadfäster förslaget med Wählins ändringsritningar gn. K. Bref d. 27 april 1906.

Stockholm. Hedvig Eleonora förs. Kapellet i Hjorthagen.

Församl:s kommitterade anhålla om stadfästelse på ett af ark. C. Bergsten uppgjort ritningsförslag till nytt kapell i Hjorthagen, dock med vissa önskade ändringar.

Ö. I. Ämb. låter ritningarna undergå smärre ändringar, för att betrygga byggnadens stabilitet och för att inskränka ett visst effektsökeri i behandlingen af byggnadens yttre. Anser kostnadsförslaget böra ökas med 10 %. Ritning på inredningsföremålen böra senare inlämnas till granskning.

Församl. godkänner de gjorda ändringarna.

Öfverståthållarämb. har intet att invända.

K. M:t stadfäster förslaget i enlighet med *Ö. I. Ämb:s* ändringar gn. K. Bref d. 27 april 1906.

Lästringe (Strängnäs stift).

Församl., som gn. K. Bref d. 20 november 1903 fått stadfästelse på ett restaureringsförslag, anhåller nu om stadfästelse på en förändrad upplaga af detta förslag, omfattande:

- 1) vidgande af porten, nya ekdörrar med järnbeslag, samt vindfång,
- 2) nytt golf, nya bänkar, ny altarring, nya predikstols- och läktartrappor,
- 3) inredande af brandfritt rum i prånget vid sakristian samt upptagande af ytterdörr till sakristian.

Ö. I. Ämb. vidtager en obetydlig förändring å vindfånget.

V. H. A. Akad. instämmer.

K. M:t stadfäster förslaget med *Ö. I. Ämb:s* ändring gn. K. Bref d. 11 maj 1906.

Salem (Strängnäs stift).

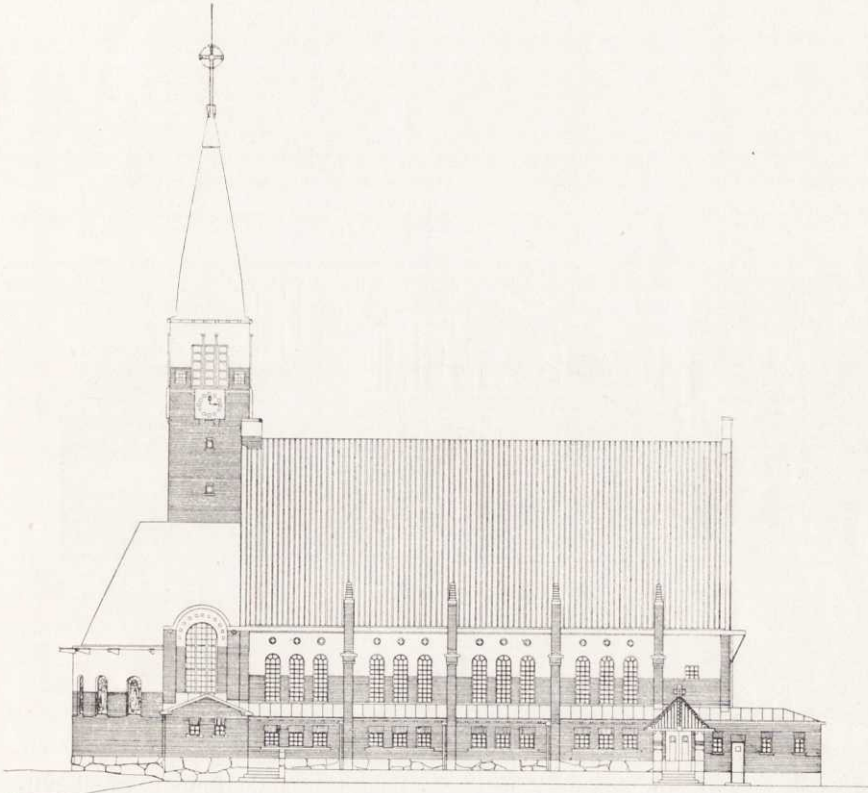
Församl. anhåller om stadfästelse på ritning till nytt grafkapell (kostnad 8,500 kr.).

Ö. I. Ämb. låter gn. ark. Agi Lindegren uppgöra nya ritningar med förändrad form på tak och taklist.

K. M:t stadfäster *Ö. I. Ämb:s* ritning gn. K. Bref d. 25 maj 1906.

Torup (Göteborgs stift).

Församl. anhåller om stadfästelse på ritning till orgelfasad i kyrkan.

Kapellet i Hjorthagen. Stockholm. Ark. C Bergsten.

Ö. I. Åmb. anser dess detaljer oformligt grofva samt att fasadens delar sakna sammanhang. Låter ark. Ch. Lindholm omarbete förslaget, och anser det nya förslaget ej vara kostsammare.

K. M:t stadfäster *Ö. I. Åmb:s* förslag gn. K. Bref d. 25 maj 1906.

Vallstena (Visby stift).

Församl. anhåller om stadfästelse på ritning till värmeledningsanordning i kyrkan.

Ö. I. Åmb. godkänner förslaget, men lämnar ny ritning till skorstenen.

K. M:t stadfäster förslaget med *Ö. I. Åmb:s* tillägg gn. K. Bref d. 25 maj 1906.

Ockelbo (Uppsala ärkestift).

Församl. anhåller om stadfästelse på ett af ark. G. Améen uppgjort förslag till återuppbyggande af den gn. vådeld skadade kyrkan (kostnadsförslag 149,000 kr.).

Ö. I. Åmb. har intet att erinra, men fordrar detaljritningar till inredningsföremålen.

Ockelbo kyrka. Ark. G. Amén.

V. H. A. Akad. instämmer.

K. M:t stadfäster förslaget gn. K. Bref d. 8 juni 1906.

Berg (Härnösands stift).

Församl. anhåller, att ur Bergs pastorats skogsfond måtte beviljas ett anslag på 52,362 kr., att användas dels till kyrkans reparation (41,583 kr.), dels till nytt grafkapell (10,064 kr.) och slutligen till ingångsport till församlingens nya begravningsplats (679 kr.).

Kyrkoreparationen skulle omfatta:

- 1) tornets höjande, nya fönsters upptagande på västfasaden,
- 2) anordnande af brandfritt arkiv och värmeledning,
- 3) nya dörrar och bänkar, ny orgel, samt
- 4) kyrkans dekorerings.

Ö. I. Åmb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster förslagen gn. K. Bref d. 25 maj 1906.

Sollefteå (Härnösands stift).

Församl. inlämnar ett af ark. G. Hermansson uppgjort förslag (kostnad 41,570 kr.) till utvidgning af kyrkan, omfattande följande:

- 1) en större tillbyggnad på södra sidan, ett särskildt ingångs- och trapphus på västfasaden, utbyggnad för anordnande af värmeledning,
- 2) upptagande af ytterdörr och fönster i sakristian, borttagande af läktare i koret,
- 3) takryttare.

Ö. I. Ämb. anser, att det åsyftade ökandet af platserna m. m. kunde nås på ett lämpligare sätt, och anmodar ark. Hermansson att utarbета nytt förslag, omfattande:

tillbyggande i öster af nytt kor,
sakristians flyttande till norra sidan med eldningsrum under och orgelläktare ofvanpå densamma,
vidare en med kyrkans öfriga arkitektur mera öfverensstämmande behandling af ingångspartiet. (Kostnad 41,500 kr.).

Församl. antager det nya förslaget.

V. H. A. Akad. har intet att invända.

K. M:t stadfäster detsamma gn. K. Bref d. 8 juni 1906.

Resele (Härnösands stift).

Församl. anhåller om stadfästelse på ritning till ny orgelfasad.

Ö. I. Ämb. låter ark. Axel Lindegren omarbета densamma för vinnande af bättre detaljer och stilhållning.

Församl. antager förslaget.

V. H. A. Akad. har intet att anmärka.

K. M:t stadfäster förslaget gn. K. Bref d. 8 juni 1906.

Rådmansö (Uppsala ärkestift).

K. M:t har gn. K. Bref d. 25 aug. 1905 stadfäst ett restaureringsförslag för kyrkan (se årg. 1905 sid. 121).

Församl. anhåller nu om några mindre ändringar beträffande vindfång och läktare, samt begär att få inrätta nuvarande sakristia till grafkor och i kyrkans östra del med en mur afdelade rum för sakristia, värmeapparat, kassahvalf och arkiv.

Ö. I. Ämb. gör några mindre ändringar å tilläggsblad till ritningarna.

V. H. A. Akad. instämmer med *Ö. I. Ämb.*

K. M:t stadfäster de begärda ändringarna med *Ö. I. Ämb:s* tillägg gn. K. Bref d. 8 juni 1906.

Dala (Skara stift).

K. M:t hade gn. K. Bref d. 25 maj 1905 medgifvit, att församl. såsom altartafla finge anbringa en replik af altartaflan i Molde (Norge) af artisten A. Ender (Kristiania).

Församl. anhåller nu att i dess ställe få uppsätta en af artisten O. Hjortzberg målade altartafla föreställande den gode herden.

Ö. I. Ämb. och *V. H. A. Akad.* ha intet att erinra.

K. M:t bifaller ansökan gn. K. Bref d. 8 juni 1906.

Klädesholmen (Göteborgs stift).

Församl. begär stadfästelse på ritning till orgelfasad (kostnad 2,030 kr.).

Ö. I. Ämb. anser det inkomna förslaget alls icke passande för ifrågavarande kyrka, utan låter ark. Axel Lindegren uppgöra helt ny ritning, hvars utförande icke kräfver större kostnad än församlingens förslag.

Församl. antager Ämbetets förslag.

K. M:t stadfäster detsamma gn. K. Bref d. 16 juni 1906.

Björskog (Västerås stift).

K. M:t har gn. K. Bref d. 18 april 1902 stadfäst ett restaureringsförslag.

Församl. anhåller nu om stadfästelse på ett nytt af ark. Gustaf Lindgren uppgjort förslag i stället för det förra. Förslaget omfattar:

1) nytt golf af kalksten, anordnande af dubbelfönster, sänkning af orgelläktaren,

2) kolonnerna affilas nedtill och omputas, förses med nya kapital; taket indelas medelst gipslistor i kassetter och fyllningar. Ny altarprydnad af skulpterad trä, glasmålning i korfönstret och en dekoration i stuck öfver detsamma; nya bänkar,

3) värmeledning anordnas med värmekammare under sakristian.

Ö. I. Ämb. har intet att anmärka.

V. H. A. Akad. hemställer om inventariernas förvaring samt om föreskrifter angående anmälan af upptäckter under arbetets gång.

K. M:t stadfäster förslaget gn. K. Bref d. 16 juni 1906.

Väckelsång (Växjö stift).

Församl. inlämnar ett restaureringsförslag omfattande:

1) utvärdig rappning samt takets omtäckning med järnplåt,

2) cementgolf i vapenhuset; insättning af dubbeldörrar i södra ingången och nya fönster med blyinfattning,

3) inre målning och dekorerings, hvartill utkast delvis uppgjorts af artisten L. Frid.

Ö. I. Ämb. anser, att kyrkan bör täckas med skiffer och att vapenhusgolvet bör beläggas med kalkstensplattor. Låter gn. ark. Axel Lindgren utarbete schematisk skiss till dekorerings och målning, hvarvid 2 plafondmålningar föreslås samt taflor i enkel omramning å altarväggen.

Församl. antager *Ö. I. Ämb:s* förslag, utom beträffande tak-täckningsmaterialet. Infordrar anbud af artisten Frid till de 2 plafonderna.

Ö. I. Ämb. beklagar, att man ej vill använda ett så utmärkt material som skiffer, men vill ej påtvinga församlingen detsamma. Begär detaljrutningar med färgprof för den ornamentala målningen i skala 1 : 50.

K. M:t stadfäster i enlighet med *Ämb:s* ändringar, men medgifver takets täckande med plåt gn. K. Bref d. 16 juni 1906.

Haga (Uppsala ärkestift).

Församl. anhåller att få utbyta nuvarande spåntak mot tak af svartplåt.

Ö. I. Ämb. förordnar ark. G. Améen att besöka kyrkan. Spåntaket befinnes mycket bristfälligt; men i stället för plåt föreslås tegeltak såsom för kyrkans utseende synnerligen fördelaktigt.

Församl. antager detta förslag.

K. M:t stadfäster detsamma gn. K. Bref d. 22 juni 1906.

Stockholm. Gustaf Vasakyrkan.

K. M:t hade gn. K. Bref d. 23 mars 1906 infordrat nya förslagsritningar till vindfångsanordningar (se föreg. häfte sid. 132).

Församl. inlämnar dylika, som af

Ö. I. Ämb. lämnas utan erinran.

K. M:t fastställer desamma gn. K. Bref d. 22 juni 1906.

Lugnås (Skara stift).

Församl. anhåller att få såsom altartafla uppsätta en af artisten S. Linderoth målade tafla, »Kristus i Betania», infattad i ram enligt bifogad ritning.

Ö. I. Ämb. låter göra förändrad ritning till ram.

K. M:t bifaller ansökningen och anbefaller *Ö. I. Ämb:s* ritning till ram gn. K. Bref d. 29 juni 1906.

Såsom komplettering till uppgifterna i föregående häfte angående den beryktade olagliga restaureringen i *Skifarp* kan här meddelas, att kyrkoherden C. G. V. Hallberg i anledning af sitt beteende i denna sak blifvit af häradsrätten dömd till 100 kronors böter. Det kan synas vara ett ringa straff för en så oförsynt vandalism, men det torde böra påpekas, att detta veterligt är första gången, som dylik förseelse bestraffats vid domstol.

Nya anmälningar om olagliga restaureringar hafva tyvärr på sista tiden åter förekommit, och det är att vänta, att myndigheterna icke längre lägga fingrarna emellan med de skyldiges ställande till ansvar, så att det ändtligen kunde bli ett slut på dylikt ofog.

S. CURMAN.

SMÄRRE UPPSATSER, AN-
MÄLNINGAR AF UTSTÄLL-
NINGAR OCH SKRIFTER.

Konung Karl VIII Knutsson.
Statyett i snidad, målad och förgylld ek.
Gripsholms slott. *

Ett meddelande om Karl-
Knutssonsbilden på
Gripsholm.

Ett af Sveriges mest bekanta och populära konstverk är den af generation efter generation beundrade »Store Örjanen». Detta verk uppställdes 1489 i Stockholms Storkyrka som ett segermonument öfver slaget på Brunkeberg. Donatorer voro Sten Sture den äldre och hans gemål Ingeborg Tott. I en uppsats: »Hvem har skulpterat S:t Görän och draken?» (i festskriften till Henrik Schück 1905), har docenten Roosval hänfört gruppen till den berömde lübeckermästaren Bernt Notke. I maj 1484 befann sig denne i Stockholm enligt hvad som framgår af ett bref från honom, hvilket bär denna datering. Säkerligen stannade han där ännu flera år framåt. Af hans konstnärliga verksamhet i Sverige är hufvudpartiet af Sankt-Göransgruppen det främsta profvet, men det är icke det enda. I »Studier rörande Storkyrkans Sankt-Göransgrupp» (Meddelanden från Nordiska Museet 1901) har Roosval

* Afbildningen är lånad ur Meddelanden från Nordiska Museet 1901, för hvilket lån Kult och Konst härmed uttrycker sin tacksamhet till Meddelandenas redaktion.

på stilkritiska grunder tillskrifvit honom ännu ett bekant verk, den lilla trästatyetten af Karl Knutsson på Gripsholm, hvilken troligtvis ursprungligen som donatorsfigur bildat en del af något kyrkligt konstverk. Då hvarje uppgift om Notkes verk äger sitt gifna intresse, meddelas här nedan ett bidrag till kännedomen om den ofvan omtalade statyettens historia.

Sommaren 1820 företog J. H. Schröder en resa genom Södermanland i afsikt att undersöka och uppteckna provinsens fornminnen. Under hela sin färd stod han i korrespondens med Jakob Adlerbeth, Götiska förbundets ledande ande, hvilken naturligen lifligt intresserade sig för allt, som rörde vår äldre kultur och därigenom kunde bidraga till kännedomen om våra förfäder, »de stolte Götherna». Dessa bref förvaras bland Schröders papper på Uppsala universitets bibliotek i ett band, sign. G. 263 p. Schröder — eller för att använda det mera nordiskt klingande namn, han bar i Götiska förbundet och hvarmed han alltid undertecknar sina bref, »Sköldr Svenske». Däri meddelar han Jakob Adlerbeth — alias »Redelige Broder Rolfr» — resultaten af sina forskningar; vanligen berättar han om arkeologiska fynd, men ej sällan förekomma äfven notiser, som äga värde för den medeltida konsthistorien.

Det bref, som här intresserar oss, är dateradt den 26 september 1820 och skrifvet från excellensen Flemings* egendom Lydinge, hvars arkiv Schröder var sysselsatt med att genomgå. Ett utdrag meddelas här med iakttagande af originalets stafning:

»Ett af de aldrämlikgaste forntidsfynden i Södermanland var dock *Carl VIII Cnutssons Bild* på *Fituna* (tillhörigt Hans Exc. Baron Carl Bonde**) i Sorunda Socken. Den lærer ffordom hafva tillhört Wadstena Kloster och derifrån vid Reformationstiden jämte andra minnesmärken bortförd. Lycka att den undgått den tidens *ikonoklaster*. Den är något öfver en aln hög. Konungen afbildad i knäfallande ställning med krona på hufvudet och iklädd en Gyllenduks mantel. Framför sig har Konungen Svenska Riksvapnet med *Bonde* Familjens vapen midt uti. Bilden är förträffligt väl i trä arbetad med gips-öfverdrag enligt den tidens sätt att arbeta. Detta är det enda konstmonument i sitt slag, af de forna Svenska Konungarne. Att vi äga några Porträter sedan den tiden är bekant förut. En ritning af

* Claes Adolf F. af Liebelitz, f. 1771; statsråd, en af de 18 i Svenska Akademien, 1824 riksmarskalk; d. 1831; slöt sin greffliga ätt.

** Carl Göran B., 1802 adopterad friherre B.; f. 1757; öfverste; 1818 en af Rikets Herrar; 1822 serafimerriddare; d. 1840, begravnen i Sorunda kyrka. Intresserad ordensbroder, hög frimurare och nära vän till Karl XIII.

denna Carl Cnutsson skall åtfölja mina anteckningar och jemte Altar Taflan i Öfver Enhörna och Mariæbilden i Sorunda skola de icke vara ovärdiga bidrag till Konsternas äldsta [»historia» l. något dylikt utelämnadt] i Sverige.»

Den omtalade ritningen finnes ej bland Schröders papper på Uppsala bibliotek. Förmodligen är dock ej förlusten vidare stor; om man får tro Schröder själf, var färdighet i teckning ej hans starka sida. »För *egna* (för ingen annan än en god vän synliga) Samlingar och för minnets understödjande kan jag göra sådana der husbehofs-teckningar men ingenting mera», säger han i bref till Adlerbeth från Uppsala den 28 maj 1819. Men äfven om Schröders teckning ej varit ägnad att tillfredsställa en mera ingående kritik, hade den dock kunnat afgöra en fråga af ganska stor vikt. Som bekant är Karl-Knutssonsbilden numera ofullständig så till vida att händerna äro afslagna. Har detta skett redan före flyttningen till Gripsholm, eller är det ett märke af en senare tids vandalism? En afritning, om än så ofullkomlig, hade kunnat gifva upplysning härom.

Men ehuru Schröders teckning förkommit, torde det ej vara omöjligt att nå åtminstone approximativ visshet i saken. Öfverallt i Schröders bref märker man nämligen, att han i sina beskrifningar eftersträfvat största möjliga grad af noggrannhet. Med kännedom om detta synes det föga sannolikt, att han ej med ett enda ord skulle antydt, att den bild, som hos honom väckt ett så lifligt intresse, var på ett eller annat sätt stympad. Säkerligen kan man af hans tystnad anse sig berättigad till den slutsatsen, att Karl-Knutssonsbilden ännu 1820 på Fituna befann sig i oskadadt skick.

Oscar Wieselgren.

Böcker och tidskrifter.

Wilhelm Bergsten: En konstnärsmonografi öfver Per Hörberg.
(Nordin & Josephson, Stockholm.)

Under den onekligen något egendomliga titel, som läses här ofvan, har nu redan sedan två år tillbaka förelegat en skildring af den ärlige svenske bonde, som lika litet som både större och mindre förmågor före och efter hans dagar kunnat undgå ödet att af en beundrande samtid och eftervärld jämföras med Apelles och Rafael — om också naturligtvis illvilliga kättare inte saknats med mer eller mindre aktningsfulla reservationer mot de lofsjungande körernas gloriifikation. Hvad de nu nämnda saligt afsomnade herrar Apelles och Rafael kunnat säga om detta, torde vara svårt att numera yttra sig om och kunna vi för öfrigt lämna åt sitt värde. Då är det i förbindelse med namnet af en tredje stor konstnärsturste, kanske det mest strålande ljuset också i den stora konstens monopoliserade konstellationer, som Hörberg intresserar mer — Rembrandt. Lämna alla jämförelser å sido — det är dock en viss mer eller mindre uppenbar valfrändskap mellan dessa två, den jättestore och den lille. Som ljusdunklets, den själiska innerlighetens icke ropandes röst, men ödmjuka och stillfärdige förkunnare af färgens mystiska evangelium i den nyklassicistiska stenåldern är det, som Hörberg, »den svenske Rembrandt» — stora ord! — intar sin plats i svensk konsthistoria. Kanske fångslar han mest som psykologiskt fenomen, som naturgeniet, det där aldrig fick tillfälle att växa ut till hvad det måhända var mäktigt, som källåldern, framsprungen genom någon akt af drifvande inre nödvändighet ur den underliga svenska jorden, och det är väl förnämligast mer eller mindre omedvetet ställandet under en dylik synvinkel, som Hörberg har att tacka för sin berömmelse och en popularitet, som endast kommit få af våra äldre konstnärer till del. Hur många måste också icke de vara, för hvilka Hörberg icke blir annat än bondmålaren utan kunskaper och utan »vacker style» och som inför honom blott skaka på hufvudet eller slå sig för sitt bröst. För att tränga in i den hörbergska konstens rike — inte något underland med öfverväldigande, oanade rikedomar, men rikt nog att kunna ge någon lön för omaket — måste man sannerligen mottaga det såsom ett barn, annars kommer man aldrig därin.

Försöket att i möjligaste mån gifva en sann och opartisk bild af, hvad Hörberg varit och väl ännu oftare icke varit, har utgjort målet för förf. till föreliggande arbete. Att han gått till verket med all oväld och nykter blick — äfven där man nog kan märka att det kos-

tat på — bör också rättvisligen erkännas, och att han hellre haft ögonen öppna för förtjänster än brister hos en mästare, som synbarligen sedan långa tider tillbaka ägt hans intresse, är ju både förklarligt och berättigadt; man respekterar också gärna de ord af Christian Molbeck, som stå som motto öfver ett afsnitt i boken: »Jag vill hellre säga för mycket godt om denne sällsynte och märklige konstnär än för litet, och jag vill hellre mottaga den anmärkningen, att jag sett för mycket fullkomligt i hans arbeten, än jag sett fel, där inga funnits.» Säkert har förf. behärskat sitt ämne så väl, som det öfver mer än halfva Sverige (plus södra Finland) kringströdda, ofta svårtillgängliga materialet medgifvit. Såväl de fåtaliga tryckta källorna som den något större otryckta litteraturen i ämnet tyckas vara helt utnyttjade. Katalogen öfver konstnärens arbeten, såväl öfver de större, förnämligast altartaflor och andra kyrkliga målningar — för hvilka förf. haft god handledning i de handskrifna förteckningar, som Hörberg själf för längre tider upprättade — som äfven öfver mindre dylika jämte samlingar af teckningar, lavyrer, skulptur m. m., är förvånansvärdt rikhaltig, väl så fullständig som rimligtvis kan begäras i ett primärarbete af bredare läggning, och utgör en intressant exposé af den mångfrestande mannens försök i olika riktningar. Hvad biografien angår, har den mångt och mycket nytt att berätta, om också inte mycket synnerligen märkligt. Förf. låter oss steg för steg följa den unge smålandspojken allt ifrån hans första mödosamma läroår hos yrkesmålaren Zschotscher i Växjö och den stund då han, gripen af obetvingligt begär att se sig om i världen och lära känna mästare större än mästare Zschotscher — om det nu vid denna tid var honom möjligt att tänka sig sådana — till fots beger sig upp till huvudstaden »att», som han hoppas, »där åtminstone få se något af Ehrenstrahls arbeten» (i sanning, det ligger icke så litet af kulturhistoria i en sådan bikt från 1700-talets slut!); sammanträffanden med berömdheter såsom Pilo och Sergel, framgångens och motgångens år, alltid det rastlösa arbetets, det rousseauska hvardagslivet på Ohlstorp och Falla, där ena dagen målades en jättestor altartafla, fylld af det allvarsammaste patos och med häntyndningar åt höger och vänster, mot de stora italienska högerenässansmästarne, de romerska såväl som de venetianska, nederländerne och Dürer upp till Ehrenstrahl och Engelhardt Schröder (!), medan det den andra dagen skars och målades trädgårdsfigurer af flata brädstuppar, detta och annat här skildradt ge oss inblickar i Hörbergs personlighet och lämna stoff till förståelse af hans produktion. Just i detta sistnämnda hänseende — i försöket att ge läsaren en konkret bild af det väsentliga i Hörbergs skapande verksamhet — lider annars boken af påtagliga svagheter. Förf. har icke varit fackligt bildad forskare, och materialet tyckes ofta ha lämnat hans hand i ej fullt genomarbetadt skick. Den kritiska analysen är delgifven i väl allmänna ordalag. Den i flera afseenden intressanta särställning, Hörberg intog till sin tids svenska konst, skulle väl tarvfa en något bättre belysning. De konstnärliga arbetsprinciper, han följde, voro

icke af så primitivt och naivt osammansatta slag, som man kanske ofta vill inbilla sig, att de ej skulle kunna inbjuda till ett närmare inträngande i denna riktning; den mottaglighet för intryck, hvarom de olikartade förebilder, han vid skilda tillfällen valt, och som hade rum äfven t. ex. för Dürer — en ovanlighet i sanning vid denna tid —, vittnar om en expansivitet i uppfattning, som ej var allom gifven c:a år 1800, och att döma efter de kortfattade citat, som förf. meddelar ur konstnärens bevarade anteckningar och uppsatser — ty Per Hörberg var en man, som tänkt en hel del öfver det skönas problem under rönarna kring sitt Pungmakarbo —, tyckes det, som om ej så litet af intresse kunde sägas om hans eget sätt att se på sin konst, dess mål och medel. Hur som helst, till utfyllandet af *ett* af de många tomma bladen i vår konsthistoria lämnar boken ett icke oväsentligt bidrag. Det är minsann inte alla dagar man får något i den vägen i sin hand! Synd blott, att framställningssättet lider af en nästan beklämande tyngd; det är ingen »rolig» bok, såsom en bok om Per Hörberg kunnat skrivas, och det är väl tvifvelaktigt, om den någonsin skall hitta vägen något längre ut bland ett för sina egna andliga häfder sorgligt häglöst publikum.

På arbetets utstyrsel har nedlagts rätt stor möda. Illustrationsmaterialet är rikt. En del af reproductionerna äro utförda å särskildt planschpapper, hufvudsakligen afbildningar efter konstnärens större arbeten i olja. Den, som icke genom själsyn känner deras original, har naturligtvis svårt att yttra sig om dem; dock synas de knappast kunna gifva en mer påtaglig föreställning om dessa senare. Åtminstone får man för Hörbergs egen skull hoppas det; så där i svart och hvitt synas en del verkligen fruktansvärdt anskrämliga. Omslaget tyckes vara inspirerad från den tyska Knackfuss-seriens bekanta monografier; en bättre förebild skulle man väl ändå kunnat hitta på.

Carl R. af Ugglas.

Kulturhistoriska afdelningen på Norrköpingsutställningen.

Den i föregående häfte påbörjade provisoriska öfversikten öfver denna intressanta utställning kommer icke att fortsättas i den form den begynts. Det har nämligen lyckats för utställningens nitiska arrangör, amanuensen i historiska museet doktor Otto Janse, att ävägbringa en ljustryckspublikation öfver de viktigaste exponerade föremålen, och då denna publikation, enligt hvad red. meddelats, inom kort tid utkommer, föredrager Kult och Konst att genom en utförlig anmälan af densamma söka gifva sina läsare en fylligare bild af utställningen.

Den unisona sången.

Inledning till samtalet öfver detta ämne i Biskopsgården vid Visby stifts Prästsällskaps årsmöte tisdagen den 7 augusti 1906. Af kyrkoherde S. J. STENGÅRD.

För omkring 4 år sedan mottog jag en skrifvelse från en gammal bekant — en fackman på musikens område —, däri han anförde, huru fordomsdags sången lät höra sig mera allmänt än nu för tiden. Hans minnen gingo omkring sju decennier tillbaka och voro samlade på Gottlands landsbygd. Han yttrade sig sålunda: »Folkets håg och anlag för sång och musik togo sig uttryck i psalmsång, i folkvisor, i ringdansmelodier och violinspel. Där sjöngs mycket: icke blott hemmet utan äfven skog och mark genljödo af sång. Det var en natursångens gyllene tid.» Så långt min meddelare.

Men tiderna förändras och ej alltid till ett bättre. Och att en förändring till ett sämre sedan dess inträffat, i det att den unisona — i enklang eller enstämmigt utförda — sången kommit mer och mer ur bruk och nu för tiden är något ytterst sällan förekommande, är ett både känt och beklagansvärdt förhållande. — Det är ju tyvärr så fallet, om vi tänka t. ex. på *våra hem*. Huru ofta sjunga där föräldrar med sina barn under hvardagslifvets gång? Att i de hem, där husandakt förekommer, en och annan psalmvers någon gång uppstämmas, gör på långt när saken icke tillfyllest. Eller hur är det vid våra samkväm, då man önskar musik? Männe man då föreslår ett unisont afsjungande af en sång, hvilket ju dock låge närmast till hands såsom varande lättast att åstadkomma? Jag tror, att kan man ej åstadkomma flerstämmig sång eller solosång med ackompagnement eller också ensamt instrumentalmusik, ja då får i stället all musik uteblifva. Ty den unisona sången anses alltför enfaldig och ringa. Man vill ej tillerkänna den det värde, som den dock verkligen äger, eller det anseende, denna sång likväl i själfva verket förtjänar.

Men hvilken stor förlust lider ej hemmet däraf, att sången därstädes antingen helt försummas eller alltför sällan förekommer! Vi veta, af hvilken stor betydelse för det uppväxande släktet inflytelsen af hemmet är. Men för att nu hemmet må blifva sådant, att det verkligen skulle kunna skänka en ren, sann och värdig trefnad och sålunda i sin mån bidra till att afhålla de unga från att söka sin glädje utomhus på fördärfvets sluttande plan under utsväfningar, ohöfviskt skämt och skräll, få vi ej glömma, att därtill bland annat äfven sången ganska mycket medverkar, den sången nämligen, som i toner kläder hvad sant är, hvad ärligt är, hvad rätt, hvad kyskt, hvad ljufligt är, hvad väl lyder. En sådan sång skulle bidra till en sann hemtrefnad och tona fast allvarligt manande, kraftigt väckande heliga och för lifvet outplånliga intryck i barna- och ungdomshjärtat, liksom den helt visst skulle inverka fördelaktigt äfven på de äldre och låta dessa få erfara upplifvande och förnyrande känslor.

Komme fördenskull den unisona sången till en allt större och större användning i våra hem, och förekomme därvid ej endast psalmsång utan ock annan sång med

godt och värdigt innehåll, och det ej endast under vårt hvardagslif utan äfven vid våra samkväm och fester! Och i regel skola nog också de allra flesta af husets medlemmar kunna däri deltaga, för så vidt nämligen icke en klandervärd maklighet och tröghet eller en falsk blygsamhet få tillsluta munnen eller försegla tungan och läpparna. Början är här liksom alltid värst. Men om någon blott ville taga mod till sig och börja med sången, skulle förvisso exemplet snart stämma och intonera de öfriga. Och följderna därpå skulle blifva, att ju mer vi öfvade och begagnade oss af sången, desto mer skulle vi komma att skatta sången högt och verkligen älska sången, ja komma att anse honom såsom en kär och outhärlig umgängesvän, som just därför, att den i sig innefattar tvenne konstarter nämligen: poesi och musik, förmår på ett alldeles särskildt sätt att lyfta oss till det höga, det sköna och ädla. Ja, »sången ädla känslor föder!» Därföre må »unga sjunga med de gamla», och äfven därpå skulle vårt hem röna välsignelse och vinna trefnad.

Huru förhåller det sig vidare med sången i våra skolor, och jag tänker då på våra skolor här ute på landsbygden, där ju i regel endast unison och endast undantagsvis 2-stämmig sång får förekomma? Då jag gifvetvis ej kan af egen erfarenhet besvara denna fråga, hämtar jag svaret från »berättelser om folkskolorna i Visby stift för åren 1899—1904, afgifna af tillförordnade folkskoleinspektörer», hvaraf, hvad särskildt beträffar det norra inspektionsområdet, framgår, att »sången står långt ifrån allmänt så högt, som den borde kunna på Gotland, där nästan hvarje människa är musikalisk». Detta är inspektörens för nämnda område yttrande om sången.

Bland de många ämnen, som höra till skolan, bör sannerligen icke sången få sig tillerkänd den ringaste platsen. Sången hör bland annat till och med till det oundgängligt nödvändiga, som måste ingå i den s. k. minimikursen enligt § 48 i gällande folkskolestadga. — Vi veta ock, hvilket värde reformatorn Luther tillerkände sången, och huru allvarligt och bestämdt han påyrkade sångundervisning under en röstbegäfvad och för sången intresserad lärares ledning, framgår af hans yttrande: »En skollärare måste kunna sjunga, annars frågar jag ej efter honom.» Och dock lära fall förekomma, då de för en framgångsrik sångundervisning så nödvändiga betingelserna af röst och musikaliskt öra och intresse saknas hos lärare vid en skola, hvarest icke flera lärarkrafter finnas. Ett dylikt förhållande kan ej annat än lända sången till skada och men. — Något annat, hvaraf sången i skolorna icke heller kunnat skörda fördel och gagn, är tvifvelsutan den omständigheten, att man i allmänhet, trots sångens betydelse och vikt, tilldelat densamma en mindre undervisningstid, än önskligt och behöfligt varit. Detta behöfver nu ingalunda betyda, att man därmed velat visa sången något förakt, utan att man ansett, att undervisningen i andra äfvenledes viktiga ämnen ej kunnat afstå mera tid åt sången. Men det måste här tagas med i räkningen, att visst icke alla barn i en skola äro så lyckligt lottade med hänsyn till öra och röst. För att nu hinna med att undervisa i och öfva sång ej blott med de mera musikaliskt begåfvade utan äfven med de i detta afseende mindre lyckligt lottade barnen, behöfves ej så liten tid och nog längre tid, än man vanligast nu ansett sig kunna tillmäta sången.

Det skulle alltså lända sången i våra skolor — och därmed naturligtvis sången äfven utom skolan — till icke ringa fördel, om hädanefter vid besättandet af lärareplatser vid skolan tillbörlig vikt lades på, att den blifvande tjänsteinnehafvaren är en äfven för sångundervisning fullt kompetent och nitälskande lärare samt i fall mera tid kunde anslås åt sången. Härmed skulle åtminstone några af de viktigaste betingelserna vara gifna för sångens höjande och förbättrande, och det ej blott för

sång i allmänhet utan äfven för den ädlaste och mest upphöjda sångarten, nämligen kyrkosången, för hvilken psalmsången i skolan enligt nåd. cirkuläret den 20 mars 1885 är anbefalld att vara en förskola. Och ett sådant sångens höjande i skolan, på det äfven däraf måtte följa en förbättrad *kyrkosång*, är sannerligen af behofvet påkalladt; ty äfven denna sistnämnda lämnar nog — äfven den — mycket öfrigt att önska. Låt orgeln stå obegagnad vid en gudstjänst, och jag tror, att man i de allra flesta fall ej får någon så synnerligen hög föreställning om vår kyrkosång. Orsakerna till kyrkosångens förfall kunna vara flera; såsom t. ex. en *viss tröghet* eller *likenöjdhet* hos kyrkofolket, som gör, att man bryr sig icke om att sjunga; eller också en oriktig föreställning om, att *man icke äger någon för sång lämplig röst*, och att man alltså tycker sig icke kunna sjunga; eller också ett vid gudstjänsten *illa utfördt orgelspel*, bestående i antingen en alltför stark registrering med orgelstämmorna, hvilket dräper sången, eller alltför långsläpig takt, som åstadkommer dåsigthet eller sömnaktighet hos sångarne, eller ock slutligen koralens spelande i ett allt för högt tonläge, hvilket förhållande gör sången svår och i vissa toner omöjlig att utföra. — Gentemot dessa, kyrkosången motverkande och förhindrande orsaker, böra nu, synes mig, församlingslärarne vid lämpliga tillfällen med allt eftertryck framhålla, att man vid gudstjänsten *likasåväl i sången* som i bönen skall utgjuta sitt hjärta för Herren, och att fördenskull alla — man må nu vara mer eller mindre röstbegåfvad — äga en mer eller mindre skolad röst — alla och enhvar, som har någon röst, måste äfven i sången deltaga. Så åligger det vidare *prästerskapet att fullgöra skyldigheten jämlikt kyrkolagens 13 kap. § 2* där det heter: »Musiken på orgorne, eller med andra instrumenter, måste icke så långt utdragas, att församlingen däraf i sin sång blifver hindrad att lofva Gud med egen röst, hvilket bör ske ordentligen och samdräkteligen, hvarken för hastigt eller långsamt, *hvarupå kyrkoherden äger inseende hafva.*» I detta sammanhang torde framhållas önskvärdheten af ett allt mer och mer förekommande bruk af *rytmiska koraler*, och jag menar då rytmik med olika tonlängd, hvilken koralanvändning alldeles säkert skulle komma att gifva lif och fart, vakenhet och glädje i kyrkosången, förutsatt nämligen att man äger den stora förmånen att hafva en orgelspelare, som verkligen förstår och förmår att utföra koralen rytmiskt.

Något som äfvenledes skulle mana de kyrkobesökande att mera deltaga i kyrkosången vore, i stället för den nyss klandrade alltför starka registreringen, *orgelstämmornas bruk i allmänhet med måtta och hofsamhet*, så att härigenom församlingen tydligen får en vink om, att hon har med sin sång att fylla ett tomrum. Och för öfrigt är ju, såsom bekant, orgelns uppgift icke att dominera, utan i stället att tjäna, understödja och leda sången. Och gent emot det äfven omnämnda allför höga tonläget måste koralen i stället spelas *så, att den rör sig inom sångarnes naturliga tonomfång*. Men en organist har att verka för kyrkosångens höjande ej blott genom ett väl utfördt orgelspel, han bör äfven, enär han ju i de flesta fall dessutom är kantor, i kyrkosångens intresse låta sig angeläget vara och blifva att då och då *låta sammankalla såväl äldre som i synnerhet yngre församlingsmedlemmar för att genom sångöfning göra dem väl bekanta och förtrogna* med allt fler och fler melodier till våra psalmer, eller, i fall den s. k. psalmlappen på förhand i tillräckligt god tid kan erhållas, göra dem bekanta med nästkommande gudstjänsts psalmmelodier, hvilken öfning blefve en behöflig och nyttig fortsättning af hvad i skolan blifvit för kyrkosången förberedt.

Dock, hvad nu blifvit nämnt för att råda bot mot kyrkosångens förfall har varit af mera periferisk art. Själva det centrala eller radikala botemedlet vore en

mera allmänt förekommande mottaglighet för sanningsordets omskapande verkan, ett allmännare tillägnande af evangelii nydanande kraft — ty evangelium, har man sagt, föder sång — under medverkan och inflytelse af den ande, om hvilken vi sjunga: »Du lär med skilda tungors ljud All jordens folk att prisas Gud.»

Af ett härigenom hos allt fler och fler inom församlingen bekommet nytt hjärta skulle följa behof såväl att infinna sig vid den sköna Herrens gudstjänst som ock att därvid med hjärta, mun och tunga deltaga i sången. Och en mera allmän, kraftig och fulltonig kyrkosång skulle ovedersägligen däraf blifva en följd.

Något har nämnts om den unisona sångens förfall och hvad däremot borde göras för att komma densamma att åter lefva upp och komma till ett allmännare bruk. Jag vill till sist påpeka äfven några skäl, som ur praktiskhetens synpunkt tala till förmån för den unisona sången, jämförd med den flerstämmiga. Först och främst är den unisona sången *bra mycket lättare att få i gång* eller *åstadkomma* än den flerstämmiga. Är det en flerstämmig sång, som skall utföras, då måste ju naturligtvis alla stämmorna samtidigt sjungas för att ej bryta mot harmoniens stränga fordringar. Men det är ej alltid den lättaste sak att få alla stämmorna representerade samtidigt, hvilken för sångs åstadkommande ofta förhinderande omständighet ju vid den unisona sången försvinner.

Och vidare; *huru lätt för sångare att inöfva och lära sig den unisona sången!* Denna har ju blott en enda stämma, och hon är just *melodi*-stämmen, som ligger i synnerhet ett musikaliskt öra så nära. Om vi däremot tänka på den flerstämmiga och särskildt kvartettsången, veta vi, huru svåra de underliggande och i synnerhet de två mellanliggande stämmorna äro att inöfva, och att rätt mycken möda måste användas på dessas inlärande, såsom stundom varande långt ifrån melodiosa.

Så torde nog också *innehållet och sammanhanget* i sången framstå *lättare och bättre i den unisona* än i den flerstämmiga, i hvilken stundom ett ordomkastande, en förändrad ordställning de olika stämmorna emellan kan försvåra uppfattningen af sångens innehåll, hvilket ju ej förekommer vid den unisona sången. Och så till sist, men därför för ingen del minst beaktansvärdt, just det att den unisona sången är en *för alla gemensam sång*, en sång, hvori alla med någon röst begåfvade icke blott kunna och få utan böra deltaga, gör att denna vida mer än den flerstämmiga sången verkar på ett alldeles särskildt sätt, i en alldeles särskild riktning. *Det gemensamma deltagandet* verkar *samlande, enande, sammanslutande, sammanhållande* och *förbrödrande*. Man känner tydligen, när man deltagar i den unisona sången, att man ej är ämnad att stå isolerad, att lefva endast för sig själf, utan att man hör tillsammans med andra, med hvilka man har ett gemensamt mål att sträfva till. Så väcker, lifvar och styrker den religiösa sången, *unison* sjungen, vår håg och sträfvan, att vi en gång må få komma till det rätta, gemensamma hemlandet däruppe och där få en nådesplats oss anvisad bland dess gemensamt lofsjungande kör. Liksom äfven den unisona sång, som vill upptända och föröka kärleken till det jordiska fäderneslandet, är en mäktig befordrare af denna tidens fosterländska sträfvanden.

Och då det nationella ordet för dagen just är »samling», framgår däraf behovet af unison sång i all synnerhet för vår tid.

Härmed har jag ingalunda velat uttala något förakt för den flerstämmiga sången. I sitt slag och på sin plats äger nog äfven den sitt värde. Dock kan jag påstå, utan att säga för mycket, att denna alltför mycket uppskattats, och att den alltså fått i allt för hög grad inkräkta på den unisona sångens bruk — ja bringat den sistnämnda i förakt och glömska.

Lifligt önskar jag alltså, att det på sista tiden här och där vaknade intresset för den unisona sången måtte blifva allt mera allmänt, och att allt som göres för åstadkommandet af dess allmänna användning må krönas med framgång! Komme då allt mer och mer till bruk och heders både i helg och söcken, såväl i det allmänna som i det enskilda lifvet, både hos gammal och ung denna *unisona* sång!

Moderna restaureringsprinciper. Öfver denna särskildt på det kyrkliga området så brännande fråga hade den uppsalienska kulturhistoriska föreningen *Urd* (ordförande Professor A. Noreen) anordnat diskussion lördagen den 3 november å Norrlands nation i Uppsala. Bland de närvarande (ca 200 personer) märktes Domprosten Professor Berggren, Professor Nathan Söderblom, Docenten D:r Almgren. Artisten Anders Zorn, Professor Clason, Slottsarkitekterna Liljeqvist och Agi Lindegren m. fl. arkitekter från Stockholm. Inledningsföredrag skulle hållas af D:r Ekhoff och kandidat Curman. Den senares föredrag måste emellertid på grund af ett missöde med skioptikonapparaten inhämmas. Det kommer dock att med samtliga illustrationer tryckas i nästa häfte af Kult och Konst, där äfven ett utförligt referat af den enligt närvarandes åsikt mycket gifvande diskussionen kommer att meddelas.

Läby kyrka i Uppland. Den numer icke för gudstjänst använda Läby kyrka nära Uppsala befinner sig i ett sorgligt tillstånd af vanvård. De notiser om dess tillstånd, som gått genom dagspressen, äro långt ifrån öfverdrifna. I vapenhuset är taket brustet och uppvräkt, på de ruttnande takbjälkarna ligger korset till den medeltida Kristusbild, som af så många generationer i fordom tid betraktats med vördnad. En vacker liten orgel (signerad) från 1800-talets början ruinas af fukt. Förstugan användes, då meddelaren af dessa rader sist såg kyrkan, till upplagsplats för ägg med mera smått och godt. Det är Upsala Nya Tidnings förtjänst, att ändtligen vederbörande myndighets uppmärksamhet blifvit fäst på denna förvånande råa behandling af ett byggnadsverk, som i minst 600 år varit ett gudstjänstens hus och en församlingens prydnad.

Tensta kyrka i Uppland. Genom uppsatser i Svenska Dagbladet har doc. Roosval fäst uppmärksamheten på det fördärf, som genom en okunnig och smaklös restaurering öfvergått Tensta kyrkas kalkmålningar, samt påpekat att dock lyckligtvis mycket i denna kyrka ännu står att rädda. Dessa hittills orörda ytor framställa bl. a. en scen ur Birgittalegenden och äro alltså redan genom sitt innehåll att betrakta som högst intressanta dokument. Baron C. af Ugglas har efteråt i samma tidning klarlagt, att restauratören äfven gjort sig skyldig till en lättsinnig behandling af en ibland målningarna befintlig historiskt mycket viktig inskription.

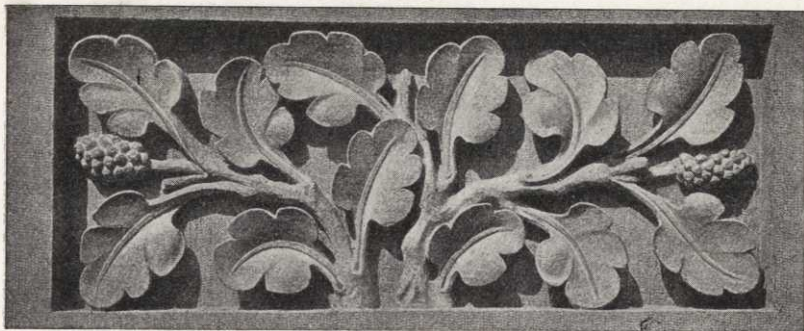

Fig. 1. Ornament å den nya västportalen i Mets-domen.

Restaureringsprinciper.

Några exempel och önskemål.*

Föreningen Urd hade anmodat mig att säga några ord om de erfarenheter angående restaureringsprinciper, som jag haft tillfälle att göra under en längre studieresa i Tyskland, Italien och Frankrike åren 1903—1905. Sedan jag mottagit uppdraget, tvekade jag ett ögonblick angående lämpligheten att vid just detta tillfälle föra diskussionen öfver på de stora kulturländernas område med deras ofantligt mycket mera talrika och storartade monument och dito resurser. Ty ändamålet med den af föreningen anordnade diskussionen var ju att tillgodose *vårt eget lands* kraf med afseende på *våra* minnesmärken. Men då det nu var frågan om mera principiella uttalanden, ansåg jag dock, att de utländska exemplen just genom sina betydligt större dimensioner i både kvantitet och kvalitet kunde erbjuda en viss fördel, ty de olika tendenserna inom restaureringsgebietet få där mera pregnanta, mera påtagliga uttryck, än hvad fallet ofta är vid våra egna arbeten. De erbjuda också en annan fördel, och det är, att vi stå inför dem fullständigt fria från alla slags personliga

* Denna uppsats är en för tidskriften gjord fullständig omarbetning af ett inledningsföredrag, som skulle hållits vid det af föreningen Urd anordnade diskussionsmötet om »Restaureringsprinciper» i Uppsala den 3 nov 1906, hvarifrån referat återfinnes på annat ställe i detta häfte. På grund af ett missöde med skioptikonet måste det på direkt åskådningsmaterial byggda föredraget inställas. Då en stor del af de restaureringstekniska metoder, som skulle anförts i föredraget, äro bekanta för tidskriftens läsare från en föregående uppsats om Restaureringar i Venedig (Kult och Konst 1905), hafva de här uteslutits.

hänsyn och påverkningar. Vi stå inför verken och syna resultaten, under det att de utförande personerna i de flesta fall äro oss främmande. — Emellertid ber jag att för undvikande af hvarje misstyding genast från början få påpeka, att jag har fullt klart för mig, att det är en kolossal skillnad mellan den allmänna betydelsen af t. ex. en svensk landsortskyrka och en fransk provinskatedral, eller mellan en väggmålning af Giotto och en af Albertus Pictor. Men allting är relativt. För vårt land är Albertus Pictor en ovanlig medeltidskonstnär och därför värd all möjlig omvårdnad från vår sida. Det är heller icke till någon direkt jämförelse med våra förhållanden, som jag nu går att framdraga en del utländska exempel, utan mera för att visa *tendensen, moralen*, om jag så får uttrycka mig, i desamma, vare sig denna är lofvärd eller förkastlig. Om jag i det följande icke alltid så starkt framhåller de rent arkeologiska krafven, utan i stället söker se frågorna äfven ur andra synpunkter, så är det ingalunda beroende på ett underskattande af dessa kraf, utan fastmer för att gifva dem ökad stöd genom att visa, hurusom äfven andra intressens tillgodoseende föra till samma önskemål, som vetenskapen alltid måste uppställa, nämligen bevarandet af studiematerialets äkthet.

Att uppställa några slags allmängiltiga principer är ju fullständigt omöjligt. Det har erfarenheten tillräckligt visat, och det ligger dessutom i sakens natur. Men om målet torde väl dock meningarna vara tämligen lika. Jag har åtminstone uppfattat saken så, som om man numera i de flesta fall med en restaurering sökte sätta ett monument i stånd, att själfvt så äkta och så vackert som möjligt berätta sin historia och visa sina skatter, på samma gång som man, då det gäller »levvande» byggnader, d. v. s. sådana som fortfarande tjäna sitt ursprungliga ändamål, söker anpassa dem efter den nya tidens nya kraf.

Om alltså någorlunda enighet förefinnes om målet, så äro däremot sätten att arbeta mot detsamma oändligt olika. Och där ligger kärnpunkten.

Det torde vara mera sällan, som en i våra ögon olycklig och förkastlig restaurering af en byggnad beror på *brist* på pietet och god vilja hos restauratorn, utan väl snarast på en olika uppfattning om, *hur* pieteten bör och kan omsättas i praktiken i hvarje särskildt fall. För att icke hänga i luften med allmänna talesätt skola vi därför i det följande betrakta några konkreta exempel, hvilka kunna gifva fasta utgångspunkter för våra reflexioner.

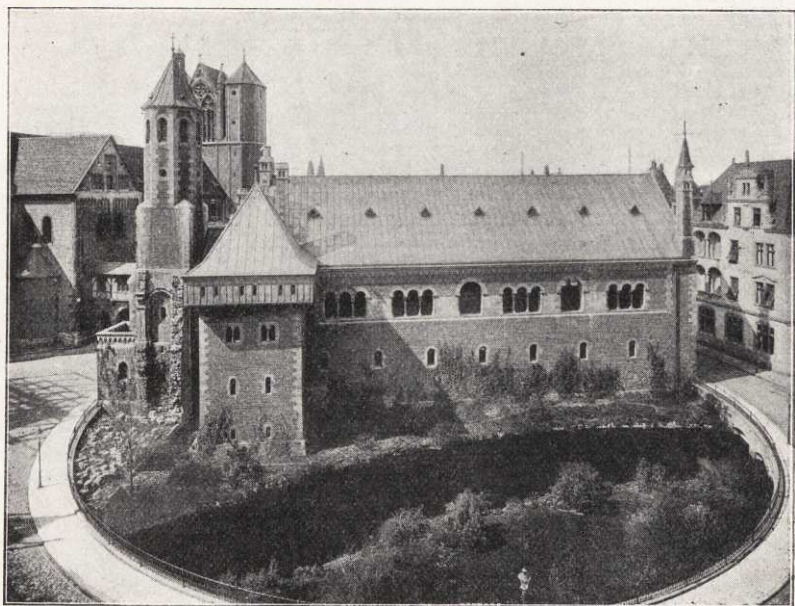

Fig. 2. *Borgen Dankwarderode i Braunschweig.*

Innan vi gripa oss an med den ojämförligt viktigaste gruppen af minnesmärken, de »levande» byggnaderna, skola vi ägna några ögonblicks uppmärksamhet åt de »döda», hvilkas hufvudmassa bestå af ruiner. Mycket länge har man ansett sig gagna och glädja mänskligheten genom att återföra sådana till sitt ursprungliga tillstånd genom stiltrogna rekonstruktioner. Legio äro de ruiner rundt om i Europa, som återuppstått i en mer eller mindre glänsande gestalt efter att en lång tid blott hafva bestått af grundmurar och remnade torn. Men hvad har man egentligen gifvit oss genom dessa restaureringsföretag, som i synnerhet i Tyskland bedrifvits och än i denna dag bedrifvas i så stor skala och sluka enorma summor? Jo, vi ha fått veta, hur vederbörande arkitekt föreställt sig att det *möjligen* kunde sett ut en gång. Och denna föreställning har efter några få års förlopp, allteftersom den byggnadshistoriska forskningen gifvit allt flera och säkrare resultat, visat sig vara fullständigt oriktig. Men den felaktiga rekonstruktionen står där orubblikt för en oöfverskådlig framtid och missleder allmänheten. (Vetenskapen lär väl blott undantagsvis bedragas däraf.) Oftast har den dessutom beröfvat oss icke blott ett viktigt forskningsmaterial utan

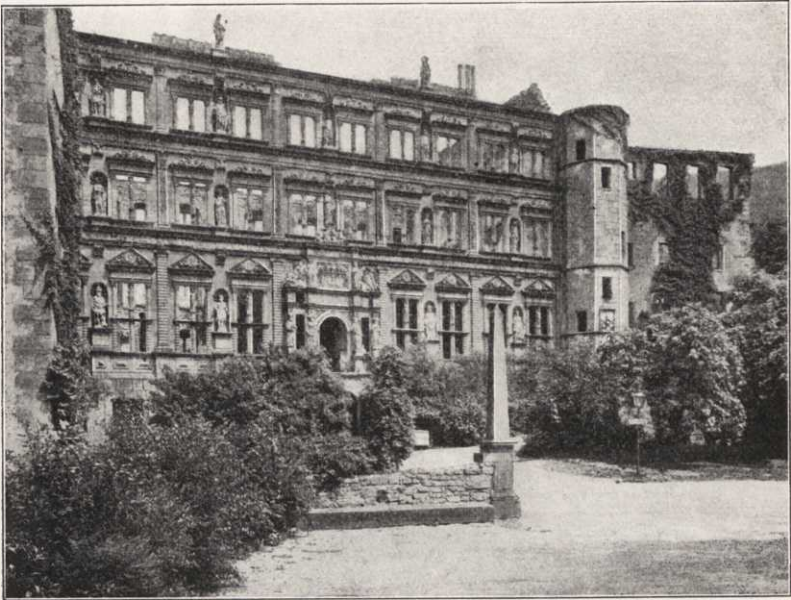

Fig. 3. Heidelberg. Otto-Heinrichsbau. Nuvarande tillstånd.

också en pittoresk, stämningsfull bild, som förr lockade hvars och ens fantasi, men där nu rekonstruktören tvingar oss att se blott *hans* fantasiskapelse. Fig. 2 presenterar ett ovanligt dråpligt exempel nästan upplagdt på bricka. Det skall föreställa Henrik Lejonets borg Dankwarderode i Braunschweig från 1180-talet. Af densamma återstod på 1880-talet blott en del grundmurar och en kolonnrad i bottenvåningens stora sal. Däraf rekonstruerades en stor romansk palas i 2 våningar, »stiltroget» dekorerad. Icke nog därmed. Man ville också ha »stiltrogen» naturomgivning. Så skapade man då den lilla underliga vildmarken med vatten och buskar; slutligen lades det väl anrättade historiska monumentet på en rund bricka midt på torget, såsom fotografien visar. Hvarje historiskt bildad människa är emellertid numera säker på, att Henrik Lejonets palas icke kunnat se ut på detta vis. Byggnaden har för öfrigt ingen som helst användning, utom att en och annan hofkonsert lär hållas där, men det kan ju icke gärna motivera dess existens.

Jag tror icke, att denna art af restaurering längre har några förespråkare i vårt land, men i Tyskland finnas de trots allt energiskt motarbete från såväl konsthistorici som moderna arkitekter. Den

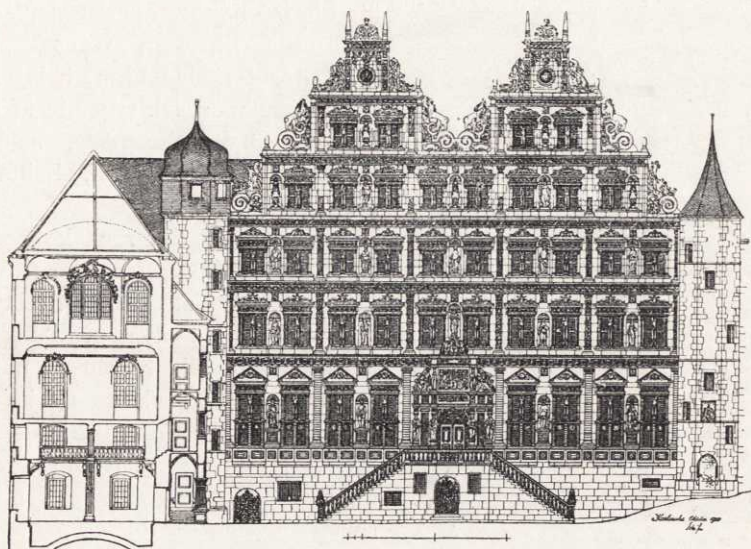

Fig. 4. Heidelberg. Otto-Heinrichsbau. Restaureringsförslag af K. Schäfer.

mest spännande af alla restaureringsfrågor i Tyskland är ju dock för närvarande förslaget att restaurera slottsruinen i Heidelberg, en af Europas vackraste ruiner. Jag tror icke man behöfver riskera att stämplas som en dåraktig känslomänniska, om man opponerar sig emot ett dylikt företag. Det har också varit det tyska folket för starkt, och man har rest en formlig storm mot förslaget, som väl nu kan anses fallet. Den badiska 1:a kammaren vägrade i juli detta år med alla röster mot 2 det begärda anslaget. I detta som alla andra fall, där det är frågan om ruiner eller andra döda byggnader, gäller numera endast lösen: konservera, icke rekonstruera! — Och icke blott byggnaden utan äfven vegetationen bör vid ruiner skonas så långt som möjligt. Att icke alltid dessa båda mål samtidigt kunna vinnas, är tydligt, men med fördomsfri vilja kan mycket göras äfven med bibehållande af ruinernas poetiska charme. Ruinernas konservering behöfver icke göras så, att de likna vetenskapliga preparat i spritburkar. Att ingå på sakens tekniska sida skulle här föra för långt. Jag vill blott erinra om, hurusom ett åt den arkeologiska vetenskapen så helt ägnadt område som Forum Romanum åter börjar se slingerrosorna klänga på de gamla murarna. Friska, färgrika blommor spira åter invid tempeltrapporna. Det är forumsgräfningarnas ledare, Boni, som på detta sätt söker åt ruinfältet

Fig. 5. *Triumfbågen i Orange. SV. hörnet.*

tiden varit inbyggd i hertigarnes af Oranien borg och sålunda haft samma öde som Titusbågen i Rom. — De öfre delarna af nämnda hörn voro bättre bevarade, de nedre däremot fullständigt förstörda. Att här använda järnstöttor eller sträfpelare eller dylika konserveringsmedel hade varit förkastligt ur såväl teknisk som estetisk synpunkt. Den enda goda lösningen bestod i att ombygga, komplettera hörnet. Men man markerade det hela såsom en lagning, en säkerhetsåtgärd, genom att icke utföra några ornamenterade profiler eller kapital å de nya delarna. Än mindre sökte man efterbilda den rika skulpturala dekorationen å fältet ofvan arkivolten, ehuru man hade förebilder därför på de andra fälten (fig. 6). Man förstod, att en dylik efterbildad dekorerings alltid måste bli dödfödd

återbörda något af det lefvande pittoreska lif, som vetenskapens spade förut nödgats bortskala. Att detta sker med iakttagande af alla nödiga försiktighetsmått, så att ingenting skadas däraf, behöfver väl icke omtalas.

Men äfven det rena konserveringsarbetet kan ofta icke utföras utan tillhjälp af kompletteringar, och då uppstå nya problem att lösa. Några bilder från de antika ruinerna i Sydfrankrike skola visa oss ett par goda exempel. — Det sydvästra hörnet af triumfbågen i Orange (fig. 5) befann sig i ett så ruineradt och fragmentariskt tillstånd, att hela verkets bestånd var hotadt. — Bågen hade under medel-

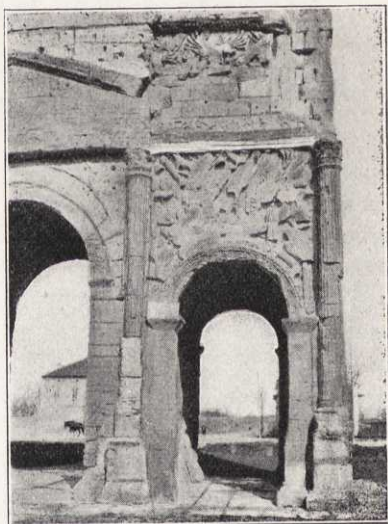

Fig. 6. *Triumfbågen i Orange. SÖ. hörnet.*

ur konstnärlig synpunkt; den skulle blott minska monumentets äkthetsvärde. Och denna konservering gjordes år — 1828. Ett vackert föregångsarbete, som burit frukter vid hela den följande tidens konserveringsarbeten af de antika ruinerna i Provence. Fig. 7 och 8 visa analoga exempel från Arles. De torde icke tarvva någon närmare förklaring. Högt liggande bevarade delar behöfva ökadt stöd från sidorna eller underifrån, hvilket åstadkommes genom klokt och instruktivt gjorda kompletteringsarbeten, som tydligt gifva sig tillkänna utan att förstöra totalbilden af monumentet.

Då man oftast är van att se Frankrike uteslutande som de radikala restaureringarnas land, vill

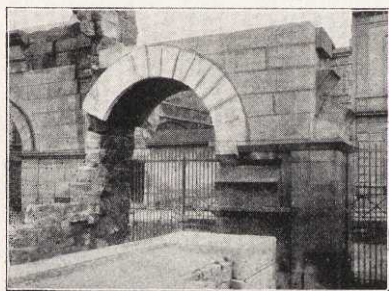

Fig. 8. Teatern i Arles. Detalj.

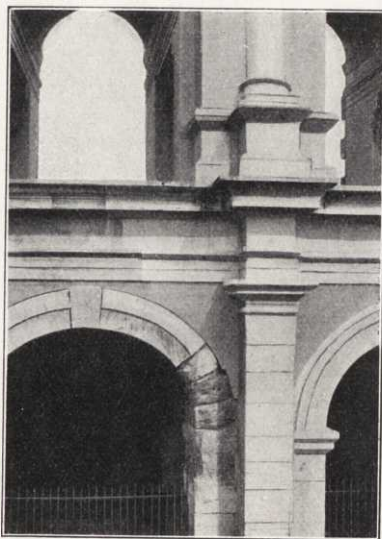

Fig. 7. Amfiteatern i Arles.
Detalj af fasaden.

jag påpeka äfven ett par kyrkliga exempel på denna hänsynfulla kompletteringsmetod. Fig. 9 visar en detalj från den i byggnadshistoriskt hänseende så ytterst intressanta restaureringen — eller rättare konserveringen — af den gamla ödekyrkan Saint-Philibert-de-Grandlieu i Poitou, hvilket arbete ledts af en gammal jesuitpater, Camille de la Croix,* som under sitt långa, åt den arkeologiska forskningen ägnade lif uträttat ofantligt mycket

till gagn för sin hemtrakts historiska monument.

De stora bågarna, som omsluta midtkvadraten i kyrkan, måste stödjas, ty de ursprungliga kolonnerna funnos ej mer. Att den på

* En utförlig redogörelse för restaureringen samt för kyrkans byggnadshistoria har nyligen publicerats: *Etude sur l'ancienne église de Saint-Philibert-de-Grandlieu (Loire-Inférieure) d'après des fouilles, des sondages et des chartes par le R. P. Camille de la Croix S. J. Poitiers 1906*, hvarur fig. 8 hämtats.

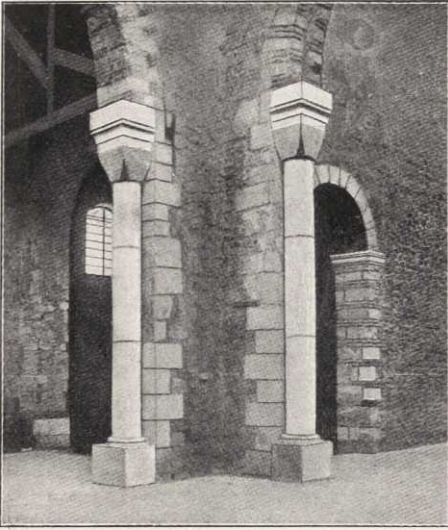

Fig. 9. *Saint-Philibert-de-Grandlieu.*
Detalj från kyrkans inre.

viss period af den romanska tiden tydligt kan spåras i Provence och närliggande landskap, har man velat bevara den så intakt som möjligt. De stora kolonnernas nedre delar voro fullständigt bortvittrade, och hellre än att restaurera dem med ovissa detaljer har man låtit dem stå helt släta.

Detta sista exempel har nu fört oss öfver till den ojämförligt viktigaste gruppen af våra byggnadsminnen, nämligen de »levvande», de ännu i bruk varande, af hvilka kyrkorna åtminstone för oss i Sverige spela den största rollen. Att det är omöjligt att för dessas restaurering uppställa några allmängiltiga principer har redan blifvit sagdt. Visserligen har ett antal detaljerade »Leitsätze», »Grundregeln» o. s. v. blifvit framställda af spe-

figuren visade lösningen är att föredraga framför järnstöd, hvilket en ortodox »anti-restorationist» skulle ansett som det enda rätta, är väl alldeles obestridligt. Ingen kan misstaga sig om stödets ursprung, men man slipper det obehagliga intrycket af en provisorisk uppstyling. — T. o. m. ännu i bruk varande kyrkor ha undantagsvis kompletterats enligt nu beskrifna metod. Fig. 10 visar portalen till den romanska delen af katedralen i Aix-en-Provence från omkr. 1100. Såsom ett synnerligen vackert exempel på den »renässans»-tendens, som under en

Fig. 10. *Aix-en-Provence.*
Portal å romanska delen.

kulativt anlagda tyska arkitekter, men författarne själfva ha alltid varit de första att bryta dem. Lyckligtvis! Hvad som bör göras måste alltid afgöras från fall till fall. Det är alltid ytterst beroende på den utförandes takt och på hans förmåga att i lycklig kombination tillgodose både de vetenskapliga, de praktiska och de rent estetiska krafven.

Det är tyvärr så, att man i fråga om restaureringar har lättare att visa negativt än positivt verkande exempel. Men det kan nu inte hjälpas.

Vi vända oss först till katedralen i Metz, som är ett synnerligen typiskt exempel på en stor restaurering och dess konsekvenser. Först då några ord till orientering. På denna byggnad finner man en för en gotisk katedral enastående anordning. Den saknade ursprungligen västportal. Anledningen därtill är att söka i den omständigheten, att vid tiden för katedralens byggande platsen framför västra fasaden var helt upptagen af det gamla biskopspalatsets byggnader, och följaktligen var ingen portal nödig eller möjlig. Först under 2:a fjärdedelen af 1700-talet skapades där en fri plats genom det bristfälliga palatsets bortrifvande. Och nu kände man behof af en hufvudportal på västfasaden. Den närmaste anledningen till planens utförande är ganska karakteristisk. Ludvig XV insjuknade under ett besök i Metz 1744 mycket häftigt, och man hade föga hopp om hans vederfående. Domkapitlet uppbjöd hela sin förmåga med förböner och mässor, och så — Ludvig blef frisk. I anledning af denna lyckliga utgång beslöt då domkapitlet att uppföra en ny hufvudportal på den nya hufvudfronten. Den kungl. arkitekten Blondel fick i uppdrag att utföra arbetet, hvilket af honom fullföljdes till en äkta skapelse af den tidens smak. Att göra ett nytt tillägg till en gammal byggnad i annat än sin egen tids stil har aldrig fallit någon annan tid in än de senaste 100 åren. Därtill hyste man alltför mycket förtroende till sin egen konst. Portalen blef anledning till en större sammanhängande arkitekturkomposition, hvarvid arkitekten sökte inordna de båda torgen framför södra och västra fasaderna inom vissa enhetliga ramar. Den kraftiga portalen flankerades med ett par smärre paviljonger (fig. 11), de västtorget omgifvande husen fingo denna enkla enhetliga karaktär, som vi känna så väl från det franska 1700-talet. — Utefter domens södra långsida hade under århundradenas lopp uppförts en mängd små »parasitbyggnader». Sådana ha för öfrigt omgivit de flesta större kyrkor i medeltiden, och först det gångna århundradet började

Fig. 11. *Katedralen i Metz. Västfasaden före restaureringen (nya taket dock pålagdt).*

Fig. 12. Katedralen i Metz. Västfasaden efter restaureringen.

konsekvent skala bort dessa pittoreska omgifningar. — Dessa parasitbyggnader begagnades emellertid af Blondel och omkläddes med en sammanhängande enhetlig rustikfasad, såsom fig. 13 visar. Midt emot, på stora torgets sydsida, uppfördes ungefär samtidigt ett ståtligt Hôtel de ville, på dess östsida en lägre, långsträckt paviljong för högvakten. Sålunda hade skapats ett torgkomplex, som måste haft en verkligt monumental karaktär och — domen hade icke förlorat därpå. De låga byggnaderna med sina förhärskande horisontallinier utöfvade en kontrastverkan, som endast var ägnad att låta det väldiga, uppåtsträfvande gotiska byggnadsverket framstå än mera fantasifullt och gigantiskt.

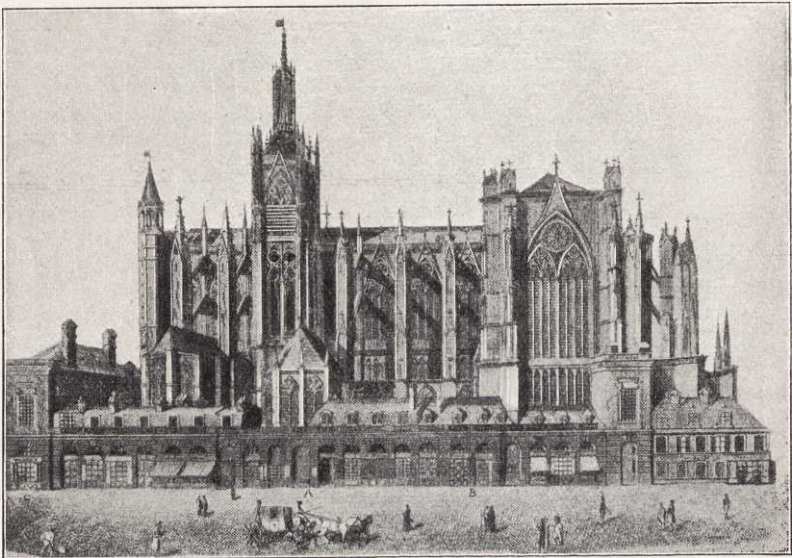

Fig. 13. *Katedralen i Metz. Sydfasaden före 1860-talet. Efter ett äldre kopparstick.*

Sådant stod då byggnadsverket ända in på 1860-talet, då dess sista historiska skede började, restaureringsskedet. I slutet på 1860-talet, således ännu under den franska tiden, började man riva bort den södra långsidans parasitbyggnader. De voro ju stilvidriga påhäng, som borde bort! Dessutom borde ju en kyrka ligga fri och synlig från ofvan till nedan. Detta verk fortsattes, sedan domen öfvergått i tyska statens händer, och snart var sydsidan frilagd. Men därmed hade domen gjort en stor förlust. Den verkade mindre väldig, ty den hade förlorat skalan. Och den hade också

förlorat mycket af den rotfasthet i stadsbilden, som den förut ägde. Det är en mycket viktig sak, huru ett monuments omgifning behandlas. Det är ett kapitalt misstag att vilja isolera det och lägga

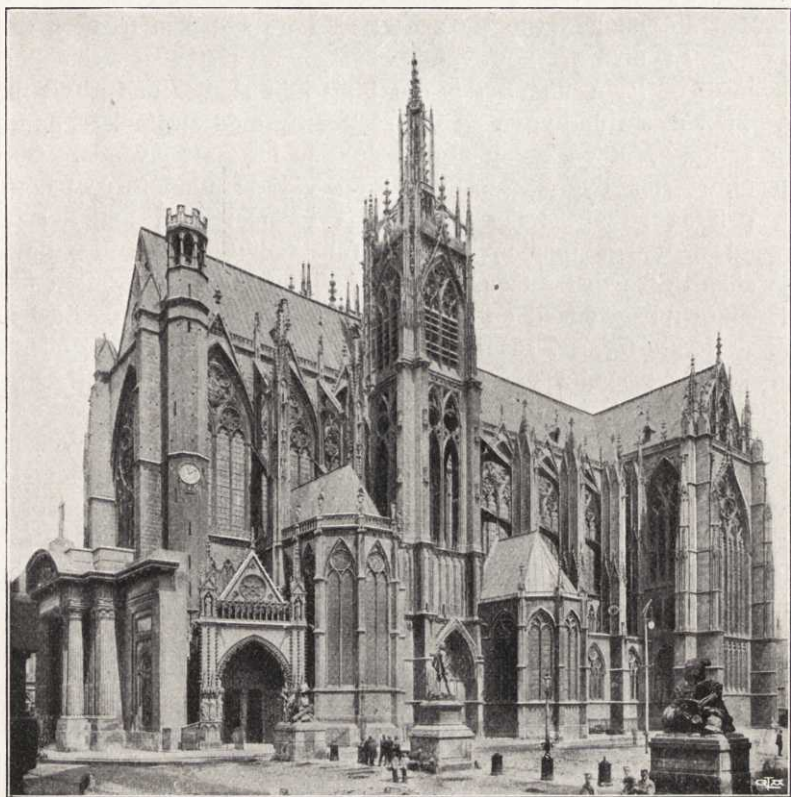

Fig. 14. *Katedralen i Metz. Sydfasaden efter restaureringen.* (Västfasaden ännu orörd.)

det på presenterbricka. Vännerna af gamla minnesmärken hälsa därför med största tacksamhet det bistånd, som de moderna stadsplanarkitekterna lämna dem i detta hänseende. Dessa hafva länge predikat mot ett sådant okonstnärligt isoleringssystem. Och det behöfs! För icke många år sedan väcktes i Uppsala förslag att rivva bort de byggnader, som omgifva domkyrkan på norra och östra sidorna, för att »frilägga» domen. Sancta simplicitas! Så ville man då beröfva denna olyckliga kyrka den enda charme den har kvar just genom sitt kringbyggda läge. Förslaget gick den gången om

intet, på hvad grund känner jag icke. Det är ett observandum för framtiden, ty den nivellerande, snörrätt linjerande stadsplanemakaren är en månghöfdad hydra, som icke dör därför, att man huggit hufvudet af den *en* gång!

Men återvändom till Metz. — Sedan nu sydsidan frilagts, grep man sig an med det konstruktiva systemet. Detta — sträffapparat och hvalf — hade under tidernas lopp lidit skador och gifvit med sig. Man måste ombygga en del sträfbågar med sträfpelare, nyuppföra andra. Mot en sådan åtgärd finns ju intet att invända. Göres den ej, störtar byggnaden. Att man vid de nyuppförda bågarna och pelarna strängt följer de gamlas form, teknik, material och förband är enligt min uppfattning fullständigt riktigt. De finnas, som söka drifva den satsen, att man i dylikt fall skall uppföra sträfpelaren och bågen med en formgifning öfverensstämmande med nutida arkitekturformer, såsom otvifvelaktigt en renässansman eller en barockarkitekt skulle gjort. Hvad skulle det nu tjäna till? Jo, vi skulle genast se, att den där bågen blifvit ombyggd 1905. Det är att gå för långt i sina historiska pretentioner. Det är att vara lika så ortodox som de gamla stilpuristerna. Vi ha skyldighet att söka bevara de historiska dokument vi fått, men vi ha rakt inte skyldighet att skriva reparationshistoria för framtiden med fetstil. Framtidens forskare torde därvid vara fullt betjänta med den anordning, som en fransk arkitekt, M. Naef, föreslagit för dylika fall, nämligen att inhugga beteckningen F. S. 1906 = (fac-simile 1906) på den nyuppförda byggnadsdelen, så att detta tecken visserligen är lätt synligt för den som söker efter det, men icke tränger sig på andra. Emellertid vill jag alldeles bestämdt understryka, att jag här talar endast om rent konstruktiva delar, hvilka icke utan fara för monumentets statiska bestånd kunna lämnas utan förnyelse. Men jag vill *icke* utan vidare utsträcka detta resonemang på den skulpturala dekorationen eller på konstruktivt likgiltiga små skavanker, såsom en afslagen krabba, ett på ytan illa åtgånget men i öfrigt friskt murstycke o. s. v.

Ersättningsarbeten äro alltid att betrakta som ett nödvändigt ondt, ty vi förlora alltid något med dem: forskningen förlorar ett originaldokument och byggnaden beröfvas sitt dyrbaraste smycke: *patinan!* Och hvad är väl dock en gammal byggnad, ett gammalt konstverk öfver hufvud taget utan patina? Det är en blomma utan doft. Jag tror de flesta arkitekter skola medgifva, att de ofta längta efter den dag, då deras nyuppförda byggnad skall få något litet af den patina, som blott ytterst långsamt infinner sig.

Men hur har inte patinan misshandlats vid restaureringar öfverallt! Behandlingen af patinan är en pröfvosten på arkitektens och ännu mera på vederbörande publiks estetiska finkänslighet. Det vill till en hög grad af konstnärlig kultur för att kunna öfvervinna den mera primitiva kärleken till det som ser snyggt, nyputsadt, nymåladt, blankpoleradt ut. Jag minnes min oerhörda häpnad, då jag år 1904 fann den gamla bronsfunten i Hildesheims dom (!) som en blankskurad mässingsmortel, efter att några år förut ha sett den med århundradenas mjuka patina (fig. 15). En snygghetsälskande vaktmästares verk en skurdag! — Idealet för en kyrkorestaurering är ju också, att den urgamla kyrkan på nyinvigningsdagen ser ut, som om den blifvit utförd i går, så att det med fog kan stå uti den vederbörliga tidningsnotisen: »och ter sig kyrkan i sitt nya skick synnerligen prydlig och tidsenlig». Det är icke någon slump, att det just är Italiens gamla kulturfolk, som förstätt sätta värde på en så fin produkt som patinan och därför gjort ansträngningar att äfven vid djupa ingrepp i en byggnadskropp bevara dess konstnärliga öfverhud. I de särskilda bestämmelser, som italienska regeringen offentliggjort rörande de grunder, som böra följas vid vården af gamla byggnadsverk, heter det, att man bör respektera de förändringar, som framkallats af atmosfäriskt inflytande och af mera tillfälliga skador, som ej rubba byggnadens stabilitet. Med ringa utsikt till framgång ber jag dock att få rikta en enträgen vädjan till alla, som hafva något inflytande i dessa saker, att verka för, att den af åldern patinerade ytan i våra kyrkor och på deras inventarier

Fig. 15. Dopffunt i Hildesheims dom (1200-talet).

icke i onödan renskrapas och finputsas. Jag menar alls icke att göra mig till målsman för en sentimental eller oresonlig noli-metangere-princip. Är ett ingrepp nödigt af klara, oemotsägliga materiella skäl, så gör det frankt och rakt på sak, men förskona oss från den onödiga skurningen för skurningens egen skull.

Låt oss emellertid ännu en gång återvända till Metz. 1877 brann taket af efter ett fyrverkeri, som den lyckliga staden arrangerat för att fira kejsar Vilhelms första besök efter eröfringen. Nytt tak måste göras, och man beslöt sig för järntakstolar. Det var ju en klok försiktighetsåtgärd. Det gamla taket från 1468 hade haft en mycket låg resning samt valmtak öfver tvärskeppsflyglarna (fig. 13). »En riktig» gotisk kyrka har en takvinkel på 60° och gaflar på tvärskeppen. »Det måste vi också ha», tänkte man. Och så få vi ett stilenligt högt tak och 2 dito gaflar (fig. 14). Naturligtvis måste därvid också den gamla släta västgafveln (fig. 11) ombyggas. Därvid passade man på tillfället att göra den till en rik praktgafvel (fig. 12). Det förr afgjort dominerande sydtornet räcker nu knappt öfver taknocken. Byggnaden har så att säga förlorat sin accent. Det märker också arkitekten. »Vi måste göra en ny accent», säger han. »Vi bygga på det lägre tornet på nordsidan och göra det mycket högre och mycket vackrare än det södra.» Förslaget strandar emellertid på att grunden är för svag. »Då göra vi en hög takryttare, ty det finns i Paris och Amiens.» Förslag uppgöres och gillas och skall inom kort utföras, om det icke redan skett. Vi se, hvilka konsekvenser ett sådant stilenligt företag drager med sig. Börjar man på ett håll, så får man taga det ena efter det andra, och slutligen är icke så mycket kvar af den gamla karaktären. Som sista offer i Metz föll också den stora Blondelska portalen med sina paviljonger. Den ersättes af en ny, stilenlig, ytterst figurrik och praktfull gotisk portalhall, om hvars utförande i och för sig endast de amplaste loford kunna sägas. Så öfverlägset har mig veterligt intet annat gotiskt imitationsverk blifvit utfördt, särskildt hvad den skulpturala utsmyckningen beträffar (fig. 16). Den invigdes 1903 och hade kostat 1,300,000 mark.

Ha vi egentligen anledning att glädja oss öfver hela denna vidlyftiga restaurering? Jag tror det icke. Vi hade förut en enhetlig, monumental torganläggning, en väl afvägd totalbild af domen och, som helhet, en intressant och pittoresk historisk utvecklingsbild för våra ögon. Hvad ha vi fått i stället för allt detta, som nu gått förloradt? En isolerad och därigenom krympt, »stilenad» dom med tre

nya variationer på gotiska gafvelmotiv och en ny praktportal i en utdöd stil, där en drifven skulptör leker kurragömma med tiden. Dylika förskönande stilistiska tillägg och kompletteringar till gamla historiska byggnader böra afvisas så kraftigt som möjligt. De gamla byggnaderna få icke vara stilistiska experimentalfält, experimentatorn må vara aldrig så framstående. Genom dylik handtering förlorar en byggnad *alltid* i historiskt värde, oftast också i konstnärligt. *Underhåll och reparera omsorgsfullt, framlocka, hvad som tilläfventyrs finns doldt, men låt för öfrigt byggnaden vara i fred.* Det har blifvit den allmänna lösen på sista tiden äfven för lefvande

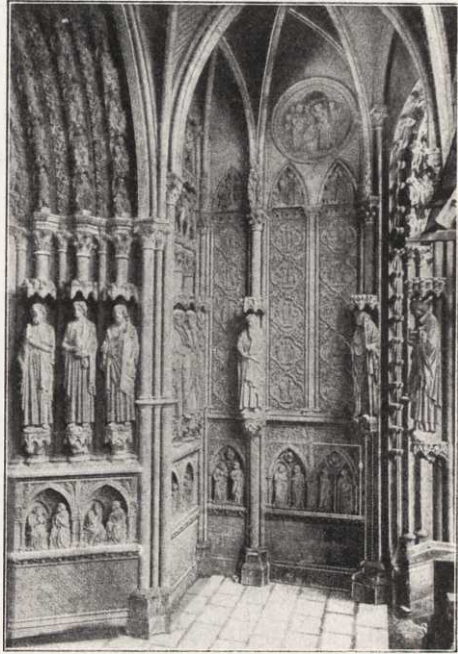

Fig. 16. Katedralen i Metz.

Innerdetalj från den nya västportalens förhall.

byggnader, en lösen, som haft en synnerligen fördelaktig inverkan på åtskilliga betydelsefulla restaureringsprojekt. Jag vill blott hänvisa till frågan om Milanodomens fasad, hvilken frågas utveckling är ganska typisk för den gradvis skeende utvecklingen af hela restaureringsbegreppet under de senaste åren.

Fasadens nedre delar äro utförda under 1600-talet efter ritningar af Pellegrini och Buzzi, men sin öfversta gotiserande afslutning fick den först 1805 på Napoleons tillskyndan (fig. 17). Den med härliga skulpturdetaljer prydda barockfasaden störde 1880-talets stilpurister, och en täflan om ny fasad utlystes 1887—88, hvarvid arkitekten Brentano segrande utgick med ett förslag (fig. 18), som helt och hållet prisgaf den gamla fasaden för en stilren sådan. Lyckligtvis fick frågan hvila åtskilliga år, och först 1899 kom den åter fram. Dombyggnadsstyrelsen skulle då gripa sig an med utförandet, men rönte därvid ett häftigt motstånd särskildt från Milanos konstnärskretsar. Strax efteråt ägde en omorganisation af dombyggnadsstyrelsen rum,

Fig. 17. Milanodomens nuvarande fasad.

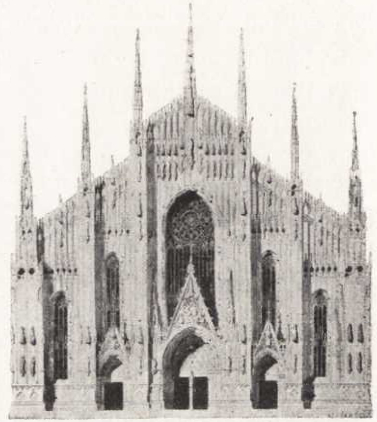
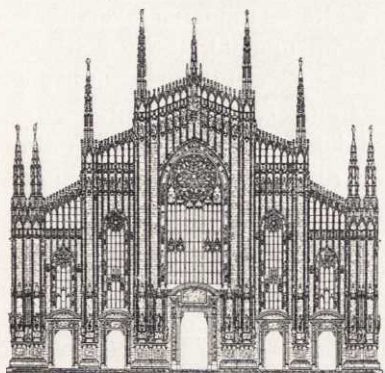
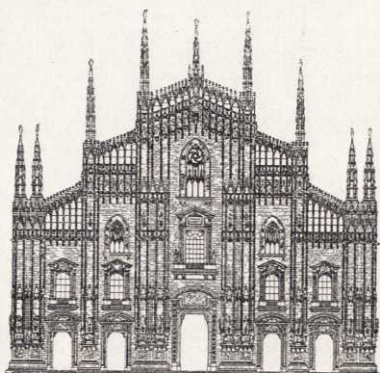

Fig. 18. Brentanos restaureringsförslag 1888.

och den nya styrelsen uttalade sig för att bibehålla fasaden orörd. Emellertid visade sig reparationsarbeten vara nödvändiga på det öfversta krönet, och så kom frågan åter upp. 1903 tillsattes en kommission för utarbetande af ett förslag till fasadens ordnande. I början af 1904 framlade denna sitt första förslag (fig. 19), som bibehöll den gamla fasadens nedersta del till portalernas öfverkant. Förslaget förkastades af dombyggnadsstyrelsen, som blott ville tillåta det nödvändiga arbetet på krönet. Kommissionen inkom senare samma år med sitt andra förslag (fig. 20), som endast omfattade en omarbetning af det napoleonska krönet i afsikt att gifva fasaden en mera tillfredsställande kontur. Förslaget antogs till utförande, men så kom 1905 från högsta myndigheten öfver dylika frågor i Italien förständigande att åtminstone tills vidare endast underhålla hvad som fanns, men icke göra några försköningar. En lycklig utvecklingshistoria för en så allvarlig restaureringsfråga!

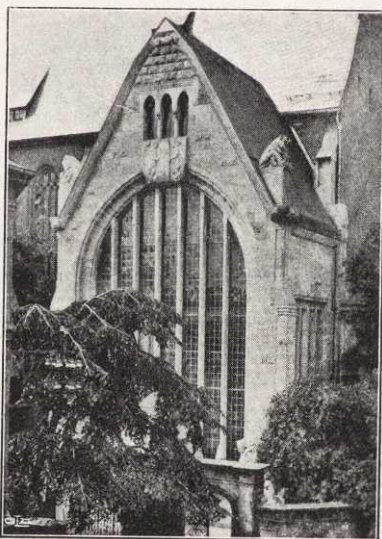
Helt annorlunda ställer sig ju saken, då det gäller af praktiska behof påkallade utvidgningar och tillbyggnader till gamla monument. Där bör arkitekten stå helt fri och endast ha för ögonen att lösa sin uppgift så praktiskt och konstnärligt tillfredsställande som möjligt, fullständigt oberoende af alla band af stilkateketisk art. Är han konstnär (andra borde icke släppas på dylika uppgifter), så söker han alltid att anpassa sitt verk efter det gamla, vare sig han väljer en historisk stil eller en friare, modern formgifning. Och jag skulle vilja betona, att vi icke böra hindra en nyare tids formspråk att blanda sin röst med de gamla stilarnas. Att däraf kunna alstras

Fig. 19. *Kommissionens 1:a förslag.*Fig. 20. *Kommissionens 2:a förslag.*

synnerligen vackra och harmoniska resultat, därpå kunna åtskilliga exempel anföras. Bland annat portalhallen framför Goldene Pforte i Freiberg (Sachsen). Den är byggd intill en gotisk kyrka och verkar trots sin utprägladt moderna karaktär alldeles förträffligt. Fig. 21 visar tyvärr alltför litet af ensemblen, men torde dock gifva något begrepp om det hela. Ett annat exempel är en läktare i S:te Radégonde, en 1100-talskyrka i Poitiers. En orgelläktare var nödvändig för kultens behof. Arkitekten grufvade sig mycket, men tog slutligen på uppmaning af den förut omtalade jesuitpatern de la Croix ett resolut steg och gjorde den i en enkel järnkonstruktion. Jag har tyvärr ingen bild däraf, men vågar påstå, att bättre lösning knappast kunnat ernås. Den gör sig förträffligt, och det enda man beklagar är, att arkitekten låtit förleda sig till arkaismer på orgelfasaden.

Nytt vin i nya läglar!

Vi fordra äkthet hos det gamla.
Men vi fordra det också af det

Fig. 21. *Goldene Pforte.*
Freiberg i Sachsen.

nya. Det kräfvades emellertid mycken takt och konstnärlig finkänslighet att lyckligt lösa dylika tillbyggnadsfrågor. Några moderna öfversittarefasoner kan man alls icke tåla. Den som utan förståelse och kärlek för det gamla monumentet sätter sin nya tillbyggnad intill det samma blott med tanke på sitt eget framhåfvande, han gifver det en Judaskyss. Hellre då en enkel, solid formgifning i anslutning till en historisk stil än ett framkrystadt modernt originalitetsexperiment. — Aktning för det gamla monumentet! — Men, invänder kanske någon, de gångna tiderna, som ju alltid gjorde tillbyggnader och dylikt i sin egen tids stil och hvilkas tillvägagångssätt man nu anser så lofvärdt, de respekterade alls inte de gamla monumenten, utan omformade dem hänsynslöst efter sin »moderna» smak. Men af oss moderna arkitekter begär ni denna hänsyn, samtidigt som ni begär personlig konst. — Ja, det är sant. Föregående tider hade ytterst sällan öga för den äldre konsten. De ansågo sin egen som den enda rätta, och däruti låg både deras styrka och deras svaghet. Men utvecklingen har väl dock fört oss till ett nytt trappsteg! 1800-talet kom med sitt starka utvecklande af »det historiska sinnet» hos människan. Och ju mera detta utvecklades, dess mera fingo vi förmågan att uppskatta de gångna tidernas olika konstarter, den ena efter den andra. Det såg länge ut, som skulle denna förmåga behöfva köpas genom förlusten af tron på egen stilutveckling, egen nyskapning, åtminstone på byggnadskonstens område, ty nu följde den servila, undergifna imitationens tid. Reaktionen, genombrottet har emellertid kommit, och nu tro vi åter på egen konst, egna utvecklingsmöjligheter, som forna tider gjort. Efter denna utvecklingsgång borde vi ju stå där rikare än föregående tider. Vi kunna värma vårt sinne och glädja vårt öga icke blott med vår egen tids konst, utan med tjusning och förståelse äfven se tillbaka på svunna tiders rika konstskatter, som de historiska vetenskapernas rön göra allt mera lefvande, allt mera mångsidigt gifvande för oss. Denna kombination af tro på egen konst och förmåga att uppskatta den gamla och afvinna denna vetande och glädje synes vara karakteristisk just för vår tids sträfvanden. Gifve Gud, att våra gamla konstminnesmärken kunde låta framtiden afläsa dessa sträfvanden någorlunda tydligt!

Det är en sak, som jag i detta sammanhang alldeles särskildt vill framhålla. Det är målningsrestaureringarna. Det är svårt att i närvarande stund i det nordliga Europa drifva upp många äkta och orörda väggmålningar. De äro nästan samtliga öfvermålade och kompletterade, andra äro helt enkelt nygjorda i gammal stil. Att

Fig. 22. *S. Cecilia i Rom*. Freskomålning tillskrifven Pietro Cavallini.

detta ur såväl vetenskaplig som konstnärlig synpunkt är olyckligt, torde vara lätt att inse. Man har oftast icke den minsta garanti för att det man ser för sina ögon nu verkligen öfverensstämmer med hvad som en gång funnits. Af en hand, ett par fötter gör en drifven målningsrestaurator strax en skön yngling och af ett stolben och en klädningsflik en tronande Kristus. Hvarför icke låta de framknackade, något bleknade och ofullständiga målningarna få vara i fred? »Det går inte an! Det är inte snyggt! Vi måste ha snygga, hela målningar i våra kyrkor.» Så heter det alltid. Och med nuvarande allmänna konstnärliga nivå är det kanske otänkbart att hos oss komma till något sådant som fig. 22 visar. Det är en »restaure-rad», d. v. s. tvättad och fixerad väggmålning i S. Cecilia i Rom.* Italienaren tycker nämligen, att denna fragmentariska målning är vacker, och prästerna stöta sig icke på den. Äfven i Frankrike har man visat stor hänsynsfullhet vid målningars behandling och sällan gjort svårigheter ur kultsynpunkt. Men innan vi komma därhän, dröjer det länge. Måhända kunde man därför upptaga de försök, som på sista tiden gjorts i Tyskland. Om man på en vägg funnit några särdeles intressanta målningar, som församlingen icke vill be-

* Om dylika italienska målningskonserveringar se min uppsats om »De senaste restaureringsarbetena i Venedig». Kult och Konst 1905, sid. 16 ff.

hålla orestaurerade, så spanner man duk öfver väggen och låter mål-
ningsrestauratorn därpå kopiera de gamla målningarna och veder-
börligen komplettera dem bäst han gitter. Församlingen blir nöjd,
och de gamla äkta målningarna sitta därunder och invänta nya tider,
som mera uppskatta det äkta än det upplådada. Och för konst-
forskningen äro de ju tillgängliga, ty duken kan aflägsnas. Metoden
har med framgång använts dels i Oberzell på Reichenau, i Tiefen-
bronn m. fl. orter i Baden, dels i Melverode nära Braunschweig.
Äfven ett enkelt förhänge användes i vissa fall för att rädda försam-
lingen från att taga anstöt af en målning ofullständighet eller ämne.
Är en målning däremot så illa medfaren, så fragmentarisk, att den
är fullständigt onjutbar, så må man vetenskapligt undersöka den,
kalkera och fotografera den och så kalka öfver den igen. Därmed
har man sökt tillgodose vetenskapens kraf. Skall så kyrkan nöd-
vändigt dekoreras med målningar, så låt en verklig konstnär göra
det så, som han bäst kan. Men låt oss slippa handtverksmässiga
imitationer med konstlad naivitet och annat altmacherei. Gif oss
konst, icke stil!

Den restaurerande konstnären må antingen gifva oss det gamla
verket åter så orördt och oskadadt som möjligt, eller, då så ej kan
ske, må han gifva oss sitt eget. Vi vilja känna äkta blod flyta i
våra konstminnen, oförfalskadt och outspäddt!

Sigurd Curman.

Diskussion öfver restaureringsprinciper i föreningen Urd i Uppsala.

Referat.¹

Diskussionen skulle inledas genom tvenne föredrag af fil. dr. Emil Ekhoﬀ och af arkitekten fil. kand. Sigurd Curman. Den förstnämnde skulle behandla frågan särskildt ur synpunkten af våra svenska förhållanden, under det att den senare skulle belysa frågan genom en del exempel och erfarenheter från utländska restaureringsarbeten.

Föreningen Urds ordförande, professor A. Noreen, lämnade alltså ordet först åt doktor Ekhoﬀ.²

Talaren erinrade först, att han vid flera tillfällen i tal och skrift behandlat ämnet för aftonens öfverläggning och att således, hvad han nu hade att säga, blefve för en och annan af de närvarande ett uppreparande af hvad han förut framställt.

Restaureringsfrågan vore ett mycket svårlöst problem. Teoretiskt kanske den för en och annan syntes enkel nog. Man lämnar det gamla orördt, man går till väga med pietet och därmed punkt. Står man inför det praktiska lösandet af de särskilda problemen, skall man emellertid finna saken betydligt mera komplicerad. Tal. ville erinra om några af de svårigheter, som härvid föreligga.

Först och främst är det gifvet, att man, vare sig det gäller en verklig restaurering, d. v. s. ett iståndsättande, ett anpassande för vår tids fordringar af en äldre byggnad, eller det är fråga om enbart en konservering af ett äldre byggverk, ej kan helt enkelt vidhålla en så att säga nihilistisk noli-me-tangere princip. Detta vore visserligen mycket bekvämt, men låter sig själfklart ej göra, såsom ock af den vidare framställningen komme att framgå. Problemet vore vidare svårt därför, att vid snart sagdt hvarje enskildt fall olika kraf göra sig gällande: kraf som hvar för sig kunna vara berättigade och därför måste tillgodoses, men som ofta strida emot hvarandra. Vid de oftast förekommande fallen, d. v. s. restaureringen af våra kyrkor

¹ Se notisen å sid. 240 i föregående häfte.

² Dr Ekhoﬀ har själf justerat och korrekturläst referatet af sitt föredrag.

uppstode vidare en svårighet, därigenom att flera olika viljor fordrade att få göra sig gällande. Härvid ställde sig saken vanligen så, att de sakkunniga myndigheterna nog kunde sammanjämka sina åsikter, men så komme byggherren, d. v. s. församlingen, med sina fordringar, ofta understödda af hotet att, om den ej finge sin vilja fram, bygga ny kyrka och låta den gamla blifva ruin. Nu vore det ju så, att församlingens åsikt härvidlag ej kunde tillmätas någon betydelse, dels kan församlingen såsom sådan ej sitta inne med sakkunskap i dylika ting, dels måste opinionen inom en församling betraktas som ytterst tillfällig. Den är vanligen tillskapad af några så att säga församlingsspampar, om några år finnas andra dylika och opinionen är en helt annan. Tal. hade under sin praktik så många gånger sett exempel på dessa förhållanden, att han borde kunna vitsorda desamma.

Resultatet af nämnda slitningar vore mycket ogynnsamt. Antingen inginges en sorglig kompromiss mellan sakkunskap och icke-sakkunskap: »man vill ej gent emot församlingens uttalade önskan fasthålla sitt eget förslag», eller inträffade, att församlingen i högsta instansen finge rätt gent emot de beredande myndigheterna. Talrika och hårresande exempel härpå kunde anföras. Talaren ville endast erinra om ett. En kyrka ej långt från Strängnäs skulle restaureras och därvid enligt församlingens önskan förses med torn. Kyrkan ägde förut en sirlig klockstapel — ett framstående prof på dessa allt mer försvinnande byggnader — arkitekten komponerade tornet så, att det skulle bilda en ensemble med den gamla stapeln, tornet byggdes, men det var knappast färdigt, förr än församlingen fordrade att få rifva klockstapeln — och erhöll nådigt tillstånd till denna helt och hållet onödiga vandalism.

På tal om församlingens rätt beträffande kyrkans restaurering ville talaren uttryckligen betona, att han naturligtvis bestämdt höll på församlingens rätt att få sitt program angående praktiska kraf genomfördt: såsom angående större utrymme, mera ljus, uppvärmning, större bekvämlighet i allmänhet m. m. Häruti äro ju församlingarna de sakkunniga. Det var endast i fråga om den principiella behandlingen af kyrkan som ett gammalt byggverk — således angående de på kultur- och konsthistorisk erfarenhet stödda åtgörandena —, som han förnekade församlingen sakkunskap och således fränkände den befogenhet att yttra sig.

Vidare omnämndes de särskilda hinder för en lycklig restaurering af en kyrka, som uppstå genom illojalt tillvägagående från för-

samlingarnas sida, antingen så att en församling helt enkelt i strid med gällande lag och förordning underlåter att göra anmälan om tillämnad reparation, utan med hjälp af närmaste eller rättare billigaste byggmästare utför arbetet, eller nästan ännu värre, då man tillåter sig betydande avvikelser från det af Kungl. Maj:t gillade förslaget. Exempel på båda tillvägagångssätten föreligga ända in i våra dagar. En kyrka i Södermanland hade undergått restaurering, till hvilken begärts och beviljats bidrag af staten. Vid besiktning af kyrkan efter avslutad reparation hade talaren anmärkt, att en ganska betydande detalj ej blifvit utförd efter den gillade ritningen, och då erhållit af kyrkoherden det svar, att »det var nog ej så på ritningen, men vi tyckte det var bättre så här». Det bekymmersammaste härvid vore emellertid, att, när dylika fall drogos inför högsta instansen, ingen rättelse vunnes, utan det får »vid det skedda bero». Beträffande den nyss nämnda Södermanlandskyrkan t. ex. hade Vitterhets-Akademien anmält fallet och hemställt, huruvida statsbidraget skulle utbetalas, förr än den ifrågavarande detaljen blifvit utförd efter den i nåder gillade ritningen, men Kungl. Maj:t lät »vid det skedda bero» och anbefalldes bidragets utbetalande. En kritisk granskare, som känner kyrkans förra utseende, skall säkert gifva de sakkunniga myndigheterna skuld för den pietetslösa behandlingen, som ej obetydligt förrycker kyrkans karaktär.

Talaren erinrade vidare, att ej *allt* gammalt kan anses lika värdefullt, endast därför att det tillhör en förgången tid. Härvid vore två förhållanden att taga i betraktande: antingen kan föremålet i sig själf vara utan allt värde och endast uttryck för en otyplig råhet och hållningslöshet — talaren afsåg härvid särskildt en del inredningsdelar i våra landskyrkor från 17- och 1800-talen, men äfven arkitektoniska detaljer från samma tid; eller ock kan föremålet i fråga vara af så simpel och enkel, föga karakteristisk art, t. ex. rätt och slätt en murbit utan detaljer, profilering eller annan ornering, att det i intet afseende ökar vår kunskap om den tid det tillhör. Gifvet vore, att i intetdera fallet ett *meningslöst* undanskaffande borde äga rum, men å andra sidan torde det ligga i sakens natur, att, om verkliga skäl tala för deras aflägsnande, vi ej kunna anse dylika alsters bevarande lika maktpåliggande som vidmakthållandet af verkligan karakteristiska uttryck för forna tiders formgifningsförmåga. Detta ansåg talaren vara särskildt viktigt, enär vi eljest kunna fastna i en ensidighet, som å sin sida kan medföra en farlig reaktion emot bevarande af allt gammalt.

Huru skola alla dessa svårigheter öfvervinnas? Ja, de särskilda fallen vore så mångskiftande, så individuella, att det ej vore möjligt att för dem alla uppställa generella principer. Hvad som i ett visst fall vore obestriddigen riktigt, kunde i ett annat vara af tvivelaktigt värde eller t. o. m. förkastligt. Man finge därför söka komma till klarhet angående några få ledande tankar.

Talaren ville här för en rätt uppfattning af vår egen och den närmast föregående tidens ställning till frågan inskjuta ett par parenteser.

Det hade tid efter annan gjorts inlägg i restaureringsfrågan, delvis i form mycket skarpa. Det hade talats om pietetslöshet. Den stränga domen vore nog i många fall berättigad. Tal. ansåg emellertid, att, när frågan gällde den hos oss nu dess bättre öfvergifna men för ett eller ett par årtionden sedan brukliga metoden att vid restaurering af en byggnad söka återföra densamma till en enhetlig, ursprunglig stil, vi ej hade rätt att utan vidare ropa på pietetslösheten. Det var väl snarare en öfverdrifven, ehuru missriktad och ensidig kärlek till det gamla, som härvid gjort sig gällande. Så mycket mindre vore det skäl att härvid tala om bristande pietet, som nämnda förkättrade tillvägagående, d. v. s. en byggnads återförande till ursprunglig stil, ännu i dag vore, beträffande kyrkorna, i lag påbudet i Danmark. Vi kunde ej förneka, att danskarne ägna sina kulturella frågor en omsorgsfull och pietetsfull behandling, och dock ansåges där för rätt och riktigt just hvad här blifvit kalladt med så fula namn. Där är stadgadt, att »enhver Kirke skal vedligeholdes paa den Maade, der stemmer overeens med dens oprindelige Stiil, — — og skal der arbeides hen til, at den føres tilbage til samme Stiil» (d. v. s. om nyare tillsatser tillkommit). Dock, väckelserop behöfvas ständigt. Själff ville talaren beteckna såsom pietetslös tanken att från Riddarholmskyrkan bortföra de fanor och trofeer, som gifva den rätta stämningen åt den kyrka, där främst bland alla han hvilar, om hvilken det skrifvits, »suecos exaltavit, oppressos liberavit». Ett egendomligt sätt att hedra minnet af honom, hvars lifsgärning utgjorde en märkeststen i hela mänsklighetens utveckling och hvilken Nordtysklands folk ännu i dag skatta som en andlig befriare! Man hörde stundom röster höja sig mot aflägsnande från en kyrka af äfven helt obetydliga äldre inventarier, men här tege man stilla. Själff kunde talaren ej göra detta. Om fanorna ej efter genomgången reparation återbördades till kyrkan, måste han för sin del beteckna det som en helgerånande handling.

För att visa, att vår tid ej står ensam i pietetslöshet, framförde talaren några exempel från den gamla goda tiden. Under Gustaf III:s tid stodo Visby ruiner under Serafimerordensgilletts »vård». Vederbörande funno emellertid, att ruinerna voro till ingen nytta; de utbjödos därför på auktion med skyldighet för de blifvande köparne att inom viss tid afrödja desamma, så att tomterna kunde komma till praktisk användning. Inga anbud gjordes emellertid, när man fann det bekvämare att utan inköp taga så mycket sten man behöfde från ruinerna.

I gamla skrifter och beskrifningar kunde vi vidare finna härresande exempel på dylik vandalism, huru de märkligaste kyrkor »med obeskrifligt arbete» eller med »berömlig flit» nedbrötos eller »i hast nedkastades», huru »starka stenhvalf» ersattes med »ansenliga trähvalf» m. m., och allt detta med allmänt gillande.

Med afseende å de byggverk, som ifrågakomma till vidmakthållande, framhöll talaren, att de äro af två slag: döda byggnader, d. v. s. verkliga ruiner, och lefvande, d. v. s. sådana äldre byggnader, som ännu användas för sitt ursprungliga eller ett annat ändamål. Gifvet vore, att vi ej kunde behandla dessa olika kategorier på ett likformigt sätt.

Vid de döda byggnaderna vore problemet minst inveckladt. Vi bibehålla våra ruiner af tre skäl: såsom kunskapskälla, vidare af pietet, när de väcka och underhålla den kärlek till det fäderneärfda, utan hvilken vår odling saknar sin starkaste röt, slutligen därför att de tilltala ej mindre vår fantasi än vår skönhetskänsla. Dessa kraf tillgodoseddes bäst och endast genom *vidmakthållande* af det som ännu finnes, ej genom rekonstruktion af förlorade delar. Talaren ville därför ifråga om ruiner aflysa själfva ordet restaurering, vi böra endast tala om ruiners *konservering*. Dock äfven här måste ett återställande i viss mån äga rum, för såvidt nämligen detta betingas af krafvet på vidmakthållande. Lutande eller underminerade partier, hvalf och bågar, som hota att störta, måste stödjas, de trasiga krönen måste skyddas för vidare förfall. Huru skall detta ske? Med järn- eller andra stöttor under hängande partier och tak öfver krönen? I mindre utsträckning kan detta nog någon gång blifva nödvändigt, t. ex. vid Visbymurens sadeltorn, men användning i större skala af dessa medel måste förkastas såsom uppenbart stridande mot vår sunda känsla för det sköna. Nödvändiga nydaningar må därför utföras i material liknande det gamla, således sten för stenbyggnader, trä för träbyggnader. Men huru skall nydanningen utföras? Skall den vara en ren

imitation af det gamla eller ej? I Danmark hade man, såsom talaren särskildt iakttagit vid restaurering af Hammershus på Bornholm, bestämdt sig för den förstnämnda metoden. Med yttersta noggrannhet genom materialets dimensioner och färg, genom murning i gammalt förband m. m. åstadkoms fullständig likhet med det gamla. Detta vore visserligen ett samvetsgrant förfarande, men man vore här inne på en fullständig felaktig väg och därtill af mycket betänklig art. Talaren kunde ej annat än beteckna ett sådant förfaringsätt som en verklig dokumentförfalskning, som lik all annan sådan blir farlig i samma mån, den är väl utförd och lyckats. Resultatet måste blifva misstro till det hela. Hvad är gammalt, hvad är nydanadt? Talaren betonade gent häremot, att det nytillsatta visserligen bör hafva *samma allmänna hållning* som det gamla, så att man t. ex. använder likartadt material, som redan finnes: tuktrad eller huggen sten, kalksten, tegel m. m., men man bör ej åstadkomma en fullständig imitation af det gamla, ej en maskerad medelst vittrade stenar, färgadt murbruk m. m. Det nya bör i någon mån skilja sig från det gamla; härigenom blifver granskaren i tillfälle att bedöma de nya partiernas befogethet, arbetet verkar förtroendeingifvande, och det gamla bygghuset väcker fortfarande intresse.

Talaren exemplifierade härvid det sagda med ljusbilder från konserveringen af Visbymuren och öfvergick därefter till de lefvande byggnaderna och bland dessa först kyrkorna. Det vore i synnerhet vid dem, som de nyss nämnda praktiska krafven gjorde sig gällande. Dessa äro i många fall berättigade och måste därför tillgodoses. Och hvarför skulle vi ej göra detta? De flesta äldre kyrkor äro ju i närvarande skick ej tillkomna på en gång, utan produkter af flera århundradens arbete, tillsatser och förändringar. Vi kunna ej dekretera, att den historiska utvecklingen skall vara afslutad just nu. Vi äro fullt berättigade att fortsätta, hvad våra föregångare börjat, nämligen att anpassa byggnaden efter tidens fordringar. Vid kyrkorna kunde man således ej stanna vid enbart konservering, här trängde sig mera vidtgående åtgöranden fram. Men äfven vid dem borde vi vara medvetna om vårt ansvar gent emot eftervärlden, om vår skyldighet att åt framtiden lämna oförkränkt det arf vi mottagit.

Huru skall detta bäst ske? Talaren trodde, att man hos oss numera vore allmänt ense om det förkastliga i att söka återföra byggnaden till ett *ursprungligt utseende*, hvarom vi till äfventyrs känna ytterst litet, samt att målet sålunda ej är uppnående af någon

schematisk stilrenhet. Kyrkans olika byggnadsperioder må få häfda sin rätt.

Första villkoret för en restaurering i denna riktning vore emellertid en noggrann kännedom om kyrkan, ej allenast om det närvarande tillståndet utan om hennes utvecklingshistoria. Låge denna klar för restauratorn, så framställde sig de åtgärder, som böra vidtagas, så att säga af sig själfva. Man blir då mån om att låta hvarje drag från de olika byggperioderna komma till sin rätt, och intet får meningslöst gå förloradt. Det kunde synas, som om nämnda fordran vore så själfklar, att den ej behöfde särskildt uttalas. Den tid var emellertid ej så aflägsen, då en arkitekt, som fått uppdraget att granska och eventuellt omarbeta ett inlämnadt restaureringsförslag, ej hade tillfälle att besöka kyrkan, utan måste gå till sitt värf med hjälp af en oftast ytterligt schematisk, i bygden gjord uppmätning.

I fråga om de för vinnande af ökad utrymme nödiga tillbyggnaderna till en kyrka — korsarmar och förlängningar i öster eller väster m. m. — framhöll talaren, att han i öfverensstämmelse med det redan anförda för sin del ansåge önskeligast, att de utfördes i en hållning karakteristisk för vår tid, enär ju denna måste anses hafva en bestämd rätt att, om den det förmår, sätta sin prägel på egna alster. Dock borde detta ej vara en oafvislig fordran; en tillbyggnad kunde äfven komponeras i enhetlig stil med några af kyrkans äldre delar. Frågan vore naturligtvis ytterst beroende på arkitektens individualitet, härför kunde inga regler skrivas. Gifvet vore emellertid, att intet försök bör göras att inbilla åskådarne, att han har framför sig en byggnad, hvars olika delar tillhöra en och samma tid: ingen imitation, ingen maskerad.

Vid ombyggnad af delar, som hota med fall, eller vid ersättande af helt förvittrade delar ställer sig frågan däremot annorlunda. Här äro vi naturligtvis berättigade att kopiera, motsatsen skulle vara en uppenbar orimlighet. Tydligast framstode detta t. ex. vid fråga om portalomfattningar, fönster, listverk och dylikt. Vore delar däraf till större delen förvittrade och hotade att helt och hållet förintas, måste de ju förnyas och ersättas med kopior, det kunde ej vara tal om annat. Det är ej stenarna i och för sig vi värdera, det är tanken, formen, kompositionen. De gamla delarna böra naturligen afbildas och bevaras, de nya signeras. Här som alltid bör takt och grannlaghet afgöra, när ett förnyande *verkligen* är af nöden.

Talaren hade önskat ingå på flera detaljfrågor, men den framskridna tiden nödgade honom att inskränka sig till den kanske mest

svårlösta af alla, nämligen behandlingen af kyrkornas från den skylande hvitkalkningen befriade vägg- och hvalfmålningar. Problemet att på ett nöjaktigt sätt åt eftervärlden bevara dessa målningar ansåg talaren praktiskt taget nästan olösligt. Dessa konstverk vore bräckliga i sig själfva och framkomme undan den senare putsen visserligen i olika fall i olika grader af god konservering men ofta i mycket defekt skick. Det ur konst- och kulturhistorisk synpunkt önskligaste vore ju att bibehålla målningarna helt och hållet intakta. Detta vore emellertid, i de talrika fall då målningarna framstodo starkt ruinerade, i praktiken ogörligt. En församling skulle ej finna sig tillfredsställd med dylika väggar och hvalf i sin i öfrigt iordninggjorda kyrka. Härvid hjälpte det ej att förnämt rynka på näsan åt församlingens kraf på »snygghet». Detta komme nog att genomdrivas. Något måste därför åtgöras. Talaren ansåg endast två sätt möjliga. Det ena vore ny öfverkalkning. Härigenom hade man visserligen de gamla kvarlevorna i godt förvar, men mycken glädje hade man ej af desamma, om de alltid skulle så förblifva.

Det andra sättet vore restaurering eller, som det heter, uppfriskning af målningarna. Härigenom vunne man visserligen en afbildning af det ursprungliga verket, kunde få en till äfventyrs ganska god bild af kompositionen och väl äfven af färgverkan, men å andra sidan vore det ju en bedröflig sanning, att när penseln ånyo en gång gått öfver en gammal målning, så stå vi ej längre inför det ursprungliga konstverket.

En del målningar äro emellertid vid framtagandet jämförelsevis väl bevarade. Gifvet vore, att i ju högre grad detta är fallet, *desto mindre bör vid dem åtgöras*. Att söka fastställa, huru mycket eller huru litet som skall åtgöras under vissa förutsättningar, vore lönlöst; härtill fordras en debatt inför hvarje enskildt fall, och äfven då ansåg talaren, att där två eller tre fornvänner voro församlade, skulle det finnas två eller tre olika meningar. Hela restaureringsverksamheten i fråga om de gamla kyrkomålningarna vore en kompromiss emellan olika och stridiga kraf och vore därför så ytterst svårlöst.

Talaren slutade med att erinra, att det ej är genom stadgar och lagparagrafer, utan genom förstäelse och kärlek som det gamla skall undgå förintelse.

Det var nu meningen, att herr Sigurd Curman genom ett inledningsföredrag n:r 2 skulle ur andra synpunkter belysa frågan. Olyckligtvis blef hr Curman genom ett missöde med skioptikon-apparaten förhindrad att hålla sitt på direkt åskådningsmaterial byggda föredrag, hvilket i och med detta häfte af Kult och Konst kommer till allmänhetens kännedom, dock i betydligt omarbetad form (sid. 248).

Sedan man en stund ägnat sig åt beklagande af det nedramlade skioptikonet och gjort de mest energiska återupplifningsförsök å detsamma, begärdes ordet af lifrustkammarens intendent, friherre RUDOLF CEDERSTRÖM, som bemötte d:r Eckhoffs anmärkningar angående Riddarholmskyrkans fanor. »Det är icke helgerån att föra bort fanorna, men det vore ett brott att låta dem sitta kvar. Det har förklarats af sakkunnige, att, om Sverige efter tio år vill ha kvar några troféer, så måste de ut ur kyrkan nu. Om man såg på dem under den varmaste årstiden, voro de våta som svampar. Och detta är våra äldsta fanor från 30-åriga kriget. Lokalens fukt och trängnet fördärfvar dem. Dessa olägenheter måste afskaffas, om fanorna skola tillbaka. Det torde icke vara många som veta, att det fanns 3,890 fanor i Riddarholmskyrkan! De voro därför uppsatta så tätt, att de gnedo mot hvarandra. På alla äldre fanor voro vecken bortnötta.» Hr Cederström beskref vidare, huru fanorna nu konserveras. Hans replik hälsades med bravo-rop, hvarpå d:r ECKHOFF svarade, att allt borde göras för att sätta Riddarholmskyrkan i stånd att åter mottaga fanorna.

D:r AMBROSIANI framhöll, att icke endast kyrkorna äro i behof af omvårdnad, utan äfven våra gamla slott från medeltiden och renässansen. Han ansåg det vara bäst, om konstnärliga korporationer kunde anvisa innehafvarne af dylika byggnader vägen till deras vårdande.*

Docenten HAHR ville särskildt påpeka, att restaurationsarbetet vid Kalmar slott är af den art, att det bör stäffas. I den s. k. Eriksalen finnes t. ex. ett synnerligen konstnärligt panelverk, hvilket ansågs vara murket och därför i det närmaste blifvit borttaget. En ny kopia af det gamla är ditsatt. Här föreligger, hvad dr Eckhoff kallar dokumentförfalskning.

Docenten ROOSVAL framhöll med afseende på restaurering af kyrkomålningar en princip, som tillämpats på Gottland på nuvarande

* Referatet är f. o. m. detta inlägg t. o. m. professor Söderbloms närmaste yttrande lånadt ur Svenska Dagbladets korrespondents berättelse om diskussionen.

riksantikvariens initiativ. Det som var alldeles förstördt af de gamla målningarna hade man låtit öfverkalka, men låtit det användbara vara kvar. En annan möjlighet är att fylla i på de söndriga ställena af målningarna med puts och gifva denna puts samma ton som målningarna, så att det hela gör ett enhetligt intryck. Han framhöll vidare, att framknackningen af målningarna ofta är brutalt verkställd. Största delen af de till de gamla målningarnas återställande afsedda pennningarna böra användas på framknackningen. Faran är bristen på sakkunskap vid målningarnas framkallande. Öfverintendentsämbetet representerar arkitekturen, men kyrkornas största konstrikedom ligger i målningarna och altarskäpen. Konstkompetensen på målarnes och bildhuggarnes områden kommer ej till sin rätt.

Professor SÖDERBLOM yrkade på pietet äfven för det ej så gamla. De föremål, som äro kärleksfullt gifna, böra bibehållas, äfven om de ej äro så vackra. Med afseende på målningarna bör principen vara: »Aldrig återställa det, som man ej kan se hvad det varit; hellre måla på hvitt.» De lefvande ha dock äfven sin rätt. De hvita ytorna kunna fyllas med målningar från vår egen tid. Må vi lämna plats för nu lefvande konstnärer.

Arkitekt CURMAN underströk, att problemet om målningarna vore det aktuellaste. Det har sagts, att det är omöjligt att få församlingarna att taga emot orestaurerade, ej fullt kompletta målningar. Det skulle dock gå, om det funnes en högre allmän konstnärlig bildningsnivå. I Italien stötes ingens öga af gamla ofullständiga, fläckiga fresker. Tvärtom. Och det beror på Italiens urgamla konstkultur. Man måste söka bibringa allmänheten den uppfattningen, att ett gammalt konstverks värde ligger i dess *äkthet*, icke i dess *snygghet*. (Bravo!) Men tills detta lyckats, måste man söka medel att rädda hvad som räddas kan åt denna mera konstförstående framtid. I Tyskland har man använt ett godt medel på några ställen, där man velat rädda särdeles värdefulla, men ofullständiga målningar undan församlingarnas snygghetsraseri. Man har spännt väf öfver de gamla målningarna, och på väfven har man sedan fått komplettera och rekonstruera så mycket nytt som helst. Man hoppas, att det skall komma en framtid, som uppskattar det äkta mer, än nutiden gör. De skola då kunna aflägsna väfven. (Bravo!) De metoder, som dr Ekhoff förordat för ofullständiga eller förstörda målningars behandling, bragte oss möjligen *stil*, men icke konst, och med det äkta vore det slut. Talarne ville understödja professor Söderblom i hans önskan att se den

moderna konsten inom kyrkans murar. Vi böra få mindre stil och mera konst! (Applåder.)

Baron CARL AF UGGLAS ledde uppmärksamheten på nödvändigheten af att snart få till stånd en sakkunnig inventarisering af landskyrkor. Man behöfver icke gå många mil från Uppsala för att se, hur fornminnen vanvårdas. Bland en vapenhusvinds kråkböna äro vräkta, i en kyrka norr om Uppsala, en medeltida korstol, en medeltida praktjärnkrona och några dussin drifna mässingslampetter från 1600-talet! De båda första sakerna äro i Sverige sällsyntheter af första ordningen. Man tror icke sina ögon, då man ser dylika förhållanden. Men man må akta sig att kasta hela skulden på församlingen, som på grund af en helt naturlig okunnighet icke vet, hvad den äger för skatter. Upptages allt detta s. k. skräp i inventarierna, så vore det därmed tydligen ställt för prästs och klockares ögon, att det vore deras *ämbetsplikt* att vårda »skräpet». Men inventarierna äro löjligt dåliga. Många äro afskrifter från 16- eller 1700-talen! Högst egendomligt är, att man ofta i *nyligen restaurerade kyrkor* finner vanskötta konst saker. Man skulle kunna tro, att en bildad arkitekt skulle kunna bereda plats och vård för kyrkans samling af gammal konst! Nej, visst icke alltid. Talaren hade många dylika fall antecknade och anförde som exempel, huru som i ett par nära Uppsala liggande kyrkor, som nyss restaurerats, de skönaste snidade krucifix vräkts i en bod tillsammans med ved och skräp.

Redaktör AXEL JOHANSSON framhöll, att det vore de ecklesiastiska myndigheternas plikt att tillse vården af kyrkans minnen. Domkapitlet i Uppsala hade trots påpekningar i årtal icke vårdat sig om Läby kyrkas förfall. Kyrkan bör icke vänta, till dess studenter satt upp inventarier öfver hennes egendommar, utan själf gripa sig an med att sköta sitt gods.

Docent ROOSVAL talade om, hur okunnigt restaurering af medeltida träskulptur bedrefs. Framhöll som exempel Fundbo kyrkas altarskåp, som blifvit komplett förfuskadt. Sådant restaureringsarbete skall, om det nu nödvändigt bör utföras, göras af en specialist. För närvarande finnes knappast någon dylik i Sverige. Talaren ville interpellera de närvarande representanterna för kyrkan i en fråga: Är det icke möjligt att höja förståendet för konst i församlingarna och stäffa »snygghetsnitet»? Det ser visserligen hopplöst ut. Pietetslösheten är utbredd öfverallt i Sverige. Från den bekante baronen i Skåne, som »snyggade upp» ättens gamla grafkapell, till allmogeqvinnan som

byter bort den vackra solida sockendräktens hufva mot en dålig köphatt. Talaren föreställde sig dock, att det var hos *kyrkan* man kunde hoppas få se de första stegen mot ett bättre tillstånd. Kyrkan hade *pietas*, där kunde man också hoppas på *pietet*. Se kyrkans män saken ur den synpunkten, så blefve först och främst deras egen blick på den korrekt, och för det andra skulle det icke blifva dem svårt att bibringa sina församlingar ett korrekt åskådningssätt. Icke är det så, som många säga, att det blott är församlingarnas »pampar» som bestämma, hvar skåpet skall stå! Icke ha prästerna i Sverige komplett tappat all förmåga att inverka på sina församlingar! Talen om förfädrens arbete och uppoffringar för kyrkan! Visen på de gigantiska granitblocken, som er lilla församlings kyrka är uppmurad af, och frågen, om någon tänkt på, hvad det betydde att för 6 à 700 år sedan, utan alla moderna tekniska medel, utan sprängämnen och utan lyftkranar, bygga ett sådant stentempel. För den tiden och för den lilla församlingens förhållanden var det ju ett verk, som i kostnad vida öfverträffade *allt*, som nu göres i kyrkväg, det var ett jätteverk, som inom sina proportioner motsvarade Egyptens pyramider. Beskrifven, huru de gamla konstverk, som nu stå i kyrkan, under medeltiden utfördes af de *bästa*, de *dyrbaraste* konstnärerna. Frågen, om icke all den kärlek och uppoffring för en ideell sak, som ännu lefver i murar och träbilder, bör vördas och följaktligen de gamla sakerna vårdas! I den sociala moralen för närvarande finnes intet bud som heter: Skydda det gamla! Vetenskap och konst hafva tyvärr alltför svaga röster. Men inom kyrkans sedelära finnes fordring på *pietet*, ja, den är där t. o. m. sedan urminnes tid kodifierad i ett särskildt bud: »Hedra din fader och din moder!»

Dr SUNE AMBROSIANI upplyste, att Fundbo församling måste anses oskyldig till altarskåpets ruin, då församlingen faktiskt vändt sig till den officielle representanten för sakkunnighet i dylika frågor, nämligen nationalmuseets konservator.*

Professor SÖDERBLOM svarade på hr Roosvals interpellation. Han ansåg det mycket troligt, att pietetskänslan hos oss genom kyrkan skulle kunna väckas. Han trodde icke, att prästerna vore personligen så skyldiga till vandaliseringsbedrifter. Men de ha mycket nog på sitt samvete, och det beror på okunnighet. För att råda bot därför borde man *fordra* af de teologie studerandena, att de bevistat en

* Red. ber att få påpeka, att det *icke* är museets *nuvarande* konservator, som bär skulden.

mindre föreläsningsserie i kyrklig konstlära. Ingen examen i dylikt skulle begäras. Men de borde gå på ett antal föreläsningar, hvilka för deras räkning genom teol. fakulteten kostnadsfritt skulle anordnas. — Det är icke så hopplöst att bibringa allmogen känslan för det *äktas* värde. Talaren visste flera exempel på att bönder i stämman motsatt sig målningars »uppskriskande», men att de öfverröstats af församlingens »pampar».

Doktor EKHOF framhöll, att efter danskt exempel borde anordnas en årlig syn i alla kyrkor.

Docent ROOSVAL framlade, i anslutning till denna doktor Ekhs tankes och till baron Ugglas' rop på inventarisering, ett förslag. Inventariseringen måste gå fort. En förebild ägde vi i landsmålsföreningarnas sätt att arbeta. De hade ock till uppgift att inventarisera en skatt, innan den sopades bort af de nya förhållandena, nämligen dialekternas språkskatt. Föreningarna samlade pengar och utportionerade dessa i stipendier om c. 100 kr. till unga filologie studerande, som förpliktade sig att inlämna grammatika och ordbok öfver en socken. *Fornminnesföreningarna* borde göra detsamma. Så skulle vi inom tio år kunna ha *alla* kyrkor inventariserade. Detta arbete kunde dock icke börja genast. Ty genom de abderitiska förhållandena i konstundervisningen i Sverige finns det så få unga konsthistorici. Dock är det att hoppas, att Kungl. Maj:t snart tillåter examinering i detta ämne, och då kunde talaren svara för, att här inom två år skulle finnas en god trupp af entusiastiska och tillräckligt utbildade unga inventarisorer. Dessa skulle mot ett skäligt stipendium vara skyldiga att lämna ett visst antal inventarier med teckningar och fotografier, t. ex. mot 200 kronor 20 inventarier. För dessa 200 kronor skulle vederbörande ock vara skyldig att bekosta fotografier.

Förste intendenten professor I. G. CLASON påpekade med anledning af dr Ekhs sista inlägg, att fornminnena, hvad lagar och förordningar angår, hos oss äro så garderade, att mera icke kan göras. Det är icke blott *årliga* synen påbudna, utan extrasyner hvart 5:e år o. s. v. Och äfven om goda inventarier funnes, hjälpte icke det, om ej upplysning gäfvdes. Stigande upplysning är metoden att rädda våra fornminnen.

Dr CLASON föreslog dessutom, att turistföreningens ombud skulle kunna begagnas vid registreringen af fornminnen, och icke blott af fornminnen, utan äfven af märkligare naturformationer och andra för orten karakteristiska saker.

Därmed måste diskussionen avslutas. Den hade räckt till kl. 11 på natten. Den har emellertid fortsatt i pressen, och denna efterdiskussion fortsätter ännu. Ur densamma vill red. anföra följande, tryckt i Svenska Dagbladet den 10 november och dit insändt af målaren och bildhuggaren Anders Leonard Zorn, hvilken, som nämndt, var närvarande vid Uppsaladiskussionen:

Restaureringsprinciper.

Öppet bref till Jonny Roosval.

Jag tackar för eder vänliga inbjudning att komma till Urds diskussionsmöte i Uppsala om moderna restaurationsprinciper. Också hade jag där gärna följt eder uppmaning att yttra mig i detta ämne, som så högeligen intresserar mig, men fann det onödigt, då just ni själf och andra, i synnerhet arkitekten Curman, uttryckte de åsikter och önskningsar jag känner i denna för vårt lands andliga odling så viktiga fråga. Skada blott, att så mycket af detta goda skall förklinga ohördt. Hade det blifvit hördt i tid, skulle mycket värdefullt för vårt lands kulturhistoria ej för evärdeliga tider gått förloradt. Hvad som speciellt ligger eder och mig närmast, nämligen konsthistorien och det bildande i konsten, har säkerligen ej vunnit på att t. ex. få en modern klåparens vittnesbörd på, hur han anser att 1400-talets väggmålning skall göras. På tal om målning yttrade en talare det vara vanskligt att afgöra, hvad som skulle eller icke borde restaureras, men ansåg hvarje imitation vara ej bättre än dokumentförfälskning — just rätta ordet! Ett brott är det emot kommande tiders forskning och bildningssökande att ha förvanskad ett dokument eller konstverk, så att ingen kan veta, hvad som är äkta eller falskt. Men så kommer denna för våra restauratörer så kära invändning: församlingen ville ha det så grant och fint! Men den invändningen gäller ej långt, när vi veta, hvilka som bestämma i församlingen. Sällan äro bönderna i detta fall bestämmande, men väl andra, hvilka ännu stå på karamellpapperets nivå i sin skönhetsträngtan. Och för dessa är vår bildade arkitekt ett villigt redskap. Jag har gjort många särskilda resor omkring i Sverige för att se våra gamla kyrkor. Större delen af dem jag sett hafva redan genomgått förvandlingen. Det gamla stengolfvet med skulpterade grafstenar har blifvit uppbrutet och förstördt, men ersatts med ett furugolf. De gamla bänkarna med skulpterade bänkdörrar bortkastade och ersatta med i ek

målade sitsar, de gamla kanske från 1200-talet stammande kyrkdörrarna af ek eller järn bortkastade och ersatta af »snygga», i ek målade furudörrar. De gamla små rundbågiga fönstren ha i allmänhet 1800-talet att tacka för sin oproportionerliga förstoring, och så har det blifvit modernt att knacka fram de gamla målningarna på hvalf och väggar, och dessa hafva med få undantag blifvit af målare *ommålade*. Dessa få undantag ha varit endast där min kyrkoöppnare förklarar, att församlingen »sorgligt nog ej haft råd att låta restaurera kyrkan». Helgonbilder, s. k. afgudabilder, ha mångenstädes fått en plats i tornet eller ofvanpå sakristihvalfvet, någon gång ha de blifvit inmurade eller också, där upplysningen stått högt hos församlingens ledande, kommit till nåder, omförgyllts och målats i bjärta färger och fått i rad pryda orgelläktaren. Ingenstädes har jag hört någon glädje eller stolthet öfver att äga en skatt. Endast om någon kringresande bjudit reda penningar för några af kyrkans inventarier, har man varit glad att hafva en inkomst i sikte och bli af med skräpet, som ju ändå inte brukades.

Men numera ha lagbestämmelserna tydligen blifvit skärpta, ty man beklagar sig t. ex. öfver att det ej är tillåtet att sälja altarskåpet, för hvilket bjudits flera hundra kronor. Tänk eder, att ett medeltida konstverk af oskattbart värde kanhända kan gå ur landet så utan vidare.

På tal om restaureringen af våra gamla slott instämmer jag på det lifligaste i docenten Hahrs anförande om Kalmar slott som exempel. Sist för ett par år sedan seglade jag förbi Kalmar och besökte som vanligt slottet. Man höll då som bäst på att i en sal insätta nya fyllningar i väggpanelen i stället för de gamla, som då ännu funnos kvar. Visserligen hade något i de gamla inläggningarna lossnat i limningen och något blad bortfallit, men ej värre än att det förra kunnat inlimmas och det senare ersättas af ett nytt ofärgadt.

Nu gjordes nya fyllningar, och de färgades grant. O, så grant! Löfbladen giftigt, mörkt blågröna, då originalet bredvid visade en diskret, varm, ljusgrön ton, och arkitekturmotiven behandlades med lika godt färgsinne. Någon kolonn var väl maskstungen nedtill, men hade med insättning af en ny bit på det maskstungna stället kunnat stå kvar ännu några hundra år. Nu togs den bort, och en ny sattes i stället.

Ja, käre docent, här har ni i korthet några af mina intryck af hvad jag sett. Men frågar ni mig, huru råda bot på det onda, måste jag svara: Sök inverka på de maktägande att åtminstone söka rädda

hvad som ännu finns att rädda, och min princip blir då denna: *framkalla och vidmakthåll!* Framkalla med försiktighet, och där något nytt måste insättas för att vidmakthålla det gamla, bör det nya märkas med tydlig, men ej störande karaktär.

Jag kan slutligen ej neka mig nöjet tillägga några ord, som måhända kunna ytterligare med ett exempel belysa min nämnda princip:

Hvad som för alltid är förloradt kan ej återställas (restaureras). En hvalfmålning, som blifvit ommålad eller påmålad, har fått det nya för alltid inkorporeradt med det gamla och kan ej mer skiljas. När det däremot blir fråga om en oljemålning, kunna vi ännu hoppas på återställande. Den har kanske blifvit öfvermålad i senare tid, och det undre lagret är i allmänhet behårdt och upplöses ej så lätt som det öfre.

Denna påmålning är ofta gjord af pietetslösa handtverkare, döljer kanhända ett viktigt historiskt porträtt och vilseleder kommande tiders uppfattning af den det föreställer.

Ja, ett så viktigt historiskt dokument som Gustaf Vasas porträtt i Uppsala universitet får ju gälla som det enda riktiga af honom som det nu ser ut (gubben på våra riksbanksedlar). Och dock äro kinder, näsa, panna och bakgrund alldeles öfvermålade, måhända för att dölja någon liten spricka eller skavank. Här kunde emellertid öfvermålningen tagas bort af kompetent person (konservatorn vid vårt nationalmuseum), och vi finge tillbaka Gustaf Vasa sådan han blef målad (1542?) — jag minns ej riktigt årtalet. Vi äro tacksamma för att få det tillbaka med både sprickor och skavank. Är det något viktigt bortfallet, står det hvarjom och enom fritt att *på annan duk* återställa enligt sin uppfattning, bäst han gitter.

Detta är en ropandes röst i öknen, min käre docent. Ty hvem får inom de bestämmande representativa myndigheterna föra de bildande konsternas runor här i landet?

Eder
Zorn.

Till diskussionen slöt sig den dagen efteråt af Urd anordnade föreläsningen utaf Trefaldighetskyrkan och Vaksala kyrka samt Uppsala slott. Då härvid de principiella restaureringsfrågorna dock kommo föga på tal, avsluta vi härmed referatet, men påpeka tillika, att tidsskriften alltjämt, så långt utrymmet tillåter, står öppen för inlägg i frågan.

Red.

Svenska kyrkosångböcker från 1500- och 1600-talet med tryckta melodier.

Af Tobias Norlind.

Då man vill studera Sveriges äldre kyrkomelodier, vänder man sig i regel först till koralpsalmboken af 1697. Däri gör man säkert rätt, ty till en så vacker samling gamla rytmiskt liffulla melodier är det ej lätt att finna något motstycke. Vill man likväl ha en djupare kännedom om vår kyrkomusik, får man gå till de före 1697 tryckta och handskrifna sångböckerna. *De äldre tryckta psalmböckerna, som meddela melodier*, äro tyvärr ej många. Från 1500-talet ha vi inga inom Sverige tryckta, såvida vi ej vilja räkna hit de med tryckta notlinjer försedda sångböckerna. Då på dessa tryckta notlinjer noterna sedan för hand blefvo införda, ha dessa böcker i musikaliskt hänseende nästan handskrifts värde. För att ge den förteckning af våra kyrkosångböcker, jag här vill lämna, större fullständighet, vill jag dock medtaga äfven dessa tryck från reformationens århundrade. Jag utelämnar dock *mässböckerna*, för såvidt de ej innehålla verkliga *kyrkopsalmer* eller *hymner*.

Innan jag går in på själfva beskrifningen, vill jag dock rätta en del felaktiga äldre uppgifter rörande melodipsalmböckerna. C. E. SÖDLINGS för Sveriges äldre kyrkomusik ofta citerade arbete »*Svenska folkets Chöralmelodier*», Sthm 1878, nämner en svensk psalmbok af 1544, som skulle innehålla »några skrifna melodier». Endast små obetydliga fragment af psalmboken 1544, som G. E. KLEMMINGS samlarflit lyckats hopbringa, finnas i behåll i K. Biblioteket. Dessa bevarade blad ha dock inga skrifna melodier, och intet tyder heller på att de försvunna haft sådana. Om 1616 års psalmbok heter det vidare, att i den skulle finnas »15 skrifna melodier». Antalet melodier i denna är 16, ej 15, och äro alla dessa tryckta, ej handskrifna. 1672 skulle, enligt samma källa, utkommit en psalmbok »med ett

större antal skrifna melodier», och skulle af denna bok ett exemplar förvaras i K. Bibl. Här kan knappast åsyftas någon annan än »*En ny handbok, af 18 böcker och stycker*», 1672 (exempl. i K. Bibl.), som innehåller både Davids psaltare och svenska psalmboken, men *inga* vare sig tryckta eller handskrifna melodier finnas där.

1500-talets melodipsalmböcker med *tryckta notlinjer* äro följande:

1. »*Een liten Songbook til at brukas j Kyrkionne*».* Denna bok föreligger i två upplagor, en i folio-, en i kvartformat. Den senare är tryckt i Stockholm 1553, den förra sannolikt något år tidigare. Af folioupplagan äro två exemplar kända: ett i K. Bibl. och ett i Linköpings stiftsbibl.; af kvartupplagan finnas mig bekanta exemplar i K. Bibl. och Lunds univ.-bibl. I bägge upplagorna finnas 12 sekvenser och hymner försedda med 4 tryckta notlinjer; alla tillhöra den äldre medeltida gregorianska sången utan någon som helst reformatorisk anstrykning i musikaliskt hänseende. Sångerna utgöras af de vanliga högtidssångerna för jul, påsk och pingst. I folio-exemplaren äro inga noter vid hymnerna inskrifna på linjerna, i bägge exemplaren af kvartupplagan äro noterna däremot införda vid nästan alla hymnerna och sekvenserna.

2. »*Then svenska Psalmboken förbättrad och medh flere Songer förmerat och Kalendarium. Anno 1572. Bihang III.*» Enda kända exemplaret finnes i Uppsala bibliotek (nr. 10. 164). Efter detta har 1886 hos Börtzell i Stockholm ett fotolitografiskt aftryck i 50 exemplar blifvit taget. Sex af bihangets psalmer ha tryckta (5) notlinjer, af hvilka två i exemplaret sakna inskrifven musik. De fyra med införda noter äro:

A. III. »Den som efter Guds rike står» (G. ps.-b. nr. 208).

A. V. »En liknelse ljuflig och klar» (G. 202).

A. VII. »Jag sjunger om en konung båld» (G. 55).

B. III. »Herre, du utransakar mig» (G. 103).

Till 1500-talets svenska melodipsalmböcker skulle slutligen kunna räknas THEODORICI PETRI »*Piæ Cantiones*», som trycktes i Greifswald 1582. Jämte en hel mängd skolsånger finnas här äfven flera rena kyrkopsalmer. Såväl linjer som noter äro tryckta. Någon närmare beskrifning af denna bok vill jag här ej lämna, dels emedan jag redan förut på tyska närmare redogjort för dess innehåll och med-

* Närmare beskrifven i G. E. KLEMMING: *Sveriges äldre liturgiska litteratur*. Sthm 1879. BECKMAN: *Psalmbistoria*, s. 990 f. m. fl. arbeten.

delat melodiprof,¹ dels emedan jag har under förberedelse en utförligare vetenskaplig undersökning af denna märkliga bok, som inom ej alltför lång framtid torde föreligga i tryck.

3. 1600-talets melodipsalmböcker äro alla försedda med tryckta noter.² Första gången tryckta noter (enligt Klemming) förekommer i Sverige, är i *kyrko-handboken*, tryckt i Upsala 1614. Förutom nattvardsmässan finnes här en slutpsalm meddelad i noter: Fol. 34: »*Pro exitu* effterfoliande Bönepsalm : Gud giffue vårom Konung och all Öffuerheet» etc. (gamla ps.-b. nr 314). Noterna äro på 5 notlinjer (Klemming säger felaktigt 4), och två klaver, c- och g-klav, finnas på en gång utsatta. Noterna ha följande utseende:

4. Två år senare träffa vi vår första psalmbok med tryckta noter, äfven den tryckt i Upsala: »*Then svenska Psalmboken*. Präntat i Upsala af Eskil Matzon 1616.» Af psalmerna äro 16 försedda med melodier. Till en af dessa (Tron) är melodien meddelad två gånger dels med latinsk dels med svensk text. Psalmmelodierna motsvara i koralpsalmboken 1697 nr: 7, 4, 12, 14, 89, 103, 208, 128, 124, 118, 269, 110, 308, 55, 202, 175. Mensuralnotskriften (noter med bestämda tidsvärden) är öfvervägande, notlinjerna öfverallt 5.

5. De flesta melodier någon svensk psalmbok före 1697 kan uppvisa träffa vi i 1619 års psalmtryck: »*Någre Psalmer, Andelige Wijsor och Lofsonger, vthsatte af LAURENTIO JONÆ GESTRITIO*», utgifven af sonen HAQVINUS LAWRENTII RHEZELIUS³ och tryckt i Stockholm 1619. Enda kända exemplaret finnes i Uppsala bibliotek. Af 178 meddelade psalmer (alla, på 4 undantag när, med svensk text) äro 58 försedda med melodier. Ungefär hälften af dessa äro i mensuralnotskrift. De flesta psalmerna äro öfversättningar af gamla medeltida latinska sånger. Ehuru endast få upptagits i svenska psalmböcker, ha de ej saknat sin betydelse för 1600-talets kyrko-

¹ *Schwedische Schullieder*. I »Sammelbände der internationalen Musikgesellschaft». 1901. S. 552—607.

² Visingsöuppl. af *Piæ Cantiones* 1679 med endast tryckta notlinjer torde knappast kunna räknas till psalmbokstryck.

³ Den förre var den förste kyrkoherden i Härnösand, † 1597; den senare, som varit Gustaf II Adolfs hofpredikant, blef 1619 prost i Torstuna i ärkestiftet och dog 1627. *Red:s tillägg.*

sång. I två handskrifter från 1620-talet finnas flera af melodierna jämte JONÆ-RHEZELII texter ordagrant återgifna. Märkvärdigt nog stamma bägge dessa handskrifter från Kalmar. Den ena förvaras nu i Västerås' bibliotek (Teol. Sign. s. 30) och har titeln: »*Hymni svecitici tunc Latini in schola Calmariensi usitatissimi.*» BECKMAN säger (Psalmbhistorien s. 1008), att samlingen är »en förökad afskrift af En liten Sångbok af 1553». Så är emellertid ej fallet. Ingen enda af hymnerna i 1553 års sångbok återfinnes i handskriften. Där- emot stå alla Västeråsmanuskriptets melodier och texter i JONÆ-RHEZELII psalmbok. Den andra ungefär samtida handskriften finnes i Kalmar gymnasii bibliotek (första foliobandet i musikafdelningen). JONÆ-RHEZELII texter och melodier finnas här inströdda mellan allmänna mässångerna.

Nyssnämnda psalmverk af 1619 upptager ej blott egentliga kyrkosalmer utan äfven en mängd andliga sånger afsedda för enskilda husandakten. Såsom prof på dessa senare vill jag här anföra:

»Een waggewijsa at siunga öfwer små barn» (s. 246):

Sof nu, mitt hjärtans kä - ra barn, Hos dig Guds än - gel
god, Ty Gud är till be - skydd och värn, Ty sof nu med god
ro. Ty sof nu med god ro.

6. Af ej ringa betydelse för kyrkosången under 1600-talet, särskildt i södra Sverige, blef: »*Liber cantus. Tryckt i Upsala aff Eskil Matzson. 1620;*» 196 sidor i aflång kvart. Boken innehåller hufvudsakligen mässången i gregoriansk koralnotation på 4 linjer. Af hymner och sekvenser finnas blott sex:

1. »Letabundus» med latinsk och två svenska texter; dels den vanliga: »Alle kriste fröjde sig» (G. ps.-b. 126), dels en ny: »Fröjdesammar är den kristliga koren.»

2. »Vi lofvom Krist (G. 122).

3. »Världenes Frälsare» (G. 121).

4. »Nu är kommen vår påskafröjd» (G. 162).

5. »Kommer här och låter oss» (G. 83).¹

6. »Media vita in morte.»

7. Af *Liber cantus* utkom en ny upplaga afsedd för Växjö stift år 1623. Titeln och formatet äro så godt som alldeles lika i bägge upplagorna.² Likaså äro bägge tryckta i Uppsala hos E. Matzson. På titelbladets innersida står: »Denna sångbok är af trycket utgången af M. NICOLAS KROKIO Vexionensium Pastore, på det att en skön Symphonia måtte höras uti alla församlingar, och är dedicerat alla kyrkor i Vexjö stift.» Antalet blad är här betydligt mindre, endast 116 sidor tillsammans med titelblad och rekommendationsverser. Innehållet är ungefär detsamma, dock förekomma här inga hymner eller sekvenser. Äfven fattas en del mässånger. Koralnotationen är den enda förekommande. Denna sista upplaga har varit mycket spridd i synnerhet inom Växjö stift, där ej så få exemplar anträffats i kyrkorna i våra dagar. Växjö gymnasibibliotek äger ett ej ringa antal dels fullständiga exemplar, dels fragment. Såväl 1620- som 1623 års upplaga finnes dessutom i K. biblioteket och Musikaliska akademimens bibliotek.

8. Af P. J. RUDBECKS *Enchiridier*, hvilka från och med 1622 (1620) utkommo i en mängd upplagor, innehålla alla mig kända editioner en psalm i noter: nr 7 i gamla psalmboken: »O Gud, vi lofve dig», satt tvåkörig i mensuralnoter.

9. År 1623 utkom en ny uppl. af 1616 års psalmbok. Melodierna äro alldeles desamma i nya upplagan, endast ordningen psalmerna emellan är förändrad.

10. Enligt STIERNMANS *Bibliotheca Sviogothica* skulle Karl IX:s hofkapellmästare JOHAN THORSTENIUS 1602 ha utgifvit »*Någre K. Davids Psalmer*», försedda med melodier efter AMBR. LOBWASSERS tyska upplaga af MAROTS franska versifierade psaltare. Då intet exemplar af denna bok blifvit bevaradt till våra dagar, kan såsom vår första melodiupplaga af Psaltaren gälla CARL CARLSSON GYLLENHIELMS *Schola captivitatıs; pars posterior. Strängnäs 1632*». På titelbladet upptages Lobwasser som hufvudsakliga källan. 16 melodier meddelas, alla i mensuralnotskrift. De efter Lobwasser upptagna melodierna äro till psalmerna: 27, 30, 41, 42, 50, 52, 68, 70, 73, 88, 94, 107, 116 i Psaltaren. Bland dessa möta vi i nr 42 för första gången vår allbekanta melodi 77 i Hæffners koralbok, ursprung-

¹ Den enda sången i mensuralnoter.

² Titeln är i 1620 års uppl. tryckt i rött och svart, i 1623 års endast i svart.

ligen hörande till psalmen 460 i nya psalmboken: »Såsom hjorten träget längtar». — Det exemplar jag använt af 1632 års Psaltare tillhör Linköpings bibliotek.

II. Ett märkligt psalmmelodityck utkom i Uppsala 1640, i det att den lärde och vidtbereste teol. doktorn och musikbeundraren¹ (sedermera kyrkoherde i Åby, Kalmar stift) PEDER JOHANSSON UNGIUS då lät trycka en troligen af honom själf utarbetad fyrstämmig sättning af koralen: »Vaker upp, en stämma bjuder» (»Wacht auf! ruft uns die Stimme» af PHILIP NICOLAI † 1608; jfr J. O. WALLINS psalm öfver samma ämne, nr 496 i 1819 års psalmbok). Denna koral, som med skäl fått namnet »koralens konung», var troligen förut ej bekant i Sverige, och märkvärdigt nog upptogs den ej heller i koralpsalmboken 1697. Först genom J. C. F. HÆFFNER fick den en varaktig plats i svenska koralboken (under nr 3). Detta tryck, som endast finnes bevaradt i ett exemplar i Uppsala bibliotek, har följande titel: »Een ny Andeligh Wijsa, vthi hwilken kortelighen beskriffues om Himmelrijkes glädie, taghen aff Johannes Vpenbarelse. Sungen emellan Acten, när then Comoedia agerades, *N. Phasma* FRISCHLINI . . . Junij, Anno 1640. Medh största enfaldigheet stält aff PEDHER HANSSON UNGIO *Calmariensi Smol.*» Musiken omfattar endast två sidor med diskanten och alten på vänstra, tenoren och basen på högra sidan. Jag meddelar här koralen efter diskantstämman:

»Christi Kallelse : Waker vp, Wächtaren siunger»:

12. År 1650 utkom från HENRICH KEISERS tryckeri, Stockholm, en ny och fullständigare upplaga af C. C:SON GYLLENHIELMS

¹ UNGIUS hade 1637 försvarat en afhandling »*Encomium Musicae*» i Uppsala.

² Noterna utan text t originalet.

parafra af Psaltaren: »*Konung Davidz Psaltare. Effter vanligh melodie*», till största delen utarbetad af ABRAHAM KEMPE. Här har nästan hvarje psalm sin särskilda melodi (efter Lobwasser) i mensural-notering. I denna upplaga möta vi s. 120 under psalmen 36 för första gången i Sverige koralen 57 (i Hæffner; samma i ps. i nya ps.-b.: »Lofsjunger Herrans nåd och makt») till texten: »Utaf de ondas dikt och trakt» (melodien saknas i koralpsalmboken 1697).

13. Ett för svenska koralhistorien viktigt arbete, om än ej direkt psalmtryck, är skalden SAMUEL COLUMBUS' och kapellmästare Gustaf Dübens »*Odæ Sveticæ. Thet är någre Werlds-Betrachtelser Sångwijs författade af Samuel Columbus. Stockholm tryckt af JOHAN GEORG EBERDT. Åhr 1674.*» Af bokens melodier, alla med besiffrad bas, ha tre blifvit koraler:

Nr 5. »Stämmer opp i Sångarinnor». Upptagen i ARRHENII Psalmprofver 1691 s. 36 till psalmen: »Jesus är min vän den bäste», och s. 144 till texten: »Den som söker här han finner»; 1697 års koralps.-b. nr 245, hos Hæffner nr 8.

Nr 6. »All lifs och lefnads springekälla»; i 1697 års koralps.-b. nr 288: »Min själ och sinne låt Gud råda». Hr 239 a.

Nr 11. »Allt efter Guds behag.» ARRHENIUS 1691 s. 133. I 1697 års koralps.-b. 370: »Nu hafver denna dag». Hr. 440.

14. Sist i raden af våra melodipsalmböcker, tryckta före Svedbergs psalmbok, står slutligen JACOB ARRHENII »*Psalme-Profver*. Tryckt i Upsala af Henrich Keyser 1689.» Här finnas 8 melodier, af hvilka dock inga blifvit upptagna i koralpsalmboken 1697.

15. År 1691 utkom en ny, betydligt tillökad upplaga af *Psalme-profven*. Här finnas, förutom de gamla från första upplagan, 19 nya melodier, af hvilka 8 upptogos i koralpsalmboken 1697, däribland G. Dübens förutnämnda två: G. 245, 144, 246, 392, 396, 370, 29, 84.

Efter detta ARRHENII verk utkom före koralpsalmboken 1697 ej något nottryck direkt afsedt för svenska kyrkan. Visserligen lät tysken W. CHR. TRAUTMAN i Stockholm (hos Joh. Billingsley) år 1693* utge en samling andliga dikter, af hvilka 8 hade melodier. Texten var emellertid tysk, fastän boken var tillägnad svenska hofvet, och melodierna ha ej kommit att få någon betydelse i svenska kyrkosångens historia.

* Enda kända exemplaret i Upsala bibliotek.

Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag.

Juli—september 1906.

Tveta (Strängnäs stift).

Församl. inlämnar ett restaureringsförslag omfattande:

1) utvidgande af vapenhusets ingångsport, upptagande af ett nytt fönster på kyrkans norra sida samt insättande af innerbågar i fönstren,

2) nuvarande orgelläktarens borttagande, förändring af orgeln och dess fasad och uppställande af densamma på en upphöjning i tornrummet; höjande af hvalfvet mellan detta rum och kyrkan,

3) nytt golf, nya bänkar, nytt altare och altarring,

4) ny värmeapparat.

Ö. I. Ämb. föreslår kalkstensplattor till golfbeläggning i gångar och kor samt solbänkar af kalksten i fönstren.

V. H. A. Akad. hemställer om anmälan af alla fynd under arbetets gång.

K. M:t stadfäster förslaget med *Ö. I. Ämb:s* och *V. H. A. Akad:s* tillägg gn. K. Bref d. 6 juli 1906.

Bro (Västerås stift).

Församl. söker stadfästelse på ett restaureringsförslag omfattande:

1) ny direkt ingång till sakristian; nya fönster, riktning af fönsternischerna och anbringande af i puts dragna omfattningar kring desamma,

2) förändring af orgelläktaren, ny orgel med bibehållande af gamla fasaden; nya bänkar, ny trappa och räck till predikstolen, ny altarring och ny altartafla i den gamla omfattningen,

3) dekorerings af stjärkringar och hvalfstrålar,

4) ny värmeledning.

Ö. I. Ämb. anser, att fönsternischerna böra lämnas orörda och utan omfattning, att de gamla karakteristiska bänkdörrarna böra bibehållas, men bänkarna dock göras mera bekväma. Vidare borde den gamla altartaflan bibehållas, golfvets grafstenar uppsättas i vapenhuset och koret. Hvalfvens dekorerings afstyrkes.

Församl. antager förslaget, men vill icke behålla altartaflan, som saknar allt värde.

V. H. A. Akad. anser, att de redan nu starkt afslitna grafstenarna böra bibehållas å sina platser. Meddelar föreskrifter om fyndanmälan och grafgrubbningar.

K. M:t stadfäster i enl. med Ö. I. Ämb:s och *V. H. A. Akad:s* förslag, men tillåter altartaflans nyanskaffning gn. K. Bref d. 13 juli 1906.

Odensåker (Skara stift).

Församl. inlämnar ritningar till orgelfasad och orgelläktare.

Ö. I. Ämb. låter omarbeta dem för vinnande af bättre stilhållning.

K. M:t stadfäster Ämb:s förslag gn. K. Bref d. 13 juli 1906.

Örnsköldsvik. Själevads församl. (Härnösands stift).

Församl. anhåller om stadfästelse på ett af ark. G. Améen uppgjort förslag till ny kyrka i Örnsköldsvik.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster förslaget gn. K. Bref d. 13 juli 1906.

Stenberga (Växjö stift).

Församl. inlämnar ritning till ny orgelfasad.

Ö. I. Ämb. anser den böra omarbetas för att bringas i öfverensstämmelse med kyrkans öfriga stilhållning och låter ark. Axel Lindegren uppgöra helt ny ritning, som ej fördyrar utförandet.

Församl. antager förslaget, som af

K. M:t stadfästes gn. K. Bref d. 27 juli 1906.

Barlingbo (Visby stift).

Församl., å hvars kyrka hufvudskeppet nu är täckt med dubbel brädbeklädnad, anhåller att få täcka detta med enkel brädbeläggning och tjärpapp.

Ö. I. Ämb. anser tjärpapp vara en ovärdig betäckning på en kyrka och förordar tegel af det slag, hvarmed korets tak är betäckt.

V. H. A. Akad. instämmer med *Ö. I. Ämb.*

Församl. förklarar sig oförmögen att nu pålägga annat än papp-tak, men förklarar sig villig att inom 8 år täcka taket med skiffer.

K. M:t tillåter, att taket nu täckes med papp med villkor, att senast 1914 ett tak af skiffer el. tegel anbringas efter då gjord ansökan. K. Bref d. 27 juli 1906.

Hessleholm. Stoby församl. (Lunds stift).

Församl. anhåller om stadfästelse på ett af ark. Th. Wåhlin uppgjort ritningsförslag till grafkapell å Hessleholms kyrkogård.

Ö. I. Ämb. har intet att anmärka.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 3 aug. 1906.

Acklinga (Skara stift).

Församl. inlämnar ritning till orgelfasad.

Ö. I. Ämb. anser den icke antaglig, utan uppdrager åt ark. Gustaf Pettersson att uppgöra ny ritning.

Församl. antager denna, som af

K. M:t stadfästes gn. K. Bref d. 3 aug. 1906.

Källna (Lunds stift).

Församl. inlämnar ett af ark. Th. Wåhlin uppgjort förslag till ny orgelläktare.

Ö. I. Ämb. har intet att anmärka.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 3 aug. 1906.

Halla (Visby stift).

Församl. söker stadfästelse å förslag till uppvärmningsanordning.

Ö. I. Ämb. gör några smärre ändringar och hemställer, att skorstenen borde göras af naturlig sten, icke af tegel.

K. M:t stadfäster i enlighet med *Ö. I. Ämb:s* ändringar gn. K. Bref d. 3 aug. 1906.

Bomhus, Gäfle stads och Valbo församlingar (Uppsala ärkestift).

Församl. inlämnar ett af ark. E. A. Hedin uppgjort förslag till träkyrka, som skulle uppföras vid Bomhus å därtill af Korsnäs sågverksaktiebolag upplåten mark.

Ö. I. Ämb. har åtskilliga anmärkningar mot förslaget och låter ark. G. Améen omarbete ritningarna, hvarvid täljda spån föreslås till takbeklädnaden.

Församl. vidhåller emellertid i hufvudsak sitt ursprungl. förslag och ställer sig särskildt ovillig mot användning af täljda spån.

Ö. I. Ämb. sätter sig då gn. förste intendenten I. G. Clason i förbindelse med ark. E. A. Hedin, hvilken uppgör ett nytt, af församl. godkänt förslag, hvaruti största möjliga hänsyn tagits till *Ö. I. Ämb:s* anmärkningar. Ss. taktäckningsmaterial föreslås skiffer. Ämb. antager förslaget.

K. M:t stadfäster det sista förslaget gn. K. Bref d. 3 aug. 1906.

Verum (Lunds stift).

Församl. inlämnar af ark. Th. Wählin uppgjorda ritningar till följande inredningsföremål:

altare, altarring och krucifix, bänkar, inner- och ytterdörrar, dörr och fönster i sakristian, trappa och baldakin till predikstol, läktare och nummertafla.

Ö. I. Ämb. har intet att anmärka.

K. M:t stadfäster gn. K. Bref d. 10 aug. 1906.

Bjärträ (Härnösands stift).

Församl. inlämnar ett restaureringsförslag (kostnad 23,000 kr.) omfattande:

1) omändring af nuvarande sakristia till kor och uppförande af ny sakristia vid norra sidan af koret,

2) nytt yttertak, nytt golf, nya bänkar, ny altaranordning, sänkning af läktaren,

3) dekorering af väggar och tak,

4) ny värmeapparat i tillbyggnad.

Ö. I. Ämb. anser det af vikt, att nuvarande enkla, kyrkliga karaktär bibehålles. Ark. Aron Johansson förordnas att omarbete förslaget, hvarvid föreslås, att dekorering ej borde utföras, att nuvarande altarprydnad borde bibehållas och repareras. Vidare omarbetas korets och bänkarnas formala gestaltning.

Församl. antager detta förslag utom i fråga om korets gestaltning samt vidhåller sin begäran att få dekorera kyrkan.

Ö. I. Ämb. låter då utarbета ett förslag till dekorerings att utföras i grisaillemanér, men vidhåller bestämdt sitt ändringsförslag för koret.

K. M:t stadfäster i enlighet med *Ö. I. Ämb:s* sista förslag gn. K. Bref d. 17 aug. 1906.

Långemåla (Kalmar stift).

Församl. inlämnar ritning till ny predikstol och förändring af altaranordningen.

Ö. I. Ämb. låter ark. R. Östberg uppgöra nya ritningar, som af *Församl.* antagas.

K. M:t stadfäster dessa gn. K. Bref d. 17 aug. 1906.

Skepptuna (Uppsala ärkestift).

Församl. inlämnar ett af ark. G. Améen uppgjort förslag, omfattande utom vanliga reparationsarbeten uppsättande af nytt altarskrank, ny orgelfasad och nya bänkar.

Ö. I. Ämb. har intet att anmärka.

K. M:t stadfäster förslaget gn. K. Bref d. 24 aug. 1906.

Öckerö (Göteborgs stift).

Församl. insänder ritningar till den nya kyrkans inredningsföremål.

Ö. I. Ämb. gillar ritningen till orgelfasad, men låter ark. F. Falkenberg uppgöra nytt förslag till öfriga delar, hvarvid den gamla altarpnydnaden, predikstolen och dopfunten föreslås till uppsättning i den nya kyrkan.

Församl. antager förslaget i hufvudsak.

K. M:t stadfäster *Ämb:s* förslag gn. K. Bref d. 31 aug. 1906.

Slöta (Skara stift).

Församl. begär stadfästelse på ritning till nya bänkar.

Ö. I. Ämb. låter hofintendenten G. Lindgren utarbета ny ritning till bänkar, som af *Församl.* antages.

K. M:t stadfäster detta förslag gn. K. Bref d. 31 aug. 1906.

Godegård (Linköpings stift).

Församl. inlämnar ett af ark. M. Dahlander uppgjort restaureringsförslag, omfattande:

1) fogstrykning af yttermurarnas nedre delar och förändring af samtliga fönster; delvis förändrade dörranordningar,

2) nytt kalkstensgolf, nya bänkar, dels med, dels utan dörrar, förändring af altarringen,

3) enkel dekorerings af det inre gn. list- och ramverk, ornering i färg och guld öfver altaret jämte affärgning i öfrigt i ljus ton.

Ö. I. Ämb. och *V. H. A. Akad.* ha intet att anmärka.

K. M:t stadfäster förslaget gn. K. Bref d. 31 aug. 1906.

Almby (Strängnäs stift).

Församl. inlämnar ett af hrr Th. Pettersson och B. Drake i Örebro uppgjort förslag till dekorerings af kyrkans inre, hvarvid meddelas, att äldre målningar icke finnas i kyrkan.

Ö. I. Ämb. godkänner förslaget till hvalfmålningar, men anser det lämpligare, att väggarna lämnas vitkalkade. *Ämb.* föreslår dess-

utom anordnande af värmeledning och förändring af vissa inredningsföremål.

Församl. afslår dessa Ämb:s sista förslag, men antager förslaget om väggarnas vitkalkning.

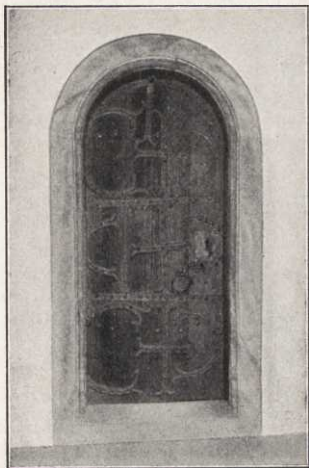
V. H. A. Akad. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster förslaget gn. K. Bref d. 31 aug. 1906.

Kaga (Linköpings stift).

Församl. inlämnar ett af ark. Th. Thorén år 1894 uppgjort restaureringsförslag, omfattande:

1) höjning af bjälklag och innertak i vapenhus och tornrum; återställande af förut befintliga murprofiler å triumfbåge och absid; förändring af fönstrens form och insättande af nya bågar af järn med dubbla glas,

Kaga. Dörr mellan vapenhus och kyrka.

2) de gamla stengolfvens ersättande af nytt stengolf i vapenhuset, trögolf i kyrkan; omputsning af kyrkans inre (med undersökning ang. äldre målningar), hvalfs och hvalfsträlars riktning och delvisa omurning jämte utjämning af murytorna och uppsättande af innerpanel rundt kyrkan,

3) nya dörrar med gamla beslag, nytt altare med krucifix, ny predikstol och nya bänkar, ny orgelläktare med ny orgel,

4) inre dekorerings af kyrkan.

Domkapitlet anser åtskilliga af de föreslagna åtgärderna innebära fara för kyrkans konstminnen.

Ö. I. Ämb. instämmer häruti. Renhackning och riktning af hvalf och hvalfstrålar bör icke under några omständigheter utföras; fönstren böra bibehållas oförändrade och fönsterbågarna göras af trä. Panelen kring kyrkan bör uteslutas; stengolf bibehållas äfven i kyrkans gångar och kor. Dörren mellan kyrka och vapenhus bör helst lagas och bibehållas, likaså predikstolen; altaret bör vara ett enkelt altarbord af sten och en glasmålning insättas i korets midtfönster. Ändringar föreslås på orgelläktarens trappa. Ämb. föreslår dessutom, att värmeledning anordnas i kyrkan, hvarvid värmekammare skulle anordnas i en afbalkning af den särdeles rymliga sakristian. Ämb. låter ark. Thorén å ny ritning åskådliggöra detta förändrade förslag.

Församl. antager det af Ämb. omarbetade förslaget.

Ö. I. Ämb. föreslår i anledning af resultatet af en föregående undersökning af kyrkans målningar gn. V. H. A. Akad:s försorg, att de å väggarna i två lager anbragta medeltidsmålningarna måtte lämnas öfververkalkade, då utsikt ej finnes att med framgång kunna återställa dem, men att hvalfvens målningar — endast ett lager — däremot under sakkunnig ledning framkallas.

V. H. A. Akad. instämmer med Ö. I. Ämb. och anhåller, att målning restauratorns kompetens måtte underställas Akad:s pröfning.

K. M:t stadfäster Ämb:s förslag med Akad:s tillägg gn. K. Bref d. 31 aug. 1906.

Rydaholm (Växjö stift).

Församl. inlämnar ett restaureringsförslag omfattande:

1) ny dörr på sakristians västra vägg, nya sandstenskolonnetter i tornfönstren, nytt golf af cement eller trä i kyrkan,

2) nytt altare och ändrad altarring, flyttning och restaurering af predikstol och dopfont; nya bänkar och uppsättning af väggpanel af de gamla bänkdörrarna; nya ytterdörrar,

3) inre dekorerings i fält i matt färgton och insättande af glas-målning i korets midtfönster.

Ö. I. Ämb. låter ark. Axel Lindegren efter besök på orten upprätta ny ritning, hvarvid föreslås följande förändringar:

1) golf af tegel i mönster i gångar, kor och vapenhus, under bänkarna af trä,

2) altare med ring framflyttas oförändrade, och bakom altaret anordnas sakristia; dopfonten lämnas orestaurerad; panel af gamla bänkdörrar uppsättes icke i koret; de gamla ytterdörrarna bibehållas, men göras utåtgående och förses med innerdörrar,

3) inre dekorerings göres enl. ny ritning, men det målade kor-fönstret uteslutes,

4) värmeledning anordnas med värmekammare under gamla sakristian, hvilken skulle användas till arkiv.

Församl. antager Ämb:s förslag, men föreslår en förändrad värmeledningsanordning, som af Ämb. endast godkännes ss. ett försök.

V. H. A. Akad. instämmer med Ämb., men hemställer om restaurering och uppsättning af i kyrkan befintliga gamla vapensköldar och bibehållande af i södra vapenhuset förefintliga stenprydnader. Anhåller att bli underrättad om tiden för den ifrågasatta golfomläggningen för att därvid kunna undersöka, om ej grundmurar af en äldre kyrka finnas kvar.

K. M:t stadfäster Ö. I. Ämb:s förslag med Akad:s tillägg gn. K. Bref d. 7 sept. 1906.

Reslöf (Lunds stift).

Församl. inlämnar ett af ark. Th. Wåhlin uppgjort restaureringsförslag, omfattande:

1) förändring af gaflarna å norra och södra utbyggnaderna; återinsättande af kolonnetter i torngluggarna, ny tornspira, trapphus till tornet efter rifning af en stråfpelare å dess sydsida; förändring af en utbyggnad för värmeledningen och uppförande af en liknande för sakristia; igensättande af dörren i gamla absiden och anbringande af ett fönster å dess plats,

2) inslagning af krysshvalf i sidoskeppen; flyttning af norra och södra ingångarna; inrättande af arkiv i tornet,

3) tillbakaflyttning af altaret och ny altarring, nya bänkar, ny orgelläktare och orgelfasad.

Reslöfs kyrka. Restaureringsförslag af ark. Th. Wåhlin.

Ö. I. Ämb. förordnar förste intendenten I. G. Clason att tillsammans med ark. Wåhlin på platsen granska förslaget. På grund af denna granskning föreslår Ämb. en del ändringar.

Sakristian bör bibehållas å sin gamla plats i korets östra del, men afskiljas från koret gn. en stenvägg. Den föreslagna nya sakristian användes till arkiv, hvarvid genombrytning af korets vägg blir onödig.

Skeppets västligaste hvalfkappa höjes, en öppning upptages mellan skeppet och tornrummet öfver vapenhusets hvalf, och orgelverket inflyttas i det sålunda bildade utrymmet öfver vapenhuset med plats för sångare och organist på en balkong från skeppets västra vägg. Torntrappans läge bör bestämmas först efter bortrifvandets af stråpelaren, för att det må blifva det lämpligaste ss. stöd för tornet. Tornspiran bör antingen återställas i nuvarande form eller ock få en afslutning, som bättre harmonierar med kyrkan än den föreslagna.

Tornets nuvarande utseende.

Tornet enl. Öfverintendentsämb:s förslag.
Reslöf kyrka.

Församl. godkänner Ämb:s förslag utom angående spiran. Denas ursprungliga form är icke känd. Den nuvarande är uppförd under 1600-talet i öfverensstämmelse med dåtida smakriktning, hvars återupptagande saknar både historiskt och arkitektoniskt berättigande. Den föreslagna spiran åter synes församl. mycket tilltalande och är affattad efter nutida smak, hvilket bör anses berättigadt. Församl. vidhåller därför det ursprungliga förslaget i denna punkt.

Ö. I. Ämb. anser, att utom estetiska skäl äfven praktiska tala mot den nya spiran, då dess takanordningar fordra en noggrannare tillsyn och omsorg, än erfarenheten visat att församlingarna ägna sina kyrkor. Kan icke förorda församl:s förslag, utan anser lämpligast, att nytt förslag härtill framdeles underkastas K. M:ts pröfning.

V. H. A. Akad. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster det af *Ämb.* omarbetade förslaget utom beträffande tornspiran, till hvilken ny ritning skall inlämnas. *K. Bref* d. 7 sept. 1906.

Tiarp (Skara stift).

Församl., som gn. *K. Bref* d. 31 maj 1901 fått stadfästelse på ritningar till ny kyrka, begär nu stadfästelse på ritningar till altare, predikstol, läktare, bänkar och nummertaflo.

Ö. I. Ämb. anser förslaget böra omarbetas för att vinna öfverensstämmelse med kyrkan och uppdrager åt ark. E. Lallerstedt att göra nya ritningar.

Församl. godkänner förslaget med undantag af nummertaflo.

Ö. I. Ämb. påpekar, att ritning till orgelfasad icke inlämnats, och vidhåller sitt förslag i dess helhet, hvilket af

K. M:t stadfästes gn. *K. Bref* d. 21 sept. 1906.

Himmata (Västerås stift).

Församl. inlämnar ett af ark. C. A. Ekholm upprättadt restaureringsförslag, omfattande:

1) igensättning af södra ingången och anbringande af ett fönster därstädes; nytt tak på sakristian och upptagande af nytt fönster i densamma,

2) minskning af orgelläktaren, som förses med ny skärm och trappa; nya bänkar; reparation af öfriga inredningsföremål,

3) inre affärgning af kyrkan i hvitt och ljusa toner,

4) ny kamin med rökrör.

Ö. I. Ämb. har intet att invända, men hemställer, att arbetena skola ledas af fullt sakkunnig arkitekt.

V. H. A. Akad. begär omedelbar underrättelse, om gamla målningar under arbetet skulle anträffas.

K. M:t stadfäster förslaget jämte *Ö. I. Ämb:s* och *V. H. A. Akad:s* föreskrifter gn. *K. Bref* d. 21 sept. 1906.

Valdshult (Skara stift).

Församl. begär stadfästelse på ritning till orgelfasad.

Ö. I. Ämb. har intet att erinra.

K. M:t stadfäster förslaget gn. *K. Bref* d. 21 sept. 1906.

Sigurd Curman.

SMÄRRE MEDDELANDEN, ANMÄLNINGAR OCH RE- CENSIONER AF BÖCKER OCH TIDSKRIFTER.

Jakob Helms †. Den danske prästmannen och medeltidsarkeologen Jakob Helms, född 1824, har under innevarande år aflidit. Redan under sin första prästerliga tjänstgöring, som adjunkt i Ribe, fattades han af ett kärleksfullt intresse för Ribe domkyrka och dess historia, hvilket intresse tog sig uttryck i hans grundliga stora verk om denna kyrka, som utkom 1870. Ribe romanska dom var äfven centrum i hans andra betydande arbete: Danske tufstenskirker, som i folioformat utkom 1894. Helms inlade äfven en praktisk förtjänst i en viktig dansk konstfråga. Då vid domkyrkans restaurering röster höjdes för borttagandet af dess yttersta sidoskepp, satte sig Helms bestämdt däremot. Och äfven vid andra tillfällen funno de gamla kyrkobyggnaderna i honom en trofast riddare. Han utnämndes till hedersdoktor af Köpenhamns universitet.

Adolf Henriksson †. För ej synnerligen länge sedan skördades efter en mångårig tärande sjukdom, men ännu i sina bästa år, folkskolläraren och klockaren i Fundbo socken af ärkestiftet, A. Henriksson. Hans död är djupt att beklaga af dem, som delta i de sträfvanden, som denna tidskrift representerar. Trots yttre naturliga svårigheter hade Henriksson förskaffat sig respektabla kunskaper i den kyrkliga konstens historia. För Fundbo kyrka hade han ett outröttligt intresse. På grund af ingående studier i dess handlingar gjorde han en historisk beskrifning öfver Fundbo kyrka, tryckt i Upplands fornminnesförenings tidskrift. Det dagsverk, han på sitt lilla område utförde, var, om man betänker de omständigheter hvarunder han arbetade, rent beundransvärdt. Ett ärligt tack förtjänar han af den kyrkliga konstens vänner.

Läby kyrkas räddning. Vid domkapitlets sammanträde den 24 okt. hemställde professor Söderblom, att domkapitlet måtte vidtaga åtgärder till förekommande af Läby gamla kyrkas förvandling till ruin. Prof. S. anförde därvid:

Sedan Vänge och Läby socknar år 1890 sammanslogos, har Läby kyrka fått förfalla och befinner sig nu i ett bedröfligt skick. I det inre har kyrkans inredning varit föremål för den gröfsta vandalism. Piporna äro rifna ur orgeln, ljuskronan är sönderplockad, bänkar, altarring och predikstol äro äfven illa medfarna. I det yttre förefinnas dock de värsta skadorna, ity att taket är synnerligen bristfälligt och östra gafveln har en svår spricka. Tornet däremot tyckes vara hållbart. Såsom kyrkan nu ser ut, kunde man hellre önska, att densamma redan vore en fullkomlig ruin. Det vore mindre stötande än hennes nuvarande tillstånd.

Utom den kyrkliga pieteten för ett vördnadsvärdt minnesmärke från fädrens tid finnas emellertid flera skäl, som tala för kyrkans bevarande, nämligen: 1) Afståndet mellan församlingarna är så stort, att regelbundna andaktsstunder böra hållas och äfven hållas i Läby. Kyrkan vore ägnad därtill, men sedan flera år tillbaka har man ej vågat använda densamma.

2) Å kyrkogården begravdes ännu. Kyrkan borde alltså lämpligen hållas i sådant skick, att den kunde användas för begravningshögtidlighet, åtminstone borde icke hennes tillstånd vara sådant, att hon vanprydes de dödas hvilorum.

3) Men ett ännu viktigare skäl är det förråande inflytande, som det måste utöfva på ortens ungdom, att en byggnad, som varit fädrens helgedom och bevittnat generationers andakt, ligger för fåfot och är utsatt för det gröfsta okynne. Det visar sig också, att kyrkans vanvård sträckt sig jämväl till kyrkogården, där grafmonument blifvit sönderbrutna. Lika värdefullt som det för orten är att äga den gamla kyrkobyggnaden i sin midt och hålla den i helgd, lika fördärligt måste det vara att ständigt ha för sina ögon en så upprörande vanvård.

4) Slutligen bör påminnas därom, att Läby kyrka vid sammanslagningen ägde en icke så obetydlig kyrkokassa, hvilken kom Vänge kyrka till godo vid dess reparation.

Blefve de värsta bristerna, nämligen takets skador och gafvelremnan, afhjälpta, torde utsikt förefinnas, att på enskild väg byggnaden i öfrigt blir iståndsatt. En början är redan gjord till insamling för sådant ändamål.

Med anledning af den gjorda hemställan har domkapitlet beslutit att göra framställning till Vänge—Läby församling om vidtagande af erforderliga åtgärder, för hvilket ändamål kyrkostämman skall hållas, vid hvilken ombud för domkapitlet skall närvara.

Riskabla restaureringsplaner i Linde kyrka (Gottland). Arbetet med framtagandet af väggmålningar har, enligt notis i Gotlands Allehanda, anförtratts åt dekorationsmålaren Vilhelm Pettersson. Man får försöka hoppas, att arbetet utföres med nödig sakkunskap och försiktighet. Men hoppet är icke stort, då man vet, hvilka principer som följts i t. ex. Dalhems kyrka. Kalkmålningar höra till de sällsyntare konsthistoriska dokumenten på Gottland. Till rariteter på Gottland hör ock altarskåp. Ett sådant, och detta *signerat*,* *dateradt och försedt med donatorers namn*, äger Linde kyrka. Det sägs, att man ämnar restaurera detta. Det vore att *fördärfva* detsamma, och vilja vi därför på det allvarligaste afråda församlingen från dylika planer, hvilka för öfrigt först måste underställas Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademiens pröfning.

Den rytmiska psalmsången vinner ytterligare framgång inom Luleå stift. Pastor *Hjalmar Alner*, som lämnade den lifliga skildringen i 2:a häftet af »*K. S. V. bland Lapplands fjäll*», meddelar följande i ett enskildt bref, som ställts till red:s förfogande. — »Härmed ett vapen i striden, nämligen historien om rytmisk psalmsångs införande i Stensele. I juli var jag här halfannan vecka. Tog en söndag med mig organisten, fröken Mörtsell, och cyklade ut till en by 1,7 mil aflägsen. Höll en psalm-afton där ute i fria luften. Skön sommarafton. Hänförelse hos byfolket. Gamlingar drogo fram sina minnen från den rytm. psalmsångens tid. Några dar efteråt reste jag från Stensele. När jag nu återkom dit i oktober, var det rytmiska sångsättet infördt i kyrkan; K. S. V:s koralbok användes enbart. Jag frågade häpen: Huru har detta tillgått? Jo, kyrko-

* Enligt undersökning af artisten Gottfrid Kallstenius (1901) och docent Roosval (1906).

herden rekvirerade två koralböcker från Lund. Så hitkom ingenjör P—n från Lycksele, van sångare och kördirigent. Han fick närmare kännedom om saken genom organisten, fröken M., vardt vunnin, satte ihop en kör och öfvade rytmisk psalmsång. Så måste han resa. Då öfvertog en ung jägmästare Z—g hans roll. Hvarje onsdag kom jägmästare Z. och begärde 'nummerlappen' af kyrkoherden för söndagen. Lärarinnorna öfvade skolbarnen, och så speltes och sjöngs det rytmiskt i kyrkan söndagligen allt djärfvare och djärfvare, och nu vill inte gamle kyrkstöten Jonas Aron släppa ifrån sig 'det nya'. — Är det inte underbart? Allt af lekmän! Det arbete, som jag tänkte väntade på mig, var redan undangjordt. — Jag kunde nämna många bevis på den uppryckning, den hänförelse, som det gammalrytmiska sångsättet uppväckt inför mina ögon här uppe, men detta är kanske det vackraste och må därför vara nog.» —

Ett nytt svenskt psalmverk och en ny svensk koralbok hafva under hösten utkommit. Det förra är: »Tillägg till 1819 års psalmbok, förslag med statsbidrag utgifvet år 1906 af Edvard Evers (Stockholm, E. J. Ekmans förlagsexpedition). Då det blifvit genom Kungl. ecklesiastikdepartementets försorg distribueradt till konsistorier och prästerskap, torde dessa redan känna det. Äfven dessutom har förslaget rönt så stark efterfrågan, att en 2:a öfversedd upplaga redan måst utgifvas (betecknad som originalupplaga). Såsom annorstädes tillkännagifvits, står »Kult och Konst» öppen för alla sakliga granskningar af detta arbete, hvilket, såsom allt mänskligt, må ha sina brister, men till sitt väsentliga innehåll dock torde erkännas vara af största betydelse för en af alla kyrkosångens älskare och idkare lifligt önskad revision och utvidgning af 1819 års svenska psalmbok. Red., som äfven i denna viktiga angelägenhet älskar det fria ordet och med nöje skall intaga insända granskningar, äfven om den icke i allt kan dela granskarens mening, för hvilken han genom sin signation själf ansvarar, har haft glädjen redan mottaga ett par dylika. Vi göra i detta häfte början med en af märket »Th. E.»; dess senare del måste dock tyvärr sparas till nästa häfte. Vi förbehålla oss att framdeles få uttala våra egna meningar både rörande förslaget och till vår kännedom komna granskningar.

Det senare arbetet bär den omständliga men intresseväckande titeln *Svensk koralbok. Den svenska församlingssångens verkliga toner och rytmer, historiskt restituerade, för kyrko- och skolbruk lämpade till svenska psalmtexter, jämte talrika äldre och nyare alternativ, harmoniserade, taktiskt ordnade och metronomiserade att utföras med ledning af inöfvad unison kör och orgel af Joh. Lindegren. I Förra delen. Musik till svenska psalmboken af år 1819.* (Stockholm, Elkan & Schildknecht 1906 pris 6 kr.). — Det utomordentligt innehållsrika verket af vår från »musiken till svenska mässan» (1897) välkände framstående kyrkomusiker, kantorn och kördirigenten i St. Nikolai i Stockholm m. m., direktör Johannes Lindegren, erbjuder mycket af intresse. I rytmiskt hänseende står det på väsentligen samma grund som K. S. V:s koralbok. Med hänsyn till melodibehandling och harmonisering skiljer det sig väsentligen därifrån. En verkets omfång och betydelse motsvarande recension skall framdeles meddelas i »Kult och Konst.» R. N.

Statsrevisorerna och Visby domkyrka. Under erinran att 1897 års riksdag beviljat ett anslag å 100,000 kronor till yttre restaurering af Visby domkyrka, som af domkapitlet i Visby betecknades såsom det på fornminnen rika Gottlands förnämsta minnesmärke af kyrklig medeltidskonst, hafva revisorerna med anledning af besök i domkyrkan vitsordat, att den nu avslutade restaureringen utförts med pietet och konstförstånd, men funnit det så mycket mera beklagligt, att invid kyrkan 4,75 meter från dess östra sida uppförts en betydande byggnad, inrymmande kyrkosal, sakristia och arkiv. Denna byggnad, till hvilken leder en gång från en portal i kyrkomuren, undanskymmer ej allenast nämnda portal utan äfven delvis två af kyrkofönstren; och att byggnaden, hvars ritningar och uppförande *icke* varit underställda öfverintendentensämbetets pröfning, måste i arkitektoniskt afseende menligt inverka på domkyrkans utseende, ansåge revisorerna ligga i öppen dag.

Västervik sköter sin gamla kyrka. På kyrkorådets förslag beslöts att låta reparera och stryka taket å gamla kyrkans torn för en kostnad af omkring 1,000 kr. Det är glädjande, att i tid åtgärder vidtagas för att skydda detta gamla vackra minne. Kyrkan är rik på minnen från 1600- och 1700-talen och kan redan i sitt nuvarande skick betraktas som ett litet stadsmuseum.

Medelpads fornminnesförening bildad. Efter ett föredrag af professor A. Wide från Stockholm å stadsfullmäktigesalen i Sundsvall den 29 sept. beslöts bildandet af Medelpads fornminnesförening.

Till interimstyrelse valdes professor A. Wide, major J. F. Cornell, bankdirektör E. Berggren, lektor G. Adlerz och direktör E. A. Enhörning fruarna Svea Drake och Anna Wide samt fröken Karin Brundell. Till sekreterare utsågs adjunkten E. Collinder.

Som medlemmar i den nybildade föreningen antecknade sig vid sammanträdet slut 26 personer.

Ett större restaureringsarbete i Åhus kyrka har i medio af november avslutats. Därvid har koret utvidgats, orgelläktaren flyttats, kalkmålningar blottats och tyvärr »förtydligats», nya bänkar äro insatta och andra förändringar vidtagna.

De större profeterna i Visby domkyrkas kor? Visby domkyrkoförsamlings stämma har föreslagit, att korets nu odekorerade väggar skola prydas med de större profeternas bilder för en kostnad af 6,000 kronor. Meddelandet förvånar något. Icke gör koret ett så torftigt intryck i och för sig! Godtköpsmålningar komma icke att höja dess utseende. Altarprydnaden lämnar däremot mycket öfrigt att önska.

Kalkmålningar funna i Grönby kyrka. Under restaurering af denna skånska kyrka har en yttersta doms-framställning blifvit framnackad.

S:t Johannes socken i Östergötland har nyligen invigt en nybyggd kyrka, rymmande omkring 800 personer. Den är uppförd i gotisk stil efter ritningar af stadsarkitekten Flodin i Norrköping.

Den gamla läktaren i Fru Alstad skall slopas? »På kyrkostämma i Fru Alstad den 4 dennes beslöts, efter en stridig debatt, att den antika läktaren ej mera skulle uppsättas. Byggmästare A. Pettersson, Svedala,

afstår en summa af 250 kr. af entreprenadsumman för läktarens slopande. Kyrkans interiör kommer genom nämnda anordning att bli betydligt ljusare och friare. Kyrkan skulle vara färdig till den 1 november, men genom oförutsedda hinder kommer det att dröja länge ännu, innan den blir färdig.» Så skrefs till Skånska Dagbladet den 16 november. Jämför härmed Kult och Konst 1905 sid. 120! För dylik ändring af den stadfästade restaureringsplanen måste emellertid vederbörande myndigheters tillstånd utverkas.

Hvad staden Köln kostar på sig för gamla altarskåps skull. Canonicus Schnütgen har åt staden Köln donerat sina rika samlingar af kyrklig konst, hvilka till stor del bestå i medeltida träbilder. Med gåfvan följer förpliktelser att bygga museumslokal och anställa och aflöna museumsintendent. Staden har icke tvekat att åtaga sig denna börda. Endast anordnandet af lokaler kommer att kosta staden Köln omkring 200,000 mark. (Revue de l'art chrétien.)

Arkitekten. Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst. Helsingfors.

Med årets första häfte följer en inbjudan till pristäflan (för finska arkitekter) för en kyrka i Helsingfors i Berghälls kyrkoesplanad. I programmet är följande punkt af intresse: »I förening med kyrkan uppföres en församlingssal med minst 130 m² golvyta — — —. Salen skall förmedelst en rörlig vägg kunna afdelas i två lika stora delar, och bör salen genom vida, slutbara öppningar förenas med kyrkorummets, sålunda att åhörare kunna sitta äfven i församlingssalen och därifrån följa med gudstjänsten i kyrkan — — — salen skall hafva ett sidorum — — — för teberedning m. m.» Alltså ett program med fäst afseende vid de »moderna krafven», som Oskar Mannström i årets första häfte af Kult och Konst behandlat. Jag vet emellertid icke, om den *öppna förbindelsen* mellan kyrka och församlingslokal någonsin praktiserats i ett *svenskt* kyrkobygge.* Det är i hvarje fall en idé värd att taga vara på, som möjligen skulle kunna tillämpas icke blott vid nybyggen, utan i mängen gammal landskyrka. Särskildt 1700-tals-kyrkor äro ofta så stort tilltagna, att de knappast ens vid de stora högtiderna fyllas af församlingen. Man beklagar sig ofta öfver de stora uppvärmningskostnaderna i dylika kyrkor. Här vore det en praktisk och vacker uppgift att lösa för arkitekten att genom inbyggda väggar af lätt material bereda plats för olika slags församlingslokaler inom kyrkans murar och att anordna dessa lokaler sålunda, att de, om så behöfdes, utan svårighet skulle kunna sättas i förbindelse med själfva kyrkan.

Nämnda inbjudning till pristäflan gaf i den Helsingfors'ska arkitektklubben anledning till framläggandet af en intressant fråga som utgångspunkt för diskussion: »Är en byggnadskonstnär etiskt berätt-

* Af den nämnda artikeln »Moderna kraf på en kyrkobyggnad» (sid. 25) framgår dock, att så varit fallet i Hagalunds kyrka.

tigad att antaga till lösning hvilket arkitekturproblem som helst? Får antimilitaristen bygga kaserner, nykteristen ett bryggeri, den antikyrklige en kyrka?» Inledningsföredraget af A. Tavaststjerna är refererad i februarihäftet, men ur den diskussion, som skulle utgöra arkitektklubbens svar på frågan, har ännu intet hunnit att offentliggöras. Man motser detta med en viss spänning, och skall Kult och Konst i sinom tid, såvidt utrymmet tillåter det, gifva ett meddelande om huru svaret utfallit.

Tidskriftens marshäfte gifver i afdelningen »Ur skissboken» ett par intressanta skisser efter äländska kyrkor.

J. R.

Tillägg till 1819 års Psalmbok, förslag med statsbidrag utgifvet år 1906 af *Edvard Evers*. — Granskning af *Th. E.*

Med spänd förväntan och förhoppning har man i vidsträckta kretsar af vårt land motsett det förslag, som nu föreligger och bär ofvanstående titel.

Behovvet af nya psalmer är oomtvistligt och gör sig för hvarje dag alltmer kännbart. Och då det grannliga uppdraget att utarbete ett förslag till bristernas fyllande anförtroddes åt ofvan nämnde utgifvare, kunde man göra sig den förhoppning, att resultatet af hans arbete skulle blifva — om icke en slutlig lösning — ett användbart provisorium.

Med tacksamhet hafva vi nu fått mottaga förslaget. Denna vår tacksamhet får dock icke hindra oss att pröfva hvad som bjudes vår församling. Det kan ju nämligen icke här vara fråga om en lösning, quand même, af psalmboksfrågan, utan om en, som på i möjligaste mån objektiva grunder kan betecknas såsom god.

Med afsikt säger jag: *i möjligaste mån objektiva grunder*. Ty här, där det gäller bedömandet af ett verk sådant som ett psalmboksförslag, torde absolut objektivitet vara omöjlig. Hur lätt spela icke subjektiva känslor in, då man t. ex. skall bedöma förslaget från estetisk synpunkt!

Lägges därtill, att uppdelningen af innehållet i *psalmer* och *sånger* och det schema, hvarefter samlingen ordnats, direkt inbjuder till diskussion, där olika kyrkliga riktningar vilja göra sina speciella åskådningar gällande, så inses ganska lätt, hur svårt det är att i denna sak anföra absolut objektiva, allmängiltiga skäl.

Med full afsikt kommer därför följande lilla uppsats icke att ingå på frågan om skillnaden mellan psalm och sång eller granskningen af schemat. Förutom nyss antydt skäl för denna uraktlåtenhet har

jag också ett annat. Jag fruktar nämligen att bidra till en af dessa ändlösa diskussioner, som mången gång varit en viktig sak till dödligt hinder.

Och här gäller det en viktig sak: att få ett fulltonigt och värdigt uttryckssätt i sång för det kristliga lifvet, såsom det gestaltar sig i vår kyrka.

Med denna sak för ögonen, hvem vill icke af hjärtat instämma med utgifvaren i hans i förordet uttalade slutönskan! Men hvem kan å andra sidan taga emot allt hvad som bjudes utan att öfva den kritik, som är ett uttryck för kärleken till den kyrka, för hvilken endast det bästa är godt nog!

Efterföljande granskning kommer af antydda skäl till hufvudsaklig del att röra sig om det formella. Här hafva vi en i möjligaste mån objektiv mark.

Jag vill således påpeka formella brister och svagheter, som fallit i ögonen vid genomläsandet. Men för att icke utsättas för beskyllningen att öfva rent negativ kritik, ville jag söka lämna ett och annat positivt bidrag till frågans lösning i form af ändringsförslag eller påpekande af en eller annan psalm, som synts med större eller lika skäl böra upptagas i stället för eller vid sidan af åtskilliga nummer, som fått sin plats i förslaget.

Först som sist må sägas: arbetet innehåller mycket godt och användbart men är i hög grad heterogent och behäftadt med sådana formella och sakliga brister, att det icke *i dess föreliggande skick* bör utlämnas i församlingen med något slags officiell stämpel.

Då den följande framställningen uttalar omdömen om psalmens innehåll och sålunda går utöfver den rent formella granskningen, så må dessa tagas som uttryck för anmälares lefvande intresse för psalmboksfrågans *lyckliga* lösning och för den glädje eller besvikethet, anmälares känt vid genomläsandet af förslagens psalmer och sånger.

501. Måhända skulle man vara betänkt på att utbyta den sista raden i v. 4:

alla med Kristus förena

mot

alla som bröder förena.

Det senare uttrycket betecknade ju ett verkligt framåtskridande af tankegången, då däremot det förra innebär en tankens återgång till v. 3. — Eljest ingen väsentlig anmärkning.

502. Denna psalm lämnar ett lyckligt uttryck för den anda af tillbedjan, för hvilken vi i vår kyrka sorgligt nog ofta sakna både sinne och uttrycksmedel.

503. Här klingar en äkta folklig ton igenom. Enligt min tanke är denna psalm en af de allra bästa i förslaget.

504. Om en psalm sådan som denna skall bli församlingens egendom, beror till väsentlig del på *melodien*. Omkastningen af metern i sista versraden lär krävas af denna.

505. 506. 507. Ett lyckligt grepp att upptaga dessa gamla bekanta sånger. I 507 förekommer dock ett uttryck, som regelbundet stött mig hvarje gång jag sjungit denna i öfrigt goda, trosfriska sång. Skulle icke orden i v. 4:

Se, han räknar håren alla,
Som från våra hufvud falla

utbytas mot några andra, som icke gifve anledning till några naturalistiskt-profana idéassociationer, som lätt nog inställa sig vid versens nuvarande formulering? Måhända vore dessa att föredraga:

Se, ej ens en sparf bland alla
Skall till jorden bortglömd falla.

508. Synes vara öfverflödig. Om denna psalm skall återgifva några tankar och tröstfulla sanningar ur bergspredikan, är uppslaget: »I *korpungar små*» malplaceradt. Där talas ej om korpar utan om sparfvar.

509. Denna psalm har verklig klang. Synes dock vara i behof af retuschering i vissa partier. Början t. ex. är ej fullt lycklig. Det är opsykologiskt att börja med uttrycket: »han kommer». Hvilken »han», frågar man sig, och man kan psykologiskt sedt icke sjunga »psalmer till *hans* lof», innan man vet, hvem det är fråga om. Uttrycket: »han kommer *i sin kyrka*» förefaller vara en något främmande tanke.

V. 2 är präktig.

V. 3 störes af den i detta sammanhang omotiverade trettondedagstanken:

Med vise män från öster
Till Davids stad vi gå.

Jag hemställer till den värderade psalmsångaren att omredigera den i öfrigt goda psalmen, så att dessa inadvartenser bortfalla.

510. Några kvantitetsfel störa endast obetydligt intrycket af denna goda psalm med dess medryckande rytm.

511. I v. 4 förekommer uttrycket »säkerhetsfaran», ett för menige man ganska svår fattligt ord. Det är vunnet genom stark kontraktion och är knappast etymologiskt försvarbart. Hela denna vers torde behöfva en omarbetning. Den innehåller dessutom tankar, som icke återfinnas i Luk. 12, hvaraf psalmen enligt öfverskriften vill vara ett uttryck.

512. Märk inkonsekvensen i namnet Jórdan i v. 1 och Jordánen i v. 3.

V. 1: Hans tordönsröst kring världen går.

Äfven om man behåller det något främmande uttrycket »tordönsröst», så är det väl knappast sant att säga, att den går kring »världen». En förändring skulle, synes mig, vara att önska, möjligen så

Profeten vid Jordanen står,
Hans tordönsröst kring öknén går.

Vi behöfva i vår psalmbok en psalm om Johannes. Äfven om man önskat mera omedelbar kraft och djup i en psalm om ökenmannen, än hvad som finnes i ofvanstående n:r, så kan ju förslaget användas. (Jfr n:r 640 i E. Blix' Nokre Salmar, Bihang til Norska kyrkopsalmboken.)

513. V. 1.

— — — — —
Hell Davids son af Jakobs hus,
Högtlofvade i evigt ljus,
Som är vår broder vorden
— — — — —

kunde måhända klarare återgifvas så:

— — — — —
Hell Davids son af Jakobs hus,
Guds ende son af himmelskt ljus,
Du är vår broder vorden.

V. 2.

— — — — —
Ditt ord är våra hjärtans tröst
Och gjuter balsam i vårt bröst,
Som blomstret gifver honung.

Skulle man ej komma den bibliska bilden närmare genom att återgifva tanken så:

Ditt ord är våra hjärtans tröst,
Som balsam för ett såradt bröst
Och ljufvare än honung.

V. 3. O, Jesu Krist, *din Ande god,*
Ditt ord, ditt lif och dyra blod
Oss dagligt vederkvicka.

Anhopandet af dessa koordinerade uttryck verkar oroligt. Man hinner ej tänka sig igenom deras innebörd. De blifva mer eller mindre fyllnadsord, som behöfvas för det nödiga antalet versfötter. För öfrigt är det tvifvelaktigt, om det är sakligt och liturgiskt riktigt att i en trettondedagspsalm antecipera uttrycket »Kristi blod» Att för rimmets skull insätta det *är olämpligt.*

514. Vida enklare och mera omedelbara julpsalmer för barn finnas, t. ex. 652. Föreslås till utgallring. Såsom ersättning, om så behöfves, ber jag att få erinra om en gammal vacker julpsalm, vacker både till ord och ton. Den börjar så: »Det är en ros utsprungen.» Det torde dock få anses behöfligt, att vissa förändringar skedde i dess traditionella gestalt. Jag tillåter mig bifoga ett förslag:

1. Det är ett skott utsprunget
Af Jesse rot och stam.
Af fädren ren besjunget
Det står i tiden fram
Och bär en blomma blid
Midt i den kalla vintern,
I midnatts mörka tid.	Af Herrens nåd och makt
Af jungfrun föddes barnet,
Som oss profeten sagt.
2. Om detta stora under
Ljöd fordom Herrens röst,
Att efter mörka stunder
Det skulle komma tröst.	3. Du späda ros, du fina,
Som doftar salighet,
I himmelsk glans mänd' skina
I tidens dunkelhet
Sann Gud, men också man,
Oss arma människor frälsa
Från synd och död han kan.

515. Förtjänar plats. På tal om plats tillåter jag mig fästa uppmärksamheten på en julpsalm, nr 649 i Blix' Nokre Salmar, full af verklig skönhet af den art, som folket omedelbart uppfattar. Jag har sökt återgifva den så:

1. Klinga, klocka!
Ring och locka,
Ring och locka från tornets höjd!
Sänd en hälsning,
Bud om frälsning, | Bud om frälsning med frid och fröjd.
Klinga, klocka,
Ring och locka,
Ring och locka från tornets höjd! |
|--|---|

<p>2. Änglar komma
Till de fromma,
Fromma herdar i Betlehem.
Ljuset strålar:
»Se jag bådär
Ljus och lif i dödens hem.»
Änglar komma etc.</p> <p>3. Sälla stunder,
Stora under!
Stora under och dyra skatt:
Jungfrun moder,
Gud vår broder,
Gud vår broder i julenatt.
Sälla stunder etc.</p> <p>4. Gud i höjden
Skänkt oss fröjden,
Skänkt oss sonen till denna jord,
Anden föder
Nu till bröder,</p> | <p>Oss till bröder vid samma bord.
Gud i höjden etc.</p> <p>5. Ljufva fågnad
Starka hägnad,
Starka hägnad mot mörkrets makt.
Ljus på färden
Genom världen,
Ljus på färden, som Herren sagt.
Ljufva fågnad etc.</p> <p>6. Se, det dagas!
Snart det lagas,
Snart det lagas till högtid ny.
Juleklocka,
Ring och locka,
Ring och locka till helg i sky!
Se, det dagas!
Snart det lagas,
Snart det lagas till högtid ny.</p> |
|---|--|

516. Om det icke ansåges och vore förmätet att kritisera Wallin, vill jag uttala såsom min tanke, att denna psalm är för lång och att en förkortning kan och bör ske, om den skall medtagas. V. 6 torde kunna uteslutas, utan att sammanhanget störes, möjligen också v. 4.

Till ändring i v. 5 föreslås att i stället för orden:

Lär mig då besinna mitt eviga väl,

sättes

Ack, lär mig besinna etc.

517. Är en god psalm. Endast en liten formell ändring föreslås, nämligen i sista versen. Det heter där:

Hör vår bön i Jesu namn,
När i år, i tider alla
Vi oss i din hand befalla.

Versen med ifrågasatt ändring skulle lyda så:

Hör vår bön i Jesu namn,
När för detta år och alla
Vi oss i din hand befalla.

518. Kan med fördel upptagas.

519. Denna omarbetning af Grundtvigs vackra psalm är i många afseenden god. Psalmen kunde dock göras vida användbarare, om den speciella apostroferingen i sista versen: »Barn, vill du ej falla

neder», utginge och ersattes af något annat. I v. 3 synes en omkastning böra ske mellan de två första raderna. Det verkar som en konstgjord arkaism att sätta subjektet sist.

Och hvarför icke bibehålla det klassiskt sköna uppslaget:

Härlig är Guds himmel blå.
 Det är ljuft att se uppå,
 Hur de gyllne stjärnor blinka,
 Hur de le, och hur de vinka
 Oss från jorden upp till sig.

Och hvarför icke få behålla de två härliga verser, som nu blifvit sammandragna till en:

Vise män från Österland
 Drogo genom öknens sand
 Att den konungen få skåda,
 Som den stjärnan velat båda,
 Då han föddes på vår jord.

Kommo så till Davids hem,
 Till det lilla Bethlehem,
 Där de intet kungligt finna,
 Blott en ensam lycklig kvinna
 Med ett barn uti sin famn.

520. Kan användas.

521. Denna psalm, om vi så få kalla detta rimmade reflexionsstycke, är såsom psalm fullkomligt otjänlig.

522. I v. 2 förekomma följande rader:

Ty den mörka stund är nära,
 Då du korset måste bära.

Det var ju dock icke det yttre korsbärandet, som vållade Getsemanesmärtona, utan tyngden af världens synd, som Kristus måste bära. Såväl ur dogmatisk som innehållssynpunkt föreslås, att »korset» utbytes mot »synden».

V. 3. Uttrycket »skoning» förefaller tvifvelaktigt.

V. 4. Man väntar här inga eufemismer. Vore det ej mera värdigt denna oändligt tragiska stund att förenkla blomsterspråket, så att det komme att heta:

Blomstren, som på marken stå,
 Fuktas af hans blodsvett då.
 Röda droppar från hans panna
 Uti örtekalkar stanna.

V. 5. Förefaller dunkel och bör nödvändigt omarbetas, såvida den ej skall alldeles utgå.

V. 6. Man hade väntat, att när här den talande tillämpar på sig bilden af blommor, han skulle göra en poetisk-symbolisk användning af hvad som säges i v. 4 om det blod, som fuktade blommorna. Om denna brist på poetisk konsekvens bör tillskrifvas gamle Kingo eller hans bearbetare, kan jag ej afgöra, då jag saknar originalpsalmen.

523. Torde kunna ersättas af en mera fulltonig.

I v. 1 förekommer det dogmatiskt och historiskt oriktiga uttrycket: »Tagen bröden.» Ett sådant felgrepp i en nattvardspsalms får ej förekomma. Hela versen faller på detta enda uttryck.

I v. 2 förekommer en alltför tydlig reminiscens från en af våra psalmer.

3:e versens sista vackra rader kunna ej upphjälpa det torftiga intryck, hela psalmen efterlämnar.

524. Mot åtskilliga uttryck i denna psalm måste vi i logikens och den sunda smakens namn protestera.

I v. 1 kan ju den lätta förändringen vidtagas, att i stället för

— — — Att gå den tunga färden.
Sin gång det har till ända bragt.

sättes

Sin väg det nu till ända bragt.

V. 2 förefaller i betänklig grad tillkonstlad.

Här framställes icke en immanent faderskärlek utan en kärlek, skild från Fadern själf, en kärlek som betvingar honom. Detta må nu förklaras såsom ett slags licentia poetica, men den förefaller ganska olämplig i en psalm. De fyra sista raderna röja en prisvärd ansträngning att poetiskt omsätta den typologiska teologien. Ansträngningen har icke kröntes med skaldisk framgång.

Med en grundlig omarbetning af v. 2 och uteslutning af måhända två verser kan psalmen möjligen användas. Märk dock det banala slutet:

Allt för ditt blod, som runnit.

525. Bearbetningen af Linderoths psalm är delvis mindre lyckad.

Uttrycket i v. 1: »Hvem är han med *stänkta kläder?*» måste ovillkorligen ändras för att icke väcka åtlöje. »Stänkta kläder» är en terminus technicus i hushållet, såsom hvarje landtbo vet.

Raden 5 i v. 1: »Det är Jesus, är Guds lamm», torde kunna ersättas med: »Det är Jesus Krist, Guds lamm.»

V. 2. Svåra offerstund, som bräcker,
O, att hvarje hjärta brast,
Jesu, när du händren sträcker
att vid korset naglas fast!

Versen är i poetiskt afseende olycklig. Ett sådant uttryck som en »bräckande offerstund» skulle ej undgå att väcka undran eller rent af löje, om det finge passera i en kyrkligt officiell sångsamling.

Psalmen själf torde vara tämligen öfverflödigt, då vi i vår nuvarande psalmbok icke alldeles sakna god psalmbehandling af passionshistorien.

526. Runebergs psalm har blifvit åtskilligt ändrad och delvis förbättrad. Såsom exempel på en förändring af ganska genomgripande art anföres här originalpsalmens 4 vers i jämbredd med bearbetningens.

Runeberg:

Solen, som på fästet lyser
Öfver ond som öfver god,
Blott en ringa droppe hyser
Af hans djupa kärleksflod.
Månen, som från himlens hus
Ger åt själfva natten ljus,
Månd' en skugga endast vara
Af hans kärlekseld, den klara.

Bearbetaren:

Fadershjertat, hur det ömma
Må för eget kött och blod,
Kan ej ens en droppe gömma
Af hans rika kärleksflod.
Kärleken i moders barm,
Om än brinnande och varm,
Kan dock blott en skugga vara
Af hans kärlekseld, den klara.

Som man ser, är bearbetningen så grundlig, att knappast mer än sista versraden är lika. Uppfattningen är också grundligt olika. Runeberg ser i solens ljus och värme en droppe af Guds kärlek. Bearbetaren förklarar, att till och med en jordisk faderskärlek icke kan gömma ens en droppe af Guds kärlek. Detta senare är icke sant. Skall versen bibehållas, hvilket jag anser öfverflödigt, bör 3:e versen få annan lydelse, t. ex. denna:

— — — — —
Kan dock endast droppar gömma
— — — — —

V. 5 innehåller det dunkla uttrycket:

Kristus kan mig saliggöra,
Ingen världens gunst och makt.

hvilket lättast torde kunna ändras till:

Kristus kan mig saliggöra,
Ej all världens gunst och makt.

V. 6.

»Han *vill* mig med Gud förena,
Han på korset, han allena.

Man väntar här i slutstrofen sammanfattningen af Jesu korsgärning, och denna är dock icke, att han *vill*, utan att

Han *kan* mig med Gud förena,
Han på korset, han allena.

527. God och kraftig.

528. V. 3 är otillfredsställande. Uttrycket:

Hans röst är ljuf, *hans hand är len*
Mot dem för synden bäfva

är högst egendomligt.

Blott kasta bördan på din vän!

heter det i fortsättningen. Men bördan är ju enligt de första raderna redan aflyftad!

V. 7 med sitt tunga slut kan saklöst vara borta.

529. Här finnes fullt äkta klang. Såsom ett helt lämnar psalmen efter sig ett djup intryck. En metersvagheter i v. 4 rad 4 torde lätt kunna afhjälpas. I v. 1 förekommer

Gå, Israel, ur dina hyddor
Och möt den uppståndne med sång,
Med lof och med kärlekens kryddor etc.

Skulle ej »lof» kunna med fördel utbytas mot »tro»?

530. Innehåller intet af sådant värde, att det kan berättiga dess upptagande här.

531. Är fylld af poetisk skönhet.

I sammanhang med påskpsalmerna tillåter jag mig fästa uppmärksamheten vid mångfalden af vackra och innehållsrika påskpsalmer i danska psalmboken. T. ex. N. Bruns nr 244, som jag sökt återgifva på följande sätt:

Påskdag.

<p>1. Stäm upp, hvar själ, med hjärtefröjd
Din jubelsång till himlens höjd!
Ett saligt budskap klingar:
Uppstånden är vår Herre Krist!
Nu lifvet segrat har till sist,
Han oss förlossning bringar.
Grafven bräcks,
Lifvet väcks
Upp från döden.
Afgrundsglöden
Släcks af Herran.
Jublen alla, nära, fjärran!</p> | <p>2. Han är uppstånden! Döden har
Sin hårda udd ej mera kvar,
Och mörkrets makt är krossad.
Min själ i syndagrafven låg,
Men Herren, den uppståndne, såg
Till mig, och nu förlossad
Skall ock jag
Denna dag
Herren lofva.
Lifvets gåfva
Skänkts mig, döda.
Därför skall mitt lof nu flöda.</p> |
|---|---|

3. Han är uppstånden! Du uppstår,
 Du sädeskorn, som Herren sår
 I jordens mörka sköte.
 Ett under sker i sorgens dal,
 Och efter långfredagens kval
 Du går en påsk till möte.
 Himlen all
 Lysa skall,
 Jorden häfva,
 Änglar häfva
 Undan gruset,
 Och du framgå skall i ljuset.
4. Uppståndne Herre! Låt oss få
 En gång på högra sidan stå,
 När du de döda väcker.
 Ur havets våg och jordens grus
 Gif oss en boning i ditt hus,
 En fröjd, som evigt räcker.
 Herre kär,
 Där du är,
 Låt mig vara
 Bland den skara,
 Som har vunnit
 Och sitt lif i dig har funnit!

Buren på den manligt fasta melodien till »Var hälsad, sköna morgonstund», torde den kunna blifva en stående påskpsalm i våra kyrkor, liksom nr 55 är en stående julpsalm.

Vi sakna såväl i vår psalmbok som i Tillägget ett psalmiskt uttryck för tiden mellan uppståndelsen och himmelfärden, denna tid hvars karaktär är angifven i Frälsarens ord: »*Frid vare eder!*»

Af samme N. Brun finnes en liten skön psalm, nr 252 i danska psalmboken. Jag har sökt återgifva den med den förändring, som betingas af dess inpassande i Sv. Ps. 215:s meter:

1. Jesu, som ibland oss står,
 Bjud din frid att med oss vara!
 Låt din frid, som öfvergår
 Allt förstånd, vår själ bevara,
 Tron den svaga återtänd,
 Gör dig som uppstånden känd!
2. Visa oss, att segern är
 Uti dig, o Jesu, funnen!
 Mod och kraft oss du beskär,
 Tills vår segerpalm är vunnun.
 Jesu, under all vår strid
 Låt oss känna få din frid!

532—534. Användbara.

535. God.

536, 537. Poetiskt vackra; äfven användbara som psalmer. I v. 3 af 537 står »försvinna», bör väl vara »förvissna».

538. Något lång men god.

539. Mindre tillfredsställande.

V. 1, rad 1 har en stafvelse för mycket.

Ordet »förmim» med kort i-ljud drager som rim »kerubim», som har långt i.

De fyra sista raderna äro mycket dunkla. Alldeles oafsedt att, såvidt jag erinrar mig, Benjamin icke var föremål för någon sådan speciell Guds hjälp, att den kan återopas såsom en *typ* för Guds

hjälp, synes efter alla dessa väldiga rop och åberopanden det verka som en stor missräkning, då allt koncentreras i denna skäligen abstrakta bön:

O, låt ditt anlet klarna.

- V. 3. Vi kränkt ditt namn, din sabbatsdag,
Din ära, lära, sedelag.

Dessa i versen koordinerade ting äro ju icke logiskt koordinerade.

- V. 4. »Dock, Herre, var *ditt vinträd* blid:
Det aldrig sports i någon tid,
Att dem du öfvergifvit,
Som bära sin missgärning fram etc.

Här kommer en alldeles ny bild störande in, men därpå fortsättes i den gamla tankegången.

Hela denna psalm kan saklöst vara borta.

540. Vi ha redan i vår psalmbok fullt tillfredsställande psalmer för de tankar, som uttryckas här.

I formellt hänseende finnas några oegentligheter.

I v. 2 heter det: »Är jag din *tuktan värdig*», hvarmed torde menas: *värd* din tuktan.

I v. 6 förekommer det med respekt till sägandes platta uttrycket:

Jag eljes är
De döda när,
Som ned i grafven fara.

I v. 8 sista raden förekommer ett kvantitetsfel.

541. Ganska intetsägande. Kan undvaras.

542, 543, 544, 545. Goda och användbara.

546. Denna reflexionsdikt med delvis ganska långsökta rim passar ej till psalm.

547. »*Ej för barn*» borde öfverskriften lyda. Ty här finnas sannerligen saker, som ligga vida öfver barnets fattningsförmåga. Äfven en vuxen kan behöfva tänka efter hvad som menas med:

- V. 2. Där upp ett källsprång rinner,
Som ej förtorka fått,
Och där en längtan brinner,
Som hjärtat ej förstätt.

- V. 3. Du täcks din godhet visa
Och lockar fram begär
Att lofva och att prisa etc.

Hvad är det?

Sången är naturligtvis oanvändbar, om ej 2:a och 3:e verserna slopas.

548. Möjligen användbar.

549. I v. 2 förekommer:

Bestänk oss med ditt dyra blod,
Och gif åt oss din Ande god —

Icke är väl detta ett uttryck att lägga i barnamun: »bestänk oss» etc. Det betecknar en osund antecipation. Om versen ändras eller alldeles utgår, torde denna barnpsalm kunna användas.

550. Fullkomligt omöjlig som psalm och äfven som dikt öfver hufvud taget.

551. Vissa uttryck verka något främmande, t. ex. v. 2:

Satan skall få skam och fall

och v. 5:

Vi se ett land,
En *önskelig* strand.

552. Torde kunna användas.

553. Bilderna flyta tillsammans. Det hela såsom psalm oanvändbart.

554. En viss bärande ton genomgår det hela. Kan nog användas. Passar måhända bättre bland sångerna.

555. De tre första verserna äro goda, den fjärde svagare, den femte svagast. Det är ett mycket torftigt uttryck:

O, fadershem jag vunnit,
Därför att Gud är god;

och detta uttryck verkar desto fattigare, som det står i bjärtaste kontrast till det närmast föregående:

O, fadershem jag funnit
Igenom Kristi blod.

Ej heller detta uttryck är tilltalande. Det införes här tankeelement, som icke höra dit, och man får ovillkorligen det intrycket, att »blod» och »god» äro *goda rim!*

556—559. Kunna användas.

560. Ganska god.

Th. E.

* För att få plats för de högst aktuella uppsatserna om restaureringsprinciper nödgas vi här afbryta förf:s granskning. Forts. nästa häfte. *Red.*

Till Musikillustrationerna.

Musikillustrationerna här nedan utgöras af koralprof ur en i början af nästa år utkommande »Koralbok till Evers' psalmbokstillägg». När kyrkoherde Edv. Evers vände sig till undertecknad med anhållan, att jag skulle åtaga mig att utvälja eller på annat sätt anskaffa *melodier* till samtliga psalmer och sånger, som ingå i nämnda psalmbokstillägg, hade jag ännu ej sett det och tvekade till en början. Då jag slutligen åtog mig det förtroendefulla uppdraget, skedde det på vissa villkor, hvarom förordet till koralverket närmare upplyser. Till dessa hörde bl. a., att valda och nyanskaffade äldre melodier skulle meddelas i ursprunglig, äkta folkmässig rytmisk form, att de skulle vara harmoniserade i kyrkomusikalisk koralstil, och att jag, särskildt med hänsyn till sistnämnda behandling, skulle äga att anlita medverkan af min mångårige vän och medarbetare på det kyrkomusikaliska området, direktör *John Morén*.

Så har nu ock skett. Verket omfattar sålunda dels åtskilliga bland oss hittills kända psalmmelodier, dels ock åtskilliga förut bland oss okända gamla melodier, hämtade främst ur vår gamla sköna svenska melodiskatt i 1697 års koralpsalmbok (redigerad af professor Harald Wallerius), men ock ur den gamla rika tyska melodiskatten eller ur nyare sångverk, dels slutligen, då på grund af den ovanliga metern användbar melodi ej i dessa rika källor kunnat erhållas, några af mig och min medarbetare för denna koralbok alldeles nykomponerade melodier. De bland musikillustrationerna meddelade koralerna lämna prof på melodier af samtliga dessa kategorier, såsom af de korta ursprungsnotiserna för hvardera närmare angifves.

Richard Norén.

Musikillustrationer.

Koralprof

ur »Koralbok till Evers' Psalmbokstillägg»

utarbetad af **Richard Norén** och **John Morén**.

I. Var välsignad, högt välsignad.

(Adventspsaln.)

Ljffullt.

I JOAKIM NEANDERS
»Bundeslieder» 1680.

1. Var väl - - sig - nad, Högt väl - sig - nad, Du, som kom - mer i
3. Dem, som stri - da, Dem, som li - da, Var med hjälp, Her - re

4. Ad - vents - ti - den Snart är li - den, Snart till - stun - dar ett

Her - rens namn! Pal - mer vi bre - da, Hjär - tat be - - re - da,
Je - su, när! Tron oss för - - ö - ka, Lär oss att sö - ka,

ju - bel - - år. Ko - nun - gen kom - mer, Do - ma - ren kom - mer,

Mö-ta vår ko-nung med öp-pen famn. Var väl-sig-nad,
Sö-ka med all-var hvad e-vigt är, Dem som stri-da,

Herrens Guds här-lig-hets-dag in--går. Ad--vents-ti-den

Högt väl--sig-nad, Du som kom-mer i Her-rens namn!
Dem som li--da, Var med hjälp, Her-re Je--su, när!

Snart är li-den, Snart till-stun-dar ett ju-bel--år.

Ord af EDVARD EVERS.

2. Jag tager farväl, jag bjuder godnatt.

Tempo: 8 à 10 sek.

I 1697 års sv. koralpsalm-bok (nr 382), svensk, tro-ligen från 1500-talet.

I. Jag ta-ger far--väl, jag bju-der god-natt, Mitt af-sked från
Min mö-da var lång, snart lu-tar jag matt Mitt huf-vud mot

världen jag sä - - - - ger. Och som - nar från sor - gen och
plå - gor - nas lä - - - - ger

nö - - - - den. Jag bad till min Gud hvar tim - me, hvar stund Om

frid för min själ, för ö - gat en blund. Han nå - digt mig hört. Frid

ritard.
får jag och hvi - la i dö - - - - den.

Ord ur Finska psalmboken af JOH. LUDV. RONEBERG.

3. Herrens trogna måste lida.

*Tempo: 10 sek.*Engelsk melodi af S. WEBBE.
(Känd från den andliga sången i Sverige.)

i. Her - rens trog - na mås - te li - da, Off - - ra tå - rar,
Va - ka, bed - ja, stän - digt stri - da, Dö - - pas med sin

hö - - ja rop, Me - dan de i tå - rar så, I - från kraft till
Her - res dop.

kraft de gå. Her - rens trog - na mås - te li - da,

Dö - - pas med sin Her - - res dop.

Ord af EDVARD EVERS.

4. När sparfven kan finna sitt näste.

*Tempo: 8 à 10 sek.*RICHARD NORÉN,
augusti 1906.

1. När sparf-ven kan fin - na sitt näs - - - te Och sva - lan sitt
2. Jag va - rit vid al - la slags brun - - - nar Att läs - ka min

öns - ka - de bo, Hvi fin - ner då jag ej mitt fäs - - -
törs - tan - de själ, Men är, om du dig ej var - kun - - -

te, Hvi kom - mer min själ ej till ro? O Fräl - sa - re,
nar, Än - - nu sam - ma syndbund - na träl. Jag prof - vat allt

en af de ar - - - - ma, Du köpt med o - sä - ge - lig nöd,
hvad man kan prof - - - - va Men än ic - ke känt nå - gon ro,

Långsammare.

Är nä - ra sin e - vi - ga död. Dig, Je - su, för-
 Ack, ej den hug - sva - lan - de tro: Allt vill mig be-

Sista
versen.

bar - - - - ma!
 dröf - - - - va.

Ord af L. LINDEROT.

Såsom särskild bilaga följer med detta häfte en i korta utdrag ur insända årsberättelser affattad Redogörelse för sällskapet »Kyrkosångens Vänners» verksamhet under åren 1903—1905 samt förteckning öfver kretsarnas styrelser och (företrädesvis) aktiva medlemmar under år 1906.

FONS
VITÆ

ixθus

KUL och KÖNS

P105

UTGIFVARE: RICHARD NORÉN

1905

ANMÄLAN.

KULT OCH KONST hafva från urminnes tider stått i ett innerligt organiskt förhållande till hvarandra. Kulten har framkallat konsten, och konsten har främjat kulten. Så framför allt inom den kristna kyrkan, och det från äldsta tider in i våra dagar. Den kristna kultens historia är den kyrkliga konstens och tvärtom.

Att i kulten se och förnimma en »Herrens sköna gudstjänst» frad i »Herrens gårdar» var ett djupt känt behof ej blott för »gamla förbundets» fromma utan ock för otaliga fromma kristna under alla tider. Icke endast i gudstjänsten själf, dess anordning, innehåll och form, utan äfven i det gudstjänstliga rummets gestaltning och värdiga utsmyckning ville man gärna finna andaktsväckande stöd för sin gudstjänstliga firning, uppbyggelse och tillbedjan. Så fingo helt naturligt konstens olika grenar höga uppgifter och rik användning inom den kristna kulten. Det uppstod en speciell kyrklig konst, som efterhand nådde en storartad utveckling.

Så blef framför allt fallet under tider, då den religiösa fromheten framkallade, besjälade och behärskade så godt som all konstutöfning. De sköna konsterna stämde liksom möte i den kyrkliga kulten och täflade med hvarandra uti att tjäna och förhårliga densamma.

I kulten själf fingo **sången och musiken** den rikaste användning och utveckling. Till de otaliga kultsångerna med mäktigt gripande bibliska sångtexter slöto sig efterhand den öfverskådliga mängden af hymner, sekvenser, leiser, psalmer och sånger, alster af helig **poesi** och **musik** i intimt förbund, hvilka tillhöra världslitteraturen och hvilkas allmänna kulturella betydelse knappast kan öferskattas. Den stämmingsfulla lyftning och uppbyggliga kraft, kulten härigenom vann, förhöjdes än ytterligare genom en alltmera storartad utveckling och samverkän af **de bildande konsterna: arkitekturen, skulpturen och måleriet**, hvilka med sina olikartade medel och genom sina klassiska mästerverk ännu alltjämt tala åskådligt andaktsväckande till mottagliga sinnen.

Lyckligtvis voro **LUTHER** och den luterska reformationskyrkan genomträngda af ett sant historiskt sinne och besjälade af ett fördomsfritt, äkta konstsinne. Den kyrkliga konsten hade därför i vår kyrkas äldre tider att glädja sig åt det varmaste och frikostigaste omhuldande såväl af kyrkan själf som af kyrkovänliga storslagna mecenater. Kult och konst stodo därför ock alltfort i den lifligaste växelverkan, och det till bådas fromma. Äfven i våra dagars evangeliska kult, i den sundt tidsenliga utgestaltningen af vårt gudstjänstliga lif, har en ädel och from konst en stor mission att fylla, och det i afseende på **alla** den kyrkliga konstens olika grenar. Äfven nu böra dessa grenars målsmän mötas och ädelt samverka. Kyrkan har all anledning att icke ställa sig afvisande eller likgiltig gentemot de sträfvanden i denna riktning, som numera framträda i hela kristenheten.

ANMÄLAN.

KULT OCH KONST, tidskrift för hymnologi, kyrkomusik, kyrklig bildande konst samt liturgiska frågor i allmänhet, som började med ett i slutet af 1905 utsändt dubbelhäfte, avslutar med 1906 års fjärde häfte sin första fullständiga ärgång.

Startandet af en tidskrift sådan som denna, baserad på fördomsfri vänlig samverkan mellan den kyrkliga kultens och konstens litterära målsmän, har naturligen sina vanskligheter. Detta så mycket mer, som tidskriften i den skandinaviska Norden saknar föregångare. Till vanskligheterna räkna vi ej minst att få tidskriften allmänna känd och spridd, då hithörande fält bland den stora allmänheten hos oss ännu äro så litet odlade.

För det välvilliga uppmärksammande och erkännande, som från den dagliga och periodiska pressens sida kommit tidskriften till del, och för det intresserade, vänliga mottagande, hon från allmänhetens sida redan under sitt första år fått röna, är det oss ett behof att frambära vår värdsamma tacksamhet. De många uppmuntrande bevis på intresse och förståelse, red. haft glädjen erfara, låta oss hoppas, att vi i någon mån lyckats fylla en uppgift, hvars omfångsrikhet dock, tyvärr, står i alltför stor missproportion till tidskriftens begränsade utrymme.

Utan stödet af intresserad, sakkunnigt biträde skulle sådant ej varit möjligt. Till alla dem, som medverkat till tidskriftens startande och spridande, och främst till dem, hvilka såsom medarbetare skänkt henne sitt värderika stöd, säga vi vårt förbindliga tack.

Då **KULT OCH KONST** härmed anmäler sin fortgång efter samma plan under 1907, hoppas red. få påräkna samma medverkan såväl från våra medarbetares som från allmänhetens sida. Redaktionen skall icke sky någon möda för att göra tidskriften så innehållsrik, omväxlande och värdefull som möjligt. De f. n. högst aktuella frågorna om psalmbokens revision, om kyrkomusikens och speciellt den svenska psalmsångens renässans, om kyrkliga restaureringsprinciper och bättre vård om kyrkliga fornminnen m. fl. skola särskildt uppmärksammas. För sakligt hållna inlägg i dessa och andra inom vårt område liggande frågor står tidskriften alltid öppen, oberoende af åsikter. För signerade artiklars innehåll (rent anonyma sådana införas ej) ansvara resp. författare själfva.

För öfrigt hänvisa vi till den utförliga anmälan, som varit intagen i alla hittills utkomna häften, och till den förteckning å våra medarbetare, som åtföljde dubbelhäftet 1905. Några nya medarbetare tillkomma 1907.

I nästa ärgångs 1:a häfte, hvilket torde utkomma redan i februari, fortsättas några artiklar, som, af bristande utrymme, tyvärr måst afbrytas. Där skall och bl. a. den utlofvade och af många ifrigt väntade större artikelserien: »**Ur kyrkosångens och kyrkomusikens historia**» påbörjas. Ett alfabetiskt ordnadt **sakregister** öfver tidskriftens innehåll 1905 och 1906 skall åtfölja nästa häfte, hvilket torde observeras af dem, som ärna låta inbinda det hittills utkomna.

KULT OCH KONST utkommer äfven 1907 i fyra häften om tillsammans 320 sidor i samma utstyrsel som hittills. Med större erfarenhet rörande

tryckningstid m. m. vilja vi utlofva större regelbundenhet och snabbhet i häftenas utgifning. Priset blir detsamma som förut: 5 kronor, lika på posten och i bokhandeln. Å omslaget och i särskilda annonsbilagor intagas **annonser** till pris, som uppgöres med förlagsfirman, P. A. Norstedt & Söner.

Redaktionen.

(Utgifvarens adress: Torstunaby.)

OBS! KULT OCH KONST borde anskaffas för och tillhandahållas i de svenska kyrkornas boksamlingar samt sockenbiblioteken. Rörande lämpligheten häraf får redaktionen hänvisa till nedanstående, af H. H. Årkebiskopen benäget lämnade rekommendation:

»Tidskriften »KULT OCH KONST», som afhandlar ämnen hörande till kyrkliga liturgien, psalmen, musiken, byggnadskonsten, paramentiken samt kyrkliga fornminnen, är genom sitt rikhaltiga och lärerika innehåll samt ett lättfattligt och underhållande framställningssätt enligt min tanke i hög grad värd att införlifvas med boksamlingar, som tillhöra kyrkor, samt med sockenbibliotek.

Uppsala d. 17 december 1906.

J. A. EKMAN,
Årkebiskop.»

Föreliggande (fjärde) häftes innehåll:

	Sid.
<i>Sigurd Curman</i> : Restaureringsprinciper. Några exempel och önskemål (med talrika illustrationer)	241
<i>Fohunny Roosval</i> : Diskussion öfver restaureringsprinciper i föreningen Urd i Uppsala (referat)	263
<i>Leonard Zorn</i> : Öppet bref till Johnny Roosval i anledning af förenämnda diskussion	276
<i>Tobias Norlind</i> : Svenska kyrkosångböcker från 1500- och 1600-talet med tryckta melodier (med notexempel)	279
<i>Sigurd Curman</i> ; Stadfastade byggnads- och restaureringsförslag; juli—september 1906 (illustr.)	286

Smärre meddelanden, anmälningar och recensioner af böcker och tidskrifter.

Jakob Helms †. Adolf Henriksson †. — Läby kyrkas räddning. — Riskabla restaureringsplaner i Linde kyrka (Gottland). — Den rytmiska psalmsången vinner ytterligare framgång i Luleå stift (meddel. af Hjalmer Alner). — Ett nytt svenskt psalmverk och en ny svensk koralbok (Tillägg till 1819 års psalmbok af Edv. Evers och Svensk koralbok af Johan Lindegren). Anmälda af R. N. — Åtsk. smärre notiser. — *Arkitekten*. Tidskrift för arkitektur och dekorativ konst (Helsingfors 1906). Anmäld af J. R. — *Tillägg till 1819 års psalmbok*, förslag utgifvet af Edv. Evers. Granskning af Th. E. (sid. 300—312). — Till musikillustrationerna af R. N. — *Musikillustrationer*: 4 koralprof ur »Koralbok till Evers' Psalmbokstillägg.»

Af **KULT OCH KONST** kunna dubbelhäftet 1905 (3 kr.) och hela årgången 1906 (5 kr.) i mån af tillgång ännu rekvireras hos P. A. Norstedt & Söners förlagsexpedition, Stockholm.

Plas

UTGIFVARE: RICHARD NOKEN

1906

sl

ANMÄLAN.

KULT OCH KONST hafva från urminnes tider stått i ett innerligt organiskt förhållande till hvarandra. Kulten har framkallat konsten, och konsten har främjat kulten. Så framför allt inom den kristna kyrkan, och det från äldsta tider in i våra dagar. Den kristna kultens historia är den kyrkliga konstens och tvärtom.

Att i kulten se och förnimma en »Herrens sköna gudstjänst» firad i »Herrens gårdar» var ett djupt känt behof ej blott för »gamla förbundets» fromma utan ock för otaliga fromma kristna under alla tider. Icke endast i gudstjänsten själf, dess anordning, innehåll och form, utan äfven i det gudstjänstliga rummets gestaltning och värdiga utsmyckning ville man gärna finna andaktsväckande stöd för sin gudstjänstliga firning, uppbyggelse och tillbedjan. Så fingo helt naturligt konstens olika grenar höga uppgifter och rik användning inom den kristna kulten. Det uppstod en speciell kyrklig konst, som efter hand nådde en storartad utveckling.

Så blef framför allt fallet under tider, då den religiösa fromheten framkallade, besjälade och behärskade så godt som all konstutöfning. De sköna konsterna stämde liksom möte i den kyrkliga kulten och täflade med hvarandra uti att tjäna och förhärliga densamma.

I kulten själf fingo **sången och musiken** den rikaste användning och utveckling. Till de otaliga kultsångerna med mäktigt gripande bibliska sångtexter slöto sig efter hand den öfverskådliga mängden af hymner, sekvenser, leiser, psalmer och sånger, alster af helig **poesi** och **musik** i intimt förbund, hvilka tillhöra världslitteraturen och hvilkas allmänna kulturella betydelse knappast kan öferskattas. Den stämmingsfulla lyftning och uppbyggliga kraft, kulten härigenom vann, förhöjdes än ytterligare genom en alltmera storartad utveckling och samverkan af **de bildande konsterna: arkitekturen, skulpturen och måleriet**, hvilka med sina olikartade medel och genom sina klassiska mästerverk ännu alltjämt tala åskådligt andaktsväckande till mottagliga sinnen.

Lyckligtvis voro **LUTHER** och den luterska reformationskyrkan genomträngda af ett sant historiskt sinne och besjälade af ett fördomsfritt, äkta konstsinne. Den kyrkliga konsten hade därför i vår kyrkas äldre tider att glädja sig åt det varmaste och frikostigaste omhuldande såväl af kyrkan själf som af kyrkovänliga storslagna mecenater. Kult och konst stodo därför ock alltfort i den listigaste växelverkan, och det till bådas fromma. Äfven i våra dagars evangeliska kult, i den sundt tidsenliga utgestaltningen af vårt gudstjänstliga lif, har en ädel och from konst en stor mission att fylla, och det i afseende på **alla** den kyrkliga konstens olika grenar. Äfven nu böra dessa grenars målsmän mötas och ädelt samverka. Kyrkan har all anledning att icke ställa sig afvisande eller likgiltig gentemot de sträfvanden i denna riktning, som numera framträda i hela kristenheten.

Då **KULT OCH KONST**, den yngsta af våra kulturella tidskrifter och den enda i sitt slag i hela Skandinavien, härmed erbjuder sin ledning i dessa sträfvandens tjänst, vågar hon hoppas på ett vänligt mottagande och stöd i allt vidare kretsar. Att hon härvid i första hand måste vara **historisk** och det på alla sina speciella områden: **hymnologiens, kyrkomusikens och den bildande konstens samt dessas allmänt liturgiska grund**, det säger sig själf. Att sprida kännedom om och förståelse af äldre tiders kyrkliga konst skall därför varda en af hennes hufvuduppgifter, vid hvars lösning **ett rikt illustrationsmaterial** spelar en viktig roll, som därför skall röna största möjliga omvårdnad. Att med sålunda vunna historiska utgångspunkter söka rätt bedöma moderna behof och sträfvanden på hithörande områden skall därefter blifva redaktionens ärliga bemödande. Åt mera trängande aktuella frågor skall särskild uppmärksamhet ägnas.

Endast genom stödet af **talrika sakkunniga medarbetare i in- och utlandet** vågar red. hoppas kunna i någon mån fylla de omfattande uppgifter, hvaråt tidskriften skall ägna sig. En förteckning öfver dessa är intagen i *Kult och Konst*, dubbelhäfte för år 1905.

Priset är 5 kr. pr hel årgång lika på posten och i bokhandeln.

För redaktionen:

RICHARD NORÉN,
Prost och kyrkoherde, *Torstunaby*.
Utgifvare.

JOHNNY ROOSVAL,
Fil. Doktor, docent i konsthistoria,
Uppsala.

HERMAN PALM,
Teol. kandidat, pastor, Uppsala,
Lärare i kyrkosång vid teol. fakulteten.

Första häftets innehåll:

Harry Fett: Från ungotiken i nordanfjällska Norge (öfversattn. från förf:s manuskript af E. Wettergren).

Johnny Roosval: Sankt Jodocus från Å i Östergötland.

Johnny Roosval: Sankt Göran på Åland.

Oscar Mannström: Moderna kraf på en kyrkobyggnad.

Sigurd Curman: Är kyrkobyggnadens vård församlingens ensak.

F. A. Ekman: Evangeliets kulturkraft. Tal vid invigningen af Hagalunds kyrka.

U. L. Ullman: Den nationella och kyrkliga sången vid seminarierna. Officiellt utlåtande.

Richard Norén: Om betydelsen af kulturhistoriska forskningar och studier.

Daniel Rudin: Från en liturgisk-musikalisk studieresa i Tyskland (utdrag och referat).

Smärre uppsatser, meddelanden, anmälningar m. m.

Johnny Roosval: Stockholmsutställningen; Liciums utställning.

INNEHÅLL.

	Sid.
<i>Herman Lundström</i> : Sven Bælter, vår förste svenske kulturhistoriker (med porträtt)	81
<i>Tobias Norlind</i> : Musiken vid svenska skolor under 1600-talet	91
<i>Johanny Roosval</i> : Legendariska målningar på det Bormanska altarskåpet i Vadstena klosterkyrka (med illustrationer)	105
<i>Johannes Arbman</i> och <i>Hjalmar Alner</i> : K. S. V. bland Lapplands fjäll (med illustrationer)	114
<i>Sigurd Curman</i> : Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag	126
Smärre uppsatser, anmälningar af utställningar och skrifter.	
<i>Johanny Roosval</i> : Kulturhistoriska afdelningen på Norrköpingsutställningen (med teckningar af förf.)	134
<i>Johanny Roosval</i> : Sofiakyrkans mässhakar (med illustrationer). Symboliska väggmålningar i Arboga stads kyrka	140, 145
<i>Otto Rydbeck</i> : Medeltida kalkmålningar i Skånes kyrkor.	146

Richard Morén: Från de svenska skolornas gregorianska sång under 1600-talet. Musikillustration (en »Cantus funebris» arrangerad af *John Morén*) med inledande historisk belysning och anvisningar för utförandet 148

Dubbelhäftet af KULT OCH KONST för 1905 innehåller:

- Sigurd Curman*: De senaste restaureringsarbetena i Venedig (med talrika illustrationer).
- Evert Wrangel*: The Early English och Linköpings domkyrka (med talrika illustrationer).
- Richard Norén*: Vår största kyrkosångsfråga (med nya psalmer och psalmmelodier).
- Carl af Ugglas*: Mäster Magnus Granlund. En svensk kyrkodekoratör på 1700-talet (med illustrationer).
- Karl Poulsen*: En kristens värdesättning af det estetiska.
- August Hahr*: Trefaldighetskyrkan i Uppsala efter restaureringen (illustrerad).
- Sigurd Curman*: Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag.

Smärre uppsatser, meddelanden, anmälningar m. m.

Ax. Joh. Lindegren: m tillvaratagandet af våra kyrkliga byggnadsminnen; *Y-s*: Öppna kyrkans dörrar för den levande konsten; *Adolf Goldschmidt*: Sverige och konsthistorien; *Ÿ. R-l*: Om lifvets brunn och fisksymbolen. *Agnes Branting*: Textilarbeten till Färlöfs kyrka i Skåne; *R.*: Böcker och tidskrifter etc. För sällskapet »Kyrkosångens vänner» (cirkulär). *Musikillustrationer*: A. Från den andliga folksången i Dalarne (från Floda, Leksand, Mora); B. Nya psalmmelodier i koralsättning m. m.

KULT OCH KONST för 1905 (160 sidor) finnes alltjämt i bokhandeln till ett pris af 3 kronor.

FONS
VITÆ

ixθyς

KUNSTEN OCH KONSTEN

Plon

UTGIFVARE: RICHARD NORR

1906

ANMÄLAN.

KULT OCH KONST hafva från urminnes tider stått i ett innerligt organiskt förhållande till hvarandra. Kulten har framkallat konsten, och konsten har främjat kulten. Så framför allt inom den kristna kyrkan, och det från äldsta tider in i våra dagar. Den kristna kultens historia är den kyrkliga konstens och tvärtom.

Att i kulten se och förnimma en »Herrens sköna gudstjänst» frad i »Herrens gårdar» var ett djupt känt behof ej blott för »gamla förbundets» fromma utan ock för otaliga fromma kristna under alla tider. Icke endast i gudstjänsten själf, dess anordning, innehåll och form, utan äfven i det gudstjänstliga rummets gestaltning och värdiga utsmyckning ville man gärna finna andaktsväckande stöd för sin gudstjänstliga firning, uppbyggelse och tillbedjan. Så fingo helt naturligt konstens olika grenar höga uppgifter och rik användning inom den kristna kulten. Det uppstod en speciell kyrklig konst, som efter hand nådde en storartad utveckling.

Så blef framför allt fallet under tider, då den religiösa fromheten framkallade, besjälade och behärskade så godt som all konstutöfning. De sköna konsterna stämde liksom möte i den kyrkliga kulten och täflade med hvarandra uti att tjäna och förhårliga densamma.

I kulten själf fingo **sången och musiken** den rikaste användning och utveckling. Till de otaliga kultsångerna med mäktigt gripande bibliska sångtexter slöto sig efter hand den öfverskådliga mängden af hymner, sekvenser, leiser, psalmer och sånger, alster af helig **poesi** och **musik** i intimt förbund, hvilka tillhöra världslitteraturen och hvilkas allmänna kulturella betydelse knappast kan öferskattas. Den stämmingsfulla lyftning och uppbyggliga kraft, kulten härigenom vann, förhöjdes än ytterligare genom en alltmera storartad utveckling och samverkän af **de bildande konsterna: arkitekturen, skulpturen och måleriet**, hvilka med sina olikartade medel och genom sina klassiska mästerverk ännu alltjämt tala åskådligt andaktsväckande till mottagliga sinnen.

Lyckligtvis voro **LUTHER** och den luterska reformationskyrkan genomträngda af ett sant historiskt sinne och besjälade af ett fördomsfritt, äkta konstsinne. Den kyrkliga konsten hade därför i vår kyrkas äldre tider att glädja sig åt det varmaste och frikostigaste omhuldande såväl af kyrkan själf som af kyrkovänliga storslagna mecenater. Kult och konst stodo därför ock alltfort i den lifligaste växelverkan, och det till bådas fromma. Äfven i våra dagars evangeliska kult, i den sundt tidsenliga utgestaltningen af vårt gudstjänstliga lif, har en ädel och from konst en stor mission att fylla, och det i afseende på **alla** den kyrkliga konstens olika grenar. Äfven nu böra dessa grenars målsmän mötas och ädelt samverka. Kyrkan har all anledning att icke ställa sig afvisande eller likgiltig gentemot de sträfvanen i denna riktning, som numera framträda i hela kristenheten.

Då **KULT OCH KONST**, den yngsta af våra kulturella tidskrifter och den enda i sitt slag i hela Skandinavien, härmed erbjuder sin ledning i dessa sträfvandens tjänst, vågar hon hoppas på ett vänligt mottagande och stöd i allt vidare kretsar. Att hon härvid i första hand måste vara **historisk** och det på alla sina speciella områden: **hymnologiens, kyrkomusikens och den bildande konstens samt dessas allmänt liturgiska grund**, det säger sig själf. Att sprida kännedom om och förståelse af äldre tiders kyrkliga konst skall därför varda en af hennes hufvuduppgifter, vid hvars lösning **ett rikt illustrationsmaterial** spelar en viktig roll, som därför skall röna största möjliga omvårdnad. Att med sålunda vunna historiska utgångspunkter söka rätt bedöma moderna behof och sträfvanden på hithörande områden skall därefter blifva redaktionens ärliga bemödande. Åt mera trängande aktuella frågor skall särskild uppmärksamhet ägnas.

Endast genom stödet af **talrika sakkunniga medarbetare i in- och utlandet** vågar red. hoppas kunna i någon mån fylla de omfattande uppgifter, hvaråt tidskriften skall ägna sig. En förteckning öfver dessa är intagen i *Kult och Konst*, dubbelhäfte för år 1905.

Priset är 5 kr. pr hel årgång lika på posten och i bokhandeln.

För redaktionen:

RICHARD NORÉN,
Prost och kyrkoherde, **Torstunaby**.
Utgifvare.

JOHNNY ROOSVAL,
Fil. Doktor, docent i konsthistoria,
Uppsala.

HERMAN PALM,
Teol. kandidat, pastor, Uppsala,
Lärare i kyrkosång vid teol. fakulteten.

Första häftets innehåll:

Harry Fett: Från ungotiken i nordanfjällska Norge (öfversättn. från förf:s manuskript af E. Wettergren).

Johnny Roosval: Sankt Jodocus från Å i Östergötland.

Johnny Roosval: Sankt Göran på Åland.

Oscar Mannström: Moderna kraf på en kyrkobyggnad.

Sigurd Curman: Är kyrkobyggnadens vård församlingens ensak.

Å. A. Ekman: Evangeliets kulturmak. Tal vid invigningen af Hagalunds kyrka.

U. L. Ullman: Den nationella och kyrkliga sången vid seminarierna. Officiellt utlåtande.

Richard Norén: Om betydelsen af kulturhistoriska forskningar och studier.

Daniel Rudin: Från en liturgisk-musikalisk studieresa i Tyskland (utdrag och referat).

Smärre uppsatser, meddelanden, anmälningar m. m.

Johnny Roosval: Stockholmsutställningen; Liciums utställning.

Andra häftets innehåll:

Herman Lundström: Sven Bælter, vår förste svenske kulturhistoriker.
(med porträtt)

Tobias Norlind: Musiken vid svenska skolor under 1600-talet.

Johnny Roosval: Legendariska målningar på det Bormanska altarskåpet
i Vadstena klosterkyrka (med illustrationer).

Johannes Arbman och *Hjalmar Alner*: K. S. V. bland Lapplands fjäll
(med illustrationer).

Sigurd Curman: Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag.

Smärre uppsatser, anmälningar af utställningar och skrifter.

Johnny Roosval: Kulturhistoriska afdelningen på Norrköpingsutställningen
(med teckningar af förf.).

Johnny Roosval: Sofiakyrkans mässhakar (med illustrationer). Symboliska
väggmålningar i Arboga stads kyrka.

Otto Rydbeck: Medeltida kalkmålningar i Skånes kyrkor.

Richard Norén: Från de svenska skolornas gregorianska sång under
1600-talet. Musikillustration (en »Cantus funebris» arrangerad af
John Morén) med inledande historisk belysning och anvisningar för
utförandet.

Föreliggande (tredje) häftes innehåll:

	Sid.
<i>Sven Lampa</i> : Om versarterna i Olaus Petris psalmbok	161
<i>Johnny Roosval</i> : Två antisemitiska monument i Uppsala domkyrka .	174
<i>Frans Blix</i> : Om orgelns användning vid gudstjänsten	184
<i>Carl R. af Ugglas</i> : En dopfont från rokokotiden	203
<i>Erik Fredlund</i> : Huru bör liturgens sång utföras för att den skall mot- svara sin uppgift i liturgien och hvad bör han därvid sjunga . .	206
<i>Sigurd Curman</i> : Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag . . .	221

Smärre uppsatser, anmälningar af utställningar och skrifter.

<i>Oscar Wieselgren</i> : Ett meddelande om Karl-Knutssonsbilden på Gripsholm	230
<i>Carl R. af Ugglas</i> : Wilhelm Bergsten: En konstnärsmönografi öfver Per Hörberg	233
Den kulturhistoriska afdelningen på Norrköpingsutställningen	235
<i>S. F. Stengård</i> : Den unisona sången	236
<i>Notiser</i>	240

KULT OCH KONST för 1905 (160 sidor) finnes alltjämt i bokhandeln
till ett pris af 3 kronor.

KUM OCH KOSSEN

Pl. 05

UTGIVARE. RICHARD NORÉN

1906

ANMÄLAN.

KULT OCH KONST hafva från urminnes tider stått i ett innerligt organiskt förhållande till hvarandra. Kulten har framkallat konsten, och konsten har främjat kulten. Så framför allt inom den kristna kyrkan, och det från äldsta tider in i våra dagar. Den kristna kultens historia är den kyrkliga konstens och tvärtom.

Att i kulten se och förnimma en »Herrens sköna gudstjänst» firad i »Herrens gårdar» var ett djupt känt behof ej blott för »gamla förbundets» fromma utan och för otaliga fromma kristna under alla tider. Icke endast i gudstjänsten själf, dess anordning, innehåll och form, utan äfven i det gudstjänstliga rummets gestaltning och värdiga utsmyckning ville man gärna finna andaktsväckande stöd för sin gudstjänstliga firning, uppbyggelse och tillbedjan. Så fingo helt naturligt konstens olika grenar höga uppgifter och rik användning inom den kristna kulten. Det uppstod en speciell kyrklig konst, som efter hand nådde en storartad utveckling.

Så blef framför allt fallet under tider, då den religiösa fromheten framkallade, besjälade och behärskade så godt som all konstutöfning. De sköna konsterna stämde liksom möte i den kyrkliga kulten och täflade med hvarandra uti att tjäna och förhärliga densamma.

I kulten själf fingo **sången och musiken** den rikaste användning och utveckling. Till de otaliga kultsångerna med mäktigt gripande bibliska sångtexter slöt sig efter hand den öfverskådliga mängden af hymner, sekvenser, leiser, psalmer och sånger, alster af helig **poesi** och **musik** i intimt förbund, hvilka tillhöra världslitteraturen och hvilkas allmänna kulturella betydelse knappast kan öfverskattas. Den stämmingsfulla lyftning och uppbyggliga kraft, kulten härigenom vann, förhöjdes än ytterligare genom en alltmera storartad utveckling och samverkan af **de bildande konsterna: arkitekturen, skulpturen och måleriet**, hvilka med sina olikartade medel och genom sina klassiska mästerverk ännu alltjämt tala åskådligt andaktsväckande till mottagliga sinnen.

Lyckligtvis voro **LUTHER** och den luterska reformationskyrkan genomträngda af ett sant historiskt sinne och besjälade af ett fördomsfritt, äkta konstsinne. Den kyrkliga konsten hade därför i vår kyrkas äldre tider att glädja sig åt det varmaste och frikostigaste omhuldande såväl af kyrkan själf som af kyrkovänliga storslagna mecenater. Kult och konst stodo därför ock alltfort i den lifligaste växelverkan, och det till bådads fromma. Äfven i våra dagars evangeliska kult, i den sundt tidsenliga utgestaltningen af vårt gudstjänstliga lif, har en ädel och from konst en stor mission att fylla, och det i afseende på **alla** den kyrkliga konstens olika grenar. Äfven nu böra dessa grenars målsmän mötas och ädelt samverka. Kyrkan har all anledning att icke ställa sig afvisande eller likgiltig gentemot de sträfvanden i denna riktning, som numera framträda i hela kristenheten.

Då **KULT OCH KONST**, den yngsta af våra kulturella tidskrifter och den enda i sitt slag i hela Skandinavien, härmed erbjuder sin ledning i dessa sträfvandens tjänst, vågar hon hoppas på ett vänligt mottagande och stöd i allt vidare kretsar. Att hon härvid i första hand måste vara **historisk** och det på alla sina speciella områden: **hymnologiens, kyrkomusikens och den bildande konstens** samt **dessas allmänt liturgiska grund**, det säger sig själf. Att sprida kännedom om och förståelse af äldre tiders kyrkliga konst skall därför varda en af hennes hufvuduppgifter, vid hvars lösning **ett rikt illustrationsmaterial** spelar en viktig roll, som därför skall röna största möjliga omvårdnad. Att med sålunda vunna historiska utgångspunkter söka rätt bedöma moderna behof och sträfvanden på hithörande områden samt söka leda dem in på sunda banor till höjande af vårt gudstjänstliga lif och till vår evangeliska nationella kyrkas sanna båttnad skall därefter blifva redaktionens ärliga bemödande. Åt mera trängande aktuella frågor skall särskild uppmärksamhet ägnas. Så redan i detta häfte åt »vår största kyrksångsfråga».

Årets enda dubbelhäfte torde kunna gifva föreställning om tidskriftens utseende och innehåll. Den ansedda förläggarfurmans namn torde vara en borgen för att dess utstyrelse skall blifva förstklassig. Till en början skall den blifva en **kvartalsskrift** om 20 tryckark i detta format. **Priset** har, tyvärr, icke kunnat sättas lägre än till 5 kr. pr hel årgång, lika på posten (den är upptagen i tidningstaxan) och i bokhandeln. **Priset på lösa häften** blir kr. 1: 50.

Endast genom stödet af **talrika sakkunniga medarbetare i in- och utlandet** vågar red. hoppas kunna i någon mån fylla de omfattande uppgifter, hvaråt tidskriften skall ägna sig. Bland dessa kanna vi redan nu bl. a. angifva följande:

Cederström, R., frih., intendent för Lifrustkammaren.

Curman, Sigurd, fil. kand., arkitekt.

Ekhoff, E., fil. dr, amanuens i historiska museet.

Evers, Edvard, kyrkoherde, Norrköping, skald, hymnolog.

Fet, Harry, amanuens, Kristiania.

Friedlander, A. E., lektor, Göteborg, hymnolog.

Goldschmidt, Adolf, professor i konsthistoria i Halle, Tyskland.

Hahr, Aug., fil. dr, docent i konsthistoria, Uppsala.

Holmström, O., professor i prakt. teologi, Lund.

Hultgren, Gust. Mik., pastor, Värmland, skald, hymnolog.

Janse, Otto, fil. lic., amanuens i historiska museet.

Jobs, And., organist i Oskarskyrkan, Stockholm, kyrkomusiker, tonsättare.

Klingstedt, M. E., kyrkoherde, paramentiker.

Kruse, J. E., fil. dr, amanuens i Nationalmuseum.

Lindgren, Gustaf, hofintendent, arkitekt.

Lindgren, Agi, slottsarkitekt.

Lindgren, Axel, arkitekt i k. öfverintendents-ämbetet.

Lindgren, Joh., kantor, kördirigent i St Nikolai, Sthlm, kyrkomusiker, tonsättare.

Lundblad, Gust., kyrkoherde, sekreterare i K. S. Vis centralkommitté.

Lundell, Karl, musiklärare, kyrkomusiker, tonsättare.

Lundström, Herman, professor i kyrkohistoria, Uppsala.

Martin, C. R., professor i prakt. teologi, Uppsala.

Morén, John, kantor och kördirigent i Östermalm, Stockholm, kyrkomusiker, tonsättare.
Müller, Nicolaus, professor i kyrkohistoria, Berlin, Tyskland.
Nilsson, Paul, regementspastor, skald, hymnolog.
Nordlind, N. P., fil. kand., organist, Lund, kyrkomusiker.
Nordlind, Tobias, fil. kand., folkhögskolelärare, musikhistoriker.
Quensel, Oskar, professor i prakt. teologi, Uppsala, liturgiker.
Risberg, Bernh., fil. dr, lektor, Linköping, skald, hymnolog.
Romdahl, Axel, fil. dr, amanuens i Nordiska museet.
Runstedt, A. F., kyrkoherde, Västergötland, hymnolog.

Sirén, Osvald, fil. dr, amanuens i Nationalmuseum.
Skagerberg, Einar, organist o. musiklärare. Söderhamn, kyrkomusiker, tonsättare.
Söderberg, E. N., fil. dr, redaktör, Örebro, skald, hymnolog.
af Ugglas, Carl R., frih., konsthistoriker.
Ullman, U. L., biskop, Strängnäs, liturgiker m. m.
Tivell, Frans, pastor, Danmark (Uppland), liturgiker.
Tynell, Lars, stadskomminister, Lund.
Wettergren, Erik, e. o. amanuens vid Uppsala universitets konstmuseum.
Wrangel, Evert, professor i litteratur- och konsthistoria, Lund.

KULT OCH KONST kommer att stå i litterär förbindelse med utlandets förnämsta tidskrifter på samma områden och skall följa utkommande litteratur med uppmärksamhet. I det närmaste häftet af 1906 års ärgång komma bl. a. följande artiklar att inflyta:

Amanuensen **HARRY FET**: *Från ungotiken i det nordanfjällska Norge*; professor **NICOLAUS MÜLLER**, Berlin: *Lucas Cranach under inflytande af reformationen*; **ERIK WETTERGREN**: *Ett arbete af Corneliss van Ostsaaen i Visingsö kyrka*; intendenten, frih. R. **CEDERSTRÖM**: *Ett medeltida äminnelsevapen i Toresunds kyrka*; **RICHARD NORÉN**: *Kyrkosångsfester i Tyskland och Sverige (illustrerad)*; *Ur kyrkosångens historia, I.* (början af en fortlöpande serie *musikhistoriska* skildringar med illustrationer, afsedd att utgöra en handledning för präster, prästkandidater, organister och kantorer m. fl.); **JOHNNY ROOSVAL**: *Den helige Jodocus (en okänd legend)*; *S:t Göran och draken på Åland*; **HERMAN PALM**: *Om folktonen i 1697 års koralpsalmbok.*

Redaktionens adress är tills vidare Uppsala.

För redaktionen:

RICHARD NORÉN,
 Prost och kyrkoherde, *Torstunaby*.
 Utgifvare.

JOHNNY ROOSVAL,
 Fil. Doktor, docent i konsthistoria,
 Uppsala.

HERMAN PALM,
 Teol. kandidat, pastor, Uppsala,
 Lärare i kyrkosång vid teol. fakulteten.

FONS
VITÆ

ixθυς

KUNSTKONST

1105

UTGIFVARE: RICHARD NORÉN

1906

Då **KULT OCH KONST**, den yngsta af våra kulturella tidskrifter och den enda i sitt slag i hela Skandinavien, härmed erbjuder sin ledning i dessa sträfvandens tjänst, vågar hon hoppas på ett vänligt mottagande och stöd i allt vidare kretsar. Att hon härvid i första hand måste vara **historisk** och det på alla sina speciella områden: **hymnologiens, kyrkomusikens och den bildande konstens samt dessas allmänt liturgiska grund**, det säger sig själft. Att sprida kännedom om och förståelse af äldre tiders kyrkliga konst skall därför varda en af hennes hufvuduppgifter, vid hvars lösning ett **rikt illustrationsmaterial** spelar en viktig roll, som därför skall röna största möjliga omvårdnad. Att med sålunda vunna historiska utgångspunkter söka rätt bedöma moderna behof och sträfvanden på hithörande områden samt söka leda dem in på sunda banor till höjande af vårt gudstjänstliga lif och till vår evangeliska nationella kyrkas sanna båtnad skall närmast blifva redaktionens ärliga bemödande. Åt mera trängande aktuella frågor skall särskild uppmärksamhet ägnas.

Föreliggande häfte torde kunna gifva föreställning om tidskriftens utseende och innehåll. Den ansedda förläggarfirmans namn torde vara en borgen för att dess utstyrelse skall blifva förstklassig. Till en början skall den blifva en **kvartalsskrift** om 20 tryckark i detta format. **Priset** har, tyvärr, icke kunnat sättas lägre än till 5 kr. pr hel årgång, lika på posten (den är upptagen i tidningstaxan) och i bokhandeln.

Endast genom stödet af **talrika sakkunniga medarbetare i in- och utlandet** vågar red. hoppas kunna i någon mån fylla de omfattande uppgifter, hvaråt tidskriften skall ägna sig. En förteckning öfver dessa är intagen i **Kult och Konst**, dubbelhäfte för år 1905.

För redaktionen:

RICHARD NORÉN,
Prost och kyrkoherde, **Torstunaby**.
Utgifvare.

JOHNNY ROOSVAL,
Fil. Doktor, docent i konsthistoria,
Uppsala.

HERMAN PALM,
Teol. kandidat, pastor, Uppsala,
Lärare i kyrkosång vid teol. fakulteten.

Då **KULT OCH KONST**, den yngsta af våra kulturella tidskrifter och den enda i sitt slag i hela Skandinavien, härmed erbjuder sin ledning i dessa sträfvandens tjänst, vågar hon hoppas på ett vänligt mottagande och stöd i allt vidare kretsar. Att hon härvid i första hand måste vara **historisk** och det på alla sina speciella områden: **hymnologiens, kyrkomusikens och den bildande konstens** samt **dessas allmänt liturgiska grund**, det säger sig själft. Att sprida kännedom om och förståelse af äldre tiders kyrkliga konst skall därför varda en af hennes hufvuduppgifter, vid hvars lösning **ett rikt illustrationsmaterial** spelar en viktig roll, som därför skall röna största möjliga omvårdnad. Att med sålunda vunna historiska utgångspunkter söka rätt bedöma moderna behof och sträfvanden på hithörande områden samt söka leda dem in på sunda banor till höjande af vårt gudstjänstliga lif och till vår evangeliska nationella kyrkas sanna bättnad skall därefter blifva redaktionens ärliga bemödande. Åt mera trängande aktuella frågor skall särskild uppmärksamhet ägnas.

Föreliggande häfte torde kunna gifva föreställning om tidskriftens utseende och innehåll. Den ansedda förläggarfirman namn torde vara en borgen för att dess utstyrelse skall blifva förstklassig. Till en början skall den blifva en **kvartalsskrift** om 20 tryckark i detta format. **Priset** har, tyvärr, icke kunnat sättas lägre än till 5 kr. pr hel årgång, lika på posten (den är upptagen i tidningstaxan) och i bokhandeln.

Endast genom stödet af **talrika sakkunniga medarbetare i in- och utlandet** vågar red. hoppas kunna i någon mån fylla de omfattande uppgifter, hvaråt tidskriften skall ägna sig. En förteckning öfver dessa är intagen i Kult och Konst, dubbelhäfte för år 1905.

För redaktionen:

RICHARD NORÉN,
Prost och kyrkoherde, **Torstunaby**.
Utgifvare.

JOHNNY ROOSVAL,
Fil. Doktor, docent i konsthistoria,
Uppsala.

HERMAN PALM,
Teol. kandidat, pastor, Uppsala,
Lärare i kyrkosång vid teol. fakulteten.

INNEHÅLL.

	Sid.
<i>Harry Fett</i> : Från unggotiken i nordanfjällska Norge (öfversätt. från förf:s manuskript af E. Wettergren)	1
<i>Johnny Roosval</i> : Sankt Jodocus från Å i Östergötland	13
<i>Johnny Roosval</i> : Sankt Göran på Åland	21
<i>Oscar Mannström</i> : Moderna kraf på en kyrkobyggnad	25
<i>Sigurd Curman</i> : Är kyrkobyggnadens vård församlingens ensak	30
<i>Ɖ. A. Ekman</i> : Evangeliets kulturmak. Tal vid invigningen af Hagalunds kyrka	34
<i>U. L. Ullman</i> : Den nationella och kyrkliga sången vid seminarierna. Officiellt utlåtande	39
<i>Richard Norén</i> : Om betydelsen af kulturhistoriska forskningar och studier	48
<i>Daniel Rudin</i> : Från en liturgisk-musikalisk studieresa i Tyskland (utdrag och referat)	60
Smärre uppsatser, meddelanden, anmälningar m. m.	
<i>Johnny Roosval</i> : Stockholmsutställningen; Liciums utställning.	

Dubbelhäftet af KULT OCH KONST för 1905 innehåller:

<i>Sigurd Curman</i> : De senaste restaureringsarbetena i Venedig (med talrika illustrationer).
<i>Evert Wrangel</i> : The Early English och Linköpings domkyrka (med talrika illustrationer).
<i>Richard Norén</i> : Vår största kyrkosångsfråga (med nya psalmer och psalmmelodier).
<i>Carl af Ugglas</i> : Mäster Magnus Granlund. En svensk kyrkodekoratör på 1700-talet (med illustrationer).
<i>Karl Povlsen</i> : En kristens värdesättning af det estetiska.
<i>August Hahr</i> : Trefaldighetskyrkan i Uppsala efter restaureringen (illustrerad).
<i>Sigurd Curman</i> : Stadfästade byggnads- och restaureringsförslag.

Smärre uppsatser, meddelanden, anmälningar m. m.

<i>Ax. Ɖoh. Lindegren</i> : Om tillvaratagandet af våra kyrkliga byggnadsminnen; <i>Y—s</i> : Öppna kyrkans dörrar för den lefvande konsten; <i>Adolf Goldschmidt</i> : Sverige och konsthistorien; <i>Ɖ. R—l</i> : Om lifvets brunn och fisksymbolen. <i>Agnes Branting</i> : Textilarbeten till Färlöfs kyrka i Skåne; <i>R.</i> : Böcker och tidskrifter etc. För sällskapet »Kyrkosångens vänner» (cirkulär). <i>Musikillustrationer</i> : A. Från den andliga folksången i Dalarne (från Floda, Leksand, Mora); B. Nya psalmmelodier i koralsättning m. m.

KULT OCH KONST för 1905 (160 sidor) finnes alltjämt i bokhandeln till ett pris af 3 kronor.

